

PÄÄTTÄVÄISET PORVARSKAT

Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623-1670

Veli Pekka Toropainen

Turun yliopisto
University of Turku

PÄÄTTÄVÄISET PORVARSKAT

Turun johtavan porvariston naisten toimijuus
vuosina 1623-1670

Veli Pekka Toropainen

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

Tohtoriohjelma Juno

Työn ohjaajat

Kirsi Vainio-Korhonen

Anu Lahtinen

Tarkastajat

Marko Lamberg

Seppo Aalto

Vastaväittäjä

Marko Lamberg

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

ISBN 978-951-29-6435-2 (PAINETTU/PRINT)

ISBN 978-951-29-6436-9 (SÄHKÖINEN/PDF)

ISSN 0082-6995 (PAINETTU)

ISSN 2343-3205 (VERKKOJULKAISU)

Painosalama Oy - Turku, Finland 2016

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Suomen historia

TOROPAINEN VELI PEKKA: Päättäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623-1670
Väitöskirja, 325 sivua
Tohtoriohjelma Juno
Toukokuu 2016

Suomen 1600-luvun kaupunkien porvarisnaisten toimijuutta ei ole tutkittu johdonmukaisesti aiemmin. Sen sijaan heitä on tutkittu enenevässä määrin 1990-luvulta Keski-Euroopassa ja muissa Pohjoismaissa. Tämä väitöskirja perustuu naisten koko elämänkaaren eri osa-alueiden tarkasteluun koulutuksesta ja avioliitosta naisten taloudelliseen toimintaan ja esiintymiseen oikeudessa. Heidän osallisuutensa perheeseen ja kaupunkiyhteisöön korostuu tässä tutkimuksessa.

Lukemalla tarkoin useita eri lähderyhmiä on mahdollista hahmottaa porvarisnaisten elämän keskeiset tekijät ja jopa heidän henkilökohtaiset ominaisuutensa. Raastuvan- ja kämnerinoikeuden pöytäkirjoista on mahdollista koota ikään kuin palapeli, josta kokonaiskuva hahmottuu.

Tutkimuksen keskeinen tulos on se, että Turun 1600-luvun johtavan porvariston naiset toimivat aktiivisesti ja päättäväisesti omiin ja perheensä etuihin liittyvissä asioissa. He eivät kuitenkaan olleet perheestään, suvustaan tai Turun paikallisyhteisöstä erillään olevia yksilöitä, vaan tärkeä osa niitä. Siksi heidän toimijuuttaan ei voi eikä tule erottaa aikakautensa ja yhteisönsä kontekstista.

Johtavan porvariston naiset ajoivat asioitaan Turun kaupungin oikeusasteissa kaikissa kolmessa siviilisäädystä, naimattomina tyttärinä, aviovaimoina ja leskinä, aktiivisimmat heistä elämänsä aikana yli sata kertaa. Verrattuna muihin saman ajanjakson kaupunkeihin naimattomaksi jääneet turkulaiset porvaristytöt esiintyivät korostuneen aktiivisesti valvomassa taloudellisia etujaan. Heidän toimintansa hyväksyttiin silloin, kun se ei ylittänyt porvariyhteisön sovinnaisuuden rajoja, joita he pyrkivät koettelemaan parantaakseen talouttaan.

Leskinaisten oikeustoimikelpoisuus kertoo siitä, että naisia ei pidetty vaimoinakaan lähtökohtaisesti kyvyttöminä hoitamaan perheen asioita, vaan ainoastaan velvollisina alistumaan miehensä edusmiehisyyteen ja määräysvaltaan tämän eläessä. Talouden pää oli yleensä mies ja hänen velvollisuuteen oli ajaa perheensä asioita. Siksi aviovaimot esiintyivät oikeudessa siviilisäädystä harvimminkin.

Turun johtava porvaristo koostui joistakin kymmenistä perheistä, joista suurin osa oli 1600-loppupuolelle tultaessa muodostanut avioliittojen kautta laajan sukulaisverkoston. Vaikka sukulaisuussuhteet olivat tärkeitä kaupankäynnissä, kokivat naiset ne myös uhkaksi itselleen. Porvarisnaiset kuitenkin puolustautuivat voimakkaasti ja hakivat turvaa porvariyhteisöä edustaneelta raadilta. He osasivat vedota asemaansa yhteisön jäseninä ja saivat yleensä raadin ja porvariyhteisön tuen.

Monet lesket järjestelivät taloudellisia asioitaan heti miehensä kuoltua ja jäivät sitten elämään esimerkiksi kaupunkitalonsa, maatilojensa ja pääomansa turvin. Muutamat johtavan porvariston naiset jatkoivat kuitenkin laajaa taloudellista toimintaa vuosikausia. Heillä oli koulutus ja he olivat toimineet miehensä kumppaneina yrityksen toiminnassa.

Asiasanat: historia, naishistoria, taloushistoria, perhe, porvaristo, Turku, 1600-luku

UNIVERSITY OF TURKU
Faculty of Humanities
School of History, Culture and Arts Studies
Finnish History

TOROPAINEN VELI PEKKA: The Determined Burgher Women: their Active Participation within the Turku Business Community between 1623-1670
Doctoral dissertation, 325 pages
PhD Programme Juno
May 2016

The aim of this dissertation is to broaden our understanding of the role of burgher women in the urban community of Turku in the seventeenth century by close study. During this period of time they took an active role in deciding about their family interests. By doing so, they carried on a tradition that had started already in the Middle Ages and in which the role of the merchant wives highlighted. Despite their role in economic activities, they should not only be seen as individuals that are separated from their families and burgher community, but an important part of these institutions. Therefore their acts should not be separated from the backgrounds of their time in the burgher community.

The women of the leading merchant families attended town courts in all marital statuses, as unmarried daughters, wives and widows, the most active of them more than a hundred times during their lives. Compared to the studies written about other towns in the Baltic Sea area, the unmarried merchant daughters took an emphasized role in attending the town courts in cases concerning their economic situation. Their acts were fully accepted when they were not crossing the accepted boundaries of the community, which they also tried to do when they felt, that the town council did not make decisions that favored them.

The fact that widowed burgher women were competent tells us that even the burgher wives were considered as capable to take care of their family businesses. Their husbands merely dominated as their spokesmen when they were alive. The head of the household was often a man and he had the responsibility to supervise and to lead his family and servants. As widows women were allowed to govern their own fortunes according to the law. This included a responsibility to govern the fortunes of their children.

There were only 30 to 40 families in Turku at a time that can be considered as members of the leading burghers. By the late seventeenth century these families had formed a large vertical network of families through marriages. This network based on the burgher women that transferred their fortunes to

new entrepreneurs. Though the family bonds were important, women could look upon their relatives as a threat to their fortunes. Male relatives could try to use their financial capital to improve their own economic situation. In this situation the burgher women could seek protection from the town council that represented them as members of the burgher community of Turku. Women pleaded skilfully to the council and normally gained the support of both the council and the community.

A burgher woman had to decide after the death of her husband whether she would continue the family business or gain her livelihood by other means. Many burgher women inherited their husband's debts after the funeral of their husband and gave up the business. They started a new life living in their town house or estate near to Turku. They could earn some income for example by lending money or brewing and selling beer. Some of these women did continue their family businesses for years, even a decade. This reveals to us that they had been trained in the business already at their homes and in their involvement with their husbands businesses. They had a good opportunity to act independently and they transferred their skills to their children

Keywords: history, gender history, economic history, family, burghers, Turku, 17th century

Kiitokset

Tutustuin turkulaisiin porvarispiireihin jo lähes 30 vuotta sitten. Tutkimushankkeet veivät minut syvälle eri vuosisatojen kaupunkilaisyhteisöön ammattiryhmien, paikkojen, ilmiöiden ja yksittäisten henkilöiden pariin. Luin raastuvanoikeuden pöytäkirjoja pitkinä sarjoina. Niissä esiintyi naisia taajaan ja osa heistä päätyi tutkimusteni sivuille. Kokonaiskuvaa heidän osuudestaan yhteisönsä jäsenenä ei kuitenkaan syntynyt. Pro gradun aineistoa kerätessäni syntyi ajatus turkulaisiin porvarisnaisiin keskittymisestä, sillä Suomen 1600-luvun kaupunkilaisnaisista ei ollut laajaa yhtenäistä tutkimusta.

Esimerkin tutkimussuunnalle sain omasta oppiaineestani, jossa eri vuosisatojen naisten tutkimusta johtaa tänäkin päivänä väitöskirjani ohjaaja professori Kirsi Vainio-Korhonen. Joulukuinen sähköposti vuonna 2012 aloitti väitöspäivänä konkretisoituvan prosessin. Liityin vuoden 2013 alusta Turun Kauppakorkeakoulun professori Jarna Heinosen ja Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhosen johtamaan ja Suomen Akatemian rahoittamaan projektiin *Sukupuoli ja kasvu perheyriyksissä 1750-luvulta nykypäivään*, jonka turvin oli hyvä aloittaa väitöskirjan materiaalin kerääminen ja sen työstäminen. Syvä kiitokseni kuuluu teille tästä mahdollisuudesta!

Luin vuonna 2007 tuoreeltaan kerta istumalta Anu Lahtisen väitöskirjan. Tästä väitöskirjasta, jossa naiset toimivat luontevasti, tuli esimerkki omalle työlleni. Tutkimuksen edetessä pääsin mukaan dosentti Lahtisen johtamaan ja Emil Aaltosen Säätiön rahoittamaan hankkeeseen *Perheen jäljillä*. Näiden hankkeiden rahoittajien sekä Oskar Öflunds Stiftelsenin ja oppiaineeni myöntämien apurahojen turvin olen voinut työskennellä keskeytyksettä kokopäiväisesti väitöskirjan parissa. Ohjaajani ovat kannustaneet minua työn etenemisessä ja haparoivat ajatukset ja rönsyilevä teksti ovat tiivistyneet. Kiitokseni kuuluvat teille Kirsi ja Anu!

Ilman esitarkastajieni professori Marko Lambergin ja dosentti Seppo Aallon asiantuntevia, tarkkanäköisiä ja kannustavia huomioita työni lopputulos olisi jäänyt paljosta paitsi! Teidän kommenttinne olivat erityisen tärkeitä ja antoivat huomattavasti voimia saattaa väitöskirja valmiiksi. Erityiset kiitokseni siitä kuuluvat teille!

Väitöskirjan päälähteet ovat arkistoasiakirjoja. Haluan kiittää käyttämieni arkistojen henkilökuntaa asiantuntemuksesta ja positiivisesta suhtautumisesta tutkimukseeni. Turun kaupunginarkistossa tutkija on saanut tuntea olevansa oikeassa paikassa. Tallinnan kaupunginarkistossa en juuri ennättänyt ihailla Olevisten kirkkoa ikkunasta, sillä asiantunteva henkilökunta kantoi eteeni kaiken tarvitsemani ennen kuin ennätin edes oikein pyytää. Kansallisarkiston, Kansalliskirjaston ja Tukholman Riksarkivetin henkilökunta ovat opastaneet ja vastanneet haparoivan tutkijan kysymyksiin avuliaasti. Turun Museokeskusta kiitän väitöksen komeasta kansikuvasta!

Tutkimus tehdään itse, mutta ei ilman tärkeää työympäristöä ja tutkijakollegoita. Kiitokset kuuluvat Marjolle, jonka johdolla sain harjoitella akateemista kirjoittamista, Timolle rönsyjen tiivistämisestä, Suviannalle neuvoista, Mikalle ja Jarkolle kommentteista ja kirjojenne antamista ajatuksenaiheista, Kirsille tarmokkuuden esimerkistä, Panulle kartasta, Elinalle ja Ilarille kuvista, Tuomolle asiantuntemuksesta, Larille, Lauralle, Laurille, Liisalle, Marille, Marialle, Petralle, Riitalle, Suville, Topille ja Ullalle monimuotoisesta yhteistyöstä. Lisäksi haluan kiittää muita tohtoriseminaarissa työtäni kommentoineita tutkijakollegoita. Sirpa ja Erja, ilman teidän asiantuntemustanne olisin ollut monesti hukassa! Teidän kaikkien luoma työyhteisö on ollut huomattavana työn edistäjänä sekä hyvinä että huonoina päivinä!

Pienenä poikana alkanut kiinnostus historiaan ja sukututkimukseen on saanut kasvaa ja vahvistua ammatiksi. Tästä haluan kiittää perhettäni ja erityisesti äitiäni Margareettaa vuosia kestäneestä tuesta, kannustuksesta ja keskusteluista. Yhteinen projektimme on nyt edennyt tähän pisteeseen!

Haluan kiittää myös kaikkia teitä hyvät ystävät! Olen saanut teiltä ennen kaikkea positiivista kannustusta, mutta olette myös edistäneet väitöskirjani valmistumista lukemalla käsikirjoitusta, kommentoimalla, keskustelemalla, kysymällä, epäilemällä, perustelemalla ja kehottamalla. Väitöskirjatyön aikana on ollut ilo huomata, että niin monet teistä ovat halunneet edesauttaa tutkimuksen valmistumista.

Turun Hannunniitussa tikkutiistaina 2016
Veli Pekka Toropainen

Sisällysluettelo

Prologi: Turun porvarska Karin – 1500-luvun kauppias 13

Historiankirjoituksen näkymättömät porvarisnaiset 17

Kysymyksiä naisten toimijuudesta 17

Metodit ja näkökulmat 20

Lähteet ja kirjallisuus 25

Johtavan porvariston käsite 36

Turun johtava porvaristo 42

Kaupungin vetovoima ja sukujen verkosto 42

Maahanmuuttajat 42

Johtavat porvaristaloudet 50

Johtavan porvariston naiset 65

Turun porvarieliitti 73

Porvarieliitin asemaa manifestoimassa 74

Porvaristalo menestyksen symbolina 74

Status ja kulutus 81

Maatilojen porvarisemännät 93

Menestyvä perhe 106

Porvarisnaisen asema Turussa 109

Laki, hierarkia ja nainen 109

Roolitettu toimijuus 109

Naiset raadin pöytäkirjoissa 116

Yksilö ja esivalta 121

Paikallisyhteisö, suku ja porvarisnainen 122

Raati naisen tukena 122

Turvaa ja turvattomuutta suvusta 131

Kunnialliset ja kunniaattomat naiset 145

Porvarisnaisten verkostot 154

Aviovaimo ja perheenäiti 156

- Avioliitto, kotitalous ja emännänvalta 156
 - Porvarieliitin avioliitot 156
 - Aviorakkaus ja toteutumaton harmonia 166
 - Porvarisvaimot 181
- Porvarisäiti ja lapset 183
 - Äiti lastensa kasvattajana 183
 - Leskiäiti ja lasten vaatimukset 198
 - Porvarisäidin osa 209

Porvarisnaiset kaupankäynnissä 211

- Kauppaa Turun torilla ja satamassa 211
 - Oikeus kaupankäyntiin 211
 - Kauppiaita ja lainanantajia 218
 - Laivureita ja rahteja 228
 - Kellarinpitäjiä ja vuokraemäntiä 236
 - Naisten roolit porvarisammateissa 253
- Kauppias ja ruukinomistaja 254
 - Rautainen kauppias 255
 - Rahteja ja rautalotjia 262
 - Rautaruukkien hoitaja 266
 - Perhekeskeinen yrittäjä 272

Päätäväisästi toimivat porvarisnaiset 274

- Epilogi 281
- Lähdeluettelo 282
- Liitteet 297
- Nimihakemisto 311

Prologi

Turun porvarska Karin - 1500-luvun kauppias

Turun yllä kumisivat tuomiokirkon kellot kaksinkertaisin soitoin heinäkuun 12. päivänä vuonna 1609. Viimeiseen leposijaansa kirkkoon laskettiin edesmennyt vaimo Kadrin. Turun mahtiporvarit vaimoineen olivat kokoontuneet torin varrella sijaitsevaan Vanhan Hakolan taloon, josta hautajaissaatto lähti kirkolle päin. Tuomiokirkolle maksettiin korvauksena mahtiporvarin hautajaisiin kuuluneen korkean kymmenen ja puolen taalarin summa.¹ Kuka oli tämä vaimo Kadrin ja millaisen elämän hän oli elänyt saadakseen näyttävät ja kuuluvat hautajaiset?

Vaimo Kadrinin eli porvarska Karin Hakolan elämästä on mahdollista luoda kokonaiskäsitys, vaikkakin vain fragmentaarinen, tarkastelemalla koko hänen perheensä historiaa. Hänen elämänkaarensa selvittäminen osoittaa, kuinka tutkijan on koottava yksittäisen naisen elämä ja toiminta lähteistä, jotka mainitsevat vain harvoin hänet itsensä, ja silloinkin lähinnä vain leskenä. Leskien asema on herättänyt paljon keskustelua ja pohdintaa esimerkiksi siitä, mikä tarkkaan ottaen muuttui heidän osaltaan aviomiehen kuoltua. Jotkin seikat, esimerkiksi heidän aktiivinen ulkomaankauppansa, viittaavat siihen, että miehen kuoleman jälkeen tuli näkyväksi myös naisen aiempi aktiivinen osuus perheen taloudenhoitoon. Tämä toiminta oli saattanut jäädä aviomiehen nimiin kirjattujen toimien kätköön. Karin hakola eli noin 80 vuotta, mutta hänet mainitaan asiakirjoissa vain neljänä vuonna. Lähteissä hän esiintyy *borgerskana*, porvarskana eli porvarisnaisena, joka osallistui aktiivisesti perheen taloudelliseen toimintaan. Nimitys oli harvinainen, mutta sitä käytettiin porvarisvaimon rinnalla. Kun naisesta tuli leskenä huonekunnan arvovaltaisina jäsen, hän nousi perheen edustajaksi viranomaislähteissä. Toki voidaan pohtia, jättivätkö taloudellista toimintaa johtaneen porvarskan nimiin kirjatut päätökset puolestaan katveeseen muiden perheenjäsenten tai talouden jäsenten, esimerkiksi lasten tai palvelijoiden, osuuden päätösten valmistelussa.²

1 KA (Kansallisarkisto) 261, Turun tuomiokirkon tili 1608–1615, 23.

2 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 29; Lahtinen 2001a, 114; Pylkkänen 1990, 140.

Verotus- ja tulliasiakirjoihin merkittiin 1500- ja 1600-luvulla perheestä vain se henkilö, joka edusti sitä lain mukaisena veronmaksajana tai kotitalouden ja kaupankäynnin johtajana. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että nainen sai nimensä asiakirjoihin vain edustaessaan perhettään. Karin Hakola itse mainitaan ylipäättään ensimmäisen kerran Turun tullitileissä vasta ensimmäisen miehensä kauppias, kaupunginkirjuri, kaupunginvouti ja raatimies Jakob Hakolan leskenä 5. toukokuuta 1590. Tämän avioliiton solmimisesta oli kuitenkin kulunut tuolloin jo vähintään 35 vuotta.³

Jakob Hakolan isännyskaudella ulkomaille vietiin lähinnä erilaisia nahkoja ja tuonti koostui erilaatuisista villakankaista. Jäätyään leskeksi miehettään Karin Hakola sai perheen kauppatoiminnan haltuunsa ja leskeysaikana tapahtunut ulkomaantuonti osoitti, että hän halusi tuoda Turkuun erilaisia tuotteita kuin miehensä. Tullitilien mukaan Karin käytti ulkomaankaupassaan Lyypekkiin, Danzigiin ja Riikaan Lasse Anderssonin, Nils Torkilssonin, Jakob Klassonin ja Valborg Innamaan laivoja. Vientiin meni Jakob Hakolan aikana mainittujen artikkelien lisäksi lohta, jäniksennahkoja ja lautoja. Tuonti monipuolistui huomattavasti, sillä suola, hunaja, pippuri, saippua, satulat, miekat ja rihkamatavarat olivat uusia tuotteita ja villakangaslaatuojenkin määrä nousi.⁴

Karin mainitaan viimeisen kerran leskenä 19. lokakuuta 1591 ennen uutta avioliittoaan kauppias Matts Mårtenssonin kanssa. Hänet mainitaan vaimonsa kauppiastalon nimellä Matts Hakolana jo toukokuussa 1592 ja hän kohosi pian raatimieheksi ja pormestariksi.⁵ Samalla Karin Hakola katosi jälleen lähteistä. Toisen aviomiehen aikana tulliluettelot ilmoittavat laivoille annetun rahdin kuuluneen Matts Hakolalle, eikä Karinia mainita niissä. Hakola oli edelleen Karinin omistuksessa, mutta juridisesti hänen miehensä hallinnassa. Asiakirjoissa tätä haluttiin varmaankin vahvistaa sen tähden, että ensimmäinen

- 3 Kallioinen 2000, 213. Turun tullitileissä mainitaan 1540- ja 1550-luvuilla kaikkiaan 25 porvarisnaista, joista 17 oli leskiä, ja muut mainitaan vain etunimeltä. Hekin olivat todennäköisesti kauppiaiden leski. Naisten ulkomaankauppa rajoittui yleensä yhteen tai kahteen vuoteen. Heidät mainitaan tulliluetteloissa vain leskinä ja heidän avioiduttuaan uudelleen he katoavat niistä kuten Karin Hakola myöhemmin. Heidän lähettämänsä lastit kutistuivat yleensä yhdestä kolmeen, mutta joukossa oli Erik Friisin leski Brita, joka lähetti neljässä vuodessa 17 lastia, sekä toinen porvarska Margareta Smorad, joka lähetti 15 lastia kymmenen vuoden aikana vuosina 1548–1558. Hänen toimintansa viittaa kauan jatkuneeseen vakiintuneeseen toimintaan; Toropainen 2006, 154–155.
- 4 KA 234, Turun kaupungin tullitili sekä tuonti- ja vientiluettelot 1591–1594, 73, 135v–136, 171v.
- 5 Toropainen 2006, 155. Matts Hakola toimi kaupunginvoutina vuosina 1599–1600 ja hänet mainittiin raatimiehenä 20. maaliskuuta 1600 lähtien. Pormestariksi hänet mainittiin ensimmäisen kerran 23. maaliskuuta 1601.

aviomies Jakob Hakola oli kauppiastalon alkuperäinen omistaja ja oli lisäksi toiminut kaupungin merkittävässä viroissa.⁶

Karin Hakola avioitui kolmannen kerran 16. syyskuuta 1606 mennessä rälssisäätyisen Erik Olofsson Spåran kanssa, joka otti myös käyttöön nimen Hakola. Kolmas avioliitto korosti turkulaisen varakkaan porvariston ja lähi-seudun rälssisäätyisten sukujen välisiä suhteita. Karin oli itse syntynyt Paraisten Kappelstrandissa asuneeseen Borstbölen sukuksi kutsuttuun rälssiperheeseen. Karinin avioliitot kuvaavat myös turkulaista nimikäytäntöä, sillä Karin itse ja hänen kaikki aviomiehensä käyttivät nimenään perheen asuintalosta muodostettua Hakolaa. Mahdollisesti 1570-luvulla syntynyt Erik Hakola, joka kohosi raatimieheksi ja pormestariksi, oli viimeistään 1530-luvulla syntynyttä vaimoan huomattavasti nuorempi. Karinin kuoleman jälkeen Erik Hakola avioitui uudelleen naapurustossaan asuneen raatimiehen tyttären Brita Sunisdotterin kanssa ja tuli isäksi. Erik Hakola kuoli vasta vuonna 1655 ja hänet haudattiin tuomiokirkkoon.⁷

Miksi Karin Hakola otti puolisoikseen itseään huomattavasti nuoremman miehen? Porvarisleskenä hänellä oli oikeus valita itse puolisonsa. Lisäksi Erik Hakola oli ennättänyt osoittautua päteväksi kaupparmieheksi Pohjanlahden kaupassa. Karin ilmeisesti katsoi hänet kykeneväksi hoitamaan perheen omaisuutta. Lisäksi Erik oli taustaltaan sopiva, sillä hänen isänsä oli Lemun kirkkoherra ja rälssimies ja hänen äitinsäkin kuului rälssiin. Ilmeisesti juuri Karinin kädenjälki näkyy siinä avioliitossa, joka solmittiin vielä hänen eläessään hänen tyttärentyttärensä Karin Knutsdotterin ja Erikin veljen Henrik Spåran välillä. Omaisuutta ei tarvinnut näin jakaa ja lisäksi perheet saattoivat valvoa toistensa toimia.⁸

Toisenlaisen kuvan Karin Hakolan aktiivisuudesta omaisuutensa hoitajana saa, kun tarkastelee Paraisten Kirjalan saaren Kyrkengin tilan hallintaa.⁹ Matts Hakola mainitaan Kyrkengin rästiveroluettelossa vuonna 1602 Turun pormestariksi. Muuten häntä ei mainita maanomistajana kylässä.¹⁰ Sen sijaan vuonna 1606 Kyrkengin tilan omistajana oli veroluettelon mukaan *Hustru Karin i Åbo*. Saman vuoden tarkastusmaakirjassa häntä nimitettiin nimellä *Hustro Karin Hako Borgerska i Åbo*.¹¹

6 KA 233c, 52.

7 Kallioinen 2000, 118–122; Toropainen 2001b, 201–211.

8 Toropainen 2001a, 18–29.

9 KA 221, Halikon ja Piikkiön kihlakuntien tuomiokirja 1600–1601, Paraisten käräjät 4.4.1600, 5v.

10 KA SAY (Suomen Asutuksen Yleisluettelo), Parainen, Kyrkeng 1600–1619, 57.

11 KA 1698, Piikkiön voutikunnan maakirja 1608, 23; KA 1672a, Piikkiön voutikunnan autiotilojen tarkastus 1606, 26. Karin Hakolan tila käsitti 16 tankoa kylän

Vuonna 1606 juuri *Karinin* tilalla mainitaan asuvan lampuodin. *Karin* maksoi ensin tilan tuotosta kruununverot, ja jakoi sitten lopun tuoton puoliksi lampuotinsa kanssa. Lisäksi lampuodilla oli käytössään tilan viljelemiseksi *Karinin* hevoset ja karja. *Karin Hakola* mainitaan vuonna 1606 tilan omistajana, sillä hänen miehensä *Matts Hakola* oli kuollut jo alkuvuodesta 1606, kun maantarkastus suoritettiin. Vuonna 1608 *Karin* maksoi edelleen tilan verot ja hänet määriteltiin turkulaiseksi avioliitossa olevaksi porvarisvaimoksi. Hänen ilmoitettiin lisäksi olevan rälssisäätyisen naisen, joka oli avioitunut kolmen aatelitton miehen kanssa. Heistä kolmas tosin kuului rälssiin.¹²

Karin Hakolan henkilökohtaisilla valinnoilla oli merkitystä hänen perheensä menestykselle vielä 1600-luvun alkuvuosikymmeninä. Avioliitoillaan *Karin* varmisti perheensä omaisuuden säilymisen pitkälle 1600-luvulle ja hänen jälkeläisensä kuuluivat kaupungin johtavaan suomalaisperäiseen porvaristoon 1600-luvun puoliväliin saakka. *Karin Hakolan* esiintyminen aktiivisena toimijana asiakirjoissa kuvaa turkulaisen johtavan porvariston naisten toimintaa 1500-luvulla ja seuraavan vuosisadan alussa. Kuva monipuolistuu 1620-luvulta lähtien, kun heistä saadaan tietoja myös raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. Toisaalta veroluetteloiden ja tullitilien antamat tiedot vähenevät ja jäävät osittain täysin puuttumaan. Olivatko myös 1600-luvun porvarskat aktiivisia talouden ja yhteisönsä toimijoita? Tämä väitöskirja vastaa näihin kysymyksiin.

24 tangosta. Jokaisen tangon arvoksi määrättiin 1 3/2 markkaa ja tangolle kylvettiin 1 1/2 pannia siemenviljaa. Tankoa verotettiin kahdella äyriellä ja 16 penningillä. *Karinin* sanotaan myös korjanneen jo viidentoista vuoden ajan omavaltaisesti kahden naapurinsa niityiltä vuosittain kymmenen kuormaa heiniä. ”Hustru *Karin Hako Borgerska* i Åbo brukar hemmanet och giör Cronan Renta ther aff. Landboen som boor på hemman haffuer hannes boskap och hestar att bruka med, haffuer förs Cronan sin renta aff årswexten seden tagher hon 1/2 Parthen mid bonden huad offer bleffu. Hafuer h. *Karin* ifrå 2 grannar här i Bysen 10 las höö woldtaghet uthi 15 åhr, – – huarfore hon thet gior åhr.”; KA 1672b, Piikkiön voutikunnan autiotilojen tarkastus 1606, 17v. ”...Sedan 1 Lb smör tager hon af huar koo som bonden haffr af henne.”

- 12 KA 1672a, Piikkiön voutikunnan autiotilojen tarkastus, 30. ”Lille *Cappestrandh*. Boor landbo på. Frelsse manna dott. tagit ofrelst man een borgare i Åbo, benempt *Hackola Jacob*, andre mannen *Mårthe Mso* ofrelst man, *Erich Olss*. een *Borgere*.”; KA 221, Halikon ja Piikkön kihlakuntien tuomiokirja 1600–1601, 7. *Karinin* isä *Jakob Thomasson* oli saanut veljesjaossa rälssikartanokseen *Borstbölen* ja siihen kuuluneen *Lill Kappelstrandin*. Hänen veljensä *Turun linnanvouti Simon Thomasson* puolestaan sai *Kappelstrandin* kartanon edellä mainittujen tilojen naapurista.

Historiankirjoituksen näkymättömät porvarisnaiset

Kysymyksiä naisten toimijuudesta

Lopuksi on vielä mainittava joku sananen naisten asemasta elinkeinoelämässä. – – Naisen paikka oli kotona ja hänen oikea elämäntehtävänsä oli hoitaa kotiaskareita. Moni nainen joutui kuitenkin poistumaan tehtävänsä äärestä olosuhteiden pakosta, ja ottamaan sellaisia töitä, jotka oli varattu miehille. – – Tällainen kauppatoiminta oli kuitenkin pääsääntöisesti tilapäistä. Se jatkui vain niin kauan, että joku perheen pojista saattoi ottaa pesän hallinnan itselleen, tai leski avioitui tai antoi kaupan hallinnan jollain muulla tapaa vahvemman sukupuolen edustajalle.¹³

Carl von Bonsdorff kuvaa näin turkulaisten porvarisnaisten osaa vuonna 1894 kaksiosaisessa ansiokkaassa teoksessaan *Åbo stads historia under sjuttonde seklet*. Turkulaisten porvarisnaisten historia on tiivistetty von Bonsdorffin yli 1 300 sivua käsittävässä Turun 1600-luvun historiassa vajaan kolmeen sivuun. Raimo Rannan vuonna 1975 julkaistu niin ikään kaksiosainen 905 sivua käsittävä *Turun kaupungin historia 1600–1721* mainitsee kaupungin johtavan porvariston naisista vain Elin Thorwösten ja hänen 40 kuparitalaria maksaneen näätämuhvinsa.¹⁴

Historiantutkimus on keskittynyt 1900-luvulla pääasiassa miesten historiaan ja sen tutkimuskohteena ovat olleet hallitsijat, sodat ja yhteiskunnan viralliset instituutiot. Poikkeuksiakin toki on, kuten klassikoksi muodostunut Alice Clarkin vuonna 1919 julkaistu tutkimus 1600-luvun englantilaisnaisten työstä. Lainkäytön näkökulmasta vain miehet ovat olleet oikeudellisesti päteviä osallistumaan yhteiskunnan päätöksentekoprosessiin. Siksi lähinnä vain miehet esiintyvät toimijoina esimodernia aikaa koskevissa historiantutkimuksen lähteissä. Yksityinen elämänpiiri, koti ja perhe eivät ole kiinnostaneet tutkijoita ja siksi niiden puitteissa toimineet naiset ovat jääneet vähälle huomiolle.

13 Von Bonsdorff 1894, 689–691. XVIII Kvinnans ställning i näringslivet.

14 Ranta 1975, 441.

Sosiaali- ja oikeushistoria sekä 1960-luvulla syntyneet nais-, sukupuoli- ja perhehistoria ovat kiinnittäneet huomiota näihin seikkoihin vasta viime vuosikymmeninä ja esittäneet kysymyksiä myös naisten osasta historiassa.¹⁵ Tutkimuksissa on kuitenkin keskitytty usein naisten oikeudelliseen asemaan sen sijaan, että heidän elämäänsä olisi tarkasteltu kokonaisvaltaisesti. Naisten työtä koskevaa tutkimuskirjallisuutta on julkaistu vasta viime vuosikymmeninä Pohjoismaissa ja Länsi-Euroopassa.¹⁶

Tässä tutkimuksessa käytetyt Turun raastuvan- ja kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1623–1670 sisältävät tuhansia – tähän tutkimukseen niistä on valikoitunut satoja – esimerkkejä ristiriitatilanteista, joihin naiset joutuivat taloudellisissa toimissaan. Osa niistä paljastaa edellä mainitun Elin Thorwösten olleen eräs rikkaimmista ja kaupan sekä ruukkitoiminnan alalla aktiivisimmista aikansa Turun johtavan porvariston jäsenistä. Hän ei ollut suinkaan ainoa Turun porvarisnaisista, joka otti 1600-luvulla aktiivisen roolin kodin ulkopuolella. Tässä tutkimuksessa nousevat ryhmänä ja yksilöinä keskiöön aiemman tutkimuksen ulkopuolelle jääneet 1600-luvun turkulaisen porvarieliitin naiset.¹⁷

Turun mahtiporvariston naiset eivät olleet perheestään, suvustaan tai Turun paikallisyhteisöstä erillään olevia yksilöitä, vaan tärkeä osa niitä. Siksi heidän toimijuuttaan ei voi eikä tule erottaa aikakautensa ja yhteisönsä kontekstista. Uuden ajan alun historian sekä naishistorian tutkijat ovat pohtineet viime vuosikymmeninä sitä, missä määrin naisia voidaan tarkastella aktiivisina toimijoina, sillä he olivat alistaisia aikansa laeille ja yhteiskuntarakenteille, joissa hierarkiat ja yhteisö määrasivät yksilön toimintaa eri tavoin kuin nykyään.¹⁸ Naishistoria on keskittynyt tutkimaan naisten toimintamahdollisuuksia eri näkökulmista, kun taas sukupuolihistoria tutkii myös miestä sukupuolena sekä naisten ja miesten välisiä sosiaalisia suhteita.¹⁹

Olivatpa naiset sitten siviilisäädyltään naimattomia, aviovaimoja tai leskiä, toimivat he suvultaan perityn omaisuuden, perheen toimeentulon tai oman vanhuudenturvansa puitteissa. Joka tapauksessa he olivat sidoksissa sukunsa ja perheensä muihin jäseniin sekä kaupungin ja kruunun viranomaisiin suorittaessaan esimerkiksi omaisuuden liittyviä toimenpiteitä. Heidän velvollisuutenaan oli lisäksi perheen huoltaminen ja lasten kasvattaminen ja opettaminen. Virallista valtaa kaupungin asioihin heillä ei lain mukaan naissukupuolen

15 Matero 1996, 246–247; Vainio-Korhonen 2002, 20–21; Vainio-Korhonen 1998, 18; Wiesner-Hanks 2001, 88.

16 Jacobsen 1995, 43–44; Karlsson Sjögren 1998, 91.

17 Lahtinen 2007, 16.

18 Jokiahho 2002, 219; Lahtinen 2007, 15.

19 Andersson 1998, 14; Ojala 2014, 39–40.

edustajina ollut, mutta omaisuutensa ja asemansa kautta he kykenivät vaikuttamaan paikallisyhteisönsä päättävien jäsenten toimiin omaksi ja perheensä hyväksi.²⁰

Historiantutkijat ovat perehtyneet viime vuosikymmeninä yhä enemmän yksilöiden vaikutusmahdollisuuksiin yhteisössään. Muuttuneet tulkinnat vallan monimuotoisuudesta ovat mahdollistaneet varhaismodernin ajan porvarisnaisten tarkastelemisen säännöille alisteisessa asemassa, mutta myös aktiivisesti itselleen tilaa ja mahdollisuuksia etsivinä toimijoina. Vaikka naiset olivat virallisesti alisteisessa asemassa miehiin nähden, saattoivat he käytännössä nousta myös johtamaan miehiä. Taloudellisten asioiden hoitaminen ja perhe-elämä vaativat usein yhteistoimintaa, jota voidaan kutsua kumppanuudeksi.²¹

Anu Lahtinen käänsi väitöstutkimuksessaan *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset* (2007) perinteisen katsantokannan naisten alisteisesta asemasta ja heidän merkityksestään miesten menestykselle uudeksi näkökulmaksi, jossa hän kysyi, mikä oli naisten oman elämän keskeinen viitekehys. Avaus keskittyi ottamaan paremmin huomioon naisten toimijuuden heidän omissa elämämpiireissään. Pääkysymyksenä Lahtinen esitti sen, mitä oman elämän tapahtumat merkitsivät tutkimuksen kohteena olleille naisille. Tämä vaatii Lahtisen mukaan uudenlaista tutkimusotetta, jossa lähteitä, aikakauden yhteiskuntaa ja tutkimuserinnettä tarkastellaan uudesta näkökulmasta.²²

Englannin keskiajan historiaan perehtynyt Barbara Hanawalt toteaa, että naisilla oli keskiajan lopun Lontoossa vahva merkitys kaupungin porvariston elämään. Heidän kauttaan siirtyi omaisuuksia uusille perheille perintöinä, myötäjäisinä ja leskenosina uusien avioliittojen kautta. Naiset esiintyivät kaupungin oikeuspöytäkirjoissa taajaan, sillä he osallistuivat eri oikeusistuinten käsittelyihin silloin, kun kyseessä oli heidän oma tai lastensa etu. He vaativat leskenosiaan ja vastasivat oikeudelle, kun heidän holhoojan kykyjään epäiltiin. He esittivät anomuksiaan ja osasivat tehdä sen taitavasti. He tiesivät miten toimia patriarkalisessa yhteisössä. Lontoon naisia on mahdotonta kuvitella hiljaisina ilman omaa asiakirjoissa kuuluvaa ääntään.²³ Toisaalta naisten on katsottu jääneen uuden ajan alussa lähinnä kodin piiriin työelämän irtaannuttua kotitaloudesta ja kirkon korostaessa yhä enemmän patriarkalisuutta ja naisen alisteisuutta miehelleen. Luterilaisen kristinopin mukaan korostettiin naisen

20 Norrhem 2007, 9–12.

21 Norrhem 2007, 30.

22 Lahtinen 2007, 17.

23 Hanawalt 2007, 13.

asemaa, tai elämäntehtävää, vaimona ja äitinä kodin piirissä.²⁴ Millainen ääni Turun 1600-luvun porvarieliitin naisilla oli kaupungin asiakirjoissa?

Turkulainen johtavaan porvaristoon kuulunut tytär sai 1600-luvulla jo syntymässään tietyt edellytykset elämälleen. Ne poikkesivat monin tavoin hänen veljensä saamista edellytyksistä. Tyttären ja pojan kasvatusta ja elämäntehtävä määräytyivät pitkälti hänen sukupuolensa perusteella. Turun porvaristytöiden elämä oli kuitenkin kiinni myös siitä, millaiseen ja miten varakkaaseen perheeseen hän syntyi. Mahtiporvaristossa hän sai luultavasti enemmän oppia ja koulutusta kuin alempaan porvaristoon kuuluvissa perheissä. Avioliittonsa hän solmi todennäköisesti säätynsä mukaisesti ja pääsi näin toteuttamaan oppimiaan taitoja omassa sosiaaliryhmässään. Tässä hänen apunaan olivat myös kaupunginlaki ja paikallisyhteisö, sillä hän kuului Turun kaupungin privilegioiden alaisuuteen. Koska ihmiset käyttäytyivät ihanteista poikkeavalla tavalla ja lakeja voitiin tulkita tai vääristellä, ei turkulaisten tyttöjen elämä aina muotoutunut odotettuun suuntaan. Millainen johtavan porvariston naisten asema oli perheessä, suvussa ja kaupunkiyhteisössä? Miten perhe ja suku tai lait ja säädökset sekä tavat ohjailivat, edistivät ja rajoittivat heidän toimintaansa?

Tämän tutkimuksen keskeisin kysymys on kuitenkin se, miten turkulaiset 1600-luvun johtavan porvariston naiset käyttivät lakien, paikallisyhteisön, perheen ja suvun antamat mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen ja oman sekä perheensä elannon hankkimiseen. Millaisia edellytyksiä naisilla oli toimia eri tilanteissa ja noudattivatko he toimissaan lain ja yhteisön asettamia sääntöjä? Mikäli naiset rikkoivat sallitun rajoja, miten yhteisö suhtautui heihin? Lisäksi voidaan kysyä, oliko naisten pakko hankkia elantonsa kodin ulkopuolella, vai osoittiko heidän toimintansa vapautta muokata omaa päivittäistä elämää? Kysymykset ovat keskeisiä, sillä niihin kiteytyy ajatus yksilön toiminnan syistä ja perusteista.²⁵

Metodit ja näkökulmat

Vanhemman ajan historian kirjoittajien väitetään usein tuovan tutkimuksissaan esiin eksoottisia oikeustapauksia. Tämän näkökulman mukaan he eivät keskity naisten alistaiseen asemaan lain, yhteiskunnan ja miesten suhteen.²⁶ Tämän tutkimuksen oikeustapaukset voivat osin olla eksoottisia, mutta ne kuvaavat aikansa yhteisön Jumalalta ja esivallalta saamia ja porvari yhteisön

24 Andersson 1998, 58; Lahtinen 2007, 17–18.

25 Ling 2011, 176.

26 Sjöberg 1998, 66.

itsensä luomia sääntöjä ja käyttäytymismalleja. Niiden esitleminen ja avaaminen antaa 1600-luvun turkulaisesta porvarisyhteisöstä monimuotoisen kuvan, jossa raati, suku, perhe ja nainen yksilönä toimivat yhdessä ja toisiaan vastaan. Tarkastelemalla oikeuspöytäkirjoja empiirisesti niiden kuvauksista voidaan etsiä toiminnan vakiintuneita muotoja, niistä poikkeavia malleja ja parhaassa tapauksessa välähdyksiä yksilön ajatusmaailmasta. Kun lähteille esitetyt kysymykset taustoitetaan 1600-luvun yhteiskuntaa koskevilla tiedoilla, voi tutkimus tuoda uutta tietoa, jota voidaan verrata aiemman tutkimuksen esittämiin päätelmiin johtavan porvariston naisten asemasta ja toiminnasta.

Turkulaisista porvarisnaisista 1600-luvulta säilyneet lähteet keskittyvät kaupungin oikeusasiakirjoihin. Niiden tarkoituksena ei ollut kuvata arkipäivän elämää ja toimintaa, vaan antaa lain vaatima tuomio konfliktitilanteissa. Ne paljastavat kuitenkin tietoja myös arkipäiväisestä toiminnasta, taloudellisista resursseista, sukupuolten välisestä työnjaosta ja yksilön asemasta yhteisössään. Vanhempien aikojen tutkimuksessa tutkimustulokset joudutaan kokoamaan huomattavasti vähäisemmästä aineistosta kuin nykyaikaan kohdistuvassa tutkimuksessa. Lähteet eivät vastaa kaikkiin esitettyihin kysymyksiin, mutta kertovat kuitenkin riittävästi, jotta saadaan tietoja, jotka normaalisti hukkuisivat suureen lähdemassaan.²⁷

Metodina lähiluku viittaa löyhästi kaikkeen huolelliseen ja ymmärtävään asiakirjan tulkintaan.²⁸ Lähiluku paljastaa lähdemassasta juuri niitä seikkoja, joista voidaan tehdä yleisempiä päätelmiä turkulaisenkin porvariyhteisön toiminnasta. Se sopii mainiosti myös sukupuoleen liittyvien kysymysten esittämiseen. Lähiluvun avulla on mahdollista tarkastella asiakirjojen sisältämiä tietoja sukupuolista, niiden asemasta, oikeuksista sekä siitä, miten asiakirjoja tuottaneet instanssit suhtautuivat porvarieliittiin kuuluneisiin naisiin ja miehiin. Tulkitsijan rooli korostuu lähiluvussa, sillä nykyisin ei enää voi olla varma 1600-luvun asiakirjojen kielen sävyeroista. Tekstien sisältö ei kuitenkaan jää tavoittamatta, mutta sen vivahteet saattavat jäädä huomaamatta. Tutkijan tulkintaa tukee laaja-alainen perehtyminen aikakauden ja tutkitun paikallisyhteisön lähteisiin. Tutkimuksessa käyttämiäni Turun 1600-luvun raastuvan ja kämnerinoikeuden pöytäkirjoja olen lukenut usean eri projektin puitteissa jo yli 25 vuoden ajan ja samalla tutustunut turkulaiseen paikallisyhteisöön ja sen toimijoihin myös genealogisesta näkökulmasta.²⁹

Oikeustapauksiin kirjattiin 1600-luvulla paljon sellaistaakin tietoa, joka ei suoraan liittynyt tutkittuun tapaukseen. Syytetyn liikkeitä ja tekemisiä

27 Hanska & Vainio-Korhonen & Rahikainen 2009, 14–15; Kietäväinen-Sirén 2015, 45.

28 Pöysä 2010, 331–360.

29 Kietäväinen-Sirén 2015, 40.

merkittiin muistiin pitkältä ajalta, sillä niiden ajateltiin paljastavan hänen luonteenlaatunsa ja alttiutensa tekoon, jota oikeudessa tarkasteltiin. Oikeuteen marssitettiin todistajia, jotka kertoivat havaintojaan. Tällöin paljastui myös se, mitä todistajat itse tekivät, millaisessa seurassa he liikkivat ja mikä asema heillä oli yhteisössä. Yksi heitetty haukkumasana saattaa paljastaa tutkijalle monia seikkoja tilanteen taustasta. Näin yhdestä oikeustapauksesta selviää esimerkiksi se, että porvarisemäntä palkkasi työhön naisia, jotka tiesivät miten toimia, kun heitä kohtaan hyökättiin. Myös se selviää, millaisia ihmisiä porvarisemännän pihapiirissä liikkui toimittamassa talouteen liittyviä askareita tai kaupankäyntiin kuuluvia tehtäviä.³⁰

Kun asiakirjojen tietoja tulkitaan lähiluvulla ja useilla lukukerroilla, on mahdollista selvittää, miten naiset osallistuivat perheensä asioiden ja taloudellisten etujen hoitamiseen tai omien etujensa ajamiseen oikeudessa. Myös yksilöiden toiminnan erot esimerkiksi perheen taloudellisten intressien hoitamisessa on mahdollista tavoittaa sen avulla. Porvarisnaisten käyttämien useiden erilaisten toimintastrategioiden muutokset voidaan havaita ja koota omiksi kokonaisuuksikseen, jolloin voidaan tulkita heidän muuttuneen käytöksensä syitä. Pitkällä aikavälillä erilaiset toimintamallit toistuivat ja ne muokkautuivat tietoisesti tai tiedostamatta yksilön tavoitteiden saavuttamiseksi.³¹

Lähiluku vastaa myös siihen, millainen asema johtavan porvariston naisilla oli yksilönä yhteisössään. Turun kokoisessa kaupungissa raati ja sen kirjuri tunsivat kaikki mahtiporvaristoon kuuluneet henkilöt. Yksilön asema tulee esille raadin pöytäkirjoista, joissa kunniallisuus korostuu ja henkilön asema omassa yhteiskuntaryhmässään saattaa muuttua ajan myötä hänen tekojensa seurauksena. Myös mahtiporvariston naiset itse käyttivät oikeudessa retoriikkaa, jolla he painottivat asemaansa yhteisössä ja hakivat henkilökohtaisia etuja.³² Tutkimuksen näkökulma onkin muuttunut 1900-luvun loppupuolelta lähtien, ja tutkijoita ovat kiinnostaneet yhä enemmän mikrotason kysymykset. Myös tässä tutkimuksessa on mikrohistoriallinen ulottuvuus, sillä tutkimuksen kohteena ovat yksilöt. Toisaalta ihmisten toiminta loi ja uudisti yhteisön sääntöjä, jolloin tutkimuskysymykset kohdistuvat makrotasolle. Yhteisön jäsen ei voinut toimia yksin, vaan hänet nähtiin porvariyhteisön jäsenenä ja sen säännöt asettivat toiminnan rajat. Uudempi tutkimus onkin keskittynyt yksilön ja yhteisön tarkasteluun irrottamatta niitä toisistaan. Kvantitatiivinen

30 KA z:183, TKO (Turun kämnerinoikeus) 21.7.1664, 192–195.

31 Kain 1998, sp; Kietäväinen-Sirén 2015, 27; Lennartsson 1998, 29.

32 Jokiahho 2002, 203; Kain 1998, sp.

eli määrällinen lähestymistapa saa näin rinnalleen kvalitatiivisen eli laadullisen sosiaalisten ilmiöiden ja yksittäisten ryhmien toiminnan tarkastelun.³³

Hermeneuttisella analyysillä saavutetaan porvarisnaisten toiminnan syvälinen ymmärtäminen. Yksittäisiä asiakirjoja ja niiden kertomia tapahtumia tulkitsemalla luodaan kokonaiskuva turkulaisten johtavan porvariston naisten arjesta. Narratiivisella analyysillä puolestaan etsitään asiakirjoista tyyppikertomuksia, jotka avaavat kohteeseen liittyviä toimintatapoja, ajatusmalleja ja asenteita. Turun runsaat oikeuslähteet sekä niiden retoriikka soveltuvat juuri näiden seikkojen havainnoimiseen.³⁴

Empirian ja teorian välinen keskustelu on tuottanut viime vuosina tutkimukseen uusia näkökulman avauksia, kun eri tutkijat ovat kohdistaneet huomionsa naiseen ja tiettyihin naisryhmiin sekä nostaneet esiin sen, miten avioääty, yhteiskunnallinen asema ja muut tekijät vaikuttivat heidän asemaansa. Nainen saattoi olla samaan aikaan kuuliainen tytär, arvovaltainen äiti, kunnianarvoisa emäntä tai työnantaja sekä toisaalta hallitsijan nöyrä alamainen.³⁵

Tieteelliseltä pohjalta tehty ja huolelliseen lähdekritiikkiin perustuva genealoginen tutkimus perheistä ja sukujen verkostoista toimii mainiona apuvälineenä selvitetessä uuden ajan alun sukulaisuussuhteiden merkitystä yhteisölle. Latinan sana *familia* tarkoitti alun perin kaikkia samassa talossa asuvia ihmisiä. Turun raati ja sen edessä esiintyneet ihmiset käyttivät 1600-luvulla lähinnä sanaa *hus*, joka tarkoitti saksalaisen esimerkkinsä mukaisesti sekä taloa että siinä asuvia ihmisiä. Toisinaan voitiin käyttää myös sanaa *hushåll*, joka ei sisällä ajatusta rakennuksesta, vaan ainoastaan siinä asuvista ihmisistä. Kaikkien perheenjäsenten tiedot eivät tule genealogisessa tutkimuksessa tasapuolisesti esille, sillä tutkimuksessa keskitytään valikoivasti näihin samaan talouteen kuuluneisiin henkilöihin. Tutkimustulosten antamaa kuvaa voidaan täydentää vielä tarkastelemalla perheiden sosiaalista historiaa eli yksilöiden muuttuva asema suvussa ja yhteisössä.³⁶

Nais- ja sukupuolihistoriallisen tutkimuksen käyttämä sukupuolijärjestelmän käsite koostuu perinteisesti naiseuden ja mieheyden erillään pitämisestä ja miehuuden normatiivisuudesta. Sukupuolihistoriallisessa lähestymistavassa keskeistä on selvittää se, miten erillään pitäminen toimii ja miten se legitimoidaan. Miehisyyden normin perusilmauksia ovat sukupuolten välinen työnjako ja miehisyden ja naisellisuuden pitäminen toisilleen vastakkaisina ja toisiaan

33 Kallioinen 2000, 29–30; Kietäväinen-Sirén 2015, 29.

34 Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, sp.

35 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 28; Miettinen 2012, 11.

36 TKA (Turun kaupunginarkisto), TRO (Turun raastuvanoikeus) BIa 1–BIa 39, 1624–1670, passim; Miettinen 2012, 10–11; Mitterauer & Sieder 1988, 6–10.

täydentävinä. Toisin sanoen tarkoituksena on nähdä yhteisön alisteiset rakenteet ja huomioida muutoksen edellytykset, jotka syntyvät ihmisen valintojen ja toiminnan kautta. Järjestelmä voidaan nähdä historiallisena prosessina. Pohjoismaissa käytetty sukupuoli tarkoittava käsite *genus* tarkoittaa lähinnä moniulotteista tietoa, syvempää ymmärrystä miehisyyden ja naisellisuuden tuottamisesta. Sukupuoli voidaan ymmärtää sen mukaan muuttuvina ajatusrakennelmina. Maailmaa ei haluta nähdä toisiinsa liittymättömien pienten tekojen, ajatusten ja elettyjen todellisuuksien perspektiivistä, vaan suurempana kokonaisuutena.³⁷

Suomessa sukupuolijärjestelmän käsitettä on käytetty historiantutkimuksessa lähinnä kahdessa yhteydessä. Ensiksikin sillä on viitattu sukupuolitettuun työnjakoon. Tällöin on pyritty selvittämään yhteiskunnallisen työnjaon ilmenemismuotoja, kuten sukupuolen mukaista koulutusta sekä sukupuolitettuja ammatillisia aloja ja niiden välisiä hierarkioita. Toiseksi sukupuolijärjestelmän käsite on jossain määrin muodostunut suomalaisen naishistoriallisen tutkimuksen lähtökohdaksi. Tällöin käsite on ymmärretty siirtymisenä naisten erillisen historian tutkimisesta miesten ja naisten elämän, kokemusten ja heidän välistensä suhteiden tarkasteluun. Sukupuolijärjestelmä-käsitteen puitteissa on mahdollista tutkia näitä alati muuttuvia rakenteita ja selvittää sukupuolijärjestelmän jatkuvuuden ja pysyvyyden syitä.³⁸

Tutkimuksen siirtyminen naisten oikeudellisen aseman pohdinnasta eri elämäntilanteiden ja yhteiskuntaryhmien tarkasteluun on luonut monisärmäisemmän kuvan menneisyyden maailmasta. Lakien näkökulmasta on näyttänyt siltä, ettei naisilla ollut menneisyydessä valtaa juuri lainkaan ja tämä on pakottanut historiantutkijat uusiin lähestymistapoihin. He ovat pohtineet toistuvasti sitä, miten tuoda esiin esimerkiksi se, että naisten asema ja toimintamahdollisuudet olivat yhtäältä lakien rajoittamat, mutta toisaalta heillä oli kuitenkin tiettyjä mahdollisuuksia vaikuttaa elämäänsä koskeviin tärkeisiin päätöksiin. Historioitsijat joutuvat edelleen pohtimaan naisten toimijuuden ja heitä määrittelevien rakenteiden välistä suhdetta. Miten korostaa naisten vaikutusta menneisyyden tapahtumiin ja omaan elämäänsä ilman, että heidän toimintaansa rajoittaneet hierarkiat jäävät varjoon – tai päinvastoin?³⁹

37 Hirdman 2004; passim; ks. myös Karlsson Sjögren 1998, 15–16; Liljeström 1996, 115–120, 130; Sjöberg 2001, 82–83; Vainio-Korhonen 2002, 22; Vainio-Korhonen 1998, 17.

38 Liljeström 1996, 128, 130.

39 Lahtinen 2007, 24; Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 24–25; Laitinen 2006, 1. Laitinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että tutkimuksissa on korostettu pääasiassa yhteiskuntajärjestystä ja hierarkioita; Liljeström 2000, 251–252; Matero 1996, 247; Sogner 1991, 22.

Menneisyyden miehiä ja naisia voidaan lähestyä nimenomaan kulttuurisen ja sosiaalisen sukupuolen näkökulmasta. Biologista sukupuolta tärkeämpiä ovat sosiaaliset ja kulttuuriset käytänteet, joilla määritellään miehille ja naisille sopivia töitä, toimipiirejä, oikeuksia ja velvollisuuksia. Sosiaalinen sukupuoli on eräänlainen prosessi, joka saa uusia ja menettää vanhoja merkityksiä henkilön aseman muuttuessa, vaikkapa avioituessa, jäädessä leskeksi tai ikääntyessä.⁴⁰

Sukupuolijärjestelmän käsitettä on kritisoitu myös sen halusta hakea yleistyksiä. Ovatko yleistyksiset tuomittavia? Marianne Liljeströmin mukaan sukupuolittavan vallan naiseudelle määrittelemät rajat ja mahdollisuudet tekevät yleistyksistä tärkeitä. Ilmiöiden löytäminen ja tunnistaminen sekä niiden nimeäminen ja uusien selitysmallien luominen ovat välttämättömiä ja ratkaisevia tutkimuksen etenemiselle. Yleistysten tekeminen vaatii kuitenkin sekä eroja että moninaisuutta ja välineitä käsitellä niitä.⁴¹

Lähteet ja kirjallisuus

1600-luvun asiakirjoja lukiessa joudutaan haastavien tosiasioiden eteen. Kaikkia asiakirjoja ei ole säilynyt, vaan fragmentaarisisista tiedoista on pyrittävä luomaan kuva kyseisen vuosisadan elämästä. Kaikki laaditut asiakirjat eivät ole säilyneet ajan tuhoilta. Oikeuspöytäkirjassa saatetaan ilmoittaa, että jutun käsittely perustuu useisiin asiakirjoihin, jotka ovat olleet oikeuden saatavilla, mutta joita ei ole kirjattu sen pöytäkirjoihin. Parhaassa tapauksessa näitä asiakirjoja on referoitu niin, että tutkijan on mahdollista seurata tapahtumaketjua, joka johti oikeudenkäyntiin. Toisinaan asiakirjoja on kuitenkin referoitu niin, että niiden tarkoituksen ymmärtäminen on äärimmäisen tulkinnanvaraista tai jopa mahdotonta. Asiakirjojen hyvä vuosien kuluessa hankittu lukutaito on tämänkin tutkimuksen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Ilman kokonaisuuden tuntemusta Turun johtavan porvariston naisten elämää olisi hankala hahmottaa lähteistä. Toisaalta osa asiakirjoista muodostaa lähes aukottomia sarjoja koko tutkimusajankohdalta. Lisäksi eri asiakirjaryhmät antavat toisistaan poikkeavia tietoja porvarisnaisista. Liittämällä tiedot toisiinsa on kuitenkin mahdollista saada laaja kuva naisten toimijuudesta.⁴²

Lähdeaineistosta nousevat esiin poikkeusyksilöt, mutta suurin osa tämän tutkimuksen naisista toimi lain ja yhteisönsä puitteissa. Heidän toimintansa

40 Dalhede 2006, 273; Hassan Jansson 2011, 246; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 25; Sjöberg 2001, 83; Vainio-Korhonen 2002, 21–22; Vainio-Korhonen 1998, 16.

41 Liljeström 1996, 129–130; ks. myös Matero 1996, 256–257; Andersson 1998, 59.

42 Miettinen 2012, 9.

kokonaisvaltainen hahmottaminen on huomattavan vaikeaa. Tämä pätee kyllä porvarismiestenkin toimijuuden tutkimiseen, sillä lähdeaineistot ovat rikkonaisia ja niihin on kirjattu ainoastaan lähteenmuodostajan kannalta tarpeelliset seikat. Lähteiden kokonaisvaltainen tunteminen auttaa kokoamaan palasia, joiden perusteella on mahdollista hahmottaa yksilön toiminta yhteisössään. Historian tutkimuskohteina olevat henkilöt ovat kuin aukkoja, joiden puuttuvan palan ympärille kootaan palapeli. Vaikka keskeinen pala puuttuukin, on silti mahdollista tietää, mitä sen paikalla on.⁴³

Esimodernin ajan lähteistö syntyi pääasiassa veronkannon, väestökirjanpidon ja oikeuslaitoksen tarpeisiin.⁴⁴ Naisia tutkiva huomaa nopeasti, että etenkin naisten työ on lähteistä vaikeasti löydettävissä. Kaupungeissa ei miehensä elinkeinoa jatkavia porvarisleskiä ja piikoja lukuun ottamatta yleensä merkitty naisille mitään ammattia vero- ja väestöasiakirjoihin. Siviilisääty oli viranomaiselle aina kiinnostavampi ja merkittävämpi tieto, kuin naisen toiminta elinkeinoelämässä. Tämä aiheuttaa sen, että nainen kätkeytyy yleensä asiakirjoissa miehen nimen taakse.⁴⁵ Pääasiassa naiset merkittiin viranomaislähteisiin naimattomina tyttärinä, aviovaimoina tai leskinä, kun miehet tunnistettiin aina joko ammatista tai säätyasemasta.⁴⁶

Mainiona esimerkkinä tästä on vuonna 1644 Turun raastuvanoikeudessa käsitelty tapaus, jonka mukaan Frans Kuka oli loitsimisellaan saanut turkulaisen oluenpanot pilaantumaan ja pikkulapset sairastumaan. Oikeusjutussa mainitaan nimeltä useita miehiä, mutta ei yhtään naista. Raadille asiaa selvittivät pormestari, kaksi raatimiestä ja porvari, jotka kaikki olivat tilanneet maksusta oluenpanoonsa onnea Fransilta. Jos asiaa tarkastellaan lähemmin, voidaan todeta, että varsinaisia oikeustapauksen toimijoita olivatkin mainittujen miesten vaimot, jotka suorittivat oluenpanon palvelijoidensa kanssa.⁴⁷

Työn sosiaalista ulottuvuutta uuden ajan alussa on tutkittu Pohjoismaisessa historiankirjoituksessa laajemmin vasta viime vuosina. Tämä johtuu osittain siitä, että aikakauden lähteet ovat työläitä tulkita ja tilastollinen materiaali puuttuu lähes kokonaan. Suomesta yksittäisten porvareiden kauppakirjanpitoa ei ole säilynyt ja tämä vaikeuttaa heidän työnkuvansa määrittelemistä. Esimerkiksi Ruotsissa säilyneestä kirjanpidosta tutkimus on saanut yksityiskohtaisempaa tietoa kuin virallisista asiakirjoista. Porvareiden yksityinen kirjanpito käsitteli tavaroiden kulutusta ja jakelua, palveluiden tarjoamista ja

43 Miettinen 2012, 10.

44 Miettinen 2012, 9–11; Vainio-Korhonen 2001, 185–186.

45 Pykkänen 1990, 140; Vainio-Korhonen 2001, 186.

46 Ling 2011, 164; Vainio-Korhonen 2001, 186.

47 TKA, TRO B1a 16, 2.11.1644, 97–101.

velanantoa. Lisäksi niistä selviävät tavaroiden toimittajat, levittäjät, kuluttajat ja rahoittajat. Perhetalouden normit ja ideaali tunnetaan kyllä kohtuullisen hyvin, mutta uusin tutkimus on keskittynyt tarkastelemaan sitä, miten nämä normit toteutuivat käytännössä. Sekä Englannissa, Alankomaissa, Saksassa, Ruotsissa että Espanjassa tutkitaan nykyisin edelliseen liittyviä kysymyksiä eri näkökulmista. Suomessa näitä seikkoja voidaan tutkia tuomiokirjoista, joita hyödynnetty historiantutkimuksessa ensimmäisenä paikallishistorioissa ja rikoshistoriallisessa tutkimuksessa.⁴⁸

Turkua koskevissa säilyneissä lähteissä on 1600-luvun alussa lähes täydellinen kahdenkymmenen vuoden aukko, joten kaupungin porvaristosta ei ole mahdollista saada kuin hajanaisia tietoja. Säilyneet lähteet eivät kerro naisten toimijuudesta mitään. Vasta vuodesta 1623 alkavat Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat mahdollistavat porvariston toimien lähemmän tarkastelun. Tämän tutkimuksen keskeiset johtavan porvariston naiset olivat edesmenneet vuoteen 1670 mennessä ja heidän tyttärensä ja tyttärentyttärensä olivat avioituneet tai avioitumassa samaan aikaan. Heidän elämänkaarensa jatkui vuosisadan lopulle ja 1700-luvun alkuun. Uusien sukupolvien elinaikana porvarisnaisten asema muuttui, sillä 1600-luvun loppupuolelta naisten asema heikkeni uusien säädösten myötä. Tämä kehitys huipentui vuonna 1734 Ruotsin valtakunnan laissa, jossa perhe ja miehen määräysvalta perheensä yli korostui.

Oikeuslaitoksella oli keskeinen asema, kun kruunu pyrki kiristämään valvontaansa paikallisyhteisöissä 1600-luvulla. Alioikeuksien oli lähetettävä Svean hovioikeuden perustamisen 1614 jälkeen tuomiokirjansa hovioikeuteen tarkastettavaksi, mutta tämä ei toteutunut Suomessa. Vasta Turun hovioikeuden perustaminen 1623 muutti asian, kun Turun raati joutui lähettämään puhtaaksi kirjoitetut pöytäkirjansa sinne tarkastettavaksi. Kruunun tiukentuva ote näkyi myös siinä, että Turkuun valittiin vuonna 1629 linnakreivi, jonka tehtävänä oli valvoa ja kehittää lainkäyttöä.⁴⁹

Oikeuspöytäkirjat antavat kurkistusaukon 1600-luvun elämään. Niissä esiintyvät ihmiset, tapahtumat, tappelut, riidat ja sopimukset loppumattomana virtana. Oikeuspöytäkirjat kertovat ennen kaikkea oikeudenkäytöstä, mutta niistä käyvät ilmi myös arkipäivän elämän tilanteet oikeussalin ulkopuolella.⁵⁰ Tämän tutkimuksen keskeiset lähteet Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat ovat säilyneet muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta jopa kahtena erillisenä sarjana vuodesta 1623 lähtien. Raastuvanoikeutta istuttiin esimerkiksi

48 Dalhede 2010, 39; Ågren 2012, 56–57.

49 Aalto 1996, 43; Ranta 1975, 541; Taussi Sjöberg 1996, 10–11.

50 Moberg 1989, 21. Myös Tukholman raadin pöytäkirjoissa käsiteltiin kaikkia elämän osa-alueita jo keski- ja uuden ajan alun taitteessa; Taussi Sjöberg 1996, 99.

1640- ja 1650-luvuilla vuosittain yli sata kertaa. Keskiaikaisen kaupunginlain mukaan porvaria voitiin syyttää ja hänet voitiin tuomita vain raastuvanoikeuden edessä, joten myös porvarisnaisten ensisijainen esiintymisfoorumi oli kaupungin omissa oikeusasteissa.⁵¹ Pöytäkirjoissa mainitut johtavan porvariston naiset olivat oikeuden edessä henkilökohtaisesti, kirjallisesti tai edustajansa välityksellä kantajina, vastaajina ja todistajina. Olen kirjannut myös ne oikeustapaukset, joissa käsiteltiin naiseen tai hänen omaisuuteensa liittyviä asioita hänen oman edustuksensa puuttuessa. Kaikkiaan porvarieliitin naisia koskevia oikeustapauksia käsiteltiin vuosittain alle kymmenestä useisiin kymmeniin juttuihin. Sama oikeustapaus saattoi saada kymmeniä käsittelykertoja jutun jatkuessa vuosia kaupungin eri oikeusistuimissa.⁵²

Turun oikeuspöytäkirjat sisältävät runsaasti tietoja kaupunkia koskevasta hallinnosta ja kaupunkilaisten toimista. Tärkeän ryhmän muodostavat talouteen liittyvät tapaukset, joiden avulla voidaan määritellä johtavan porvariston varallisuutta sekä naisten taloudellista toimintaa. Monet oikeustapaukset kertovat, tosin usein jutun sivujuonteena, porvarieliitin naisten suhdeverkostoista ja toimijuudesta suhteessa perheenjäseniin, sukuun sekä muihin ihmisryhmiin tai esivaltaan. Oikeusjutuista on myös mahdollista löytää jälkiä naisten ja heidän kanssaan tekemisissä olleiden muiden kaupunkilaisten käsityksestä omasta asemastaan yhteisössä.

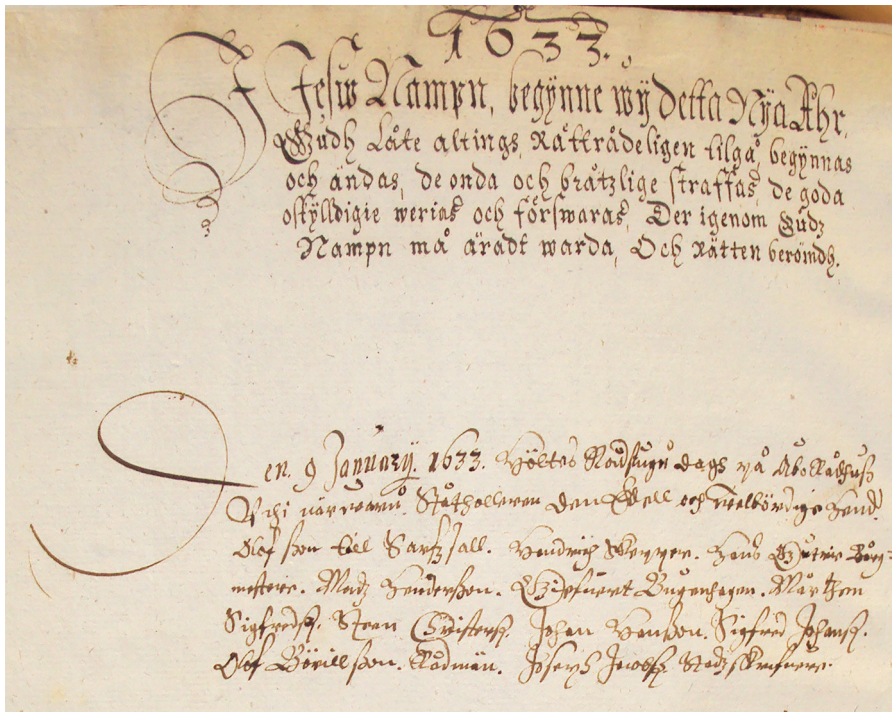
Sekä Turun kaupunginarkistossa säilytettävä Turun raadin oma että Turun hovioikeudelle lähetetty Kansallisarkistossa säilytettävä sarja raastuvanoikeuden pöytäkirjoja ovat puhtaaksikirjoitettuja eli renovoituja. Varsinaiset raastuvanoikeuden istunnoissa laaditut konseptipöytäkirjat ovat sen sijaan tuhoutuneet. Konseptit sisälsivät asianosaisten oikeudelle toimittamia kirjeitä, selvityksiä, asiakirjaotteita, lupia, todistuksia ja perukirjoja. Turun kaupunginarkiston sarjassa niitä on säilynyt vain joiltakin vuosilta ja silloinkin vain fragmentaarisesti. Säilyneet liitteet ovat raadin ja porvariston kirjeitä, purjehduspasseja ja omaisuuden jakoja. Harvoista säilyneistä liitteistä päätellen kadonneiden liitteiden avulla olisi ollut mahdollista saada lisätietoja porvarisnaisten omasta äänestä sekä esimerkiksi heidän käymästään ulkomaankaupasta. Esimerkiksi Tukholmassa on säilynyt ajoittain myös konseptipöytäkirjoja, jotka osoittavat, että esimerkiksi kaikkia rikosasioita ei kirjattu puhtaaksi kirjoitettuihin pöytäkirjoihin.⁵³

Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt pääasiassa Turun raadin omaa Turun kaupunginarkistossa säilytettävää sarjaa, joka poikkeaa lopulta vain vähän

51 Kallioinen 2000, 53, 62.

52 TKA, TRO BIa 1–BIa 39, 1624–1670, passim.

53 Lindström 1988b, 68–71.

Turun raastuvanoikeus aloitti vuonna 1633 istuntonsa rukoilemalla, että se osaisi rangaista rikollisia ja puolustaa syyttömiä Jumalan nimeen ja raadin kunniaksi. Paikalla istunnossa olivat kruunun edustajana käskynhaltija, kaksi pormestaria, seitsemän raatimiestä ja kaupungin-kirjuri. Lähde TKA TRO Bl a 5, 1v. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

Kansallisarkiston kappaleista. Poikkeamat johtuvat siitä, että raati jätti hovioikeudelle lähetetystä puhtaaksi kirjoitetusta versiosta pois joitakin sellaisia juttuja, joita ei tarvinnut lain mukaan lähettää sille, vaan jotka olivat kaupungin sisäistä hallintoa koskevia päätöksiä tai kaupunkilaisille annettuja sakkoja ja kirjeitä. Kaupungin omissa raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa on siten hieman enemmän tietoja oikeuden eteen tuoduista asioista. Raastuvanoikeus lähetti tuomionsa tarvittaessa vielä Turun hovioikeuteen, mutta sen asiakirjat eivät ole säilyneet tutkitulta ajalta. Voidaan kuitenkin olettaa, että raastuvan- ja kämnerinoikeuden asiakirjat kertovat oleellisen, joskin lyhennetyn version, sillä samat asiakirjat toimitettiin käsittelyn pohjaksi myös hovioikeuteen.⁵⁴

Toisena keskeisenä tutkimuksen lähdekokonaisuutena ovat Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjat. Kruunu katsoi, että kaupunkien taloudellisen aseman

54 Karlsson Sjögren 1998, 21–22. Karlsson Sjögren on todennut saman ilmiön tutkiesaan Gävlen oikeuspöytäkirjoja 1600-luvulta.

tukeminen oli tärkeää suurvalta-aseman vahvistamiseksi. Siksi myös kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta uudistettiin. Tämä tarkoitti raastuvanoikeuden työtaakan kasvua ja siten sen tehtävien delegoinnin tarvetta toiselle instanssille. Kämnerinoikeus toimi raastuvanoikeuden työtaakkaa helpottavana alioikeutena kaupungeissa. Kaupunginlain raastuvankaaren viidennessä luvussa säädettiin torilla toimivasta oikeudesta, joka toimi myöhemmin kämnerin kamarissa ja jota kutsuttiin kämnerinoikeudeksi. Turusta sen pöytäkirjat ovat säilyneet vuodesta 1639, mutta vain hovioikeuteen lähetettyinä kappaleina. Kämnerinoikeuden tarkoituksena oli toimia sovittelu- ja järjestysoikeutena, missä käsiteltiin vähäisempiä oikeusasioita. Käytännössä tämä tarkoitti esimerkiksi tappeluita tai muita vähäisiä väkivaltarikoksia, joissa kenenkään henki ei ollut uhattuna, kunnianloukkauksia sekä velka-asioita. Lisäksi kämnerinoikeus tutki ja tuomitsi koko 1600-luvun siveellisyysrikoksia. Turun kämnerinoikeuden itsenäinen asema näkyi yleisesti rikosasioiden tutkimisessa ja tuomitsemisessa, sillä se hoiti kolme neljäsosaa kaikista rikosasioista. Raastupaan ohjattiin ainoastaan monimutkaiset tapaukset. Lisäksi raastupa käsittelee osapuolten valitukset kämnerinoikeuden antamista tuomioista.⁵⁵ Kämnerinoikeuden istuntopaikkana toimineessa kämnerinkamarissa koottiin lisäksi sakkoja ja veroja. Toimipa se toisinaan myös vankien säilytystilana.⁵⁶

Oikeuspöytäkirjat kuvaavat yksittäisiä tapahtumakulkuja toisinaan tarkasti ja toisinaan vain referoiden. Ne eivät sisällä tapahtumien kulkua sellaisenaan, vaan niihin valikoitui se tieto, joka oli oikeuden kannalta keskeistä. Oikeuspöytäkirjoja ei tulekaan tulkita asiakirjoina, jotka kuvastavat todellisuutta, vaan ainoastaan teksteinä. Ne kuvaavat kuitenkin niitä yhteiskunnan normeja ja yksilöiden strategioita, joihin voitiin vedota ongelmatilanteissa. Niiden kautta voidaan tutkia yhteisön sukupuolittuneisuutta ja yksilöiden kokemusta omista odotuksistaan ja asemastaan.⁵⁷

Kaikki lähteet ovat tutkijalle käyttökelpoisia, mutta tutkimuksessa on huomioitava lähteiden alkuperäinen tehtävä. Oikeuspöytäkirjat kertovat vain poikkeustapauksista, jolloin osapuolet ovat ajautuneet konfliktiin keskenään. Turun 1600-luvun oikeuslähteet ovat kuitenkin laajoja ja taustoittavat kaiken

55 Karonen 1994, 28–29. Koska keskiaikainen kaupunginlaki oli jonkin verran pirstaleinen eikä vastannut kaikkiin käsiteltyihin oikeusjuttuihin, annettiin 1600-luvun kuluessa useita säädöksiä tukemaan sitä. Turun hovioikeus perustettiin 1623 valvomaan sitä, etteivät oikeudet käyttäneet liiaksi paikallisiin tapoihin perustuvaa lakia. Kostet 1998, 62–63. Kämnerinoikeuden pöytäkirjat ovat myös digitaalisessa muodossa osoitteessa arkisto.fi; Rapola 1926, 364. MEK (Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki), Neuwohuoneen Caari, V Lucu; Välimäki 2014, 38–39.

56 Karonen 1994, 11–12.

57 Andersson 1998, 48.

sen, minkä oikeus ja sen kirjuri ovat katsoneet tarpeelliseksi tutkia ja kirjata. Ne sisältävät siksi usein runsaasti tietoja myös päivittäisestä arkielämästä. Kaupungin asukkaat esittivät oikeudelle näkemyksensä asioiden kulusta ja oikeus kiinnitti huomionsa esimerkiksi ristiriitaisiin todistuksiin. Oikeus kävi vuoropuhelua sen eteen tulleiden ihmisten kanssa selvittääkseen heidän motiivinsa. Tällöin kaukaisetkin tapahtumat kirjattiin muistiin kokonaiskuvan luomiseksi.⁵⁸

Nykytutkijalle on tärkeämpää se, että tarinoiden oli oltava uskottavia toimiakseen oikeudessa, kuin se, oliko jokin oikeudessa kerrottu asia tarkasti ottaen totta vai ei. Täysin järjettömillä tarinoilla ei olisi voinut saavuttaa oikeuden luottamusta. Lisäksi onkin oikeastaan tavallaan hyödyllisempää katsoa, millaisiin ihanteisiin ihmiset pyrkivät – sillä sitähan tarinat omasta hyveestä ja toisen paheesta heijastelevat – kuin miten pahasti he niihin pyrkiessään epäonnistuvat. Ihanteet vaihtelevat eri aikakausien välillä enemmän kuin ihmisten taipumus epäonnistua niiden saavuttamisessa.⁵⁹

Turun raastuvan- ja kämnerioikeuden pöytäkirjat on esitetty niiden kuorittavuuden vuoksi lähdeviitteissä mahdollisimman lyhyessä muodossa. Näitä oikeuspöytäkirjoja on käytetty Turun raastuvanoikeuden (TRO) osalta pääasiassa Turun kaupunginarkiston (TKA) sarjasta. Silloin kun tästä sarjasta on puuttunut kirja, on sen tilalla käytetty Kansallisarkiston (KA) sarjaan kuuluvan kirjan Digitaaliarkistossa säilytettävää sähköistä kappaletta. Turun kämnerioikeus (TKO) esiintyy ainoastaan Kansallisarkiston yhteydessä, sillä Turun kaupunginarkistossa ei ole säilynyt 1600-luvulta omaa kämnerioikeuden sarjaa. Olen lisäksi merkinnyt Kansallisarkiston raastuvan- ja kämnerioikeutta koskeviin viitteisiin niiden arkistotunnuksen, oikeuskäsittelyn päivämäärän ja sivut joilla asiaa käsiteltiin. Kansallisarkistoon viittaava lähde on siis merkitty esimerkiksi muotoon KA z:12 (Kansallisarkisto ja arkistotunnus), TRO (Turun raastuvanoikeuden pöytäkirja) 2.10.1641, 1 (päivämäärä ja asiakirjan sivu). Turun kaupunginarkiston alkuperäisistä oikeuspöytäkirjoista käytän lähdeviitteessä muotoa TKA (Turun kaupunginarkisto), TRO BIa 8 (Turun raastuvanoikeus ja arkistotunnus), 2.10.1641, 1 (päivämäärä ja asiakirjan sivu). Muista arkistolähteistä olen avannut lähdeviitteet niin, että niissä annetaan sanallinen kuvaus lähteen sisällöstä.

Turkua ympäröivien Maskun ja Piikkiön kihlakunnanoikeuksien pöytäkirjat sisältävät runsaasti tietoja naisten toiminnasta maatalojen haltijoina. Maskun kihlakuntaan kuuluivat Maarian ja Raision, Rymättylän, Pöytyän, Korppoon sekä Nousiaisten, Lemun ja Maskun kärjäkunnat, joiden oikeuspöytäkirjat ovat

58 Andersson 1998, 47; Kietäväinen-Sirén 2015, 31–34.

59 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 97.

säilyneet tutkimusjakson ajalta vuosilta 1620–1621, 1623–1625, 1627–1643, 1656, 1659, 1661, 1662 ja 1667. Piikkiön kihlakuntaan puolestaan kuuluivat Piikkiö-Kaarinan, Liedon, Marttilan, Nauvon ja Paraisten käräjäkunnat, joiden pöytäkirjat ovat säilyneet vuosilta 1623–1631, 1633–1649 ja 1659.

Kolmantena lähderyhmänä ovat vuoteen 1634 voudintilien ja siitä eteenpäin läänintilien asiakirjat. Nämä kruununhallinnon asiakirjat sisältävät henkikirjoja sekä maatilojen omistukseen ja verotukseen liittyviä asiakirjoja. Voudintileistä on revitty ilmeisesti 1800-luvun lopussa Turun historiaa kirjoitettaessa kaupunkia koskevat asiakirjat 1610-luvun puolimaista 1630-luvun alkuun. Kansallisarkiston 1900-luvun alussa laaditussa voudintilejä koskevassa sisällysluettelossa näiden asiakirjojen paikalla toistuvat sanat: *Färska spår på plundringen*. Läänintileihin sisältyvien henkiveroluetteloiden parasta antia on tieto siitä, kenen naapurissa tutkitut mahtiporvarisperheet asuivat. Muuten ne kertovat vain hyvin vähän esimerkiksi porvarisperheiden varallisuudesta eivätkä ennen vuosisadan loppupuolta edes talouksien rakenteesta, sillä niissä mainitaan vain ruokakunnan päämies nimeltä.

Jalmari Finnen 1920-luvulla veroluetteloiden pohjalta aloittama Suomen Asutuksen Yleisluettelo (SAY) koottiin alun perin historian- ja sukututkijoiden avuksi. Varsinais-Suomen osalta se laadittiin pitäjittäin pääosin 1500-luvun puolivälistä 1700-luvun alkuun. Se koostuu kirjoista, joiden kullekin aukeamalle kerättiin tiedot maatilojen omistajista ja verotustiedoista kahdentoista vuoden pätkinä. Luettelo on jossakin määrin epävarma lähde, sillä se pyrkii esittämään suomalaisen maaseudun maanomistuksen staattisempänä kuin se olikaan. Siitä on kuitenkin mahdollista kerätä porvariston omistamat maatilat saanto- ja verotustietoineen.⁶⁰ Suomen Asutuksen Yleisluettelo sisältää hie-man tuomiokirjoista poikkeavia tietoja koskien tilojen saantoa, hallintaa ja luovuttamista.

Ruotsin Kuninkaallisessa registratuurassa eli lähteneiden kirjeiden kopio-kokoelmassa on tietoja naisten saamista taloudellisista etuoikeuksista. Kirjeet käsittelevät lähinnä leskien hakemia oikeuksia omaisuuden hallintaan miehensä kuoltua tai oikeutta elinkeinon harjoittamiseen. Niistä paljastuvat leskien taloudelliset edellytykset ja näkemys omasta kyvystä harjoittaa ammattia itsenäisesti. Kansalliskirjaston hää- ja hautajaisrunot sisältävät tietoja naisten avioliitoista ja yhteisön normeista, joita ihmisten tuli noudattaa. Runoja luettiin häiden ja hautajaisten yhteydessä vieraille. Henkilökohtainen ruumis-saarna aloitettiin omaisten surun ja kuoleman väistämättömyyden kuvailulla. Varsinaisen saarnan jälkeen esitettiin personalia eli muistokirjoitus, jossa kuvailtiin edesmenneen koulutusta, miehiltä uraa, avioliittoa, perhettä sekä

60 Miettinen 2012, 15.

kotia. Saarnoissa korostuivat ”pieneen elämään” eli kotiin liittyvät hyveet.⁶¹ Hautajaisrunoissa esitetty suru puolison kuoleman johdosta oli osoitus oikeasta rakkaudesta, joka oli yhteiskunnan hyväksymää ainoastaan avioelämään kuulunutta kiintymystä. Samasta seikasta kertoivat myös hyvin järjestetyt hautajaiset yleensä.⁶² Myös Turun Akatemian konsistorin pöytäkirjat sisältävät joi-takin tietoja porvarisnaisista silloin, kun he olivat tekemisissä ylioppilaiden tai professoreiden kanssa.⁶³

Perukirjoja on käytetty kulutusta ja kulttuurihistoriaa tutkittaessa, sillä niihin on kirjattu paljon tietoa vanhempien aikojen materiaalisesta kulttuurista. Ne avaavat oven yksityiskotiin ja sen yksittäisiin esineisiin. Ruotsin valtakunnan kaupungeissa perukirjoja laadittiin jo 1600-luvulla, mutta niiden laatiminen tuli pakolliseksi vasta vuoden 1734 lain myötä. Kaupungissa laatijoina olivat raadin edustajat. Turusta on säilynyt 1600-luvulta porvariston perukirjoja vain vuosilta 1636–1643. Laaditut asiakirjat ovat hyvin eritasoisia. Toisissa käsitellään vain omaisuuden jakoa perillisille ja toisissa kiinteää tai irtainta omaisuutta. Osaan on merkitty myös perheen kauppatoimista kertovat saatavat ja velat. Kaksi tälle tutkimukselle hyödyllisintä perukirjaa ovat Thomas Trällin vuodelta 1636 (Liite 3) ja Hans Magnuksen myös vuodelta 1636 oleva omaisuusluettelo, joka sisältää tiedot perheen huomattavista saatavista, jotka jäivät lesken kerättäviksi. Magnuksen perukirjan saatavat on ilmoitettu kaupungeit-tain ja pitäjittäin, joten siitä saadaan tietoa perheen kaupankäynnin suunnista. Perukirjojen puutteena on kuitenkin se, että kaikkein vähäarvoisimmat esineet on jätetty niistä pois, joten ne eivät anna koko kuvaa taloudessa käytetyistä esineistä. Perukirjojen antaman kuvan perusteella huoneet olivat kovin tyhjiä. Esineitä jätettiin pois niiden vähäisen arvon tähden, mutta perheet pyrkivät myös mahdollisimman pieneen maksuun, joka perittiin kirjatun omaisuuden arvosta. Näitä puuttuvia esineitä on etsittävä esimerkiksi tullitileistä, joissa lue-tellaan kaupunkiin tuotuja kotitalouksissa käytettyjä puuastioita.⁶⁴

Virallisten 1600-luvun oikeus-, verotus- ja omaisuusasiakirjojen hyvin vastakkaiset väittämät muistuttavat siitä, että on hedelmällisempää pohtia asiakirjatekstin paljastamia arvoja, arvotuksia ja tavoitteita, kuin yrittää pitä-västi todentaa tapahtumien yksityiskohtia, jotka jäävät lopulta usein hämä-rän peittoon. Todenperäisyydestään riippumatta asiakirjatekstit kertovat aikakautensa tavoista hahmottaa ja perustella erilaisten tekojen oikeutusta

61 Laitinen 2002, 86–87.

62 Kietäväinen-Sirén 2015, 152–153.

63 Fontell 1887, passim.

64 Andersson 2009, 140; Hartman 1896, 202–208, 214–229.

tai paheksuttavuutta.⁶⁵ Oikeuspöytäkirjat edustavat aineistoa, jossa kerrotaan, mitä yksittäinen henkilö on tehnyt tai hän on tekemässä. Verotukseen liittyvät asiakirjat sisältävät pääasiassa tietoa siitä, kuka hallitsee verotettavaa omaisuutta ja minkä suuruinen kyseinen omaisuus on tai mitä se tuottaa haltijalleen. Usein nämä kaksi eri lähderyhmää antavat erilaisen kuvan henkilön taloudellisista resursseista.

Useat historioitsijat ovat keskittyneet 1500- ja 1600-lukujen Ruotsin valtakunnan kaupunkilaitoksen toimintaan ja porvaristoon sekä porvarisnaisiin. Oman työni kannalta keskiöön nousevat ne tutkimukset, joissa tarkastellaan porvarisnaisia, kaupankäynnin edellytyksiä, porvariston rakennetta sekä sukupuolien välistä hierarkiaa ja työnjakoa. Turun johtavaa porvaristoa koskivat samat lait ja määräykset kuin valtakunnan muita porvareita. Paikallisesti heidän toimintaansa vaikuttivat Turun kaupungin saamat privilegit, jotka poikkesivat muista kaupungeista.⁶⁶

Mika Kallioinen on käsitellyt Turun porvariston rakennetta ja toimintaedellytyksiä keskiajalla ja uuden ajan alussa väitöstutkimuksessaan *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvari yhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle* (2000). Kallioinen on käsitellyt tutkimuksessaan porvaristoa ja kaupunkia laajalla skaalalla, joten sen tuloksia on mahdollista verrata 1600-luvun Turun tuloksiin monilla eri osa-alueilla. Marko Lamberg on keskittynyt väitöstutkimuksessaan *Dannemännens i stadens råd. Rådman skretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden* (2001) tutkimukselleni keskeiseen kysymykseen porvarieliitin rakenteesta Tukholmassa. Hän osoittaa, että mahtiporvaristo, joka kuului raatimiesperheisiin, muodosti tiiviin ryhmän, jonka hallussa olivat pitkälti sekä kaupungin poliittiset että taloudelliset resurssit. Lisäksi perheiden naisilla oli suuri merkitys omaisuuden ja virkojen siirtymisessä sekä perheverkostojen ja oppimiensa taitojen siirtämisessä. Tätä kautta heillä oli myös valtaa asioista päätettäessä.⁶⁷

Kuningas Kustaa II Adolfin valtakaudella 1610-luvulla syntyneen suurvaltan kaupunkien porvariston sosiaalista ja sukupuolten välistä asemaa on tarkastellut tutkimuksissaan Kekke Stadin. Teoksessaan *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige* (2004) hän määrittelee niitä rajoja, joissa porvarisnaisten oli mahdollista toimia sukupuolensa puitteissa. Suurvalta-ajan Ruotsi on nähty historiantutkimuksessa usein sotaisana miesten vuosisatana. Stadin osoittaa, että molemmilla sukupuolilla oli merkitystä, kun suurvaltaa rakennettiin. Hänen tutkimuksissaan nousevat esiin henkilökohtaiset ominaisuudet, taidot

65 Lahtinen 2001a, 113.

66 Keskinen 2012, 47; Laitinen 2006, 2.

67 Kallioinen 2000, passim; Lamberg 2001, passim.

ja yhteiskunnan kullekin antamat tehtävät, joilla valtakuntaa ylläpidettiin. Sukuverkostojen merkitys korostui yhteiskunnassa, jossa sen suojaverkot eivät vielä olleet kehittyneet loppuun saakka.⁶⁸

Teemaa jatkaa Gudrun Anderssonin tutkimus *Stadens dignitärer* (2009) Arbogan kaupungin kauppiaseliitin statuksen ja vallan manifestoinnista vuosina 1650–1770, joka pureutuu porvariston tapoihin osoittaa asemaansa ja valtaansa kaupunkiyhteisössä. Andersson tarkastelee Arbogan raatiin kuuluneen kaupungin poliittisen eliitin ja kauppiasperheiden naisten sekä miesten keinoja tuoda oma asemansa yhteisössä esille. Anderssonin löytämä eliitti koostui perheverkostoista, joissa asema ja varallisuus siirtyivät ryhmän sisällä solmittujen avioliittojen kautta. Varakkaat porvarisperheet rakennuttivat näyttäviä taloja kaupungin keskeisille paikoille ja sisustivat ne ylellisyyssesineillä, joihin kaikilla ei ollut varaa. Kodin tilat jaettiin julkisiin ja perheelle tarkoitettuihin huoneisiin. Kauppiastalon sijainti, sisustus ja isäntävään muodinmukainen vaatetus sekä kalliit korut manifestoivat kotiin kutsutuille perheen yhteiskunnallista asemaa. Kauppiaseliitti osoitti asemaansa myös kodin ulkopuolella esimerkiksi lahjoittamalla kirkkoon jalometallisia ja muita kirkollisissa toimituksissa käytettyjä esineitä. Kuten Arbogassa, myös Turussa ja muissa Ruotsin valtakunnan kaupungeissa varakkaalla porvaristolla oli näin mahdollisuus osoittaa asemaansa ilman, että valtakunnanpolitiikka tai aatelissuvut olisivat himmentäneet sitä. Kuten Arbogasta, on myös Turusta mahdollista jäljittää johtavan porvariston perheiden keinoja oman asemansa esiintuomiseen.⁶⁹

Åsa Karlsson Sjögren on puolestaan selvittänyt naisen oikeudellista asemaa 1500–1700 -lukujen Ruotsin valtakunnassa sekä naisen omaisuuden hallintaa avioliitossa. Hänen väitöskirjatutkimuksensa *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle* (1998) osoittaa, etteivät kaupungin naimattomat naiset ja avioaimot esiintyneet oikeudessa heidän kiinteää omaisuuttaan käsiteltäessä, vaan miehet käyttivät lain suomaa valtaa hoitaa perheen omaisuutta parhaaksi näkemällään tavalla.⁷⁰

Eurooppalaisen perheen historiaa erityisesti saksalaisella kielialueella ovat käsitelleet Michael Mitterauer ja Reinhard Sieder teoksessaan *Vom Patriarchat zur Partnerschaft: Zum Strukturwandel der Familie*, jonka englanninkielistä painosta *The European Family. Patriarchy to Partnership from the Middle Ages to the Present* olen käyttänyt tässä tutkimuksessa. He osoittavat perheen monimuotoisuuden jo uuden ajan alussa, jolloin nykyisen kaltaiset uusioperheet olivat tavallisia. Länsi-Euroopassa vallalla olivat varsinkin kaupungeissa taloudet,

68 Stadin 2004, passim.

69 Andersson 2009, passim.

70 Karlsson Sjögren 1998, passim.

joiden väkimäärä oli yleensä ajateltua pienempi. Talous koostui yleensä vain ydinperheestä ja sen palvelijoista. Sellaisia perheitä, joissa lapsia oli kerralla paljon kotona, oli vain harvassa.

Hanna Kietäväinen-Sirén on käsitellyt laajasti tuoreessa väitöstutkimuksessaan *Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)* (2015) varhaismodernin yhteiskunnan avioliittoon ja kotitalouteen liittyvää kontrollia ja ohjausta. Hän nostaa keskeiselle sijalle myös tässä tutkimuksessa tärkeän ydinperheen aseman yhteisössä ja erityisesti sen naisille asetetut toiminnan rajat. Aviomies johti kotitalouttaan ja kaikkien sen jäsenten tuli olla kuuliaisia hänelle, mutta hänen tuli silti opastaa ja kunnioittaa vaimoaan ja tämän osaamista. Tämä ei estänyt vaimoa toimimasta perheensä hyväksi tarvittaessa.⁷¹

Suomalaisessa oikeushistorian tutkimuksessa naisen asemaan ja lainsäädännön vaikutukseen ovat kiinnittäneet huomiota Anu Pylkkänen väitöskirjassaan *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710* (1990) sekä Mia Korpiola omassa väitöskirjassaan *Between Bethrothal and Bedding. Marriage Formation in Sweden 1200–1600* (2009). Naimattomien naisten asemaa on pohtinut väitöskirjassaan *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun* (2012) myös Tiina Miettinen. Näissä tutkimuksissa suomalaisen naisen aseman on todettu olevan riippuvainen lainsäädännöstä ja yhteisön normeista, mutta olleen usein myös vapaamman, kuin niiden mukaan tulisi olettaa.⁷²

Johtavan porvariston käsite

Porvariston huipulla olivat johtavat porvarit, joista käytän tässä tutkimuksessa myös nimityksiä porvarieliitti ja mahtiporvaristo, joiden tehtävänä oli osoittaa vauraudellaan myös valtakunnan kukoistusta ulkomaiselle yleisölle. Keskeisenä tekijänä tutkimuskohteen rajaamiselle on johtavan porvariston käsitteen määrittäminen. Kaupunkien varakkainta ja poliittista valtaa käyttänyttä kauppiaseliittiä on kuvattu tutkimuksissa yleensä termillä valtaporvaristo. Tämä määritelmä tuntuu suppealta, sillä 1600-luvun turkulaisten toimijuus toi heille varallisuutta ja suhteita myös muilla tavoin kuin vain ulkomaankaupan ja raadin jäsenyyden kautta. Vaikka laaja kaupankäynti, suuri varallisuus ja merkittävien tehtävien hoitaminen kasautuivatkin pitkälti samoille miehille,

71 Kietäväinen-Sirén 2015, passim.

72 Korpiola 2009, passim; Miettinen 2012, passim; Pylkkänen 1990, passim.

määrittelen valtaporvariston rajat uudella tavalla, joka vastaa paremmin oikeuspöytäkirjojen ja verotuslähteiden välittämää kuvaa johtavasta porvaristosta. Nostan erityisesti esiin varallisuuden merkityksen ulkomaankauppaan osallistumisen ja raadin jäsenyyden rinnalle seikaksi, joka oikeuttaa Turun kaupungin johtavan porvariston jäsenyyteen. Näin esimerkiksi varakkaat ja raadin jäseninä toimineet käsityöläismestarit voidaan mielestäni lukea edellä mainittuun joukkoon.⁷³

Porvaristo ei ollut yhtenäinen ryhmä, vaan se jakaantui oikeuksiltaan ja statukseltaan toisistaan poikkeaviin joukkoihin, joille muotoutuivat omat ryhmäidentiteettinsä. Porvarieliitti erosi sekä varallisuutensa että syntyperänsä puolesta vähävaraisemmasta kotimaankauppaa käyneestä suomalaisesta porvaristosta. Se oli kauppasuhteissa ulkomaille, välitti maahan ulkomaisia tuotteita ja vastaavasti huolehti kotimaisten tuotteiden maastaviennistä. Sillä oli myös kotimaankaupassa huomattavampi osa kuin pikkuporvareilla. Varallisuus ja henkilökohtaiset kyvyt olivat jo keskiajalla ja 1500-luvulla vaikuttaneet kunkin porvarin asemaan, mutta mistään selvistä sosiaaliryhmistä ei voida puhua. Turun kauppaa harjoittavien porvareiden keskuudessa alkoi tapahtua selvää sosiaalista ryhmittymistä vasta 1600-luvulla. Keskiaikaisen kaupunginlain mukaan kaupungin kantaväestön muodostivat porvarisoikeudet saaneet kauppiat ja käsityöläiset. Sama laki vahvistettiin ja painettiin uudelleen vuonna 1618, joten perinne säilyi vielä 1600-luvun puolellakin.⁷⁴ Kaupunginlain väljiä säädöksiä ryhdyttiin tarkentamaan vuodesta 1619. Kenraalikuvernööri Per Brahen kauppajaotuksen toimeenpanon jälkeen 1630-luvulla Turussa oli yhä vaikeampaa päästä johtavaan porvarieliittiin.⁷⁵

73 Kallioinen 2000, 213–214. Turun 1500-luvun tullitilien perusteella kaikki ulkomaankauppaa harjoittaneet porvarit eivät kuuluneet kaupungin varakkaimpaan kauppiaskuntaan, vaan ainoastaan noin puolet heistä omisti oman talon, jota voidaan pitää varakkuuden yhtenä kriteerinä; Ojala 2014, 83, 86. Myös esimerkiksi Tukholmassa, Tallinnassa, Riiassa ja Lyypekissä poliittinen ja taloudellinen valta oli keskittynyt varakkaimmille kauppiaille. Vaikka käsityöläisiä ei juurikaan otettu raatiin, eivät raadin jäsenet ja kauppiaiden hyljeksineet heitä, sillä heidän tuotteensa olivat tarpeellisia ja heidän kauttaan varallisuutta kertyi porvarieliitillekin.

74 Ranta 1975, 158–159; Rapola 1926, 262–264. MEK, Kuningan Caari, XV Lucu. ”Cuinga monda vuotta, hänen pitä vähimmäxikin kylänmiesnä oleman, joca caupungin yhteytihen oteta: Mingä oikheudhen hänen pitä tekemän: Mingä walan wannoman...”

75 Karlsson Sjögren 1998, 18. Laki vahvistettiin 7.1.1618. Kaupunginlaki perustui kaupungin alueella asuvien ihmisten tuomitsemiseen, eikä ollut riippuvainen näiden harjoittamasta ammatista, sillä se sulki sisälleen käskynhaltijat, voudit, pormestarit ja raadin, porvariston sekä kaikki, jotka asuivat kaupungin alueella ja harjoittivat siellä jotakin ammattia. Kaupunginlain tueksi kirkollisissa asioissa saatiin vuonna 1571 kirkkojärjestys. Koska valtio ja kirkko toimivat uskonpuhdistuksen jälkeen

Johtavan porvariston muodostumiseen omaksi ryhmäkseen vaikutti Ruotsin valtakunnassa 1500-luvulta lähtien noudatettu pyrkimys siitä, että jokainen kauppias erikoistuisi kaupassaan vain yhteen tai muutamaan tuotteen. Jaotuksen myötä ulkomaankauppaa harjoittaneet kauppiat muodostuivat omaksi ryhmäkseen, sillä heidän ammattinsa vaati suuremman pääoman kuin kaupustelu. Samalla käsityöläiset erkaantuivat selkeästi omaksi ryhmäkseen, sillä heidän ei ollut enää sallittua käydä kauppaa. Kun kaupanjaotus suoritettiin Turussa virallisesti vuonna 1638, koetettiin porvarit jakaa erilaisiin kauppiasluokkiin. Jaon mukaan Turussa oli tuolloin tukkukauppiaita 44, silkki-kauppiaita kaksi, verkakauppiaita kymmenen, Nürnbergin tavarankauppiaita 13 ja yksi palttinakauppias.⁷⁶

Tukkukauppaa harjoittaneiden perheiden joukossa oli kuitenkin myös sellaisia, joita ei ensisilmäyksellä voi pitää valtaporvaristoon vaan ehkä juuri laajemmin määriteltyyn johtavaan porvaristoon kuuluvina. Esimerkiksi Alexander Wattson ja hänen vaimonsa Karin Träll sekä raatimies Nils Olofsson ja hänen nimeltään tuntemattomaksi jäävä vaimonsa mainittiin oluenpanijoina ja pormestari Johan Knutsson ja hänen vaimonsa Anna Persdotter, Anders Merthen ja hänen vaimonsa Karin Gerdner sekä Wellam Starckman Hollender vaimoineen kapakoitsijoina. Näistä heille merkitystä ammatista huolimatta nämä kauppiasperheet kuuluivat johtavaan porvaristoon raadin jäsenyyden tai varallisuutensa perusteella.⁷⁷ Aiemman tutkimuksen mukaan käsityöläisiä ei luettu vielä 1600-luvulla johtavaan porvaristoon, mutta esimerkiksi räätälimestari Olof Börgelsson kuului raatiin, mikä voidaan tulkita johtavan porvariston jäsenen merkiksi. Varakkaimmat käsityöläiset omistivat lisäksi kaupungissa

yhteistyössä, voitiin kirkkojärjestystä käyttää maallisen lain tukena; Keskinen 2012, 47; Möller 1954, 32, 40; Ranta 1975, 158–159. Suomalaiseksi porvaristoksi eli pienporvaristoksi kutsuttiin niitä kauppiaita, jotka kävivät johtavia porvareita vähäisempää kotimaankauppaa tuomalla maaseudun markkinoilta raaka-aineita kaupunkiin ja myymällä niitä tukkukauppiaina toimineille johtaville porvareille. He myös ostivat mahtiporvaristolta esimerkiksi suolaa, kankaita ja rihkamatavaraa myydäkseen ne sitten maaseudun markkinoilla maalaisväestölle. Myös lähes kaikki käsityöläiset kuuluivat varallisuutensa ja tuotteidensa kaupan perusteella vähäisempään porvaristoon.

76 RA (Riksarkivet, Stockholm), Städerna Acta 83. Städerna Akter, Åbo 2, sp; Möller 1954, 33, 37–40, 43–44; Toropainen 2006, 30–31.

77 RA, Städerna Acta 83. Städerna Akter, Åbo 2, sp; Ranta 1975, 160, 870, 873. Nils Olofsson toimi kämnerinä vuosina 1635–1636 sekä raatimiehenä vuosina 1626–1640; Möller 1954, 33; Wiesner-Hanks 2001, 70. Wiesner-Hanksin mukaan oluenpano siirtyi usealla Euroopan alueella miehiseksi ammatiksi viimeistään 1500-luvulla, oltuaan sitä ennen naisten vähempiarvoisena kotiaskareena ja vähäisen tulon lähteenä.

huomattavan arvokkaita kiinteistöjä, joten myös heidän varallisuutensa oikeuttaa lukemaan heidät kaupungin johtavien porvareiden joukkoon.⁷⁸

Erääksi johtavan porvariston määritelmäksi sopii kysymys siitä, oliko perheellä luottoa ja saattoiko se itse antaa luottoa kaupankäynnissään. Luottamus, sukulaisuussuhteet ja kansallisuus olivat tärkeitä tekijöitä luoton saamiselle ja antamiselle sekä vakuuksien hankkimiselle. Monet johtavaan porvaristoon kuuluneet kauppiaat olivat pudonneet ryhmästään haaksirikkojen tai muiden onnettomuuksien kautta, tai he olivat tulokkaita, jotka olivat vasta luomassa verkostojaan. Mikäli he olivat kuitenkin luottokelpoisia porvarisveljiensä silmissä, oli uuden elämän rakentaminen helpompaa kuin luottamuksen menettäneillä.⁷⁹ Pelkkä ulkomaankaupan harjoittaminen ei riitä määrittelemään sitä, kuka kuului johtavaan porvaristoon, sillä monien siihen osallistuneiden porvareiden kaupankäynti oli usein vähäistä ja heidän omaisuutensa ei vastaa kuvaa varakkaasta yrittäjästä. Käytän siksi tässä tutkimuksessa valtaporvaristoa laajempaa käsitettä eli johtavaan porvaristoon kuulumista valintakriteerinä sille, kuka kuuluu tutkimaani ryhmään. Tämä ratkaisu tuo tutkittavaan joukkoon ulkomaankauppiaiden rinnalle varakkaammat käsityöläismestariperheet.

Euroopan ja Pohjoismaiden kaupunkeja koskevassa historiankirjoituksessa kaupunkien raatien pormestarit ja raatimiehet, jotka huolehtivat paikallisesta oikeudenkäytöstä ja hallinnosta, on luettu kauppiaseliittiin. Vain porvari voitiin valita raadin jäseneksi, mutta jäsenyyden edellytyksenä oli kaupunkikiinteistön omistaminen. Kaikki raadin jäsenet eivät kuuluneet varakkaimpiin kauppiasiin, mutta heillä oli oma talo kaupungissa, joka edellytti jonkin asteista varallisuutta. Kaikki pormestari- ja raatimiesperheet kuuluvat siten tämän tutkimuksen piiriin, vaikka he eivät harjoittaneetkaan ulkomaankauppaa. Vaikka raadeilla oli oikeus valita itselleen uusia jäseniä säännöllisesti, palvelivat sen viroissa olleet miehet tavallisesti siihen saakka, kunnes he sairastuivat vakavasti, tulivat vanhuudenheikoiksi tai kuolivat. Jo 1500-luvulla kaupungin aktiivisimmat kauppiaat olivat täyttäneet raadin virat, joten varallisuuden ja poliittisen päätäntävällän voidaan hyvällä syyllä sanoa kuuluneen yhteen. Pitkä palvelusaika synnytti raatimiessukuja, joiden käsissä paikallinen poliittinen ja taloudellinen valta oli.⁸⁰

78 TKA, TRO BIa 20, 7.10.1648, 234. Olof Börgelssonin leski Cecilia Mickelsdotter myi Tiirikkalankadulla sijainneen Iliuksen talon 900 kuparitaalarilla. Sekä talon sijainti että sen hinta kielivät varallisuudesta; Ranta 1975, 870. Olof Börgelsson toimi raatimiehenä vuosina 1632–1638.

79 Dalhede 2006, 291–292; Kallioinen 2012, 23–28; Möller 1954, 252.

80 Kallioinen 2000, 53, 59–66, 215; Lamberg 2001, 12.

Raatimiesluokan varakkaat kauppiasjäsenet olivat jo 1500-luvulle tultaessa syrjäyttäneet Ruotsin kaupunkien raadeista vaatimattomammat taloudelliset edellytykset omanneet käsityöläismestarit ja pikkukauppiat. Seuraavan vuosisadan kuluessa keskushallinnon ote kiristyi ja Turkuunkin määrättiin pormestariksi hallituksen päättämiä miehiä ja raatimiehiksi yhä enenevässä määrin akateemisen koulutuksen saaneita henkilöitä. Vuosina 1623–1670 Turun raadissa palveli kaikkiaan 62 pormestaria ja raatimiestä, joista käsityöläisiä olivat vain vuosina 1621–1626 ja 1634–1635 raadissa istunut kauppias ja kellonvalaja Suni Olofsson Klockgjutare ja vuosina 1632–1633 raatimiehenä toiminut räätälimestari Olof Börgelsson. Raatimiesluokka oli siis Turussa lähes täysin suljettu käsityöläisiltä.⁸¹ Saksan hansakaupungeissa, Tanskassa ja Tallinnassa käsityöläisiltä oli kielletty pääsy raatiin. Tukholmassa käsityöläisnimen omanneita raatimiehiä tunnetaan vain muutama keskiajalta ja Turussa raadin jäsenenä mainitaan seitsemän käsityöläisnimeä kantanutta miestä 1570-luvulle mennessä. Mika Kallioinen arvioi, että nämä käsityöläisnimillä esiintyneet miehet olivat kuitenkin lähinnä kauppiaita, kuten Suni Klockgjutare, joka harjoitti molempia ammatteja.⁸²

Määritelmäni mukaan johtavaan porvaristoon kuuluneita raadin jäseniä näytetään Turussa ylipäätään puhutellun kunnioittavammin kuin muita porvariston jäseniä. Raadin jäsenten kunnioitusta osoittavat oikeuspöytäkirjoihin merkityt puhuttelumuodot. Raadin jäseniä teititeltiin tai heistä käytettiin nimitystä ”hyvät herrat” lähteiden mukaan, kun taas muita porvariston jäseniä sinuteltiin. Marko Lamberg on todennut saman seikan pohjoismaisista kaupungeista jo myöhäiskeskiajan osalta.⁸³ Johtavaan porvaristoon kuuluneen naisen korkeaa asemaa puolestaan kuvastaa harvinainen rouva-sanana käyttäminen, vaikka se olisi oikeastaan kuulunut aatelisnaisille.⁸⁴

Turun johtava porvaristo solmi avioliittoja myös lähipitäjien rälssin kanssa. Suomalaisen alemman rälssin ja Turun johtavan porvariston välillä solmittiin joitakin avioliittoja tutkimusajankohtana. Turun lähiseudun pitäjissä oli paljon rälssisukuja, joiden omaisuus ei kohonnut aina edes varakkaiden porvareiden tasolle. Rälssiin syntyneen vaimon on täytynyt kuitenkin olla johtavaan porvaristoon kuuluneille miehille arvostusta tuova seikka, sillä avioliittoja solmittiin niin monta. Sen sijaan rälssimiehiä johtavassa porvaristossa ei ollut pormestari Erik Spåraa lukuun ottamatta, jonka ensimmäinen

81 Möller 1954, 70; ks. myös Lamberg 2001, 13; Ranta 1975, 869–871; Sandberg 1991, 36–37; Taussi Sjöberg 1996, 910.

82 Kallioinen 2000, 66–68.

83 TKA, TRO BIa 8, 6.4.1636, 50–50v; Lamberg 2001, 34.

84 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Nauvon käräjät 24.–25.10.1642, 417v–419.

vaimokin kuului rälssisukuun. Pormestari Märten Salkon vaimo Valborg Henriksdotter kuului Boose -sukuun ja raatimies Johan Knutsson Hiiskun puoliso Grabbe-Grabbenskiöld -sukuun. Kultaseppä Hartvig Wölichin puoliso Anna Gustafsdotter taas syntyi sauvolaiseen Blåfeldin sukuun.⁸⁵ Linnakreivi ja pormestari Erik Cnapen vaimo Anna Munck till Fulckila oli poikkeuksellisen korkea-arvoinen aatelisnainen turkulaisessa porvaristossa, mutta niinpä hänen miehensäkin oli kohonnut huomattavaan asemaan.⁸⁶ Lisäksi epäselväksi jäävän merkinnän mukaan Jakob Wolle nuoremman lapset olivat ilmeisesti äitinsä Ingeborg Gerdnerin äidin puolelta kenraali Torsten Stålhandsken perillisiä.⁸⁷ Ruotsin kaupungeissa tällaiset suku- ja säätyrajoja ylittävät avioliitot olivat tavallisia.⁸⁸

85 Kotivuori 2005: *Tomas Salcherus*. (haettu 29.10.2014); Ramsay 1909–16, 33; Toropainen 2006, 156.

86 Ramsay 1909–16, 284–287. Anna Munck oli ilmeisesti Turun vuonna 1599 mestatun linnanvoudin Mikael Munckin ja Margareta Thomasdotter Starckin tytär.

87 TKA, TRO Blä 19, 27.2.1647,148–150.

88 Lamberg 2001, 57.

Turun johtava porvaristo

Kaupungin vetovoima ja sukujen verkosto

Käsittelen tässä luvussa Turkuun muuttaneita ulkomaalaisia sukuja, jotka muodostivat suurimman osan kaupungin johtavasta porvaristosta. Mitkä seikat saivat heidät muuttamaan kaupunkiin ja mistä he tulivat? Johtavan porvariston määrää ja rakennetta selvitän kvantitatiivisesti. Lisäksi esittelen johtavan porvariston naisista keskeiset toimijat ja heidän esiintymisensä Turun raastuvan- ja kämnerinoikeudessa. Luku selvittää, keitä johtavan porvariston naiset olivat ja miten aktiivisia he olivat toimijoina.

Maahanmuuttajat

Oikeuden eteen astui – – Joachim Schultz ja halusi vanhoa vapaaehtoisesti pormestari Henrik Schefferin esille tuomassa jutussa. Schultz kertoi oikeudelle, että joitakin päiviä Henrik Schefferin häiden jälkeen tämän appi, edesmennyt Hans Wolle, oli kutsunut hänet, edesmenneen vanhan Petter Plagmanin ja Johan Sågerin luokseen. Tällöin hän oli halunnut kunnioittaa vävyään ja tytärtään kahden tuhannen lyypekkiläisen markan morsiusverolla.⁸⁹

89 KA z:6, TRO 15.3.1636, sp. ”Framstegh Jochim Schult – – och frijwillig tillböd sigh widh sin eedh tillgiörande, att nu witna i deet mål, som Borgm. Henrich Skeper här förtalde om sin S. förste laggiffte hustru; Hwar om bete Jochim Schult nu angaf, som efterföllier; Någre dagar efter som Henrich Skepers bröllop hade stådt, blef Jagh, sade Schulten, Sal: gamble Peter Plagman och Johan Såger hembudne till sal. Hans Wolle, och då berettade han för oss, huru han wille till en brudschatt förähra bete sin Mågh och dotter Tutusend marck Lybesch, ...”; Ranta 1975, 322; Haggrén 2007: Veljekset Jakob ja Hans Wolle nousivat aivan 1500-luvun lopulla Turun merkittävimpien porvareiden joukkoon. Hans Wolle muutti Turkuun Narvasta, missä hänet mainitaan porvarina vielä vuonna 1599. Suku saattoi olla alun perin skotlantilainen, sillä ainakin eräät Hans Wollen lesken muistiinpanot oli kirjoitettu ”skotiksi”. Hänen veljensä Jakob Wolle vanhempi puolestaan käytti omissa kirjeissään yleensä alasaksaa ja saman sukunimen omaavia kauppiaita tunnetaan eri hansakaupungeista kuten Lyypekistä ja Danzigista. Wolle avioitui vuonna 1638 Anna Spranckhusenin kanssa, jolla oli tuomisinaan myös edellisen avioliiton poika Hans Olofsson Bååk.

Kun pormestari Henrik Scheffer kertoi edellä esitetyssä oikeusjutussa saaneensa vuonna 1612 apeltaan Hans Wollelta morsiusveron, olivat asian todittajina Joachim Schultz, Petter Plagman ja Johan Såger, kaikki saksalaissyntyisiä kauppiaita, kuten Scheffer ja Wollekin.⁹⁰ Muuallakin Euroopassa noudatetun tavan mukaan morsiusverolla voitiin siirtää perheen omaisuutta jo tyttären avioituessa tämän uudelle perheelle. Näin nuoren parin ei tarvinnut odottaa koko perintöä vanhempien kuolemaan saakka.⁹¹

Jokainen 1600-luvun kauppiasta tarvitsi verkostoja, joiden kanssa harjoittaa elinkeinoaan. Kauppiaiden pojat saattoivat hyödyntää perheensä vanhoja kontakteja ja kauppiaskoulutuksen aikana niitä oli mahdollista hankkia lisää palvelemalla ulkomaisilla kauppiaille. Kolmaskin keino verkostojen hankkimiseen oli tarjolla niille, jotka avioituivat kauppiaiden tyttärien tai leskien kanssa. Saman ammattiryhmän sisäinen avioituminen oli aikakautena tavallista, mutta erityisen yleistä porvarisammattia harjoittavien keskuudessa. Tämä ei koskenut ainoastaan johtavia porvareita, vaan myös kotimaankauppaa harjoittavia suomalaisia porvareita ja käsityöläisiä.⁹²

Porvariston avioliittostrategioissa naisen henkilökohtaiset taidot saattoivat joutua taka-alalle, kun tärkeämmäksi nousivat hänen isänsä taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset varat. Reduktiivisessa avioliittostrategiassa perheen taloudelliset resurssit pyrittiin pitämään koossa ja säilyttämään ne solmimalla esimerkiksi avioliittoja samojen perheiden kanssa. Naiset toimivat vaimoina, sisarina ja tyttärinä varantona, jonka kautta miehet saattoivat solmia edullisia taloussuhteita toisiin miehiin ja vakiinnuttaa paikkansa sosiaalisessa verkostossa. Kaupunginlaki suosi niitä, jotka avioituivat porvarin tyttären kanssa ja asettuivat siten kaupunkiin yrittäjiksi.⁹³

90 TKA, TRO BIa 8, 15.3.1636, 34v; Andersson 2004, 65. Morsiusvero katsottiin tyttären saamaksi ennakoperinnöksi ja sen summa vähennettiin hänen myöhemmin saamastaan varsinaisesta perinnöstä. Ruotsissa veljet saattoivat korottaa vanhempiensa aikanaan sisarelleen lupaamaa morsiusveroa eli myötäjäisiä, mikäli he katsoivat sen liian pieneksi suhteessa sisarusten perimiin osuuksiin; Andersson & Ågren 1996, 35–36. Myötäjäisten on tavallisesti tulkittu olleen tyttären ennakoperintöä, jolla omaisuutta on siirretty perheeltä toiselle. Niillä voitiin säädellä perheen omaisuuden siirtämistä perillisille. Testamenttien avulla voitiin säädellä perinnön välitöntä jakamista. Tällöin leski sai usein suuremman osan omaisuudesta hallintaansa, kuin hänelle olisi lain mukaan kuulunut; Dübeck 2004, 131. Myös Tanskassa maksettiin tyttären avioituessa myötäjäisiä; Pylkkänen 2004, 85.

91 Hanawalt 2007, 56; Kallioinen 2000, 117.

92 Dalhede 2010, 52; Stadin 2004, 233; Vainio-Korhonen 2009, 224.

93 Kallioinen 2000, 97; Rapola 1926, 283. MEK, Kuningan Caari, XV Lucu. ”... Wihitän mies toisesta kaupungista eli maacunnasta siehen waimohon, joca on kaupungisa syndynyt, elickä hänen isällensä jolla cardano kaupungisa on, älkään ollengan walaraha andaco, ...” Sjöberg 2001, 159; Stadin 2004, 260.

Mahtiporvariston naisilla oli kuitenkin oma keskeinen osuus kaupungin kauppiaseliitin muotoutumisessa. He huolehtivat kotitalouksien toiminnasta ja synnyttivät lapsia, joiden kautta perhe ja sen muodostamat verkostot laajenivat. Heidän avioliittojensa kautta siirtyivät omaisuudet, jotka mahdollistivat uusien kyvykkäiden yrittäjien tulon kaupunkiin. Lisäksi he toimivat aktiivisesti omaisuutensa ja osaamisensa siirtäjinä kyvykkäimmiksi katsomilleen perillisille.⁹⁴ Perhekeskeiselle yrittäjyydelle voidaan löytää syytä myös siitä, etteivät valtion instituutiot olleet vahvoja. Sijoittamalla perheyrikykseen voitiin taata jatkuvuus ja varallisuuden säilyminen suvun piirissä sekä henkilökohtainen turva. Avioliitot olivat keskeisin tapa liittää perheen omaisuuteen uutta rahaa, tai hankkia sellaisia vävyjä, jotka kykenivät kasvattamaan yritystä. Sukulaisuussuhteiden merkitystä uuden ajan alun yrittäjyydelle ei voidakaan korostaa liikaa.⁹⁵

Sosiaalisen pääoman kerääminen liittyi saumattomasti perheyrittäjyyteen, sillä perhe oli sosiaalisen organisaation perusyksikkö ja taloudellinen toiminta seuraili sitä. Perhe koostui siihen verisitein tai avioliiton kautta liittyneistä ihmisistä. Perheestä kauppahuone sai työvoimaa, pääomia, luottoa, osaamista, luottamusta ja mainetta. Tällaiset sosiaaliset verkostot saattoivat osoittautua pääomaa tärkeämmiksi esimerkiksi taloudellisissa vastoinkäymisissä.⁹⁶

Bertil Festing sai porvarisoikeudet Turussa vuonna 1662 ja asettui kaupunkiin kauppiaksi. Kauppiaan itsenäisen uran aloittamiseen antoi lisäpotkua hänen isäntänsä kauppias Joachim Schultzin kuolema samana vuonna ja avioliitto tämän tyttären Elin Schultzin kanssa. Avioliiton mukana Festing sai paremmat taloudelliset edellytykset kaupalleen sekä sukulaisuussuhteen Lyypekin Schultzeihin ja kauppakontaktin kaikkiin appensa suvun kauppatut-taviin. Hän sai lisäksi haltuunsa appensa kauppahuoneen kaikkine tavaroineen. Sukulaisuussuhde vakaaseen kauppahuoneeseen lisäsi hänen luotettavuuttaan kauppakumppaneiden ja tavarantoimittajien keskuudessa. 31-vuotiaana tämä entinen puotipoika oli eräs Turun rikkaimmista kauppiaista.⁹⁷

Jo 1600-luvulla keskusteltiin siitä, että ruotsalaiset kauppiaat eivät olleet toimissaan yhtä taitavia kuin ulkomaiset, joiden haluttiin siksi asettuvan valtakuntaan. Firenzalainen lähettiläs Lorenzo Magalotti jopa kirjoitti vuonna 1674, että ruotsalaiset kauppiaat eivät edes ymmärtäneet, mitä kaupankäynti oli.⁹⁸

94 Tilly & Scott 1989, 59.

95 Dalhede 2006, 273; Kallioinen 2000, 200; Müller 1998, 246; Van den Heuvel 2007, 51.

96 Kallioinen 2000, 243–245; Kamen 1984, 69; Müller 1998, 31–33; Van den Heuvel 2007, 27–28; Wiesner-Hanks 2001, 66.

97 Maines 2012, 114; Stadin 2004, 233.

98 Stadin 2004, 241–242.

Tärkein syy ulkomaalaisten siirtymiseen 1600-luvun alkupuolella Ruotsin kaupunkeihin oli se, että näihin aikoihin Euroopan markkinoilla lisääntyi sellaisten tuotteiden kysyntä, joita Ruotsin valtakunnassa oli runsaasti. Tärkeimpiä näistä olivat metallit ja terva.⁹⁹

Syyt Turkuun muuttamiselle vaihtelivat maantieteellisistä lähtöalueista riippuen. Vuosina 1618–1648 käyty 30-vuotinen sota heikensi laajalla alueella kaupankäynnin mahdollisuuksia. Pohjois-Saksan kaupungit välttyivät tuholta, mutta niiden eteläiset kauppalueet kärsivät pahemmin. Itämeren eteläisissä rannikkokaupungeissa oli luonnollista kiinnittää huomio tässä tilanteessa Ruotsin valtakunnan kaupunkeihin. Ruotsista saatiin lisäksi etelämpänä haluttuja tuotteita kuten kuparia, rautaa, pikeä ja tervaa. Lisäksi välityskauppa oli kielletty Ruotsissa, joten kauppiaan oli itse asetettava valtakuntaan tai lähetettävä paikalle edustajansa, joka usein asettui lopulta kauppiaksi.¹⁰⁰

Baltiasta ja Ruotsista saapui Suomeen huomattavasti vähemmän uusia porvareita. Osasyynä tähän oli se, että ruotsalaiset ja saksalaiset rikkaat kaupungit olivat vetovoimaltaan suurempia. Toisena syynä oli se, että turkulaiset olivat vastahakoisia ottamaan emämaalaisia porvareiksi. Heiltä saatettiin yksinkertaisesti evätä porvarisoikeudet. Myöhäiskeskiajalla Tukholman ja Turun porvareiden väliset kauppasuhteet olivat olleet vilkkaat, mutta kaupunkien välillä ilmeni jo tuolloin kilpailua, sillä molempien kauppiaat pyrkivät ajamaan omia etujaan. Myöskään Tallinna ei ollut suosiossa, sillä Turun kauppiaiden mielestä sen porvareilla oli mielessään vain taloudellinen voitto. Keskiajalla tilanne oli ollut toinen, sillä Turun ja Tallinnan porvareiden sukulaisuussuhteita tunnetaan 1400- ja 1500-luvuilta lukuisasti.¹⁰¹

Saksalainen vaikutus oli Turussa vahva jo keskiajalla. Saksalaiset kauppatavat ja alasaksa kauppakielenä olivat hallitsevia Itämeren kauppalueella. 1500-luvun jälkipuolella suhtautuminen saksalasiin oli Ruotsissa myönteinen johtuen ilmeisesti heidän pääomastaan, kauppasuhteistaan ja ammattitaidostaan.¹⁰² Esimerkiksi Tukholman porvaristosta runsas kymmenes oli saksalaisia vuonna 1582. Turussa saksalaisten porvareiden osuus oli ilmeisesti jonkin verran pienempi.¹⁰³ Saksalaisten ja hollantilaisten sulautumista toisiinsa edisti osaltaan se, että alasaksa ja hollanti sen läntisenä murteena muistuttivat vielä

99 Möller 1954, 69.

100 TKA, TRO BIa 1–30, 1624–1660, passim; Carpelan 1890, passim; Möller 1954 62–63, 69.

101 Friberg 1983, 64–66; Kallioinen 2000, 107, 112–113, 171–175; Ranta 1975, 165.

102 Maines 2012, 112; Nikula 1987, 129–132.

103 Lager 1962, 123–135.

Alasaksalainen, mutta myös yläsaksan kielellisiä piirteitä sisältävä hautapiirtokirjoitus Turun tuomiokirkosta. Tuntemattoman 1600-luvun porvarin hautapaasi osoittaa saksalaisten merkityksen Turun kaupankäynnissä. Teksti on Jobin kirjasta (19:25-27) ja alkaa suomeksi sanoin ”Minä tiedän minun lunastajan elävän/ ja hän herättä minun wijmein maasta” (vuoden 1642 suomennos.) Teksti ja käänös Tuomo Fonsén. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

tähän aikaan toisiaan. Lisäksi nämä kansallisuudet olivat perehtyneet hyvin toistensa kaupankäyntimenetelmiin.¹⁰⁴

Erityisesti saksalaiset ja skotlantilaiset suvut solmivat avioliittoja oman kansakuntansa kesken ensimmäisessä Turkuun muuttaneessa sukupolvessa. Kehitys oli samansuuntainen sekä Turun myöhäiskeskiajan porvaristossa että Tukholman raatiin kuuluneessa porvaristossa, jossa saksalaiset maahanmuuttajaperheet avioituivat keskenään eivätkä pohjoismaisen porvariston kanssa.¹⁰⁵ Turussa kuitenkin jo toinen sukupolvi solmi liittonsa laajemman kansallisuusryhmän kanssa. Vaikka saksa oli kaupan yleiskielenä Itämeren piirissä, säilyttivät nämä avioliitot perheiden puhekielenä myös sen kansallisen kielen.¹⁰⁶ Christina Dalhede on käyttänyt termiä *Mischeuropäer* Augsburgin ja Ruotsin 1600-luvun kauppiassukuja käsittelevässä tutkimuksessaan. Tällä hän

104 Möller 1954, 59.

105 Kallioinen 2000, 142–144; Lamberg 2001, 95.

106 Toropainen, 2003, 205–207.

tarkoittaa sitä, että perheiden isovanhemmat olivat kotoisin useasta eri maasta. Erityisesti kauppiasperheet avioituivat kosmopoliittisesti ja loivat samalla itselleen laajan kauppaverkoston, josta oli tukea taloudellisessa menestymisessä.¹⁰⁷ Avioliitot solmittiin myös saman sosiaalisen ryhmän sisällä. Esimerkiksi Gävlen kauppiaseliitti ja raatiin kuuluneet perheet muodostivat avioliittojen kautta tiiviin ryhmän, jonka hallussa oli kaupungin poliittinen ja taloudellinen valta. Samoin käsityöläiset avioituivat keskenään ja säilyttivät mestarinoikeudet pienessä piirissä.¹⁰⁸

Esimerkiksi sopii turkulainen Trällin perhe, joka solmi edellä mainitun kaltaisia avioliittoja. Skotlantilaiseen sukuun kuulunut kauppias Thomas Träll oli avioitunut Magdalena Persdotter Trumbellin kanssa, joka oli myös skotlantilaista kauppiasukua, vaikka hänen perheensä oli muuttanut sieltä ensin Saksaan. Myös Magdalena Trumbellin veli Jakob Trumbell asettui Turkuun.¹⁰⁹ Thomas ja Malin Trällin tyttäret avioituivat Skotlannista Turkuun siirtyneiden kauppiaiden kanssa. Tytär Karin Träll sai ensimmäiseksi puolisoonsa skotlantilaistaustaisen kauppiaan Alexander Hebronin, joka kuoli vuonna 1630. Karinin toinen puoliso oli skotlantilaistaustainen kauppias Alexander Wattson, joka irtisanoi porvarisoikeutensa vuonna 1640, mutta jatkoi silti kauppaa Turussa ja toimi myös oluenpanijana. Wattson kohosi raatimieheksi vuonna 1671 ja kuoli vuonna 1676.¹¹⁰

Toinen Thomas ja Malin Trällin tytär Hanna Träll¹¹¹ avioitui skotlantilaistaustaisen kauppiaan Anders Merthenin kanssa. Merthen toimi Turussa kauppiaana jo vuonna 1624. Ensimmäisen vaimonsa kuoltua keväällä 1630 Merthen avioitui skotlantilaissyntyisen Turun kauppiaan Wellam Gerdnerin tyttären Karin Gerdnerin kanssa. Merthen itse haudattiin muurihautaansa Turun tuomiokirkon pääkuoriin kesällä 1666. Karin Gerdner eli leskenä vuoteen 1681. Thomas ja Malin Trällin kolmas tytär Elin Träll avioitui skotlantilaistaustaisen kauppias Greger Belckown kanssa.¹¹²

Trällin perheen naisista sekä äiti Malin Träll että tyttäret Elin ja Karin Träll ja vävy Anders Merthenin toinen vaimo Karin Gerdner osallistuivat kotitalouden

107 Dalhede 2006, 274. Esimerkiksi göteborgilaisten Möllerin ja Valckin perheiden sukulaisia asui keskeisissä kauppakaupungeissa Hampurissa, Amsterdamissa, Zaandamissa, Lyypekissä, Tukholmassa, Stettinissä Riiassa, Vänersborgissa, Landskronassa ja Malmössä.

108 Karlsson Sjögren 1998, 42.

109 Möller 1954, 171. Trumbell toimi myöhemmin Petter Thorwösten asioiden hoitajana Oulussa ja Pohjanmaalla.

110 Toropainen 2014a, 132–133.

111 TKA, TRO Blä 11, 1636, liite, sp. Thomas Trällin perinnönjako 22.11.1636. Hanna Trällin nimeä ei mainita muissa lähteissä.

112 Carpelan 1890, 39–40.

hoitamisen lisäksi aktiivisesti elinkeinon harjoittamiseen ja omien ja lastensa taloudellisten asioidensa hoitamiseen. Suurvalta-ajan ruotsalaisissa kaupungeissa oli itsestäänselvyys, että nainen osallistui porvarillisen elinkeinon harjoittamiseen miehensä rinnalla. Toisin kuin maataloudessa naisten tehtävät eivät olleet kuitenkaan selkeärajaisia. Emännän kuului luonnollisesti hoitaa talouttaan valvomalla ruoanvalmistusta ja tilojen puhtaanapitoa sekä palkollisia, mutta hänelle kuului myös tehtäviä, jotka liittyivät suoraan kauppaan tai käsityöhön. Porvarillisen ihanteen mukaan nainen ei toiminut itsenäisesti, vaan hänen tehtävänsä linkittyivät miehen toimintaan.¹¹³

Saksasta muutti vuosina 1600–1660 Turkuun kymmeniä kauppiaisperheitä, joista tässä tutkimuksessa keskeiselle sijalle nousevat Bochmöller, Bugenhagen, Eichman-Ekman, Franck, Fråger, Hörnigk, Jessenhausen, Lambertz, Magnus-Magens, Mattzen, Plagman, Rancken, Rosskamp, Scheffer, Schlüter, Schultz, Storack, Såger, Wargentin, Wedrich, Wernle ja Wölich (Kaavio 1). Kauppiaisperheiden tarkkaa lähtöpaikkaa ei yleensä mainita, mutta suurin osa heistä oli kotoisin Hansaliiton entisiltä alueilta. Tämä näkyy Turun raadin asiakirjoissa vielä 1630-luvulla, sillä porvareiden nimet kirjoitettiin niihin Hansan käytännöllä keskialasaksalla, vaikka sen käyttö varsinaisena asiakirjakielenä oli jäänyt vanhanaikaiseksi jo 1500-luvulla. Siten esimerkiksi Scheffer merkittiin muodossa Schepper, Holmdorff muodossa Holmdorph. Keskialasaksasta siirtyi ruotsiin runsaasti sanoja, joten molempia kieliä puhuvat kauppiat ymmärsivät toisiaan ainakin yksinkertaisemmissa keskusteluissa. Vielä 1600-luvun alkupuolella keskialasaksa ja sen läntinen murre muistuttivat toisiaan niin paljon, että pelkkien nimien perusteella ei voida tehdä varmoja päätelmiä perheiden alkuperäisistä kotipaikoista. Hollantilaista syntyperää olevia sukuja olivat ilmeisesti ainakin Thorwöste, Facht ja Platz, mutta myös mahdollisesti Gerdt, Keding ja Stamer. Turkulaisissa lähteissä mainitaan lähinnä kaupan suuntautuneisuutta, mutta harvoin kotipaikkoja.¹¹⁴

Jakob Ogilvien leski Margareta Kihlo ilmoitti oikeudelle, että eräs mies Tukholmasta oli kirjoittanut hänelle hänen miehensä sukulaisen kuolleen Skotlannissa. Lähin perijä oli Margareta Kihlon ja Jakob Ogilvien lapsi, ja äiti pyysi tälle todistusta siitä, että hän oli syntynyt aviovuoteessa. Lisäksi

113 Stadin 2004, 250.

114 TKA, TRO BIa:1–39, passim; Carpelan 1890, passim; Kallioinen 2000, 103; Moberg 1989, 11–13. Kielten eriytymättömyydestä on etua myös tutkijalle, sillä esimerkiksi Amsterdamin ja Lyypekin raatien Turun raadille lähettämät kirjeet ovat ymmärrettävissä 1600-luvun ruotsin pohjalta, vaikka ei osaisikaan saksaa ja hollantia; Möller 1954, 55; O. D. 1945, 4–12; Muita sukuja olivat muun muassa Duwall, Gottleben, Gribbenow, Holst, Isebeen, Kröger ja König.

Kihlo pyysi, että mainitulle miehelle annettaisiin valtakirja, jotta tämä voisi hakea Kihlon lapsen perinnön. Se hänelle myönnettiin.¹¹⁵

Skotlantilainen kauppaorganisaatio muistutti hollantilaisten ja saksalaisten vastaavaa organisaatiota. Skotlannista muutti Turkuun kyseisenä aikana noin 20 perhettä, tosin usein Saksan kautta, jossa oli omaksuttu sikäläinen nimi-muoto perheelle. Tällaisia Turkuun asettuneita skotlantilaisia perheitä olivat tässä tutkimuksessa mainitut Baxter, Belckow, Bruun, Gerdner, Gutthrie, Hervie, Ogilvie, Trumbell, Wattson ja Wolle. Skotlannissa maata omistavissa perheissä vain vanhin poika peri omaisuuden ja aseman. Maan uskonnollinen ja poliittinen tilanne oli myös levoton. Englannin ja Skotlannin yhdistyminen vuonna 1603 johti siihen, että Skotlannin presbyteerisen kirkon johtoa karkotettiin maasta.¹¹⁶ Tiukimmat Skotlannin kirkon kannattajat siirtyivät muualle uskonvainoja pakoon. Pohjoismaissa oli puolestaan pyritty samaan aikaan luomaan uusia kauppasuhteita Brittein saarille, sillä Saksan kauppa oli lamassa. Tässä tilanteessa skotlantilaiset kauppiat löysivät Turun. Heillä oli lisäksi valmiit kauppasuhteet kotimaansa kauppiasiin ja mahdollisuudet tuottavaan ulkomaankauppaan. Yleensä Turkuun muuttaneiden kauppiaiden tulon syytä ei mainita, mutta esimerkiksi Ingeborg Wellamsdotter Gerdnerin isoisä oli paennut uskonvainoja Skotlannista Tukholmaan.¹¹⁷

Kotimaista syntyperää olleet johtavan porvariston perheet muodostivat tutkimusajanjaksolla oman ryhmänsä, jonka jäsenistä vain harvat avioituivat ulkomailta Turkuun tulleiden perheiden kanssa. Tällaisia perheitä olivat Blom, Fläske eli Fläskilä, Hersten, Hoen, Jämse, Kauhanen, Ketara, Kohma, Lintu, Pargas, Rautala, Ryttare, Salko, Tolpo, Wächtare, Åhrapä ja Äijälä.¹¹⁸

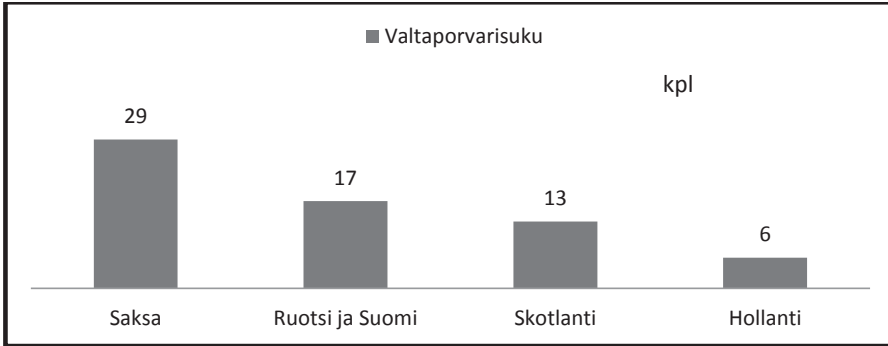
115 KA z:20, TRO 1.7.1650, 219. ”Sahl Jacob Ogelwies effterl. Änckia hustru Margareta Kijlo, supplicando tillkienna gaff, huru såssom henne war tilskrifwet aff een man i Stockholm, at hennes Sahl. Mans slechtingh uthi Skottlandh war igenom döden affgången och ingen närmare arffwinge lempnat effter sigh än det barn som hon eger medh Sahl. Jacob Ogelwie; begiärandes dherföre aff Rätten bådo bewijs at barnet wa raff Ächta Sengh födder och ellieste en fullmacht åt sama Man, at han opå hennes barns wegna måtte effterfråga sama arff; det wore henne aff Rätten bewilliat.”; Mitterauer & Sieder 1988, 104. Käsityöläisten pojilta vaadittiin kunniallista syntyperää oppipojan paikan saamiseksi ammattimestarin luona. Käsityöläisten tyttäriltä tätä ei vaadittu, sillä heitä ei yleensä otettu viralliseen oppiin.

116 Möller 1954, 59; Somerset Fry 1992, 165–166; Muita sukuja olivat esimerkiksi Affleck, Gerri ja Ross.

117 Ranta 1975, 169.

118 Ranta 1975, 161–164.

Kaavio 1. Turussa vuosina 1623–1670 vaikuttaneiden johtavien porvarisukujen todennäköiset lähtöalueet.

Vaikka johtavan porvariston määritelmä on rajoiltaan häilyvä, voidaan ainakin tässä tutkimuksessa käsitellyt suvut lukea siihen kuuluviksi. Suurin osa näistä suvuista oli saapunut kaupunkiin Saksasta. Lähde: TKA, TRO Bla 1–Bla 39, 1623–1670, passim; KA, TKO z:171–187, 1639–1670, passim.

Johtavat porvaristaloudet

Turku oli 1600-luvulla Ruotsin valtakunnan suurimpia ja tärkeimpiä kaupunkeja Tukholman ja Göteborgin rinnalla. Pohjois- ja Keski-Euroopassa oli keskiajalla lähes 3 000 kaupunkia, joista 84 prosenttia oli Turkuu pienempiä. Missään muualla Ruotsin valtakunnassa ei samaan kaupunkiin ollut sijoittunut 1600-luvulla sekä yliopistoa, lääninhallintoa että piispanistuinta. Turussa asui pieni yhteisön yläkerros, johon kuului virkamiehiä, upseereita, papistoa ja johtavia porvareita. Kaupungin merkityksestä kertoo se, että vuosisadan alussa Turun tavaravaihto oli 40 prosenttia koko Suomen alueen kaupunkien vaihdosta.¹¹⁹

Porvaristo muodosti 1600-luvulla Ruotsin valtakunnan neljästä säädystä toiseksi suurimman. Valtakunnassa laskettiin 1610-luvulla olevan 77 kaupunkia ja vuosisadan loppuun mennessä niitä oli 101. Kaupunkien koko väestön määrä oli vuosisadan alussa 61 000 ja sen lopulla 164 000. Kaikki asukkaat eivät olleet porvareita, sillä kaupungeissa asui myös laivureita, työläisiä, virkamiehiä, sotilaita ja palveluskuntaa. Vuonna 1619 annetun kaupunkien hallintoa koskevan asetuksen mukaan vain kauppa ja käsityö luettiin porvariammateiksi. Näiden lisäksi esimerkiksi kaupunkien krouvarit ja majatalonpitäjät luettiin porvaristoon. Porvariston jakautuminen korkeampaan ja vähäisempään alkoi jo keskiajalla, mutta näiden ryhmien rajat olivat veteen piirrettyjä ja liittyivät

119 Kallioinen 2000, 50; Laitinen 2006, 2; Pihkala 2001, 50; ks. myös Savolainen 2014, 10; Seppänen 2014, 46–47.

usein kunkin henkilökohtaisiin lähtökohtiin ja toimintaan. Täysivaltaisen porvariston määritelmää saatettiin muuttaa tilapäisesti vaikkapa silloin, kun porvarisleskien ei haluttu osallistuvan äänestykseen yhteisistä asioista päätettäessä. Porvariston tehtävänä oli muuttaa valtakunnan luonnonvarat käteiseksi, jolla voitiin ylläpitää esimerkiksi sotia. Käytännössä he välittivät valtakunnan tuotteita ulkomaille ja toivat kotimaahan niitä tavaroita, joita ilman ei voitu elää. Käsityöläiset toteuttivat tätä vaatimusta rakentamalla asuntoja, valmistamalla vaatteita ja kenkiä tai työkaluja. Jo 1600-luvulla Ruotsin valtakunnan kolmeen suurimpaan kaupunkiin Tukholmaan, Göteborgiin ja Turkuun syntyi ulkomaankauppaa käyviä porvariryhmittymiä, jotka toteuttivat hallitsijan asettamia vaateita.¹²⁰

Turun väkiluvusta 1600-luvulla on erilaisia arvioita. Vuoden 1635 henkiveroluettelon mukaan varsinaiseen porvaristoon ja virkamiehiin kuului 554 perhettä eli 1 721 henkilöä. Heidän perheensä muodostivat 57,7 prosenttia kaupungin koko väestöstä.¹²¹ Turun henkikirjoitettu väkiluku vaihteli vuosina 1635–1661 runsaasta kahdesta tuhannesta yli kolmeen tuhanteen henkeen ja todellinen väkiluku näyttää olleen vuosisadan alkupuolella 3 500–4 000 henkeä ja nousseen siitä vuosisadan puoliväliin mennessä noin viiteen tuhanteen. Seuraavalla vuosikymmenellä se oli jo yli 6 000 henkeä vallinneesta lamasta huolimatta. Vuonna 1638 Turussa asui Suomen kaupunkiväestöstä vajaat 40 prosenttia.¹²²

Keskiaikainen Turun kaupunki oli muodostunut saksalaisen mallin mukaan neljästä korttelista, joista Kirkko, Luostari ja Mätäjärvi sijaitsivat Aurajoen eteläpuolella ja Aninkainen sen pohjoispuolella. Turun sillan kahden puolen kohtasivat merkittävät tiet, joita myöden kuljettiin Viipuriin, Hämeeseen ja Pohjanmaalle sekä jokea pitkin Itämerelle.¹²³ Kaupungin väestön yläkerros eli raadin jäsenet ja ulkomaankauppaa harjoittava mahtiporvaristo asuivat lähinnä Kirkko- ja Luostarikortteleissa sekä torilta Aninkaisiin johtaneen kaupungin ainoan sillan pielessä joen pohjoispuolella. Tämä oli luonnollista, sillä torilla käytiin kauppaa ja kauppatavarat haluttiin säilyttää mahdollisimman lähellä tätä paikkaa. Lisäksi useimmat laivat voitiin purkaa ja lastata torin päässä sijainneen sillan kupeesta suoraan varastoihin, jotka sijaitsivat kauppiastalojen yhteydessä. Torille kokoontuivat ostamaan ja myymään tulleet kaupunkilaiset

120 Kallioinen 2000, 52–53, 88. Vain porvarit olivat oikeutettuja kaupungin hallinnollisiin elimiin. Heiltä vaadittiin myös usein omaisuutta, kuten tontin omistamista kaupungissa; ks. myös Karlsson Sjögren & Lindström 2005, 133–134; Karlsson Sjögren 1998, 11; Stadin 2004, 212–214.

121 Voionmaa 1913, 135–142.

122 Ranta 1975, 145, 149, 151–152.

123 Laitinen 2006, 2; Seppänen 2015, 129.

ja maalaiset, ja sen laidoille sijoittuivat kaupungin keskeiset kaupankäyntiin liittyvät rakennukset, kuten raatihuone sekä tulli- ja pakkahuone.¹²⁴ Vähäisempää kauppaa harjoittaneet suomalaiset porvarit eli pienkauppiat ja suurin osa käsityöläisistä oli sijoittunut kortteleiden laita-alueille. Vaikka laita-alueilla olisi ollut mahdollisuus suurempiin ja toimivampiin tontteihin, ei mahtiporvariston parissa esiintynyt pyrkimystä niille. Oman yhteiskuntaluokan piirissä asuminen näyttää vaikuttaneen myös porvarin statukseen.¹²⁵

Jo vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan kaupungin johtava porvaristo oli asettunut lähinnä Luostari-, Kirkko- ja Aninkaisten kortteleihin eli kaupunginosiin. Mätäjärven korttelista sen sijaan puuttuivat kokonaan sekä varakkaat kauppiat että esimerkiksi käsityöläisten johtavaan ryhmään kuuluneet kultasepät. Porvarieliitin suosimia asuinkatuja olivat Luostarikorttelissa sen Jokikatu, Välikatu ja Yläkatu eli Kuninkaankatu. Kirkkokorttelissa eliitti oli sijoittunut Kirkkokadun ja Kirkon Jokikadun varteen sekä Hämeenkadulle. Sen tiiviisti asuttamaa aluetta olivat myös Aninkaisten korttelin Tiirikkalankatu, Aninkaistenkadun jokirannan puoleinen osa sekä Linnankatu eli Kuningattarenkatu ja sen myötäinen Kuningattaren jokikatu. Porvarieliitti oli asunut jo keskiajalla ja asui vielä 1600-luvullakin samojen katujen varrella syntyneissä keskittymissä.¹²⁶ Myös myöhäiskeskiajan Tukholmassa ja Malmössä eliittiin kuuluneet raatimiesperheet asuivat keskittymissä, jotka olivat sijoittuneet kaupan kannalta keskeisille alueille, vaikka ne eivät sijainneetkaan esimerkiksi kaupungin hallinnolle tärkeän raatihuoneen välittömässä läheisyydessä.¹²⁷

Eurooppalaisen tavan mukaan Turkuun muuttaneet ulkomaalaiset varakkaat käsityöläisperheet pyrkivät ajoittain sijoittumaan lähelle asiakkaitaan eli varakkainta kauppiaskuntaa. Esimerkiksi maksukykyisimmän asiakaskunnan läheisyyteen pyrkineistä saksalaisista räätäleistä lähes puolet asui oltermanninsa johdolla Luostarikorttelissa 1650-luvun lopulla. He houkuttelivat ympärilleen myös muita käsityöläisiä sosiaalisen arvostuksen toivossa. Kun nämä vaikutusvaltaiset mestarit kuolivat 1650-luvulla, siirtyi ammattikunnan vaikutusvallan keskus muualle.¹²⁸

124 Lamberg 2001, 139.

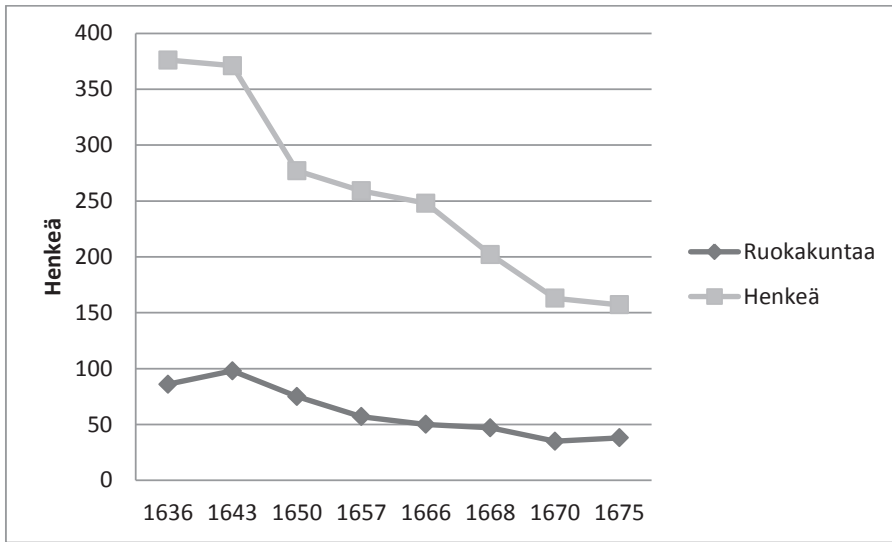
125 Lamberg 2001, 139–140; Toropainen 2005, 83; Wuorinen 1959, 158.

126 Kallioinen 2000, 148–149; Seppänen 2015, 123–136. Turun keskeisten katujen topografiasta; Toropainen 2005, 82; Immonen 2009, 73–78. Käsitystä kultaseppien sijoittumisesta mainituille alueille tukee se, että Kirkkokorttelin ja Mätäjärven korttelin rajalta Åbo Akademin tontin kaivauksissa löydettiin metallinvaluun sopivia muotteja ja upokkaita, kuten Luostarikorttelin Aboa Vetus -museon kaivauksiltakin.

127 Lamberg 2001, 145–152.

128 Lamberg 2001, 140; Toropainen 2005, 83–84.

Kaavio 2. Turun johtavan porvariston ruokakunnat ja niiden henkilömäärä vuosina 1636–1670.

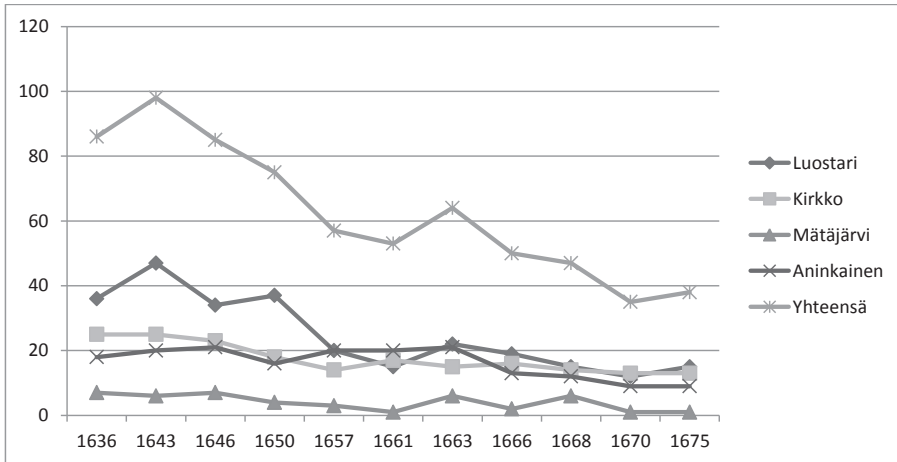
Lähde: Läänintilit KA 7164, 1–15v; KA 7218, 160–179v; KA 7229, 296–313v; KA 7241, 356–373; KA 7267, 217–236; KA 7283, 948–983v; KA 7289, 927–952v; KA 7299, 1100–1125; KA 7307, 1490–1512; KA 7314a, 2160–2186.

Esimerkiksi vuoden 1632 raastuvanoikeuden pöytäkirjaan liitetyn porvariluettelon mukaan yhden tai sitä useamman äyrin veroa maksaneista varakkaimmista kauppiasperheistä 41 prosenttia asui Luostarikorttelissa, 26 prosenttia Kirkkokorttelissa, 27 prosenttia Aninkaisissa ja vain 6 prosenttia Mätäjärven korttelissa. Kaikista kaupungin kultasepistä 75 prosenttia oli keskittynyt Kirkkokortteliin ja loput 25 prosenttia Luostarikortteliin. Kaupungin varmasti ulkomaalaistaustaisista kauppiasperheistä peräti 76 prosenttia oli sijoittunut Luostarikortteliin ja 24 prosenttia Kirkkokortteliin.¹²⁹

Turun henkikirjoja on säilynyt vain joiltakin vuosilta 1600-luvulta, joten niistä ei ole mahdollista saada kokonaista sarjaa tai edes tasaisin väli vuosin tehtyä tarkastelua väkiluvusta. Lisäksi henkikirjoituksen laatijat merkitsivät eri aikoina eri kriteerein henkiverotettavat luetteloihin, joten niiden ilmoittamissa henkilömäärissä on puutteita. Turun johtavan porvariston taloudet vähenivät 1650-luvulta lähtien merkittävästi, jopa alle puoleen 1640-luvun

129 Bonsdorff von, Carl 1887, 112–118. Näiden porvariluetteloiden laatiminen raastuvanoikeuden pöytäkirjan yhteyteen päättyi jo 1630-luvulla niiden siirtyessä vuonna 1634 toteutetun lääninhallinnon uudistuksen myötä kruunun läänintileihin; Moberg 1989, 21. Myös Tukholman raati laati porvareista maakirjan, joka liitettiin kaupunginkirjaan.

Kaavio 3. Turun johtavan porvariston ruokakuntien lukumäärä kortteleittain vuosina 1636–1675.

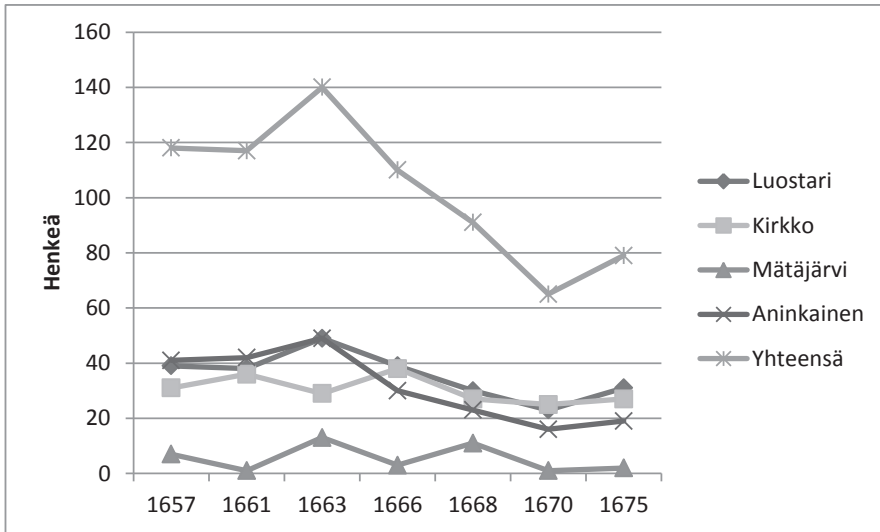

Lähde: Läänintilit KA 7164, 1–15v; KA 7218, 160–179v; KA 7229, 296–313v; KA 7241, 356–373; KA 7267, 217–236; KA 7283, 948–983v; KA 7289, 927–952v; KA 7299, 1100–1125; KA 7307, 1490–1512; KA 7314a, 2160–2186; KA 7332, 2103–2161.

tilanteesta. Samaan aikaan heidän ruokakuntiinsa kuuluneiden henkikirjoitettujen perheenjäsenten määrän kävi samoin (Kaavio 2). Turun kaupungin henkikirjaan eriteltiin porvariston perheisiin kuuluneet henkilöt ja palkolliset vasta 1650-luvulta lähtien. Sitä ennen heidät kaikki ilmoitettiin vain talouskohtaisesti.

Turussa porvarieliitin taloudet koostuivat ydinperheestä, johon kuuluivat vanhemmat ja lapset sekä palkolliset. Turussa ei juuri ollut sellaisia talouksia, jossa olisi asunut kolme sukupolvea, vaan pojat perustivat kodin ulkopuolella saadun koulutuksen jälkeen oman ruokakuntansa. Tilanne oli samankaltainen Länsi-Euroopan muissa kaupungeissa. Turussa perheen lapsille annettiin usein osa heille lankeavasta perinnöstä jo ennen vanhempien kuolemaa, joka takasi mahdollisuuden aloittaa itsenäinen elämä. Mahtiporvariston lapset myös avioituivat viimeistään saadessaan omaisuutta haltuunsa. Molemmilla sukupuolilla oli näin mahdollisuus tuoda yhteiseen pesään alkupääomaa. Turkulaiset taloudet säilyivät tämän myötä koko tutkimusajanjakson pieninä. Esimerkiksi vuonna 1657 (Kaavio 3) johtavan porvariston ruokakuntia oli 57 ja niihin kuului isäntäpariskuntien lisäksi vain kahdeksan tytärtä, kolme poikaa ja kaksi sisarta, jotka olivat täysikasvuisia. Vuonna 1670 ruokakuntia oli 35 ja niihin kuului veroa maksavina viisi poikaa ja seitsemän tytärtä. Johtavan porvariston perheiden määrä nousi vielä 1640-luvulla, kun kaupunkiin asettui

Kaavio 4. Turun johtavan porvariston henkikirjoitetut perheenjäsenet kortteleittain vuosina 1657–1675.

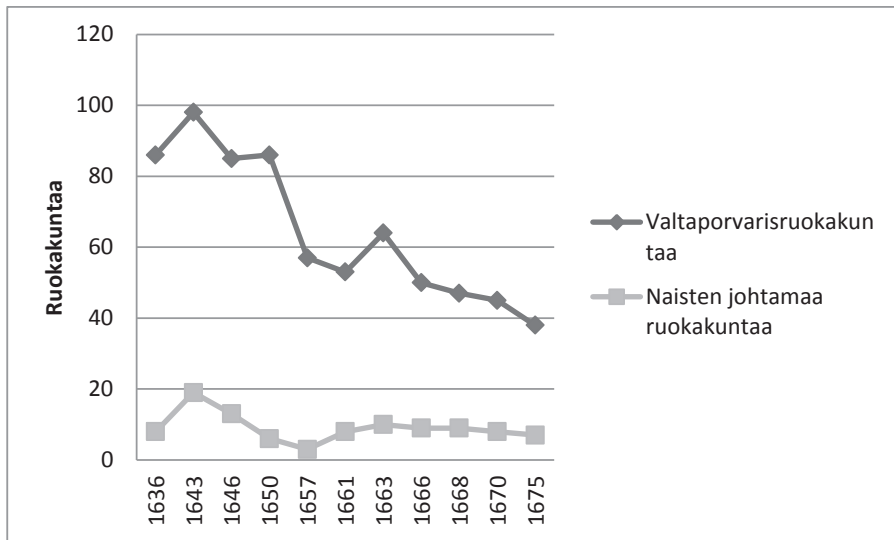
Turun johtavan porvariston ruokakuntien perheenjäsenten määrän lasku oli sekin tosiasia, mutta ei aivan niin jyrkkä kuin ruokakuntien kokonaismäärän lasku. Lähde: Läänintilit KA 7267, 217–236; KA 7283, 948–983v; KA 7289, 927–952v; KA 7299, 1100–1125; KA 7307, 1490–1512; KA 7314a, 2160–2186; KA 7332, 2103–2161.

monia nuoria ulkomaalaisia kauppiaita, jotka avioituivat Turussa jo aiemmin saapuneiden perheiden tai suomalaista syntyperää olevien perheiden tyttärien kanssa.¹³⁰

Koska henkikirjoihin merkittiin ruokakuntien jäsenten tarkka asema vasta 1650-luvulta, on perheiden henkilömääriä mahdotonta laskea ennen sitä. Tätä ennen kaikki taloudessa asuneet veroa maksavat henkilöt niputettiin samaan lukuun, joten palvelijoita ja vuokralaisia ei voida erottaa itse perheestä. Johtavan porvariston perheiden jäsenten määrä oli joka tapauksessa huipussaan vuonna 1657, jolloin perheisiin kuului 58 miestä ja 62 naista. Turun kaupan taantuminen, ehkä suorastaan lamaantuminen, alkoi näkyä uusien porvarieliittiin kuuluneiden kauppiaiden määrässä jo seuraavan vuosikymmenen alkupuolella. Laskeva kehitys johtavan porvariston ruokakuntien ja niihin kuuluneiden perheenjäsenten määrässä jatkui 1660-luvulle noustakseen hieman 1670-luvulla. (Kaavio 4).

130 KA 7267, 217–236; KA 7314a, 2160–2186; Mitterauer & Sieder 1988, 13–14.

Kaavio 5. Turun johtavan porvariston ja naisleskien ruokakuntien määrä vuosina 1636–1675.

Turun porvariseliitin leskien ruokakuntien määrä noudatteli pääsääntöisesti koko mahtiporvariston ruokakuntien määrän muutosta. Vain 1650-luvulla leskien määrä oli tavallista vähäisempi. Pääsääntöisesti leskien johtamia talouksia oli kymmenen ja kahdenkymmenen prosentin välillä kaikista porvariseliitin talouksista. Naisleskien johtamien ruokakuntien määrä saattoi kasvaa nopeasti, kun useita miehiä kuoli lähes samanaikaisesti. Niiden määrä saattoi myös vähentyä lyhyellä aikavälillä, mikäli lesket päättivät solmia uuden avioliiton. Lähde: Läänintilit KA 7164, 1–15v; KA 7218, 160–179v; KA 7229, 296–313v; KA 7241, 356–373; KA 7267, 217–236; KA 7283, 948–983v; KA 7289, 927–952v; KA 7299, 1100–1125; KA 7307, 1490–1512; KA 7314a, 2160–2186; KA 7332, 2103–2161.

Vuonna 1661 Turussa oli 53 mahtiporvariston taloutta (Kaavio 5). Niistä seitsemän oli naislesken johtamia talouksia. Lopuissa 44 taloudessa mainitaan 25:ssä vain pariskunta henkiveroa maksavana. Kaikissa näissä talouksissa mainitaan yhteensä 50 miespuolista ja 57 naispuolista perheenjäsentä. Näistä pariskunnista viidellä oli perheessään imettäjä ja yhdellä lastenhoitaja, joten perheissä oli vuonna 1661 pieniä lapsia, joita ei mainita henkiveroluettelossa. Johtavan porvariston talouksista vain kahdeksassa mainitaan ydinparin lisäksi muita perheenjäseniä: yhdessä yksi tytär, yhdessä yksi poika, kolmessa poika ja tytär sekä yhdessä kaksi tytärtä, yhdessä kaksi tytärtä ja poika. Vain Kristoffer Franckin ja Brita Johansdotter Sågerin perheessä asui poika ja vävy vaimoineen sekä pormestari Petter Jessenhausenin ja Beata Hansdotterin perheessä kaksi poikaa, joista Herman oli jo ennättänyt avioitua. Tämä osoittaa, että pojat hankkivat koulutuksen saatuaan ja avioituttuaan oman talon perheensä kodiksi ja tyttäret avioituivat nuorina, kuten totean jäljempänä. Seitsemän naislesken lisäksi raatimies Håkan Andersson oli naimaton. Joachim Woltersdorffin

taloudessa asui hänen sisarensa ja raatimies Johan Knutssonin taloudessa hänen äitinsä. Vuonna 1670 porvarieliitin perheisiin kuului enää henkiverotettuina 31 miestä ja 37 naista.¹³¹

Neljällä leskistä ei mainita muita perheenjäseniä samassa taloudessa. Yhdellä leskellä oli taloudessaan sisarensa, yhdellä tyttärensä ja yhdellä poikansa ja tyttärensä. Kaikkiaan leskien talouksiin kuului 12 perheenjäsentä, joista ainoa miespuolinen oli Thomas Baxterin lesken poika Jakob Baxter.¹³² Leskien ihmissuhteet muodostuivat usein sukulaisista, joiden kanssa he olivat tiiviissä kanssakäymisessä. Tähän viittaa se, että yksi leskistä eli yhdessä sisarensa kanssa, joka hänkin lienee ollut leski. Sisarukset saattoivat siis muodostaa yksin jäätyään yhteisen talouden, jossa he tukivat toisiaan elinkeinon hankkimisessa ja päivittäisten askareiden hoidossa, mutta olivat myös seurana toisilleen.¹³³

Porvarisnaisten taloudellinen ja sosiaalinen asema kotitaloudessa ja yhteisössä tuli aina selvimmän esiin miehen kuollessa. Mikäli leski kykeni jatkamaan miehensä toimintaa, hän saattoi turvata itsensä ja lapsensa taloudellisesti. Mikäli taloudellinen pohja taas katosi miehen kuollessa, joutui perhe heikkoon asemaan. Kaikki porvariseliitin naislesket eivät avioituneet uudelleen miehensä kuoltua. Ensimmäistä avioliittoa solmittaessa sopivan puolison valinta oli tärkeää ja avioliitto pyrittiin solmimaan omaan sosiaaliseen ryhmään kuuluvan mielellään varakkaan ehdokkaan kanssa. Toista avioliittoa solmittaessa leskillä oli yleensä jo varallisuutta, joten puoliso voitiin valita toisesta ryhmästä. Yleensä myös toisella puolisoilla oli kuitenkin varallisuutta ja hän oli iältäänkin samaa luokkaa lesken kanssa. Leskeksi jääneiden tai uudelleen avioituneiden naisten ikää voidaan tosin arvioida useissa tapauksissa vain summittaisesti lähteiden puuttuessa. Yleistykseenä voidaan sanoa, että nuoret lesket avioituivat lähes aina, mutta varttuneemmat emännät jäivät johtamaan itse tai lastensa avulla kaupankäyntiään. Lisäksi lesket saattoivat olla lojaaleja perillisiään kohtaan, sillä uusi avioliitto olisi viivyttänyt näiden oikeutta omaisuuden hallintaan.¹³⁴

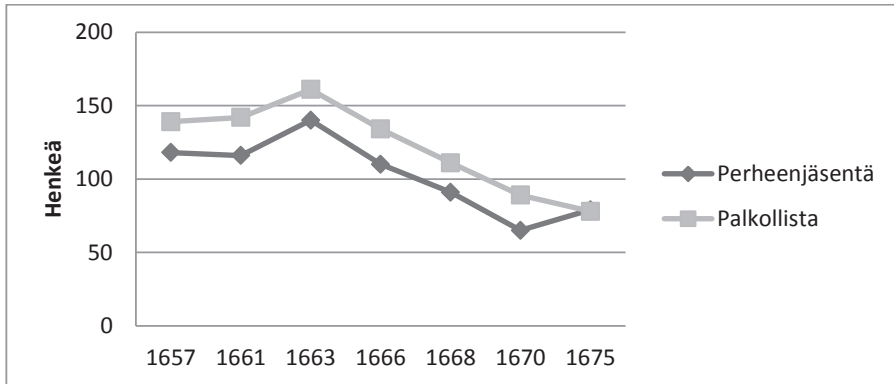
131 KA 7283, 948–970; KA 7314a, 2160–2186; Ranta 1975, 573, 869–873. Jessenhäusen toimi kämnerinä vuosina 1632–1633 ja raatimiehenä vuosina 1633–1660 sekä porvestarina vuosina 1660–1671 kuolemaansa saakka ja Johan Knutsson raatimiehenä vuosina 1641–1685 kuolemaansa saakka. Hän ei osallistunut raadin istuntoihin laisinkaan sairautensa vuoksi 16 viimeisen vuoden aikana. Häkan Andersson (Prytz) toimi raatimiehenä vuosina 1658–1667; KA, Pergamentti-kokoelma, Turku 1642 (188). Jessenhäusen kirjoitti vuonna 1642 itse nimensä muodossa Peter Jesenhaus.

132 KA 7283, 948–970.

133 Bennett & Froide 1998, 21, 24.

134 Gaunt 1983, 177; Karlsson Sjögren 1998, 69.

Kaavio 6. Turun johtavan porvariston talouksien perheenjäsenten ja palkollisten määrä vuosina 1657–1675.

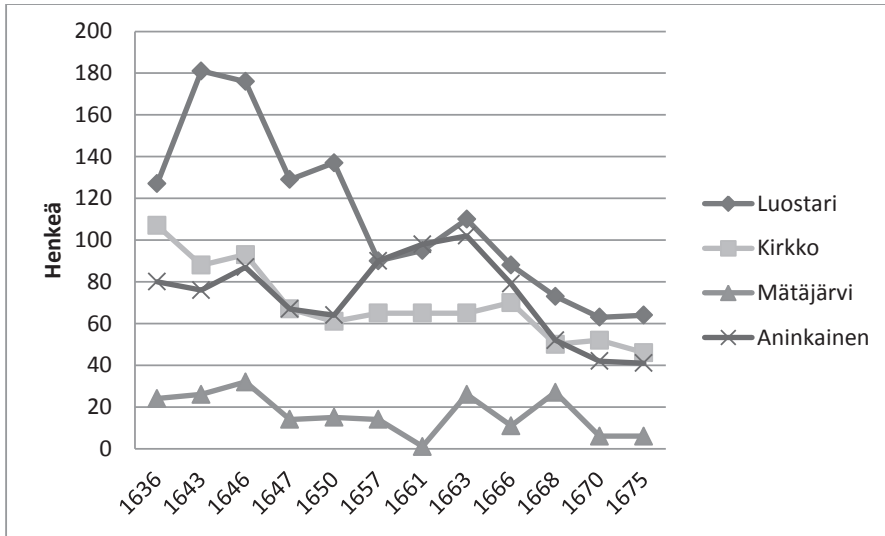
Lähde: Läänintilit KA 7267, 217–236; KA 7299, 1100–1125; KA 7307, 1490–1512; KA 7314a, 2160–2186; KA 7332, 2103–2161.

Leskien avioitumishalukkuuteen vaikutti myös se, oliko sopivia sulhas-ehdokkaita näköpiirissä. Naisen oli elettävä avioliitossa miehensä kanssa, joten valinta tuli suorittaa harkiten. Mikäli sopivaa kandidaattia ei ollut, saattoi liikeasioita tunteva leski valita yrittäjyyden avioliiton asemesta. Lisäksi varttuneemilla leskillä ei ollut pieniä lapsia huollettavanaan, vaan hän saattoi turvautua lastensa apuun taloudellisissa asioissa.

Turkulaisissa mahtiporvariston perheissä oli 1600-luvulla tavallisesti enemmän palvelusväkeä kuin isäntäperheen jäseniä (Kaavio 6). Sama kehitys jatkui seuraavallakin vuosisadalla Ruotsin valtakunnan laajuisesti. Poikkeuksellisesti vuonna 1675 molempien määrät ovat samat. Tähän vaikutti johtavan porvariston talouksien väheneminen. Perheissä oli siis enemmän palvelijoita kuin aiemmin. Tätä ennen palkollisia mainitaan vuosittain noin 20 henkeä enemmän kuin isäntäperheiden väkeä. Varsinkin naispuoliset palvelijat vapauttivat emännän kotitaloudesta, mutta hänen tuli vastaavasti ohjata ja valvoa alaisiaan.

Palkollisten määrä väheni samaan tahtiin mahtiporvariston perheenjäsenten kanssa, mutta talouksiin kuului korttelitasolla paria poikkeusta lukuun ottamatta enemmän palveluskuntaa kuin perheenjäseniä (Kaavio 7). Palvelijoina mainitaan kirjanpitäjiä, laivamiehiä, puotirenkejä, renkejä, ratsumiehiä, imettäjiä ja piikoja. Johtavista porvareista Petter Thorwösten ja Elin Sägerin talous oli väkirikkain koko tutkitun ajanjakson. Parhaimmillaan siihen kuului 19 henkeä ja lisäksi omissa ruokakunnissaan asuva laivuri ja laivamiehiä. Kaikkea johtavan porvariston käyttämää työvoimaa ei merkitty heidän talouksiinsa

Kaavio 7. Turun johtavan porvariston palkollisten määrä kortteileittain vuosina 1657–1675.

Lähde: Läänintilit KA 7267, 217–236; KA 7283, 948–983v; KA 7289, 927–952v; KA 7299, 1100–1125; KA 7307, 1490–1512; KA 7314a, 2160–2186; KA 7332, 2103–2161.

kuuluvaksi, sillä työvoiman tarve oli usein tilapäistä ja töistä kyettiin suoriutumaan tarpeen mukaan kaupungista palkatulla työvoimalla.¹³⁵

Johtavan porvariston henkikirjoitettuihin perheenjäseniin kuului esimerkiksi vuonna 1661 kaikkiaan 114 henkeä. Vastaavasti perheissä oli 142 palkollista, joista 84 naisia ja 51 miehiä. Naispalkolliset toimivat lähinnä piikoina, mutta joukkoon kuului myös pormestarin perheen lastenvahti ja kolmen raatimiesperheen sekä kahden kauppiasperheen imettäjät. Miespalkollisiin kuului kauppapalvelijat, katupuotirengit, rengit, ratsumiehet, kalastaja ja palveluspojat. Suurin osa näistä palkollisista luettiin isäntänsä perheeseen ja he asuivat sekä ruokailivat perheen kanssa. Esimerkiksi vuosina 1657 ja 1670 palkollisten määrä johtavan porvariston talouksien verotetuista henkilöistä oli hieman yli puolet.¹³⁶

Palveluskunnan rakenteesta on mahdollista päätellä jotakin perheen elinkeinonharjoituksesta. Porvarisleskistä vain Filip Bellckown leski Elisabet

135 KA 7267, Turun ja Porin läänin tositekirja 1657, 217–236; Möller 1954, 102.

136 KA 7283, Turun ja Porin läänin toistekirja 1661, 948–970. Joachim Schultzilla oli vuonna 1661 palveluksessaan sekä kauppapalvelija että puotirengki, mutta Jost Schultzilla, Joachim Wittfoothilla, Hans Baxterilla, Joachim Wargentiniilla, Henrik Schefferillä ja Johan Sägerilla vain jompi kumpi; Lahtinen 2010, 20; Möller 1954, 93–94.

Rancken harjoitti vuonna 1661 selvästi kauppaa, sillä hänellä oli palvelukseensa katupuotirenki. Hänen palveluskuntaansa kuuluivat myös renki ja kaksi piikaa. Vaikka leskellä ei mainittukaan miespuolista palvelijaa, ei se tarkoittanut automaattisesti sitä, ettei hän olisi voinut olla edelleen ammatinharjoittajana. Myös talouksissa tavallisia piikoja käytettiin myyjinä kauppapuodeissa. Vuonna 1661 vain seitsemällä johtavaan porvaristoon kuuluvalla perheellä oli palveluksessaan kauppapalvelija tai katupuotirenki, vaikka johtavan porvariston kauppaa harjoittaneita perheitä oli huomattavasti enemmän.¹³⁷

Turusta on joitakin tietoja siitä, että läheiset sukulaiset toimivat palvelijoina esimerkiksi vanhempiensa sisarusten perheissä. Tämä ei kuitenkaan näytä olleen sääntönä, vaan pojat lähetettiin mieluummin vieraiden palvelukseen pois Turusta jo ennen verovelvollista ikää, ja osa tyttäristä palveli sellaisissa porvarieliittiin kuuluneissa perheissä, jotka eivät olleet heille ainakaan läheisissä sukulaisuussuhteissa. Tämä noudatti muualla Euroopassa omaksuttua tapaa. Kaikki tyttäret eivät ilmeisesti palvelleet lainkaan, sillä he avioituivat Turussa keskimäärin 17-vuotiaina. Pääasiassa palkolliset eivät olleet missään sukulaisuussuhteessa isäntäväkeensä, kuten eivät esimerkiksi Itävallassakaan. Saksalaisissa historiaa käsittelevissä kuvauksissa sukulaisuutta on korostettu vasta 1800-luvulta, jolloin sen merkityksestä luotiin myytti, joka ei pohjautu todellisuuteen. Luonnollisesti sukulaiset olivat kuitenkin tekemisissä toistensa kanssa, ainakin jos he asuivat lähekkäin.¹³⁸

Mahtiporvariston huoneissa liikkui päivittäin myös muuta kuin niihin henkikirjoitettua väkeä. Päivittäiseen taloudenhoitoon kuului palvelijoiden töiden määrääminen, mutta tehtäviä riitti annettavaksi myös kaupungin käsityöläisille ja erityisesti naisille, jotka suorittivat tilapäistöitä. Esimerkiksi Tukholmasta mainitaan vain ryhmänä työmiehet ja naispuoliset hanslankarit, jotka työskentelivät tilapäistöissä rakennustyömailla. Kaupunkien työväestöä käytettiin usein raskaissa kausiluontoisissa tehtävissä, kuten laivojen lastaamisessa ja kantajina, jotka ajoittuivat kesäaikaan.¹³⁹

Lisäksi maaseudun talonpojat poikkесivat kauppahuoneessa asioillaan. Porvarisemännät hoitivat kauppoja maalaisten kanssa ja valvoivat talossa työssä käyviä henkilöitä. Johan Sägerin talon tapahtumista antaa kuvan kämnerinoikeudessa syyskuussa 1662 käsitelty juttu, jossa emäntään ja poissa olleeseen isäntään kohdistunutta pilkkaa olivat todistamassa paikalla töitä tehnyt muurarimestari ja työväkeä valvomaan palkattu vaimo, eräs talollinen sekä Sägerin piika. Emäntä Elisabet Rancken oli lisäksi lähettänyt hakemaan isäänsä

137 KA 7283, Turun ja Porin läänin toistekirja 1661, 948–970; KA 7314a, 2160–2186.

138 TKA, TRO BIa 16, 18.9.1644, 547; Mitterauer & Sieder 1988, 11–13, 17, 42.

139 Ling 2011, 160, 162–163.

raatimies Robert Ranckenia apuun, mutta piika ei ollut löytänyt tätä. Paikalle saapui sen sijaan emännän veli Johan Rancken, joka oli tullessaan hankkinut pormestarin valtuutuksen vangita pilkkaaja.¹⁴⁰

Edellä esitetyistä kaavioista ilmenee, että johtavaan porvaristoon kuuluneiden perheiden määrä väheni huomattavasti tutkittuna ajanjaksona. Tämä tarkoittaisi ensi näkemältä sitä, että osa suvuista ei jatkanut porvarisammattissa. Tilanne ei ole kuitenkaan näin yksiselitteinen, kun tarkastellaan perheiden lasten sijoittumista porvariyhteisöön (Liite 1). Sukujen jatkuminen vain enintään kolmen sukupolven ajan suoraa mieslinjaa tunnetaan useista Länsi-Euroopan kaupungeista. Kaupungit eivät kyenneet ylläpitämään väestömääräänsä ilman ulkopuolelta muuttaneita uusia asukkaita. Tiiviissä kaupunkiyhteisössä kulku- taudit aiheuttivat korkean lapsikuolleisuuden ja surmasivat myös aikuisväestöä. Turussa suvut jatkuivat myös naislinjaisesti. Tällöin perheiden omaisuus ja kaupankäynti siirtyivät vävyjen nimiin, kun perheen pojat koulutettiin vikamiesuralle.¹⁴¹

Keskiajan Turusta tunnetaan muutama tapaus, joissa poika jatkoi isänsä ammattissa. Pidempään porvaristossa toimineita sukuja tunnetaan sen sijaan varmuudella vain yksi. Tyttärienkään kautta jatkuneiden sukujen ja yritysten kokonaismäärää ei ole mahdollista selvittää, sillä varsinkin 1500-luvulla mainittujen porvarisvaimojen sukulaisuussuhteita ei ole merkitty asiakirjoihin. Euroopassa korostettiin nimen kautta ihmisen kuulumista mieslinjaisesti tiettyyn sukuun, mutta Turussa nimi otettiin usein suvun, naislinjaisenkin, asuman talon mukaan. Avioliiton kautta uudet ja alemmassa sosiaalisessa asemassa olleet kauppiaksi pyrkineet miehet saivat sosiaalista arvostusta ja taloudellista pääomaa, jolla he liittyivät mahtiporvariston osaksi. Tämän lisäksi johtavan porvariston tyttävät toivat oman syntymäperheensä kulttuurin oman perheensä toimintamalliksi. Varhaismodernissa kaupunkiyhteisössä periytyminen laskettiin bilateraaliseksi.¹⁴²

Turkulaisten porvarissukujen periytyminen 1500-luvun kauppiasperheistä on ollut aiemmin epävarmaa. Porvarissuvut eivät yleensä jatkuneet 1500-luvulta mieslinjaa seuraavalle vuosisadalle, mikäli ei oteta huomioon

140 KA, TKO (Turun kämnerinoikeus) z:182, 5.9.1662, 197–200; TKA, TRO Blä 6, 22.10.1634, 110v–111. Myös naiset toimivat laivojen lastaajina. Useat naiset olivat esimerkiksi 1630-luvun alussa kantamassa palkkaa vastaan viljaa Turun linnasta laiturissa odottavaan laivaan. Hänen kanssaan samassa työssä oli myös muita naisia joidenkin päivien ajan; Ranta 1975, 870–871. Rancken toimi raatimiehenä vuosina 1633–666 kuolemaansa saakka ja Johan Säger vuosina 1669–1684 kuolemaansa asti; KA, Pergamentti-kokoelma, Turku 1644 (191). Rancken kirjoitti itse nimensä vuonna 1644 muodossa Robert Rankin.

141 Kallioinen 2000, 99–103, 131–132.

142 Kallioinen 2000, 99–103; Lamberg 2001, 92–93; Mitterauer & Sieder 1988, 10.

vasta 1580- ja 1590-luvulla kaupunkiin asettuneita sukuja kuten Scheffer ja Wolle. Sen sijaan 1600-luvun mahtiporvaristossa näyttää olleen useita sukuja, jotka periytyivät edellisen vuosisadan turkulaisista perheistä naislinjaa pitkin. Tämä johtui siitä, että perheet pyrkivät kouluttamaan poikansa korkeampiin säätyihin. Tällöin porvariselinkeinon harjoittaminen jäi tyttärien ja heidän aviomiestensä harteille. Vävyt olivat usein vasta kaupunkiin muuttaneita uusia yrittäjiä. Porvaristytöiden kautta siirtyivät sekä taloudelliset resurssit että sosiaalinen pääoma uusille perheille. Kun tällainen avioliittokuvio toistui sukupolvesta toiseen, syntyi kaupunkiin 1600-luvun loppuun mennessä verkosto, johon kuului suurin osa porvarielitiin perheistä.

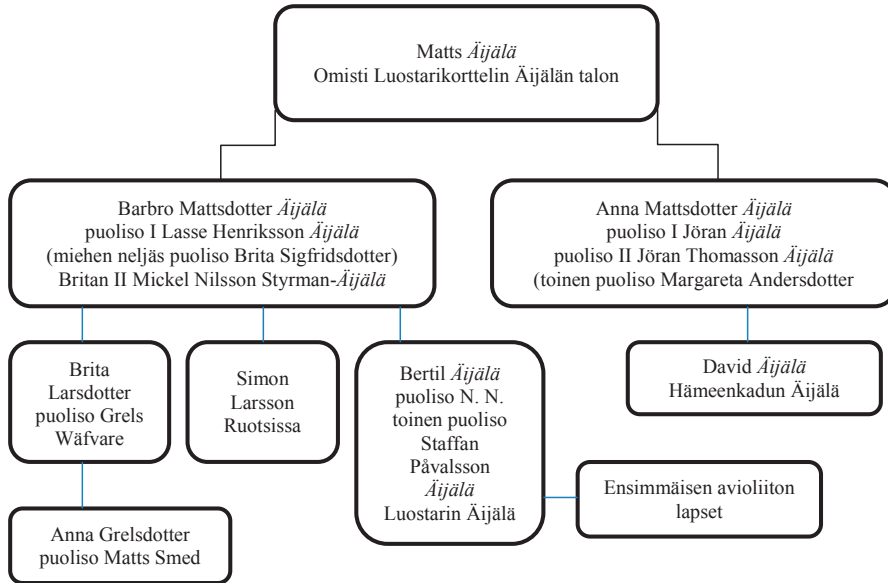
Keski-Euroopassa kummasteltiin jo 1400-luvulla sitä, että lontoolaiset kaupunkilaisperheet jatkuivat miehen puolelta vain korkeintaan kolme sukupolvea, kun esimerkiksi Flanderissa voitiin laskea satoja vuosia kestäneitä sukupolviketjuja. Syynä tähän oli se, että perheet jatkuivat naislinjaa. Tilanne oli sama myös Turussa, jossa vain harva perhe ylsi edes kolmeen perättäiseen sukupolveen mieslinjalla. Sen sijaan lukuisat perheet jatkuivat naisten kautta ja samalla niiden omaisuus siirtyi uuden nimen kantajille. Johtavaan porvaristoon kuuluneista perheistä esimerkiksi Baxterin, Ekmanin, Franckin, Frågerin, Herstenin, Jämsen, Jessenhausenin, Lietzenin, Plagmanin, Platzin, Purmeruksen, Ranckenin, Rosskampin, Rytären, Salkon, Tawastin, Thorwösten, Tolpon, Wargentinin, Wedrichin ja Wollen perheet jäivät mieslinjaisesti vain yhteen tai kahteen sukupolveen, mutta jatkuivat lähes kaikki naislinjalla toisissa kauppiasperheissä. Kolme sukupolvea kestäneitä – vain harva perhe ylsi kolmeen sukupolveen ja osa vasta tämän tutkielman jälkeisenä aikana – mieslinjaisia kauppiassukuja olivat vain Fleege, Hörnigk, Merthen, Pipping, Scheffer, Schultz, Såger, Wittfooth, Wächtare ja Åhrapää.¹⁴³

Sen sijaan samat perheet jatkuivat naislinjoja pitkin Turussa vuosisatoja. Muun muassa Gerdtit, von Munsterit, Pippingit, Ruskiapäät, Schultsit, Sågerit, Thorwöset, Tolpot, Wargentinit, Wernlet ja Wittfoothit avioituivat keskenään ja muodostivat verkoston, jonka jälkeläiset vaikuttivat Turussa vielä 1800-luvun lopulla ja seuraavan vuosisadan alussa kaupan ja teollisuuden alojen johtajina. Näihin 1900-luvun vaihteen sukuihin kuuluivat muun muassa Kingelinin, Dahlströmit, Jacobssonit, Indrénit ja von Rettigit.¹⁴⁴

143 Carpelan 1890, passim. Kaikkien perheiden kohdalla tämä ei tarkoittanut sitä, ettei poikia olisi ollut, mutta heidät oli koulutettu sotilas-, pappis- ja virkamiesurille. He eivät siis toimineet Turussa enää kauppiaina. Myös naislinjaisissa perheissä pojat koulutettiin, joten niidenkin nimi häipyi Turun porvaristosta, mutta perhe jatkui tyttärien kautta; Mitterauer & Sieder 1988, 10.

144 Dalhede 2006, 134–140. Sibrant Valckin göteborgilainen kauppiassuku on esimerkki siitä, millaiset taustat ja sukulaiverkostot olivat tavallisia 1600-luvun johtavissa

Kaavio 8. Äijälä-nimen periytyminen naisten kautta.

Lähde: TKA, TRO Bla 14, 25.5.1642, 312–318.

Aivan kuten kauppiaan tyttären kanssa avioitumisen, katsottiin myös kauppiaan lesken kanssa avioitumisen antavan avaimet nopealle etenemiselle uralta.¹⁴⁵ Tällöin porvarisnimi ja perheen asuintalo periytyivät Turun porvarieliitissä useankin naissukupolven kautta. Tähän ei ole kiinnitetty tutkimuksessa tarpeeksi huomiota, vaan mieslinjaa on pidetty itsestäänselvyytenä, koska yrityksen johdossa oli yleensä mies. 1500- ja 1600-luvuilta voidaan esittää naisen kautta siirtyneestä nimestä ja talosta useita esimerkkejä.¹⁴⁶ Elisabet Jöransdotter Wächtaren jäätyä leskeksi miehestään Eskil Wächtaresta lesken kanssa avioitunut Grels otti käyttöön Wächtaren nimen. Elisabet ja hänen molemmat miehensä mainitaan oikeuspöytäkirjoissa vuosina 1638–1654 tällä nimellä. Myös Luostarikorttelin Äijälässä nimi siirtyi 1500-luvulta 1600-luvulle kaksi kertaa naisen kautta.¹⁴⁷

kauppiasperheissä. Sukua asui Alankomaissa, Saksassa ja Ruotsissa eri kaupungeissa.

145 Stadin 2004, 233–234.

146 Toropainen 2006, 151–153, 156–157.

147 KA z:171, TKO 25.9.1640, sp; TKA, TRO Bla 14, 25.5.1642, 312–318; TKA, TRO Bla 24, 15.11.1654, 305–309; Toropainen 2006, 151–153, 155–157; Vertaa myös Prologi tutkimuksen alussa.

Matts Äijälän jälkeläisten ja näiden puolisoiden nimenvallinta kuvaa turkulaista 1500- ja 1600-luvuilla vallalla ollutta käytäntöä (Kaavio 8). Kun mies avioitui turkulaiseen porvaristaloon, otti hän sen nimen käyttöönsä. Nimi periytyi sekä perheen tyttärille että pojille. Matts Äijälän tyttärenpoika David Äijälä kuului vielä verisukuun ja Staffan Äijälä halusi korostaa nimeä käyttämällä asemaansa Äijälän isäntänä, vaikka ei sukuun kuulunutkaan.¹⁴⁸

Äijälän perintöriitaa ajoi Anna Grelsdotter, joka ve asian aina kuningatar Kristiinan käsiteltäväksi. Hän esitti joukon asiakirjoja, joista vanhimmat olivat jo 1570-luvulta. Kuningatar määräsi heinäkuussa 1647, että Staffan Äijälä sai pitää talon lapsipuoltensa puolesta. Anna Grelsdotter ei luovuttanut, vaan kirjoitti vielä kaksi kertaa hallitsijalle vuosina 1649 ja 1655 saadakseen perinnön haltuunsa. Päiväämättömässä kirjeessään Anna Grelsdotter selitti kuningattarelle, että talolla oli kaksi nimeä, Äijälä ja Hirvelä. Talossa oli iso kivirakennus, josta viisi holvattua huonetta kuului Äijälään ja viisi Hirvelään. Alla oli neljä holvattua kellaria, joissa oli kuusi huonetilaa. Piha oli rakennettu umpeen puurakennuksilla. Lisäksi tuulimylly, kaalimaa ja aitat olivat pihan ulkopuolella. Vihdoin maaliskuussa 1653 oikeus ei voinut kuin kieltää Annaa enää juoksemasta turhaan oikeudessa, sillä tuomio oli jo annettu.¹⁴⁹

Turkulainen 1600-luvun nimikäytäntö korosti suku- ja perhehierarkiaa, sillä yksilön sukunimi tai lisänimi liittyi hänen asemaansa kaupunkiyhteisössä. Nimellä voitiin korostaa sitä, kumpi puolisoista perheessä omisti kotina käytetyn kaupunkitalon. Aviomies nimittäin otti usein talon nimen käyttöön avioituessaan sen omistaneen porvarisnaisen kanssa. Nimellä voitiin myös osoittaa, että leski oli perinyt asemansa kauppaliikettä pitäneeltä mieheltään. Osalla porvaristosta oli sukunimi, joka periytyi ja jota esimerkiksi sisarukset käyttivät vakiintuneesti. Osalla kaupunkilaisista taas oli lisänimi, joka muuttui heidän muuttaessaan asuinpaikkaansa talosta toiseen. Nämä nimet olivat turkulaisen kaupunkitalojen nimiä, sillä sellaiset niille olivat vakiintuneet viimeistään 1500-luvulla.

Turkulaisen porvarieliitin perheiden koostumus ja toiminta ovat melko yhteneviä Mitterauerin ja Siederin Länsi- ja Keski-Eurooppaa kuvaavien tutkimustulosten kanssa. Perheiden koko oli suhteellisen pieni ja kolmen sukupolven talouksia ei juuri esiintynyt. Kaupunkien ruokakuntien kokoa laajensi nimenomaan palveluskunnan lukumäärä, eikä niinkään ydinperheiden koko. Englannissa ruokakuntien keskimääräinen henkilöluku oli 1600-luvulla 4,75. Tuloksia vertailtaessa on otettava huomioon se, millä kriteereillä ne on laskettu.

148 TKA, TRO BIa 14, 25.5.1642, 312–318.

149 RA, Städens Acta 82. Städens Akter, Åbo 1. Strödda aktstycken, sp; TKA, TRO BIa 22, 27.10.1651, 242–244; TKA, TRO BIa 23, 24.3.1653, 74–75.

Esimerkiksi Turussa ruokakuntien koon voi laskea vain verotettujen eli täysi-ikäisten henkilöiden perusteella. Alaikäisiä lapsia ei merkitty mihinkään lähteeseen. Turussa johtavan porvariston ruokakuntiin kuului vuonna 1657 keskimäärin 4,54 ja vuonna 1670 keskimäärin 4,66 verotettavaa henkilöä. Vaikka luvut voivat olla tarkkuudeltaan epävarmoja, Turun luvut näyttävät noudatelleen muun Länsi- ja Keski-Euroopan lukuja, joiden vaihteluväli oli 4,0–5,3.¹⁵⁰

Johtavan porvariston naiset

Sekä maallinen että hengellinen laki asettivat 1600-luvun turkulaiselle porvarisnaiselle, kuten miehellekin, ne rajat, joiden puitteissa hänen tuli ainakin periaatteessa toimia. Nämä lait tukivat toisiaan niin, että ne ajoivat samaa tarkoitusta eli hyvin järjestäytyneitä ja kitkattomasti toimivaa yhteiskuntaa, jossa jokaisella oli määrätty paikkansa ja määrätty tehtävänsä. Ruotsin valtakunnassa noudatettu keskiaikainen kaupunginlaki eli kuningas Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki oli laadittu vuosien 1355 ja 1360 vaiheilla ja se perustui suurelta osin hieman aiemmin annettuun maanlakiin. Se pysyi voimassa koko 1600-luvun, vaikka porvaristo toivoikin siihen uudistuksia. Vuosisadan uudet ajatukset tulivat kaupunkien asetuksiin lähinnä yksittäisten kaupunkien omissa privilegioissa. Tammikuussa 1618 vahvistettu kaupunkihallintosääntö painotui kaupunkien hallinnon järjestämiseen. Keskeisiä asioita tässä säännössä ja muissa samalla vuosisadalla annetuissa asetuksissa olivat tullien, verojen ja kaupan hallinta. 1600-luku merkitsi kaupunkihallinnon tiukentuneita muotoja ja valvontaa. Näillä säännöillä pyrittiin tukemaan valtiontaloutta ja eliminoimaan valtiovaltaa uhkaava epäjärjestys.¹⁵¹

Lait, asetukset ja opit säätelivät uuden ajan alun naisten ja miesten arkea ja elämää. Ne olivat normatiivisia ja heijastelivat pikemminkin ideaalimaailmaa kuin todellisuutta, jossa ihmiset elivät. Velvollisuudet, toimintamahdollisuudet, auktoriteetit ja hierarkiat muodostettiin eri lailla eri yhteiskuntapiireissä, mutta yhteistä niille oli kuitenkin se, etteivät ne olleet jäykkiä, muuttumattomia ja automaattisia kategorioita, joihin ihmiset joutuivat mahduttamaan toiveensa, toimensa ja lopulta itsensä. Lakitekstit ja opetukset muokkasivat ja toisinaan suoraan määrittelivätkin ihmisten toimintamahdollisuuksia ja ajatusmaailmaa. Perheen sisällä valtasuhteita kuitenkin leimasi pikemminkin neuvottelu, joustavuus ja jatkuva uudelleenarviointi.¹⁵²

150 Mitterauer & Sieder 1988, 27–30, 39.

151 Jokiahho 2002, 205; Karlsson Sjögren 1998, 11; Laitinen 2006, 2; Lindström 1988a, 25; Möller 1954, 15–19.

152 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 87; Wiesner-Hanks 2001, 87.

Muodollisesti nainen oli alisteinen miehelle sekä julkisessa elämässä että kotona ja suvun piirissä. Muodollisia seikkoja ei kuitenkaan aina noudatettu tiukasti, varsinkin kun kyseessä olivat perheen sisäinen työnjako ja päätösvalta. Ei ollut harvinaista, että nainen ylitti nämä muodollisen lain rajat.¹⁵³ Oikeudenkäyttö oli 1600-luvun lopulle asti suurelta osin joko sukujen oikeutta tai tapaoikeutta. Siksi nainenkin saattoi esiintyä oikeudessa suhteellisen vapaasti.¹⁵⁴ Vaikka nainen oli 1600-luvulla miehelle alisteisessa asemassa, olivat hänen toimintamahdollisuutensa sidoksissa myös hänen omaan asemaansa yhteisössä. Johtavan porvariston naiset tukivat yleensä vallinnutta yhteiskuntajärjestystä, sillä sitä saattoi käyttää myös omaksi hyväkseen elämässään.¹⁵⁵

Perheenjäsenten puolesta puhuminen oikeudessa ei näytä tarkoittaneen 1600-luvulla vain naisten edustamista eikä sitä, ettei edustettavan olisi itsekin ollut sallittua toimia oikeudellisesti pätevällä tavalla, vaan pikemmin voidaan puhua perheenjäsenten oikeudesta käyttää toistensa puhevaltaa. Näin toimittiin esimerkiksi silloin, kun kun vaimo edusti miestään tai poika edusti leskiäitiään, joka oli kiistatta oikeustoimikelpoinen.¹⁵⁶ Raatimies Henrik Frågerin vaimo Anna Simonsdotter vaati raadin edessä elokuussa 1631 velallisia maksamaaan tullirästinsä hänen miehelleen, joka oli vuokrannut kaupungin tullinkannon. Annan piti lähettää rahat Tukholmaan, jotta hänen miehelleen ei aiheutuisi niiden tilittämisen kanssa hankaluuksia.¹⁵⁷ Kirjansitoja Mickel Pintzer taas lähetti lokakuussa 1641 vaimonsa Margareta Hansdotterin puolestaan oikeuteen vastaamaan velkavaateeseen. Vaimo ei selittänyt oikeudelle miehensä poisjäännin syytä, sillä sitä ei katsottu tarpeelliseksi, kun perheenjäsenet edustivat toisiaan oikeudessa.¹⁵⁸

Mahtiporvariston naisten esiintymisessä Turun oikeusasteissa oli suuria määrällisiä eroja (Kaavio 9). Naiset kuitenkin hakivat oikeudesta turvaa kaikissa kolmessa siviilisäädössä, naimattomina, aviovaimoina ja leskinä. Osa naisista esiintyi oikeudessa läpi elämänsä, kuten Ingeborg Gerdner, jonka asioita

153 Sjöberg 2008, 166; Wiesner-Hanks 2001, 27.

154 Pyllkkänen 1990, 151; Sjöberg 2001, 160.

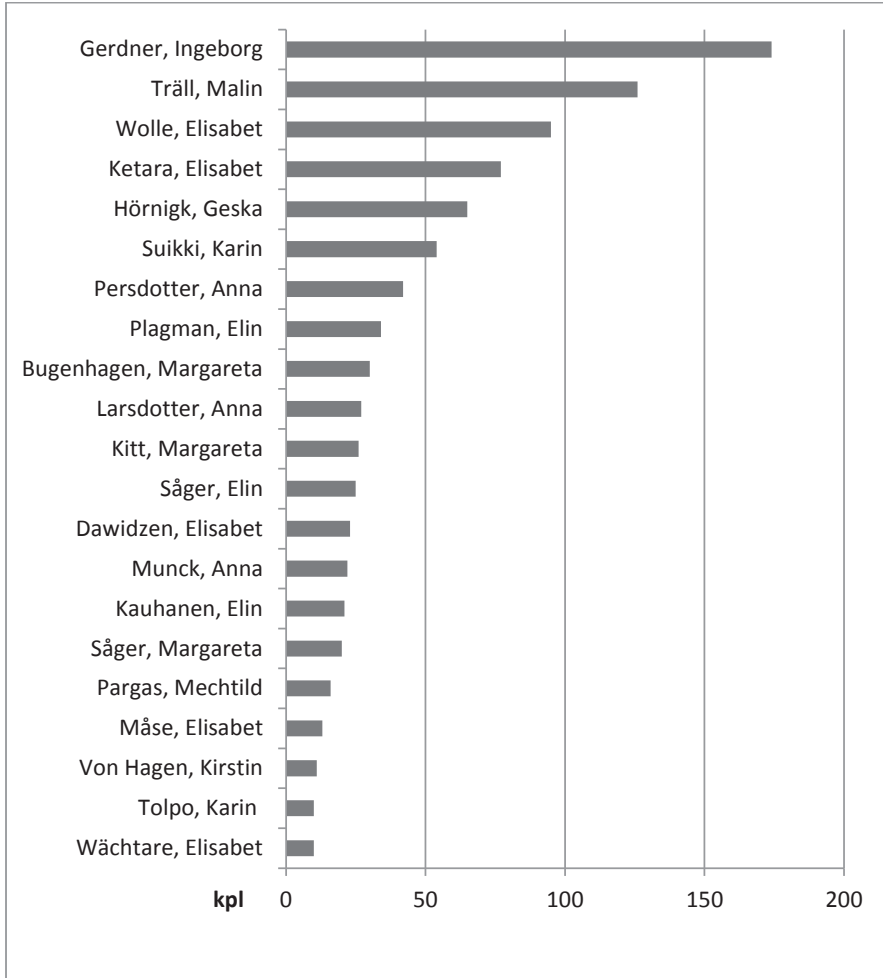
155 Lennartsson 1998, 29–30.

156 Pyllkkänen 1990, 140.

157 KA z:2, TRO 17.8.1631, sp; Müller 1998, 44–45. Kaupunkien maksama iso meritulli, pikkutulli kotimaan kaupasta ja aksiisimaksut olivat kruunulle merkittävä tulonlähde. Vuonna 1633 tullit ja aksiisi tuottivat noin 20 % kruunun kokonaistuloista. Vuosina 1661–1670 ne tuottivat noin miljoona hopeataalaria kruunun 4–5 miljoonan hopeataalarin kokonaistuloista; Karonen 2004, 163. Kruunun tullimaksujen kantamiseen ja veronvuokraukseen osallistuivat vain varakkaimmat kauppiaat, jotka kykenivät sietämään taloudellista epävarmuutta ja odottamaan jopa vuosia kaikkien summien saamista. Toiminta oli silti ilmeisen kannattavaa.

158 KA z:12, TRO 2.10.1641, 1.

Kaavio 9. Turun johtavan porvariston naiset, joilla oli yli kymmenen oikeuskäsittelyä Turun raastuvan- ja kämnerinoikeudessa vuosina 1623–1670.

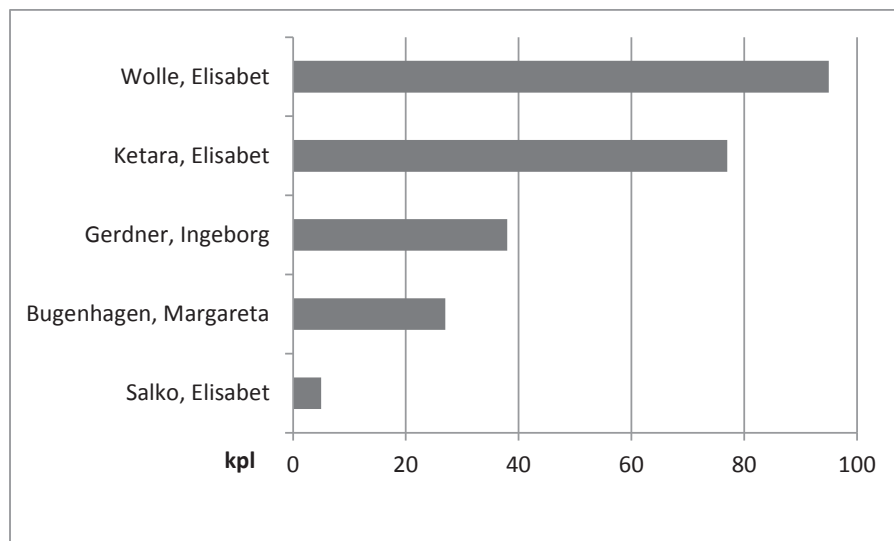

Lähde: TKA, TRO Bla 1–Bla 39, 1623–1670, passim; KA, TKO z:171–187, 1639–1670, passim.

käsiteltiin jo ennen hänen avioitumistaan, avioliiton aikana ja leskenä. Osa naisista esiintyi oikeudessa ennen avioliittoa ja sen aikana, kuten Margareta Bugenhagen. Toiset tulivat oikeuteen vasta avioliittonsa aikana ja leskenä kuten Geska Hörnigk. Monet lesket, kuten Mechtild Pargas, esiintyivät oikeuspöytäkirjoissa vain lyhyen aikaa järjestämässä taloudellisia asioitaan miehensä kuoleman jälkeen. Myös elinikäisen naimattomuuden valinneet Elisabet Wolle ja Elisabet Ketara esiintyivät koko aikuisikänsä oikeudessa.

Johtavan porvariston naiset esiintyivät Turun oikeusasteissa jatkuvasti, aktiivisimmat heistä kymmeniä kertoja elämänsä aikana, Ingeborg Gerdner jopa lähes kaksisataa ja Malin Träll yli 120 kertaa. Naimattomista

Kaavio 10. Turun johtavan porvariston naimattomien naisten käymät oikeuskäsittelyt Turun raastuvan- ja kämnerinoikeudessa vuosina 1623–1670.

Lähde: TKA, TRO Bla 1–Bla 39, 1623–1670, passim; KA, TKO z:171–187, 1639–1670, passim.

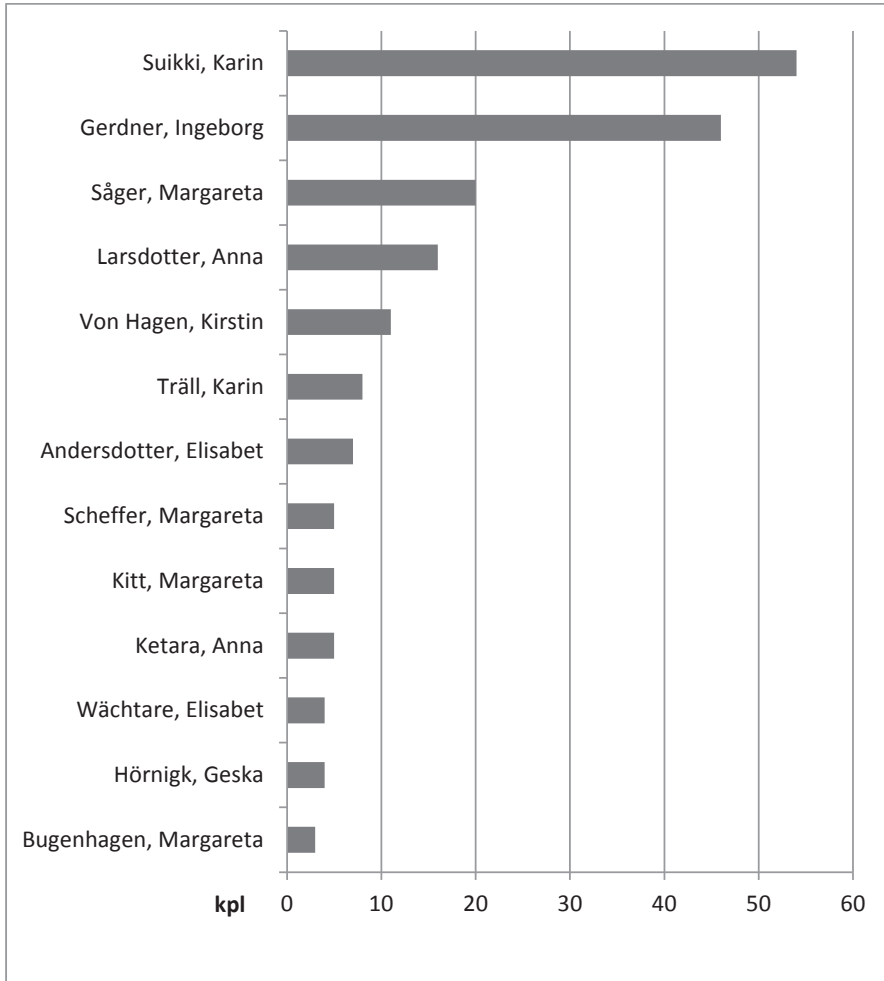
porvaristytäristä Elisabet Wolle esiintyi oikeudessa 95 ja Elisabet Ketara 77 kertaa puolustamassa taloudellisia oikeuksiaan joko itse tai edustajansa kautta. Aviovaimot tulivat oikeuteen usein silloin, kun heidän miehensä oli poissa kaupungista. Leskeksi jääneet naiset esiintyivät oikeudessa yleensä vähintään lyhyen ajanjakson järjestelemässä taloudellisia asioitaan. Jotkin heistä jatkoivat kuitenkin useita vuosia aktiivista kaupankäyntiä, laivausta tai ruukkitoimintaa. Esimerkiksi Elin Säger esiintyy Turun oikeuslähteissä vain 25 kertaa, mutta maaseudun lähteissä sitäkin useammin. Hän osallistui lisäksi aktiivisesti etujensa ajamiseen pääkaupungin hallintoelimissä Tukholmassa.¹⁵⁹

Kaikkien oletettiin tekevän osansa kotitalouden hyväksi ja tämä mahdollisesti käytännössä naisillekin laajemman toimintapiirin kodin ulkopuolella. Fyysisesti naisten elinpiiri koostui kodista, naapurustosta, saman yhteiskuntaluokan jäsenten kodeista, torista ja perheen myymälöistä, kauppamatkoista sekä maataloista kaupungin ulkopuolella.¹⁶⁰

159 Mäkelä-Alitalo 1998: Säger, Elin (1614–1669), ruukinpatrunessa, kauppiaanleski.

160 KA z:171, TKO (Turun kämnerinoikeus) 28.2.1640, sp; TKA, TRO Bla 28, 30.3.1658, 65; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Nauvon käräjät 24.–25.10.1642, 417V–419.

Kaavio 11. Turun johtavan porvariston avioaimot, jotka kävivät yli kolme oikeuskäsittelyä Turun raastuvan- ja kämnerinoikeudessa 1623–1670.

Lähde: TKA, TRO Bla 1–Bla 39, 1623–1670, passim; KA, TKO z:171–187, 1639–1670, passim.

Koko elämänsä naimattomana eläneitä porvariseliitin tyttäriä oli vain vähän (Kaavio 10). Itse asiassa heitä voidaan tunnistaa varmuudella vain kaksi oikeuspöytäkirjojen perusteella. Muut oikeudessa naimattomina esiintyneet tyttaret avioituivat jossakin elämänsä vaiheessa. Elisabet Wolle eli elämänsä varakkaana turkulaisena naisena, jonka taloudellisia asioita hoitivat holhoojina sekä hänen veljensä että lankonsa ja raadin määräämät perheen ulkopuoliset miehet. Wolle eli koroillaan ja pyrki koko elämänsä saamaan omaisuutensa haltuunsa siinä kuitenkin onnistumatta. Elisabet Wolle esiintyi oikeusistuimissa vuodesta 1633 vuoteen 1652, jolloin hän kuoli omassa talossaan

Turussa.¹⁶¹ Elisabet Ketara edusti vastakkaista toimintamallia, sillä hän osallistui aktiivisesti oman elantonsa hankkimiseen käymällä ilmeisesti pienimuotoista kauppaa ja vuokraamalla huoneita talostaan Tiirikkalankadun varrella. Hän esiintyi oikeuspöytäkirjoissa vuosina 1640–1665 pääasiassa riidellessään lankonsa kanssa omaisuudestaan. Hänet haudattiin Turun tuomiokirkon pääkuoriin veljensä muurihautaan 29. lokakuuta 1665. Myös hänen isoäitipuolensa rouva Anna Munck ja nimeltään tuntemattomaksi jäänyt äitipuolensa sekä hänen sisarensa Anna ja Margareta Ketara ottivat aktiivisesti osaa perheen perintöselvittelyihin.¹⁶²

Porvarieliitin aviovaimojen asioita käsiteltiin Turun oikeusistuimissa usein (Kaavio 11). Kaikissa oikeuskäsittelyissä naiset eivät tosin olleet itse äänessä oikeuden edessä, vaan heidän asianajajaan hoitivat lähinnä aviomiehet. Gudrun Andersson on päätenyt omissa 1600-luvun Ruotsin Askerin kihlakunnan oikeusistuimia käsittelevässä tutkimuksessaan siihen, että naisten kolmesta siviilisäädystä käräjillä esiintyivät useimmin vaimot ja lesket. Andersson tekee mielenkiintoisen huomion todetessaan, että leskien määrä käräjillä nousi tutkimusajanjakson lopulla. Hän näet olettaa, että useat lesket on merkitty aiemmin vaimoiksi ja että kirjaustavassa on tapahtunut muutos. Tämä käytäntö koskee ajoittain myös Turun oikeuspöytäkirjoja. Anderssonin tutkimus koskee maaseutua, jossa oikeusjuttujen asiasisällöt olivat näiden kahden mainitun ryhmän osalta toisenlaisia kuin kaupungissa, jossa oikeusjutut keskittyivät kaupankäyntiin ja velkasuhteisiin. Vähiten käräjillä esiintyivät Anderssonin mukaan naimattomat naiset, ja hekin usein siveysrikkomuksista syytettyinä.¹⁶³

Osa vaimoista ja leskistä harjoitti useaa erilaista taloudellista toimintaa tukeakseen perheensä taloutta tai voidakseen elättää itsensä ja lapsensa. Raatimies Hans Hörnigkin vaimo ja myöhempi leski Geska Henning, jota kutsutaan asiakirjoissa tavallisesti miehensä sukunimellä, harjoitti lainanantoa, varastotilojen vuokrausta, kauppaa ja tilanhoitoa. Hänen omaisuutensa sekä kaupungissa että maaseudulla oli huomattava ja hän huolehti itse esimerkiksi vuokraviljelijöiden ottamisesta tiloilleen. Lisäksi Geska Hörnigk auttoi lapsiaan ja veljeään taloudellisesti takaamalla heidän kauppatoimiaan. Hänet mainitaan asiakirjoissa vuosina 1635–1658.¹⁶⁴

161 TKA, TRO BIa 5, 22.5.1633, 58; TKA, TRO BIa 8, 8.2.1636, 10; TKA, TRO BIa 14, 5.–23.3.1642, 201–211; KA z:13, TRO 1.7.1643, 409; KA x:14, TRO 11.3.1644, 201; Von Bonsdorff 1894, 109.

162 TKA, TRO BIa 12, 6.6.1640, 250; Hausen 1901, 159.

163 Andersson 1998, 91–93.

164 TKA, TRO BIa 11, 1639, liite, sp. Hans Bokbindaren lesken Brita Mattsdotterin perukirja. Myös Geskan äiti Brita Mattsdotter toimi aktiivisesti ainakin lainanantajana leskenä ollessaan. Hänen talonsa, jossa oli rappauneita puu- ja

Usean porvarislesken paras taloudellinen turva oli hänen omistamassaan kaupunkitalossa, sillä siitä saattoi saada tuloja vuokraamalla kauppataloja ja asuinhuoneita. Mechtild Pargas oli yksi näistä leskistä. Hänen miehensä kauppias Isak Pargas kuului Paraisilta kotoisin olleeseen sukuun, joka omisti Pargasin talon Turun Luostarikorttelissa. Talon rauniot ovat edelleen nähtävissä Aboa Vetus -museossa. Kun lesken miehen sukulaiset pyrkivät saamaan perintöosansa talosta, puolusti Mechtild Pargas omaa oikeuttaan siihen voimallisesti piilottamalla talon avaimia ja kamareiden uuninpeltejä sekä haukkumalla ja käymällä fyysisesti käsiksi vastapuoleensa. Riitoja ratkottiin Turun oikeusistuimissa vuosina 1638–1648.¹⁶⁵

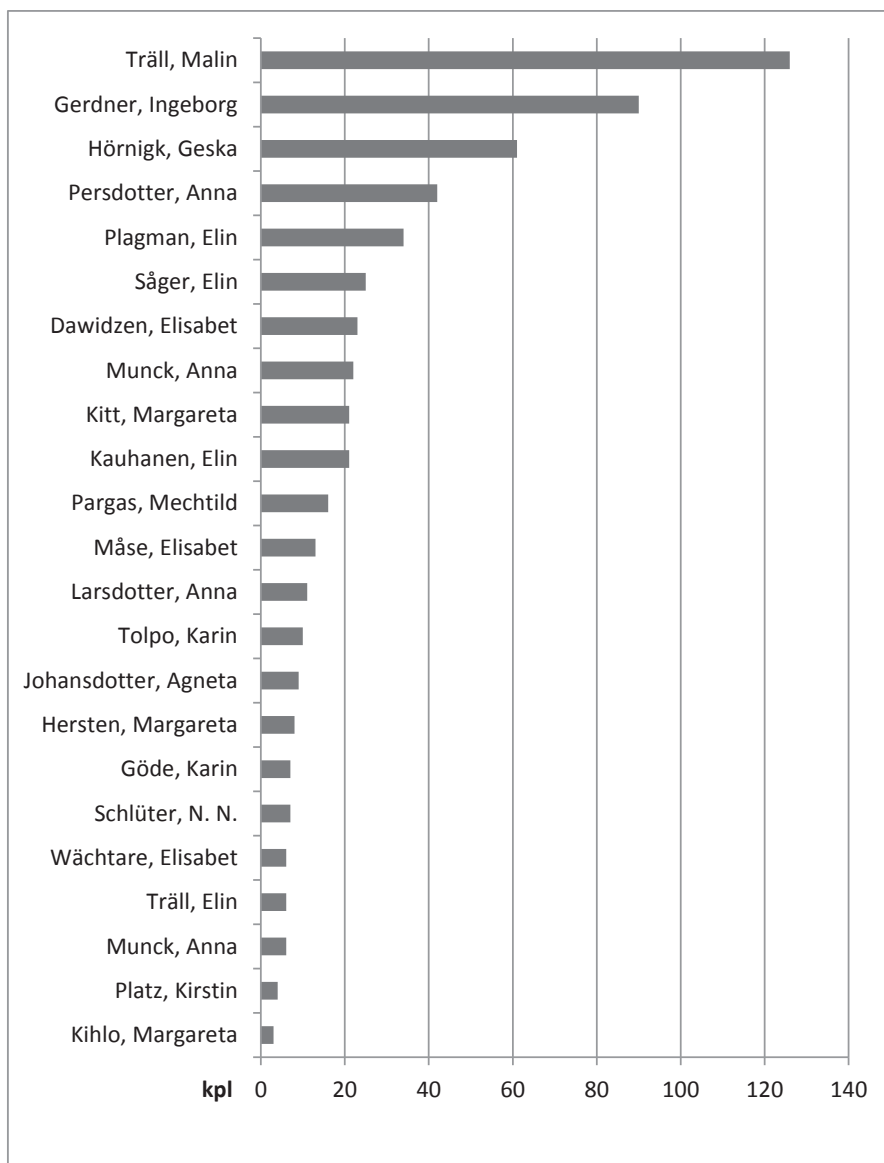
Porvarisnainen saattoi esiintyä oikeudessa kaikissa kolmessa siviilisäädössä, mutta useimmiten juuri leskenä (Kaavio 12). Siviilisäädöistä naislesket esiintyivät 1600-luvun Gävlessä useimmin oikeudessa hoitamassa taloudellisia asioitaan. Toisena tulivat aviovaimot ja kolmantena naimattomat naiset. Tämä kertoo naisten asemasta ensin naimattomana holhoojan alaisuudessa, aviovaimona miehensä edusmiehisyyden alaisena ja leskenä itsenäisenä ihmisenä.¹⁶⁶ Turkulainen käytäntö poikkesi kylläkin näin tiukasta mallista ja naisten esiintymisessä oikeudessa on havaittavissa selkeitä henkilökohtaisia eroja, joihin palaan tuonnempana.

kivirakennuksia, arvioitiin suvun kesken jaettavaksi 1 400 kuparitaalarin arvoiseksi. Saatavia leskellä oli 114 henkilöltä ja niiden summa nousi lähes 999 kuparitaalariin. Suurin osa saatavista oli hänen miehensä ajalta, mutta ainakin 17 lainaa leski oli antanut itse. Lainoista 31 oli varmoja saatavia, mutta niistä ei ilmoitettu, olivatko ne lesken vai hänen miehensä antamia. Vanhin saatavista oli jo vuodelta 1613, mutta suurin osa 1620-luvulta ja tehty ennen Hans Bokbindaren kuolemaa. Koska saatavat olivat yleensä pieniä ja hajallaan ympäri Etelä-Suomea, saattoi osa niistä olla kirjansitojan ammattiin liittyviä; KA, TKO z:171, 15.4.1641, sp; KA, TKO z:171, 15.4.1641, sp; KA z:172, TKO 5.5.1642, 36v; KA z:27 TRO 6.12.1658, 264; KA I KO a:3, Maskun kihlakunta, Rymättylän käräjät 17.11.1637, 49v–50; 14.8.1638, 93–93v; Keskinen 2008, 149–150. Sukulaisilta lainaaminen oli tavallinen keino rahoittaa liiketoimintaa. Lisäksi sukulaiset asuivat yleensä lähellä ja heidän omaisuutensa tunnettiin, joten lainan takaisinmaksua oli mahdollista kontrolloida tarvittaessa; Laitinen 2002, 88–89. Geska Hörnigk sairasti ennen kuolemaansa vuosia ja teki lääkärintämatkoja Tukholmaan. Kuoleman hetkellä hänen kuolinvuoteensa äärellä olivat hänen lapsensa ja hän itse siteerasi raamatunlausetta.

165 TKA, TRO BIa 10, 25.6.1638, 97; TKA, TRO BIa 20, 12.2.1648, 28.

166 Karlsson Sjögren 1998, 105.

Kaavio 12. Turun johtavan porvariston leskien oikeusjutut Turun raastuvan- ja kämnerin-oikeudessa 1623–1670.

Lähde: TKA, TRO Bla 1–Bla 39, 1623–1670, passim; KA, TKO z:171–187, 1639–1670, passim.

Turun porvarieliitti

Turun johtava porvaristo oli jo keskiajalla kansainvälistä ja 1600-luvulla uuden muuttoaallon myötä siihen liittyi kymmeniä uusia yrittäjäperheitä. Kaupunkiin Muutettiin Tukholmasta ja pohjoisen Keski-Euroopan monilta alueilta. Näiden alueiden kaupunkikulttuuri oli monin tavoin homogeenista, joten tulijoiden oli helppo asettua myös Suomeen. Pohjan- ja Itämeren piirissä vallitsi yhtenäinen kauppakulttuuri, jonka tavat tunnettiin Skotlannista Suomenlahdelle. Lisäksi tällä alueella käytetty kaupan kieli oli yhtenäistä ja mahdollisti kanssakäymisen. Turkuun asettuneet ulkomaalaiset kauppiat saattoivat opiskella erikseen ruotsia ja suomea ennen porvarisoikeuksien hakemista. Turku oli siis sangen kansainvälinen tapoineen ja kielineen 1600-luvulla.

Johtava porvaristo toi mukanaan omat tapansa, joita sovellettiin Ruotsin lakien ja yhteiskunnan sääntöjen mukaisesti. Ulkomailta muuttaneet kauppias- ja käsityöläisperheet näyttävät sopeutuneen paikallisyhteisön osaksi melko kitkattomasti, vaikka kansallisuudesta aiheutuneita konfliktejakin tunnetaan.¹⁶⁷ Avioliittojen solmiminen porvarieliittiin kuuluneiden perheiden kesken muodosti kaupunkiin tiiviin perheiden keskittymän. Perheiden avioliittostrategiat ja niiden koko noudattavat perheiden lähtöalueilla vallalla olleita kaavoja. Tällä perheiden verkostolla oli hallussaan merkittävät taloudelliset resurssit, jotka perustuivat lähinnä ulkomaankaupalle. Johtavalla porvaristolla oli myös parhaat edellytykset kaupankäyntiin, sillä se saattoi käyttää hyväkseen ulkomailla olevia kontakti- ja sukulaisverkostojaan. Vuosisadan loppua kohti Turun vetovoima väheni uusien tulijoiden silmissä vallinneen laman vuoksi ja johtavaan porvaristoon kuuluneiden perheiden määrä kaupungissa laski huomattavasti.

Ruotsin valtakunnassa noudatetut lait antoivat sekä miehille että naisille oikeuden toimia aktiivisesti heidän omaisuuttaan koskevista kysymyksistä. Naisen oikeudet olivat rajatumpia kuin miehen, mutta paikalliset tavat kompensoivat tätä jossakin määrin. Turun porvarieliitin naiset esiintyivät kuitenkin kaupungin oikeuslähteissä aktiivisesti hoitamassa omia ja perheensä asioita. Itse asiassa turkulaisten porvarisnaisten mahdollisuudet osallistua heitä koskevien asioiden hoitamiseen olivat hyvin samanlaiset, kuin porvarisnaisten oikeudet muuallakin Länsi- ja Keski-Euroopassa.

Porvarisnaisten esiintymisessä oikeudessa oli suuria eroja. Kunkin naisen elämäntilanne vaikutti hänen aktiivisuuteensa osallistua julkiseen toimintaan. Kuitenkin vain harvat johtavan porvariston naiset elivät elämänsä niin, ettei heidän tarvinnut tulla oikeuteen missään sen vaiheessa. Koska kotitalouden

167 Toropainen 2003, 199–215.

pää, eli käytännössä yleensä aviomies, edusti sitä julkisesti, tulivat vaimot oikeuteen vain silloin, kun heidän asiansa vaati sitä erityisesti. Kotona he kuitenkin suunnittelivat ja neuvottelivat miehensä kanssa perheen yhteisten asioiden hoitamisesta.

Ne porvarisnaiset, jotka osallistuivat itse aktiivisesti oikeuskäsittelyihin, tunsivat omaisuuden hoitamisen, kaupan, lainanannon ja pantinottamisen käytännöt ja kykenivät hoitamaan ne itsenäisesti. He olivat olleet oikeudessa seuraamassa omien asioidensa käsittelyä, vaikka heidän miespuoliset edustajansa olisivat hoitaneet varsinaisen raadin edessä esiintymisen. Tästä kertovat heidän itse hoitamansa oikeusjutut, joissa ei esiinny heidän taholtaan epäröintiä tai itselle epäedullista asianajoa. Kaikilla naisilla ei ilmeisesti kuitenkaan ollut halua esiintyä oikeuden edessä itse, vaan he käyttivät valtuutettuja ajamaan asiaansa. Porvarisnaisten ajamat oikeusjutut eivät kuitenkaan poikkea asiakirjojen sanamuodoilta tai rakenteelta mitenkään heidän sukulaismiestensä vastaavista. Muutaman kymmenen porvarieliittiin kuuluneen perheen joukosta riitti nousemaan naisia, jotka käyttivät lain antamat mahdollisuudet hoitaa asioitaan ja he toimivat jopa omintakeisilla tavoilla.

Porvarieliitin asemaa manifestoimassa

Tutkin tässä luvussa turkulaisten mahtiporvariston perheiden ja erityisesti naisten keinoja tuoda julki asemaansa porvariyhteisössä. Mitä porvaristalouteen kuului ja miten naiset toivat henkilökohtaisen asemansa esille kotinsa, pukeutumisensa ja käyttäytymisensä kautta? Millainen merkitys oman aseman manifestoimisella oli? Porvarisnaiset hallitsivat maatiloja eri perusteilla. Mikä merkitys maalla oli porvarisnaisille ja miten heidän oikeutensa maahan ilmeni?

Porvaristalo menestyksen symbolina

Taloudessa pitää olla ensinnäkin kunnollinen isäntä ja emäntä. Mikäli he eivät kotia korista, voi hattuunsa jo laittaa suruharson. Lisäksi on oltava vehnää, ruista ja maltaita, joista saadaan leipää ja olutta. Vielä tarvitaan läskiä, lihaa, suolaa ja kalaa sekä lautasia, vateja ja tarjottimia, kannu sekä tuoppi ja kynttilä jalkoineen. Ja riemuisaan yhdessäoloon kuuluu kauris lasi ja karahvi! Oltava on myös kalkkunat, hanhet ja kanat, lehmät ja sonnit, suuret elukat. Tarvitaan vielä vikkela piika ja näppärä Jöns, joka isännän hevoset harjaa. Rekeen laitetaan vällyt ja saalit, jotta mies voisi hoitaa työnsä myös talvin ja syksyin. Tarpeen ovat myös vihainen koira, joka ruokansa eteen haukkuu, ja kissa kelloineen pitämässä hiiret kurissa. Välttämätön on myös kukko, joka kiekuu hyvin ja herättää laiskan ruumiin

töihin ennen päivänkoita. Katsohan sinä, joka avioon aiot, nämä sinun on pesään tuotava, vaikka muorisi kyllä vielä paljon muutakin tahtoo!¹⁶⁸

Lainlukija Sven Lenningin ja turkulaista käsityöläissukua olleen Sofia Enckellin hääruno ilmaisee varsin suorasukaisesti, mitä avioparilla ja erityisesti sulhasella oli oltava astuessaan avioon. Jokainen talous vaati hyvän isännän ja emännän. Mikäli ne puuttuivat, oli syytä laittaa hattuunsa suruharso. Kotitalo, karja, ruokatarpeet, astiat, rekivällyt, piit ja rengit eivät vielä riittäneet tyydyttämään emäntää, vaan tämä tuli vaatimaan paljon muutakin mieheltään.

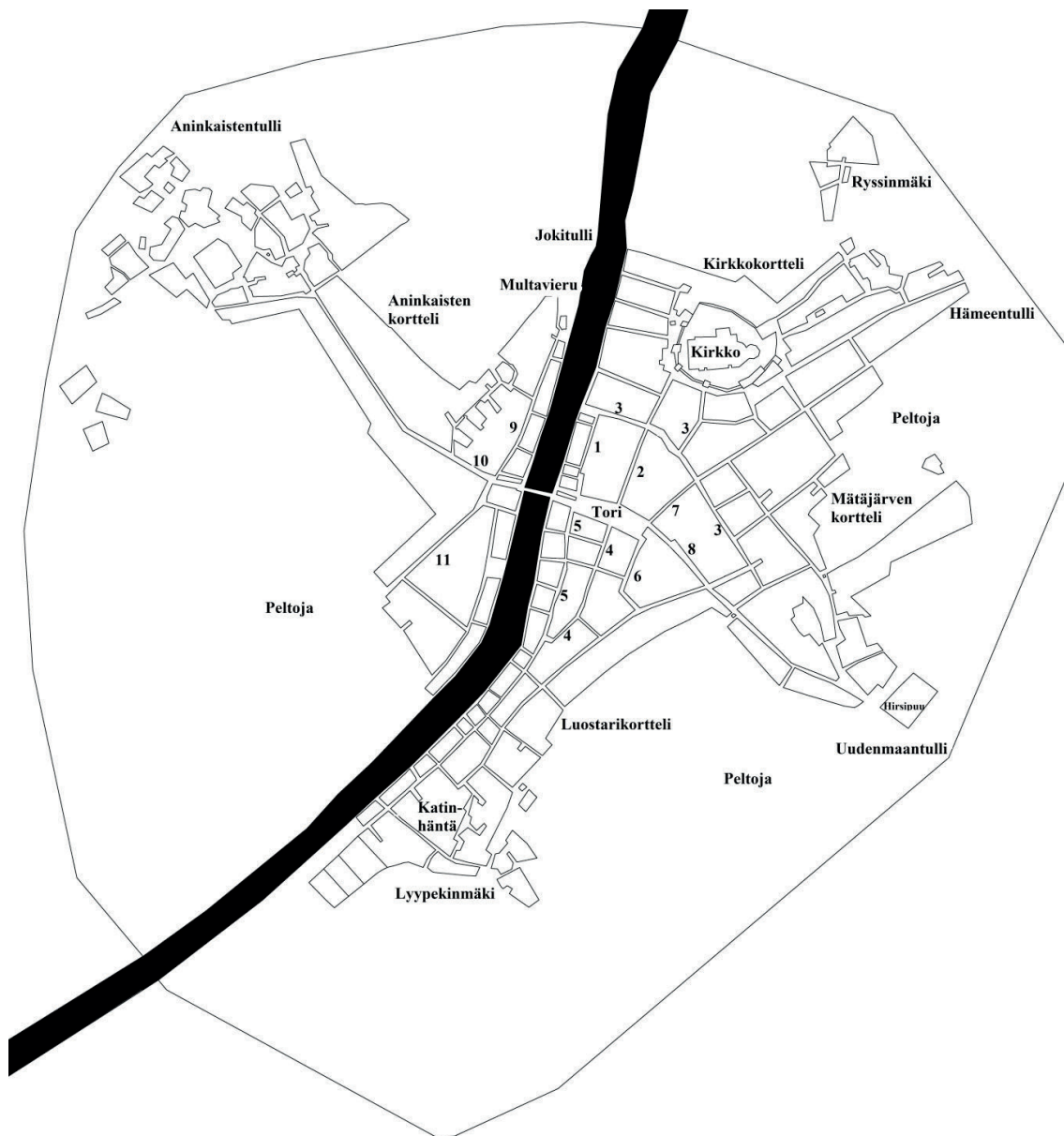
Materiaalinen omaisuus oli porvarieliitille keskeinen keino osoittaa asemaansa. Jopa niin keskeinen, että mikäli perhe ei näyttänyt asemaansa statussymboleilla, se saattoi menettää asemansa yhteisössä. Jotta statusesineistä olisi ollut hyötyä, oli niitä voitava esitellä katsojille, jotka tekivät niiden perusteella johtopäätöksensä perheen asemasta. Tähän sopivat mainiosti porvarisvaimon vaatetus ja korut, mutta myös säädyllinen käytös, joka oli osoitus kulttuurisesta statuksesta. Perheen status vahvistettiin ulkopuolisten toimesta näiden arvioidessa asuntoa, sisustusta, ylellisyyssesineitä, vaatteita, koruja. Oman statuksen osoittaminen materiaalisesti on yleisinhimillinen tapa ja sen ilmenemismuodot ovat jokaisella yhteisöllä ja ihmisryhmällä erilaiset. Varhaismodernilla porvarieliitillä eräs keino osoittaa asemaansa olivat kaupunkitalot.¹⁶⁹

Varakas porvaristo manifestoi asemaansa kauppiastaloillaan, jotka oli rakennettu kaupungin keskeisille paikoille. Niillä voitiin osoittaa kuulumista mahtiporvareiden ryhmään. Ylellisen talon omistamisen voidaan katsoa olleen heille suoranainen velvollisuus. Niiden asuintilat oli erotettu ainakin osittain kaupankäyntiin ja käsityöhön liittyvistä tiloista ja ne soveltuivat perhelämäänsä sekä vieraiden kestitsemiseen. Alun perin kaupunkielinkeinojen tuotantoon tarkoitettut tilat olivat olleet yhteiset tai ainakin yhteydessä asuintiloihin. Varallisuuden kasvaessa elinkeinon harjoittaminen ja asuminen haluttiin erottaa toisistaan, mikäli taloudelliset resurssit vain sallivat sen. Johtavan

168 KK, Mf 2643. Sven Lenningin ja Sofia Enckellin hääruno 8.2.1678. ”Ty huusshåld fordrar först god Wård och så god Moor, Är det eij Prydnan först /så sätt på Hatten Floor. Än Hwette /Rog och Malt /hwar aff fåås Bröd och Dricka / Ja Fläsk /och Kött /och Salt /Fisk /Talrick /Faat och Bricka; En Kanna och ett Stoop /en Staka och ett Liuus / Och till ett Glädieroop /ett vackert Glaas och Krus. Kalckoner /Gäss och Höns /Koor /Tiurar /stoora Beestar / Qwick Pijga /waaker Jöns som skrapar Wårdens Hästar. Medh Slåde-Tygh och Saal at winter och om Höst En Man förut-han Qwaal sitt wärf förrätta tröst. Än Hund som Arger är /och kan för födan skälla; Än Katt som Biälra bär /och wäl kan Mössen fälla; Än Topp som galer braa /som wäcker latan Kropp / At han för liusan dag mått Stjgur Sängian opp. See tu som giffas wil /alt detta skal tu nära / Och myckit mera än til wil Mor af tigh begära.

169 Andersson 2009, 107–108; Vickery 1998, 161.

Kartta 1. Kadut, joiden varsilla Turun johtavan porvariston useimmat talot sijaitsivat.

Maanmittari Olof Gangiuksen Turun kartta vuodelta 1634. Johtavan porvariston omistamien talojen suurimmat keskittymät olivat Kirjon jokikadun (1) kolmetoista, Kirkkokadun (2) yksitoista, Krooppikadun (3) kolme, Luostarin välikadun (4) viisi, Luostarin jokikadun (5) kaksitoista, Raastuvankadun (6) viisi, Hämeenkadun (7) kuusi, Karjakadun torin puoleisen pään (8) kolme, Tiirikkalankadun (9) viisi, Aninkaistenkadun (10) kymmenen ja Kuningattaren- eli LinnanMkadun (11) neljä taloa. Suurin osa mahtiporvaristosta asui numeroiden rajaamalla alueella. Kaikkien mahtiporvariston talojen sijaintia kadun tarkkuudella on kuitenkin mahdollista määritellä. Kartta: TMA. Kartan oikaisu ja puhtaaksi piirtäminen FM, arkkitehti Panu Savolainen.

porvariston pihoidilla liikkui silti entiseen tapaan työtä tekeviä naisia ja miehiä, mutta heille oli varattu eri tilat kuin perheelle asuinkäyttöön. Lisäksi pihapiiriin kuuluivat yhä varastot ja myymälät.¹⁷⁰

Kauppiastalon sijainti, sen koko, kunto ja rakennusmateriaalit viestivät vieraille kauppiasperheen vakavaraisuudesta ja asemasta kaupungissa. Tällä oli merkitystä 1600-luvulla, sillä aikana, jolloin yhteiskunnan turvaverkot olivat vielä kehittymässä, hyvin hoidettu talo keskeisellä paikalla viesti luottamusta kauppakumppaniin. Olipa tulija sitten maaseudun talonpoika tai ulkomainen kauppias, saattoi hän päätellä tekevänsä rehelliset kaupat tällaisessa talossa. Ajan asiakirjoissa termi *hus* käsitti talon merkityksen julkisena tilana, jossa liikkui elinkeinon harjoittamiseen ja sosiaaliseen elämään liittyvät perheen ulkopuoliset ihmiset. Sana *hem* puolestaan korosti perheen yksityistä tilaa. Molempia sanoja käytettiin Turun oikeuslähteissä ja niiden esiintymiseen liittyi aina kysymys juuri siitä, liikuttiinko julkisessa vai perheen yksityisyyteen kuuluvassa henkisessä tilassa.¹⁷¹

Turun kaupunkikeskustan kivitalot olivat sekä rakennuksiltaan että sisustukseltaan porvarieliitin asemaa vastaavia. Kuten Tukholmassa ja Malmössä, myös Turun keskustassa oli 1600-luvulla kymmeniä kivirakennuksia. Niiden kerroskorkeus näyttää olleen useimmiten kolme, ja se koostui kellarikerroksesta, asuinkerroksesta sekä ullakosta. Osassa taloista oli kaksi asuinkerrosta. Rakennusten julkisivut olivat luultavasti yksinkertaisia ja muistuttivat Tukholman keskiaikaisia pelkistettyjä fasadeja. Nykyisin Turun 1600-luvun rakennuskulttuurista saadaan tietoja myös arkeologisista kaivauksista, jotka täydentävät vähäisiä säilyneitä asiakirjamainintoja. Samalla tunnettujen kivitalojen kattaman alueen laajuus on kasvanut ja levinnyt sellaisille alueille, joilla kivitaloja ei ole aiemmin tiedetty olleen. Porvarieliitti pyrki kuitenkin sijoittumaan kaupungin keskeisille alueille (Kartta 1, Liite 2), kuten myös esimerkiksi Arbogan ja Västeråsin kauppiaseliittiä koskevissa tutkimuksissa on todettu. Raatihuoneen, torin ja sataman läheisyys olivat keskeisiä asuinpaikan valinnassa, sillä niihin kokoontuivat kaikki ihmiset. Samoilla alueilla sijaitsivat myös 1600-luvun mahtiporvariston vanhemmiltaan ja appivanhemmiltaan perimät tontit.¹⁷²

Keskustan alueella sijaitsivat kaupungin kivitalot, jotka olivat usein jo keskiaikaista perua. Talokaupoissa porvarieliitti suosi omaa ryhmäänsä sekä

170 Andersson 2009, 108; Davidoff & Hall 1987, 364–366; Lamberg 2001, 156.

171 TKA, TRO Blä 1–Blä 39, 1623–1670; Andersson 2009, 109.

172 TKA, TRO Blä 10, 25.6.1638, 97; Andersson 2009, 113; Hedlund 1980, 180–183; Lamberg 2001, 158–160; Ks. myös Davidoff & Hall 1987, Hausen 1906, 4–10; Seppänen 2014, 36–37.

virkamiehiä, sillä näiden myymät rakennukset sijaitsivat keskeisillä paikoilla ja olivat rakennuksiltaan johtavan porvariston vaatimukset täyttäviä. Porvarieliitti osti myös suomalaisilta porvareilta taloja, tallipihvoja ja ranta-aittoja, jotka sijaitsivat kaupan kannalta keskeisillä paikoilla. Myös porvaristalojen yhteyteen liittyneitä kauppapuoteja ja kellaritiloja myytiin ja ostettiin erikseen. Sellaisten katujen talot, joiden varrella mahtiporvariston perheet olivat asuneet jo 1600-luvun alkupuolella, arvioitiin vielä vuosisadan loppupuolella keskimääräistä kalliimmiksi.¹⁷³

Varsinkin varakkaan porvariston asumistasolle asetettiin edellytyksiä myös kaupunkiyhteisön puolelta. Kaupungin raati valvoi talojen kunnossapitoa, sillä rappeutumisen katsottiin antavan kaupungista nuhruisen kuvan, joka viesti taantumasta kaupankäynnissä ja aiheutti pilkkaa vieraspaikkakuntalaisissa kauppiaissa. Kun torin varrella sijainnut mahtiporvarille kuulunut kauppias-talo uhkasi rappeutua vuonna 1633, raati ilmoitti kauppiaille, että hänen tulisi korjata talonsa, kuten kunniallisen porvarin kuului. Kaupungin isät olivat sitä mieltä, että keskeisellä paikalla sijainnut talo aiheutti huonokuntoisena paheksuntaa ja naurua, sillä kaikki kaupungissa liikkuneet vieraat näkivät sen. Korjaamatta jättämisestä raati uhkasi talon takavarikoinnilla.¹⁷⁴ Porvariston rakennuskannan katsottiin siis kuuluvan kaupungin valvontaan. Koska kyseisessä tapauksessa ei ollut kyse rakennusten vaarallisuudesta ohikulkijoille, on se tulkittava puhtaasti kollektiivisen arvokkuuden säilyttämiseen pyrkiväksi. Kuten johtavan porvariston muu toiminta, oli heidän omaisuutensa hoitoakin osoituksena ulkopuolisille kaupungin porvariston hyvinvoinnista. Viime kädessä se vaikutti kaupungin koko porvariston maineeseen mahdollisina kauppakumppaneina.¹⁷⁵

Edesmenneen kauppias Thomas Trällin lesken Malin Trällin omistamat rakennukset ja niissä olleet kiinteäksi sisustukseksi katsotut huonekalut arvioitiin 4. lokakuuta 1636 lesken pyynnöstä (Liite 3). Trällin talo on ainoa esimerkki kaupungin porvarieliitin tontista, rakennuksista ja sisustuksesta, josta on säilynyt yksityiskohtaiset tiedot 1600-luvulta. Tontti ja talo kuuluivat kaupungin kalleimmiksi arvioituihin omaisuuksiin. Leski Malinin osuudeksi tontista tuli puolet eli reilut 840 kuparitaalaria. Lisäksi hän sai suurimman osan lähes 2 500 kuparitaalarin arvoisesta irtaimistosta, joka käsitti myös kauppapuodin tavaroineen. Tontin suuremmissa kivirakennuksissa oli iso ja pieni tupa sekä niiden alla hyvä holvattu kellari, jonne johti holvattu halssi. Suuremmissa tuvassa oli neljän ikkunan edessä rautaluukut, kuten myös pienemmän tuvan ikkunoissa.

173 Ranta 1975, 871; Toropainen 2005, 83–84.

174 TKA, TRO BIa 5, 19.7.1633, 99.

175 Toropainen 2005, 85.

Toisessa kivirakennuksessa oli leivintupa, keittiö ja kiviaitta. Tämän rakennuksen päällä oli suuri vintti, jonka ovi oli päällystetty tulipalovaaran vuoksi rautapellillä. Rakennuksen alla oli niin ikään hyvä kellari sekä sinne johtava holvattu halsi. Tontin puurakennuksessa oli kaksi hyvää tupaa ja kamari niiden välissä. Kivirakennusten tiloja kuvailtiin kauniiksi, mutta tällä tarkoitettiin pikemminkin niiden kunnollista ja kestäväää rakennustapaa kuin esteettistä ulkonäköä. Talojen esteettisiä arvoja ei kuvattu asiakirjoissa keskiajan Tukholmassakaan, vaikka niiden rakennuksilla tällaisia arvoja olisi ollutkin.¹⁷⁶

Lisäksi rakennuksiin kuuluivat vanha sauna, talli ja navetta. Tallissa säilytettiin kuomurekeä. Kaikki nämä arvioitiin suvun kesken lunastettavaksi tai jaettavaksi 1 100 hopeataalarin arvosta. Tontin ulkopuolella sijainneessa traani-aitassa oli neljä vanhaa traaniammetta, vanha traanikattila, kolme traanitrattia, kaksi saavia, palju, joitakin vanhoja tynnyreitä ja hakku. Tontin ulkopuolella sijaitsivat myös puu- ja heinäaitta sekä niiden välissä ollut liiteri. Omaisuuteen kuului myös pellolla kaupungin vuokramaalla sijainnut jalka-aitta.¹⁷⁷

Trällin talon huoneiden nimitykset osoittavat, etteivät huonetilat olleet vielä 1600-luvun alkupuolen kauppiastaloissa eriytyneet arkikäyttöön tarkoitetuiksi ja varsinaisiksi vieraille varatuiksi juhlatiloiksi. Saleiksi nimitettyjä juhlatiloja turkulaisissa taloissa ei vielä mainita. Kalleimmat huonekalut oli sijoitettu suureen kivitupaan, joka toimi ilmeisesti talon julkisimpana huoneena, johon vieraat ohjattiin. Sorvatus pöydän ääressä voitiin neuvotella Malin Trällin taloutta koskevista asioista. Tila toimi luultavasti myös juhlatilana, jolloin pitkät pöytälevyt nostettiin jalkojensa varaan. Näiden kollatsien eli juhlien yhteydessä saatettiin myös tanssia. Viereinen pienempi kivitupa oli sisustuksesta päätellen se tila, jossa perheen kauppa-asioita hoidettiin ja asiapapereita säilytettiin. Lämpimämpi puutupa, jossa tammivuode sijaitsi, toimi mahdollisesti Malin Trällin ja hänen lastensa nukkumatilana. Huonetilat muuntuivat käyttötarkoitukseltaan tarpeen mukaan. Niitä voitiin käyttää perheen omana tilana, mutta niissä voitiin järjestää virallisia ja epävirallisia tilaisuuksia sekä kaupankäyntiin liittyviä neuvotteluja. Myös makuukamarissa otettiin vastaan vieraita ja hoidettiin kauppa-asioita.¹⁷⁸

176 TKA, TRO BIa 8, 1636, Liite 1, sp; Lamberg 2001, 162–163.

177 TKA, TRO BIa 8, vuoden 1636 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjan liite 1, sp; TKA, TRO BIa 18, 1.12.1645, 34; RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 3–33. Mahtiporvaristo tuotti Turkuun ikkunalasiasia ja maalien raaka-aineita, kuten indigoa, umbraa, kultapigmenttiä, espanjanvihreää, punaväriä, taivaansinistä, muotokuvamaalarin värejä sekä lyijyvalkoista, kimröökkiä ja pellavaöljyä; Hedlund 1980, 107. Vapaatontit olivat olleet ikimuistoisista ajoista yksityisomistuksessa täysin oikeuksin. Epävapaat tontit kuuluivat kaupungille tai kruunulle ja niistä oli maksettava veroa.

178 TKA, TRO BIa 8, vuoden 1636 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjan liite 1, sp;

Myöhäiskeskiajan Tukholmassa kallein talo sijaitsi keskeisellä paikalla torin varrella. Kuten arvokkaimmat turkulaiset talotkin, sijaitsi se paikalla, jossa sen julkisivulla voitiin esitellä omaa statusta. Lisäksi rakennus oli edullisella paikalla kaupankäyntiä ajatellen.¹⁷⁹ Porvarieliitin rakennusten arvo selviää parhaiten vertaamalla niitä vähäisemmän porvariston omistamiin taloihin, jotka sijaitsivat eri puolilla kaupungin laita-alueilla. Ne osoittavat asumisen tason vaihdelleen voimakkaasti muutaman sadan metrin matkalla mahtiporvariston kivitaloista. Heti tuomiokirkon takana Napaturunkadun varrella ollut pienporvarin talo arvioitiin kaalimaineen 30 hopeataalariksi, kun mahtiporvariston talojen arvot liikkuivat vajaasta tuhannesta lähes viiteen tuhanteen hopeataalariin. Suuri osa porvariston rakennuskannasta oli vielä 1640-luvulla varsin heikkotasoisia. Turun kaupungissa laskettiin olevan vielä pormestari Märten Sigfridssonin virkakaudella yhteensä 434 savupirttiä ja saunaa, joissa ei ollut savupiippua.¹⁸⁰

TKA, TRO BIa 11, 3.7.1639, 206–207; TKA, TRO BIa 12, 8.7.1640, 310; 29.8.1640, 350. Anna Dawidzbergin talo arvioitiin 1 100 kuparitaalarin arvoiseksi; TKA, TRO BIa 14, 13.7.1642, 386. Innamaan talon arvo oli 3 000 hopeataalaria; Talot menettivät nopeasti arvoaan rappeutuessaan esimerkiksi tulipalon jäljiltä tai asumattomina perillisten asuessa muualla. TKA, TRO BIa 21, 4.4.1650, 107; TKA, TRO BIa 24, 20.3.1654, 40; TKA, TRO BIa 27, 7.3.1657, 47. Innamaan arvo oli vuonna 1657 enää tuhat hopeataalaria; TKA, TRO BIa 18, 1.6.1646, 277. Hans Gutthrien lesken talon arvo oli 3 500 kuparitaalaria. Hän sai myydessään sen myös 150 kuparitaalaria ystävälahjana ostajalta; Sjöberg 2001, 112–113. Ystävälahjan tarkoituksena oli korvata myyjälle osa omaisuuden arvosta, sillä kiinteän omaisuuden kauppahinnat olivat omaisuuden määrään nähden säädeltyjä ja siten matalia. Ostaja saattoi myös varmistaa antamalla ystävälahjan, etteivät myyjän sukulaiset voineet vaatia myytyä omaisuutta sukulunastusoikeuden perusteella; TKA, TRO BIa 23, 11.7.1653, 202–204. Sofia Klöfverbladin talo Luostarin välikadun varrella arvioitiin 1 350 hopeataalarin arvoiseksi. Luostarin yläkadun varrella sijainneen tallipiha arvioitiin 200 hopeataalarin arvoiseksi; TKA, TRO BIa 27, 18.9.1657, 220. Thorwösten talon arvo oli 4 400 hopeataalaria; TKA, TRO BIa 28, 11.5.1658, 117. Simon Blomin ja hänen kälynsä Elisabet Ketaran omistama Aninkaisten Tiirikkalankadun varrella sijainnut Ketaran talon arvioitiin ilman tallipihaa 1 400 kuparitaalarin arvoiseksi; Andersson 2009, 123, 150.

179 Lamberg 2001, 144.

180 RA, Städnernas Acta 83, Åbo 2, Strödda aktstycken, sp. Turun raadin laatima päiväämätön luettelo kaupungin savupirteistä ja saunoista. Allekirjoittajana pormestari Märten Sigfridsson (pormestarina 1635–1650); TKA, TRO BIa 13, 9.6.1641, 356. Vaikka mahtiporvariston oma rakennuskanta olisikin ollut kunnossa, ei kaupungin rakennuskanta aina kunnioittanut heidän säädyllisen elintason pyrkimyksiään. Hovioikeuden viskaalit pysyivät esimerkiksi kesäkuussa 1641, löyhkäävät salaiset huoneet, jotka olivat hovioikeuden ikkunoiden alla, hävitettäisiin. Oikeus päätti yksimielisesti, että käymälät tuli repiä seuraavaan päivään mennessä 40 markan sakon uhalla; Savolainen 2014, 39. Käymälöiden sijoittaminen katujen varteen lienee ollut tavallista vielä 1700-luvun alussa.

Asuintontteihin luettiin kuuluvaksi myös niistä erillään sijainnutta omaisuutta. Kun arkiseen taloudenpitoon tarvittavat tilat voitiin sijoittaa syrjemmälle varsinaisesta asunnosta, voitiin perheen statusta nostaa. Lisäksi usean tontin omistaminen osoitti perheen varallisuutta. Kaupungin vuokraamilla pelloilla sijaitsevia aittoja, mäillä tuulimyllyjä, kujien varsilla tallipihoja ja tonttien laidoilla kaalimaita. Asuinrakennukset ja karjarakennukset sijaitsivat Turussa usein eri tonteilla. Tämä johtui yksinkertaisesti siitä, että tonttien koot olivat pieniä ja kaikkia rakennuksia ei saatu mahtumaan samalle tontille. Sven Lenningin ja Sofia Enckellin häärinossa mainittu piika ja renki työskentelivät osittain näillä karja- ja tallipihoilla. Ne oli hankittu usein eri aikaan kuin varsinainen asuintontti ja ne saatettiin myös myydä erikseen. Samoin torien varsilla sijainneet ja talojen seinustoilla olleet kauppa-aitat voitiin myydä erikseen. Kaupunkilaisten kaalimaat kuuluivat olennaisena osana tontteihin. Niillä ei viljelty ainoastaan kaalia, vaan huomattavan laajaa lajimäärää mauste- ja ruokakasveja. Elokuussa 1661 turkulaisesta puutarhasta varastettiin purjospulia, ilmasipulia, valkosipulia, punasipulia, saksalaista salviaa, rosmariinia, minttua, maa-artisokkia, piparjuurta ja väinönputkea.¹⁸¹

Status ja kulutus

Statuksen osoittaminen käytöksellä, elämäntavalla, asumisella ja sopivilla avio- liitoilla kuului porvarieliitin strategioihin, joilla se pyrki erottautumaan muusta kaupunkiväestöstä omaksi sosioekonomiseksi ryhmäkseen.¹⁸² Kuluttaminen ja oman varallisuuden esittely olivat osa sitä strategiaa, jolla oma asema yhteisössä voitiin vahvistaa. Kuluttaminen ja oman aseman esilletuominen materiaalisesti eivät esiinny tutkimusajankohdan lähteissä itseisarvona, vaan liittyvät yleensä puhtaasti taloudellisia asioita koskeviin oikeustapauksiin, kuten talo- kauppoihin, perukirjoihin tai varkaustapauksiin.

Myöhäiskeskiajan lontoolaisilla naisilla oli huomattava rooli omaisuuden ja kulutustavaroiden hankinnoissa, sillä heidän kauttaan siirtyi suuria omaisuuksia vasta perustettuihin talouksiin. He hankkivat talojen sisustukseen esineitä, ostivat kankaita, vaatteita ja koruja sekä jalometallista valmistettuja ylellisyys- esineitä. Lisäksi heidän tehtävänä oli varustaa kotitalous päivittäisillä juomilla ja elintarvikkeilla. Pelkkä varallisuus sellaisenaan ei riittänyt takaamaan yksilölle asemaa yhteisössä, vaan osa varallisuudesta tuli käyttää esimerkiksi juhlien järjestämiseen oman kunniallisuuden osoittamiseksi. Kunnia kun oli

181 KA, TKO z:181, 8.8.1661, 163–164.

182 Lamberg 2001, 19.

keskeinen käsite yksilön asemaa määriteltäessä.¹⁸³ Turussa mahtiporvariston huoneiden kalustukset koostuivat kuitenkin vielä 1600-luvun alkupuolella pääasiassa kiinteäksi sisustukseksi luetuista penkeistä, pöydistä ja vuoteista. Oikeuspöytäkirjoissa mainitaan harvakseltaan myös sisustuselementtejä, jotka edustavat vain varakkaamman porvariston saavutettavissa olevaa kotia.¹⁸⁴

Porvariston yläkerrokselle näyttävän talon omistaminen keskeisellä paikalla ja sen sisustamiseen kulutetut summat eivät olleet ainoastaan taloudellinen uhraus, vaan niillä oli myös syvempi sosiaalinen merkityksensä. Jokaisen yhteiskuntakerroksen johtava osa halusi manifestoida asemaansa sekä kodin että sen irtaimiston ja pukeutumisensa avulla. Ylellisyystuotteet ja muodikkaat vaatteet osoittivat muille perheen paikan yhteisössään. Manifestoimalla itsensä osaksi eliittiä vaikkapa pukeutumisella oli mahdollista myös osoittaa, että joku toinen ei kuulunut samaan ryhmään. Naisten rooli kuluttamisessa oli keskeinen, sillä he hoitivat kertaluontoisten ostosten lisäksi päivittäiset hankinnat kotitalouteen.¹⁸⁵

Oikeuspöytäkirjat ovat lähteinä ongelmallisia kulutusta tutkittaessa. Ne eivät kerro suoraan kulutuksesta, ja vain harvoin niistä saadaan suoria tietoja naisten tarpeisiin hankituista tuotteista. Poikkeuksen muodostavat 1630–40-lukujen taitteesta raastuvanoikeuden pöytäkirjojen liitteenä säilyneet turkulaiset perukirjat, joiden omaisuusluetteloista voidaan selvittää sekä talouksineiden että naisten henkilökohtaisten tavaroiden määrää. Kuluttajan näkökulma myös nostaa esille esiteollisen käsityötuotannon monimuotoisuuden. Sen avulla menneestä ajasta paljastuu uusia piirteitä. Jokainen turkulainen tarvitsi arjessaan ainakin pukimia ja ruokaa, eikä kasvava osa kaupunkilaisista pystynyt tyydyttämään kulutustarpeitaan omavaraistalouden turvin 1600-luvullakaan.¹⁸⁶

Malin Trällin suuressa kivituvassa oli kiinteänä sisustuksena lipasto, jossa oli taittolevy, lukko ja avaimet sekä kolmella lukolla ja avaimella varustettu tammikaappi. Mäntypuinen kaappi oli ruoan säilytystä varten. Tammipöytä sorvatuilla jaloilla, sorvattu karmituoli ja kolme pienempää tuolia täydensivät sisustuksen. Pienemmässä kivituvassa oli kaksi tanskalaista arkkua, englantilainen penkki, pieni vanha pöytä sekä pieni lipas varustettuna lukolla ja avaimella. Rakennuksen vintillä oli kolmisenkymmentä kelvollista ja kelvotonta oluttynnyriä. Eteisessä oli suuri tavara-arkku, jossa oli lukko ja avain. Lattiaa peitti 40 kivilaattaa ja ikivanha kaarevakantinen arkku. Vaikka paikalliset

183 Hanawalt 2007, 10; Lamberg 2001, 184.

184 TKA, TRO BIa 8, Liite 1, sp.

185 Andersson 2004, 58–59; Vickery 1998, 167.

186 Vainio-Korhonen 1998, 187.

mestarit valmistivat suurimman osan Turussa kulutetuista tuotteista, osoittaa Trällin perheen sisustus, että johtavan porvariston käyttöön tuotiin myös ulkomaalaisten käsityöläisten valmistamia huonekaluja, joiden voidaan olettaa olleen laadultaan korkeatasoisempia.¹⁸⁷

Malin Trällin talon ylellisyydestä kertovat kiinteään sisustukseen luetut huonekalut, jotka oli valmistettu hienommista puulajeista. Taittolevyllinen lipasto, sorvattujalkainen tammipöytä ja sorvattu karmituoli, tanskalaiset arkut ja englantilainen kääntöpenkki sekä tanskalainen tammivuode olivat statusesineitä, joihin kaikilla ei ollut varaa. Pienemmissä huonetiloissa kalustuskin oli vaatimattomampi. Pienemmässä puutuvassa oli kääntötuoli, kaksi mäntypuista vuodetta, tanskalainen tammivuode, kaksi mäntypuista arkkua, joissa oli avaimet, lukot sekä lyötteet. Kaksi lasi-ikkunaa oli löystynyt karmeissaan. Suuremmassa puutuvassa oli vain yksi sänky ja keittiössä neljä oluenpanokuurnaa.¹⁸⁸ Vanhakantainen kalustus osoittaa, ettei mahtiporvaristo hankkinut kerralla sisustuksen uutuuksia, vaan kodin irtaimisto täydentyi hitaasti uusilla hankinnoilla. Yhtenäinen sisustus ei vielä ollut välttämättömyys. Samoin esimerkiksi englantilainen keskiluokka hankki uusia huonekaluja kerran elämässään, sillä niiden oletettiin kestävänsä seuraavalle sukupolvelle. Myös Trällin lesken huonekalut olivat tyyppiä, joita oli valmistettu jo edellisellä vuosisadalla. Todennäköisesti huonekaluja oli hankittu talouteen jo sen perustamisesta 1600-luvun alkuvuosina.¹⁸⁹

Kodin avaaminen vieraille ja vieraanvaraisuuden osoittaminen oli osa oman aseman manifestoimista. Kodeissa osoitettu vieraanvaraisuus ylipäätään oli varhaismodernissa yhteisössä tärkeää. Juhlien vieraslistalla voitiin korostaa kuulumista johtavaan porvaristoon, mutta sen kokoonpanoa muutamalla saatettiin myös korostaa yhteyksiä muuhun kaupunkiväestöön.¹⁹⁰ Turkulaisessa 1600-luvun kauppiastalossa tila voitiin muuntaa eri käyttötarkoituksiin sopivaksi muuttamalla sisustusta. Kalseastakin kivituvasta saatiin juhlava koristamalla se ylellisyysesineillä. Malin Trällin talossa oli runsaasti ruoan tarjoiluun sopivia metalliastioita (Liite 3): 45 tinavatia ja 39 tinalautasta, teekannu, kaksi kannua ja kuusi tuoppia, käsienspesuvati, yhdeksän suolakkoa, seitsemän kynttilänjalkaa ja voiaski.¹⁹¹

Juhliin kuuluneilla sisustuselementeillä tila voitiin muuntaa omaa asemaa korostavaksi näyttämöksi, josta vieraat päättelivät talon varallisuuden. Johtavan

187 TKA, TRO BIa 8, 1636, Liite 1, sp; Rahikainen & Vainio-Korhonen 2015, 27.

188 TKA, TRO BIa 8, vuoden 1636 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjan liite 1, sp.

189 Andersson 2009, 154–157; Vickery 1998, 169.

190 Lamberg 2001, 20.

191 TKA, TRO BIa 8, vuoden 1636 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjan liite 1, sp; Andersson 2009, 109; Vickery 1998, 195.

porvariston käyttämät kankaat ja niistä valmistetut pito- ja liinavaatteet olivat 1600-luvulla kalliita, sillä niiden valmistuksen suorittivat ammattilaiset ja niihin käytettiin kalliita materiaaleja ja värejä. Kun talon vieraat istutettiin pöydän ääreen, voitiin Malin Trällin pitopöydälle levittää kaksi vihreää pöytäliinaa. Vieraat saivat myös ruokaliinat ja polvilleen pitkän ruokailulakanan, johon oli hyvä pyyhkiä kädet. Penkeille asetettiin kaksi pitkää nahkaista penkkityynyä sekä yksi venäläinen penkkityyny. Kuusi vihreää verkaista penkkityynyä asetettiin ikkunoiden eteen, sillä niiden väliin ripustettiin seinälle samasta kankaasta olleet seinävaatteet. Seinälle pöydän taakse ripustettu musta verkainen seinävaate esti lisäksi vetoa. Ja mikäli kankaat likaantuivat pidoissa liikaa, löytyi niitä talosta lisää.¹⁹²

Arvovieraiden eteen asetettiin kauppahuoneen vaurauden osoittamiseksi kullattu kredenssi eli kannellinen malja ja kullattu pöytäkranssi. Hopeamalja, neljä hopeista olutkannua sekä kolme kullattua lusikkaa ja kymmenen yksinkertaista hopealusikkaa täydensi jalometallien kimalluksen. Veitsen sai jokainen vieras tuoda tullessaan. Talon vuoteisiin Malin sijasi punaisella ja vihreällä englantilaisella kankaalla päällystettyjä peitteitä, päiväpeitteitä sekä seitsemän hienoa englantilaista tyynyä. Tyynyt voitiin sujauttaa tyynyliinojen sisään. Vuoteiden eteen ripustettiin punaiset vuodeverhot pitämään lämpö sisällä.¹⁹³

Sibrant Valckin äidin Göteborgissa vuonna 1684 laaditun perunkirjoutuksen mukaan hänen omaisuutensa ei juuri eronnut esineidensä tai arvonsa puolesta Malin Trällin pesän omaisuudesta. Trällin koko omaisuuden arvoa ei ikävä kyllä ilmoiteta perukirjassa. Valckin äidin irtaimen omaisuuden arvo oli vajaat 550 hopeataalaria ja talon arvo 2 000 hopeataalaria. Pesän kokonaisvarallisuus saatavineen oli runsaat 3 200 hopeataalaria. Talouden hopeaesineet painoivat runsaat 2,8 kiloa. Malin Trällin hopeaesineet puolestaan painoivat 6,6 kiloa. Lisäksi Trällin leskellä oli useita kultaesineitä. Valckin äidin tinavidit painoivat runsaat 21 kiloa ja Trällin lesken 67 kiloa. Kun Valckin äidillä oli 19 tinalautasta, oli niitä Trällin leskellä 39. Talon emännän sosiaalisen aseman mittapuuksi tulkittavia vuode- ja liinavaatteita Valckin äidillä oli vajaan 105

192 TKA, TRO Blä 8, vuoden 1636 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjan liite 1, sp; Andersson 2009, 129; Rahikainen & Vainio-Korhonen 2015, 39. Painetut kuviolliset kankaat tulivat muotiin vasta 1600-luvun loppupuolella, kun niitä alettiin valmistaa manufaktureissa.

193 TKA, TRO Blä 8, vuoden 1636 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjan liite 1, sp; Andersson 2004, 69. Koska kaikki lapset kantoivat koko elämänsä ajan syntymäperheensä nimeä ja perheen mainetta, saatettiin omaisuuden jakamista tasan käyttää myös strategiana, jolla pyrittiin säilyttämään perheen status kaupunkiyhteisössä. Kaikki lapset saivat esimerkiksi Trällin perinnönjaoissa samanlaisia statusesineitä omaan kotiinsa vietäväksi. Tällainen omaisuus manifestoi perheen asemaa osana porvarieliittiä.

hopeataalarin arvosta. Trällin lesken kankaat olivat samantyyppisiä ja samoin niiden määrät. Vertailu osoittaa, että varakas turkulainen leski eli yhtä mukavasti kuin kanssasaisarensa Göteborgissa. Tulee kuitenkin huomata, että rahan arvo oli muuttunut vajaassa 50 vuodessa siten, että 1630-luvulla hopeataalarin ostovoima oli suurempi kuin myöhemmin.¹⁹⁴

Vuoden 1652 tullitilien mukaan Turun mahtiporvaristo tuotti kaupunkiin suuria määriä myytäväksi tarkoitettuja kankaita, rakennusaineita, suolaa ja mausteita sekä paperia ja kultasepäntöön raaka-aineita. Tuotteita voitiin tilata toisten kauppiaiden kautta. Osa tuotteista jäi varmaankin heidän perheidensä omaan kulutukseen, kuten osa mausteista, vähäiset kangasmäärät, lelut ja nahalla päällystetyt neljä tuolia.¹⁹⁵ Se, että Turussa toimi 1600-luvun puolivälissä neljä leipuria, kertoo kulutuksesta, jolle eivät riittäneet kotitaloudessa tuotetut tarvikkeet. Nämä leipurit leipoivat varmasti myös mahtiporvaristolle ainakin juhlatilaisuuksia varten hienompaa leipää ja muita leivonnaisia. Ruonan tuotanto siirtyi jo 1600-luvulle tullessa kaupungeissa osittain ammattilaisten hoidettavaksi, sillä kaupungeissa oli jo tuolloin väkeä, joka ei ennättänyt tai

194 Dalhede 2006, 141–145; TKA, TRO BIa 14, Liite, sp. Samoihin aikoihin 23. kesäkuuta 1640 laadittu Hans Skinnaren vaimon Kirstin Webrodtin perunkirja ilmoittaa muuten varakkaan (465 kuparitaalaria) käsityöläispesän edesmenneen vaimon vaatevarastoksi vain vanhat turkkilaisesta verasta valmistetun hameen ja röijyn sekä vanhan verkaisen viitan. RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 7. Asunnon mukavuutta lisäsivät hiilipannut, jotka levittivät lämpöä ympärilleen; Immonen 2009, 246. Hopeisilla ja kullatuilla koristelaitteilla varustettuun vyöhön oli kuulunut jo keskiajalla varallisuuden mukaan kukkaro, neulakotelo, veitsi tuppineen ja tuoksurasia.

195 RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 1–33. Mausteista ja harvinaisemmista ruoka-aineista mainitaan pippuri, pomeranssi, sitruunat, suolatut sitruunat, sinapinsiemenet, viikunat, rusinat, siniset rusinat, pitkät rusinat, kandisokeri, omenoita, porkkanoita, riisiä, laakerinlehtiöljyä, toppasokeri, pölysokeri, kamferttisokeri, maitojuustot, piimäjuustot, kinkut, hollanninkorput, inkivääri, hillottu inkivääri, kaneli, kardemumma, manteli, kuivatut luumut, anis, muskottipähkinät, muskotinkukat, piparjuuri, korianteri, fenkoli, konvehdit, kaprikset, oliivit, neilikat, sukaatti ja kumina. Runsaiden kankaiden joukossa oli mustaa ja värillistä silkkiä, kukkakuvioitua villakangasta, brokadia, plyysiä ja samettia. Kauluksiin ja mansetteihin käytettiin sinistä tärkkiä. Asusteiksi tuotiin kulta-, hopea- ja silkinappeja, kulta- ja hopealankaa sekä epäaitoja kulta- ja hopeanyörejä, lasikoralleja, pieniä kelloja, naisten kukkaroita, hiusnauhoja, hatunnauhoja, kalanluita korsetteihin, luukampoja, harsoa, miesten, naisten ja lasten sukkia sekä kenkäharjoja, saapasnauhoja ja kengänsolkia. Sisustamiseen tuotettiin messinkikynttelikköjä ja messinkisiä tulivateja sekä kultapigmenttiä ja indigoväriä ja umbraa. Filip Bellckow toi lisäksi ilmeisesti oman taloutensa käyttöön neljä ebholtzkehyksillä varustettua peiliä ja neljä nahkapäällysteistä tuolia. Nautintoon olivat pelikortit, ranskalainen, espanjalainen ja Reininviihi sekä Braunschweigin mummaa ja paloviina. Tupakointiin kauppiat toivat tupakkakukkaroita ja piippuja.

voinut suorittaa itse kaikkea ruoan ja juoman valmistusta. Lisääntynyt varallisuus salli johtavan porvariston osoittaa asemaansa myös ostotuotteilla.¹⁹⁶

Johtavan porvariston perheet tuottivat tarvitsemiaan kankaita, huonekaluja, sisustustarvikkeita ja mausteita ulkomailta, mutta myös paikalliset elinkeinonharjoittajat valmistivat niitä tai niistä heille vaatteita sekä ruokatarvikkeita. Turkulaiset kultasepät, saksalaiset räätälit ja suutarit sekä helmenompeelijat taisivat vaativampaa makua tyydyttäneen hyödykkeiden valmistamisen.¹⁹⁷ Kotitalouden arkiset käyttöesineet hankittiin kotimaasta. Esimerkiksi vuonna 1652 toivat Uudenkaupungin laivurit Turkuun suuria määriä puuastioita, kuten ämpäreitä, kannellisia pyttyjä, saaveja, kannuja, tuoppeja, pulloja, pesupunkkia, lautasia, vateja ja lusikoita. Näitä esineitä käytettiin joka taloudessa. Veitsiä ja niiden pariksi kuuluneita haarukoita tuotiin sen sijaan Lyypekestä.¹⁹⁸

Mahtiporvariston naiset osoittivat varallisuuttaan myös pukeutumisellaan ja koruillaan. Vielä 1600-luvun alkupuolella porvariseliitin naisten vaatevarastot olivat melko pieniä, sillä ne koostuivat vain muutamista vaatekerroista. Kankaat olivat porvaristolle sopivia, lähinnä erilaisia villasta valmistettuja verkakankaita, jotka oli värjätty erivärisiksi. Vuonna 1639 Turussa merkittiin porvarisvaimon perukirjaan pelkkiä mustia vaatteita ja vuonna 1640 muun muassa atlassilkkinen liivi, hame, naisten röijy, verkatakki ja verkkamyssy, kaikki mustia, sekä punainen hame, vihreä esiliina ja sininen villaröijy.¹⁹⁹ Myös myöhäiskeskiajan Tukholmassa porvariston vaatteiden pääväri oli musta. Väri osoitti kantajansa varallisuutta, sillä musta väri oli vaikea valmistaa ja sillä värjättyt kankaat olivat kalliita. Hintavista kankaista valmistetuilla vaatteilla pystyi mainiosti osoittamaan oman säätyasemansa. Lisäksi korut, vyöt ja pitsit korostuivat kauniisti mustaa kangasta vasten. Perukirjoissa mainitut värikkäät kankaat puolestaan antoivat voimakkaan kontrastin mustalle pääväriille.²⁰⁰

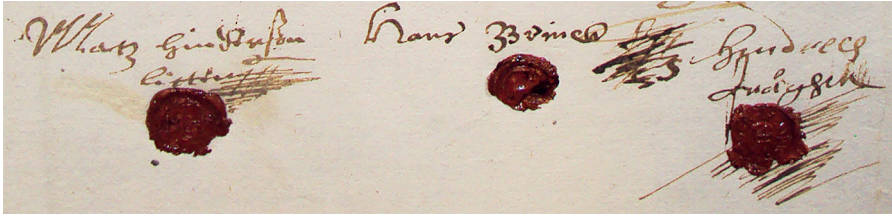
196 Lamberg 2001, 182; Toropainen 2006, 179. Vuonna 1639 leipurit leipoivat muun muassa vehnäleipää myyntiin. Varsinaisia sokerileipureita he eivät vielä olleet.

197 RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 1–33. Vuonna 1652 käsityöläisille tuotiin runsaasti erilaisia raaka-aineita, joihin kuuluivat esimerkiksi pellavakankurin karstat, erilaiset koristenaulat, suutarin veitset, miekkasepän miekan kahvan metallilangat, kultasepän hopea- ja kultalanka sekä sepän työvälineet; TKA, TRO Blä 35, 14.11.1666, 436–441; KA, TKO z:171, 23.10.1639, sp; KA, TKO z:171, 9.10.1639, sp; KA, TKO z:177, 7.2.1653, sp. Sisustuselementteinä mainitaan esimerkiksi saksalaisia tuoleja, kivilevypöytiä ja seinävaatteita sekä tapetteja; Andersson 2009, 158.

198 TKA, TRO Blä 18, 1.12.1645, 34; RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 5v, 10v–11.

199 TKA, TRO Blä 11, 1639, Klemet Runsalan perukirja, sp; TKA, TRO Blä 12, 1640, Henrik Hapun perukirja, sp; Kirstin Sigfridsdotterin perukirja, sp. Kirstinin vaatetus oli lähes identtinen Hapun vaimon vaatetuksen kanssa.

200 Kallioinen 2000, 88; Lamberg 2001, 46–47.

Kuvat 3 ja 4. Turun porvaristo käytti henkilökohtaisena tunnuksenaan vielä 1600-luvun alkupuoliskolla puumerkkiä, joka kaiverrettiin tai piirrettiin kantajansa sinettisormukseen, kauppatavaroihin ja irtaimistoon. Puumerkkiä ympäröi omistajan nimi kirjoitettuna pyöreään tai soikeaan kehään, kuten kauppias Henrik Frågerin sinetissä vuodelta 1639. Sama puumerkki ilmaisi hautapaikkaa tuomiokirkon hautalaatoissa. TKA TRO Blä 11, 303. Kuvat Veli Pekka Toropainen 2016.

Kauppiaan leski Malin Träll pukeutui arkena harmaaseen, punaiseen tai vihreään verkaiseen vaatekertaan. Juhlia varten otettiin käyttöön musta samettinen hame ja jakkutakki sekä pitsikaulukset ja mansetit. Lesken päätä peitti musta samettimyssy, joka oli vuorattu turkiksella vedon välttämiseksi. Korut täydensivät asun. Vyötäisille kiedottiin kullattu hopeavyö, jossa roikkuivat vihreät samettinyöröt tai toinen kahdesta kultaamattomasta hopeavyöstä. Kaulalle sopi helminauha tai toinen kahdesta, rahoista valmistetusta kaulakäädystä. Kallein oli silti kultainen kaulakääty. Sormiin sopivat lukuisat kultasormukset, joita koristivat helmet ja jalokivet. Sinettisormus, jollaisia oli myös porvarisnaisilla, ilmaisi kantajansa asemaa. Korut olivat hyvä sijoitus myös siinä mielessä, että niistä sai tarvittaessa helposti käteisvaroja.²⁰¹

Laadukkaita vaatekappaleita tilattiin Turun käsityöläisiltä, joista ainakin saksalaiset suutarit ja räätälit kykenivät vaativampaan työhön, jonka säätyläiset ja porvarieliitin jäsenet hyväksyivät. Kaupungissa oli myös alempaan porvaristoon kuuluvia naisia, jotka valmistivat ammattinimikkeestään ja tuotteiden hinnoista päätellen ylellisyystuotteita. Tällaisia käsityötä harjoittaneita naisia olivat esimerkiksi äiti ja tytär, helmenompeelijat Hebla ja Maria Pärlestickerska sekä kaupungin useat myssyntekijät, jotka valmistivat naisten päähineitä. Näistä Maria Wellamsdotter Myssmakerskan mainitaan käyttäneen samettia ja turkiksia myssyissään. Myssmakerskan aikalaisella Magdalena Wernellä on tämän väitöskirjan kannen muotokuvasta päätellen juuri tällainen myssy päässään. Kaupungin varakkaimman porvariston vaimot muodostivat varmasti osan näiden käsityötä harjoittaneiden naisten asiakaskunnasta.²⁰²

201 TKA, TRO Blä 8, 1636, Liite 1, sp; Andersson 2009, 144.

202 KA TKO z 180, 5.11.1660, 217–218; TKA TRO Blä 32, 2.6.1662, 175; Ojala 2014, 37. Kaupungeissa harjoitettiin myös käsityötä, joka ei kuulunut ammattikuntalaitoksen piiriin; Rahikainen & Vainio-Korhonen 2015, 41–44.

Ylellisyys ja kuluttaminen saivat myös kritiikkiä jo aikalaisilta. Niiden katsottiin johtavan taloudelliseen ja moraaliseen rappioon. Kauppiaan tytär Elisabet Wollen holhoojat yhdistivät ja korostivat lausunnoissaan holhotistaan juuri näitä seikkoja. He katsoivat Elisabetin kuluttavan enemmän kuin hänelle kuului ja käyttävän rahansa kalliisiin uusiin vaatteisiin tarpeellisemmän ruoan sijasta. Taustalla oli lisäjuonteena Elisabetin syyllistyminen salavuoteuteen ja vajoaminen siten moraalittomuuteen, joka voitiin yhdistää hänen haluunsa pukeutua ylellisesti ja pitää ympärillään ylimääräistä joukkoa palvelijoita. Valtiovalta pyrki estämään liiallista kuluttamista yhä tiukemmin asetuksilla 1600-luvulta lähtien. Vuonna 1644 annettiin vain aatelistoa koskeva ylellisyysasetus, mutta valtiovalta huomasi alempienkin säätyjen kasvavan ylellisyyden kulutuksen ja vuonna 1664 annettu asetus koski jo porvariston johtavaa kerrosta. Pukeutumista pyrittiin yksinkertaistamaan, ja niin vuodelta 1666 olevassa muotokuvassa silkkikauppias Jost Schultzin vaimolta Magdalena Wernleltä puuttuvat esimerkiksi kielletyt silkkikankaat ja kultapunokset.²⁰³

Eräs tapaus Turusta osoittaa, että naiset seurasivat tarkoin toistensa pukeutumista ja tiesivät esimerkiksi sen, kenelle tietyt korut kuuluivat. Kun uusi koru hankittiin, sitä käytettiin ja ilmeisesti myös esiteltiin toisille. Oman aseman manifestoimisen lisäksi tällä saattoi olla käytännöllisempikin tarkoitus. Kun kaikki tiesivät toistensa ylellisyysesineet, oli niitä vaikea myydä, jos ne esimerkiksi varastettiin tai niitä lainattiin. Korujen keräilijä ja erityisesti helmien ystävä Isak Rothoviuksen piispatar Karin Andersdotter valitti kesäkuussa 1646, että Elin Plagman väitti piispattaren vaihtaneen Elinin kultakäädyn huomponaan lainattuaan sen tämän tyttäreltä Brita Sägerilta, kauppias Kristoffer Franckin vaimolta. Elin oli tallettanut korun tyttärelleen matkustettuaan itse kaupungista. Piispatar oli lainannut käädyt kesällä 1645 ollessaan morsiamen pukijana. Kun äiti sitten oli pyytänyt korunsa takaisin tyttäreltään, oli hän heti huomannut, ettei se ollut hänen omansa. Aatelishäitä tanssittaessa oli piispatar halunnut ostaa Elin Plagmanin korun ja tarjonnut siitä maksuksi kullattuja kredenssejä. Mikäli Elin ei halunnut myydä sitä, oli piispatar kiinnostunut pelaamaan siitä hänen kanssaan. Viisi mahtiporvaristoon kuulunutta vaimoa, jotka tunsivat Elin korut hyvin, olivat varmoja, että hän oli saanut väärät käädyt.²⁰⁴

203 TKA, TRO BIa 14, 5.3.–23.3.1642, 201–211; Rahikainen & Vainio-Korhonen 2015, 24–25, 32–33.

204 TKA, TRO BIa 18, 3.6.1646, 279–286; TKA, TRO BIa 16, 18.9.1644, 547. Myös Päval Ketaran tyttärille kuului yhteisenä perintönä helminauha heidän äitinsä jälkeen; Immonen 2009, 242–245. Pukeutumisella ja koruilla voitiin manifestoida omaa asemaa yhteisössä; Parvio 1959, 74, 323. Rothovius avioitui toisen vaimonsa Karin Andersdotterin kanssa vuonna 1613. Piispatar riiteli helmistä vuonna 1646 ennen kuolemaansa myös muiden vaimojen kanssa; Ramsay 1909–1916, 27–28.

Edellä mainittuihin aatelishäihin oli kutsuttu myös kaupungin arvokkainta porvaristoa vaimoineen. Useat turkulaisen johtavan porvariston vaimot olivat syntyisin säätyläisperheistä ja he seurustelivat ylempien säätyjen naisten kanssa. Esimerkiksi professori Michael Gyldenstolpen kirjeenvaihdossa on mainintoja mahtiporvareiden ja professorikunnan yhteisistä juhlista. Kauppias Petter Thorwöste kutsuttiin usein rehtorin asettajaispäivällisille ja vaikka tilaisuuksiin ei normaalisti kutsuttu naisia, sai myös hänen vaimonsa Elin Såger kerran kutsun tilaisuuteen. Tätä tosin paheksuttiin, sillä akateemisiin juhliin ei ollut tapana kutsua naisia. Thorwösten perheen miehet olivat merkittäviä lainoittajia akateemisissa piireissä. Elin Sågerin kutsuminen juhlaa viittaa luultavasti siihen, että myös hän myönsi professoreille lainoja, vaikka niistä ei olekaan jäänyt asiakirjoihin mainintoja. Gyldenstolpe kirjoitti johtavista porvareista kuin ystävistään ja lähetti näiden terveisiä kirjeessä pojalleen. Gyldenstolpe mainitsi vuonna 1666, että Turussa kuoli paljon väkeä. Muiden porvarisvainajien ohella hän mainitsi Jost Schultzin vaimon Magdalena Wernlen. Tapaukset osoittavat, että johtavan porvariston jäseniä pidettiin arvossa säätyläispiireissäkin.²⁰⁵ Porvariston jäseniä kutsuttiin myös kummeiksi säätyläisten lapsille, kuten kauppias Filip Bellckow vuonna 1656.²⁰⁶

Menestyneillä porvarisperheillä oli takanaan voimakas taloudellisten suhteiden verkosto. Suurvalta-ajalla epämuodolliset ystävyysverkot korostuivat tavallista enemmän, vaikka niiden merkitys on aina ollut suuri. Käsityksen asiasta saa tutkimalla Turun oikeuspöytäkirjoja, joissa mainitaan eriasteisia konflikteja juhlissa ja illanvietoissa. Liikkeiden johtajat kokoontuivat yhteisiin tapaamisiin, joita järjestettiin ohi kauppapuodin tai kirjoituspulpetin. Liikesuhteidensa lisäksi kotikaupunkinsa tärkeitä tehtäviä hoitaneet henkilöt pystyivät näin hyödyntämään suhteitaan ja vaikutusvaltaansa.²⁰⁷

Tärkeä osa sosiaalisten suhteiden hoitamista olivat juhlat, joihin porvarieliitti osallistui toistensa kotona. Niiden lisäksi huomattavia juhlatilaisuuksia olivat porvariston jäsenten häät ja hautajaiset sekä kastejuhlat. Niihin kokoontui runsaasti väkeä ja jokainen pyrki näyttämään asemansa yhteisössä asettumalla hänelle varatulle paikalle juhlapöydässä, tanssiessa tai kulkueessa. Tavallisesti asiakirjoihin päätyivät miesten keskenään järjestämät epävirallisuontoiset

Kyse oli ilmeisesti Gustaf von Birckholtzin ja hänen morsiamensa Dorothea von Schönewardtin häistä, jotka vietettiin näihin aikoihin. Gustafin veli Hieronymus vihittiin myös vuonna 1645; Fontell 1887, 207. Statusesineitä lainattiin tarpeen mukaan. Esimerkiksi Sigfrid Mårtenssonin anoppi lainasi ylioppilaille vuonna 1660 kuusi hopeatuoppia näiden kokoontumiseen.

205 Ström 2014, 201, 247, 265; Wijkmark 2010, 155–156.

206 Hausen 1882, 233.

207 Karonen 2004, 156–157.

tapaamiset, mutta esimerkiksi häihin ja hautajaisiin mainitaan osallistuneen myös naisten. Kaikki nämä kokoontumiset korostivat varhaismodernin ajan tärkeitä elementtejä, sosiaalista asemaa ja ystävyyttä, joka oli kanssakäymisen keskeinen muoto.²⁰⁸

Hallitsijan antamalla säädöksillä pyrittiin rajoittamaan vieraiden määrää juhlissa. Kun juhlia ja niiden vieraita mainitaan oikeuspöytäkirjoissa, tulevat mainituiksi vain esimerkiksi juhlissa tapahtuneeseen tappeluun osallistuneet henkilöt. Täydellisiä luetteloita vieraista ei ole säilynyt, mutta heidän määräänsä voidaan arvioida eräiden muiden mainintojen perusteella. Pormestari Märten Sigfridsson kertoi nimittäin maaliskuussa 1642, että hän oli ostanut edellisenä talvena tyttärensä häihin parturi Karin Balbererskalta juomalaseja ja kynttilänjalkoja. Häiden kahvarit eli miespuoliset tarjoilijat todistivat, että ensin oli ostettu sata juomalasia, 25 suurta lasia, 11 remmariä ja kuusi viinilasia. Lisäksi toisena häpäpäivänä ja seuraavana yönä oli taloon toimitettu lisää 120 juomalasia.²⁰⁹

Johtavan porvariston yhteisissä kollariseissa eli juhlissa noudatettiin tarkkaan säädelyä arvojärjestyksestä, mitä tuli istumajärjestykseen ja esimerkiksi tanssimiseen. Juhlia koskevien oikeusjuttujen sivujuonteista selviää esimerkiksi se, että porvarisnaiset olivat tanssintaitoisia. Vuonna 1639 pormestari Henrik Scheffer järjesti juhlat, joissa pormestari Hans Gutthrie oli tanssinut veromestari Balthazar Wernlen vaimon Katarina Gubbertzin ja kauppias Herman Jessenhausen pormestari Schefferin vaimon Margareta Gabrielsdotterin kanssa. Tällöin Jessenhausen yllättäen tönäissyt Gutthrieta rintaan ja halunnut ottaa ensimmäisen tanssijan paikan, vaikka se kuului pormestarille ja tämän tanssiparille.²¹⁰ Tanssin tuli olla hillittyä ja osoittaa ainakin porvarieliitin kokoontumisissa sen sivistysastetta. Edellä mainittu paritanssi sai muotonsa renessanssin aikana ja oli varmaankin kotiutunut Turun porvariston keskuuteen linnassa vietettyjen juhlien kautta. Sen sijaan ylimääräiset eleet ja äänet osoittivat, ettei niiden tuottaja ollut sopeutunut oman ryhmänsä sääntöihin. Etuileminen tanssijonossa osoitti auktoriteetin halveksuntaa ja oman aseman

208 Gowing 2005, 131.

209 KA z:172, TKO 22.3.1642, 29; KA z:172, TKO 10.7.1643, 116–116v. Myös krouvarin vaimo Malin Häger lainasi laseja juhlatilaisuuksiin. Vuonna 1643 raatimies Nils Olofssonilta jäi palauttamatta Malinille neljä kallista lasia, jotka hän oli lainannut tyttärelleen järjestämiinsä häihin.

210 TKA, TRO Blä 11, 3.7.1639, 206–207; Carpelan 1890, 156. Hans Gutthrie, raatimies 1629–1632, valtiopäivämies 1640 ja 1642. Ensimmäinen puoliso haudattiin vuonna 1637. Toinen puoliso Kirstin Hieronymusdotter, joka eli 1650.

korostamista, eikä kumpikaan ollut sallittua tarkoin määriteltyjen arvoasteiden maailmassa. Tai sitten etuilija oli vain humalassa!²¹¹

Maaliskuussa 1644 raadille ilmoitettiin porvarisvaimojen välisestä riidasta hautajaiskulkueessa. Eräs vaimoista oli aiheuttanut pahennusta sekä kadulla että torilla sanomalla kämnerin vaimosta, että *mitä äkäisempi huora, sitä parempi onni*. Tällä hän oli tarkoittanut kämnerin vaimon parempaa paikkaa kulkueessa, jonka katsoi kuuluvan itselleen.²¹² Kauppiaiden vaimot yltyivät tönimään toisiaan myös vuonna 1663 järjestetyissä häissä tuomiokirkon suurella ovelta urkujen alla. Vaimoille oli tullut riitaa heidän paikoistaan kulkueessa. Kauppiiaan vaimo Karin Ruskiapää oli kulkenut kolmantena parina hääkulkueessa. Hän oli halunnut ajaa takanaan olleen vaimon vielä taemmas kulkueessa ja sanonut tälle: *Huuth dit Aass*.²¹³

Naiset eivät muodostaneet yhteisissä kokoontumisissa omaa miehistä irrallista sosiaalista ryhmää, vaikka sukupuolet usein erotettiin tosistaan kulkueissa ja istumajärjestyksissä. Perusteena voidaan mainita kirkon lainkäytössä käsitellyt penkkisijakiistat ja naisten väliset riidat kirkossa. Riidat kytkeytyivät ensisijaisesti ikään ja siviilisäättyyn, sillä esimerkiksi naitu nainen oli arvokkaampi kuin naimaton.²¹⁴ Turun tuomiokirkostakin tunnetaan porvarisnaisten penkkiriitoja.²¹⁵

Sekä miehet että naiset manifestoivat asemaansa myös tekemällä lahjoituksia Turun tuomiokirkolle tai hankkimalla arvon mukainen muurattu perhehauta edustavalta paikalta tuomiokirkossa. Siten kaupungin postimestarin sisaret Gertrud, Maria ja Anna Caloander hankkivat vuonna 1658 itselleen penkkisijan maksamalla tuomiokirkolle viisi kuparitaalaria. Pohjoismaisen tavan mukaan miehet istuivat kirkossa eteläisellä ja naiset pohjoisella puolella. Sillä, minkä penkkisijan sai, oli sosiaalista merkitystä. Etupenkit ja keskeiset sijat kuuluivat kaupungin arvokkaimmalle väelle, joka osoitti niillä asemaansa. Kun penkkisijoista vielä maksettiin, ei ole ihme, että niiden hallinnasta käytiin pahennusta aiheuttaneita riitoja.²¹⁶

211 Ulvros 2004, 36–38, 90–119.

212 KA z:172, TKO 19.3.1644, 161v–162. ”Ju argere hoora, dess better lycka. – – en onödig träta, emellan M. Jören Melsers, och Segfred Erichssons hustru om fäfenge Högheetoch gång i främbre stelle, ...”; Ranta 1975, 873. Sigfrid Eriksson toimi kämnerinä vuosina 1644–1645; Rapola 1926, 377; MEK, Neuwohuoneen Caari, XXX1 Lucu. ”Sakoista jotca luwattomista sanoista pitä maxettaman.”; Sjöberg 2001, 160–161.

213 TKA, TRO Blä 33, 11.4.1663, 191–193.

214 Pyllkänen 1990, 302.

215 KA z:181, TKO 8.2.1661, 35.

216 Karlsson Sjögren 1998, 108.

Mahtiporvaristo muurautti tuomiokirkkoon hautakammioita, joita peittivät ulkomaisesta kivistä veistetyt hautapaadet. Barokin mukaan ne koristeltiin rehevin kasviaihein ja kiven kulmiin sijoitettiin kukka-aiheita, evankelistojen ja kuoleman symboleita tai enkeleitä. Tuntemattoman porvarin hautapaasi Turun tuomiokirkon Pyhän Ristin kuorissa. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

Petter Thorwösten leski Elin Såger puolestaan osti tuomiokirkosta perheelleen hautasijan, johon hän antoi muurata haudan. Siitä hän maksoi vuonna 1660 ja perheen ensimmäisenä vainajana siihen haudattiin hänen miesvainajansa. Hauta sijaitsee tänä päivänäkin tuomiokirkon tornin jalustassa. Heidän tyttärensä Elin Thorwöste puolestaan maksoi vuonna 1671 tuomiokirkolle 75 kuparitaalaria perhehaudasta, johon hänen miehensä raatimies Abraham Henrik Scheffer oli haudattu. Haudasta omisti osan myös tämän veli pormestari Johan Scheffer.²¹⁷

Turun porvaristo osoitti varallisuuttaan järjestämällä näyttäviä hautajaisia. Kun kauppias Hans Magnus kuoli, leski Anna Larsdotter joutui panttaamaan hopeaesineitään järjestääkseen hautajaiset. Pesä oli varakas, mutta leskellä ei ollut tarvittavia käteisvaroja käytössään. Pormestari Nicolaus Lietzen hautasi vaimonsa Katarina Wernlen tuomiokirkkoon pääkuorista ostamaansa hautaan 22. maaliskuuta 1657. Hautapaikan, arkun päällä olleen paarivaatteen ja viisi

217 Hausen 1901, 19, 22, 40; Fagerström 2000, 312. Porvaristo manifestoi varallisuuttaan myös lahjoittamalla tuomiokirkolle kirkollisia esineitä. Näistä ovat säilyneet tuomiokirkkomuseon kokoelmiin kuuluva Joachim Wittfoothin vuonna 1666 lahjoittama Lyypekissä valmistettu barokkityylinen kastevati ja toinen samankaltainen, jonka lahjoittivat samalla vuosikymmenellä ylitarkastaja Henrik Tawast ja hänen vaimonsa Maria Collina; Priha 2000, 320. Porvaristo lahjoitti kirkolle myös jumalanpalveluksissa käytettyjä tekstiilejä, kuten vuonna 1664 kauppiaat Joachim Woltersdorff ja Bertil Festing kultakaluunoilla koristellun kolehtihaavin, jota säilytetään tuomiokirkkomuseossa.

ja puoli tuntia kestäneen kellojensoiton kustannukset olivat 80 kuparitaalaria. Hautasija annettiin kuitenkin ilmaiseksi, sillä Katarina oli ensimmäinen vainaja, joka haudattiin hautaan sen ostamisen jälkeen.²¹⁸ Hautajaiskustannukset kaikkineen nousivat yleensä huomattavasti korkeammiksi. Jakob Wolle vanhemman leski Anna Spranckhusen lainasi vuonna 1654 miehensä hautajaisia varten 500 kuparitaalaria ja antoi talonsa lainan pantiksi.²¹⁹ Kauppias Thomas Bertilssonin leski Kirstin Persdotter sai velaksi seuraavana vuonna tavaroita miehensä hautajaisia varten runsaan 400 taalarin arvosta.²²⁰ Summilla olisi ostanut keskihintaista kalliimman kaupunkitontin Turusta.

Vaikka esivalta pyrki suitsimaan liiallista kulutusta porvariston juhliissa, antoi se myös sellaisia ohjeita, joissa porvaristoa kehoitettiin hankkimaan soveliaita vaatteita erikoistilanteissa. Kuningas Kaarle X Kustaan kuoltua vuonna 1660 porvaristoa kehoitettiin pukeutumaan mustaan, mikäli sillä oli siihen varaa. Miesten tuli käyttää suruharsoja hatuissaan, vaimojen saukonnahkamysyjä ja tyttärien peittää päänsä. Myös häissä sulhasen ja morsiamen tuli pukeutua mustaan, eikä niissä saanut soittaa musiikkia tai tanssia. Kirkkokin oli verhottava mustalla, eikä urkuja saanut soittaa.²²¹

Maatilojen porvarisemännät

Tältä kruununtilalta on vaimo Elin Plagman antanut lainlukija Anders Sigfridssonin vaihtaa vuonna 1633 Järvensuun niityn omaan tilaansa Kukulassa. Tilalle hän on antanut heikomman Lauttaveräjän niityn, kuten tämän tilan laillisen hallinnan vuonna 1634 saanut Jöran Simonsson kertoo.²²²

Maaomaisuus muodosti jo keskiajalla varakkuuden perustan. Epävarmoina aikoina maaomaisuus toi konkreettista turvaa. Kaupunkilaisetkin arvostivat maatilojaan, jotka turvasivat heidän ravinnonsaantinsa ja joille he saattoivat vetäytyä turvaan kulkutautien ja sotajoukkojen jaloista. Maahan sijoitetut rahat olivat turvassa ja tiloista sai tuottoa vuokrana ja viljelystuotteina. Kun liiketointa ei voitu alkeellisen kauppaorganisaation vuoksi laajentaa rajattomasti,

218 Hausen 1901, 137.

219 TKA, TRO BIa 24, 19.6.1654, 221–222.

220 TKA, TRO BIa 25, 10.1.1655, 3.

221 TKA, TRO BIa 30, 24.3.1660, 57–60.

222 KA SAY, Raisio, Viiala 1620–1639, 6. ”Undan dette Cronohemman hafuer H: Elin Plågman lättitt 633 Lagläsaren Anders Sigfridsson byta een Engh Jerfuensw bedh till sitt hemman i Kukoila, och i wederlagh gifwit een werre Engh Luttawerēja bedh efftersom Jöran Simonsson Som detta lagligen 634 Uptaget hafuer berettadt.”

oli ylimääräinen raha kätevä sijoittaa maahan. Maatiloja ostettiin, myytiin ja pantattiin nopeassa tahdissa, mikä kertoo niiden luonteesta sijoituskohteena. Toisaalta maatiloja näytään pidetyn naimattomien tyttärien ja leskien elannon lähteeksi sopivana omaisuutena, jota annettiin perinnöksi. Porvarisperheiden avioliitoissa siirtyi merkittäviä maaomaisuuksia, ja onkin kuvaavaa, että tytär saattoi menettää perintöoikeutensa maahan, mikäli hän avioitui vastoin vanhempiensa tahtoa. Näin varmistettiin, ettei omaisuus siirtynyt toiseen sukuun vastoin perheen tahtoa.²²³

Kauppan tuoman varallisuuden lisäksi myös maaomaisuus oli keskeinen valtaa luova resurssi esimodernissa kaupunkiyhteisössä. Se oli usein miesten hallinnassa, osittain myös holhous- ja edusmiestehtävien kautta. Osa maatiloista oli naisten omaisuutta, sillä porvarisnaiset saivat niitä perinnön ja avioliiton myötä. Lain antamalla valtuuksilla miehet kuitenkin käsittelivät kauppatoimissa naisten omistamaa maata, nainen puolestaan hyvin harvoin miehen maata. Molemmat sukupuolet olivat valmiita puolustamaan oikeuksiaan maahan, sillä pohjoismaisissa yhteiskunnissa oli totuttu arvostamaan kunkin oikeutta omaisuuteensa.²²⁴ Naisen oikeus maaomaisuuden hallintaan saatettiin kyllä toisinaan yrittää kiistää. Kauppiaan leski Regina Wellamsdotter ilmoitti heinäkuussa 1637, että hän halusi myydä huomenlahjaksi saamansa tilan. Vastapuoli yritti väittää, ettei tila ollut huomenlahja, mutta hänellä ei ollut näyttää päteviä asiakirjoja kumotakseen lesken oikeuden tilaan.²²⁵

Maatilojen hallintaoikeus perustui eri kriteereille, sillä osa niistä oli perittyjä tai ostettuja ja siten maanluonnoltaan perintötiloja, jolloin tila tuettiin haltijansa täydeksi omaisuudeksi. Porvaristo otti viljelykseen myös kruunulle kuuluneita autiotiloja, joihin oli haettava maaherralta hallintaoikeus. Tällaisiin tiloihin anottiin usein vielä verovapauksia kruunulle suoritettujen palvelusten perusteella. Lisäksi tiloja joutui porvariston haltuun velkojen pantteina.²²⁶

223 Kallioinen 2000, 147–157; Lahtinen 2001b, 5; Möller 1954, 253; ks. myös Hedlund 1980, 118–119. Myös esimerkiksi Västeråsin porvarit hankkivat omistukseensa maatiloja kaupungin ympäristöstä.

224 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 21; Lahtinen 2001b, 7; Sjöberg 2001, 14–15, 101. Ruotsalaisessa historiantutkimuksessa on nostettu jo 1990-luvulla esiin kysymys siitä, että jo esimodernissa Ruotsin valtakunnassa maata hankittiin kaupallisessa tarkoituksessa. Kysymys on mielenkiintoinen, sillä tällainen toiminta ei ollut suotavaa yhteisössä, joka näki maan elämän edellytysten antajana ja suvulle kuuluvana. Jo keskiaikaiset maanlait asettivat esteitä maanhankinnalle. Niiden tarkoituksena oli estää aatelista hankkimasta perintötilonpoikien maata, joka olisi vähentänyt kruunun verotuloja; Österberg 1988b, 59.

225 KA I KO a:4, Piikkiön kihlakunta, Liedon käräjät 5–6.7.1639, 465; RA, Riksregistratur 15.7.1641, 671.

226 TKA, TRO BIa 7, 29.4.1635, 37–37v; Ramsay 1909–1916, 326–327; Ranta 1975, 870. Rosskamp toimi raatimiehenä vuosina 1638–1641. Hän kuoli vuonna 1659.

Taulukko 1. Porvarisnaisten hallussa olleet maatilat Turun lähipitäjissä 1623–1670.

Pitäjä	Kylä	Tila	Tilan haltija	Tilan saanto
Kaarina, Kakskerta	Myllykylä	Myllykylä	Margareta Gabrielsdotter	vuodesta 1647
Kaarina, Kakskerta	Myllykylä	Myllykylä	N. N. Wedrich	vuodesta 1631
Kaarina, Kulho	Kulho	Kulho	Elisabet Wolle	ennen 1644
Kaarina, Satava	Höyttinen	Höyttinen	Katarina Wolle	ennen 4.7.1659
Kaarina, Satava	Nikkilä	Nikkilä	Elisabet Wolle	vuodesta 1632
Kaarina, Satava	Anttila	Anttila	Elisabet Wolle	ennen 7.7.1638
Kaarina, Satava		Hakula	Elisabet Wolle	ennen 7.7.1638
Kaarina, Satava	Höyttinen	Höyttinen	Elisabet Wolle	ennen 7.7.1638
Kaarina, Satava	Artukka	Artukka	Elisabet Wolle	ennen 7.7.1638
Kaarina, Satava		Kulkkila	Elisabet Wolle	ennen 7.7.1638
Kaarina, Satava	Kuloinen	Kuloinen	Elisabet Wolle	ennen 7.7.1638
Kaarina, Satava	Samppa	Samppa	Valborg Fläske	vuodesta 1637
Kaarina, Satava	Hännälä	Hännälä	Malin Träll	ennen 1637
Korppoo	Innamo	maatila	Anna Wölich	ennen 1639
Maaria, Hirvensalo	Maanpää	maatila	Malin Träll	ennen 1637
Maaria, Hirvensalo	Häppilä	Häppilä	Anna Persdotter	ennen 1643
Marttila, Tarvasjoki	Eura	maatila	Elisabet Hansdotter	ennen 1623
Merimasku	Tammisaari	Tammisaari	Margareta Hörnigk	vuodesta 1667
Merimasku	Järvensuu	maatila	Margareta Hörnigk	vuodesta 1668
Merimasku	Järvensuu	maatila	Margareta Hörnigk	vuodesta 1668
Nauvo	Prostvik	maatila	Elisabet Pulkka	vuodesta 1642
Raisio	Väski	Kaskiluoto	Anna Munck	vuoteen 1644
Raisio, Luonnonmaa	Viiala	maatila	Elin Såger	vuodesta 1632
Rymättylä	Kauppila	Kauppila	Geska Hörnigk	ennen 1636
Rymättylä	Heinäinen	maatila	Anna Munck	4.2.1626 lähtien
Sauvo	Smörvik	maatila	Anna Wölich	vuodesta 1646
Sauvo	Koppholm	maatila	Anna Wölich	ennen 1643

Lähde: KA, I KO a:1–7, Maskun ja Piikkiön kihlakuntien tuomiokirjat 1623–1668, passim.

Turun mahtiporvariston naisten hallussa oli vuosina 1623–1670 ainakin 27 maatilaa Turkua ympäröivien Maskun sekä Piikkiön ja Kaarinan kihlakuntien alueella (Taulukko 1). Suuri osa heidän maaomaisuudestaan sijaitsi Hirvensalon, Satavan ja Kakserran saarilla aivan kaupungin läheisyydessä. Kaikkiaan johtava porvaristo omisti samalla alueella ainakin 141 maatilaa kyseisenä aikana. Myös nämä muut tilat olivat mahtiporvariston naisten emännävallan alaisuudessa. Turun porvariston keskiajalla omistamat maatilat sijaitsivat usein pääosin samalla alueella kaupungin naapuripitäjissä Raisiossa, Maariassa ja Kaarinassa. Porvarieliitin hallussa oli joitakin maatiloja

koko Varsinais-Suomen pitäjissä, mutta niitä oli vähiten saaristopitäjissä. Mika Kallioisen mukaan tämä viittaa siihen, että saaristopitäjissä käytiin itsenäistä ulkomaankauppaa. Siten näillä alueilla ei ollut tarvetta solmia yhtä tiiviitä suhteita Turkuun, kuin muilla talonpojilla. Tilanne oli 1600-luvulla silmiinpistävän samanlainen.²²⁷

Siviilisäädyllä oli ensiarvoisen tärkeä merkitys naisen mahdollisuudelle omistaa kiinteää omaisuutta. Naineen naisen asema oli erilainen kuin naimattoman tai lesken. Leskellä oli aivan eri mahdollisuudet hallita ja käyttää omaisuuttaan kuin kahdella muulla ryhmällä, sillä naineen naisen mies toimi juridisissa asioissa vaimonsa edusmiehenä ja naimattomalla naisella puolestaan oli holhooja. Ruotsin lain mukainen edusmiehisuus sisälsi piirteitä holhoojuudesta. Siviilisäätö vaikutti aina myös naisen sosiaaliseen asemaan, sillä hänet määriteltiin miehensä aseman mukaan.²²⁸ Toimiko asia näin yksioikoisesti myös 1600-luvun Turun porvarieliitin parissa?

Maatilojen myymistä porvareille hillitsi voimassa ollut sukulunastusoikeus, joka antoi aina myyjän serkuille ja näiden puolisoille asti mahdollisuuden lunastaa vieraalle myyty maatila takaisin suvun omistukseen vuoden ja yön kuluessa kaupasta. Vieläkin kaukaisemmat sukulaiset yrittivät toisinaan turvautua tähän keinoon hankkiakseen itselleen maatilan.²²⁹ Pormestari Johan Purmerus esitti käräjille marraskuussa 1645 kauppakirjan, jonka mukaan hän oli ostanut raatimies Johan Dawidzbergin leskeltä Anna Jönsdotterilta Kaarinan Alakylän perintötilan. Paikalle ilmaantui kuitenkin Anna Jönsdotterin veli, joka ilmoitti haluavansa lunastaa tilan sukulunastusoikeudella.²³⁰ Veljen mukaan tilaa ei ollut kuitenkaan määritelty perinnönjaossa kenenkään perillisen osuudeksi, vaan sen jakaminen oli jätetty tulevaisuuteen.²³¹

Monet naisten asemaa koskevat juridiset rajoitukset ovat kytköksissä siihen, että peritty maa pyrittiin pitämään sukujen hallinnassa. Tällainen järjestys, joka

227 Kallioinen 2000, 150–151.

228 Andersson & Ågren 1996, 33–34. Käyttämäni artikkeli perustuu Amy Louise Ericksonin kirjan *Women and property in early modern England* ja Susan Stavesin kirjan *Married Women's Separate Property in England, 1660–1833* sekä Ruotsin samanaikaisen lainsäädännön ja naisten omaisuuden hallintamahdollisuuksien vertailulle; Korpiola 2009, 24–25.

229 Sjöberg 2001, 139–141; Agricola, Suomen historiaverkko, KKM (Kristoffer kuninkaan maanlaki), Maan kaari, 1. Luku.

230 KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 24.–25.11.1645, 139v–140v.

231 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 31.10.1642, 425v; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 17.–18.2.1643, 455; KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 13–14.3.1644, 44; 22.–23.11.1644, 11.

näkyi lainsäädännössä, ei tosin aina toteutunut eikä sitä välttämättä noudatettu tietoisesti arjen käytännöissä. Esimerkiksi suuri osa Ruotsin rälssimaasta oli 1600-luvulla naisten hallinnassa. Myös Englannissa naiset omistivat maata, mutta heidän hallintaoikeutensa siihen siirtyi heidän miehilleen avioliiton myötä.²³² Norjassa vaimo hallitsi perintötilojaan vuoden 1687 lakiin saakka itse. Tämän jälkeen mies sai tilojen hallinnan, mutta hän ei saanut myydä sitä ilman vaimon lupaa kuin sinä tapauksessa, että vaimo oli tuonut pesään niin suuret velat, ettei niitä voitu maksaa kuin myymällä maata.²³³

Vaikka suvulla oli vaikutusvaltaa jäsentensä asioihin, muodostivat perhe ja kotitalous kuitenkin tärkeimmän viiteryhmän tutkimusajankohdan toimijoille. Keskiaikaisen lainsäädännön mukaan aviomies oli ruokatalouden isäntä (*husbonde*). Hänen tuli huolehtia naimattomien tyttäriensä ja vaimonsa omaisuudesta. Jos hän myi yhteistä tai vaimonsa omaisuutta, hänen oli saatava siihen vaimonsa suostumus. Oman maansa vaihtamiseen tai myymiseen mies ei sen sijaan tarvinnut vaimonsa lupaa. Vaimolle oli puolestaan uskottu ruokakunnan päivittäisten tarpeiden hoitaminen eli emännän (*husfru*) tehtävät.²³⁴

Maria Sjöberg toteaa Taalainmaata koskevassa tutkimuksessaan *Kvinnors jord, manlig rätt* (2001), että maanomistuksen keskeisenä yksikkönä oli 1600-luvulla perhe. Sjöberg keskittyykin tutkimuksessaan tarkastelemaan sitä, miten perheiden sukupuolituneet suhteet muokkasivat maanomistusta.²³⁵ Turun porvariston maatilat olivat usein avioparien itsensä hankkimia, joten niiden omistussuhteisiin eivät vaikuttaneet heidän elinaikanaan sukunustusoikeus ja perintölaki. Tämä antaa tilaisuuden tarkastella pariskuntien suhdetta maanomistukseen.

Maatilojen hallintaa koskevissa kysymyksissä porvarieliitin naiset osasivat hakea apua kruunun korkeilta virkamiehiltä, mikäli heidän asiansa ei edennyt kaupungin virkaportaissa. Koska 1600-luvulla kruunu kiristi kaupunkien raatien valvontaa, oli naisten anomuksista yleensä heille taloudellista hyötyä. Maaherra, kenraalikuvernööri ja lopulta hallitsijaa edustaneet instanssit Tukholmassa eivät välttämättä tienneet, mikä asian laita oli kussakin

232 Hanawalt 2007, 54–55; Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 21.

233 Sandvik 2004, 114–117.

234 Lahtinen 2001b, 5–7; Agricola, Suomen historiaverkko, KKM, Naimisen kaari, 19. Luku; KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Paraisten käräjät 28.2.–1.3.1645, 87v–88v. Talouden isäntä ja emäntä toimivat yhdessä perheensä aseman säilyttämiseksi myös ennen tässä tutkittua ajanjaksoa. Esimerkiksi kauppias Henrik Myllärin väitettiin ostaneen vuonna 1553 Kodisten niityn Kaks Kerran Kullelan perillisiltä 60 markalla. Kun niitystä riideltiin noin 90 vuotta myöhemmin, väitettiin sen olleen vain panttina. Todisteeksi esitettiin asiakirja, jonka mukaan Myllärin vaimo Agnes oli kanta-nut saatavansa 60 markkaa Kullelan perillisiltä pantin palautuessa omistajalleen.

235 Sjöberg 2001, 20–21.

tapauksessa, mutta ainakin asiat määrättiin tutkittavaksi uudelleen. Mikäli väärinkäytöksiä esiintyi, määrättiin anomuksessa haettu etu annettavaksi hakijalle.²³⁶

Kaupungin raadissa pitkään istuneiden miesten oli mahdollista anoa kruunulta maatilaa palkkiona hyvin suoritetusta palveluksesta. Mikäli mies kuoli kesken uransa, siirtyi tämä oikeus hänen leskelleen, jonka oli mahdollista turvata perheensä toimeentulo tilan tuotolla.²³⁷ Armovuoden kuluessa leski sai nauttia vielä edesmenneen miehensä viran tulot tai jonkin muun korvauksen kruunulta. Esimerkiksi pormestarin leski Anna Persdotter vetosi miehensä kuoltua tämän palveluksiin kruunulle. Anna onnistui saamaan valta-neuvostolta useita taloudellisia helpotuksia vetoamalla asemaansa, sillä hän eli myöntökirjeen mukaan köyhyydessä ja kurjuudessa seitsemän lapsensa kanssa.²³⁸ Tapaus osoittaa, ettei 1600-luvun retoriikkaa tule ymmärtää sellaisenaan. Kaupunkitalon ja kaksi maatilaa omistanut leski tarkoitti kurjuudellaan ja köyhyydellään pikemminkin sitä, että hän katsoi olevansa oikeutettu saamaan kruunulta jotakin korvausta miehensä tekemistä palveluksista.

Useat Turun raadin jäsenten lesket myivät miestensä hankkimia maatiloja pian näiden kuoleman jälkeen. Pääsääntöisesti tilojen myyntisumma nousi korkeammaksi kuin niiden ostosummat.²³⁹ Myynti johtui usein taloudellisesta pakosta, mutta esimerkiksi pormestarin leski Anna Munckilla oli niin runsaasti omaisuutta, että hänen myyntipäätökseensä vaikuttivat luultavasti käytännön asiat, sillä hänen oli helpointa suorittaa perintö rahana miehensä muille perillisille.²⁴⁰

Kaupunkien kotitalouksissa pidettiin vähäistä määrää karjaa perheen ravinnontuotantoon. Sen hoitaminen kuten perheen ruokataloudesta huolehtiminenkin oli naisten käsissä.²⁴¹ Maaseudun tiloilla pidettiin suurempaa karjaa, jolla tiloja hoidettiin ja jonka tuotteilla maksettiin veroja. Elisabet Dawidzen valitti maaliskuussa 1653, että hänen lankonsa oli vienyt lesken tiloilta Kaarinan Nikkilästä ja Nauvon Prosvikista hevosen ja heiniä yön pimeään turvin. Koska suurin osa heinistä oli tuotu Turkuun, kuoli osa tilalla olleesta karjasta nälkään. Elisabetin oli ollut pakko jättää Prosvik autioksi, sillä lanko oli vienyt tilalta

236 Karlsson Sjögren 1998, 148.

237 RA, RR (Riksregistratur) 23.10.1647, 2937; 30.10.1651, 312v; 26.9.1665, 813v–814; Sandberg 1991, 37.

238 RA, RR 25.5.1642, 593v–594v; 13.8.1646, 1448v; 27.8.1646, 1557v–1558; Karlsson Sjögren 1998, 44.

239 KA I KO a:3, Maskun kihlakunta, Maarian ja Raision käräjät 15.3.1643, 317; Ranta 1975, 869.

240 KA I KO a:3, Maskun kihlakunta, Maarian ja Raision käräjät 21.10.1625, 185v; 22.1.1641, 215. Kyseessä oli Kaskiluodon rälssitila Raision Väskin saarella.

241 Tilly & Scott 1989, 53.

myös ainoan työhevosen.²⁴² Lanko koki tämän oikeudekseen ilmeisesti siksi, että hän oli ostanut Prostvikin, mutta joutunut antamaan sen velan pantiksi veljensä perheelle. Koska velka oli edelleen maksamatta, kuuluivat tilan karja ja heinät leskelle.²⁴³

Maatilojen merkitykselle antaa mielenkiintoisen kurkistusaukon ylioppilas Petrus Gylleniuksen päiväkirja, johon hän kirjasi kaikki käyntinsä isäntäperheiden mautiloilla. Hän aloitti vuonna 1649 pormestari Johan Purmeruksen lasten kotiopettajana ja vietti paljon aikaa perheen mautilalla Kaarinan Alakylässä. Tila sijaitsi vain kymmenisen kilometriä kaupungin ulkopuolella, joten siellä oli mahdollista poiketa tarvittaessa. Gyllenius vietti aikaa tilalla emäntänsä Elisabet Johansdotter Winckellhaussin kanssa, joten perheen lapsetkin olivat ilmeisesti mukana. Emäntä lähetti ylioppilaan usein käymään tilalla, josta tämä ilmeisesti nouti ruokatarvikkeita. Ainakin hän osallistui siellä usein jänisjahtiin. Toisinaan hän käveli oppilaidensa kanssa tilalle, mutta esimerkiksi noutaessaan heiniä hän sousti tai purjehti meriteitse.²⁴⁴

Yksi aikansa laajimmista turkulaisen johtavaan porvaristoon kuuluneen naisen hallitsemista tilakokonaisuuksista kuului naimattomalle kauppiaan tyttärelle Elisabet Hansdotter Wollelle, jolla oli hallussaan isän ja äidin perintönä Nikkilän, Anttilan, Hakulan, Höyttisten ja Artukan tilat Kaarinassa ja Kulkkilan tila Maariassa. Lisäksi perintöön kuului Kuloisten tila Raisiossa.²⁴⁵ Ajan veroluettelot eivät mainitse Elisabetia kertaakaan tilojen omistajana, vaan niiden haltijana mainitaan hänen holhoojansa, jona toimi ensin hänen setänsä Jakob Wolle vanhempi ja myöhemmin hänen lankonsa Turun hovioikeuden asessori Gregorius Sylvius.²⁴⁶ Tiloilta Elisabet sai kuitenkin esimerkiksi vuosina 1638–39 huomattavat 645 kuparitaalarin tulot.²⁴⁷

242 KA, TKO z:177, 9.3.1653, sp.

243 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Nauvon käräjät 3.10.1640, 319.

244 Hausen 1882, 136, 138, 142, 146.

245 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 4.–5.11.1639, 283–283v.

246 KA, SAY, Kaarina, Höyttinen 1620–1634, 67; 1634–1653, 86; 1654–1673, 80; Anttila 1620–1634, 67; 1634–1653, 86; 1654–1673, 80; Artukka 1620–1634, 67; 1634–1653, 87; 1654–1673, 82; Hakula 1620–1634, 68; 1634–1653, 88; 1654–1673, 81; Nikkilä 1620–1634, 68; 1634–1653, 90; 1654–1673, 83; KA, SAY, Maaria, Kulkkila 1620–1639, 27; 1634–1653, 30; KA, SAY, Raisio, Kuloinen, Kajala 1620–1634, 39; 1634–1653, 17; KA I KO a:7, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 4.–5.7.1659, 49; Korpiola 2009, 27; Mäntylä 1960, 355.

247 TKA, TRO Blä 14, 5.–23.3.1642, 201–211. Holhoojalla oli ollut valan vannonut palvelija hoitamassa tiloja. Tämä oli merkinnyt kirjoihinsa tarkkaan, mitä tilat olivat tuottaneet riihi riiheltä. Hän ei itse voinut omien tehtäviensä vuoksi olla aina paikalla valvomassa tätä toimitusta. Asessorin mukaan Elisabet ja hänen myötäilijänsä olivat kutsuneet talonpojat laittomaan kokoukseen kuulustellakseen heitä tulojen oikeasta määrästä.

Elisabet Wollen tilakokonaisuuden omistusta tarkasteltaessa huomataan, että 1600-luvun asiakirjojen tiedot vääristävät maanomistuksen kuvaa. Oikeuspöytäkirjassa vuodelta 1639 mainittiin selvästi, että Elisabet oli saanut tilat nimenomaan isän- ja äidinperintönään. Veroluettelot eivät kuitenkaan huomioi tätä asiaa, sillä niihin kirjattiin omistajaksi hänen setänsä. Koska setä oli suorittanut kruunulle suuria palveluksia erityisesti ruukkitoiminnan alalla, sai hän palkkioksi verovapauden useisiin tiloihin. Kuka siis oikein omisti kyseiset maatilat?

Asiaan saadaan selvyttä Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjasta syyskuulta 1641. Elisabet Wolle jätti tuolloin oikeudelle kirjelmän, jonka mukaan hänen isänsä veli oli jättänyt hänelle pantiksi maatalojaan neljästä vuotta aiemmin. Hänen tuli saada nauttia niistä tulot kunnes hänen isänsä perintö olisi maksettu. Elisabetin mielestä holhooja oli antanut hänelle niistä vain sen verran tuloja, että hän oli häidin tuskin kyennyt maksamaan niiden kruununverot. Elisabet vaati, että tilat tuli myydä hänen elannokseen. Hän oli löytänyt niille jo ostajaksi Turun piispa Isak Rothoviuksen. Elisabet vaati lisäksi oikeutta lähettää kaksi edustajaansa tarkastamaan, ettei holhooja ottanut itselleen hänelle kuuluvaa omaisuutta.²⁴⁸

Sylvius valitti maaliskuussa 1642, että Elisabetin edellinen holhooja Jakob Wolle vanhempi oli pantannut hänelle Kulkkilan tilan Hirvensalossa verotalona, mutta se olikin osoittautunut kruununtilaksi. Heti havaittuaan asian laidan hän oli ilmoittanut siitä kamreerille ja maaherralle saadakseen tilalle verovapauden sen kunnostamiseksi autiosta viljelykseen. Jakob Wolle vanhempi puolestaan vastasi kirjallisesti, että hän oli toimittanut vuosilta 1638–39 Elisabet Wollelle tilojen tuottona 645 taalaria kuparia.²⁴⁹

248 TKA, TRO BIa 13, 22.9.1641, 437; TKA, TRO BIa 17, 19.12.1644, 111–112. Holhoojat olivat kauppias Kristoffer Franck ja porvari Johan Nälmakare; TKA, TRO BIa 17, 10.1.1645, 114; TKA, TRO BIa 17, 27.1.1645, 124. Jakob Wolle arvioi Elisabetin tilojen olevan arvoltaan 13 000 kuparitaalaria.; Rapola 1926, 283. MEK, Naimisen Caari, XV Lucu. ”Nyt on Isä ja äiti cuollut: hallitcaan se sijtten cuin lähimmäistä sukua ombi, – – Ja jollga ikänä Lasten calu, Isä eli Äitin käsissä ombi, hänen pitä sen täydhellä maxolla täyttämän, Ja Tacauxen etehensä paneman, että se calu pitä nijn hyvänä ja nijn suurna Lapsille jällensä, elickä Lasten Perillisille annettaman, cuin se oli cosca hän sen työnsä otti. – – Jos ei ole Orpanoita, nijn pitä Borgmestarin ja Neuwomiesten caupungista caxi cunnialista Miestä paneman...

249 TKA, TRO BIa 14, 5.-23.3.1642, 201–211. Holhoojalla oli ollut valan vannonnut palvelija hoitamassa tiloja. Tämä oli merkinnyt kirjoihinsa tarkkaan, mitä tilat olivat tuottaneet riihi riiheltä. Hän ei itse voinut omien tehtäviensä vuoksi olla aina paikalla valvomassa tätä toimitusta. Asessorin mukaan Elisabet ja hänen myötäilijänsä olivat kutsuneet talonpojat laittomaan kokoukseen kuulustellakseen heitä tulojen oikeasta määrästä.

Tapaus osoittaa, että Elisabetin holhooja oli tilaisuuden tullen valmis hankkimaan itselleen hallintaoikeuden holhottavansa aiemmin hallitsemaan tilaan. Kulkkilan oli todennäköisesti ottanut verolle autiosta Elisabetin isä, ja tyttären hallintaoikeus tilaan perustui tähän. Elisabetin lanko kuitenkin näki aikansa tulleen, kun tämä seikka selvisi. Mikäli tila olisi ollut perintöluonteinen, ei hän olisi voinut anoa sen hallintaa viranomaisilta, vaan se olisi ollut kiistatta Elisabetin omaisuutta.

Vaikka Elisabetin omaisuutta siirtyi holhoojan haltuun, ei se estänyt häntä katsomasta olevansa edelleen oikeutettu käyttämään tiloja hyväkseen. Toukokuussa 1643 Elisabet soudatti itsensä Turusta Nikkilään, murtautui palvelijoihin sisään rakennuksiin ja asettui taloksi. Ruokatarvikkeet otettiin holhoojan seinällä kuivamassa olleista hauista ja keitettiin ateriaksi.²⁵⁰ Lisäksi Sylviuksen aitan ovi rikottiin kirveellä ja sieltä vietiin 27 leiviskää kuivaa kalaa ja lisäksi läskiä. Lampuodin vaimolle annettiin vielä neljä kappaa jauhoja, sillä tämän lapset näkivät nälkää. Holhooja Sylvius ei vaatinut Elisabetille rangaitusta, sillä hän oli holhouksen alainen ja Sylvius hänen edusmiehensä.²⁵¹

Elisabet Wollen suvultaan saama maaomaisuus oli niin merkittävä, että hänen itsensä lisäksi sen hallinnasta kiistelivät hänen perättäiset holhoojansa, jotka olivat hänen läheisiä sukulaisiaan. Holhoojat väittivät, että Elisabet sairasti ”spitaalia” ja että hän tulisi tuskin koskaan menemään avioliittoon. Vaikka Elisabet pyrki itse aktiivisesti turvaamaan omaisuutensa säilymisen, varmistelivat sukulaismiehet tulevaa. Lähimpinä sukulaisina toiselle olisi lankeamassa perintö Elisabetin jälkeen, joten oma tuleva asema perillisenä oli syytä tuoda esille oikeudessa. Samalla toista osapuolta voitiin loitontaa perinnöstä esittämällä hänet Elisabetin omaisuuden ahneeksi kärkkyjäksi. Mikäli Elisabet olisi todella sairastanut spitaalia, hänen olisi tuskin annettu asua Turussa, sillä hänelle oli rakennettu rakennukset Seilin saarelle. Hänen tautinsa saattoi olla jokin muu sairaus, joka vaikutti hänen ulkonäköönsä. Jokin sairaus hänellä todennäköisesti oli, sillä muuten sitä ei olisi kirjattu raadin pöytäkirjaan. Lisäksi hän itse näyttää eristäytyneen taloonsa lukuun ottamatta suorittamiaan ulkomaanmatkoja.

250 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 29.–30.5.1643, 466v–467v. Päärakennuksessa oli salin lisäksi ainakin kolme kamaria, joten porvarieliitti rakensi myös maaseudulla olevien tilojensa rakennukset edustaviksi; Essegård 2008, 59.

251 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 29.–30.5.1643, 466v–467v. Sylviuksen mukaan kaikkiaan yhdeksän ovea oli murrettu, vaikka seurueen miehet väittivät niitä olleen vähemmän. Sylvius vaati soutajille rangaitusta rauhanvalan ja kotirauhan rikkomisesta. Kolme soutajista oli Jakob Wolle vanhemman palvelijoita ja he sanoivat auttaneensa Elisabet Wollele isäntänsä käskystä.

Käsityöläisperheitä ei juuri voida lukea Turussa johtavaan porvaristoon kuuluviksi, mutta sellaiseksi voidaan laskea kultaseppä Hartvig Wölichin perhe.²⁵² Hänen vaimonsa Anna Gustafsdotterin²⁵³ toiminta osoittaa, etteivät käsityöläismestarien lesket harjoittaneet itse käsityötuotteiden valmistusta ainakaan laajassa mittakaavassa. Mieheensä kuoltua vuonna 1640 Anna keräsi enää saatavia perheen velallisilta ja muutti pian kaupungista maalle, vaikka omistikin edelleen talon Turussa.²⁵⁴

Käsityöläisten leskillä oli lupa jatkaa miehensä verstasta vuoden ajan, tosin ammattiin koulutetun mestarikisällin avustuksella. Vuoden kuluttua toiminta oli lopetettava tai lesken avioiduttava ammattikunnan sisällä toimivan miehen kanssa. Käytännössä monet lesket jatkoivat toimintaansa vuosikausia varsinkin silloin, kun heidän verstaansa oli ammattikunnan ainoa kaupungissa. Tämä koski erityisesti pieniä kaupunkeja, mutta suuremmissa kaupungeissa ammattikunnan mestarit saattoivat protestoida lesken oikeutta ammatinharjoittamiseen, sillä töitä oli saatavilla rajoitetusti. Kaikilla ammattikunnilla ei ollut lainkaan leskien ammatinharjoittamista koskevia sääntöjä. Esimerkiksi partureilta, jotka toimivat lähinnä haavureina, tällaiset säännökset puuttuivat kokonaan.²⁵⁵

Leski Anna Gustafsdotter toimi sen sijaan aktiivisesti säilyttääkseen elintonsa hallitsemiensa maatilojen avulla. Hänen miehensä oli hankkinut 1620-luvulta lähtien haltuunsa Korppoon Innamon sekä Sauvon Koppfolmin ja Smörvikin tilat. Jäätyään leskeksi Anna muutti pysyvästi Innamon tilalle, vaikka hän omistikin talon Turussa. Anna sai oikeuden myös Kemiön Kuggbölen tilaan, sillä hänen ensimmäisen avioliittonsa poika oli tilan perillinen.²⁵⁶ Anna

252 Borg 1935, 43. Hartvig Wölich oli kultaseppänä Turussa vuosina 1624–1640. Hänen isänsä oli turkulainen kultaseppä Knut. Wölich kuoli ennen 28.2.1640. Puoliso Anna Gustafsdotter eli vielä 1655.

253 Ramsay 1909–16, 33. Anna Gustafsdotterin vanhemmat olivat vuonna 1602 kuollut sauvolainen rälssimies Gustaf Nilsson ja Kuggbölen rälssisukuun kuulunut Brita Sigfridsdotter, joka eli vielä vuonna 1622. Annan veli Ivar esiteltiin Ruotsin ritarihuoneessa vuonna 1638 nimellä Bläfield.

254 KA z:11, TRO 7.10.1640, 56; KA z:12, TRO 11.7.1642, 347; 13.7.1642, 357; Anna Gustafsdotterin muita velkajuttuja: KA z:16, TRO 24.3.1645, 189; 3.11.1645, 13; KA z:16, TRO 25.5.1646, 258; 1.6.1646, 268; KA z:17, TRO 16.10.1646, 6; 17.10.1646, 7; 6.2.1647, 107; KA z:18, TRO 22.4.1648, 75; 8.9.1647, 126; KA z:21, TRO 28.11.1651, 296.

255 Ojala 2014, 99, 190; Stadin 2004, 251–252; ks myös Clark 1919, 150–152, 173.

256 KA I KO a:1, Piikkiön kihlakunta, Paraisten käräjät 13.2.1626, 15; KA I KO a:2, Piikkiön kihlakunta, Sauvon käräjät 7.7.1629, 150v; KA I KO a:4, Piikkiön kihlakunta, Sauvon käräjät 10.–12.7.1639, 471v–472; KA, SAY, Sauvo, Smörvik 1620–1639, 10; 1634–1653, 14. Vuonna 1629 ilmoitettiin, että Wölich halusi ottaa viljelykseen kaikki kylän kolme taloa, jotka olivat autioituneet. Smörvikin veroista

Gustafsdotter valitti maaliskuussa 1643, että Piikkiön kihlakunnanvouti oli ahdistellut ja lyönyt häntä sekä ryövännyt hänet. Lesken mukaan kyseessä oli hänen henkilökohtainen velkansa, joka ei kuulunut kruunulle. Voudin mukaan velka koski Innamon, Koppfolmin ja Smörvikin tilojen kruununkymmenyksiä.²⁵⁷ Anna joutui luopumaan Innamon tilasta. Hänen onnistui kuitenkin maksaa voudin saatava ja säilyttää Koppfolmin hallinta ja vuonna 1646 hän pyysi saada ottaa viljelykseen autioksi jääneen Smörvikin.²⁵⁸ Useat muutkin maatilat Turun ympäristössä jäivät johtavan porvariston naisleskille elannon lähteeksi miehen kuoltua.²⁵⁹

Mikäli maatilaa ei myyty, päätyi se lasten perinnöksi. Yleensä kuitenkin joku lapsista sai koko tilan perintöosuudekseen tai hän lunasti muut sisarusensa tilalta. Porvarieliitin omaisuus oli yleensä niin suuri, että tila voitiin antaa suoraan yhden perillisen osuutena perinnöstä. Tällöin tilan luovuttajina olivat vanhemmat, mutta usein myös jo leskeksi jäänyt äiti.²⁶⁰

- vastasivat vuodesta 1641 leski Anna Gustafsdotter ja hänen poikansa Gustaf Gabrielsson, mutta tila jäi veroluetteloiden mukaan autioksi vuonna 1643; KA 263, Turun tuomiokirkon tili 1623–1627, 58v, 59. Perhe asui Turussa Kirkkokorttelissa Pyhän Hengen kadun varrella sijainneessa Hollon talossa ainakin vuonna 1625; Impola 2011, 124. Gabriel Sigfridsson oli saanut Kuggbölen tilan haltuunsa vaimonsa kautta; Toropainen 2006, 172.
- 257 KA z:11, TRO 17.10.1640, 17; 7.11.1640, 61; 22.1.1641, 137; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Sauvon käräjät 14.3.1643, 459–460v; KA I KO a:3, Maskun kihlakunta, Korppoon käräjät 7.11.1642, 297v; KA, SAY, Korppoo, Innamo 1620–1634, 84, 1634–1653, 109. Annan mies oli saanut tilan haltuunsa vuonna 1634 ja viljeli sitä kuolemaansa vuoteen 1640.
- 258 KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Sauvon käräjät 16–17.12.1646, 167–167v; KA, SAY, Sauvo, Koppholm 1620–1639, 16; 1634–1653, 24; 1654–1673, 24; 1674–1693, 23. Koppholm oli vielä vuonna 1619 Gabriel Hemmingssonin hallussa. Hän oli luultavasti Annan ensimmäinen mies ja Gustaf Gabrielssonin isä. Siten tila olisi tullut Wölichin haltuun hänen vaimonsa ensimmäisen miehen kautta. Vuodesta 1633 Gustaf Gabrielsson mainitaan joka tapauksessa tilan ratsukon varustajana ja veronmaksajana vuoteen 1649, jonka jälkeen tilan verot maksoi Anna Gustafsdotter. Hänen hallussaan tila mainitaan maakirjassa vuoteen 1674; KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Paraisten käräjät 12.–13.11.1646, 203v–204.
- 259 KA, SAY, Maaria, ½ Meltola 1620–1634, 26; 1634–1653, 29; 1654–1673, 34; KA, SAY, Maaria, Paimala, Innamaa 1620–1639, 2; 1634–1653, 2; KA, SAY, Maaria, Kaistarniemi 1634–1653, 38, 1654–1673, 42; KA, SAY, Kaarina, Höytinen 1620–1634, 67; 1634–1653, 86; 1754–1773, 80; KA, SAY, Kaarina, Anttila 1634–1653, 86; 1654–1673, 80; KA, SAY, Kaarina, Artukka 1634–1653, 87; 1654–1673, 82; KA, SAY, Kaarina, Hakula 1654–1673, 81; KA, SAY, Kaarina, Nikkilä 1654–1673, 83; KA, SAY, Rymättylä, Knaapila, 1620–1634, 22; 1634–1653, 21; KA, SAY, Rymättylä, Mahila 1620–1634, 23; 1634–1653, 23.
- 260 KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 13–14.3.1644, 44; 22.–23.11.1644, 77–78; Sjöberg 2001, 117–118. Ruotsin maaseutupitäjissä oli vallalla samanlainen käytäntö, jossa lapset perivät tilan, mutta sitä ei jaettu, vaan sen

Kuten Satavan saaren Maanpään tila, sijaitsivat monet johtavan porvariston tiloista meren rannalla. Sisämaan tiet saattoivat olla hankalia matkustaa, mutta vesireittejä tiloille pääsi helposti sekä kesällä että talvella. Tilan sijainti oli edullinen myös silakan kalastusta ajatellen, kuten tilan 1600-luvun jälkipuolella laaditusta karttaselityksestäkin ilmenee. Lähde KA, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Maanpää MHA A2 38.

Suuri osa mahtiporvariston maataloista siirtyi uusille perheille tyttären kautta. Perintöön kuuluvien maatilojen merkityksestä kertovat Thomas Trällin perikunnan toimet Kaarinan pitäjän Satavan saaren Maanpään ja Hännälän eli Hennalan tilojen siirtämiseksi seuraavalle sukupolvelle.²⁶¹ Tiloja hallitsi miehensä kuoltua leski Malin Träll ja tämän toinen mies hovioikeuden asessori Jakob Larsson sekä Malin jälleen leskenä.²⁶² Hännälä oli vuosina 1644–45 tytär Karin Trällin miehen hallussa.²⁶³ Tiloja koskevia oikeuslähteitä tarkasteltaessa huomataan kuitenkin, etteivät veroluetteloiden tiedot pidä täysin paikkaansa, vaan että tiloilla oli todellisuudessa hieman erilainen hallintahistoria.

Perhe oli antanut Hännälän tilan tytär Elin Trällin ja tämän miehen käytettäväksi kolmen vuoden ajaksi. Lokakuussa 1636 oikeus määräsi pariskunnan palauttamaan tilan perikunnalle Malin Trällin vaatimuksesta. Hänelle nimitettiin kuului avio-osana kolmannes pesästä ja lisäksi kolmannes Hännälän tilan karjasta ja tilan tuotteista. Tila oli palautettava Malinin haltuun yhtä hyvässä kunnossa kuin pariskunta oli sen ottanut vastaan.²⁶⁴

Maatilan myyntiin saattoi olla syynä sen omistajan epävarmuus taloudellisesta selviytymisestäään. Malin Träll pyysi lainhuutoa Hännälän ja Maanpään tiloille maaliskuussa 1637, sillä hän aikoi myydä ne elannokseen.²⁶⁵ Hänellä oli tiloille jo ostaja, mutta hän kysyi vielä, halusivatko hänen lapsensa lunastaa sen.²⁶⁶ Hännälä jäi myymättä, sillä tytär Hanna Trällin mies Anders Merthen ilmoitti lokakuussa 1639 ottavansa mielellään sen Trällin perintönä, mikäli toinen vävy, Karin Trällin mies Alexander Wattson ei heti kykenisi maksamaan Merthenin edesmenneen vaimon perintöosaa Hannan lapsille.²⁶⁷

Trällin leski kantoi vielä marraskuussa 1639 vävyjään vastaan ja halusi saada perintöasiansa viimein kuntoon. Osapuolet sopivat jaosta kädenlyönneillä

lunasti yksi erillisistä, jotta se olisi säilynyt elinkelpoisena. Tämä päti myös lankous- ja kälysuhteissa olleisiin perillisiin.

- 261 KA I KO a:1, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 13.4.1629, 133v. Maanpään tila huudatettiin kolmannen kerran huhtikuussa 1629 sen ostaneelle Thomas Trällille.
- 262 KA, SAY, Kaarina, Maanpää 1620–1634, 61; 1634–1653, 83. Vuodesta 1654 tila toimi hovioikeuden asessorin palkkatilana.
- 263 KA, SAY, Kaarina, Hännälä 1620–1634, 62, 1634–1653, 84. Hännälän kylvä vaihteli voimakkaasti vuosittain. Esimerkiksi vuonna 1632 se oli vain 41 kappaa, mutta seuraavana vuonna kymmenen tynnyriä 23 kappaa.
- 264 KA I KO a:4, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 11.10.1636, 151–151v; Agricola, Suomen historiaverkko KKM, Naimisen kaari, 18 Luku; ks. myös Andersson 1998, 56; Karlsson Sjögren 1998, 52.
- 265 KA I KO a:4, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 20.3.1637, 247v; Sjöberg 2001, 116.
- 266 TKA, TRO BIa 10, 4.7.1638, 104v.
- 267 TKA, TRO BIa 12, 16.10.1639, 9.

niin, että Karin Träll ja Alexander Wattson saivat pitää Hännälän ja Maanpään tilat inventaarioineen lunastusmaksua vastaan, sillä ne piti jakaa kaupunginlain mukaan kaikkien perillisten kesken kuten muukin omaisuus. Elin Träll sai pitää kaikki maksut Hännälän tilalta niiltä vuosilta, jotka hänen miehensä Greger Bellckow oli pitänyt tilaa ja oli velkaa muille perillisille. Näin määrättiin hänen köyhyytensä vuoksi.²⁶⁸

Eräät oikeustapaukset osoittavat, että tiloja omistaneiden porvarisperheiden molemmat puoliset osallistuivat niiden lampuotien ja palvelusväen hankkimiseen. Naisten oli mahdollista solmia itsenäisesti työsopimuksia.²⁶⁹ Esimerkiksi raatimiehen leski Geska Hörnigk oli ottanut tilalleen lampuodin ja antanut tälle nuotan käytettäväksi.²⁷⁰ Helmikuussa 1644 ilmoitettiin puolestaan, että raatimies Petter Jessenhausenin vaimo Beata Hansdotter oli pal-kannut edellisenä vuonna miehensä poissa ollessa karjapiian tilalleen Liedon Ketolaan. Toimenpide sinällään ei aiheuttanut ongelmia, mutta piikaa oli sittemmin syytetty voin kokoamisesta taikuudella. Kun piikaa oli lisäksi haukuttu muutenkin, oli hänet ajettu pois palveluspaikastaan. Beata Hansdotter ei kyllä tiennyt piiasta mitään muuta pahaa kuin sen mitä hän oli kuullut muilta.²⁷¹

Menestyvä perhe

Mahtiporvariston elämäntapaan kuului varallisuuden esittelemineen sekä omalle viiteryhmälle että ulkopuoliselle. Kyse oli perheen asemasta omissa kaupungissa ja johtavan kauppiaaluokan piirissä, mutta myös ulkopuolisten kauppakumppaneiden silmissä. Ylellinen asunto ja säädynmukainen pukeutuminen viestivät vakavaraisuudesta ja taloudellisesta luotettavuudesta. Myös sosiaalinen pääoma ja tavat kertoivat muille perheen kuulumisesta menestyjiin.

268 TKA, TRO BIa 12, 4.11.1639, 28–30; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 22.10.1640, 324; Piikkiö-Kaarinan käräjät 9.–10.6.1641, 353; Piikkiö-Kaarinan käräjät 22.10.1641, 362v.; Agricola, Suomen historiaverkko, KKM, Perimisen kaari, 1. Luku. Maanlain mukaan poika peri kaksi osaa ja tytär kolmannen osan; Rapola 1926, 282. MEK, Naimisen Caari, XIV Lucu. Sen sijaan kaupunginlain mukaan lapset perivät puolet omaisuudesta sukupuoleen katsomatta. ”...Joco se on yxi eli useambi, heillen tule caickille puoli Isänsä cansa: Ja ottacaan sen werran Lapsi cuin lapsikin:. On myös emännällä monda huolemista, eroittamata, olcaan sama Laki.”; Perimisen Caari, I Lucu. ”Cuole Kylän asujain, eli hänen waimonsa, ja lapset, Poica sekä Tytär, jälkehen jäwät: Perikähän nijn palion Poica cuin Tytärkin, ja nijn palion Tytär cuin poicakin: ...”; KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 22.–23.11.1644, 78–78v.

269 Karlsson Sjögren 1998, 103.

270 KA I KO a:3, Maskun kihlakunta, Rymättylän käräjät 17.11.1637, 49v–50; 14.8.1638, 93–93v.

271 KA z:172, 21.2.1644, 156–156v.

Miehillä oli omat tilaisuutensa esitellä asemaansa yhteisön keskeisinä toimijoina, mutta naisten mahdollisuus oman aseman manifestoimiseen liittyi usein kodin piiriin.

Perheen asemaa yhteisössä manifestoitiin myös tarkalla rankijärjestyksellä, jossa jokaisella oli arvoasemansa mukainen sija. Juhlissa, pöydässä, tanssiessa ja osallistuttaessa hää-, hautajais- ja muihin juhlakulkueisiin kaupungin läpi, arvokkaimmat pormestari- ja raatimiespariskunnat kulkivat tietyssä järjestyksessä muun porvariston edellä. Miehet kävelivät toki edellä ja naiset omana ryhmänään heidän perässään. Erityisenä suosionosoituksena pitkästä kaupungin palveluksessa olosta voitiin oikeus paikkaan kulkueissa säilyttää myös virkaeron jälkeen. Siten esimerkiksi eronneen pormestarin vaimo säilytti paikansa kulkueiden kärjessä.

Raadin, kiltojen ja akatemian sekä muiden viranomaisten juhliin kutsuttiin yleensä vain miespuolisoa porvariston jäseniä. Sen sijaan porvariskodeissa järjestetyissä juhlissa olivat myös naiset läsnä. Kauppiaskodin emännällä oli tällöin tilaisuus esitellä perheensä asemaa järjestämällä kodin tilat, jotka eivät vielä 1600-luvulla näytä olleen Turussa eriytyneitä asuinkäytöstä, juhlatiloiksi. Esille otettiin kodin ylellisyysesineet ja parhaat juhliin varatut tekstiilit. Tulee muistaa, että 1600-luvulla ulkomailta tuotetut värjätetyt ja kuvioidut hienommat tekstiilit olivat ylellisyystuotteita, joiden hankkiminen vaati varallisuutta. Pöydät, penkit, seinät ja jopa katot koristeltiin näillä kankailla, jotka loivat juhlan tuntua.

Emännän itsensä pukeutuminen osoitti myös varallisuutta ja perheen makua. Magdalena Wernlen pukeutuminen on hänen muotokuvansa perusteella hillittyä, mutta se koostuu ylellisistä materiaaleista. Hänen pukunsa on valmistettu sametista ja sitä täydentävät turkismyssy, pitsit ja kultakorut. Hänen vaatetuksensa hinnalla Turusta olisi voinut ostaa keskinkertaisen porvaritalon, ja koruilla toisen.

Turun porvaristo hankki maataloja omistukseensa jo keskiajalla. Tämä käytäntö jatkui seuraavilla vuosisadoilla. Kaikkia tiloja ei ollut tarkoituskaan hallita sukupolvesta toiseen, vaan niitä käytettiin muun taloudellisen toiminnan tukemiseen ja niitä voitiin myydä ja pantata nopealla aikavälillä. Monet porvariston hallussa olleet tilat kuuluivat kruunulle, jolta hallinta hankittiin niiden peltojen ja heinämaidien hyödyntämiseksi. Kruunu olisi nähnyt mielellään, että tilaa piti sama henkilö pidemmän aikaa, mutta usein mahtiporvaristo käytti hyväkseen vain hallinta-ajan alussa saadut verovapaat vuodet, ja jätti sitten tilan viljelemättä ja hoitamatta.

Maatilojen hallinta liittyi kiinteästi perheen ruokatalouteen, sillä tilalla pidetystä karjasta saatiin sekä maitoa, voita, lihaa että villoja ja talia kynttilöiden ja suovan valmistamiseen. Koska kaupunkikartanoilla pidettiin vähäistä määrää karjaa, saatiin tiloilta myös niiden rehu. Pelloilta saatiin viljatuotteita,

nauriita ja kaalia sekä humaloita oluenpanoon ja yrttejä lääkkeeksi ja maustamaan ruokia. Koska suurin osa maatiloista sijaitsi meren rannalla, saatiin kalastuksestakin ruoanlisää.

Porvarieliitti myös oleskeli tiloillaan pidempiä aikoja ainakin kesäaikaan. Raati istui kesällä oikeutta harvemmin kuin muina vuodenaikoina. Osittain tämä johtui siitä, että porvarit olivat purjehdusmatkoilla. Oikeusjuttuja jouduttiin kuitenkin myös lykkäämään kesällä, kun asianosaisten todettiin oleskelevan maaseudulla useita viikkoja. Tämän perusteella näyttää siltä, että kesänviettoon siirryttiin jo 1600-luvulla maaseudulle, mikäli perheellä oli siellä maatila. Samalla maatilankuntoa ja hoitoa voitiin valvoa. Maatilat toimivat myös pakopaikkoina, kun esimerkiksi rutto raivosi kaupungissa.

Porvarisperheiden hankkimat tilakokonaisuuksien ja jopa yksittäisten tilojen merkitys tulee ilmi perinnönjakojen yhteydessä. Tilojen omistuksesta oltiin valmiita käymään oikeutta perheenjäsenten kanssa jopa vuosikausia. Suvun ja perheen väliset velat voitiin kuitata tai niiden suorittamista lykätä antamalla saavalle osapuolelle maatila tai tiloja haltuun, kunnes velka tuli maksetuksi. Tällöin vaarana oli se, että pantin saaja katsoi omaisuuden tulleen luovutetuksi pysyvästi hänen perintöosakseen.

Porvarisnaisen asema Turussa

Laki, hierarkia ja nainen

Käsittelen tässä luvussa lain ja oikeuden määrittelemää porvarisnaisen asemaa. Millaisia toimintamahdollisuuksia lait ja Turun kaupungin paikallinen hallinto antoivat naisille? Lait ja yhteiskunta säätelivät yksilön toimintaa 1600-luvulla, mutta kuinka paljon? Tuon myös esille sen, miten naiset esiintyivät oikeudessa ja miten heidät merkittiin sen pöytäkirjoihin. Mitä nämä merkinnät kertovat porvarisnaisten asemasta paikallisyhteisössään?

Roolitettu toimijuus

... Maan päällä ei ole toista paikkaa, jossa naiset eläisivät niin suuressa orjuudessa ja niin työntäyteistä elämää. Tavallisten naisten askareiden lisäksi heitä käytetään kaikenlaisiin tehtäviin, kuten puintiin, soutamiseen, kantamaan raskaita taakkoja ja avustamaan hanslankarina rakennuksilla.²⁷²

Italialainen Alessandro Bichi kauhisteli edellä esitetyllä tavalla naisen asemaa Ruotsin valtakunnassa 1600-luvun jälkipuolella ja vertasi sitä jopa orjuuteen. Menneisyyden turkulaiset naiset, kuten muutkin Ruotsin valtakunnan asukkaat, elivät elämäänsä oman aikansa kulttuurin ja yhteiskunnan puitteissa. Heidän elinehtonsa poikkesivat paljonkin nykypäivän naisten elämästä. Jotta naisten elinehdot kävisivät ymmärrettäviksi, on syytä tarkastella heidän elämänsä säädelleitä lakeja ja normeja. Koska kaupunkilaisten toimeentulo perustui kaupankäyntiin ja heillä oli oma hallinto, eivät he noudattaneet valtakunnan yleistä maanlakia, vaan elivät 1350-luvulla laaditun kuningas Maunu Eerikinpojan kaupunginlain säädösten mukaan. Tätä keskiaikaista

272 Bladh 2008, 148. ”... ingen plats på jorden finnes, der qvinnorna lefva så stor trældom och i ett mödosamt lif. Utom till vanliga qvinnosysslor användas de till allehanda göromål, såsom att tröska, ro, bära tunga bördor och biträda såsom hantlangare vid byggnader.”

kaupunginlakia täydennettiin vähitellen erilaisilla määräyksillä ja asetuksilla, mutta perimmältään se pysyi voimassa aina vuoteen 1734, jolloin Ruotsin valtakuntaan saatiin ensimmäinen yleisvaltakunnallinen, sekä kaupungin että maaseudun kattava laki.²⁷³

Pohjolan naisten historiaa tutkineet ovat pohtineet paljon juuri poliittista ja hallinnollista vallankäyttöä. Tällöin keskeisiksi kysymyksiksi ovat nousseet naisten oikeudellisen aseman antamat vähäiset vallankäyttömahdollisuudet, yhteiskunnan sukupuolihierarkiat, naisten asemaa sukuverkostossa sekä naisten tekemää työtä. Juridisesta näkökulmasta huomiota on tavallisesti kiinnitetty siihen, miten naimattoman ja avioituneen naisen oikeudellinen asema erosi toisistaan. Naimaton nainen oli iästään ja yhteiskunnallisesta asemastaan riippumatta juridisesti vajaavaltainen ja yleensä miespuolisen sukulaisensa holhouksen (*förmynderskap*) alainen. Solmiessaan avioliiton nainen vapautui holhouksenalaisuudesta, mutta aviomies oli oikeudessa hänen edusmiehensä (*målsman*). Edusmiehen asema ei vastannut valtuutetun asemaa, sillä edusmiehelle kuului aineelliseen omaisuuteen kohdistuva päätösvalta. Hänen oikeuksillaan oli tarkoitus korvata lain mukaan vajaavaltaisen – kuten 1600-luvulla naisen – puutteellinen toimintakyky. Leskinainen puolestaan oli sekä oikeutettu että usein myös velvoitettu edustamaan itseään oikeus- ja talousasioissa. Esimodernissa yhteiskunnassa oikeus ei kuitenkaan tunnistanut nykyiseen tapaan yksilöiden autonomisia oikeuksia, vaan hänen asemaansa tarkasteltiin suhteessa yhteiskuntaryhmään ja kotitalouteen, joiden jäsen hän oli. Käsitys perustui jo ennen 1520-luvulla alkanutta uskonpuhdistusta Raamatun esittämälle maailmankuvalle, joka vaikutti muutenkin yhteiskunnassa.²⁷⁴ Naisten siviilisäätyn liittyvistä seikoista nousee kysymys siitä, miten neidot, vaimot ja lesket toimivat elämänsä hallitsemiseksi?

Anu Lahtinen on todennut osuvasti, etteivät ainoastaan vieraat kielet ja vanhanaikainen ruotsi aiheuta tutkijalle haasteita, vaan myös tutkittavan aikakauden maailmankuva, joka on vieras. Aineistosta käy kuitenkin selville, että

273 Forsman 1896, 59, 114. Forsmanin mukaan Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki laadittiin vuosien 1350 ja 1357 välillä. Se oli tarkoitettu erityisesti Tukholmaa varten, mutta sitä voitiin käyttää myös muissa kaupungeissa. Kaupunkien hallintoa ja oikeusjärjestystä ohjaavat säännökset olivat suureksi osaksi saksalaista alkuperää. Laki painettiin ensi kerran vasta vuonna 1618 ja siitä otettiin uusintapainoksia vuosina 1635, 1638, 1643 ja 1665; Lahtinen 2010, 19; Agricola. Suomen historiaverkko. Maanlakina noudatettiin Maunu Eerikinpojan maanlaista 1440-luvulla muokattua kuningas Kristoffer Bajjerilaisen maanlakia (Kristoffer kuninkaan maanlaki, KKM).

274 Lennartsson 1999, 24; Pylkkänen 1990, 66; Sjöberg 2001, 74, 83–84; Taussi Sjöberg 1996, 87; ks. myös Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 19–20; Lahtinen 2010, 19, 29; Lahtinen 2007, 34–35; Norrhem 2007, 9–10; Pihl 2012, 12–13; Sjöberg 2008, 165.

varhaismodernin aikakauden naiset ja miehet olivat taitavia argumentoijia, kun he halusivat tuoda asiansa julki. Asiansa he esittivät siten, että se tuki heidän omaa näkökantansa. Todistelut olivat usein ristiriitaisia, sillä oikeudessa myös vastapuoli pyrki tekemään samoin. Usein on siis antoisampaa pohtia pöytäkirjojen paljastamia arvoja ja tavoitteita kuin yrittää todistaa pitävästi tapahtumien yksityiskohtia.²⁷⁵

Vaikka naiset eivät voineet osallistua varsinaisesti yhteiseen päätöksentekoon raastuvassa, heillä oli kuitenkin valtaa perheenmäntinä. Lisäksi suuri omaisuus näyttää antaneen jonkinlaista päätösvaltaa ainakin oman omaisuuden suhteen. Keskiaikaisessa kaupunginlaissa edusmiehisyyden sisältöä ja naisen vajaanvaltaisuutta ei määritelty missään suoraan. Holhoojien tehtävistä ja aviomiehen velvollisuuksista oli kyllä säädöksiä, mutta ei naisen oikeudellisesta kelpoisuudesta yleensä. Tämä merkitsi ennen kaikkea sitä, että miehet puhuivat naisten puolesta oikeudenkäynnissä. Nainen oli kyllä itse vastuussa rikoksistaan ja kärsi niistä esimerkiksi kuoleman- ja ruumiinrangaistuksen, mutta häntä ei voitu julistaa lainsuojattomaksi ja hänen sakkonsa maksoi edusmies, tosin naisen omasta omaisuudesta.²⁷⁶

Ruotsalaiset ja suomalaiset historiantutkijat ovat pohtineet sitä, mitä vielä 1600-luvulla käytössä olleiden keskiaikaisten lakien määräys aviomiehen edusmiehisyydestä todella tarkoitti. Sitäkö, että aviomies hallitsi ja määräsi vaimonsa omaisuudesta, vai sitä, että hänen tehtävänsä oli todella vain edustaa vaimoaan ja toimia oikeuden edessä tämän ohjeiden mukaan. Lisäksi nykyisin katsotaan, ettei määräys olisi tarkoittanut sitä, ettei vaimo olisi niin halutessaan saanut edustaa itse itseään. Miehellä oli vain velvollisuus hoitaa vaimonsa puolesta tämän asioita.²⁷⁷

Keskiaikaisissa laeissa ei ollut vaimoa koskevia yksityiskohtaisia määräyksiä, vaan naisen asemaan yleensä vaikutti olennaisimmin päätösvalan keskitäminen talouden isännälle.²⁷⁸ Vuoden 1686 testamenttisäännössä lausuttiin ensi kerran vaimon oikeustoimikelvottomuuden määritelmä. Kyse oli säännöksestä, jossa vaimoa kiellettiin tekemästä testamenttia ilman miehen suostumusta. Kaupunginlain mukaan porvarisnainen oli aiemmin ollut oikeutettu laatimaan testamentin ilman aviomiehensä lupaa. Turkulaisen johtavan porvariston naiset laativat tutkimusajankohtana testamentteja siinä kuin muidenkin

275 Lahtinen 2007, 31–32.

276 Pylkkänen 1990, 69–70.

277 Karlsson Sjögren 1998, 57–58; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 127–128; Rapola 1926, 279. MEK, Naimisen Caari, VIII Lucu. ”Cosca Isändä ia emändä yhtehen annetus owat, ia yön yhdhesä wuotehella lewanneet. Nijn on mies hänen Edheswastajansa, hänen tule sijtten canda sekä wastata hänen edhestänsä: Ja ei ennen.”

278 Rapola 1926, passim.

kaupunkien porvarisnaiset. Niillä he jättivät omaisuuttaan puolisolleen, lapsilleen tai ydinperheeseen kuulumattomille sukulaisille.²⁷⁹

Säännökseen sisältyvä yleisluonteinen lausuma vaimon oikeudellisesta asemasta oli kuitenkin laajempi kuin pelkästään testamenttia koskeva. Määritelmän mukaan naista pidettiin luonteeltaan ja ominaisuuksiltaan kyvyttömänä arvioimaan oikeustoimien merkitystä. Keskiäikaisten lakien mukaan emäntä sai tehdä ostoksia taloutta varten itsenäisesti, ja miehen tieteen tai poissa ollessa laajempiakin kauppoja. On syytä olettaa, että perheen emäntä oli todella kykenevä tekemään tällaisia päätöksiä, sillä hän ei voinut olla tietämättömän talouteensa ja kaupankäyntiin liittyvistä toimista. Tutkimuksen uuden painotuksen mukaan vaimo ei kuitenkaan voinut yksin tehdä mitään oikeustoimia, ellei mies tullut sopimusosapuoleksi ainakin nimellisesti.²⁸⁰

Tärkeä esiintymisfoorumi Turun porvarisnaisille olivat raastuvan- ja kämnerinoikeus, joissa käsiteltiin kaupungin ja kaupunkilaisten hallinnollisia, elinkeinonharjoittamiseen ja riitoihin liittyneitä asioita. Lähes kaikki kaupungin porvariseliittiin kuuluneet naiset esiintyvät näiden oikeusistuinten pöytäkirjoissa. Varsinkin kantajana toimiminen edellytti naisilta juridisten oikeuksiensa tuntemusta ja kykyä argumentoida asiaansa oikeudessa. Kaikki oikeustapauksissa mainitut naiset eivät kuitenkaan osallistuneet aina henkilökohtaisesti heitä koskevien prosessien hoitamiseen, vaan käyttivät valtuutettuja ja edustajia asianajajinaan.²⁸¹

Oikeudellisella sääntelyllä pyrittiin 1600-luvulla valtakunnan laajuisten yleisten periaatteiden luomiseen. Niiden tehtävänä oli ohjata kaikkea käyttäytymistä ja antaa ohjeet oikeusjuttujen asiasisällön ratkaisemiseen. Käytännössä ei silti vielä ollut olemassa yhtenäistä oikeutta, joka olisi antanut asiaratkaisun kaikkiin ongelmiin. Asianosaisen asema ja näyttöä koskevat periaatteet olivat oikeudenkäynnissä epäyhtenäiset, eikä naistenkaan oikeudelliseen asemaan kiinnitetty erityistä huomiota.²⁸² Naiset edustivat joka tapauksessa itseään vaatiessaan oikeuksiaan, kuten Ingeborg Gerdner, joka matkusti miehensä kanssa useita kertoja Tukholmaan vaatimaan vanhempiansa perintöä.²⁸³

279 TKA, TRO Blä 5, 15.6.1633, 74; TKA, TRO Blä 37, 4.11.1668, 432–438; TRO Blä 38, 29.3.1669, 148; Karlsson Sjögren 1998, 57; Lamberg 2001, 87–88; Pyllkänen 1990, 111–112; Rapola 1926, 295–296. MEK, Perimisen Caari, XIX Lucu. ”Tahto jocun mies eli waimo terwennä eli sairasma Testamentin tehdhä: Jääpi hänelle lapsia jälkehen, nijn olcaan hänellä caikesta hänen, sekä lijcuttettawasta että lijcuttemattomasta calustansa walda – – anda....”

280 Karlsson Sjögren 1998, 57; Pyllkänen 1990, 111–112; ks. myös Clark 1919, 153.

281 TKA, TRO Blä 10, 5.12.1638, 177–177v; TKA, TRO Blä 15, 11.9.1643, 453; TKA, TRO Blä 19, 18.1.1647, 94–95; Andersson 1998, 101.

282 Pyllkänen 1990, 151.

283 TKA, TRO Blä 28, 30.3.1658, 65.

Englannissa tilanne oli hyvin samantapainen. Vuonna 1632 tuntematon kirjoittaja epäili, että nainen saattoi todeta omia vaikutusmahdollisuuksiin tarkastellessaan, että hän oli vain puoliksi itsenäinen henkilö tai ei henkilö laisinkaan lain mukaan. Siellä naisten toimijuus kytkeytyi aviomieheen, jolle vaimo saattoi esittää toivomuksensa. Riippui sitten miehestä, miten hän toteutti vaimonsa toiveet. Englannissa kuitenkin tunnustettiin, että oli myös sellaisia naisia, jotka tästä huolimatta kykenivät toimimaan niin, että he saavuttivat päämääränsä, vaikka yleiselle tilanteelle ei katsottukaan olevan parannuskeinoja.²⁸⁴

Naisten edustukselle oli asetettu joitakin rajoituksia. Maaliskuussa 1639 kupariseppä Ingelbrecht Kopparslagare ja kauppias Simon Blom ilmoittivat oikeudelle, että heidän vaimonsa Anna Ingemarsdotter ja Anna Ketara olivat tehneet keskenään kauppoja miestensä tietämättä. Ensiksi Anna Ketara oli pantannut Anna Ingemarsdotterille hopeaa ja kultasormuksen ostaakseen paloviinaa. Sormuksen Anna Ingemarsdotter oli vaihtanut myöhemmin siniseen vuodeverhoon. Anna Ingemarsdotter oli lisäksi ottanut lainaan vanhan rukin. Sen Ingelbrecht lupasi palauttaa milloin vain. Oikeusjuttua ei olisi syntynyt, mikäli aviomiehet eivät olisi katsoneet, että heidän vaimonsa olivat tehneet heidän tietämättään perheelle taloudellisesti epäedullisia toimenpiteitä. Kauppiasperheiden miehet eivät kuitenkaan voineet kokonaan estää vaimojaan osallistumasta kotitaloutta koskevaan tavaroiden vaihtoon ja kaupankäyntiin, sillä vaimojen oli hankittava ainakin niissä tarvittavia ruokatavaroita.²⁸⁵

Naisten kauppatoimille oli ainakin yksi selkeä rajoitus. He eivät saaneet toimia miehensä tietämättä tai ilman tämän suostumusta. Mikäli näin tapahtui, katsottiin vaimon ylittäneen oikeudelliset rajansa. Tämä sääntö koski myös perheen yksityisen omaisuuden myyntiä. Vaimon miehensä tietämättä harjoittama omaisuuden myyminen saattoi tämän katsantokannan mukaan johtaa heidät taloudelliseen tuhoon ja saastuttaa vaimon hyvän nimen ja maineen. Kotitalouksille perustuva organisaatio edellytti kuitenkin kaikkien sen jäsenten osallistuvan toimintaan, mutta myös olevan isännälle kuuliaisia.²⁸⁶

Turun raastuvanoikeudessa esiintyy vain kerran juttu, jossa mies nimenomaan kielsi vaimoiaan hoitamasta perheen taloudellista asiaa. Tällöinkin kyseessä näyttää olleen yksittäinen tapaus, joka perustui perheen sisäisiin riitoihin. Tukholmassa asuneen kauppias Hans Petrin turkulainen vaimo Anna Gerdner kertoi nimittäin oikeudelle lokakuussa 1657, että hänen lankonsa Anders Merthen oli velkaa hänen miehelleen. Petri oli kirjoittanut vaimolleen,

284 George 1988, 37; Gowing 1994, 26.

285 KA z:171, 16.3.1639, sp; Eilola 2002, 119.

286 Stadin 2004, 256.

ettei tämän tulisi antautua oikeusjuttuun lankonsa kanssa. Koska tuolloin eletty sota-aika oli kuitenkin otollinen kuolemalle, pyysi vaimo, että oikeus avustaisi häntä saamaan rahat itsensä ja lastensa elatukseksi. Lokakuussa 1660 Merthen ilmoitti oikeudelle, että hänen kälynsä oli nostanut jutun, mutta jättänyt sen sitten kesken, ja hän sai päivittäin kuulla hyviltä ihmisiltä kälynsä valituksesta tässä asiassa.²⁸⁷ Koska vaimolla ei ollut miehensä lupaa tai valtakirjaa ajaa asiaa, jouduttiin se lykkäämään seuraavaan kesäkuuhun. Oikeus määräsi vihdoon joulukuussa 1661 Anna Gerdnerin saamaan yhteensä 794 taalaria langoltaan.²⁸⁸

Tässä tapauksessa Hans Petri oli selvillä Merthenin laajamittaisista oikeusjutuista, jotka jatkuivat vuosikautia. Lisäksi Merthenillä oli kehno maine, sillä raati ja porvariyhteisö eivät aina pitäneet hänen toimenpiteitään rehellisinä. Petri pelkäsi, ettei hänen vaimonsa olisi pärjännyt oikeusjutussa lankoaan vastaan, sillä hänellä ei ollut riittävästi kokemusta oikeudenkäynneistä. Vaarana oli lisäksi vaimon maineen tahriintuminen, mikäli tämä olisi joutunut Merthenin häväistyskirjoitusten kohteeksi. Myös Gävlen raastuvanoikeudesta on löytynyt vain yksi tapaus, jossa porvarisvaimon pätevyyttä laatia laskuja epäiltiin.²⁸⁹ Tapaukset olivat siis harvinaisia, olipa vaimon kykyjen epäilijänä tämän oma puoliso tai vastapuoli oikeudessa.

Nainen saattoi edustaa miehensä puolesta kotitaloutta perheensä parhaaksi, mutta ei korvannut miestänsä missä tahansa tilanteessa automaattisesti. Petter Wedrichin nimeltään tuntemattomaksi jääneelle vaimolle, joka edusti miehensä poissa ollessa kotitalouttaan, ilmoitettiin elokuussa 1643, että hänen miehensä epäiltiin käyvän maakauppaa talonpoikien karjalla ja muilla tuotteilla. Vaimo selitti, että hänen miehensä aikoi viedä tilaltaan maaseudulta omaa eikä talonpoikien karjaa velkansa maksuksi Tukholmaan. Maakaupan hän kielsi kokonaan. Vaimolle ilmoitettiin, että hänen tuli ilmoittaa miehelleen, että tämän piti pysyä kaupungissa, jos aikoi olla porvari. Lisäksi hänen tuli tuoda kauppatavaransa kaupunkiin, eikä säilyttää suolaa ja muuta maalla.²⁹⁰

Vuoteen 1630 saakka Turun raastuvanoikeudessa naiset edustivat oikeus-toimikelpoisina pääasiassa itse itseään, tai ainakaan heidän oikeusjutuissaan ei

287 TKA, TRO BIa 30, 15.12.1660, 461–464.

288 TKA, TRO BIa 30, 15.12.1660, 461–464. Merthen oli luvannut jo vuonna 1636 hoitaa perillisille 30 000 riikintaalaria, mutta ei ollut sitten tehnytään sitä; TKA, TRO BIa 31, 18.12.1661, 404–409.

289 Kallioinen 2000, 259. Porvariyhteisön mukanaan tuoma hyöty oli niin ilmeinen, että siihen haluttiin mieluummin kuulua kuin erota siitä yksittäisen konfliktin tähden. Jokainen kauppias ymmärsi menestyksen piilevän yhteisön myötävaikutuksessa; Karlsson Sjögren 1998, 108–109.

290 TKA, TRO BIa 15, 12.8.1643, 436; Taussi Sjöberg 1996, 88.

mainita toista edustajaa. Vasta kyseisestä vuodesta avioliitossa olevia vaimoja edustivat oikeudessa tavallisesti heidän miehensä. Tämä voi tosin johtua kirjaimistavasta, sillä eri kirjurit merkitsivät asiakirjoihinsa ihmiset eri tavoin. Toiset kirjasivat aina sen, oliko kantaja tai vastaaja itse paikalla oikeudessa, vai oliko hän lähettänyt ainoastaan edustajansa. Henkilö saattoi myös olla itse paikalla, mutta vain hänen valtuutettunsa kirjattiin asiakirjoihin. Tämä näkyy joissakin poikkeustapauksissa, joissa asianosainen mainitaan vasta oikeusjutun saatua jonkin yllättävänä kääntein. Yhtenä syynä tähän oli se, että keskusvalta kiristi oikeusistuinten toiminnan valvontaa. Merkkinä tästä olivat Turkuun nimitetty linnakreivi ja myöhemmät kuninkaalliset pormestarit, jotka valvoivat, että oikeudenkäyntiprosessissa noudatettiin oikeita kaavoja.²⁹¹

Sama nainen ei kuitenkaan aina edustanut itseään tai lähettänyt miestään oikeuteen, vaan hän saattoi vaihtaa valtuutettuaan tarpeen mukaan. Ilmeisesti sama valtuutettu ei ollut aina käytettävissä tai joku toinen oli parempi ajamaan tiettyä asiaa. Joillakin porvarieliittiin kuuluneilla vaimoilla ja leskillä oli käytössään myös oma kirjanpitäjänsä, jota he saattoivat käyttää edustajanaan oikeuden edessä. Kirjanpitäjiä mainitaan vain kaikkein laajinta liiketoimintaa harjoittaneilla kauppiailta ja heidän leskillään, joilla ei ollut aikaa itse hoitaa kaikkia toimiaan.²⁹²

Leski Elin Plagman halusi itse päättää, kuka häntä edusti tietyssä oikeustapauksessa. Elin käytti poikansa perinnön hakemiseen useita ammattimaisia asianajajia. Kesäkuussa 1646 Elin Plagman pyysi asianajajansa Jakob Wilstadiusen kautta, että hänen vävyään kehoitettaisiin antamaan hänelle laskelmat Elinin pojan isänperinnöstä.²⁹³ Wilstadius edusti leskeä tässä asiassa vielä marraskuussa 1646, mutta jo neljää päivää myöhemmin asianajajaksi hänen tilalleen oli otettu David Berelius.²⁹⁴ Syyskuussa 1650 Elinin valtuutetuna toisessa jutussa oli puolestaan ylioppilas Olaus Carlstadius. Tämä valitti, että vastapuoli ei ollut ilmaantunut lupauksistaan huolimatta paikalle kantamaan hänen päämiestään – *principalinna* – vastaan.²⁹⁵

291 Taussi Sjöberg 1996, 10–11.

292 Möller 1954, 84.

293 TKA, TRO Blä 18, 27.6.1646, 297; Möller 1954, 275. Möllerin mukaan Elin Plagman avioitui leskenä raatimies Herman Stamerin kanssa; TKA TRO Blä 5, 4.6.1633, 69v. Stamer avioitui kuitenkin Johan Plagmanin lesken kanssa ja Elin Plagmanin mies Johan Såger oli toiminut Johan Plagmanin lasten holhoojana.

294 TKA, TRO Blä 18, 4.7.1646, 306; TKA TRO Blä 19, 21.11.1646, 58; TKA, TRO Blä 19, 25.11.1646, 60, TKA, TRO Blä 19, 17.3.1647, 194–201.

295 TKA, TRO Blä 21, 16.9.1650, 272; 4.11.1650, 326; Nallinmaa-Luoto 1973, 18–19. Vermantilainen ylioppilas Olaus Carlstadius ajoi Turun oikeusistuimissa 43 turkulaisia koskevaa juttua vuosina 1643–1653. Miltei kaikki jutut olivat velka-, perintö- tai muita puhtaasti taloudellisia asioita.

Elin Plagmanin käytti poikaansa ja vävyään valtuutettunaan velkasaata-
viensa perimistä koskevissa oikeusjutuissa. Toukokuussa 1642 vävy Gottfrid
Rosskamp esiintyi anoppinsa puolesta oikeudessa, mutta ilmoitti, ettei ollut
anoppinsa valtuutettu. Rosskamp pyysi kuitenkin vastapuolelta kopiot asia-
kirjoista näyttääkseen ne anopilleen. Elinin poika jatkoi jutun ajamista kesä-
kuussa ja pyysi sille lykkäystä siksi kunnes hänen äitinsä saapuisi kaupunkiin.
Itse hän ei tiennyt vastata siihen, sillä asia oli 20 vuotta vanhempi kuin hän
itse. Syyskuussa poika halusi vanhat vuoden 1622 oikeuspöytäkirjat käytäväksi
läpi, jotta hän voisi vapauttaa niillä äitinsä tästä ikivanhasta velkavaateesta.
Vävy kelpasi vielä seuraavinakin vuosina ajamaan anoppinsa velka-asioita.²⁹⁶
Perheen perintöasioissa anoppi ei kuitenkaan luottanut vävyynsä laisinkaan,
sillä hän piti tätä levottomana ja riitaisana ihmisenä, joka kylvi epäso-
pua äidin ja lasten välille.²⁹⁷

Jos naisten toimintaa tarkastellaan heidän perheenjäsenen rooliensa kautta,
heidän tekonsa näyttäytyvät loogisena osana yhteiskunnallista vallankäyt-
töä. Molemmat aviopuolisot edustivat kotitaloutta roolissa, jota määrittelivät
sosiaalinen asema, yhteiskunnan patriarkaalinen hierarkia ja oikeus perintö-
omaisuuteen. Raati puolusti heitä yhteisön jäsenenä ja salli heille elinkeinon
harjoittamisen tietyissä rajoissa sukupuoleen katsomatta. Miehenkin toimijuus
oli kytköksissä hänen asemaansa aviomiehenä ja isäntänä, kokonaisuuden vas-
tuunkantajana.²⁹⁸ Erot olivat asteittaisia, ja naisella katsottiin olevan potenti-
aalinen kyky edustaa taloutta. Hänen tuli kuitenkin alistua hierarkiaan, jossa
mies oli arvovaltaisempi toimija. Miehen poissa ollessa naisen toiminta hyväk-
sytettiin päteväenä.²⁹⁹ Turkulaisten oikeustapausten valossa porvarisnaiset esitet-
tiin oman paikallisyhteisönsä jäsenenä, joilla oli oikeus toimia oman ja per-
heensä hyväksi. Tämä koski sekä naimattomia naisia, leskiä että aviovaimoja,
jotka hoitivat perheen omaisuutta miehensä rinnalla tai tämän poissa ollessa.

Naiset raadin pöytäkirjoissa

Kaikkein varakkaimpien porvareiden vaimot esiintyivät 1600-luvulla vain
harvoin kirjallisuudessa tai ajan lähteissä. Esimerkiksi Ruotsissa vaikuttaneen

296 TKA, TRO BIa 14, 26.9.1642, 427–432; TKA, TRO BIa 17, 22.2.1645, 147;
10.5.1645, 272; TKA, TRO BIa 18, 23.2.1646, 113–115. Poika oli Petter Såger ja vävy
Gottfrid Rosskamp.

297 TKA, TRO BIa 9, 4.12.1637, 158v–159; TKA, TRO BIa 17, 17.2.1645, 136; TKA,
TRO BIa 25, 7.4.1655, 84–91.

298 Kallioinen 2000, 260; Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 29.

299 Karlsson Sjögren 1998, 17; ks. myös Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 29–30;
Liljeström 1996, 119–120; Vainio-Korhonen 2002, 21; Wiesner-Hanks 2001, 92.

Louis De Geerin puoliso Adrienne Gérard kuvataan lähinnä vain naisena, jonka kautta aviopuoliso sai varakkaita lankoja ja useita lapsia. Kun kauppa ja perhe yksityisenä elämänpiirinä erkanivat toisistaan, joutuivat naiset marginaaliin lähteissäkin. Naiset siirtyivät kaupasta suhteiden ja taloudellisten resurssien välittäjiksi, jota he toki olivat olleet aiemminkin. Heidän kauttaan omaisuutta siirtyi uusille yrittäjille ja porvarisnaiset saivat avainaseman perheiden taloudellisten verkostojen vahvistamisessa ja laajentamisessa.³⁰⁰

Turkua koskevissa lähteissä porvarieliitin naisia kuvataan lähinnä vain kahdella sanalla vaimo ja leski. Miehillä puolestaan merkittiin usein ammattinimike. Tapa oli jo keskiaikainen ja osoittaa hierarkian tärkeää merkitystä virkamiehille ja yhteisölle. Tosin 1600-luvun turkulaisilta suurkauppailta ja heidän vaimoiltaan epiteetti yleensä puuttui raadin omasta pöytäkirjasta, sillä se tiesi muutenkin, mikä heidän asemansa yhteisössä oli. Kaupunkilaisista heidän asemaansa tarkentavan epiteetin saivat lähes aina raadin jäsenet, ja heitä kutsuttiin asiakirjoissa pormestariksi, raatimieheksi tai kämneriksi. Tosin asemaa kuvailevat sanat saattoivat esiintyä toisessakin muodossa, kuten pormestari Henrik Schefferin vaimon Margareta Gabrielsdotterin tapauksessa. Vaimon kunnianloukkausasiaa käsiteltäessä aviomiehen virallista asemaa ei korostettu. Tämä johtui siitä, että pormestari oli oikeudessa ajamassa vaimonsa asiaa, eikä hänen kuulumistaan raatiin haluttu korostaa muuten kuin antamalla hänelle virkamiehelle kuuluvat mainesanat rehellinen ja kunnioitettu mies.³⁰¹ Johtavaan porvaristoon kuuluneet käsityöläisperheiden naiset olivat ryhmä, joka identifioitiin usein ammattinimikkeellä, joka saatettiin kirjata ennen miehen nimeä tai sen jälkeen. Esimerkiksi *Judith skomakare Märten Lambertz* saattoi esiintyä myös lisänimellisessä muodossa *Märten Lambertz Skomakare hustru Judith*. Turun raati saattoi kirjata naisen pelkästään miehensä sukunimeen tai ammattinimikkeeseen perustuvalla nimellä liittämällä siihen suffiksin -ska / -s. Siten Hebla Pärlestickerska tai Malin Trällska ja Malin Trälls kertoivat naisen tai hänen miehensä ammatinharjoituksesta ja avioliitosta. Porvarisnaisten nimistä käytettiin samanlaista suffiksimuotoa esimerkiksi alaksalaisen alueen ja Tukholman asiakirjoissa.³⁰²

Naiset korostivat myös itse asiakirjoissa kuulumistaan sukuun ja perheeseen. He nimittivät itseään vaimoiksi, äideiksi, tyttäriksi ja sisariksi. He olivat tietoisia sukupiiristään, jonka ympärille heidän elämänsä kietoutui. Turussa esimerkiksi Ingeborg Gerdner kutsui itseään raadille lähettämässään kirjeessä Jakob Wolle nuoremman (*den yngre*) leskeksi. Tällä hän määritteli asemansa

300 Stadin 2004, 258.

301 KA z:1, TRO 8.11.1628, sp; Kallioinen 2000, 89.

302 KA TKO z 180, 5.11.1660, 217–218; Ojala 2014, 94–96.

porvariston joukossa tarkoin. Kaupungissa asui hänen edesmenneen miehensä setä Jakob Wolle vanhempi (*den äldre*), joten näiden taloudelliset toimet oli eroteltava toisistaan. Ingeborg korosti lisäksi itsenäistä asemaansa täysivaltaisena leskenä, joka hallitsi perheen omaisuutta.³⁰³

Suomessa oli 1600-luvulla yleisenä käytäntönä, että nainen merkittiin asiakirjoihin syntymästä kuolemaan isänsä suvun nimellä, lähinnä patronyymillä. Turkulaiset porvarisnaiset edustavat poikkeusta tästä säännöstä, sillä heidät saatettiin jo 1600-luvun alussa kirjata asiakirjoihin miehensä sukunimellä. Esimerkiksi sopii Malin Träll, eli syntymänimeltään Magdalena Persdotter Trumbell, joka avioitui ensimmäisen kerran kauppias Thomas Trällin ja toisen kerran hovioikeuden asessori Jakob Larssonin kanssa. Hänestä käytettiin lähteissä pääsääntöisesti nimeä Malin Träll, ja tätä nimimuotoa käytän itskin tässä väitöstutkimuksessa. Oikeus tunnisti hänet kuitenkin myös muilla nimillä.³⁰⁴

Riippui kulloisestakin kaupunginkirjurista, millä nimellä hän kirjasi porvarisnaiset pöytäkirjoihinsa. Sama henkilö saatettiin merkitä eri asiakirjoissa ja jopa saman asiakirjan eri kohdissa eri tavalla.³⁰⁵ Porvarisvaimon tavallisin epiteetti oli *hustru* eli vaimo. Häntä voitiin kutsua pelkästään vaimoksi, esimerkiksi vaimo Maliniksi – *Hustru Malin*, tai miehensä vaimoksi muodossa vaimo Malin, Thomas Trällin vaimo – *Hustru Malin Thomas Trälls hustru* sekä leskeksi muodossa vaimo Malin, Thomas Trällin leski – *Hustru Malin Thomas Trälls enckia*. Kaikissa kolmessa tapauksessa ennen henkilönimeä mainittu asema vaimona korostaa Malinin oikeustoimikelpoisuutta ja sitä, että hänellä oli oikeudessa hoidettavana omia asioita.³⁰⁶

Edellisten esimerkkien jälkimmäinen sana vaimo tai leski tarkoitti varhaismodernina aikana naisen siviilisäätystä, mutta ensin mainittu vaimo-sana sitä, että henkilö oli vastuussa jostakin tai hän omisti jotakin. Sana voitiin korvata emännyyttä tarkoittavalla sanalla *matmoder*. Tällainen vaimo maksoi veroja, vastasi vahingoista, vuokrasi tiloja tai antoi lainoja. Hänellä oli myös taloudenhoito vastuullaan ja hän omisti omaisuutta. Myös Englannissa kaupan alalla toimivia naisia nimitettiin varhaismodernina aikana sanalla *mistress*. Sana tarkoitti siis ammatillista aktiivisuutta ja talouttaan valvovaa naista.³⁰⁷

Vuonna 1636 Malin Trälliä kutsuttiin raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa nimillä *Trälls enka*, *Trällska*, *Thomas Trälls enka*, *Thomas Trälls och Jakob*

303 KA z:11, TRO 25.8.1641, 406–407; Lahtinen 2007, 21.

304 Toropainen 2014a, 132.

305 Pykkänen 1990, 56.

306 Pihl & Ågren 2014, 170–190.

307 Ojala 2014, 94–96; Pihl & Ågren 2014, 170–190. Vaimo esiintyy jotakin omistavan merkityksessä lähinnä verotuksen ja erityisesti oikeuden lähteissä.

Larssons enka, Jakob Larssons enka, enkehustru Magdalena, enkehustru Malin, enka Malin Persdotter sekä vuonna 1637 näiden lisäksi *enka Magdalena Persdotter, Magdalena Persdotter Trumbell, Magdalena Träll*. Raati tunsi hänet ja hänen oikeusjuttunsa hyvin, sillä vuonna 1639 hän esiintyy nimellä *Hustru Malin* ja *Moder Malin*. Vuodesta 1644 hänen nimekseen pöytäkirjoissa vakiintui *Malin Träll* tai *Trälls Malin*.³⁰⁸ Kaikkiaan hänestä käytettiin siis ainakin viittätoista eri nimimuotoa.

Tyhjentävää vastausta Malin Trällistä käytettyjen nimimuotojen syille on vaikea hakea, mutta jotkin seikat ovat selvempiä. Nimitykset vaimo, leski ja äiti viittaavat hänen perhesuhteisiinsa ja kyseisessä oikeusjutussa käsiteltyihin yksityisiin tai perheen perintö- ja talousasioihin. Naisen arvokkain asema oli omistettu vaimolle ja äidille, joka huolehti perheensä taloudesta ja lastensa kasvattamisesta kunnan kansalaisiksi. Kauppias Trällin leskenä hän vastasi tämän pesään liittyvistä asioista ja asessorin leskenä taas tämän omaisuuden liittyvistä seikoista. Koska hän esiintyi Trällin leskenä ennen avioliittoaan Jakob Larssonin kanssa ja myös sen jälkeen, halusi raati korostaa hänen kuulumistaan kaupungin porvaristoon. Nimitys kertoo ryhmäidentiteetin vankasta asemasta. Malin ennätti olla asessorin kanssa avioliitossa vain lyhyen ajan ennen tämän kuolemaa. Koska asessorin edellisen avioliiton lapsilla oli omat taloudelliset vaateensa, korostettiin nimityksellä myös sitä, että leskellä ja tämän perillisillä oli omaa pesään tuotua omaisuutta, jota ei tullut käyttää asessorin velkojen maksuun.

Syntymänimellään Trumbell Malin Träll mainitaan ainoastaan jutuissa, joissa esiintyy myös hänen veljensä kauppias Petter Trumbell. Tällöin kyseessä on juuri Trumbellin perheen taloudellisten asioiden selvittely. Muutoin vaimo Malin huolehti nimenomaan Trällin perheen omaisuudesta. Määritelmänä vaimo, leski ja leskivaimo olivat vaihtelevia ajan turkulaisissa lähteissä. Naisen tavallisin ja varmasti myös statukseltaan korkein epiteetti oli vaimo, sillä leskenäkin hänet tunnistettiin edesmenneen miehensä vaimoksi. Malin Träll, hänen huomattava omaisuutensa ja hyvä maineensa tunnettiin kotikaupungissa, sillä vaikka hän syyllistyi toisen vaimon herjaamiseen, kutsui raati häntä rehelliseksi, kunnialliseksi ja pidetyksi vaimo Maliniksi.³⁰⁹

Myös muista johtavan porvariston naisista käytettiin tavallisesti vähintään kahta nimimuotoa, pois lukien epiteetit. Siten Geska Hansdotter Henning

308 TKA, TRO Blä 6, 19.3.1634, 38, 39v; TKA, TRO Blä 7, 1.7.1635, 52v; TKA, TRO Blä 8, 26.3.1636, 41; 26.9.1636, 97v–98; 10.10.1636, 106; 14.11.1636, 150; 16.11.1636, 153v–154; TKA, TRO Blä 9, 20.2.1637, 26v; 29.4.1637, 56–56v; TKA, TRO Blä 10, 24.1.1638, 14–14v; TKA, TRO Blä 11, 1.7.1639, 199; TKA, TRO Blä 12, 4.11.1639, 28–30; TKA, TRO Blä 17, 5.10.1644, 6–7; TKA, TRO Blä 18, 19.3.1646, 167.

309 KA z:1, TRO 8.11.1628, sp.

oli tavallisesti Geska Hansdotter tai Geska Hörnigk miehensä mukaan.³¹⁰ Kauppias Wellam Gerdnerin tytär, jonka perintöä käsiteltiin vuosina 1631–1648, sen sijaan esiintyi yli 150 oikeusjutussa lähinnä vain nimellä Ingeborg Gerdner. Miestensä Jakob Wolle nuoremman ja Jost Qvantin nimillä häntä ei mainita koskaan.³¹¹ Qvant ei kuulunut porvaristoon vaan sotilassäätyyn, joten hänen nimensä käyttäminen ei ollut ainakaan Turun raadin edun mukaista. Raati kun pyrki korostamaan asiakirjoihin merkitsemillään nimimuodoilla oman yhteisönsä asemaa. Nämä esimerkit edustavat Turun oikeuspöytäkirjoissa tavallisimmin naisista käytettyä nimikäytäntöä.

Toisinaan näihin nimityksiin saatettiin lisätä vaimon kunniallisuutta merkitseviä lisäepiteettejä. Siten Johan Sägerin leski oli vuonna 1633 miehensä jälkeensä jättämä rakastettu leski.³¹² Paria vuotta myöhemmin raati käytti samaisesta leskestä huomattavasti tuttavallisempaa nimitystä Sägeriskan.³¹³ Vihdoin maaliskuussa 1646 oikeus kirjasi lesken nimenkin pöytäkirjaansa ja antoi tuomionsa vaimo Elin Plagmanin asiassa.³¹⁴

Porvarisnaisten epiteetit olivat samanlaisia kuin heidän miehistään käytetyt. Koska porvarin tuli olla rehellinen kaupassaan, kutsuttiin varsinkin mahtiporvariston naisia asiakirjoissa sanoilla *hederlig* tai *ärlig*. Lisäksi heidän oletettiin olevan kaikkien muiden lailla jumalisia, joten heitä kuvattiin sanoilla *gudfruktig och hederlig matrona*. Kuten porvareiden, tuli heidän vaimojensakin olla rehellisiä kaupankäynnissä ja periä myymistään tuotteista oikea hinta. Lisäksi heidän tuli olla ahkeria ja palvelualltiita. Viimeiset kaksi määritelmää liittyivät lähinnä kotitalouden hoitamiseen, mutta myös siihen, että vaimot toimivat miehensä apuna kaupassa.³¹⁵

310 Esimerkiksi KA z:171, TKO 16.10.1640, sp; TKA, TRO BIa 14, 11.5.1642, 269–270.

311 Esimerkiksi TKA, TRO BIa 12, 6.6.1640, 250; TKA, TRO BIa 13, 8.5.1641, 288; TKA, TRO BIa 14, 28.2.1642, 214; KA z 172, TKO 22.11.1643, 140v–141; TKA, TRO BIa 18, 27.4.1646, 233–239; TKA, TRO BIa 19, 18.1.1647, 94–95. ”... hurulunda Gudh den högste hafwer nådeligen kalladt Rustmestarens Jost Quantens hustru, deras Swägerska Sahl. Hustru Ingebor Gerdner, ifrån denne usle verlden, på deras gård Hapaniemi i Tafwastelandh,...”.

312 TKA, TRO BIa 5, 25.5.1633, 63v. ”Effter S. Johan Sägers Käre Effterlätne Enckies wenlige begieren, effter som allom well witterligit är, Gudh Alz.tig hafwue hennes S. Kere Man ifrå denne werden kalladt, som i sin Lijfz tijdh war förordnat förmyndere, för S. Petter Plågmans, fordom Bårghmesteres barn, att nu i samme stelle en annan Ehrilig och beskedelig man förordnes måtte. Dertill af Retten blef deputerat Casper Ekman, Rådman.”

313 TKA, TRO BIa 7, 29.4.1635, 37–37v.

314 TKA, TRO BIa 18, 7.3.1646, 132–133.

315 Hassan Jansson 2011, 237; Kallioinen 2012, 4–5; Stadin 2004, 261–262; ks. myös Van den Heuvel 2007, 56–57. Myös Alankomaissa oli käytössä lainsäädäntö, jonka mukaan nainen oli miehelle alisteisessa asemassa. Vaimo oli luonnollisesti miehensä

Toisinaan porvarisnaisen nimeä ei mainita laisinkaan, vaan hänet tunnistetaan asiakirjoissa vain isänsä nimeltä mainitsemattomana tyttärenä, miehensä vaimona tai leskenä. Kokonaan nimettömäksi jää esimerkiksi Gottschalk Schlüterin leski, joka mainitaan raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa vuosina 1644– 1646 yhteensä kuusi kertaa. Tapaus osoittaa, että leski, jota ei mainita asiakirjoissa kertaakaan miehensä eläessä, ei ollut kovin tottunut johtamaan talouttaan kodin ulkopuolella. Hän halusi siirtää miehensä hoitamat asiat poikapuoliensa ja vävyensä sekä valtuuttamansa ulkopuolisen miehen tehtäväksi onnistumatta siinä kovinkaan hyvin.³¹⁶ Suurin osa naisista on kuitenkin saanut nimensä kirjatuksi, tosin vain ehkä yhden ainoan kerran. Se, ettei heidän nimiään mainita asiakirjoissa, korostaa virallisen yhteisön merkitystä. Tyttären isä toimi tämän holhoojana ja aviomies edusti vaimoaan. Kun kyseessä olivat yleensä taloudelliset asiat, ei perheen pään valtapiiriin kuuluneen yksilön nimeä ollut tarpeen mainita, sillä talouden isäntä hoiti ja valvoi kaikkien isännänvaltaansa kuuluneiden etuja. Kuten jo Malin Trällin tapauksesta selvisi, ei leskenkään nimellä ollut merkitystä, sillä hänen talouttaan oli ennenkin käsitelty virallisissa asiakirjoissa täysivaltaisemman aviomiehen nimen kautta.

Yksilö ja esivalta

Turun raati toi oikeuspöytäkirjoissaan esille johtavan porvariston miesten ja naisten aseman korostamalla sen kunniallisuutta ja kuulumista kauppiasyhteisöön. Merkintätavat korostivat samalla mahtiporvariston asemaa kaupungin poliittisen ja taloudellisen vallan käyttäjinä. Yksilön toimet ja kunniallisuus olivat tärkeitä, mutta samalla raati viestitti esivallalle, jolle sen oli viime kädessä vastattava päätöksistään, johtavan porvariyhteisön merkitystä taloudellisena resurssina. Yksittäinen porvarisnainenkin oli tällöin tärkeä. Kysymys ei ollut vain yhteisöstä ja yksilöstä, vaan myös kauppiaseliitin omaisuudesta, jota oli myös naisten hallussa.

Kauppiaan kunniallisen lesken kuulumista kaupunkiyhteisöön korostettiin erityisesti silloin, kun tämä oli avioitunut kauppaan harjoittavan porvariston ulkopuolelle. Porvarisvaimo voitiin esittää kauppiasmiehensä leskenä ja vasta toiseksi uuden porvaristoon kuulumattoman miehensä puolisona. Raati

edusmiehisyyden alainen ja miehen tuli puhua julkisuudessa hänen puolestaan ja puolustaa häntä. Sen sijaan yli 25-vuotiaat lesket ja naimattomat naiset katsottiin kykeneviksi hallitsemaan omaa omaisuuttaan ja päättämään omista asioistaan; Wiesner-Hanks 2001, 56.

316 TKA, TRO BIa 17, 28.4.1645, 261–263; TKA, TRO BIa 16, 8.7.1644, 426; TKA, TRO BIa 17, 8.3.1645, 171; TKA, TRO BIa 17, 10.3.1645, 173; TKA, TRO BIa 17, 5.5.1645, 265; TKA, TRO BIa 18, 9.3.1646, 140; 4.7.1646, 304.

korosti tällä sitä, että naisen omaisuus oli lähtöisin hänen porvaristoon kuuluneilta vanhemmiltaan, kauppiasmieheltään ja häneltä itseltään. Kauppiaslesken korostunut kiinnittäminen porvaristoon suojeli hänen omien lastensa oikeutta kaupalla hankittuun omaisuuteen, joka jäi perheen kaupankäynnin perustaksi jatkossa.

Porvarisnaisten raadin pöytäkirjoissa mainitut tuttavalliset nimet, kuten *Trellschan*, kertovat siitä, että kaupungin hierarkkinen yhteisö tunnisti hänet jäsenekseen. Nimityksellä sinänsä ei ollut merkitystä, sillä kauppiasperheet tunnettiin perheenpäänsä nimellä kaikkialla Itämeren piirissä. Yksilö ei ollut ensisijainen solmittaessa suhteita tai punnittaessa niiden luotettavuutta, vaan perheen yrityksen maine. Vaimot saattoivat toisinaan jäädä miehensä nimen pimentoon, sillä he olivat aviopuolisonsa edusmiehisyyden alaisia. Silti lähes kaikki porvarisnaiset mainitaan omalla nimellään heitä koskevissa lukuisissa oikeusjutuissa. Vain muutama jäi nimeltään tuntemattomaksi tai pelkällä etunimellä identifioitavaksi.

Paikallisyhteisö, suku ja porvarisnainen

Tarkastelen tässä luvussa johtavan porvariston naisten asemaa Turun paikallisyhteisössä. Jokainen ihminen kuului omaan perheeseensä, mutta myös laajempiin piireihin asuinyhteisössään. Saattoivatko naiset tukeutua tarvittaessa sukunsa, raadin tai holhoojiensa tukeen? Millaisia keinoja naisilla oli vaikuttaa näihin ryhmiin omien etujensa ajamiseksi?

Raati naisen tukena

Alexander Bruunin leski Kirstin Hansdotter Platz valitti mitä korkeimmin suurta surkeuttaan, ja että hän on antanut kaiken omaisuutensa edesmenneen miehensä velkojille laillisesti laaditun luettelon mukaan. Hän valitti, että osa velkojista ahdisteli häntä silti päivittäin. – – Velkojat sanoivat, että he halusivat päinvastoin palauttaa leskelle sen osan takavarikoidusta omaisuudesta, joka oli mahdollisesti lankeamassa heille. Oikeus antoi leskelle tästä todistuksen.³¹⁷

317 KA z:11, TRO 5.7.1641, 391. ”Alexander Bruns effterl. Enckia hustru Kärstin Hansdotter Platze, beswårade sigh nu på dett högsta om sin stora olegenheett, och att ändock hon hafwa opdragit sin Sal. Mans creditorer all sin ägendom effter lagligen oprättade Inventarium blifwer hon dock aff een deell dageligen molesterat och öfwerlupin: – – dock sade bete creditorerne sigh den eij begiära, uthan dee wille der öfwer henne Skiänkia dett som på deeras andeell aff hennes opdragne ägendom

Kirstinin retoriikka siitä, että hän oli luovuttanut kaiken omaisuutensa ja että hänelle oli jäänyt haltuunsa vain isätön lapsi, kertoi siitä, että isännätön talous saattoi kohdata erityisiä vaikeuksia. Raati korosti lausunnossaan Kirstinin kunniallisuutta ja sitä, että hän oli joutunut onnettomuuteen ilman omaa syytään. Tämän huomioivat myös häneltä velkoja perineet turkulaiset kauppiaat, jotka ilmoittivat, että he olivat valmiita palauttamaan osan omaisuudesta vaimon haltuun. Tämä esti häntä joutumasta kokonaan mieron tielle lapsensa kanssa. Porvariyhteisön kunniallista jäsentä siis pyrittiin auttamaan ainakin silloin, kun hän joutui ilman omaa syytään turmioon.³¹⁸

Osa naisten käyttämää retoriikkaa oli vedota jonkun muun hyväksi kuin itsensä. Äideille oli luonnollista vedota lastensa tulevaisuuteen ja omaisuuteen. Naiset eivät juuri koskaan vedonneet vain omasta puolestaan, vaan he käyttivät välittäjän roolia hakemuksissaan ja anomuksissaan. Ehdoton enemmistö tällaisia anomuksia tehneistä naisista oli leskiä kuten Kirstin Platz. Nämä hakemukset osoittavat myös sen, etteivät naiset olleet pelkästään passiivisia lenkkejä miesten maailmassa. Anomustensa kautta he saivat henkilökohtaisen yksilöllisen äänensä kuuluville valtaapitäville.³¹⁹

Miten vaimot olivat valmistautuneet miehen mahdolliseen kuolemaan, vai olivatko mitenkään? Erityisesti silloin, kun perheen vaimo ei ollut aktiivisesti mukana kauppatoimissa, hänellä saattoi olla ongelmia saada edes selvitettyä, mikä pesän todellinen taloudellinen tilanne oli. Kauppatoimiin osallistuminen mahdollisti informaation kulun, jolloin vaimokin oli perillä miehensä kauppasuhteista, joiden kautta hän sai tarvittavat tiedot taloudellisesta asemastaan. Toisinaan leski joutui tunnustamaan, ettei hän tiennyt miehensä kauppatoimista mitään eikä hän ollut selvillä perheen kauppakirjanpidon tilasta tai sisällöstä. Vakaakin talous järkkäyi, kun velkojat halusivat varmistaa saamisensa perheenisän kuoltua. Tällöin lesket käyttivät hyväkseen asemaansa porvariyhteisössä ja hakivat siltä apua tukalaan tilanteeseensa. Oli lesken etu, jos perhe oli toiminut miehen eläessä siten, että sen katsottiin olevan arvollinen saamaan

pro rato tillfalla kunde, och hon det schulle tilbaka bekomma; Alltså wardt henne aff Rätten bewilliat och meddelt detta bewijs;”

318 KA z:19, TRO 5.3.1649, 78–79; 13.6.1649, 208–209; 11.7.1649, 25; 19.9.1649, 291–292; TKA, TRO Blä 21, 30.5.1650, 165. Raati tuli vastaavassa tilanteessa myös kauppias Jakob Ogilvien leskelle Margareta Kihlolle.

319 TKA, TRO Blä 10, 31.10.1638, 174; TKA, TRO Blä 12, 9.5.1640, 202–203; TKA, TRO Blä 13, 13.3.1641, 197; 5.7.1641, 400–401; TKA, TRO Blä 15, 21.8.1643, 438–439. Raati antoi elokuussa 1643 kirjansitoja Mickel Pintzerin leskelle vaimo Margareta Hansintyttäreille kirjeen, että tämän velkojien tulisi jättää hänet rauhaan, sillä hän halusi luovuttaa koko omaisuutensa velkojille suuren velkansa vuoksi. Itsellään hänellä oli pieniä lapsia; Lahtinen 2007, 89; Norrhem 2007, 32–35.

sukulaisten ja porvariyhteisön tuki. Suoranainen oman edun tavoittelu saattoi jättää perheen asemaan, jossa halukkaita puolustajia ei löytynyt. Ilmeisesti juuri siksi oman edun liioiteltu tavoittelu esiintyy asiakirjoissa vain harvoin ja sitä pyrittiin suitsimaan tulevaisuutta ajatellen. Poikkeuksiakin toki esiintyi, mutta tällöin asianosaiselle huomautettiin sopimattomasta käytöksestä muita kohtaan.³²⁰

Voidaan tosin kysyä, olivatko nämä lesket todella niin tietämättömiä miehensä toimista, kuin he antoivat ymmärtää. Lesken etuihin saattoi kuulua tietämättömyyden korostus, sillä epävarmoiksi todettuja velkoja alennettiin usein tai ne hylättiin kokonaan oikeudessa. Vaikka maksettavat summat olisivat olleet suhteellisen pieniäkin, niistä saattoi kertyä lesken uuden elämän alulle tarvittava pääoma. Osa näistä veloista oli varmasti todellisia, sillä maksamattomia suorituksia oli kertynyt kymmenienkin vuosien ajalta ja alkuperäiset velkojat olivat saattaneet jo kuolla.

Johtavan porvariston vaimojen osallistumisesta perheiden ammatinharjoitukseen on vaikea saada kokonaiskuvaa, sillä lähteisiin päätyivät yleensä vain aviomiehet. Koska useat lesket joutuivat taistelemaan elantonsa puolesta ja lopettamaan kauppatoiminnan tai käsityön harjoittamisen miehensä kuoltua, voidaan olettaa, että he eivät olleet osallistuneet perheen varsinaiseen ammatinharjoitukseen ainakaan laajassa mittakaavassa miehensä eläessä. Gävlen osalta on voitu todeta, että siellä monet lesket joutuivat taloudellisiin vaikeuksiin miehensä kuoltua kuten Turussakin. Gävlessä myöskään käsityöläislesket eivät jatkaneet verstaansa toimintaa. Joka tapauksessa molemmissa kaupungeissa lesket saapuivat itse oikeuteen hoitamaan asioitaan ja solmimaan sopimuksia.³²¹

Porvarisleskien oikeutta kauppatoimiin ei kyseenalaistettu oikeuspöytäkirjojen mukaan millään lailla, vaan niitä pidettiin itsestään selvinä. Naiset eivät olleet pelkkiä ylimenokauden toimijoita miehen kuoleman ja lasten aikuistumisen välillä, vaan samanlaisia lenkkejä sukupolvien selviämisen ketjussa kuin miehet. Vaikka yritys ei olisi aina säilynyt saman suvun hallussa sukupolvien ketjussa, oli sekä miesten että naisten ensisijaisena tavoitteena pitää oma ja seuraava sukupolvi kiinni leivän syrjässä.³²²

Gävlessä porvarisnaisten esiintyminen oikeudessa oli 1630-luvulla tavallista. Tällöin naiset kaikista siviilisäädystä tulivat hoitamaan asioitaan julkiseen tilaan raastupaan. Tämä käytäntö oli muuttunut 1670-luvulle tultaessa.

320 Davidoff & Hall 1987, 213–215; Kallioinen 2000, 235–236; Karlsson Sjögren 1998, 104, 113–114.

321 Karlsson Sjögren 1998, 93–94, 109.

322 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 121–122.

Oikeuden juttutaakka oli kasvanut ja esimerkiksi leskien asioita käsiteltiin oikeudessa enemmän kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Lesket eivät kuitenkaan tulleet enää itse paikalle oikeuteen, vaan lähettivät sinne kirjallisen lausuntonsa tai miespuolisen valtuutettunsa. Sama ilmiö on todettavissa Turun oikeuspöytäkirjoista. Erityisesti johtavaan porvaristoon ja kaupungin eliittiin kuuluvat lesket toimivat näin. Tähän oli syynä kruunun tiukkeneva kontrolli, oikeuden ammattimaistuminen ja yhä enemmän kaavoihin vakiintunut oikeudenkäyttö, jolla yhteiskuntaa pyrittiin valvomaan ja ohjaamaan halutulle tielle. Poikkeuksiakin tästä säännöstä oli. Osa leskistä kävi vielä itse oikeudessa, mutta saattoi toisinaan lähettää sinne valtuutettunsa, kuten turkulainen Elin Säger, joka antoi poikiensa ja kirjanpitäjänsä hoitaa oikeusjuttunsa ennen kuin saapui tarvittaessa itse paikalle viimeistelemään niiden käsittelyn.³²³

Juuri leskinä naisilla oli suurimmat lailliset oikeudet kaikkialla uuden ajan alun Euroopassa. Oikeus korosti kuninkaan ja isän tai aviomiehen vallan tärkeyttä perheessä ja perheen suhteissa ulospäin. Leskillä ei kuitenkaan ollut aviomiestä, joka heitä kaitsi. Ruotsin keskiaikaisten lakien mukaan aviopuolisoiden omaisuus säilyi heidän omana omaisuutenaan, vaikka miehellä oli avio-oikeus kahteen kolmasosaan vaimonsa omaisuudesta ja vaimolla yhteen kolmasosaan miehensä omaisuudesta. Sen sijaan Maunu Eerikinpojan kaupunginlain mukaisessa perimyksessä poika ja tytär perivät yhtä suuren osan. Miehellä oli kuitenkin velvollisuus edustaa vaimoaan tämän omaisuuden hoidossa ja kantaa ja vastata tämän puolesta oikeudessa – paitsi rikosasioissa, joissa jokaisen piti itse vastata puolestaan. Tosin keskiaikaisen lain mukaan vaimolle määrättyt sakot maksoi hänen miehensä, joskin vaimon omaisuudesta. Toimenpiteen suorittajalla oli merkitystä.³²⁴

Miehen pitkä ja uskollinen palvelus kaupungin virassa toi taloudellista turvaa hänen vaimolleen vielä leskenäkin. Tammikuussa 1650 koko raatihuoneelle saapuneelle porvaristolle ilmoitettiin, että koska pormestari Märten Sigfridsson oli ollut toimessaan viidettätoista vuotta ja alkoi tulla vanhaksi, hän oli anonut eroa kuvernööriltä, joka oli sen myöntänyt. Koska hän oli hoitanut ammattikunta-asioita moitteettomasti, myönnettiin hänelle oikeus säilyttää paikkansa kulkueissa ja kokoontumisissa. Toiseksi hän sai harjoittaa jatkossa porvarillista

323 Karlsson Sjögren 1998, 109–113; Ks. myös Andersson 1998, 53; Österberg 1988a, 23.

324 Karlsson Sjögren 1998, 41; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 122; Rapola 1926, 282. MEK, Naimisen Caari, XIV Lucu. ”... Joco se on yxi eli useambi, heillen tule caickille puoli Isänsä cansa: Ja ottacaan sen werran Lapsi cuin lapsikin. On myös emännällä monda huolemista, eroittamata, olcaan sama Laki.”; Perimisen Caari, I Lucu. ”Cuole Kylän asujain, eli hänen waimonsa, ja lapset, Poica sekä Tytär, jälkehen jävät: Perikähän nijn palion Poica cuin Tytärkin, ja nijn palion Tytär cuin poicakin: ...”

elinkeinoaan maksamatta siitä kaupungille tulevia veroja. Kuvernööri lahjoitti hänelle lisäksi maatilaa hänen ja hänen vaimonsa elinajaksi. Lisäksi hän sai nauttia kuolemaansa asti sata kuparitaalaria eläkettä kaupungin varoista.³²⁵

Jos miehen virkavelvollisuudet jäivät sen sijaan vähemmälle hoitamiselle, ei raati katsonut olevansa velvollinen elättämään leskeä. Kun raatimiehen leski Sofia Hansdotter vaati kaupungilta huhtikuussa 1654 poikansa kautta viittä sataa kuparitaalaria, ei raati suostunut vaatimukseen. Osan rahoista hänen miehensä oli antanut kaupungin käyttöön ja osa oli hänen maksamatonta kämnerin palkkaansa. Myöhemmin hänelle oli annettu tuulaakimaksujen kantajan tehtävä, josta hän oli nostanut palkan. Raatimies oli kuitenkin jättänyt kahden vuoden työn ja tilien laatimisen tekemättä niin, että toisen oli ollut laadittavana. Siksi leskelle ei katsottu voitavan antaa enää mitään, vaikka hänen poikansa valitti äidille tästä mahdollisesti aiheutuvaa vahinkoa.³²⁶

Kaikki kauppiaslesket eivät vetäytyneet julkisesta toiminnasta, sillä se ei kuulunut heidän rooliinsa kauppiaina. Kuitenkin he käyttivät toistuvasti asiamiestä, jolle he epäilemättä maksoivat palveluksista. Asiamiestä käytettiin tällaisissa tapauksissa ilmeisesti mukavuussyistä. Oikeudenkäyntipaikalle saapuminen saattoi häiritä jotakin toista tointa ja lisäksi leskillä oli useampia juttuja vireillä samanaikaisesti. Asiamiehen apu saattoi olla tarpeen, kun oikeusjärjestelmä kehittyi monimutkaisemmaksi.³²⁷

Leskillä oli valta ja pakkokin hoitaa omaa omaisuutta kuten parhaiten taisivat. Heillä oli myös valta hoitaa edesmenneen miehensä omaisuutta. Sen perivät lapset, mutta äiti oli usein alaikäisten lastensa holhooja. Vuoteen 1669 asti Ruotsin laissa äiti oli yksin lasten omaisuuden hoitaja. Sen jälkeen äidin piti toimia isän puoleisten sukulaisten neuvon mukaan.³²⁸ Yksin omaisuutta hoitamaan jääneet lesket katsoivat kuitenkin usein parhaaksi tukeutua esimiestensä

325 TKA, TRO BIa 21, 23.1.1650, 8; TKA, TRO BIa 13, 1.12.1640, 119. Nils Olofsson toimi raatimiehenä vuosina 1636–1640. Sai lisänimen Tammannylkijä; TKA, TRO BIa 25, 4.9.1655, 223. Oikeus määräsi syyskuussa 1655 entisen korkeassa iässä ja köyhyydessä kuolleen pormestarin Erik Olofssonin hautajaisiin käytettäväksi hänen sotakentällä olleen poikansa oikeuteen tallettaman 90 kuparitaalarin arvoisen kullan. Tämä siksi, ettei pormestarin hautaaminen tapahtuisi häntä ja kaupunkia häpäisevällä liian yksinkertaisella tavalla; TKA, TRO BIa 27, 23.11.1657, 266. Koska Petter Wedrichin jälkeen ei ollut jäänyt varoja joilla hänet voitiin haudata, antoi raati marraskuussa 1657 tarkoitukseen 30 kuparitaalaria; Carpelan 1890, 152, 169–170. Kollektiivinen kunnia näkyi useissa oikeuskäsittelyissä.

326 TKA, TRO BIa 24, 24.4.1654, 72–73; Ranta 1975, 870, 873. Simon Thomasson toimi kämnerinä vuosina 1639–1640 ja raatimiehenä vuosina 1641–1642.

327 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 127.

328 Korpiola 2009, 29–30. Holhoojaksi valittiin pääsääntöisesti ensin isän puoleisia sukulaisia, sitten äidin puoleisia ja näiden puuttuessa oikeuden määräämiä suvun ulkopuolisia miehiä.

eli raadin apuun. Esimerkiksi turkulainen kauppiaan tytär, kauppiaan ja upseerin vaimo sekä leski Ingeborg Gerdner turvautui raadin apuun elämänsä eri vaiheissa. Ensin hän haki apua raadilta oman perintönsä saamiseen ja sitten apua kauppatoimiinsa sekä lapsilleen holhoojaa.

Skotlantilaissyntyinen mahtiporvaristoon kuulunut Wellam Gerdner oli muuttanut Tukholmasta kauppiaaksi Turkuun, jossa hän asui ainakin vuodesta 1614. Itse hän oli edesmennyt viimeistään ennen heinäkuun puoliväliä vuonna 1626. Myös hänen nimeltään tuntemattomaksi jäävä vaimonsa oli kuollut ennen elokuuta 1632. Heidän lapsilleen Karinille, Robertille, Annalle, Wellamille ja Ingeborgille valittiin vuonna 1626 holhoojiksi isän Tukholmassa kauppiaina olleet veljet. Ongelmat alkoivat välittömästi, sillä holhoojat olivat eri mieltä perillisten kanssa sekä velvollisuuksistaan että perinnön suuruudesta. Tämä riita jatkui Turun raastuvanoikeudessa Ingeborg Gerdnerin osalta vuoteen 1653.³²⁹

Elokuussa 1632 kaikki Ingeborgin isän saataviin liittyvät asiakirjat oli toimitettu kaupungin raadille.³³⁰ Asiakirjoihin ei kuitenkaan ollut merkitty kaikkea omaisuutta.³³¹ Ingeborgin veli Robert Gerdner nuorempi pyysi toukokuussa 1634 kaupungin sinetillä varustettua protestia sisarustensa holhoojaa vastaan sekä kaikkien vuonna 1633 oikeudessa käsiteltyjen juttujen kopioita, sillä hän aikoi lähteä Ruotsiin selvittämään asiaa.³³² Perilliset ja holhoojat koettivat selvittää perinnön suuruutta raadin edessä, mutta eivät päässeet yksimielisyyteen siitä. Perilliset saivat huhtikuussa 1635 kuninkaallisen majesteetin tuomion, jonka mukaan he olivat saamassa holhoojilta vielä vajaat 51 000 taalaria hopearahaa. Kyseessä oli yksi 1600-luvun suurimmista turkulaisista perinnöistä.³³³

329 KA 261, Turun tuomiokirkon tili 1608–1615, 73v; KA 262, Turun tuomiokirkon tili 1618–1622, 4; KA 263, Turun tuomiokirkon tili 1623–1627, 63. Wellam Gerdnerin lapsia haudattiin kolme tuomiokirkkoon vuosina 1614, 1618 ja 1626; TKA, TRO Blä 3, 17.7.1626, 13–13v; TKA, TRO Blä 4, 25.8.1632, 40–40v; TKA, TRO Blä 5, 13.7.1633, 90–90v.

330 TKA, TRO Blä 4, 11.8.1632, 35v, 37; 20.8.1632, 39v; 25.8.1632, 40–40v; 22.9.1632, 54v–55; 29.9.1632, 60–60v.

331 TKA, TRO Blä 5, 13.7.1633, 90–90v; 20.7.1633, 101–102; 23.7.1633, 103v; 3.8.1633, 105–106; RA, Riksregistratur 5.11.1631, 188v. Kenraalikuvernööri Per Brahe kirjoitti jo marraskuussa 1631 Tukholman raadille, että se avustaisi perillisiä näiden asiassa.

332 TKA, TRO Blä 6, 10.5.1634, 73; 17.5.1634, 75; 21.5.1634, 82; TKA, TRO Blä 7, 1.7.1635, 51v. Robert nuorempi ilmoitti jälleen heinäkuussa 1635 aikovansa matkustaa Ruotsiin selvittämään asiaa.

333 TKA, TRO Blä 7, 4.7.1635, 54v–55; 11.7.1635, 56–56v; 13.7.1635, 58–58v; 14.7.1635, 59–59v; 22.7.1635, 65–65v; 27.7.1635, 67–68; 1.8.1635, 68v; 3.8.1635, 68v–70; 17.8.1635, 71v; 5.9.1635, 73; 7.9.1635, 74v; 10.9.1635, 75; 12.9.1635, 75; TRO Blä 12, 6.6.1640, 249–250; RA, Riksregistratur 11.12.1634, 1289v; RA,

Ingeborg Gerdner kasvoi ja avioitui, sillä joulukuussa 1638 oikeuden eteen tuli hänen miehensä kauppias Jakob Wolle nuorempi ja ilmoitti aikovansa matkustaa Tukholmaan hakemaan vaimonsa perintöä. Wolle kuoli pian tämän jälkeen onnistumatta aikeessaan, ja jo marraskuussa 1639 leski pyysi raatia käymään läpi hänen kirjansa perillisiä varten.³³⁴ Kesäkuussa 1640 Ingeborg Gerdner anoi raastuvanoikeudelta lapsilleen holhoojaa, jotta hänen omat setänsä eivät aiheuttaisi vahinkoa hänen lastensa perinnölle. Koska Ingeborg halusi huolehtia lastensa perinnöstä parhaalla mahdollisella tavalla, hän ehdotti tehtävään korkeita virkamiehiä, pormestaria ja hovioikeuden sihteeriä Gregorius Sylviusta. Pormestari halusi kieltäytyä tehtävästä, sillä hänellä oli jo tarpeeksi tekemistä veljensä holhottavien lasten kanssa. Pari viikkoa myöhemmin Ingeborg Gerdner pyysi jälleen holhoojia lapsilleen. Oikeus esitti tehtävään kahta raatimiestä. Toinen heistä ei halunnut ottaa hoidettavakseen pesän sekavaa omaisuutta ja toinen kieltäytyi kunniaa vastaan.³³⁵

Hovioikeuden asessoriksi ylennyt Sylvius kertoi, ettei lasten isä ollut luottanut häneen aiemmissa oikeusjutuissa ja siksi Sylvius ei katsonut olevansa kykenevä tehtävään. Lisäksi lasten isä oli pilannut hänen nimensä hovioikeudessa. Ingeborg ei ollut myöskään pyytänyt häntä selvittämään asioitaan miehensä kuoltua, vaan aiheutti hänen nimelleen tahroja Ruotsissa olevien herrojen silmissä pitämällä eräitä asiakirjoja hallussaan. Sylvius halusi myös välttää riitoja, joita leski punoi häntä vastaan.³³⁶ Ingeborg saattoi jopa käyttää painostusta pitämällä asiakirjat itsellään. Tällä hän ehkä toivoi taivuttavansa Sylviuksen holhoojaksi. Joka tapauksessa asia ratkesi parin vuoden kuluttua, sillä Ingeborg Gerdner avioitui uudelleen ratsumestari Jost Qvantin kanssa. Ingeborg kuoli loppuvuodesta 1646 tai aivan seuraavan vuoden alussa.³³⁷

Ingeborgin langot ilmoittivat tammikuussa 1647, että Jumala oli kutsunut pois heidän kälynsä Qvantin maatilalla Kangasalan Haapaniemessä. Wollen lapset oli annettu jalosukuisen rouvan Margareta Aderkasin huostaan, joka oli kirjoittanut sukulaisille, että näiden tulisi noutaa lapset luokseen. Langot

Riksregistratur 16.12.1634, 1320v; RA, Riksregistratur 3.9.1634, 888. Turun hovioikeus oli antanut lopullisen tuomionsa asiassa, mutta perilliset eivät tyytyneet siihen. Kuningatar katsoi tällöin hyväksi, että jutun käsittelyä jatkettiin Tukholmassa 20.1.1635.

334 TKA, TRO BIa 10, 5.12.1638, 177-177v; TKA, TRO BIa 12, 2.11.1639, 23; 6.12.1639, 69.

335 TKA, TRO BIa 12, 6.6.1640, 250; 22.6.1640, 279; TKA, TRO BIa 13, 13.9.1641, 420. Hovioikeuden sihteeri Gregorius Sylvius oli Jakob Wollen sisaren Katarina Wollen mies; Rapola 1926, 283. MEK, Naimisen Caari, XV Lucu. ”Nyt on Isä ja äiti cuollut: hallitcaan se sijtten cuin lähimmäistä sukua ombi, ...”

336 TKA, TRO BIa 13, 15.9.1641, 425-427.

337 TKA, TRO BIa 15, 11.9.1643, 453.

pyysivät, että lasten holhooja määrättäisiin Hämeeseen selvittämään lasten asioita.³³⁸

Tavallinen tarina oli kuitenkin porvarin leski, jonka omaisuus ei riittänyt miehen kuoltua velkojen maksuun. Koska rahaa liikuteltiin rajallisesti kauppailanteissa, olivat velkasuhteet tavallisia. Turkulainen porvari osti ulkomaisilta kauppiailta tavaroita velaksi. Hän maksoi ne Suomesta saatavilla tuotteilla, jotka laivattiin lähinnä Itämeren muihin satamiin. Niin kauan kuin porvari eli ja hänen kauppansa tuotti, velat maksettiin hitaasti takaisin. Kun mies sitten kuoli, päättyi kaupankäyntikin monen perheen osalta.

Tarvittaessa raati määräsi porvarisnaisten avuksi holhoojia isästään orvoksi jääneille lapsille. Esimerkiksi Lontoossa, joka oli suurkaupunki, toimi erillinen tuomioistuin, joka valvoi orpojen kaupunkilaislasten elatusta ja omaisuudenhoitoa.³³⁹ Myös Turussa raati otti tämän tehtävän. Edesmenneen raati-mies Gewert Bugenhagenin tyttären Anna Margareta Bugenhagenin setää ja holhoojaa Lyypekin porvari Didrich Bugenhagenia odotettiin saapuvaksi Turkuun vuonna 1636. Raati ilmoitti sillä välin, että perheen vanhat palvelijat saivat jäädä tehtäviinsä hoitamaan tytön omaisuutta ja saatavia, kunnes vainajan veli saapuisi paikalle. Molemmat palvelijat olivat olleet perheen palveluksessa kauan ja lupasivat hoitaa tehtävänsä kunnolla. Tähän lupaukseen vaikutti varmasti myös se, että palvelijoille oli luvassa huomattava pesämunana oman kauppaliikkeen aloittamiseksi pitkän palvelussuhteen päätteeksi. Tätä rahaa raati ei kuitenkaan ollut valmis maksamaan ennen perinnönjaon valmistumista.³⁴⁰ Vielä maaliskuussa 1637 toista palvelijaa kehoitettiin pitämään hyvää huolta isäntänsä kauppatavaroista, jotka tultaisiin myymään tämän tyttären hyväksi. Lisäksi hänen tuli laatia luettelo niistä tavaroista, jotka hän oli jo myynyt ja rahoista, jotka hän oli toimittanut perillisille.³⁴¹

338 TKA, TRO BIa 19, 18.1.1647, 94–95. ”... hurulunda Gudh den högste hafwer nådeligen kalladt Rustmestarens Jost Quantens hustru, deras Swägerska Sahl. Hustru Ingebor Gerdner, ifrån denne usle werlden, på deras gård Hapaniemi i Tafvastelandh,...”; TKA, TRO BIa 19, 12.2.1647,128; 13.2.1647,129; 4.10.1647, 408. Sylvius saapui helmikuussa 1647 oikeuteen Merthenin kanssa ja kertoi, että heidän välille oli noussut riita siitä, kumpi olisi läheisempi hoitaakseen heidän kälynsä Ingeborg Gerdnerin ruumiin Turkuun hautaan ja ottamaan tämän lapset luokseen; TKA, TRO BIa 19, 27.2.1647,148–150. Ingeborg Gerdnerin omaisuutta koskevat perintöriidat eivät päättyneet edes hänen itsensä jo kuoltua; TKA, TRO BIa 20, 9.2.1648, 21–22; TKA, TRO BIa 23, 18.4.1653, 98; Carpelan 1930, 152. Jost Qvant aateloitiin vuonna 1650 nimellä von Qvanten. Hän omisti Kangasalan Noksoisten kartanon, jota nimitettiin Qvantenbergiksi. Hän kuoli vuonna 1667.

339 Hanawalt 2007, 23.

340 TKA, TRO BIa 8, 29.7.1636, 71–71v; Ranta 1975, 870. Bugenhagen toimi raatimiehenä vuosina 1624–? ja 1632–1636 kuolemaansa saakka.

341 TKA, TRO BIa 9, 13.3.1637, 35v. Asiakirjassa puhutaan Bugenhagenin lapsista,

Mahtiporvareilla oli varastoissaan huomattava määrä varallisuudestaan. Kun Elin Plagman jakoi vuonna 1633 omaisuutta lastensa kanssa, saatiin heidän kauppaitoissa olleen omaisuutensa arvoksi lähes 8 500 kuparitaalaria. Ei olekaan yllättävää, että esimerkiksi kaupungin palaminen aiheutti porvaristolle melkoisen katastrofin, josta selviytyminen vaati kaupungin ulkopuolella olleen omaisuuden hyödyntämistä ja saatavien pikaista keräämistä. Lähde TKA TRO Blä 5, 60–61v. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

Porvarihteisöstä valittiin lisäksi kolme kauppiasta holhoamaan Margaretan omaisuutta.³⁴² Heidän tehtäväkseen jäi myös myydä helposti pilaantuva tavara. Tällaisia tavaroita olivat turkikset, nahkat, suolakala ja ruokatavarat.³⁴³ Myös Lyypekissä huolehdittiin Margaretan tulevaisuudesta ja kaupungin raati lähetti Turun raadille kirjeen, jossa hänen holhoojakeseen ilmoitettiin hänen setänsä.³⁴⁴ Margaretan äitikin mainitaan elossa vielä vuonna 1637, mutta hän ei puuttunut tyttärensä perintöasioihin, vaan hoiti oikeudessa omia velka-asioitaan. Ilmeisesti äiti katsoi turvallisemmaksi antaa tyttärensä sedän ja kaupungin määräämien miesten valvoa tämän etuja.³⁴⁵

mutta vain Anna Margareta mainitaan. Mikäli muita lapsia oli, he mahdollisesti kuolivat pieninä; ks. myös Keskinen 2012, 61.

342 TKA, TRO Blä 9, 20.5.1637, 73v; 18.10.1637, 139. Tilapäisiksi holhoojiksi valittiin kauppiat Petter Thorwöste, Petter Säger ja Karl Billsten.

343 TKA, TRO Blä 8, 4.7.1636, 68v.

344 TKA, TRO Blä 10, 25.8.1638, 130v–131v.

345 TKA, TRO Blä 9, 18.10.1637, 138v; Ranta 1975, 870. Stamer toimi raatimiehenä vuosina 1632–1636.

Heinäkuussa 1638 olivat linnanvouti, kaupungin kolme pormestaria ja kaksi raatimiestä sekä toiselta puolen Margareta Bugenhagenin holhoojat kokoon-tuneet arvioimaan ja jakamaan omaisuuden. Tällöin todettiin, että Didrich Bugenhagen oli käyttänyt Margaretan omaisuutta ja vienyt tytön pois Turusta. Kaupunki vaati osanaan perinnöstä kolmannesta. Koska kaikkia Bugenhagenin velkoja ei ollut vielä maksettu ja hänellä oli ollut kunnioitettu asema Turun raadissa, ei raati ollut vielä halunnut puuttua tyttären omaisuuteen. Samasta syystä kaupunki katsoi, että sille riitti, mikäli Didrich Bugenhagen antaisi kaikesta perinnöstä 2 000 hopeataalaria. Raatihuoneeseen hänen tuli antaa hyvä seijari eli kello, jossa oli viisarit. Tätä vastaan kruunu ja kaupunki luopuivat muista vaateista Bugenhagenin omaisuuteen, jota holhooja sekä täysivaltaiseksi tul-tuaan Margareta saivat hallita Jumalan, hengellisen ja maallisen lain mukaan niin kuin parhaiten taisivat. Raati lupasi vielä olla holhoojalle avuksi kaikissa laillisissa omaisuutta koskevissa asioissa.³⁴⁶ Margaretan Turussa perimä talo myytiin vuonna 1638 hänen muutettuaan kasvatettavaksi Lyypekkiin.³⁴⁷

Margareta ilmaantuu jälleen vuonna 1646 Turun asiakirjoihin, sillä ”Jumalinen ja hyveellinen Margareta Bugenhagen” peri tuolloin raastuvanoikeudessa viidessä eri jutussa Anders Mertheniltä saataviaan.³⁴⁸ Näissä oikeusjutuissa häntä ei vielä mainita epiteetillä vaimo, vaikka hän avioitui näihin aikoihin Saksasta Turkuun muuttaneen kauppias Joachim Wittfoothin kanssa.³⁴⁹ Margareta sai siis kasvatuksensa Lyypekissä, mutta palasi Turkuun joko yksin tai tulevan puolisonsa kanssa ja halusi heti selvittää vielä saamatta olleen perintönsä.

Turvaa ja turvattomuutta suvusta

Me menimme sinne ja tervehdimme pormestarin ja raadin nimissä häntä ja hänen tyttärtään ja kysyimme, haluaisivatko he nyt ottaa luotetut miehet arvioimaan edesmenneen Hans Magnuksen omaisuuden kaikenlaisten jälkipuheiden varalta. Tähän Lars Balthazarsson vastasi, että hän oli tyttärensä neuvonantaja kaikissa oikeudellisissa asioissa ja auttoi häntä kaikessa tämän parhaaksi. Hän sanoi kuitenkin, että tässä asiassa tytär sai

346 TKA, TRO BIa 10, 6.7.1638, 105v-106; TKA, TRO BIa 16, 19.7.1644, 453. Didrich Bugenhagen oli edesmennyt heinäkuuhun 1644 mennessä.

347 TKA, TRO BIa 15, 10.4.-17.5.1643, 340-346.

348 TKA, TRO BIa 18, 27.4.1646, 230; 4.5.1646, 241; 25.5.1646, 263-264; 20.6.1646, 292; 8.7.1646, 319-320. ”Gudhfruchtigh och dyderijke ...”.

349 Carpelan 1890, 128-143. Anna Margareta Bugenhagen haudattiin Turussa 26.6.1692. Hänen miehensä oli syntynyt Hampurissa vuonna 1620 ja hän kuoli Turussa vuonna 1670.

itse vastata raadille. Tytär vastasi, ettei hän pyytänyt tällä kertaa luotettuja miehiä. Hän ei myöskään aikunut ottaa heitä vastaan tai avata heille yhtään lukkoa tai ovea. Mikäli raati tulisi mahdillaan ja avaisi hänen lukkonsa ja ovensa, veisi hän omaisuutensa mukanaan ja etsisi jostakin uuden asuinpaikan. Tätä hän ei kuitenkaan uskonut tapahtuvat, sillä raadin hyvät herrat eivät olleet toimineet niin muiden hänen kaltaistensa kanssakaan. Esimerkkinä hän esitti Gewert Bugenhagenin.³⁵⁰

Anu Lahtinen käyttää termiä sukupiiri korostaakseen sukulaisuuden merkitystä sosiaalisena vuorovaikutusverkostona. Siihen kuuluivat perhe, verisukulaiset sekä lankouden ja huoltajuussuhteiden yhdistämät henkilöt. Verkostoon laskettiin kuuluvaksi sekä isän että äidin sukulaiset bilateraalisesti. Omaisuutta perittiin molemmilta vanhemmilta ja nainen saattoi saavuttaa arvostusta ja vaikutusvaltaa myös sen kautta sekä avioliitossaan että emäntänä. Tämä omaisuus siirtyi naisten aviomiesten hallintaan. Näkökulma korostaa naisten alistaisuutta miehille, mutta Lahtinen on tulkinnut näiden verkostojen antaneen naisille myös mahdollisuuden toimia aktiivisesti hakiessaan turvaa verkostoilta. Naiset eivät myöskään aina tyytyneet siihen, mitä sukupiiri odotti heiltä, vaan kapinoivat sitä vastaan.³⁵¹

Naisen oli mahdollista tukeutua halutessaan miespuolisiin sukulaisiinsa. Raastuvanoikeudelle kerrottiin lokakuussa 1636, että edesmennyt kauppias Hans Magnus oli solminut vuonna 1633 sopimuksen, jonka mukaan hän lupasi laivata muutaman lästin tervaa Englantiin. Näin ei ollut kuitenkaan tapahtunut ja vastapuolelle oli aiheutunut suuria kuluja ja haittaa. Magnuksen lesken Anna Larsdotterin edustaja ilmoitti lesken tahdon olevan, että tämä saisi lykkäystä asian käsittelylle. Leski aikoi kysyä asiasta isältään Raumalta, sillä hänellä itsellään ei ollut minkäänlaista käsitystä tästä asiasta.³⁵²

Anna Larsdotter luotti isänsä apuun myös maatilansa hoidossa. Raatimies Petter Jessenhausen ilmoitti nimittäin oikeudelle huhtikuussa 1636, että hän oli myynyt tilansa Meltolan Maarian Hirvensalossa edesmenneelle Hans Magnukselle. Nyt hän sopi Magnuksen lesken ja tämän isän Rauman pormestari

350 TKA, TRO BIa 8, 6.4.1636, 50–50v; Rapola 1926, 291. MEK, Perimisen Caari, X Lucu. ”Cusa caupungisa Lapset eli muut perilliset tahtowat Perindötänsä jaca, Sijnä pitä heidhän cuusi lähimmäistä Orpanoitansa läsnä oleman, taicka muuta cuusi hyvä Caupungin asujanda, jotca Borgmestarit ja Neuwomiehet Neuwohuonesia siehen asettawat: ...”.

351 Lahtinen 2007, 21–23.

352 TKA, TRO BIa 8, 10.10.1636, 106v.

Lars Balthazarssonin kanssa, että tämän päivän jälkeen nämä suorittaisivat ja kantaisivat kaikki tilan verot sekä varustaisivat sen ratsukon.³⁵³

Raati katsoi isän ylittäneen valtuutensa ja syytti Lars Balthazarssonia huh-tikuussa 1636 siitä, että tämä oli tehnyt itsestään edesmenneen vävynsä Hans Magnuksen lasten holhoojan ilman Turun raadin lupaa. Sitä paitsi Magnuksella oli Lyypekissä velikin elossa, joka olisi ollut lähin sukulainen lasten holhoo-jaksi. Raati vaati, että pormestari antoi sille luettelon Magnuksen omaisuu-desta, ennen kuin hän saisi matkustaa takaisin Raumalle.³⁵⁴ Tyttärensä luona Luostarikorttelin Kåkenhusin talossa oleskelevalle Lars Balthazarssonille lähettämässään kirjeessä raati määräsi hänet sakon uhalla toimittamaan oikeudelle oikean inventaarin Magnuksen omaisuudesta. Tämän jälkeen lasten äidin tuli antaa lupauksensa isänsä ja lähimpien sukulaisten kanssa siitä, että hän hoitaisi omaisuutta näiden parhaaksi.³⁵⁵

Jo myöhäiskeskiajan Tukholmassa ydinperheet olivat keskeisin perhemalli. Perheeseen kuuluivat yleensä vain puoliset, heidän lapsensa sekä palvelus-väkensä. Perheessä saattoi toki asua toisen puolison leskeksi jäänyt vanhempi, mutta harvemmin muita sukulaisia.³⁵⁶ Tällainen kuva vastaa 1600-luvun Turun johtavan porvariston perhemallia. Esimerkiksi vuonna 1661 johtavan porvariston 53 perheestä vain yhdessä asui ydinperheen lisäksi avioitunut poika, toisessa vävy, kolmannessa kauppiaan äiti ja neljännessä kauppiaan sisar. Kuten Tukholmassa, eivät Turunkaan johtavan porvariston perheet yleensä muodostaneet talouksia, joissa olisi asunut kaksi avioliitossa ollutta pariskuntaa yhdessä.³⁵⁷

Perheen valtasuhteisiin syntyy toisenlainen näkökulma, jos huomio kiinni-tetään aviopuolisoiden suhteen sijaan muihin suhteisiin. Esimerkiksi äidin ja lasten suhteita analysoitaessa nousee esiin se, että äidin rooli oli monille nai-sille tärkeä väylä valta-asemaan. Äitiys toi mukanaan velvoitteita, mutta myös monenlaisia henkilökohtaisia, sosiaalisia, taloudellisia ja juridisia oikeuksia.³⁵⁸ Mainittu Anna Larsdotter hallitsi lastensa isältä jäänyttä suurta omaisuutta. Hän ei kuitenkaan luottanut täysin omiin päätöksiinsä, vaan halusi kysyä tär-keissä päätöksissä isänsä neuvoa.

353 TKA, TRO BIa 8, 2.4.1636, 46v; KA I KO a:2, Maskun kihlakunta, Maarian ja Raision käräjät 27.10.1634, 149. Hirvensalon Meltolan tila huudatettiin ensimmäi-sen kerran Magnukselle lokakuussa 1634.

354 TKA, TRO BIa 8, 1.4.1636, 46.

355 TKA, TRO BIa 8, 6.4.1636, 50–50v.

356 Lamberg 2001, 85–89.

357 KA 7283, Turun ja Porin läänin toistekirja 1661, 948–970; Lamberg 2001, 86.

358 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 29–30.

Turussa sukulaiset käyttivät toisinaan hyväkseen leskien ja näiden pienten lasten omaisuutta tilaisuuden niin salliessa. Oikeuteen asiasta saatettiin mennä vasta kun leski oli avioitunut uudelleen ja hänellä oli aviomies puolustamassa itseään. Pormestarin leski Susanna Nilsdotter kuului niihin naisiin, jotka antoivat mieluiten miehensä puolustaa itseään. Lesken toinen mies toi loka-kuussa 1640 oikeuteen jutun, jossa hän vaati vaimonsa perintöä ja huomenlahjaa tämän ensimmäisen miehen sukulaisilta. Pormestarin sukulaiset olivat myyneet tämän talon ja keränneet hänen saatavansa sekä jakaneet perinnön keskenään. He olivat leskelle vielä velkaa rahaa sekä osuuden Saksassa olleeseen laivaan. Oikeus määräsi, että omaisuudesta maksettaisiin ensin vaimo Susannan huomenlahja, ja sen jälkeen perilliset jakaisivat lopun omaisuuden keskenään.³⁵⁹ Sukulaiset pyrkivät käyttämään tilaisuutta hyväkseen, mikäli he saivat holhoojan oikeudet naimattomaan sukulaisnaisensa. Mikäli naisen maine ei ollut tahraton, saattoi tämä joutua taloudellisen hyväksikäytön uhriksi. Elisabet Wolle kuitenkin todisti, että naisen henkilökohtaisella toiminnalla ja voimakkaalla tahdolla oli suuri merkitys sille, miten hän kykeni käyttämään omaisuuttaan.

Elisabet Wolle oli umpisokea holhouksen alainen ihminen, jota rasittivat monet oikeuden tuomiot, ja petollinen ja pahantahtoinen ihminen, joita piirteitä lietsoi vielä tämä vaimo Karin.³⁶⁰

359 KA z:171, TKO 22.10.1640, sp; Ranta 1975, 869. Sigfrid Simonsson toimi pormestarina vuosina 1608–1624.

360 TKA, TRO Blä 24, 14.6.1654, 205–215. ”... det Elisabet Woolle war een steenblindh menniskia, under förmyndares disposition, genom många passerade dohmar erkiend och bunden, afwug och illwillig igenom denne hust Karins tillskyndan.”; Hausen 1901, 128; Von Bonsdorff 1894, 109. Elisabet Wolle haudattiin 29. helmikuuta 1652 Turun tuomiokirkkoon edesmenneen Bengt Gråån hautaan kirkkosaliin naisten puolen penkkien alle; TKA TRO Blä 5, 22.5.1633, 58. Elisabet Wolle oli antanut salavuoteussakkojensa pantiksi kämnerille vuonna 1633 viittansa, jonka hänen makaajansa oli sitten noutanut oikeudesta ilman, että kämneri olisi muistanut, maksoiko kumpikaan sakkoja. Tapauksesta ei ilmene, antoiko Elisabet viittansa miehen vai mahdollisten omien sakkojensa pantiksi; TKA, TRO Blä 14, 5.3.–23.3.1642, 201–211. ”... för hennes begångne synder schull”; TKA, TRO Blä 15, 13.9.1643, 455; TKA, TRO Blä 18, 7.3.1646, 129–130; TKA, TRO Blä 19, 10.5.1647, 302–303; Aalto 1996, 105–107. Aallon mukaan naiselle ei vielä 1600-luvun alussa tuomittu sakkoja salavuoteudesta, vaan häntä pidettiin kuninkaan vuonna 1615 korkeimmalle oikeudelle antaman vastauksen mukaan lähinnä asianomistajana salavuoteustapauksissa; Kietäväinen-Sirén 2015, 107. Kun salavuoteuteen langennutta naista kutsuttiin yleensä sanoilla *qvinfolk* tai *kona*, ei Elisabet Wollesta käytetty koskaan tällaista leimaavaa nimitystä.

Elisabet Hansdotter Wolle oli rikkonut erästä porvarisyhteisön tärkeintä sääntöä. Hän oli syyllistynyt naimattomana naisena salavuoteuteen. Kyse ei ollut pelkästään hänestä yksilönä, vaan hän rikkoi samalla myös porvariyhteisön sääntöjä, sukuaan ja setäänsä Jakob Wolle vanhempaa vastaan, joka toimi hänen naittajanaan ja holhoojanaan Elisabetin isän kuoltua. Elisabet Wolle oli varakas nainen ja hänen suvullaan oli hyviä kauppasuhteita, joten hänen voitiin olettaa solmivan avioliiton, josta suvulle olisi ollut hyötyä. Tahraamalla maineensa hän menetti mahdollisuuden tällaiseen avioliittoon. Samalla hän tahrasi Turun porvarieliitin maineen kollektiivisena yhteisönä, jolle suhteet muiden kaupunkien kauppiaisiin olivat tärkeitä. Lisäksi hän rikkoi sääntöjä vastaan toteuttamalla seksuaalisuuttaan avioliiton ulkopuolella, johon se oli yksinomaan tarkoitettu.³⁶¹

Naimattoman naisen naittajana toimi hänen holhoojansa, ja tämä saattoi synnyttää jännitteitä. Holhoojan oli mahdollista periä holhottinsa, mikäli tälle ei järjestetty avioliittoa. Mikäli holhotti astui avioliittoon, menetti holhooja tämän omaisuuden hallinnan. Myöskään Ruotsin lait eivät antaneet holhottavalle mahdollisuuksia muuttaa asiaa tällaisessa tapauksessa. Lait johtivat siihen, että vain harvat solmivat avioliiton kuulematta ensin sukulaisiaan, ystäviään ja suosioitaan. Lisäksi vuoden 1571 kirkkojärjestys määräsi lapset tottelemaan vanhempiaan avioliittoasioissa, mutta heitä ei saanut pakottaa avioliittoon vastoin heidän tahtoaan. Asetuksen mukaan vanhempien käyttämällä väkivallalla ja pakottamisella ei saatu aikaan onnistuneita avioliittoja.³⁶²

Elisabet Wolle sai ankaran tuomion holhoojiltaan ja sukulaisiltaan, sillä hän vaati heiltä itselleen kuuluvia rahoja enemmän kuin hänen olisi kuulunut niitä saada. Lisäksi hän valitti sukulaisistaan, jotka toimivat hänen holhoojinaan, jatkuvasti viranomaisille. Nämä kokivat valitukset turhiksi ja heille itselleen haittaa aiheuttaviksi.³⁶³ Säilyneistä lähteistä päätellen Elisabet ei osallistunut

361 Karlsson Sjögren 1998, 177; Lennartsson 1998, 326.

362 Korpiola 2005, 3–5; Lennartsson 1998, 86.

363 TKA, TRO BIa 8, 8.2.1636, 10; 14.3.1636, 32v–33; TKA, TRO BIa 9, 12.7.1637, 108v–109; TKA, TRO BIa 11, 29.4.1639, 122; TKA, TRO BIa 12, 22.9.1641, 437; TKA, TRO BIa 13, 28.8.1643, 440; TKA, TRO BIa 14, 6.12.1641, 112; 8.12.1641, 118; 5.3.–23.3.1642, 201–211; TKA, TRO BIa 15, 21.8.1643, 437–438; 28.8.1643, 441; TKA, TRO BIa 17, 18.12.1644, 110–111; TKA, TRO BIa 19, 10.4.1647, 268; 10.5.1647, 302–303; TKA, TRO BIa 21, 20.2.1650, 47; TKA, TRO BIa 22, 17.2.1651, 42; 6.10.1651, 233; 22.10.1651, 237; RA, Riksregistratur 8.9.1645, 497; RA, Riksregistratur 18.6.1644, 725v–726; 7.8.1645, 256v–257; KA z:13, TRO 1.7.1643, 409; 5.7.1643, 413; KA z:14, TRO 11.3.1644, 201; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 29.–30.5.1643, 466v–467v; Hanawalt 2007, 54. Myös Englannissa naisen omaisuuden hallinnan joutuminen holhoojamiesten haltuun aiheutti ongelmia. Englannissa aviomies sai vaimonsa maaomaisuuden haltuunsa, mutta ei voinut periä sitä; Möller 1954, 263.

millään tavoin elantonsa hankkimiseen tai omaisuutensa lisäämiseen, vaan päinvastoin käytti sitä omaksi mukavuudekseen. Tyhjä ja turha elämä, jollaista Wolle vietti paikallisyhteisönsä mielestä, vaikutti hänen saamaansa arvosteluun. Hänen käytöksensä rikkoi sopivaisuuden rajoja niin, että sukulaiset halusivat sanoa holhoojan tehtävänsä irti ja raadilla oli vaikeuksia saada ketään muutakaan pakotettua tähän tehtävään.³⁶⁴

Elisabet Wollen tapaus saa epäilemään, että ainakin osa hänen sukulaistiaan kärkkyi hyötyä hänen omaisuudestaan. Sukulaisista setä, veli ja lanko toimivat hänen holhoojinaan ja saivat siten ainakin tilaisuuden käyttää hänen omaisuuttaan omaksi hyödykseen. Setä Jakob Wolle vanhemman holhoojan toimen ajalla esiintyi eniten epäselvyyksiä, joita Elisabet vaati selvitetäväksi. Periaatteessa sedällä saattoi olla myös intressejä holhottinsa omaisuuden väärinkäyttämiseen, sillä hänen oma taloutensa oli luisumassa jyrkkää alamäkeä konkurssin partaalle.

Keskiaikaisten lakien järjestelmässä holhoojalla oli velvollisuus hoitaa holhottavan omaisuutta, mutta hän ei saanut käyttää sitä. Holhooja sai tehdä holhottavan omaisuutta kartuttavia ja parantavia oikeustoimia, mutta nekin holhottava sai holhouksesta vapauduttuaan purkaa. Holhouksen tarkoituksena oli säilyttää perintöomaisuus perilliselle. Holhoojana olo oli raskas velvollisuus, sillä esimerkiksi tilan hoitamisesta koitui vaivaa ja menoja, tosin myös tuloja. Käytännössä holhooja viljeli ja hoiti holhottavansa omaisuutta tai maatilaa kuin omaansa ja sijoitti siihen rahaa, eikä ollut aikanaan kovinkaan halukas luovuttamaan omaisuutta perilliselle ainakaan ilman korvausta uhratusta työstä ja varoista. Siksi esimerkiksi Lontoossa kaupungin virkamiehet valvoivat lasten oikeutta perintöönsä niin, etteivät muut päässeet riistämään sitä lapsilta. Kaupungin huolenpito koski sekä varakkaiden että köyhien kaupunkilaisten lapsia.³⁶⁵

Lontoossa käytössä ollut holhoojakäytäntö muistutti Turussa noudatettua. Kaupungin pormestari ja raati valvoivat holhottavan asemaa ja opastivat holhoojaa tarvittaessa, mutta perinnön jättäjä saattoi määrätä holhoojat.

364 TKA, TRO Blä 14, 5.3.–23.3.1642, 201–211; KA z:13, TRO 5.7.1643, 413; TKA, TRO Blä 20, 29.4.1648, 120–121; 2.6.1648, 145. ”... slössachtigh, ...”. Turun oikeuslähteissä mainitaan muitakin naisia, joita epäiltiin tuhlaajiksi. Nauvon pastori Jacobus Petri ilmoitti huhtikuussa 1648 ostaneensa Hans Brinckin leskeltä tämän talon. Kauppasummasta hänellä oli edelleen maksamatta 263 kuparitalaria. Hän tiedusteli oikeudelta oliko leski kykenevä ottamaan rahat vastaan itsensä ja lastensa elannoksi. Oikeus katsoi lesken olevan tuhlaavainen, joten se määräsi Knut Viisaan ja raatimies Sigfrid Salkon huolehtimaan rahoista ja antamaan niitä vähitellen perheen elannoksi.

365 Rapola 1926, MEK, Naimisen Caari, XV Lucu; Hanawalt 2007, 19; Pylkkänen 1990, 146.

Tavallisesti holhoojaksi tuli molemmissa kaupungeissa äiti, mikäli lapsen isä kuoli. Hanawaltin mukaan lontoolaiset isät määräsivät tavallisimmin vaimonsa lastensa holhoojaksi (55 %). Toiseksi suosituin ryhmä olivat ystävät (27 %) ja sukulaiset olivat vasta kolmannella sijalla (8 %). Tavat poikkesivat siinä, että Turussa toinen holhooja valittiin ensisijaisesti perinnön jättäjän suvusta, kun taas Lontoossa holhooja valittiin päinvastoin siitä suvusta, joka ei jättänyt perintöä. Mikäli sukulaisia ei löytynyt, määräsi raati Turussakin lapselle holhoojaksi oman jäsenensä tai jonkun luotetun porvarin.³⁶⁶

Kaikissa yhteiskuntaluokissa naisen kuului kuitenkin, aivan kuten miehenkin, olla hyödyllinen. Ahkeran naisen elämä oli työllä ja tehtävillä täytetty. Laiska nainen, kuten ei mieskään, ansainnut kiitosta elämästään, joka oli tyhjäksi ja turhaksi tuomittava. Tässä naiseuden ja mieheyden ihanteet vastasivat täysin toisiaan, sillä hyvän elämän tavoitteet olivat jokaiselle samat.³⁶⁷ Historiantutkimuksessa aktiivisesta kauppatoiminnasta vetäytyneitä henkilöitä on kutsuttu nimellä *rentiers*, koroillaan eläjät. Tämän vastakohtana ovat olleet kauppiat, *traders*, jotka tuottivat hyötyä toiminnallaan. Koroillaan eläjien maine ei ollut varhaismodernissa yhteisössä pelkästään positiivinen, sillä siihen yhdistettiin laiskuus ja suppea-alaisuus. Koroillaan eläjät saattoivat harjoittaa jonkinlaista taloudellista toimintaa, vaikka siitä ei jäänytkaan asiakirjoihin suoria merkkejä.³⁶⁸ He saattoivat sijoittaa rahojaan toisten yrityksiin saadakseen tuloista lisää korkoja pääomalleen, tai antaa pieniä lainoja, joille maksettiin myös korko.³⁶⁹

Elisabet Wolle ei pyrkinyt kiistämään sitä, että hän oli lain mukaan holhoojiensa alainen. Sen sijaan hän kiisti holhoojiensa toimet hänen elantonsa ja omaisuutensa hoidossa. Hän näyttää eläneen itsenäisen naisen elämää, jota rajoittivat vain holhoojien hänen käytettäväkseen antamat rahasummat ja maatilojen hallinta. Hänen vuonna 1658 kuollut äitinsä Elisabet Dawidzen ei puuttunut kertaakaan tyttäriensä asioihin kaupungin oikeusistuimissa, vaikka puolustikin niissä omia ja poikansa Jakob Wolle nuoremman oikeuksia.

Historioitsijat ovat pohtineet paljon naisen vallankäyttömahdollisuuksia varhaismodernilla ajalla. Muodolliseen valtaan heillä ei ollut mahdollisuutta, sillä kaikki virat oli varattu miehille. Sen sijaan he saattoivat käyttää epämuodollista valtaa vaikuttamalla miehiin.³⁷⁰ Elisabet Wolle vetosi sukulaisiinsa sekä kaupungin ja kruunun virkamiehiin saadakseen tahtonsa läpi.

366 Hanawalt 2007, 20–22.

367 Kaartinen 2001, 173.

368 Van den Heuvel 2007, 244. Erityisesti naiset elivät koroillaan Amsterdamissa, sillä heidän oli mahdollista toimia hiljaisina sijoittajina markkinoilla.

369 Andersson & Ågren 1996, 39; Van den Heuvel 2007, 246.

370 Norrhem 2007, 12–13.

Vetoamisen kohdetta hän vaihtoi tarvittaessa ja onnistui saamaan eri tilanteissa hänen taloudelliseen asemaansa vaikuttaneita miehiä puolelleen jopa niin, että nämä paheksuivat toisten miesten toimintaa. Epämuodollisen vallan käyttö siis onnistui Elisabetilta.

Historiantutkimukselle normista poikkeavat yksilöt ovat kiinnostavia. He eivät sovi hierarkkiseen sukupuolimalliin, vaan pyrkivät siitä irti. Riippui kustakin yhteisöstä, miten se hyväksyi tällaista käytöstä.³⁷¹ Huolimatta 1600-luvulla esitetyistä oikeustoimikelpoisuuden määritelmistä naimattoman naisen aseman määräsi käytännössä ensi sijassa hänen statuksensa taloudessa ja sen hierarkkinen valtarakenne. Koska Elisabet Wollen taloudessa hän oli sen pää, saattoi hän tehdä päätöksensä itsenäisesti holhoojien puuttumatta siihen muuten kuin valittamalla hänen tuhlaavaisuuttaan taloudellisissa asioissa. Myös Lontoossa holhoojana toimineet viranomaiset olivat tarkkoja siitä, mitä holhotille annettiin. Taustalla oli pelko siitä, että omaisuutta karkkkyneet ulkopuoliset pääsivät hyötymään siitä. Elisabet Wollen holhoojat tuntuvat olleen samaa mieltä holhottinsa omaisuuden käytöstä.³⁷²

Åsa Karlsson Sjögren on päätynt Gävleä koskevassa tutkimuksessaan *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle* päinvastaiseen johtopäätökseen. Hänen mukaansa gävleläiset naimattomat naiset tai heidän holhoojansa tulivat vain hyvin harvoin oikeuteen hoitamaan naisten omaisuuteen liittyviä asioita. Tästä päätellen naimattomat naiset eivät saaneet käytännössä osallistua oman omaisuutensa hoitamiseen. Mikäli he olivat hyvin varakkaita, heidät naitettiin sopivalle sulhaselle. Turkulaiset naimattomia johtavan porvariston tyttärien omaisuutta koskevat oikeustapaukset kuitenkin osoittavat, että nämä olivat aktiivisia taloudellisiin kysymyksiin liittyvissä asioissa ja pakottivat holhoojansa vastaamaan omaisuuden hoidosta.³⁷³ Koska heidän toimintansa sallittiin Turussa ja sitä näytään pidetyn normaalina toimintana, saattaa kyseessä olla paikallinen toimintamalli, jota erityisesti Elisabet Wolle ja Elisabet Ketara noudattivat, mutta johon myös monet muut tyttäret turvautuivat. Viimeksi mainittujen osalta oikeusprosessit tosin jäivät lyhyiksi, sillä he saivat omaisuutensa haltuunsa.

Varakkaiden perheiden tyttäret jäivät Euroopassa harvemmin naimattomiksi kuin köyhien. Avioliittoinstituutiolla ja omaisuuden turvaamisella oli siis merkitystä. Varakkaissa perheissä tyttärillä oli taloudellisesti mahdollista elää itsenäistä elämää. Tästä on esimerkkinä Englannin kuningatar Elisabet I, joka ei solminut avioliittoa. Kuningattarella ei ollut elossa olevaa isää tai veljeä,

371 Wiesner-Hanks 2001, 95–96.

372 Hanawalt 2007, 23; Pylkkänen 1990, 144.

373 Karlsson Sjögren 1998, 70, 104.

joka olisi vaatinut avioliittoa, joten hän saattoi kieltäytyä siitä ja käyttää itse valtaansa. Tämän esimerkin mukaan naimattomaksi saattoivat siis jäädä sellaiset tyttäret, joilla ei ollut miespuolisia sukulaisia järjestämässä avioliittoa. Tässä tapauksessa naimattomuus oli siis henkilökohtainen valinta oman elämätavan säilyttämiseksi.³⁷⁴

Myös Elisabet Wolle oli menettänyt isänsä, mutta hänen äitinsä ja veljensä sekä sisaria oli edelleen elossa. Selittääkö isän menetys hänen naimattomuuttaan? Elisabet Wolle saattoi valita itsenäisen elämän omasta halustaan, mutta naimattomuuteen saattoi olla myös muu syy. Hän oli syyllistynyt salavuoteuteen. Tämä rikkomus ei varmastikaan tehnyt hänestä avioliittoon kelpaamattonta. Sen sijaan hänen ilmoitetaan saaneen syntiensä rangaistuksena spitaalini. Tarttuvaa tautia sairastavat henkilöt eivät saaneet mennä avioliittoon, joten sairaus on todennäköisin syy hänen naimattomuudelleen. Monet naimattomaksi jääneet naiset elivät silti suhteessa mieheen ilman kirkon siunausta.³⁷⁵

Elisabet Wolle joutui eristäytymään pitkälti kaupunkitaloonsa sairautensa vuoksi. Avioliittoa solmimattomat naisetkin kaipasivat lähelleen ihmisiä, joten hän palkkasi itselleen palveluskuntaa yli soveliaan määrän ja aiheutti pahenusta sukulaisissaan ja ympäristössään. Hänen ilmoitettiin pitävän tarpeettoman suurta hovia, joka tuhlassi hänen omaisuutensa. Raatikin puuttui asiaan ja määräsi hänet vähentämään palveluskuntaansa. Lisäksi sukulaiset katsoivat, että nämä tarpeettomat ihmiset hänen ympärillään käyttivät häntä taloudellisesti hyväksi, kuten heidän rahavaateistaan päätellen näyttääkin tapahtuneen. Useimmiten itsenäisten naisten ihmissuhteet muodostuivat kuitenkin sukulaisista, joiden kanssa he olivat tiiviissä kanssakäymisessä. Elisabetin tapauksessa näyttää kuitenkin siltä, että hän oli riidoissa sukulaisensa kanssa, joten normaali kanssakäyminen ei ehkä ollut mahdollista.³⁷⁶

374 Bennett & Froide 1998, 6.

375 TKA, TRO BIa 14, 8.12.1641, 118. Elisabetille oli rakennettu omat huoneet Seilin saarelle. Jakob Wollen mukaan hän oli käyttänyt näihin rakennuksiin 400 hopeataalaria; TKA, TRO BIa 14, 5.3.–23.3.1642, 201–211; Toropainen 2014b, 210–225. Kuningas Kustaa II Adolf määräsi vuonna 1619, että Turun ulkopuolelta oli etsittävä saari, jonne voitaisiin rakentaa sairaala. Sinne tultaisiin sijoittamaan Turun Pyhän Yrjänän hospitaalini ja Turun Pyhän Hengen huoneen leprapotilaat, mielisairaat ja muita kroonikoita. Valinta kohdistui Turun saaristossa sijaitsevan Nauvon pitäjän Seilin saareen, sillä se sijaitsi vilkkaan Turku – Tukholma laivareitin lähellä, sen suojassa oli vanhastaan käytetty ankkuripaikka ja lisäksi hautausmaaksi soveltuva hiekkaharju. Spitaalilisille tarkoitetut rakennukset sijoitettiin pääsaaren itäpuolelle, kapean salmen siitä erottamalle saarelle. Näistä puurakennuksista on enää näkyvissä kivijalkoja. Maankohoamisen ja hiekan kerrostumisen takia saari on nykyään maayhteydessä Seilin pääsaareen.

376 TKA, TRO BIa 18, 7.3.1646, 129–130; Bennett & Froide 1998, 21, 24.

Ystävät olivat itsenäisille naisille sukulaisten ohella toinen tärkeä verkosto. Uuden ajan alun Englannissa nämä verkostot keskittyivät yleensä toisiin naisiin ja ne osoittavat, että naisten välisillä tukiryhmillä oli suuri merkitys heidän elämässään. Elisabet Wollen suhde piikaansa Kariniin näyttää muodostuneen erityisen tärkeäksi. Piika toimitti emäntänsä asioita oikeuteen ja nouti holhoojilta näille määrättyjä maksuja emännälleen. Toisaalta hän myös vaati emäntänsä kuoltua perikunnalta ylisuurta palkkaa itselleen. Lisäksi hänen miehensä oli käyttänyt hyväkseen Elisabetin varoja.³⁷⁷

Elisabet Wollen kanssakäymisen haluun näyttävät viittaavan myös muutkin häntä koskevat oikeustapaukset. Käydessään maatilallaan hän palkkasi itselleen tarpeettoman suuren soutajajoukon ja otti mukaansa kaksi piikaa laittamaan ruokaa. Lisäksi hänen talossaan oleskeli ulkopuolisia ihmisiä, jotka eivät olleet hänen palveluksessaan. Toki nämä seikat voidaan tulkita myös oman aseman korostamisena porvarieliitin varakkaana jäsenenä. Tähän viittaavat myös Elisabet Wollen kalliit vaatehankinnat, vaikka hän ei voinutkaan sairaana esitellä niitä vertaisilleen.³⁷⁸

Ruotsissa historioitsijoiden kesken 1990-luvulla käydyin keskustelun eräänä näkökulmana oli se, että naiset suoranaisesti kiersivät oikeuden heille asettamia rajoituksia, jopa siinä määrin, että säädösten merkitys voidaan asettaa kyseenalaiseksi. Lakien normatiivisuutta ei noudatettu sellaisenaan, vaan käytäntö muunsi sitä.³⁷⁹ Myös Elisabet Wollen liikkui lain rajoilla ottaessaan omavaltaisesti holhoojan hallussa ollutta omaisuutta käyttöönsä. Hänen toimintansa jäi kuitenkin rankaisematta, sillä hän oli holhouksen alainen ja siten holhoojan tuli vastata hänen teoistaan. Omaisuuden omavaltainen käyttöön-otto liittyi lisäksi juuri hänen holhoojansa omaisuuteen. Hänen omaisuudestaan korkoina saamansa vuotuiset summat olisivat riittäneet elantoon, mutta häntä syytettiin tuhlaavaisuudesta, joka johti yhä uusiin vaatimuksiin saada lisää rahaa elantoon.

Elisabet Wollen hankkimat kalliit vaatteet ja ylimääräisen väen kerääminen ympärilleen voidaan tulkita myös hänen keinokseen manifestoida asemaansa kaupunkiyhteisössä. Ehkäpä hän halusi osoittaa näillä keinoilla asemaansa varakkaana porvarisnaisena. Viimeisen muodin mukaiset vaatteet ja seuraajajoukko, joka ympäröi Elisabetin, kohottivat hänen statustaan. Niiden avulla oli mahdollista häivyttää huomion kiinnittyminen hänen salavuoteuteensa ja sairauteensa. Myös holhoojien jatkuva ahdisteleminen saattoi liittyä oman

377 Gowing 2005, 134–135.

378 TKA, TRO BIa 14, 5.3.–23.3.1642, 201–211; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Piikkiö-Kaarinan käräjät 29.–30.5.1643, 466v–467v.

379 Andersson & Ågren 1996, 29; Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 26.

aseman korostamiseen. Kenties Elisabet osoitti valtaansa sillä, että sai raadin määräämään holhoojansa toimittamaan hänelle rahaa hänen niin halutessaan.

Joka tapauksessa varallisuus antoi Elisabet Wollelle mahdollisuuden itsenäiseen elämään ilman aviomiestä ja perhettä. Hänen motivaatiotaan on mahdotonta jäljittää, mutta joka tapauksessa hänen oli taloudellisesti mahdollista päättää asiasta itse. Lisäksi olosuhteet, kuten sairaus ja salavuoteus, saattoivat estää häntä avioitumasta. Tilaisuutta avioliittoon ei ehkä tullut. Hänen sangen määrätietoinen luonteensa saattoi myös pakottaa hänet elämään itsenäisenä naisena.

Puolison, lasten ja vanhempien lisäksi myös sisarukset saattoivat olla merkittävässä asemassa ihmisen elämän turvaamisessa, vaikka tiedot sisarus-ten väleistä perustuvat Turun oikeuspöytäkirjoissa pääasiassa perintöriitoihin. Raatimiehen vaimo Elisabet Alexandersdotter Hervie raivostui vuonna 1658, kun hän sai kuulla hovioikeuden kanneviskaali Johannes Wasseniuksen maanneen hänen sisarensa ja luvanneen avioitua tämän kanssa. Mies oli kuitenkin pettänyt lupauksensa. Elisabetin mukaan mies oli häpäissyt hänen sisarensa, eikä sellaisen kelmin kuulunut kulkea kunniallisen väen joukossa. Sisarusten äiti Sofia Hansdotter koetti saada asian sovituksi selittämällä hovioikeuden asessori Michael Gyldenstolpelle, että osapuolet olivat jo sopineet asian. Raatimies Hans Hansson vei asian vielä Akatemian konsistoriin, jossa hän ilmoitti Wasseniuksen häpäisseen hänen anoppinsa, vaimonsa ja kälynsä maineen.³⁸⁰

Oliko kyseessä todella sisaren kunnian puolustaminen, vai pikemminkin oman maineen varjeleminen. Sisaren mainehan heitti varjon raatimiehenkin perheeseen. Lisäksi kanneviskaali oli halveksinut raatimiespariskunnan poikaa ja väittänyt tätä niin mahtavaksi, ettei pojalle olisi kelvannut pormestarin toimikaan, mutta maaherran kyllä. Viskaalin mukaan poika oli pelkkä haaveilija, joka sopi ainoastaan ajamaan pukkeja Hämeeseen tai vartioimaan neitoja.³⁸¹

Myös miehen aviottomat lapset saattoivat kuulua porvaristalouksiin, ja porvarisvaimo saattoi tukeutua perheessä kasvaneeseen miehensä avioliiton ulkopuoliseen poikaan. Gregorius Sylvius halusi marraskuussa 1638 saada velastaan Jakob Wolle vanhemman talon torin varrella.³⁸² Wolle vaimo Anna

380 TKA, TRO B1a 28, 13.11.1658, 194–224. ”Efter det nu så skedt är, will jagh han skall wara eo loco en Skiälhm, det nampnet han hafver wäll meriterat, så lenge han ratione kan bewijsat. Han wore icke dignus eo honore, som honom præsterat blifwer ibland godt ährligit och förnembeligt folk, hwilken är doch en ähre skjämmare, han hafwer skiämt min syster, och icke ähn derföre retat ondt.”; Fontell 1887, 140; Toropainen 2006, 197–198.

381 Toropainen 2006, 197–198.

382 TKA, TRO B1a 10, 21.11.1638, 190.

Spranckhusen halusi kuitenkin, että oikeus odottaisi hänen miehensä palaavan ensin kotiin voidakseen esittää vaateen taloon.³⁸³ Joulukuussa 1642 oikeus vastasi Sylviukselle, että Anna Spranckhusen oli pyytänyt edustajanaan toimineen miehensä aviottoman pojan Jöran Wollen kautta asialle lykkäystä siksi, kunnes hänen miehensä palaisi kotiin.³⁸⁴ Tapaus osoittaa, että Anna Spranckhusen hyväksyi miehensä aviottoman pojan hoitamaan perheen asioita. Annalla oli itsellään poika aikaisemmasta avioliitosta, mutta hän ei näytä kokeneen aviotonta Jörania uhkaksi oman poikansa asemalle ja perinnölle. Jöran Wolle jäi perheen palvelukseen useaksi vuodeksi, sillä hän edusti äitipuoltaan vielä loka-kuussa 1645. Tuolloin juttu ei tosin edennyt tuomioon saakka, sillä hänellä ei ollut Ruotsissa oleskelevalta isältään valtakirjaa.³⁸⁵ Myös Ruotsin puolen kaupunkien johtavan porvariston miehillä oli aviottomia poikia, jotka saattoivat olla isänsä palveluksessa ja jotka saatettiin ottaa perintöoikeutetuiksi raadin edessä, mikäli muita lapsia ei ollut. Myös Keski-Euroopassa aviottomat lapset saattoivat kuulua isänsä talouteen.³⁸⁶

Anna Spranckhusen joutui jatkossa selvittämään oman poikansa tekoja, jotka tämä oli tehnyt äitinsä tietämättä. Raastuvanoikeus kysyi nimittäin kesäkuussa 1655 leski Anna Spranckhusenilta, mitä mieltä tämä oli siitä, että hänen poikansa Hans Bääk oli myynyt äitinsä talon Kirkkokadun varrella torin viereessä.³⁸⁷ Anna ilmoitti kirjeitse, ettei hän ollut antanut pojalleen lupaa myydä taloa niin halvalla. Lisäksi hän halusi, että raati arvioisi talon ennen kauppaa.³⁸⁸ Talon myynti liittyi Jakob Wollen kuolemaan vuonna 1654 ja tämän heikentyneeseen taloudelliseen asemaan. Wollen ruumis joutui odottamaan maan päällä yli vuoden joulukuussa 1655 pidettyjä hautajaisia, sillä leskellä ei ollut niihin rahaa. Tänä aikana perheen asioita hoiti leski poikansa Hans Bääkin kanssa.³⁸⁹ Kun Anna Spranckhusenin asioita oli hoitanut hänen miehensä eläessä tämän avioton poika, turvautui hän miehensä kuoleman jälkeen

383 TKA, TRO BIa 15, 21.11.1642, 79.

384 TKA, TRO BIa 15, 5.12.1642, 103; 14.12.1643, 144–145.

385 KA I KO a:6, Piikkiön kihlakunta, Nauvon käräjät 27.5.1646, 180–180v.

386 Lamberg 2001, 86, 137; Mitterauer & Sieder 1988, 16; ks. myös Möller 1954, 100. Wollen tapauksessa perheessä mainitaan kyllä poika Simon Wollekin.

387 KA z:24, TRO 20.6.1655, 148.

388 KA z:24 TRO 20.7.1655, 188; TKA, TRO BIa 25, 14.8.1655, 207. Raati arvioi Wollen kivitalon torin varrella 1 700 kuparitaalarin arvoiseksi. Talo vaati kyllä korjaamista.

389 TKA, TRO BIa 25, 4.8.1655, 207; KA z:22, TRO 12.10.1653, 242. Jakob Wolle mainitaan elossa; KA z:23, TRO 7.10.1654, 238. Wolle mainitaan edesmenneenä ja hänen lapsensa perintöä selvittelään; Hausen 1901, 134. Wolle haudattiin 12.12.1655 tuomiokirkon pääkuoriin. Hänen hautajaiskustannuksiinsa osallistuivat raatimiehet Robert Rancken ja Hans Hansson sekä Petter Thorwöste, Anders Merthen ja Petter Stårack.

Herrens Agnes
 Thomasdotter.

Det är den 18. October 1731. Långmötet af Rådhuset i
 Linné och församlet nu benämndt Roskamps församling i
 Linné. Som med Wängens man skall begärat haft Gafur, och mittom
 uoga förmanings, maan somas badmalden, som mittomföran nr.

1. Det som Gafur begär: lögten lögten förte gärdan, med nu somas den
 ifrån Gärdes Wägen, som skall förte gärdan somas gärdens Gafur
 Dog den på inga witen, och med somas aflet nu som.
2. Det andra somas Gafur som aflet med nu somas Rådhuset
 Om det Allmogets den som. som skall Gafur somas somas
 Dog det ännu på somas den somas.
3. Endra som sagat som sig med somas Gafur den aflet Gafur
 nu, den och nu: ännu somas det somas skall Gafur lögten ifrån somas
 den taga, och förte på sin gärd i Linné.
4. Endra som sagat som aflet med somas Rådhuset i Roskamps, nu somas
 som som i äbo, Endra som som den och skall som sig Gafur.

Turussa johtavan porvariston miehillä tiedetään olleen aviottomia lapsia, joista he kasvattivat itselleen luottopalvelijoita. Prostituutiota harjoittaneella Agnes Thomasdotterilla oli useita aviottomia lapsia, joista yhden isä oli kauppias Gottfrid Rosskamp. Tämä oli ottanut lapsen luokseen kasvatettavaksi pojan ollessa kolmannella vuodellaan, kuten laki määräsi. Toisen pojan Agnes oli saanut pormestari Erik Cnapen kanssa tämän ollessa leskenä. Lähde TKA TRO Bla 6, 18.10.1634, 110v-111. Kuva Veli Pekka Toropainen 2014.

omaan poikaansa. Jöran Wollea ei mainita enää Turussa, joten hän oli mahdollisesti muuttanut pois kaupungista. Vaikka Anna Spranckhusen kävi itsenkin oikeuden edessä ja lähetti sille kirjeitä, tukeutui hän tarvittaessa seuraavan sukupolven poikiin. Hans Bååkin ja Jöran Wollen lisäksi häntä edustamassa mainitaan ilmeisesti pariskunnan yhteinen poika Simon Wolle.³⁹⁰

Mikäli nainen ei edustanut itse itseään oikeudessa, oli aviomies useimmiten hänen edustajansa, seuraavaksi muut sukulaismiehet ja vasta kolmantena suvun ulkopuoliset valtuutetut. Vain harvoin saman suvun tai perheen naiset edustivat oikeudessa toisiaan. Tällainen tapaus kuitenkin koski Kohman perheen perintöä, sillä tukholmalainen leski Agneta Johansdotter ajoi oikeudessa vanhan anoppinsa Sara Mattsdotter Kohman asiaa. Asia tosin muutti luonnettaan anopin kuoltua kesken prosessin. Vastapuolen eli Suikin perheen

390 Möller 1954, 100.

omaisuuden erottaminen Kohman perinnöstä korosti yhteen joutuneiden omaisuuksien kuulumista kahdelle eri suvulle.

Agneta Johansdotter vaati marraskuussa 1626 anoppinsa puolesta tälle täyttää sisarenosaa Kohman talosta, jonka Saran veljen vävyvuoli Mickel Ryttare oli ottanut haltuunsa. Sara Kohma oli itse vinyt asian useita vuosia aiemmin kämnerinoikeuteen, jossa oli ollut paikalla myös hänen veljensä Daniel Kohma.³⁹¹ Agneta esitti vaatimuksensa tueksi oikeudelle kolme kirjelmää.³⁹² Seitsemän vuotta myöhemmin 1633 Agneta kertoi toimittaneensa anoppinsa poissa olonsa ajaksi hoitoon Taattisten lampuotitilalle, jonka Agneta oli saanut oikeuden määräyksellä perinnöstä Ryttarelta. Mickel Ryttare oli antanut noutaa Saran kaupunkiin, mutta hoitanut tätä huonosti ja heittänyt sitten ulos talostaan. Saran oli ollut pakko mennä kuin kerjäläinen raatimies Olof Salkon luo, joka oli houkutellut hänet myymään kullatun hopeavyönsä ja Kohman tontin täysin vieraalle. Sara oli itkenyt katkerasti, kun hänelle oli selvinnyt, että hänen tonttinsa oli myyty. Salkon mukaan Sara oli itse myynyt tontin jo vuonna 1626. Kun oikeudelle esitettiin talon kauppakirja, halusi Agneta kiistää sen, sillä hän sanoi Saran testamentanneen kaiken irtaimen ja kiinteän omaisuutensa hänelle. Hän esitti myös anoppinsa testamentin oikeudelle.³⁹³ Oikeus määräsi Salkon palauttamaan Agnetalle Kohman tontin ja Saran hopeavyön testamentin perusteella. Agnetan tuli kuitenkin maksaa Salkolle Saran elatuksesta ja lisäksi hänen hautajaiskustannuksensa.³⁹⁴

Miniän esiintyminen oikeudessa johtui siitä, että hänellä ei ollut Turussa yhtään miespuolista sukulaista ja hänen anoppinsa oli liian heikko käydäkseen oikeutta. Agnetan oli siis mentävä itse oikeuteen käytännön sanelemasta pakosta. Palkattua edustajaa hän ei hankkinut, sillä oikeusjutun päättyminen hänen ja anopin hyväksi ei ollut laisinkaan selvää. Agneta pyrki myös puolustamaan anoppiaan lähettämällä tämän maaseudulle, jossa tälle oli sovittu elanto. Hän ei näytä täysin luottaneen anoppiinsa, sillä taustalla oli pelko omaisuuden hävittämisestä. Agneta ilmeisesti tiesi, että hänen anoppiinsa kohdistettiin painostusta, jotta tämä saataisiin myymään omaisuutensa.

391 TKA, TRO BIa 3, 18.11.1626, 37. Sara mainitaan asiakirjassa virheellisesti Agnetan miehen sisareksi. Asiakirja loppuu kesken; KA I KO a:2, Maskun kihlakunta, Nousiaisten, Maskun ja Lemun käräjät 9.6.1631, 38v; KA I KO a:3, Maskun kihlakunta, Maarian ja Raision käräjät 28.6.1637, 20v; 22.11.1641, 255v. Mickel Ryttare katsoi omakseen myös Raision Polusmäen tilan vaimolleen tulleen perintöosana.

392 KA z:2, TRO 6.7.1629, sp; 27.7.1629, sp.

393 TKA, TRO BIa 5, 15.6.1633, 74; 26.6.1633, 78v; 1.7.1633, 81; 6.7.1633, 82–82v; 16.7.1633, 94; 23.7.1633, 86v, 87v. "... uthi god behåld – – satt hadhe."; Ranta 1975, 870. Olof Salko toimi raatimiehenä vuosina 1628–1632.

394 TKA, TRO BIa 5, 13.7.1633, 91v–92. "... på willan wegh."

Kunnialliset ja kunniaattomat naiset

Leski Elisabet Jöransdotter sanoi hänen valehtelevan ja juoksi hänen vierelleen ja antoi hänelle läimäyksen istuvan oikeuden edessä. Ja antoi vielä toisenkin.³⁹⁵

Elisabet Jöransdotter, Eskil Wächtaren leski, toi helmikuussa 1646 oikeuteen joitakin vaimoja vannomaan, ettei hän ollut maannut Bengt Markussonin kanssa. Kun Bengt sanoi, ettei näiden hyödyttänyt vanna, sillä hän oli kuitenkin maannut vaimon, ryntäsi Elisabet miehen luo ja antoi tälle kaksi korvapuustia istuvan oikeuden edessä.³⁹⁶ Vielä samassa kuussa leski pyysi anteeksi, että oli loukannut raatia käytöksellään. Lisäksi hänellä oli mukanaan kolme todistajaa, joista yksi kertoi kuululleensa Bengtin sanoneen maanneensa lesken.³⁹⁷

Elisabet valitti porvari Bengt Markussonin alkaneen käydä riiaamassa hänen luonaan Marian päivän aikaan. Vaikka leski oli ilmoittanut, ettei se ollut mahdollista ennen kuin hänen edellisen miehensä kuolemasta olisi kulunut kokonainen vuosi, olivat käynnit tihentyneet. Erityisen häiritsevää oli ollut se, että mies oli tullut taloon Marian messun iltana, kun siellä valvottiin lesken pientä kuollutta lasta. Porvari oli vieläpä väittänyt maanneensa lesken vuoteessa ja levittänyt siten hänestä ilkeää huhua. Oikeudelle hän sanoi, että hän oli aikonut avioitua lesken kanssa, jonka kanssa hän oli jo elänyt kuin aviopari. Leski kielsi mitään makaamista tapahtuneen. Lisäksi Bengt oli uhannut puukolla Grelsiä, jonka kanssa leski oli sittemmin kihlautunut. Oikeus kielsi Bengtiä hengen ja omaisuuden menettämisen uhalla häiritsemästä Grelsiä enää, sillä tämä halusi avioitua Elisabetin kanssa.³⁹⁸

Kun leski vakuutti olevansa syytön ja Bengt Markusson taas vakuutti makaamisen tapahtuneen, katsoi oikeus parhaaksi sovitella asiaa, sillä oikeus oli ilmoituksensa mukaan sokea tämän jutun todellisten tapahtumien suhteen. Kaikki osapuolet määrättiin olemaan enää puhumatta asiasta sakon uhalla ja asia jätettiin avoimeksi. Osapuolet suostuivat tähän kädenlyönnillä ja lesken tuli palauttaa Bengtin luonaan olleet tavarat tälle.³⁹⁹ Leski tuomittiin sakkoon korvapuustista, ja koska teko tapahtui oikeuden edessä, joka oli rauhoitettu

395 TKA, TRO BIa 18, 9.2.1646, 91. ”Änkian, Elisabett Jöransdotter, sade, dett hafwer sagdt osant, och der mz springer till och slår honom een pust in för sittande Rätten, och än då andra gången höter honom.”

396 TKA, TRO BIa 18, 9.2.1646, 91.

397 TKA, TRO BIa 18, 14.2.1646, 102. ”Och han nekadt och sagdt eij mera, än med sinne Modher.”; 16.2.1646, 107.

398 TKA, TRO BIa 18, 7.2.1646, 85–88.

399 TKA, TRO BIa 18, 18.2.1646, 109–110; Toropainen 2006, 198.

tila, määrättiin hänelle lisäksi 40 markan sakko. Vaimo pyysi kyllä armahdusta, sillä hän sanoi tekonsa tapahtuneen heikkoudesta miehen häpäistessä häntä niin pahoin.⁴⁰⁰

Suomesta tunnetaan myös muita tapauksia, joissa mies pyrki tarkoituksella häpäisemään naista. Noormarkussa sukulaisnaistaan haukkuneen miehen tarkoituksena oli saada talo haltuunsa ennen kälyään. Elisabet Jöransdotterin liian kiivas kosija pyrki puolestaan paitsi saamaan lesken kauppahuoneen haltuunsa, mahdollisesti myös haluamansa naisen.⁴⁰¹ Voidaan vain arvata, oliko Elisabet ollut ennen mieluisamman kosijan ilmestymistä suosiollinen Bengtin kosiskelulle, sillä hänen taloonsa oli päätynyt tämän tavaroita, jotka oikeus määräsi palautettavaksi.

Perättömällä syytteellä tarkoitus estää naista avioitumasta toisen kanssa ja saamasta sitä kautta peruuttamatonta valtaa omaisuuteen. Tässä aikeessaan molemmat miehet epäonnistuivat, sillä molemmat loukatut naiset avioituivat valitsemansa miehen kanssa. Tapaus ei ollut ainutkertainen, sillä esimerkiksi 1500- ja 1600-luvun Lontoossa peruutettiin 80 prosenttia naisten kunnianloukkaussyytteistä ennen kuin ne päättyivät oikeuden tuomioon asti. Tämä johtui siitä, että syytteet olivat perättömiä ja tuomio olisi tullut herjan lausuneelle, joka siksi sopi asian jo ennen oikeudenkäyntiä.⁴⁰²

Mikäli porvarisnainen oli seksuaalisessa kanssakäymisessä avioliiton ulkopuolella, ei teko johtanut välttämättä hänen päätymiseensä paikallisyhteisön ulkopuolelle. Esimerkiksi Thomas Gerdnerin leski Kirstin myönsi synnyttäneensä aviottoman pojan vuonna 1633. Isäksi hän ilmoitti kysyttäessä entisen kauppapalvelijansa. Lapsi oli hoidossa Kaarinan Lemussa erään talonpojan luona, joka oli vaimoineen lapsen kummina. Makaanaja oli ollut tietoinen lapsesta ja vannonut ottavansa hänet vaimokseen. Porvari Simon Kankareen vaimo ja suutarioltermannin vaimo Judith Persdotter olivat kantaneet lapsen kasteelle. He olivat myös vieneet lapsen salaa, vaikkakin päivällä, maalle ja lapsen kummitäti Judith oli imettänyt sitä matkalla.⁴⁰³ Tapaus osoittaa, ettei edes lapsen aviottomuus estänyt kunniallisten porvarisvaimojen pyytämistä lapsen kummiksi.⁴⁰⁴

Ihminen joutui tukalaan asemaan, kun hänen kunniaansa loukattiin tai hänen mainettaan epäiltiin. Mikäli mainettaan ei puhdistanut, myönsi olevansa

400 TKA, TRO BIa 18, 4.3.1646, 126–127. ”... uthi ett frijd kalladt huss och ställe – – hon sade sigh giordt dett aff Swagheett i det Bengt Markusson begynte henne således att Uthshimmä.”; Rapola 1926, 385–386, MEK, Walasyidhen Caari, XIII Lucu.

401 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 90.

402 Gowing 1994, 40–41; ks. myös Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 91.

403 TKA, TRO BIa 6, 24.3.1634, 41–41v.

404 TKA TRO BIa 5, 22.5.1633, 58.

haukkumasanojen mukainen ihminen. Ja kun maine oli mennyt, ei sitä saanut helposti takaisin. Oikeusjutuissa palattiin vuosienkin taakse muistelemaan, että tätä samaa henkilöä oli huhupuheissa epäilty samanlaisesta toiminnasta myös aikaisemmin. Maine tuli puhdistaa välittömästi, jotta siihen ei jäisi tahraa, joka vaikeuttaisi elämää yhteisössä. Pahimmassa tapauksessa maineen menettäminen merkitsi myös elinkeinon menettämistä, sillä huonomaineisen henkilön kanssa ei haluttu olla kauppasuhteissa.

Yksittäinen haukkumasana päätyi siis melko varmasti oikeuteen. Turussa istuttiin 1600-luvulla kämnerin- ja raastuvanoikeutta parhaimmillaan useita kertoja viikossa. Maaseudulla kihlakunnanoikeuden istuntoa joutui odottamaan pahimmillaan puolikin vuotta. Maineen puhdistaminen tapahtui oikeuden edessä siten, että haukuttu tai epäilyksen alainen ilmoitti vastapuolensa ja tämän mahdolliset motiivit teolle. Asia ruodittiin todistajien avulla tarkasti ja syytetty vannoi itsensä vapaaksi, mikäli kykeni. Myötävannoja käytettiin tarpeen mukaan. Tällöin epäilty hankki oikeuden asettaman määrän kunniallisia miehiä tai naisia, jotka vannovat hänen kanssaan, ettei hän ollut syyllistynyt epäiltyyn tekoon. Tällöin tuomion sai haukkuja. Mikäli epäilty ei kyennyt puhdistamaan mainettaan, saattoi hän itse saada sakon teosta.

Johan Hörnigk oli kutsunut huhtikuussa 1642 Karin Boehmöllerä *jokamiehen huoraksi*. Hörnigk tiesi kuitenkin tämän maanneen ainoastaan lyypekkiläisen nuoren kauppapalvelijan Anders Bällmanin vieressä, kuten Boehmöllerin piiat olivat kertoneet. Karin väitti Bällmanin luvanneen avioitua hänen kanssaan, mutta koska Karin ei ollut laillisesti eronnut miehestään, joka oli jättänyt hänet, katsottiin asia huoruudeksi ja tuomittiin Naimakaaren 10 luvun perusteella.⁴⁰⁵

Karinin mukaan kukaan rehellinen ihminen ei voinut osoittaa hänen maanneen muiden kanssa. Koska Hörnigk oli haukkunut häntä oikeuden kiellosta huolimatta, halusi Karin merkittäväksi kaupungin kirjaan, että hän piti tätä kelminä ja kunnian varkaana kunnes hän olisi osoittanut asian todeksi.⁴⁰⁶ Karin valitti vielä heinäkuussa, että Bällman aikoi lähteä kaupungista maksamatta velkaansa hänelle. Raati toimi lain mukaan ja lähetti Karinin oikeuksia puolustaakseen kaupungin laivureille kirjeet, että nämä eivät saisi sakon uhalla ottaa Bällmania laivaansa. Kun Bällmanin tuli vastata myös tuomiokapitulille

405 KA z:172, TKO 25.4.1642, 33v–34; TKA, TRO Blä 14, 11.5.1642, 271–279. ”... allemans hora.”; TKA, TRO Blä 7, 14.9.1635, 77v. Kauppias Hans Boehmöller mainittiin vuonna 1635 Petter Thorwösten entiseksi palvelijaksi.

406 TKA, TRO Blä 14, 15.6.1642, 338.

rikoksestaan, lähetettiin kämneri hänen peräänsä redille. Kun tämä ehti sinne, oli Bällman jo purjehtinut pois.⁴⁰⁷

Vain paria vuotta aiemmin raati oli puolustanut Karinia tämän velkojia vastaan. Karinin miehen Hans Bochmöllerin velkojat vaativat näet syyskuussa 1640 hänen omaisuutensa ja laivansa takavarikointia. Heille vastattiin, että heidän vaatimuksensa oli oikeutettu, mutta että hänen vaimonsa Karin Danielsdotter oli parhaillaan hyvin heikossa kunnossa synnytyksen jäljiltä. Velkojat lupasivat odottaa kahdeksan päivää, kun raati ehdotti heille asian lykkäämistä.⁴⁰⁸ Pormestari ilmoitti lokakuussa, että Bochmöllerin vaimon tahto oli, että velkakirjat annettaisiin velkojille, sillä nämä ahdistelivat häntä. Vaikka hänen miehensä olisi tullut kotiin samana tai seuraavana päivänä, hän halusi saada olla rauhassa. Velkojat selittivät, etteivät he suinkaan halunneet saada kirjoja, vaan vain että ne tuotaisiin oikeuteen tai sinetöitäisiin. Oikeus päätti, että ne sinetöitiin ja niitä säilytettiin Bochmöllerin talossa. Keväällä kun isäntä tulisi takaisin, voitaisiin asiaa selvittää hänen kanssaan.⁴⁰⁹ Maaliskuussa 1641 velkojat vaativat, että sinetöidyt kirjat tuotaisiin oikeuteen, sillä heidän mukaansa Karin oli kerännyt joitakin saataviaan maksamatta mitään velkojilleen. Oikeus ilmoitti, että vaimo huolehti yksin pienistä lapsistaan, ja hänellä piti olla jotakin, jolla ruokkia ja elättää nämä. Velkojille luvattiin kuitenkin, että kirjat haettaisiin ja heille annettaisiin niistä otteet.⁴¹⁰ Raati katsoi siis olevansa velvoitettu huolehtimaan Bochmöllerin vaimosta miehen itsensä ollessa pois. Vaimon puolestaan oletettiin huolehtivan talouteensa kuuluvista lapsista.

Naisen asema hänen kotitaloudessaan vaikutti myös siihen, miten häneen suhtauduttiin kodin ulkopuolella julkisessa elämässä. Arvostettua naista kotipiiri suojeli, kun ulkopuolinen hyökkäsi häntä vastaan. Myös kaupunkiyhteisö puolusti arvokkaaksi koettua jäsentään ulkoista vaaraa vastaan. Karin Danielsdotter menetti tämän yhteisönsä suojeluksen rikottuaan sen kollektiivisuutta vastaan. Miehet ja paikallisyhteisö olivat vastuussa naisen seksuaalisesta käyttäytymisestä ja sen tahrattomuudesta. Esimerkiksi Lontoon naiset käyttivät haukkumasanaa *huora* paljon laajemmin kuin miehet. Naiset heittivät tämän herjaavan sanan esimerkiksi silloin, kun heillä oli tarkoituksena saavuttaa sillä taloudellista etua. Toisen leimaaminen vei hänen luottokelpoisuutensa ja haukkuja saattoi siten ajatella saavansa toisen taloudellisen hyödyn itselleen.

407 TKA, TRO BIa 14, 7.7.1642, 374.

408 TKA, TRO BIa 12, 14.9.1640, 360.

409 TKA, TRO BIa 13, 31.10.1640, 45–46.

410 TKA, TRO BIa 13, 17.3.1641, 203.

Turussa tällaisten tapausten sanamuodot antavat ymmärtää, että kyseessä oli todennäköisesti juuri oman taloudellisen edun tavoittelu.⁴¹¹

Aviovaimot käyttivät useissa rikostapauksissa puhevaltaansa oikeudessa itse, vaikka aviomies saattoi olla oikeudessa läsnä. Vaimon ollessa syytettynä rikoksesta mies saattoi myös toimia vaimonsa avustajana tai edustajana. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että miestä olisi pidetty vastuussa rikoksesta, vaan että hänellä oli oikeus ja velvollisuus puhua vaimonsa puolesta. Itse teko tutkittiin vaimon tekemänä ja rangaistus kohdistui häneen.⁴¹² Tätä taustaa vasten ilmenee, että raadin huolenpito tiukkaan asemaan joutuneiden kunniallisten porvarisyhteisön jäsenten puolustajana oli merkittävä. Joissakin oikeustapauksissa vaikuttaa siltä, että porvarisnainen toimii kunnianttomasti, mutta raati asettuu silti puolustamaan häntä tai ainakin pyrki tietoisesti lieventämään tulevaa tuomiota.

Minä Magdalena Persdotter, edesmenneen Thomas Trällin leski, vannon Jumalan ja Hänen Pyhän Evankeliuminsa nimeen, etten ole pannut liikkeelle sitä kunnialle käyvää puhetta, joka on sanottu Henrik Schefferin vaimosta Margaretasta, vaan olen vain toistanut sitä mitä kaupungilla on puhuttu. Jumala olkoon todistajani tässä asiassa henkeni ja sieluni kautta.⁴¹³

Varhaismodernissa yhteisössä kunniallisuus ja sen määrää mittaava maine olivat kunkin yksilön ja perheen sosiaalisen aseman ja toimintamahdollisuuksien määrittäjiä. Kunnia tarkoitti yksilön kykyä toteuttaa omia sosiaalisia ideaalejaan. Kunnia oli samalla yksilön käsitys omasta asemastaan ja yhteisön kuva hänen arvostaan. Se oli yksilöllistä omaisuutta jota voitiin ilmaista sosiaalisessa kanssakäymisessä. Koska hyvä ja paha tarttuivat kanssakäymisessä, oli kunniallisuus tärkeä tekijä ihmissuhteissa.⁴¹⁴

Luottamus ja maine ovat tärkeässä asemassa sosiaalisten suhteiden jatkumiselle. Kaupankäynnissä näitä suhteita ei ylipäänsä voi olla ilman luottamusta. Luottamuksen merkitys oli suurempi kuin nykyään, sillä institutionaalinen

411 Gowing 1994, 30; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 102; ks. myös Kallioinen 2012, 4–5.

412 Pylkkänen 1990, 133.

413 TKA, TRO B1a 6, 30.4.1634, 65v–66. ”Jagh Magdalena Peersdotter S. Thomas Trälls, Sver vedh Gudh och Hans Helige Evangelium, att Jagh det ährerörige taalet som Hustru Margareta Hendrih Skeppers, Uthi kommen är, icke uphoff är, således att iagh dedh på henne skulle af migh sielf updichtat hafua, uthan hvadh som skeedt kan vara, så är dedh effter det taal som tilförenne i Staden gick, effterlat, migh Så sandt Gudh hielpe till Lijf och Siell.”

414 Kietäväinen-Sirén 2015, 123–124.

toimintakehys oli paljon heikompi 1600-luvulla kuin nykyisin. Luottamus instituutioon on erilainen kuin luottamus yksilöön, joka vaatii henkilökohtaista tuntemista. Maine puolestaan toimii eri periaatteella kuin luottamus. Se ei ole henkilökohtaisen tuntemisen varassa, vaan henkilökohtainen imago toisille ihmisille, myös tuntemattomille. Lisäksi voimme tuntea luottamusta toista kohtaan, vaikka hänellä ei olisikaan hyvää mainetta ja päinvastoin, sillä luottamus perustuu toistuviin ja kestäviin kontakteihin.⁴¹⁵ Koska arkielämä on jatkuvaa taistelua epävarmuutta vastaan, on sekä varhaismodernin että nykyajan yhteisössä ollut pyrkimykseenä selkeys ja varmuus jokapäiväisen elämisen suhteen. Tällöin tärkeässä roolissa ovat yhteiskunnallinen järjestys ja lakien, määräysten sekä hyvien tapojen mukainen tila yhteisön piirissä.⁴¹⁶

Oikeus saattoi painottaa pöytäkirjassaan osapuolien kunniallisuutta silloin kun oikeusjutun luonne salli sen. Raadin tehtävä oli tuomita ne, jotka rikkoiivat yhteisöään vastaan. Tilaisuuden tullessa raati kuitenkin sovitteli asioita, jotta yhteisön rauha säilyi.⁴¹⁷ Esimerkiksi marraskuussa 1628 annettiin tuomio jutussa, jossa rehellinen ja kunnioitettu mies Henrik Scheffer puolusti vaimonsa, rehellisen, kunniallisen ja pidetyn Margareta Gabrielsdotterin puolesta tämän kunniaa. Syytteen mukaan rehellinen, kunniallinen ja hyveellinen Thomas Trällin vaimo Malin Träll oli sanonut Margareta Gabrielsdotterin olleen salavuoteudessa kauppapalvelijansa kanssa. Lisäksi Malin oli väittänyt Margaretan viettäneen kevytkenkäistä elämää toisen kauppapalvelijan kanssa. Vaimo Träll ilmoitti oikeudelle, ettei tiennyt Margaretasta muuta kuin rehellistä, kunniallista ja hyvää. Vaikka hänen haluttiin vannovan itsensä vapaaksi syytteenstä, ei häneltä voitu vaatia sitä, sillä liian kevytmielinen valan vannottaminen olisi ollut vastoin lakia. Oikeus vetosi Raastuvan kaaren 30 lukuun. Pahoja ja levottomia ihmisiä varoitettiin vastaisuudessa loukkaamasta kunniallista ja hyveellistä vaimo Margaretaa millään kunniaattomalla tai loukkaavalla tavalla. Tällaisia varoituksia annettiin kaikissa Ruotsin valtakunnan kaupungeissa.⁴¹⁸

415 Müller 1998, 37.

416 Laitinen 2006, 1.

417 Kallioinen 2000, 60.

418 KA z:1, TRO 8.11.1628, sp; Karlsson Sjögren 1998, 183; Lindström 1988a, 31. Valalla syytetyn tuli vannottaa, ettei hän ollut tehnyt rikosta. Valanvahvistajat puolestaan todistivat syytetyn kunniallisuuden ja luotettavuuden puolesta, eivät niinkään siitä, oliko rikos ylipäättään tapahtunut; Pylkkänen 1990, 110–111. Valanvahvistajien hankkiminen oli erityisen epäedullista niiden kannalta, jotka olivat alhaisessa yhteiskunnallisessa asemassa tai joiden maineessa oli tahra. Jo pelkkä syyte saattoi tehdä heidät syyllisiksi. Vasta vuonna 1695 valanvahvistajien käyttäminen kiellettiin kokonaan; Rapola 1926, 376. MEK, Neuwohuoneen Caari, XXX Lucu. ”Jos eij taidha siehen olla todhistoxia, warjelcaan ihdhensä cahdhella toistakymmenellä miehellä.”; Sjöberg 2001, 77. Valanvahvistajajärjestelmän epäkohtana oli myös se, että valan

Juttu ei ollut kuitenkaan tällä selvä, sillä Henrik Scheffer esitti syyskuussa 1630 hovioikeuden päätöksen, jonka mukaan vaimo Malin Trällin tuli vapauttaa itsensä Schefferin vaimon kunnianloukkauksesta vannomalla itse viidentenä naisena, ettei ollut puhunut moista. Koska hänellä oli nyt surua hänen miehensä kuoltua, antoi oikeus hänelle lykkäystä selvittää asia.⁴¹⁹ Asia alistettiin vielä tammikuussa 1631 kuvernöörille siksi, ettei vaimo Träll halunnut suorittaa valaa.⁴²⁰

Kuten tässäkin tapauksessa, oli naisten herjaamisessa yleensä kyse seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvistä seikoista. Poikkeuksellista ei ollut edes se, että haukkujana oli toinen nainen. Myös 1600-luvun Lontoossa naiseen kohdistunut panettelu liittyi yleensä näiden seksuaalisuuteen. Miehet sen sijaan eivät joutuneet yleensä syytetyiksi seksuaalisista rikkomuksistaan. Lisäksi nämä rikkomukset olivat aiheena avioerolle vain silloin, kun niihin oli syylistynyt nainen. Tällä seikalla oli merkitystä, sillä miehen oli puhdistettava vaimonsa maine huhuistakin, kuten Henrik Schefferin. Raadin jäsenen ja kauppiaan vaimon ei sopinut olla edes epäilyksenalainen tällaisissa asioissa.⁴²¹

Maaliskuussa 1631 raastuvanoikeus ilmoitti pitävänsä molempia vaimoja Margareta Gabrielsdotteria ja Malin Trälliä kunniallisina esille tulleiden seikkojen perusteella. Ennen kuin oikeus antaisi toisenlaisen tuomion siihen pakotettuna, tuli kummankin vaimon antaa oikeuteen vetorahansa asian jatkokäsittelyä varten.⁴²² Leski Malin Träll vannoi vihdoon 30. huhtikuuta 1634 hovioikeuden määräyksestä itse neljäntenä, ettei hän ollut haukkunut Margaretaa, vaan ainoastaan toistanut muilta kuulemiaan sanoja. Hänen kanssaan vannoivat rehelliset vaimot – *Ehrlige danne quinnor* – leski Elisabet Mårtensdotter (puoliso Henrik Hansson), vaimo Regina Wellamsdotter (puoliso kauppias ja kaupantarkastaja Hans Bogge) ja vaimo Gertrud Henriksdotter (puoliso raatimies Lars Borgare).⁴²³

vannoijat perustivat usein valansa siihen, mitä he olivat nähneet tai kuulleet puhuttavan asiasta. Vannoijat eivät siis aina tienneet asian oikeaa laitaa. Asiaan liittyi myös kysymys vannonan omasta kunniallisuudesta ja oikeus saattoikin todeta, ettei kukaan tiennyt hänestä mitään pahaa.

419 KA z:2, TRO 4.9.1630, sp.

420 KA z:2, TRO 26.1.1631, sp.

421 Gowing 1994, 29–30.

422 KA z:2, TRO 26.3.1631, sp.

423 TKA, TRO Blä 6, 30.4.1634, 65v–66. Vala kuului seuraavasti: ”Jagh Magdalena Peersdotter S. Thomas Trälls, Sver vedh Gudh och Hans Helige Evangelium, att Jagh det ährerörige taalet som Hustru Margareta Hendrih Skeppers, Uthi kommen är, icke uphoff är, således att iagh dedh på henne skulle af migh sielf updichtat hafua, uthan hvadh som skeedt kan vara, så är dedh effter det taal som tilförenne i Staden gick, efftertalat, migh Så sandt Gudh hielpe till Lijf och Siell”; Karonen 1999, 127–147.

Valanvahvistajina porvarisnaisten tekemille valoille käytettiin toisia kunniallisia naisia. Naiset eivät juuri vannoneet oikeusjutuissa, joissa käsiteltiin taloudellisia asioita, vaan riita- ja rikosasioissa. Esimerkiksi 1600-luvun Gävlessä ei ollut yhtään oikeustapausta, jossa naiset olisivat suorittaneet varsinaisen valanvahvistuksen, sillä siellä käyttöön levisi todisteisiin perustuva oikeuskäytäntö. Turussa puolestaan naiset toimivat täysinä valanvahvistajina, kuten edellä on todettu.⁴²⁴

Kuten jutusta ilmenee, piti raati kumpaakin vaimoa rehellisenä, kunniallisena ja pidettynä. Vaikka haukkumasanat voitiin näyttää toteen, ei raati katsonut silti voivansa muuttaa käsitystään haukkujasta. Tapaus osoittaa selkeästi sen, kuinka tärkeää kunniallisuus oli. Henrik Scheffer, joka oli raadin jäsen, halusi puhdistaa vaimonsa nimen, sillä sen tekemättä jättäminen olisi langettanut varjon hänenkin kunniallisuudelleen ja toimilleen. Margaretan isä oli lisäksi Viipurin jo edesmennyt piispa Gabriel Melartopaeus, joten hänen siveellisyytensä epäileminen oli suora hyökkäys myös häntä itseään ja hänen isäänsä kohtaan. Sen sijaan Malin Trällin mies ei puuttunut oikeudessa asiaan millään tavoin, vaan ilmeisesti katsoi, että hänen vaimonsa tuli vastata itse teostaan. Lisäksi Thomas Trällin voidaan olettaa olleen tietoinen siitä, että hänen vaimonsa kykeni sen myös vallan hyvin tekemään. Oikeusprosessista tuli monipolvinen ja se kesti vuosikausia, sillä vielä sen päätyttyä raastuvassa ilmoitti hovioikeus antavansa oman tuomionsa.⁴²⁵ Toisen kunniallisuuteen kohdistuneet hyökkäykset olivat niin tavallisia, että jo uuden ajan alun Englannissa pidettiin toisia haukkuneita naisia varsinaisena yleisenä kiusana, joka piinasi koko yhteiskuntaa. Tähän tapaan pyrittiin puuttumaan aktiivisesti myös viranomaisten puolelta.⁴²⁶

1500- ja 1600-luvun Lontoossa herjaussyytteitä toivat oikeuteen lähinnä porvariston naiset. Ylhäisö ja köyhät naiset esiintyvät hänen lähteissään huomattavasti harvemmin. Lontoon keskiluokkaan kuuluneita porvarisnaisia voidaan verrata asemaltaan turkulaisiin kauppiasperheiden naiseen. Herjauksille altistuivat erityisesti kaupoissa ja toreilla myyvät naiset. Lontoo oli suurkaupunki, jossa tungos aiheutti sanaharkkaa. Lisäksi suuri osa ihmisistä oli juuri muuttanut kaupunkiin, eikä heillä ollut siellä siteitä muihin ihmisiin, joten haukkumasanat eivät kohdistuneet tuttuihin, samaan yhteisöön kuuluneisiin ihmisiin.⁴²⁷

424 Karlsson Sjögren 1998, 115.

425 TKA TRO Bla 6, 30.4.1634, 65v–66.

426 Ingram 1994, 66.

427 Gowing 1994, 28–29.

Toisin kuin Margareta Gabrielsdotter, oli Malin Träll tottunut asioimaan myös itse oikeudessa. Häntä kutsuttiinkin oikeuden pöytäkirjassa esimerkiksi toisinaan tuttavallisemmin vain nimellä ”Trällska” tai ”Trellschan”.⁴²⁸ Tavallisesti hän käytti oikeudessa edustajinaan miehiä, kuten kaupunginsihteerää, kaupunginvoutia, ammattiasianajajaa, aatelismiestä ja vävyään. Hän saattoi kuitenkin vaatia, että hänen vastapuolensa oikeudenkäynnissä lähetti hänelle kirjallisena vaatimuksensa.⁴²⁹

Oman maineensa lisäksi vaimot puolustivat miehensä kunniaa oikeudessa. Tukholmalaisen kauppiaan Hans Petrin turkulainen vaimo Anna Gerdner halusi tietää, mitä hänen langollaan Anders Merthenillä oli hänen miestään vastaan. Merthen oli hänen kuulemansa mukaan kirjoittanut viisikohtaisen valituskirjelmän miehestä. Merthen kuitenkin ilmoitti, ettei tiennyt kälystäään tai tämän miehestä muuta kuin hyvää ja kunniallista.⁴³⁰ Tapaus liittyi osapuolten perintöriitaan ja vaimo ilmeisesti katsoi, että Merthen pyrki saavuttamaan toimillaan hänelle kuulumatonta taloudellista etua mustamaalaamalla lan-koaan ja kälystä.

Elin Thorwöste puolestaan joutui puolustamaan vuonna 1668 miehensä raatimies Henrik Schefferin kunniaa vielä tämän kuoltuakin, sillä kirjanpitäjä Märten Hollweck väitti, ettei hän ollut oppinut raatimieheltä juuri mitään ollessaan tämän palveluksessa. Elin Thorwöste ilmoitti, ettei hänen miehensä ollut ottanut Märten Hollweckia palvelukseensa, sillä tällä ei ollut passia. Siksi vaimo ei katsonut olevansa velvollinen antamaan tälle edelleenkaan passia. Päinvastoin hän tulisi mahdollisesti syyttämään tätä niistä puheista, joita hän oli levitellyt lesken miehestä. Scheffer oli kyllä ottanut Hollweckin kirjuriin, mutta tämä ei ollut koko aikaa hänen palveluksessaan, vaan sai ottaa töitä myös muilta. Lopulta oikeus määräsi lesken maksamaan tälle miehensä entiselle kirjanpitäjälle kahden ja puolen vuoden palkkana 60 hopeataalaria, mutta vaimo vetosi tästä tuomiosta hovioikeuteen. Kirjanpitäjä sai lopulta sakon edesmenneen raatimiehen kunnian loukkaamisesta.⁴³¹

428 TKA, TRO Blä 6, 19.3.1634, 38, 39v.

429 TKA, TRO Blä 8, 26.3.1636, 41; 10.10.1636, 107v–108; 12.10.1636, 109; 15.10.1636, 110v–111; 16.11.1636, 153v–154; 19.11.1636, 156; TKA, TRO Blä 9, 3.4.1637, 45–45v; 12.7.1637, 108; 26.7.1637, 114; 12.9.1637, 124v; TKA, TRO Blä 10, 24.1.1638, 14–14v; 9.6.1638, 81; TKA, TRO Blä 11, 18.5.1639, 143–144; 1.7.1639, 199. Kaikkiaan Malin Träll esiintyi yli sadassa oikeusjutussa vuosina 1636–1646.

430 TKA, TRO Blä 30, 15.10.1660, 320.

431 TKA, TRO Blä 37, 23.9.1668, 384–385; TKA, TRO Blä 38, 12.7.1669, 424–440; TKA, TRO Blä 39, 21.6.1670, 355–361.

Porvarisnaisten verkostot

Hierarkkisessa 1600-luvun kaupunkiyhteisössä naisen asema oli alisteinen sekä kruunulle, kaupunkihallinnolle että hänen miehelleen. Sukujen valta sen sijaan tulee Turkuä koskevissa lähteissä esille lähinnä perintöriitojen kautta. Säilyneiden lähteiden mukaan verisukulaiset ja sukuun aviositein liittyneet muut suvut kyllä harjoittivat yhteistoimintaa ja kävivät kauppaa keskenään tai antoivat lainoja toisilleen. Vanhempien perintöä jaettaessa porvarieliitin naiset määriteltiin miehensä vaimoksi ja vasta toissijaisesti vanhempiansa tyttärekseksi. Oikeudessa perintöä oli yleensä vaatimassa aviomies vaimonsa puolesta. Nainen itse saattoi puolestaan laskea esimerkiksi vävynsä sukunsa ulkopuolelle, mikäli katsoi näiden olevan ahneita saamaan hänelle itselleen tai hänen tyttärilleen kuuluneen omaisuuden.

Perinteinen kuva sukujen vallasta ei toteudu aivan sellaisenaan turkulaisten naisten asemaa tarkasteltaessa. Vaikka sukulaisuussuhteita luotiin, esiintyvät raadin pöytäkirjoissa lähes yksinomaan ydinperheet etujensa puolustajina. Yksittäisten sukujen omaisuutta jaettaessa korostuu perhekeskeisyys, jossa myös naiset puolustivat vain ydinperheen etuja. Porvariston perhekeskeisyys oli vahvempi kuin maaseudulla, jossa suvun edut menivät yksilön etujen edelle. Milloin kaupungin yhteiset privilegiot olivat uhattuina, tarttuivat kaikki toimeen ja pyrkivät yhteistuumin säilyttämään edut.

Oikeuspöytäkirjojen mukaan porvarisnaiset kokivat suvun puolelta myös turvattomuutta, sillä ydinperheen ulkopuoliset suvun jäsenet pyrkivät käyttämään hyväkseen sekä naimattomien naisten että leskien taloudellisia resursseja. Eräänä keinona oli naimattomien tyttärien ja leskien omaisuuden sijoittaminen sukulaisen omaan kauppatoimintaan. Tämä tapa tuotti parhaimmillaan naiselle taloudellista turvaa korkoina. Sovitun ajan kuluttua rahat sijoittanut henkilö palautti myös pääoman sen omistajalle. Sukulaiset kuitenkin käyttivät toisinaan pääomaakin omiin tarkoituksiinsa, ja rahojen takaisin maksaminen viivästy. Sekavissa tilanteissa naisten turvaksi annettiin rahat lainanneen sukulaisen omaisuutta.

Mikäli perheen isä kuoli lasten ollessa pieniä, oli äidin velvollisuus huolehtia siitä, että heille valittiin sellaiset holhoojat, jotka huolehtivat lasten tulevaisuudesta ja omaisuudesta kunnolla. Pyytäessään Turun raatia nimittämään holhoojat, äidit korostivat sitä, että näiden tuli olla kokeneita, rehelliseksi tunnettuja ja mielellään korkeassa asemassa porvariyhteisössä. Raadille esittämiseen anomuksissa äidit korostavat lasten etua. Siitä huolimatta äidit tiesivät olevansa päävastuussa siitä, että perhe selviytyi isän kuoltua.

Perheen arjen oli jatkuttava myös kuolemantapauksen jälkeen. Ennen kuin elämä saatiin vakiintumaan turvallisiin uomiin, oli äidin ratkaistava poikkeustilanteen aiheuttamat taloudelliset uhat. Perheen selviytyminen oli

aina vaakalaudalla perheen pään kuoltua. Äidit tukeutuivat tällöin raadin apuun pyytämällä sen suojelusta velkojia vastaan. Huonoimmassa taloudellisessa tilanteessa olleet äidit joutuivat luovuttamaan koko omaisuutensa velkojille, mutta osa onnistui myös säästämään jotakin omaksi ja lastensa elannoksi raadin avustuksella. Osa perheen pääksi päätyneistä äideistä tarttui tehtäviin huomattavalla tarmolla, joten he olivat luultavasti varautuneet tilanteeseen ja ainakin he olivat oppineet tarvittavat toimintatavat aiemmassa elämässään.

Naisen oli vaalittava kunniaansa, sillä sen menetettyään suvun ja raadin turva oli vaakalaudalla. Kunniansa saattoi menettää seksuaalisella rikkomuksella, mutta myös parhaamalla muita kaupungin asukkaita. Asiattomat huhut vahingoittivat varmasti myös niiden liikkeellelaskijaa. Liiallinen oikeuden kuormittaminen ja sen tuomioiden epäily aiheuttivat sen, että raati ojensi naista, joka käytti sen aikaa turhiin oikeusprosesseihin. Rangaistuksia raati ei sentään langettanut, mutta uhkasi kyllä niillä.

Aviovaimo ja perheenäiti

Avioliitto, kotitalous ja emännänvalta

Käsittelen tässä luvussa avioliittoa 1600-luvun puhdasoppisessa Turussa. Kysyn, millainen avioliitto oli lain mukaan ja millaiseksi sen ideaali miellettiin. Millaisia velvollisuuksia ja oikeuksia kruunu ja kirkko liittivät avioliitossa oleville puolisoille? Naisen asema avioliitossa poikkesi miehen asemasta, mutta miten? Puolisoiden voidaan olettaa eläneen yleensä avioliitossa, johon kuului aikakauden käsitys rakkaudesta. Mikäli avioliitto oli kuitenkin mahdoton kestää, oliko naisilla keinoja vapautua sen ikeestä?

Porvarieliitin avioliitot

Kuten kaikki kristityt tietävät hyvin, taivaan ja maan hallitsija, meidän rakas taivaallinen Isämme, on asettanut ihmiselle kolme pääsäätyä. Ne ovat taloussääty, oppisääty ja aatelissääty eli kotitalous, kirkko ja maallinen esivalta. Kotitalous tulee ensimmäisenä, sillä Jumala on sen säätänyt aivan ensimmäiseksi maailman alussa. Se on vakaa perusta muille säädyille. Tämän Hän on tehnyt antamalla Eevan Aatamille vaimoksi ja määräämällä heidät lisääntymään ja täyttämään maan. Jumala on vielä sanonut, ettei ihmisen ole hyvä olla yksin.⁴³²

432 KK (Kansalliskirjasto), Mf 2671, Kauppias Jonas Roslijnin ja Maria Schultzin hääräruno 11.2.1679. ”Thet är allom Christinom nogsampt kunnigt / huru Himmelens och Jordennes Monarch / vår käre Himmelske Fader / hafwer stichtat thet Menniskeliga Slächtet och Könet til Fromma tree Hufwud-Stånd som kallas: Näre-Ståndet / Lähre-Ståndet och Wärje-Ståndet / Hwilka äro / Huus-Regementet / Kyrckio-Regementet / och Werldzliga öfverheten. Huus-Regementet tilägna billigt prioriteten eller första Rumet: ty thet hafwer den Alzmechtige uthi Werldenes Begynnelse aldraförst insatt / och lagt thet såsom ett fast Fundament och Grund till dhe andre Stånden / gifwandes Adam Eva til Hustru / och befallandes the skulle wäxa til / föröka sigh och upfylla Jorden. Tä Gudh hafwer sagt: Thet är icke gott Menniskian blifwa allena.”

Turkulainen porvaristo tunsi arvonsa, sillä edellä olevan hääkirjoituksen mukaan kauppiassääty rinnastettiin kotitalouteen, joka oli yhteiskunnan tärkein sääty. Häärunun perusteella porvariston lapsista kasvoi papiston jäseniä eli oppisääty sekä virkauralle antautuneista pojista aatelissääty, jonka tehtävänä oli maallisen hallinnon hoitaminen. Näin todella olikin Turun porvarieliitin kohdalla. Avioliittoon kuului toisesta huolehtiminen, sillä miehen tuli elää vaimonsa kanssa, elättää tätä ja kohdella häntä kunnioittavasti. Vaimon tuli olla erityisesti nöyrä ja kuuliainen miehelleen sekä huolehtia taloudestaan ja kasvattaa perheen varallisuutta.⁴³³

Uskollisten ystävien kauppias Jonas Roslijnin ja hänen morsiamensa Maria Schultzin häihin laatimien avioliitto-ohjeiden mukaan kaikkien ihmisten oli antauduttava aviosäätyyn, sillä se oli ensimmäinen ja kunniallinen kaikista ihmisen säädyistä. Jumalan käskyn mukaan puolisoiden oli lisäännättävä ja täytettävä maa. Ihmisen ei ollut hyvä olla yksin, sillä silloin hän altistui säädyttömyyksille. Ystävien antamat ohjeet viittasivat Martti Lutherin katekismukseen liitettyyn Huoneentauluun, jonka mukaan jokaisella oli paikkansa kolmeen säätyyn jakautuvassa maailmassa. Säädyt olivat kirkko, maallinen esivalta ja kotitalous, jonka tehtävänä oli tuottaa elanto kaikille. Jokaiseen säätyyn kuului henkilöitä, joiden tuli hallita ja ohjata muita, kotitaloudessa tämän aseman oli saanut aviomies eli isäntä. Kirkko ja valtio olivat yhdistyneet tässä mallissa niin, että oikeauskoisuus ja alamaisen uskollisuus olivat käytännössä sama asia. Hierarkkisessa yhteisössä viimeksi mainitun säädyn ydinperhe oli keskeinen toimija. Perheellä oli monia funktioita tuotannosta lasten kasvatukseen ja sairaista huolehtimiseen. Myös perheet ja yksilöt eivätkä vain esivalta ja kirkko pyrkivät kaikin voimin toteuttamaan huoneentaulun vaatimaa harmoniaa.⁴³⁴

Vanhan Testamentin Davidin Psalmien mukaan Roslijnin ja Schultzin ystävät kuvasivat vaimoa viiniköynnökseksi miehen talon ympärillä ja lapsia öljypuun oksiksi hänen pöytänsä ympärillä. Kuningas Salomonia siteeraten todettiin, että talot ja maat perittiin vanhemmilta, mutta viisas vaimo saatiin Jumalalta. Häneen vedoten kuitenkin todettiin, ettei avioliittoa saanut solmia pakosta, vaan siihen tuli kuulua iloa ja tyytyväisyyttä puolisoiden välillä. Näiden velvollisuutenaan oli siittää ja kasvattaa lapsia Herran kurissa ja nuhteessa. Lapsia tuli tukea heidän nuoruudessaan kuin kukoistavia taimia. Näin he kukoistaisivat Herran puutarhassa kuin oliivipuut, palmut ja Libanonin setrit, ja heistä kasvaisi hengellisen ja maallisen säädyn uusia jäseniä. Jumalan

433 KK (Kansalliskirjasto), Mf 2671, Kauppias Jonas Roslijnin ja Maria Schultzin hääruno 11.2.1679; Andersson 1998, 58; Kietäväinen-Sirén 2015, 149–151; Sjöberg 2001, 79.

434 Karonen 2002, 257; Lennartsson 1999, 21, 38, 261.

tahdon mukaisesti isännän ja emännän oli pidettävä huolta myös siitä, että palvelusväki eli kunniallisesti jumalanpelossa. Veljesten tuli elää sovussa, naapurien rakastaa toisiaan ja puolisoiden tukeutua toisiinsa. Tämän kaiken tuli tapahtua Jumalan ja kuningas Kaarlen kunniaksi. Lopuksi ystävät vielä huomauttivat, että mikäli kirjoituksen kohteena ollut sulhanen pettäisi kuninkaan, saisi hänen oikea kätensä näivettyä.⁴³⁵

Pohjoismaisen avioliiton perusta ilmenee vuonna 1611 muotoillusta riitaisan pariskunnan uudesta avioliittosopimuksesta. Sen mukaan molempien puolisoiden tuli hallita ja voida käyttää hyväkseen perheen yhteistä omaisuutta. Vaimon tuli kunnioittaa aviomiestään ja isäntäänsä kaikin tavoin, sekä pöydässä että vuoteessa, eikä aiheuttaa tälle millään muotoa harmea. Miehen tuli tätä vastaan kunnioittaa vaimoan emäntänään ja hankkia tälle kaikkea, mitä tämä tarvitsi taloudessa. Mies ei saanut pitää muita naisia tai pahoinpidellä vaimoan. Heidän tuli yhdessä valita palveluskunta hoitamaan taloan ja karjaansa sekä maksaa näiden palkka yhteisesti. Mikäli vaimo lainasi miehelleen rahaa, tuli tämän maksaa se takaisin vaimolleen ja tämän lapsille. Porvariston avioliittoon kuului myös rakkaus, jonka oli syyttävä puolisoiden välille jo ennen kihlautumista.⁴³⁶ Samat periaatteet onnellisen avioliiton toteutumiseksi olivat edellä olevan häärinon mukaan voimassa myös Ruotsin valtakunnassa ja niin muodoin myös Turussa.

Tutkimuksessa on nostettu esille naissukupuolen alistaminen, jota on pidetty muuttumattomana ilmiönä. Toisaalta naisten toimijuus eri yhteisöissä on näkökulmana painottanut naisten hyödyntämiä mahdollisuuksia ja strategioita. Myös Englannissa puolisoille annettiin jo 1600-luvulla neuvoja siitä, miten heidän tuli elää keskenään. Molempia puolisoita kehoitettiin neuvottelemaan keskenään, vaikka miehen tulikin opastaa tottelevaista vaimoan. Kysymys siitä, miten pitkälle todellinen avioliitto muistutti hierarkkista ideaalia, jää kuitenkin avoimeksi. Käytännössä avioliitto muotoutui varallisuuden, puolisoiden pesään tuoman omaisuuden, sukulaisuussuhteiden, iän, osaamisen ja henkilökohtaisten ominaisuuksien määrittelemiin muotoihin.⁴³⁷

Voidaan ajatella, että esimodernissa yhteiskunnassa naisten oli miehiä vaikeampaa saavuttaa laillista auktoriteettiasemaa, mutta heillä oli käytettävissään valtaa ja he saattoivat saavuttaa sosiaalisesti hyväksytyyn auktoriteettiaseman lähinnä tuomalla perheeseen varallisuutta ja sosiaalisia verkostoja.

435 KK, Mf 2671, Kauppias Jonas Roslijnin ja Maria Schultzin häärinon 11.2.1679; Hausen 1882, 139. Ystävien ja sukulaisten lisäksi myös ylioppilaat kirjoittivat runoja maksusta. Petrus Gyllenius ansaitsi vuonna 1649 häärinolla puolitoista riikintaalaa. Samoissa häissä ylioppilaat esittivät avioliittoa kuvailevan näytelmän.

436 Gaunt 1983, 45–46, 52.

437 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 25; Vickery 1998, 59–60.

Esimodernissa yhteiskunnassa hallinnolliset instituutiot olivat vasta kehitymässä, joten kaikki valta ei välttämättä vielä paikantunut niihin. Niiden toiminta kuitenkin kietoutui monin tavoin kotitalouden ja sukupiirin sisäiseen vallankäyttöön. Tulee kuitenkin huomata, että esimerkiksi 17-vuotiaana avioituneella nuorella vaimolla tuskin oli samaa auktoriteettia kuin kypsempään ikään ennättäneellä perheenäidillä.⁴³⁸

Naisilla oli joka tapauksessa kodin piirissä toteutuneisiin päätösprosesseihin paikantuvaa valtaa. Lainsäädännön mukaan avioliitosta tuli sopia miespuolisen kosijan ja morsiamen miespuolisen naittajan kesken. Morsiamen äidillä oli kuitenkin oikeus antaa neuvoja ja morsiamella oikeus kieltäytyä avioliitosta. Naisilla oli siis mahdollisuus vaikuttaa avioliittoprosessiin. Esimerkit osoittavat, että naiset myös monesti vaikuttivat avioliittojen solmimisprosesseihin enemmän kuin lainsäädännön perusteella voisi ajatella.⁴³⁹

Ruotsin valtakunta oli 1600-luvulla valtion ja kirkon yhteen sulautuma, luterilainen teokratia, jossa puhdasoppinen kirkko oikeutti maallisen vallan ja ohjasi ihmisiä oikeaan elämään. Valtio puolestaan rankaisi niitä, jotka rikkovat kirkkoa vastaan. Taustalla oli vanhatestamentillinen uskonnollisuus, jonka mukaan yksittäinen rankaisematon synti nostatti Jumalan vihan koko yhteisön päälle. Uskonpuhdistus oli nostanut avioliiton erityisasemaan määrittelemällä sen ihanteeksi. Avioliitto tuki samalla yhteiskunnan hierarkkista järjestystä, jossa kullakin oli oma paikkansa. Avioliitto liittyi myös keskusvallan vahvistamiseen sukuvallan kustannuksella. Kruunu tarvitsi varoja laajentumiseen ja perheestä muodostui tuotannon perusyksikkö, joka ruokki sen tarpeita. Lähes jokaisen ihmisen oli kuuluttava kotitalouteen. Avioliitolla oli useita ulottuvuuksia, sillä se oli samaan aikaan sekä uskonnollisen, harmoniaa ja jumalallista maailmanjärjestystä korostavan yhteiskunnan perusyksikkö.⁴⁴⁰

Marko Lamberg on paneutunut tutkimuksessaan Tukholman myöhäis-keskiaikaisesta porvarieliitistä ja raatimiesluokasta⁴⁴¹ kysymykseen siitä, miten ryhmä uusintui. Hänen mukaansa siihen oli rekrytoitava jatkuvasti uusia jäseniä, sillä kaupunkien lapsikuolleisuus sekä poikien kouluttaminen virkauralle uhkasi sukujen jatkuvuutta. Naittamalla tyttärensä uusille tulokkaille ryhmä uudistui, mutta piti virat sukunsa hallussa.⁴⁴² Turussa johtavan porvariston naiset solmivat avioliittonsa pääasiassa porvarieliittiin kuuluvien miesten kanssa. Useissa tapauksissa peritty omaisuus siirtyi vävyille. Monissa

438 Hassan Jansson 2011, 238; Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 23; Rahikainen 2013, 49.

439 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 23; Lahtinen 2001a, 111; Sjöberg 2008, 165.

440 Aalto 1996, 12, 34–35; Kietäväinen-Sirén 2015, 14, 57–58.

441 Lamberg 2001, passim.

442 Lamberg 2001, 17–18.

perheissä ei ollut poikaa jatkamaan kaupankäyntiä, sillä perheissä oli vain tyt-
täriä tai poika oli koulutettu korkeampaan säätyyn.⁴⁴³

Ruotsin valtakunnassa avioliitto oli uuden ajan alussa sosiaalisten verkos-
tojen huipentuma, johon liittyi omaisuuden hallinnan siirtäminen biologiselta
perheeltä toiselle.⁴⁴⁴ Nykyajan pohjoismaiset historiantutkijat ovat kiinnittä-
neet runsaasti huomiota naisen asemaan suvun, perheen ja yhteisön jäsenenä.⁴⁴⁵ Uuden ajan alussa avioliiton hierarkia oli teoreettisesti selvä. Avioliitossa
tuli seurata Jumalan luomaa järjestystä, jossa mies oli perheen pää ja isällä
oli ehdoton valta kodin seinien sisällä. Perheen pään tuli hallita, ohjata ja
kurittaa muita taloutensa jäseniä. Naisilta odotetut hyveet olivat erilaisia eri
yhteiskuntaluokissa. Vaikka luterilaiset katekismukset korostivat naisten vaa-
timattomuutta, hiljaisuutta, nöyryyttä ja käytöksessä sekä puheissa että vaate-
tuksessa, tuli emäntien osata myös komentaa ja johtaa talouttaan.⁴⁴⁶

Luterilaisten katekismusten maailmankuva perustui hierarkkiseen ylem-
pien tottelemiseen, vaatimattomuuteen ja osaansa tyytymiseen. Alamaisia
kehotettiin tottelemaan esivaltaa, oppilaita kehotettiin tottelemaan opetta-
jiaan, vaimoja kehotettiin tottelemaan miehiään ja lapsia kehotettiin tottele-
maan vanhempiaan. Esivallan, opettajien, aviomiesten ja vanhempien taas tuli
rakastaa ja huolehtia vastuullaan olevista niin, että he voisivat aikanaan vastata
Jumalalle heille annetusta leiviskästä.⁴⁴⁷

Katekismuksissa opetetun perhemallin katsotaan usein vastanneen patri-
arkealisen kuningaskunnan mallia, jota uuden ajan alun hallitsijat käyttivät
kuninkuuttaan vahvistamaan. Kansanopetuksessa opetettiin ensin, miten koti-
taloudessa isä ja isäntä johti ja huolehti perheestään ja palvelijoistaan, jotka
vastineeksi tottelivat ja kunnioittivat häntä. Jokaisella oli perheessä oma tärkeä

443 Carpelan 1890, passim.

444 Sjöberg 2001, 156.

445 Miettinen 2012, 11.

446 KA 7314a, 2160–2186. Tavallisin naisen ammatti kaupungissa oli emännänvallan
alaisen piian työ. Piit pestattiin palvelukseen vuosipestitillä ja palkkaan kuului vaate-
tavaraa sekä rahaa. Varakkaimmissa perheissä piikoja oli runsaasti, kuten vuonna
1670 pormestari Laurentius Brochiuksella, raatimies Bertil Jöranssonilla ja kauppias
Joachim Wittfoothilla oli kaikilla kolme piikaa; KA z:172, TKO 27.7.1644, 185–186.
Piian ja emännän suhteesta on säilynyt vain harvoin kertovia lähteistä, mutta jotakin
voimme päätellä siitä, että piian ja isäntäväen suhteet eivät esiinny oikeuspöytäkir-
joissa juuri muuten kuin silloin, kun palkollinen perii loppua maksamattomasta pal-
kastaan. Porvarisperheiden tyttäret kelpasivat piioiksi säätyläisperheisiin, kuten
Jakob Skræddaren ja hänen vaimonsa Kirstin Nilsdotterin tytär Anna Jakobsdotter
jalosyntyisen Johan Munckin vaimolle Elisabet Burelle. Rouva antoi vuonna 1640
todistuksen, jonka mukaan Anna oli käyttäytynyt kunniallisesti ja kuten hyvän piian
tulee; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 73, 76; Stadin 1993, 178–179.

447 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 117.

tehtävänsä, mutta isä tai isäntä valvoi sen noudattamista. Emäntä sai osan isännän delegoimasta vallasta suhteessa lapsiin ja palveluskuntaan tai työväkeen. Kun tämä malli oli ihmisille valmiiksi tuttu, myös kuningaskunnan järjestys oli helpompi esittää eräänlaisena perheenä tai kotitaloutena, jota isäkuningas suojeli ja jota kansa vastineeksi kunnioitti ja totteli. Malli on keskiaikainen ja feodaalinen. Uuden ajan modernin version siitä teki vasta se, että suojelun ja kunnioituksesta vastavuoroisuudesta vähitellen siirryttiin korostamaan esivaltaa Jumalan asettamana. Esivaltaa piti kunnioittaa, vaikkei se itse olisikaan täysin täyttänyt velvollisuuttaan. Esivalta, isä tai kuningas, oli Jumalan asettama, eikä se voinut olla väärä.⁴⁴⁸

Avoliiton sukupuolittuneisuus oli universaali ilmiö, jossa puolisoitten odotettu elinikä vaihteli. Ne vaimot, jotka eivät kuolleet lapsivuoteeseen, saattoivat odottaa elävänsä miestään kauemmin. Tämä seikka näkyy myös sukupuolten uudelleen avioitumisessa. Turussa oli 1600-luvulla mahtiporvaristossa samaan aikaan useita yksinäisiä naisleskiä, kun mieslesket puolestaan avioituivat uudelleen pian puolisonsa kuoltua. Pormestari Nicolaus Lietzenin puoliso Katarina Wernlen sururuno kuvaa nuoren puolison kuoleman aiheuttamaa katastrofia perheelle.⁴⁴⁹

Kuolema on tullut talooni
ja sitä minä valitan.
Hän on riistänyt minulta vaimoni,
joka oli kotini valo.
Hän kuoli kesken parhaita vuosiaan
ja nuoruutensa kukoistuksessa.
Sydämeni riutuu surusta
tästä raskaasta iskusta.

448 Eilola 2002, 100; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 38–39; Mitterauer & Sieder 1988, 4–5. Asia voidaan tulkita myös niin, että perheen malli oli siirtynyt aikojen kuluessa yhteiskunnan perusteeksi; Sjöberg 2001, 79; Stadin 1993, 177; Toivanen 2002, 128.

449 Naimattomien ja leskeksi jääneiden miesten talouksissa olettaisi asuneen sukulaistai palvelusnaisia. Mikäli näin ei ollut, oli sukulaisnaisten huolehdittava miehen talouden toiminnasta tai hänen oli palkattava talouden ulkopuolista naistyövoimaa hoitamaan ruoanhankintansa ja siisteytensä; KA 7296, Turun ja Porin läänin toistekirja 1665, 1034–1055. 1600-luvun henkikirjat kertovat, että esimerkiksi raatimies Bertil Jöranssonin taloutta hoiti kolme piikaa, raatimies Robert Ranckenin taloudessa asui hänen poikansa vaimoineen sekä koko palveluskunta ja Jöran Arkenholtzin taloutta hoitivat hänen äitinsä ja tyttärensä. Kaikkien muiden johtavaan porvaristoon kuuluneiden miesten taloudenpidosta huolehti vaimo, paitsi nuoren Herman Thorwösten, joka lienee saanut huolenpidon ostamalla sen tai sukulaisiltaan; Vainio-Korhonen 2002, 55; Wiesner-Hanks, 24–25.

Voi minua tuskaista mies raukkaa!
 Suru minut kohtasi niin yllättäen
 ja teki päiväni yksinäisiksi.⁴⁵⁰

Puolisonsa Katarina Wernlen kuoltua keväällä 1657 Nicolaus Lietzen tunsi itsensä sururunon sanojen mukaan lisäksi häkkilinnuksi, joka voipui itkusta istuessaan yksin kotona. Siellä hän ajatteli hyvää puolisoaan ja hänen sydämensä riutui kaipauksesta. Koska hänen vaimonsa, hänen lohtunsa, ilonsa ja huvinsa, oli otettu häneltä pois, hän hän usein yöllä kaipauksesta ja tunsi itsensä aamulla täriseväksi raunioksi. Eurooppalaisessa yhteisössä ei ollut tapana osoittaa puolisoiden välillä julkisesti hellyyttä vielä seuraavina vuosisatoinakaan, mutta Lietzenin valitus antaa ymmärtää, että se oli kuitenkin tapana yksityisesti puolisoiden kesken. Myös palvelijat ja kaupungin köyhät surivat Katarina Wernleä, sillä hän oli ollut hyvä emäntä ja antanut runsaasti almuja. Pahimmin kuolema kosketti kuitenkin perhettä, aviomiestä ja lapsia.⁴⁵¹

Avioitumalla samassa sukupiirissä voitiin omaisuus säilyttää pienen piirin käsissä. Turussa tämä johti siihen, että lähes kaikki kaupungin johtavista porvarisperheistä kuuluivat 1600-luvun lopussa samaan horisontaaliseen avioliittojen yhdistämään sukulaispiiriin.⁴⁵² Koska miehet tukivat itse omaa asemaansa edullisilla avioliitoilla, olivat he valmiita tekemään saman myös tyttärilleen. Tyttärien avioliitot olivat itse asiassa isille itselleen tärkeä keino vahvistaa perheen suhteita muihin tärkeisiin sukuihin. Vaikka pojille haluttiin säilyttää tärkeitä maaomaisuuksia, oltiin niitä valmiita luovuttamaan myös tyttärien mukana vävyille. Maakauppojen avulla koottiin sopivia omaisuuskokonaisuuksia, joita voitiin jakaa myötäjäisinä tai joita pojat saattoivat lahjoittaa vaimoilleen huomenlahjoina. Huomenlahjoiksi voitiin antaa maan lisäksi rahaa, kaupunkitalo tai muu kiinteistö, kotitalouden esineistöä ja vaatetavaraa sekä jalometalleja. Kaikissa perheissä ei sitä paitsi edes ollut poikia, vaan kaikki omaisuus siirtyi tyttärille. Apen ja anopin sekä vävyjen väliset suhteet

450 KK, Mf 2478. Pormestari Nicolaus Lietzenin vaimon Katarina Wernlen sururuno 17.3.1657. Döden är kommen i mitt hws / Thet monde iagh beklaga. Hwilket war migh een anstöt swår / Min hustrw som ther war itt Liius / Mon han från migh bortaga. Rätt uthi sine bästa åhr / Och blomstrand' ungdoms tijder / Aff sorg mitt hierta Swijder. Ach Wee! ach wee! migh arme man / Som nu är stadd I wånda / Hastige migh sorgen träffa an / Ty görs migh Dagar långa. Tulkinta kirjoittajan.

451 KK, Mf 2478. Pormestari Nicolaus Lietzenin vaimon Katarina Wernlen sururuno 17.3.1657; Mitterauer & Sieder 1988, 127–128, 130.

452 Davidoff 1995, 181–182; Gaunt 1983, 51; Sjöberg 2008, 159–160; Wiesner-Hanks, 24–25.

saattoivat olla yhtä tärkeitä kuin pojan ja vanhempien. Sopiva vävy huolehti sekä tyttärestä että tämän omaisuudesta vanhempien haluamalla tavalla.⁴⁵³

Puolisoiden sosiaalisen aseman ja säädyn yhdenvertaisuus korosti yhteiskunnan keskeistä arvoa hierarkiaa. Sosiaaliset asemat olivat staattisia ja siksi avioliitot solmittiin yleensä oman yhteiskuntaryhmän sisällä. Turun mahtiporvariston tyttäret avioituivat yleensä turkulaisten kauppiaiden kanssa. Avioitumiseen vaikutti luonnollisesti vanhempien valinta, sillä kyseessä oli toimi, jolla perheen omaisuutta pyrittiin turvaamaan ja lisäämään. Tämä ei sulje kuitenkaan pois puolisoiden välisten tunteiden vaikutusta avioliittojen solmimiseen. Mikäli tytär muutti avioliittonsa myötä pois kaupungista, oli sulhanen useimmiten pappi tai virkamies, jonka virkapaikka sijaitsi kaupungin ulkopuolella. Sen sijaan avioliitot muiden kaupunkien porvaristoon kuuluvien miesten kanssa olivat harvinaisia. Tällöin kyseeseen tuli lähinnä Tukholma. Joissakin tapauksissa avioliitto vaati muuttamista Pohjanlahden kaupunkeihin.⁴⁵⁴

Martti Lutherin ohjeiden mukaan avioliittoon ei saanut pakottaa, mutta joidenkin oikeustapausten perusteella vanhemmat saattoivat käyttää painostusta jo jopa fyysistä väkivaltaa tyttärtään taivutellakseen. Myös sukulaiset tai ystävät saattoivat painostaa porvaristytärtä avioliittoon. Tällaiseen vastentahtoiseen avioliittoon joutui kauppiaan tytär Ingeborg Andersdotter Merthen, joka kertoi oikeudelle vuonna 1658, että hänet oli vihitty luutnantti Jean Rouxin kanssa kuusi vuotta aiemmin kreivi Arvid Wittenbergin esittämien hartaiden pyyntöjen jälkeen. Tämä oli näet ajanut kyseistä avioliittoa hänen vanhempensa luona. Ingeborg ei itse ollut halunnut avioliittoa, vaan oli langennut isänsä jalkoihin ja rukoillut tätä säästämään häntä tältä liitolta. Kun kreivi Wittenberg oli kuitenkin luvannut auttaa häntä ja olla hänen isänsä avioliitossa – mikä olikin tapahtunut – oli hän suostunut liittoon ja kreivi oli pitänyt hänelle häät Tukholmassa. Ingeborg tiesi sotilaan vaimon osan, ja olisi varmaankin avioitunut mieluummin vakaan kauppiaan kanssa. Luutnantin iästä tai fyysisistä ominaisuuksista oikeuspöytäkirja vaikenee.⁴⁵⁵

453 Dawidoff 1987, 207–211; Hanawalt 2007, 8; Lahtinen 2001b, 11.

454 Kietäväinen-Sirén 2015, 129–130.

455 KA I KO a:4, Maskun kihlakunta, Rymättylän käräjät 18.–19.10.1658, 108–113. Kreivi Wittenbergin puuttumista asiaan selittää se, että Roux kuului hänen johtamiinsa sotajoukkoihin. Kristoffer Djurfält oli kirjoittanut Ingeborgille 25.6.1657 Marienburgista, että Roux oli kuollut vihollisen luodista Puolan ja Pommerin välillä. Tämän kirjeen oli Turun postimestari Bertil Caloander lähettänyt Ingeborgille vasta joulukuussa 1657. Ingeborgin mukaan he olivat aloittaneet yhteiselämänsä Bartramin kanssa elokuussa 1657 ja heidät oli vihkinyt ilman kuulutuksia, kuten oli tapana, Rymättylän kirkkoherra Henrik Kolcka helmikuussa 1658. Lapsen Ingeborg oli synnyttänyt toukokuussa 1658; Rymättylän käräjät 21.–22.1.1659, 13–14v. Pariskunta tuomittiin todisteiden perusteella vapaaksi Valan kaaren viidennen

Vastoin vanhempien tahtoa solmittu avioliitto saattoi päätyä eroon vanhempien vaatimuksesta. Parin oli myös rukoiltava julkisesti anteeksiantoa. Avioliittoa ei kuitenkaan julistettu aina puretuksi, vaan säännöksillä ja laeilla pyrittiin löytämään keskitie, johon osapuolet saattoivat tyytyä. Parin vihkineelle papille saattoi teosta olla vakavat seuraamukset ja jopa virasta erottaminen.⁴⁵⁶

Keskimääräinen avioitumisikä oli esimerkiksi 1500-luvun viimeisillä vuosikymmenillä Amsterdamissa 23,5–25 vuotta. Miehillä ikää oli vuoden tai puolitoista enemmän. Luvut säilyivät samanlaisina 1660-luvulle, jonka jälkeen ne kasvoivat entisestään. Englannissa vastaavat luvut olivat 1600-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä 25 naisilla ja 27,5 miehillä.⁴⁵⁷ Avioitumisikä oli suhteellisen korkea ja lähes kaikki naiset avioituivat kuten Turussakin.⁴⁵⁸ Keskiajan lopun Lontoossa tytöt avioituivat 17-vuotiaina tai sitä nuorempina. Myös muualla Euroopassa sellaiset tyttäret, joilla oli omaisuutta, pyrittiin naittamaan mahdollisimman nuorina jo ennen edellä mainittua ikää. Samaan aikaan johdetaan porvaristoon kuuluneen sulhasen avioitumisikä oli kymmenen vuotta korkeampi, sillä hänen oli hankittava koulutus ja ammatti ennen avioliittoa.⁴⁵⁹

Turkulaisista pariskunnista on säilynyt tarkka syntymäaikatieto vain harvoin. Kun Elin Joachimsdotter Schultz avioitui vuonna 1662 kauppias Bertil Festingin kanssa, oli morsian noin 18 ja sulhanen 27 vuotta vanha. Raatimiehen tytär Sofia Robertsdotter Rancken oli puolestaan 17-vuotias avioituessaan vuonna 1648 kauppias Johan Såger nuoremman kanssa. Myös edellä mainitun Såger nuoremman sisar Elin Johansdotter Såger oli 17-vuotias avioituessaan vuonna 1631 kauppias Petter Thorwösten kanssa. Edelleen Elin Wellamsdotter Jämse, joka avioitui vuonna 1637 Joachim Schultzin kanssa, oli noin 17 vuotta vanha. Sulhanen oli 31-vuotias. Magdalena Wernlekin oli 17 avioituessaan ja hänen sulhasensa Jost Schultz 33-vuotias. Anna Jämse oli 18-vuotias ja hänen miehensä Joachim Wargentin noin 27-vuotias. Jo näistä esimerkeistä voidaan

pykälän rangaistuksesta, mutta Bartram joutui maksamaan salavuoteudesta 49 hopeataalarin ja Ingeborg Merthen yksinkertaisesta huoruudesta 80 hopeataalaria; KA I KO a:5, Maskun kihlakunta, Rymättylän käräjät 14.–15.10.1662, 90v–91. Jatkossa Ingeborg Merthen hoiti miehensä Henrik Bartramin tiloja Rymättylässä; KA I KO a:6, Maskun kihlakunta, Maarian ja Raision käräjät 10.–11.12.1667, 88v. Jean Roux avioitui uudelleen Maria Henriksdotterin kanssa; Hausen 1901, 177. Bartram, hänen vaimonsa ja yksi lapsistaan haudattiin 21. tammikuuta 1672 Turun tuomiokirkkoon; KA I KO a:4, Maskun kihlakunta, Rymättylän käräjät 27.7.1657, 69–70. Bartram toimi Rymättylässä kreivi Arvid Wittenbergin hoppmannina; Kietäväinen-Sirén 2015, 71–72; Lennartsson 1998, 169.

456 Korpiola 2005, 1–2, 5–6.

457 Luiten van Zanden & de Moor 2009, 122–123.

458 Tilly & Scott 1989, 32.

459 Hanawalt 2007, 51–52; Mitterauer & Sieder 1988, 126–127.

päätellä, että mahtiporvareiden tyttäret tulivat naimaikään 17-vuotiaana. Sulhaset olivat puolestaan kymmenisen vuotta vanhempia, sillä heidän oli ollut suoritettava kauppiaan koulutus ennen avioliiton solmimista.⁴⁶⁰

Väestötilastoihin perustuvan ”eurooppalaisen avioliittomallin” (*European marriage pattern*) mukaan Pohjois-Euroopassa avioiduttiin ensimmäisen kerran suhteellisen myöhään, naiset vähintään 23-vuotiaana ja miehet yli 26-vuotiaana. Tästä mallista on vielä erotettu ”Luoteis-Eurooppalainen kotitalouden muodostumisen malli” (*northwestern European household formation system*), johon kuuluvat korkea avioitumisikä, nuorten palkollisuhteet sekä oman talouden perustaminen heti avioliiton solmimisen jälkeen. Turkulaisten 1600-luvun porvarieliitin vaimojen ensimmäisen avioliiton solmimisen kohdalla tämä ajatus korkeasta iästä ei näytä kuitenkaan toteutuvan edellisten esimerkkien perusteella. Euroopan maata omistava luokka antoi tyttärensä nuorempana avioon ja tämä piirre koski koko maanosaa.⁴⁶¹

Avioliitto oli varhaismodernina aikana yhteiskunnan hyväksymä julkinen tila, jota edellytettiin perimyksen kannalta. Sukupuolittuneen työnjaon kulttuurissa kotitalouden jäsenten selviytyminen oli kummankin puolison työpanoksesta riippuvaa. Porvarisvaimojen ensisijainen työkenttä oli koti, mutta porvarisvaimoilla ei vielä 1600-luvulla ollut niin paljon kotitalouden hoitoon liittyviä tehtäviä, etteivät he olisi ennättäneet osallistua kodin ulkopuolella tapahtuvaan perheen elannon hankkimiseen liittyvään toimintaan. Kotitöiden parissa aikansa viettävän vaimon ideaalikuva syntyi Euroopassa jo 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa, mutta Ruotsin valtakunnassa tämä ideaali alkoi toteutua vasta seuraavilla vuosisadoilla. Luterilaisuus satoi naisen kotiin myös antamalla lasten kristillisen kasvatuksen pitkälti äitien huoleksi.⁴⁶²

Tutkimuksessa tulee korostaa perhetaloutta, sillä se määritteli kummankin sukupuolen aseman varhaismodernissa yhteisössä enemmän kuin yksilö. Perhetalouden katsottiinkin olevan kuin valtio pienoiskoossa. Tällaisessa yksikössä tilaa oli kerrallaan vain yhdelle päätävävallan haltijalle. Aviomiehellä oli isännänvalta, johon kaikkien talouden jäsenten tuli alistua. Perhekunnan harmonia varmistettiin tällä yhden henkilön vallalla ja mies käytti sitä myös julkisuudessa kotitalouden ulkopuolella. Kun aviopuolisot elivät harmoniassa, yhdistyivät valta ja rakkaus patriarkaalisen ihanteen mukaisesti. Aviovaimo oli alisteinen isännän vallalle, mutta äitinä ja emäntänä hänellä oli huomattavaa valtaa talouden muihin jäseniin. Naisen asema kotitaloudessa oli siis kaksijakoinen patriarkaalisissa valta- ja vastuusuhteissa. Lakitekstit lähtivät

460 Carpelan 1890, 62–66, 76–91, 99–105, 117–124.

461 Gaunt 1983, 16; Kowaleski 1998, 39, 64–65.

462 Hassan Jansson 2011, 236; Kietäväinen-Sirén 2015, 131.

usein kotitaloudesta eivätkä yksilöstä, kun ne määrittivät omaisuuden hallinnan. Myös naisen asema määrittyi kotitalouden sukupuoliroolien mukaan. Sukupuolimallia, jonka mukaan yksilö löysi sosiaalisissa rooleissaan paikkansa yhteisössä, määrittivät yhteisön asettamat symboliset ja normatiiviset arvot sekä yksilön henkilökohtainen käsitys itsestään.⁴⁶³ Vielä 1600-luvun puolivälissä mahtiporvaristoon kuuluvat turkulaisvaimot saattoivat esimerkiksi mennä itse myymään tuotteitaan torille. Siellä heillä oli mahdollisuus osallistua sosiaaliseen elämään. Tärkeää oli myös kauppatuttavuuksien uusiminen ja tavaroiden ostaminen suoraan talonpojilta, jotka toivat niitä kaupattavaksi.

Aviorakkaus ja toteutumaton harmonia

Porvariston solmimiini avioliittoihin oletettiin kuuluvan rakkauden jo ennen kihlautumista. Kirkkokin hyväksyi seksin, mutta vain lisääntymistarkoituksessa. Pieniä viitteitä porvariston seksuaalisuuteen vihjailevasta suhtautumisesta antavat morsiuspareille kirjoitetut häärunot ja arvoitukset. Esimerkiksi vuonna 1675 kauppiaan pojan Johan Miltopaeuksen ja kauppiaan tyttären Maria Gerdtin häissä morsiamen veli arvuutteli vielä naimattomilta neidoilta seuraavaa:

Arvoitus Neidoille.
 Mustat Vaatteet
 iloinen mieli
 pieni kroppa ja paljon verta,
 katsos minulla on,
 ja täytyy minun seuraila
 Neitoja ilman rauhaa.
 Vaikka he välillä inhoavat minua
 mikä onkin epäkristillistä
 sillä minä kaikesta vaarasta huolimatta,
 Rakastan heitä
 aina kuolemaani asti!
 Tämän runoili kiintymyksestä
 Johan Lorentzson Gerdt.⁴⁶⁴

463 Andersson & Ågren 1996, 34; Jokiaho 2002, 204; Toivanen 2002, 129, 131.

464 KK, Mf 2604. ”En Gäta till Jungfrurne. Svarta Kläder/ lustigt Modh/ Lijten Kropp och mycken Blodh, See iagh haar/ som måst altijdh, Jungfrur följer uthan Frijd. Ty dhe stundligh hata migh; Som doch är Ochristeligh; Efter iagh uthi all Nödh, Älskar dem/ Ja! til min Dödh. Af skyldigh Affection författad af Johan Laurentz Gerdt.”

Lutherin mukaan jo luomiskertomus selitti miehen ja naisen vetovoiman toisiinsa. Siten puolisoitten välinen seksuaalinen halu toisiinsa oli Jumalan säätämä hyvä asia. Tätä ei tule kuitenkaan käsittää nykyisen kaltaiseksi rakkaudeksi, vaan Luther korosti samalla avioliiton tarkoitusta eli suvun lisäämistä. Rakkaus avioliitossa oli ennen kaikkea tämän Jumalan säätämän seikan toteuttamista sekä puolison kunnioittamista niin, että pari koki itsensä yhdeksi lihaksi. Toiselle tuli siis tehdä sitä mitä toivoi itselleen tehtävän. Aviomiehen ja aviovaimon, vanhemman, isännän ja emännän tehtävä oli autuuden tavoittelemisessa arvokas, jopa arvokkaampi kuin elämä selibaatissa.⁴⁶⁵

Seksuaalisuuden toteuttaminen kuului tiukasti vain aviopuolisoiden väliseen kanssakäymiseen, eikä syrjähyppyjä suvaittu. Naisten seksuaalisuuden kontrollointi liittyi osaltaan siihen, että he solmivat avioliiton iässä, jossa he jo olivat alttiita seksuaalisille hairahduksille. Turun oikeuspöytäkirjat kertovat naisten seksuaalisuuteen liittyvästä jokapäiväisestä elämästä, kuten synnyttämisestä ja imettämisestä, varsin vähän. Lähteinä ne keskittyvät poikkeustapauksiin, mutta niistäkin on mahdollista saada tietoja pariskuntien välisistä suhteista. Pääasiassa jutut keskittyvät maineen puhdistamiseen, sillä pelkkä huhu vaikutti sen kohteeksi joutuneen naisen elämään. Maineen kyseenalaistaminen oli vakava asia, sillä siitä oli oikeudellisia seuraamuksia. Naisen langettaminen tuomioon voitiin näet perustella esimerkiksi hänen aiemmalla kevytmielisellä käyttäytymisellään. Kunniallisen maineen menettäminen ei aina perustunut tekoihin, vaan siihen riitti naisen aktiivisuus. Kun maine oli kerran menetetty, oli sitä vaikea saavuttaa takaisin. Turkulaisen porvarieliitin naisten seksuaalista puhtautta epäiltiin vain muutamia kertoja vuosina 1623–1670.⁴⁶⁶

Kauppias Hans Mattzen syytti vuonna 1654 ylioppilas Erik Ekmania tyttärensä Britan maineen tahraamisesta. Ylioppilas oli haukkunut kauppiasta *huorimukseksi ja huoratalon pitäjäksi* sekä hänen vaimoaan Anna Larsdotteria ja Britaa ”huoriksi”. Kauppias puolestaan väitti ylioppilaaan siittäneen hänen tyttärelleen lapsen, joka oli syntynyt syyskuussa 1653, kun Brita oli kaatunut siivottuaan taloa markkinakuntoon. Ylioppilas kieltäytyi ottamasta Britaa vaimokseen, sillä hän katsoi tällä olevan kevytmielisen naisen maineen. Sakkonsa hänen oli kuitenkin maksettava lapsesta, sillä hän ei voinut osoittaa ketään muutakaan sen isäksi.⁴⁶⁷

Vaikka ylioppilas oli maannut Britan vuoteella kahteenkin kertaan, tosin omin sanojensa mukaan vaatteet päällä, ei hän tunnustanut lasta omakseen

465 Lennartsson 1998, 169–171, 187.

466 Aalto 1996, 92; Karlsson Sjögren 1998, 170–171; Kietäväinen-Sirén 2015, 104; Lennartsson 1998, 265–66; Taussi Sjöberg 1996, 89–90, 150–151.

467 Fontell 1887, 5–8.

vaan ilmoitti jättäneensä Britan rauhaan havaittuaan hänet kevytmieliseksi ja suostuvaksi seksuaaliseen kanssakäymiseen ennen vihkimistä. Tässä ylioppilas Ekman toimi kuten monet muutkin 1600-luvun miehet samassa tilanteessa. Mikäli nainen oli halukas sopimattomaan kanssakäymiseen, ei mies katsonut voivansa luottaa häneen myöhemminkään. Vaimona tämä olisi mahdollisesti syyllistynyt seksuaalisiin rikkomuksiin, koska oli valmis niihin ennen vihkimistäkin. Lisäksi naiselle epämieluisa avioliitto saattoi johtaa muihinkin vaikeuksiin.

Vaimon luonteeseen kuuluvat piirteet tulkittiin helposti seksuaalirikkomuksiin johtaneiksi seikoiksi. Todesta otetut sanat ja silmäniskut johtivat Turussa 1640-luvulla vakavia seuraamuksia saaneeseen tapahtumaketjuun, jossa kauppias Märten Hoen ja hänen vaimonsa Margareta Kitt menettivät kumpikin henkensä. Suomalaisyntyinen kauppias Märten Hoen vannoi porvarinvalansa Turun raadille 7. lokakuuta 1635.⁴⁶⁸ Hänen ensimmäinen vaimonsa menehtyi viimeistään vuoden 1639 alussa, sillä saman vuoden kesäkuulta on säilynyt tieto, että porvari Hoenin ja skotlantilaistaustaisen Margareta Alexandersdotter Kittin häitä vietettiin vähän aiemmin. Margaretan isä Alexander Keith oli tullut vuoden 1614 paikkeilla Skotlannista turkulaisen valtaporvari Jakob Wollen kauppaedustajaksi.⁴⁶⁹ Pariskunta ennätti elää avioliitossaan vain vajaat kolme vuotta ennen kuin perheen elämä joutui raadin käsiteltäväksi.

Porvari Märten Hoen ilmoitti nimittäin joulukuussa 1642, että hän halusi vapauttaa vaimonsa Margareta Kittin, joka oli iloinen ja helposti innostuva nuori nainen, epäilystä suhteesta ylioppilas Simon Angleniukseen ja Jacobus Johannis Walleniukseen, joiden rakkauskirjeitä hän oli löytänyt vaimonsa halusta. Kun hän oli löytänyt vaimonsa karjapihaltaan Jacobus Johanniksen kanssa, epäili hän kuitenkin vaimonsa pitävän enemmän yhtä tämän kuin hänen kanssaan, sillä vaimo käyttäytyi häntä kohtaan vain ylimielisesti ja vastentahtoisesti. Anoppi Magdalena Kitt edusti oikeudessa tytärtään ja kysyi Hoenilta, pystyikö tämä täysin sitomaan hänen tyttärensä siveettömään tekoon.⁴⁷⁰

Hoenin appi Alexander Kitt epäili, että avioliittopaholainen – *Echtenschaps diefvulen* – oli pannut vävyn mieleen moisen epäilyksen. Apen mukaan ylioppilas oli tullut vaimon luokse pyytämään, että tämän mies peruisi puheensa, sillä Jacobus oli saanut Akatemian konsistorissa kovan tuomion syyttömänä. Vika oli Hoenissa, sillä hän puhutteli vaimoaan päivittäin ilkeästi ja happamesti. Hoen vaati, että hänen vaimonsa ja appensa tulisi muuttaa talosta jutun käsittelyn ajaksi. Oikeus määräsi heidät kuitenkin vain toiseen rakennukseen,

468 TKA TRO BIa 7, 7.10.1635, 86.

469 TKA TRO BIa 11, 12.6.1639, 169–170.

470 TKA TRO BIa 15, 5.12.1642–18.1.1643, 153–162.

joka kuului samaan taloon. Margareta Kitt itse todisti, ettei hän ollut ollut kenenkään muun miehen kanssa tämän maan päällä kuin oman aviomiehensä. Margareta määrättiin vannomaan itse seitsemäntenä, ettei hän ollut syyllistynyt luvattomaan suhteeseen. Margareta tulikin neljän kunniallisen porvarisvaimon ja myötävannojan kanssa vannomaan valaansa. Tammikuun 18. päivä 1643 Margareta julistettiin Raastuvanoikeuden kaaren 28 luvun perusteella täysin vapaaksi syytteestä.⁴⁷¹

Margaretan vanhemmat vetosivat oikeuskäsittelyssä Huoneentaulun normeihin. He katsoivat, että mies itse aiheutti käytöksellään vaimonsa tottelemattomuuden. Miehen olisi tullut kunnioittaa vaimoaan ja tämän työtä, eikä kohdella tätä yliolkaisesti. Hoenin käytös osoitti heidän mukaansa itse asiassa rakkauttomuutta puolisoaan kohtaan. Kaikesta päätellen Märten Hoen halusi säilyttää kotirauhan, sillä hän ei varsinaisesti pyrkinyt syyttämään vaimoaan rikkomuksista, vaan ainoastaan selvittämään, oliko tämä syyllistynyt niihin ylipäättään. Jatkossakin hän oli valmis puolustamaan vaimonsa kunniaa. Mikäli Margaretan olisi todettu syyllistyneen huoruuteen, olisi hänen miehensä voinut vaatia hänelle kuolemanrangaistusta tai vaihtoehtoisesti sakkoja.⁴⁷²

Avioliitossa olevien puolisoitten siteen pyhyyttä korostettiin vertaamalla sitä Kristuksen ja seurakunnan väliseen yhteyteen. Huoruus katkaisi tämän siteen ja heikensi samalla kotitalouden merkitystä. Uskottomuus loukkasi pahimmalla mahdollisella tavalla aviorakkauden ihannetta vastaan, ja petetyn puolison oli pakko tuoda asia julki, mikäli hän ei saanut suhdetta muuten poikki. Vaimon käyttäytyminen kyseenalaisti tässä tapauksessa Hoenin auktoriteetin

471 TKA TRO Blä 15, 5.12.1642–18.1.1643, 153–162. ”... studenternes Elshogz breff”, ”Dertill besvärade han sigh icke finna annatt hoos henne än sturkheet och geenstortigheett emot sigh...”; 5.12.1642–18.1.1643.”... sin hustru dageligen illa och surt tiltallar.”; Rapola 1926, 375–376. MEK, Neuwohuoneen Caari, XXVIII Lucu. ”Kijnittä se walan joca talollinen on, nijn pangaan tacauxen etehensä, ja walansa. – – Nijn andacaan Linnanisändä ja Neuwomiehiet sen walan käydhä, ...”.

472 Karlsson Sjögren 1998, 179; Kietäväinen-Sirén 2015, 145 TKA TRO Blä 15, 4.3.1643, 235; 6.3.1643, 242; 15.3.1643, 254; 16.3.1643, 256; 11.4.1643, 286–288; 24.3.1643, 275–276; TKA TRO Blä 16, 31.3.1644, Hovioikeuden tuomiot, 552–553; TKA TRO Blä 16, 2.4.1644, 260–262. Maaliskuussa 1643 kaupungilla kulki huhu, jonka mukaan Margareta Kitt tiesi, missä vankilasta karannut murhaaja oli pako-matkallaan. Kittiltä kysyttiin hänen Petter Bruunille kirjoittamastaan kirjeestä ja myös tältä saamastaan kirjeestä. Ne oli kirjoitettu sen jälkeen, kun Bruun oli karannut vankilasta. Kirjeiden mukaan Kitt tiesi varmasti Bruunin olinpaikan. Hän ei sanonut tietävänsä, miten Bruun oli paennut tai missä tämä oleskeli, sillä hänen äitinsä oli toimittanut kirjeen hänelle. Äiti oli toimittanut myös hänen kirjeensä Bruunille. Huhun perusteella raatimies Casper Ekman oli sanonut vaimon valehtelevan kuin *kevytkenkäinen huora*. Vielä tässä vaiheessa porvari Hoen halusi vastata vaimonsa puolesta oikeudessa. Jatkossa Margaretaa syytettiin vielä Jakob Gerdnerin kanssa makaamisesta.

ja uskottavuuden kotitaloutensa päänä ja porvariyhteisön jäsenenä. Hänen kykyään kotitalouden järjestyksen ylläpitäjänä ja vaimonsa seksuaalisten tarpeiden tyydyttäjänä epäiltiin yhteisössä, jossa juorut kulkivat nopeasti. Miehen tehtävä kotitalouden päänä oli hallita siihen kuuluvien naisten seksuaalisuutta. Vaimon rikkomus tahrasi miehen maineen sen palauttamisen hintana oli usein vaimon hyvinvointi. Päätös vaimon ilmiantamisesta ei siis ollut helppoa miehellekään.⁴⁷³

Esimerkiksi Växjössä tuomiokapituli tutki 1600-luvulla tapauksen, jossa vaimo oli paennut miehensä luota heti tämän lyötyä häntä. Huoneentaulun maailmassa vaimon tuli kuitenkin olla miehelleen kuuliainen ja sietää kotikuria.⁴⁷⁴ Tähän Margareta Kitt ei kuitenkaan taipunut pidemmän päälle, vaan hän otti kohtalokkaat keinot käyttöön vapautuakseen vastenmielisestä miehestään. Turun raastuvanoikeudessa käsiteltiin porvari Márten Hoenin äkillistä kuolemaa suurissa tuskissa perjantaina 16. kesäkuuta 1643 kello kolme aamulla. Koska hänen vaimoan Margaretaa epäiltiin kuoleman aiheuttajaksi, oli hänet heti vangittu. Hoenin piika kertoi, että hänen emäntänsä oli leiponut vispikakkuja edellisenä torstaina. Maistettuaan yhdestä rikki menneestä kakusta vähäsen oli piika tullut heti sairaaksi. Kotiin tultuaan oli Hoen syönyt samasta kakusta.⁴⁷⁵ Seuraavana aamuna Hoen oli kuollut tuskissaan ja sanonut vaimonsa juottaneen hänelle niljakkaan lääkkeen.⁴⁷⁶

Keittiöstä löytynyt mortteli oli viety lääketieteen professori Erik Achreliukselle, joka tutki sen sisällön yhdessä apteekkari Kristian Timmermanin kanssa. He olivat antaneet siinä ollutta ainetta koiralle, joka oli kuollut noin kahden tunnin kuluttua. Lopulta Margareta tunnusti myrkyttäneensä miehensä.

473 Kietäväinen-Sirén 2015, 113–117; Lamberg 2001, 133.

474 Lennartsson 1998, 249.

475 TKA TRO BIa 15, 19.6.–1.7.1643, 391–406. Piika toi oikeuden eteen kakun, jonka oli löytänyt uunista. Sen pinnalla näkyi pieniä valkeita jyvii, jotka muistuttivat hiekkaa. Muuta piika ei sanonut ymmärtäneensä, kuin että emäntä ei ollut mennyt isännän vuoteeseen tämän palattua Ruotsista. Kun isäntä oli pyytänyt emäntää vuoteeseen, oli tämä mennyt makuulle penkille.

476 TKA TRO BIa 15, 19.6.–1.7.1643, 391–406. Maria Wellamsdotter Myssmakerska kertoi menneensä edellisenä torstaina Hoenin luo hakemaan rahojaan myssystä, jonka hän oli tehnyt. Margareta Kitt oli ollut leipomassa ja pyytänyt Mariaa auttamaan itseään. Margareta oli ottanut kappaleen taikinaa kaukalosta ja pyytänyt Mariaa vaivaamaan sen kunnolla, sillä se oli hänen mukaansa paljon valkoisempaa ja hienompaa kuin muu taikina, sillä se oli tehty toisista jauhoista. Maria oli maistanut taikinaa ja se oli ollut makeaa. Hän oli vitsaillut Margaretalle, että tämän tulisi leipoa tästä taikinasta kakkuja miehelleen. Margareta oli puistanut päätään hänelle vastaukseksi ja kieltänyt syömästä taikinaa, sillä se oli pieni muutenkin. Poistuttuaan Myssmakerska oli tullut sairaaksi ja oksentanut sekä saanut pieniä rupia. Hän oli myös turvonnut kasvoiltaan, kuten oikeus saattoi havaita.

Vanhalle porvari Filip Åhrapäälle hänen poikansa osallisuus Hoenin kuolemaan oli kova isku. Hän anoi raadilta helpotusta poikansa vankeuteen ja yritti saada tämän vapaaksi. Åhrapään suku oli asunut Aninkaisten korttelissa ainakin jo 1600-luvun alusta ja harjoittanut ulkomaan-kauppaa. Perheestä oli noustu myös raatiin, joten sillä oli näkyvä asema kaupungissa. Filip Åhrapään hautakivi on tuomiokirkon Pormestarin kuorissa. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

Morttelista hän ei ollut kuitenkaan kaatanut mitään miehelleen antamaansa juomaan. Kysyttäessä hän tunnusti, että hän oli jauhanut myrkyn morttelissa ja jättänyt sen sitten puhdistamatta. Tämän jälkeen hän oli jauhanut siinä yrtit miehensä juomaan. Margaretalta kysyttiin, kuka häntä oli neuvonut tähän tekoon, sillä hän ei ollut voinut nuorena ihmisenä ymmärtää suorittaa tekoa itsenäisesti. Hän kertoi olevansa itse asian takana, sillä hän oli oppinut myrkyn käytön edellisenä talvena, kun hänen miehensä oli myynyt sitä puodista. Kun hän oli toisella kuulla raskaana, pyysi hänen äitinsä, että hän saisi olla raskausajan lievemässä vankeudessa yksinäisyydessä. Tähän oikeus ei voinut suostua asian vakavuuden tähden.⁴⁷⁷

Joitakin päiviä myöhemmin Margareta tunnusti, että kauppias Märten Filipsson Åhrapää oli ollut syynä siihen, että hän oli tehnyt tekonsa. Åhrapää oli sanonut muun ohella, että jos hän olisi yhtä nuori ja kaunis ihminen kuin

477 TKA TRO BIa 15, 19.6.–1.7.1643, 391–406. Apteekkari käytti myöhemmin nimeä Zimmerman.

Margareta, hän karkaisi Hoenilta. Ja jos hän Åhrapää olisi ollut leski, hän olisi kyllä nainut Margaretan. Kun Margareta oli sanonut, että Mårtenilla oli vaimo, oli tämä väittänyt vaimonsa olevan sairaalloinen ja turvonnut. Tähän paikalla ollut piika oli todennut, että jos vaimo oli turvonnut, niin hän kuolisi pian. Åhrapää oli vastannut, että jos vaimo ei muuten kuolisi, niin hän voisi antaa tälle vähän elohopeaa. Margareta oli pyytänyt tällöin Luojaa varjelemaan moisesta. Tästä puheesta hän oli kuitenkin saanut idean ottaa miehensä arkusta myrkyä, jonka hän leipoi vispikakkuun.⁴⁷⁸

Vanhemman miehen ja nuoremman naisen avioliitto epäonnistui tässä tapauksessa täysin. Margarettaa kuvattiin iloiseksi nuoreksi naiseksi, ja hänen käytöksessään on nähtävissä alttiutta imartelulle ja ihailulle. Vanhempi Mårten lienee keskittynyt liiaksi kauppatoimiinsa ja lisäksi vaimonsa kasvattamiseen kunnialliseksi porvarisemännäksi. Margareta osoittautui lapselliseksi nuoreksi naiseksi, joka ei vielä ollut oppinut häneltä odotettuja käyttäytymissääntöjä. Avioliittojen ikäero saattoi olla joissakin tapauksissa suuri varsinkin silloin, kun leskimies avioitui nuoren neidon kanssa.

Vaimo, joka oli pahansisuihin ja jolla oli terävä kieli, rikkoi säädetyn järjestyksen ja perheen harmonian. Tilanne johti yleensä siihen, että myös naapurit häiriintyivät tällaisesta käytöksestä ja perheen elämän korjaamisesta tuli koko yhteisön asia.⁴⁷⁹ Keskiaikaiset lait eivät määritelleet tarkasti aineellisia omistussuhteita, vaan niitä määritteli talouden johtaja. Siten edusmiehisuus ei kerro myöskään vaimon toimintavaltuuksista. Vaimolla oli vahva itsenäinen asema talouden emäntänä ja sitä ei isäntäkään saanut häneltä riistää. Mikäli mies käyttäytyi näin, saattoi hänen oma yhteisönsä nousta häntä itseään vastaan.⁴⁸⁰

Koska laki salli paheksunnasta huolimatta ydinperheen sisäisen pahoinpitelyn tiettyyn pisteeseen asti, Ruotsin maallisissa oikeuksissa korostuu miesten ja vaimojen tai vanhempien ja pienten lasten välisen väkivallan sijaan aikuisten sukupolvien välinen väkivalta, sillä se oli laitonta. Appiukot ja anopit iskivät miniöitään ja vävyjään riidellessään ja vävyt ja miniät myös joskus appivanhempiaan tai joskus omia vanhempiaankin. Oikeudessa puhutaan väkivaltaisista appivanhemmista tai vanhuksista ilmeisesti siksi, että vanhempaan

478 TKA TRO BIa 15, 19.6.–1.7.1643, 391–406; Rapola 1926, 397. MEK, Corkeimbain syidhen Caari, VIII Lucu. ”Jos jocu uskottapa palwelia, Eli emänsä miehensä tappa, ja tuorelda työldä käsitetään. Nijn pitä mies wirwun nenähän pandaman, ja waimo poldettaman: – – Eijkä cuudhen miehen todhistosta ole: Nijn puhdhistacaan ihdhensä cahdentoistakymmenen miehen walalla. Puhdhistetaan hän, olcaan puhdhas: Solwaistaan hän, olcaan hengensä ja calunsa cadhottanut, ninquin ennen on sanottu.”

479 Ingram 1994, 58.

480 Pyökkänen 1990, 68.

kohdistunut väkivalta oli tuomittava kuolemalla ja se oli lisäksi tabu, jota ei haluttu ottaa käsiteltäväksi.⁴⁸¹

Perheiden sisäiset ristiriidat toimivat henkilökohtaisten suhteiden indikaattoreina. Erimielisyys oli sallittua tiettyyn rajaan, ja siksi riidat pyrittiin rajoittamaan kodin sisäpuolelle. Yhteisön kontrolli oli niin kova, että perheen riitoja ei haluttu tuoda esiin. Lopulta jatkuva riitely johti todennäköisesti ulkopuolisten asiaan puuttumiseen. Erään turkulaisen perheen tapauksessa huomio kiinnittyy siihen, että isää rangaistiin ankarimman mukaan. Ruotsin valtakunnassa oli voimassa vuodesta 1608 lähtien maallisen lain lisäyksenä Mooseksen laki, jonka mukaan esimerkiksi vanhempiaan vastaan noussut lapsi voitiin tuomita maallisessa oikeudessa kuolemaan. Vanhempi osapuoli yleensä armahdettiin tai hänen tuomiotaan lievennettiin. Tässä tapauksessa raati osoitti jyrkän kantansa isää kohtaan. Vaikka tuomio oli lain mukainen, saattaa taustalla piillä oikeuden tietoisuus isän toistuvasta epäsosiaalisesta käytöksestä, jonka vuoksi häntä haluttiin näpäyttää vastaisuuden varalle. Jo kymmenen vuotta aiemmin hän olisi hakannut vaimonsa pahanpäiväisesti, elleivät naapurien vaimot olisi sitä estäneet.⁴⁸²

Miehellä oli perheensä päänä oikeus käyttää kotikuria kohtuudella, sillä keskiaikaiset lait sallivat sen. Asiakirjat vaikenivat usein kotikurista, vaikka toisinaan mainitaan läimäyksiä ja lyöntejä oikeusjuttujen sivujuonteissa. Ilmeisesti vaimon ja muun talonväen kurittaminen oli kuitenkin yleinen tapa, johon ulkopuoliset eivät puuttuneet helposti.⁴⁸³ Tietyissä tapauksissa vastakkainasetelulla verisukulainen – perheeseen avioitunut, oli merkitystä, kun jouduttiin konfliktiin. Perheen sisäisissä ristiriidoissa myös liittouduttiin yhteen, ja pyrittiin esittämään koko tilanteeseen syälliseksi sen ulkopuolinen henkilö, juurujen levittelijä tai muuten asiaan sekaantunut naapuri tai kauppakumppani.⁴⁸⁴

Suurin osa suomalaisesta lähdeaineistosta ja tutkijoista painottavat avioliittojen sopuisuutta ja puolisoitten välistä kumppanuutta, johon liittyi

481 TKA, TRO BIa 28, 6.12.1658, 241–244; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 82–83; Lindström 1988b, 103.

482 TKA, TRO BIa 20, 4.–13.11.1648, 277–279; Aalto 1996, 103, 107, 113. Seksuaalisuuteen liittyvä kirkon ja maallisen vallan valvonta oli kiristynyt läntisessä Euroopassa jo 1400-luvulla, mutta tiukimmaksi se kehittyi seuraavilla kahdella vuosikymmenellä Pohjoismaissa, jossa kirkko ja valtio tukivat toisiaan ja joissa noudatettiin Mooseksen lakia. Kirkon rangaistuksiin tuli sen myötä vanhatestamentillinen kosto- ja pelotusperiaate.

483 Lennartsson 1998, 249; Rapola 1926, 388–389. ”Taita mies vaimonsa nijn cowan rangaista, että se sijtä hänen tahtoansa watan cuoleman sapi: Nijn pitä se maxet-taman, cuin Tapoista edhespäin eroitetaan: – – Nijn on myös jos waimo miehensä tappa.”; Lindström 1988b, 102.

484 TKA, TRO BIa 28, 6.12.1658, 241–244.

seksuaalinen yhteenkuuluvuus. Liittoja ei solmittu tunnesyistä, mutta avioliitot eivät olleet tunnekylmiä tai puoliset välinpitämättömiä toisiaan kohtaan. Romanttinen rakkaus ei ollut pitävä avioon astumisen peruste, mutta puolisoitten oletettiin välittävän ja huolehtivan toisistaan. Toimeentulon turvaaminen ja lasten kasvattaminen loivat vahvan siteen puolisoitten välille.⁴⁸⁵

Aviomiehet eivät esittäneet tavallisesti vaimon käytöstä koskevia valituksia ja vaimotkin valittivat tavallisimmin vain miehensä juopottelusta, väkivaltaisuudesta ja avioliiton ulkopuolisista sukupuolisuhteista. Miesten vaatimukset koskivat kaikkein useimmin sitä, että vaimo oli jättänyt yhteisen kodin. Koska puolisoita kehoitettiin näissä tapauksissa sopimaan keskenään ja jatkaamaan yhteiselämää, ei puolisoille annettu asiassa varsinaista ratkaisua. Tilanne sai kehittyä varsin pahaksi, ennen kuin kirkko uskoi, että avioero oli paras ratkaisu.⁴⁸⁶

Mikäli miehen kotiasioita piti käsitellä julkisesti, ei hänen auktoriteettinsa kotona ollut riittänyt hoitamaan niitä itse. Hän oli epäonnistunut, jos perheen vahtimatta jätetty nainen oli hairahtunut seksuaalisesti tai jos miehen ylenmääräisestä kotikurista täytyi valittaa oikeudelle. Väkivalta kyllä tuomittiin, mutta se ei yleensä johtanut avioliiton purkamiseen tai edes päätäväntävällän siirtämiseen avioliiton sisällä. Aviomies saattoi kokea auktoriteettinsa uhatuksi esimerkiksi silloin, kun vaimo ei totellut häntä vieraiden läsnä ollessa. Tämä saattoi johtaa väkivaltaan. Vaikka väkivaltaan turvautunutta miestä pidettiin epäonnistuneena, kaikki oikeusasteet tukivat lähes aina talouden miestä. Tai ne tukivat talouden auktoriteettia käyttänyttä johtajaa, joka joskus saattoi olla nainenkin.⁴⁸⁷

Aviollisia riitoja pyrittiin aina sovitteluun. Sovitteluun sisältyi kurinpidon ylilyöntien paheksuminen ja miehen nuhtelevuus. Oikeuden ratkaisuisissa kohdistettiin yleensä paheksuntaa kummankin puolison käytökseen, vaikka usein ensisijaisesti moitittavana oli mies, joka ei ollut käyttäytynyt sopuisasti vaimonsa kanssa. Myös vaimoa opastettiin suurempaan nöyryyteen. Jumalan tahtoa käytettiin molempien osapuolten nuhteissa perusteluna ja heitä kehoitettiin turvautumaan rukoukseen itsehillinnän saavuttamiseksi. Kun puolisoita kehoitettiin tulemaan yhdeksi lihaksi, tarkoitettiin sillä, että puolisoa ei saanut rangaista enempää kuin olisi ollut valmis rankaisemaan itseään. Hänen fyysisistä tarpeistaan, ruoasta, lämmöstä ja läheisyydestä tuli pitää huolta kuin omastaan.⁴⁸⁸

485 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 85.

486 Eilola 2002, 119; Pylkkänen 1990, 295–296.

487 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 81–82; Kietäväinen-Sirén 2015, 140; Liliequist 2002, 75.

488 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 82.

Ruotsin 1700-luvun oikeuspöytäkirjoissa ei juuri esiinny tapauksia, joissa vaimo olisi pahoinpideltyt miestänsä. Yhtenä syynä tähän oli se, että tällöin vaimo olisi rikkonut vakavasti hierarkkista yhteiskuntajärjestystä vastaan. Myös mies rikkoi tätä järjestystä vastaan pahoinpitelemällä vaimoaan, sillä vaimon auktoriteetti palvelusväkeä ja lapsia kohtaan väheni sen kautta. Turustakin tunnetaan vain miesten suorittamia pahoinpitelyitä. Ongelmatilanteet johduivat yleensä liiallisesta väkijuomien käytöstä tai alkavasta mielisairaudesta. Juoppous merkitsi perheelle myös taloudellista turvattomuutta, sillä väkijuomia runsaasti käyttävät porvarisperheiden jäsenet yleensä panttasivat tai myivät perheen irtainta ja kiinteää omaisuutta. Tästä oli kyse myös, kun turkulainen kauppias Jöran von Hagen ilmoitti lokakuussa 1640 myyneensä vaimonsa suostumuksella heidän Katinhännässä omistamansa aitan 60 kupari-taalarilla.⁴⁸⁹ Hänen vaimonsa Kirstin Hansdotter valitti pian tämän jälkeen, että hänen miehensä joi päänsä heikkoudessa kaiken heidän omaisuutensa ja halusi hyökätä hänen kimppuunsa niin, ettei hän voinut olla varma hengestään. Kun sekä miestä että vaimoa vannotettiin elämään sovussa ja rakkauksessa, lupasi von Hagen tehdä niin.⁴⁹⁰

Jöran von Hagen ja hänen vaimonsa olivat oikeuden edessä jälleen tammi-kuussa 1642 ja vaimo valitti, että mies pahoinpiteli ja löi häntä. Vaimo näytti oikeudelle mustelmia käsivarressaan. Ne hän oli saanut yövuoteellaan, kun mies oli tullut humalassa kotiin. Siksi hän ei voinut luottaa enää mieheensä. Von Hagen kertoi, ettei hän ollut lyönyt vaimoaan vaan ainoastaan tarttunut tätä käsivarresta. Jöran von Hagen oli oikeudenkäynnin aikaan hyvin heikko ja hänen vaimonsa pahoin piesty. Mies ei ollut myöskään noudattanut oikeuden kehotusta pysytellä selvänä. Siksi häntä määrättiin säilytettäväksi raatihuoneella niin kauan että hän tulisi jälleen järkiinsä. Vaimoa kehoitettiin lähettämään miehelleen ruokaa, mutta ei missään nimessä olutta, vaan ainoastaan kotikaljaa.⁴⁹¹

Kirstin Hansdotter pyysi vihdoinkin helmikuussa 1643, että häntä autettaisiin hankkimaan hänen miehelleen jokin elatus. Häntä kehoitettiin kääntymään piispan puoleen, jotta mies voitaisiin lunastaa Seilin hospitaaliin. Vaimo palasi pian oikeuden eteen ja ilmoitti, että piispa oli antanut luvan lunastamiseen, jos vain rahat järjestyisivät siihen. Raati antoi vakuutuksen, että mikäli von

489 KA z:171, TKO 22.10.1640, sp; Kietäväinen-Sirén 2015, 144; Liliequist 2002, 74; Taussi Sjöberg 1996, 140.

490 TKA, TRO BIa 14, 10.11.1641, 66; TKA, TRO BIa 14, 8.12.1641, 118–119.

491 TKA, TRO BIa 14, 10.1.1642, 123. Von Hagen valitti lisäksi lankonsa ja poikapuolensa vainoavan häntä. Poikapuoli Svante todisti kuitenkin von Hagenin aikoneen lyödä vaimoaan kirveellä. Poikaa kiellettiin menemästä vanhempiensa luo tai millään tavoin häiritsemästä isäpuoltaan.

Hagen voitaisiin ottaa loppuikäseen hospitaaliin, toimitettaisiin sen taloudenhoitajalle sata kuparitaalaria heti kun von Hagenin talo olisi myyty. Tämä siksi, että häntä hoidettaisiin siellä hyvin.⁴⁹² Vaikka raati ei kutsukaan von Hagenia heikkopäiseksi, näyttää se tunteneen hänen tilansa hyvin. Muuten se ei olisi ottanut häntä säilöön raatihuoneelle ja auttanut vaimoa miehensä lunastusmaksun hankkimisessa.

Englannin talonpoikia 1300- ja 1400-luvuilla tutkinut Barbara Hanawalt varoittaa perheväkivaltaan liittyvien oikeustapausten ylitulkitsemisesta. Suurinta osaa tavallisista aviollisiin suhteisiin liittyvistä asioista ei koskaan viety oikeusistuimen eteen. Lisäksi suurin osa oikeudessa esiintyvistä aviopareihin liittyvistä tapauksista todistavat harmonisesta liitosta puolisoiden myydessä tai ostaessa maata, todistaessa tai periessä omaisuutta.⁴⁹³ Siinä missä vain karkeimmat väärinkäytökset päätyivät maallisten oikeuksien käsiteltäväksi, kirkonoikeuksissa käsiteltiin paljon perheiden epäsovua käsitteleviä tapauksia ja jopa väkivaltatapauksia, joissa sovittelu näytti onnistuvan. Niinpä maallisten oikeuksien käsiteltäväksi tuli vain harvoin avioriijoja, sillä ne käsiteltiin rovastin- tai piispankäräjillä tai tuomiokapitulissa. Tätä maallisen ja kirkollisen oikeuden suhdetta toisiinsa on käsitelty esimerkiksi Malin Lennartsson väitöskirjassaan Växjön tuomiokapitulien avioero-oikeudenkäynneistä.⁴⁹⁴

Avioelämän kontrollointiin käytetty aika ja vaiva osoittavat, että avioliitto ja kotitalous olivat puhdasoppista luterilaisuutta korostaneen yhteiskunnan hallinnon ytimessä. Kirkon lainkäytössä käsiteltiin perheenjäsenten välisiä riitoja usein, koska kirkon yhtenä tärkeänä tavoitteena oli palauttaa häiriintymätön olotila ja saada syntymään sovinto ihmisten ja Jumalan välille. Mikäli ensisijaisena toimenpiteenä olleet papiston neuvot ja ohjaus eivät tehonneet, siirryttiin varoituksiin ja uhkauksiin. Puolisot voitiin tuomita epäsovun takia ehtoollis-kieltoon tai vuode- ja pesäeroon. Avioero oli harvinaisuus ja kirkon kanta sen myöntämiseen tiukentui entisestään 1600-luvun loppua kohden. Puolisot, jotka epäsovullaan olivat tehneet syntiä, piti saada hyvittämään tekonsa ja katumaan sitä Jumalan edessä. Tämä heijasti ajatusta siitä, että yhteiskunnan oli elettävä harmoniassa ja järjestyksessä, kun taas ristiriidat olivat merkki paholaisen vaikutuksesta ja aiheuttivat epävarmuutta ja Jumalan vihan. Kumpikin puoliso oli vastuussa sovun palauttamisesta. Myös vaimon toivomuksia kuultiin, eikä

492 TKA, TRO BIa 15, 20.2.1643, 204–205; TKA, TRO BIa 18, 27.4.1646, 125. Kirstin Hansdotter onnistui myymään vihdoin huhtikuussa 1646 pariskunnan kaupungissa omistaman Härän talon Bengt Kaiturille; Toropainen 2006, 195–196.

493 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 78.

494 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 82. Näitä asioita käsiteltiin myös kirkon- ja pitäjänkokouksissa ainakin 1700-luvulla, jolloin niiden asiakirjat ovat säilyneet; Lennartsson 1998, 33.

miehen auktoriteetti tai moraalinen ylemmyys juuri tullut esille, mutta vastuu ja velvollisuudet sen sijaan paljonkin.⁴⁹⁵

Sekä maalliset että kirkolliset viranomaiset kohdistivat sovittelunsa kauppias Anders Lintuun ja hän vaimoonsa Elisabet Koppariin 1600-luvun puolivälissä. Kauppias Mickel Herstenin poika Anders Mickelsson avioitui vuonna 1631 porvari Erik Kopparin tyttären Elisabet Erikdotterin kanssa. Vaimonsa kautta hän sai haltuunsa myös Kopparin talon naapurin Lintulan ja otti käyttöönsä nimen Lintu.⁴⁹⁶

Kaikki ei kuitenkaan mennyt hyvin pidemmän päälle. Toukokuussa 1658 raatimies Lintu valitti oikeudelle kaupunginvoudin kautta, että hänen vaimonsa oli hänelle kestävämmäksi taakaksi Linnun sairastaessa. Koska Lintu ei voinut mitenkään sietää vaimoaan, pyysi hän oikeutta ottamaan tämän säilöön raastupaan siksi aikaa että hän tervehtyisi. Raatimies aikoi itse elättää vaimonsa raatihuoneella. Raati lähetti kaupunginvoudin tiedustelemaan kaupungin kirkkoherralta, voisiko tämä lähettää joitakin pappeja sovitteluun asiaa. Lisäksi raati lähetti vahtimestarin vartioon raatimiehen taloon, jotta tämän vaimo ei voisi päästä miehensä luo vastoin tämän tahtoa.⁴⁹⁷ Vaimo suostui olemaan raatihuoneella yhden yön yli.⁴⁹⁸

Kesäkuun alussa 1658 oikeus lähetti jäsenensä ilmoittamaan Anders Linnulle, että tämän tulisi parantaa tapansa ja sopia vaimonsa kanssa.⁴⁹⁹ Marraskuussa 1658 jouduttiin toteamaan, että koska raatimies Anders Lintu oli ollut kauan sairaana ja oli sitä vieläkin, ei hänen katsottu enää olevan kykenevä hoitamaan tointa. Hänet erotettiin tehtävästä erityisesti siksi, että hän oli loukannut raatia ja montaa muuta ihmistä. Siksi hän sai nauttia raatimiehen palkkaansa enää vain kyseiseen päivään saakka. Myös Tukholman raati

495 Eilola 2002, 121–123, 127. Jari Eilola esittää Uudestakaarlepystä tapauksen, jossa pariskuntaa kehoitettiin sovintoon; Gaunt 1983, 41–45; Kietäväinen-Sirén 2015, 65, 67, 151; Lahtinen 2010, 19; Pylkkänen 1990, 292–293.

496 TKA, TRO BIa 15, 26.11.1642, 89; TKA, TRO BIa 24, 30.10.1654, 291. Anders Lintu toimi aktiivisesti kaupassa ja sijoitti esimerkiksi vuonna 1654 sata riikintaalaria tervakomppaniaan. Hänen lisäksi tähän toimintaan osallistui vain kuusi muuta johtavaa porvaria; TKA, TRO BIa 6, 24.3.1634, 40; TKA, TRO BIa 6, 9.6.1634, 87; TKA, TRO BIa 6, 9.6.1634, 87; Ranta 1975, 870, 873. Anders Lintu toimi kämnerinä vuosina 1640–1642 ja raatimiehenä vuosina 1642–1658. Hän kuoli vuonna 1667.

497 TKA, TRO BIa 28, 8.5.1658, 110–111. ”... huruledes hans egen hustru war honom till et odrägeligit besvär uthi hans siuklige lägenheet, det han ingalunda tähla kunde, och derföre anhölt at Borgmästare och Rådth wille hålla henne inne uthi Rådstugun, till des han kunde komma till hellsan igen.”

498 TKA, TRO BIa 28, 10.5.1658, 115.

499 TKA, TRO BIa 28, 6.6.1658, 125–126.

toimi samoin kuin Turun raati silloin, kun sen jäsen oli loukannut muiden kunniaa.⁵⁰⁰

Tilanne muuttui vuoteen 1666 mennessä sellaiseksi, ettei sopua ollut enää odotettavissa. Oikeus päätyi jakamaan Lintulan talon Aninkaistenkadun varrella, sillä Anders Lintu ja hänen vaimonsa Elisabet Koppar eivät voineet enää sopia asioitaan keskenään. Tämä johtui erityisesti Linnun vastahakoisuudesta. Oikeus totesi, että Elisabetin äidinäiti edesmennyt vaimo Margareta Hansdotter oli omistanut talon yhdessä miehensä Jöran Linnun kanssa. Elisabet oli perinyt talon heiltä ja Anders Lintu tullut siihen avioliiton kautta. Oikeus päätti, että vaimon tuli saada pitää tämä tuhannen kuparitaalarin arvoiseksi arvioitu talo ja Lintu sai 500 taalarin arvoiseksi arvioitun talon Kankurinkadulta sekä 500 taalarin arvoisen kuuton. Muu omaisuus jaettaisiin sen mukaan, mitä jakokirjaan oli merkitty. Tästä tuomiosta Lintu vetosi hovioikeuteen.⁵⁰¹

Viranomaisille oli tärkeää selvittää tässä tilanteessa, oliko avioliitossa rakkautta jäljellä. Vaimo Elisabet oli kuitenkin kertonut lokakuussa 1666 tuomiokapitulille siitä valitettavasta ja epäkristillisestä elämästä, jolla mies kohteli häntä. Mies oli ajanut vaimonsa 30. syyskuuta 1666 ulos talosta ja piti porttinsa jatkuvasti lukittuna, niin ettei vaimo päässyt sisään. Elisabetin mukaan mies oli saanut päähänsä hullun kuvitelman, että vaimo olisi varastanut häneltä hopeaesineitä. Vaimo ilmoitti, ettei hän tiennyt heidän hopeistaan mitään, sillä mies salli hänelle talossa ainoastaan tulen ja veden, mutta muun omaisuuden hän oli laittanut omien lukkojensa taa. Lintu sanoi, ettei voinut sietää vaimoan talossa, sillä tämä oli varastanut kaiken hänen hopeansa ja hukannut sen muiden ryövärittäriensä kanssa. Kaksi raatimiestä määrättiin menemään yhdessä Elisabet Kopparin kanssa taloon, jotta tämä voisi näyttää heille, missä varasteiksi väitetyt esineet olivat.⁵⁰²

500 TKA, TRO BIa 28, 3.11.1658, 191; Lamberg 2001, 19, 133, 242. Kunnia koettiin 1600-luvulla tärkeäksi asiaksi. Anders Linnun käyttäytyminen vahingoitti Turun raadin mainetta ja oli vaarassa tartuttaa kunniattomuuden leiman myös muihin raadin jäseniin kollektiivisesti. Tapaus osoittaa, että kunnia luettiin raain jäsenelle vähintään yhtä tärkeäksi seikaksi kuin varakkuus.

501 TKA, TRO BIa 36, 15.7.1667, 400–417; Elisabetin äidin vanhemmat olivat pormestari Jöran Nilsson Lintu ja Margareta Hansdotter; Ranta 1975, 869. Jöran Lintu toimi pormestarina vuosina 1616–1619. Hän kuoli vuonna 1620.

502 TKA, TRO BIa 36, 15.7.1667, 400–417; TKA, TRO BIa 8, 17.10.1636, 113; 9.11.1636, 149. Omatoiminen vaimo saattoi myös ajaa miehensä pois taloudesta. Porvari Thomas Ojala tuli oikeuden eteen lokakuussa 1636 ja valitti, että hänen vaimonsa oli estänyt häntä jo neljän vuoden ajan käyttämästä isännänvaltaansa. Vaimo oli ottanut talon kaikki lukot ja avaimet omaan haltuunsa, eikä Thomas ollut saanut maata enää viiteen vuoteen saman katon alla vaimonsa kanssa; Gaunt 1983, 53; Österberg 1988c, 147. Myös Ruotsista tunnetaan tapaus, jossa vaimo oli piinannut miestänsä.

Lintu vastasi, että vaimo oli vienyt hänen hopeansa, suuren osan rahoista ja taloustavaroista ja ryypännyt ne ryövärittärien kanssa. Summa nousi hänen mukaansa joihinkin tuhansiin kuparitaalareihin. Tämän jälkeen hän valitti vielä katkerammin, että vaimo oli teettänyt avaimen porttiin ja vienyt kaiken rahan ja tavaran sekä ruoan. Lisäksi hän oli saanut palvelusväen lähtemään niin, ettei Linnulla ollut nyt vaimoa, renkiä eikä piikoja. Hän olisi kuollut nälkään, mikäli hän ei olisi saanut rahaa ja ruokaa lainaksi. Vaimo huomautti, että heidän välillään oli ollut jokin aika sitten väärinymmärrys, joka oli muuttanut heidän rakkautensa epämiellyttäväksi epäsovuksi. Kun mies oli sitten Mikkelin päivänä hänen tullessaan kirkosta sulkenut häneltä ovensa, oli vaimon ollut pakko elää kerjäämällä elantonsa hyviltä ja rehellisiltä ihmisiltä.⁵⁰³

Anders Lintu haki avioeroa sekä kirkolliselta että maalliselta oikeudelta, mutta ei saanut sitä. Piispa Johannes Gezeliuksen allekirjoittamassa konsistorin päätöksessä todettiin, ettei se voinut antaa avioeroa, sillä epäsopu taloudesta pohjautui ainoastaan epäilyksiin. Lintu ilmoitti, ettei ottaisi koskaan vaimoaan luokseen. Vaimo puolestaan ilmoitti palaavansa mielellään miehensä luo, mikäli tämä voisi olla kuten muutkin. Lintu kirjoitti vielä oikeudelle, että hänen vaimonsa oli hakenut hänestä avioeroa jo kuuden vuoden ajan ja hävittänyt hänen omaisuutensa pahojen neuvonantajien avustuksella. Lintu ilmoitti vielä, että hänen vaimonsa aikoi tappaa hänet murhaajan käsillään kevytmielisten neuvonantajien ohjeiden mukaan. Tämän lisäksi vaimo aikoi kiihkossaan polttaa hänen talonsa ja koko kaupungin tuhkaksi. Vaimo vastasi syytöksiin, että hän oli niistä yhtä puhdas kuin edellisenä päivänä syntynyt lapsi. Vaimo pyysi että oikeus ja sen palvelijat vapauttaisivat hänet hänen levottoman miehensä aiheuttamista syytöksistä.⁵⁰⁴

Avioero oli harvinainen, mutta kuitenkin hyväksytty luterilaisissa maissa. Vuoden 1571 kirkkojärjestys määräsi, että toisen hylkäämällä puolisolalla oli oikeus avioeroon ja uuden liiton solmimiseen. Anders Lintu oli pakottanut vaimonsa pois kotoa ja täten hylännyt hänet. Tuomiokapituli myönsi Elisabet Kopparille tämän kohdan perusteella avioeron. Tuomiokapitulin tehtävänä ei ollut kuitenkaan eroon määrättyjen puolisoloiden omaisuuden jakaminen, vaan sen suoritti maallinen oikeus. Tammikuussa 1668 Anders Lintu ja Elisabet Koppar saivat hovioikeuden 20.12.1667 antamalla tuomiolla jakomiehet suorittamaan heidän omaisuutensa jaon avioeron myöntämisen jälkeen.⁵⁰⁵

503 TKA, TRO BIa 36, 15.7.1667, 400–417.

504 TKA, TRO BIa 36, 15.7.1667, 400–417.

505 TKA, TRO BIa 37, 13.1.1668, 8; TKA, TRO BIa 36, 15.7.1667, 400–417. Sen sijaan raastuvanoikeudelle esitettiin joitakin asiakirjoja pariskunnan omaisuuden jakamiseksi. Pormestari Jöran Lintu ja hänen vaimonsa olivat laatineet testamenttinsa 27.1.1603. Lisäksi useat porvarit olivat allekirjoittaneet todistuksen, että Anders

Miehensä vastahakoisuuden vuoksi Linnun vaimolle annettiin helmikuussa 1668 kämneri, kaupunginvouti, kaupunginluutnantti ja kaksi kaupunginpalvelijaa auttamaan häntä pääsemään takaisin taloonsa.⁵⁰⁶

Anders Lintu oli avioitunut perheeseen, jossa hänen vaimonsa isoisä oli pormestari. Lintu sai vaimonsa huomattavan omaisuuden haltuunsa tällä avioliitolla. Kun avioliitto kuitenkin epäonnistui, joutui Lintu luopumaan vaimonsa pesään tuomasta omaisuudesta. Perheen sisäisten riitaisuuksien vuoksi Lintu joutui luopumaan myös paikastaan raadissa ja hän menetti sosiaalisen asemansa yhteisössä. Hänen henkilökohtaisten ongelmien jatkuessa näyttävät myös hänen sosiaaliset verkostonsa kärsineen.⁵⁰⁷

Ilmeisesti alkuvuodesta 1668 vaimo Elisabet Koppar otti sukulaisnaisensa ja tämän miehen ainoiksi perijöikseen. He asuivat hänen talossaan ja lupasivat elättää hänet hänen sairautensa aikana sekä haudata hänet kunniallisesti. Elisabet oli kuitenkin tullut toisiin aatoksiin, sillä hän avioitui uudelleen leipuri Märten Depnerin kanssa.⁵⁰⁸ Maaliskuussa 1669 Märten Depner esitti vaimonsa Elisabet Kopparin 24.3.1669 ennen kuolemaansa laatiman testamentin, jossa tämä jätti koko omaisuutensa aviomiehelleen ja tämän lapsille.⁵⁰⁹

Avioparin omistamat kaksi taloa vaikuttivat varmasti Elisabet Kopparin valitsemiin toimintatapoihin. Kotoaan hädättyäänkin hänellä oli asunto, joka takasi elämän jatkamisen. Hän ei jäänyt missään vaiheessa prosessia suojoittamaksi ja sellaisiin oloihin, jotka olisivat nujertaneet yrittämisen halun, kuten saattoi käydä esimerkiksi leskille, jotka hädettiin kotoaan veloista. Hän oli pormestariperheestä ja raatimiehen vaimo, joten hänellä oli todennäköisesti selkeä

Mickelsson oli juonut vaimonsa huomenlahjalle 11.7.1631. Silloin hän oli luvannut tälle kaiken omaisuutensa ja kaiken sen, mitä hän saattoi eläessään hankkia. Vaimo Margareta Hansdotter oli noussut silloin ylös ja sanonut, että siinä tapauksessa hän halusi antaa Andersille ja Elisabetille oikeuden ennen muita perillisiä puutupaan kadun varrella sekä koko kivitaloon. Lisäksi hän antoi Andersille sata riikintaalaria ja Elisabetille kullatun hopeavyön. Muu omaisuus tuli jakaa kaikkien perillisten kesken. Kolmannen, 19.2.1637 annetun todistuksen mukaan Linnun oli ollut maksettava 150 kuparitaalaria Henrik Wilmerdinckille Jöran Lintulan sisaren tyttären-tyttären Brita Eriksdotterin perintöosana. Margareta Hansdotter oli laatinut oman testamenttinsa 18.12.1634; Lennartsson 1998, 193, 232, 236.

506 TKA, TRO BIa 37, 11.2.1668, 40.

507 Lamberg 2001, 134–135. Marko Lamberg on löytänyt myöhäiskeskiajan Tukholmasta tapauksen, jossa pariskunnalle ei myönnetty avioeroa, vaan heidät määrättiin asumaan eri tuvissa. Lambergin mukaan eroprosessin läpikäynyt mies menetti kunniansa ja sosiaalisen asemansa. Koska kunnia oli kollektiivinen käsite, vaikutti sen menettäminen myös taloudelliseen kanssakäymiseen.

508 TKA, TRO BIa 37, 4.11.1668, 432–438.

509 TKA, TRO BIa 38, 29.3.1669, 148.

käsitys siitä, mitkä hänen oikeutensa olivat. Kun hän sai vielä viranomaiset puolelleen, kääntyi sinänsä raskaan prosessin lopputulos hänelle voitolliseksi.

Linnun ja Kopparin tapausta muistuttava oikeusprosessi tunnetaan myös 1600-luvun Gävlestä. Tässä tapauksessa oli kuitenkin kyse miehen väkijuomien käytöstä ja vaimon pahoinpitelemisestä. Heidän aviollista elämäänsä käsiteltiin sekä maallisessa että kirkollisessa oikeusistuimessa, mutta heille ei koskaan myönnetty omaisuuden jakoa tai avioeroa. Tapaus kuitenkin osoittaa, että paikallisyhteisö ja instituutiot puuttuivat herkästi ylilyönteihin yksityiselämässä. Avioero sovun säilyttämisen keinona oli kuitenkin äärimmäinen.⁵¹⁰

Mies odotti vaimoltaan epätsekkyyttä, miehen ja talouden hyväksi uhrautumista, kuuliaisuutta ja hiljaisuutta. Kirkon tavoitteiden kannalta tämä ei kuitenkaan ollut olennaista, ei myöskään se, kuka oli syyllinen, vaan jos riitaa oli, kaikki osapuolet vastasivat siitä.⁵¹¹ Aviopuolisoiden omaisuutta käytettiin perheen eduksi ja sitä tuli kasvattaa. Miehellä ei ollut oikeutta hävittää vaimonsa omaisuutta toimillaan. Mikäli näin tapahtui, oli vaimolla mahdollisuus hakea pesäeroa, jolloin esimerkiksi miehen tekemät velat eivät enää kohdistuneet vaimon omaisuuteen. Kun omaisuutta myytiin, vaadittiin siihen molempien puolisoitten suostumus. Raatimies Anders Linnun ja hänen vaimonsa Elisabet Kopparin avioero osoittaa vaimon oikeuden emännänvaltaan ja myös omaan omaisuuteensa. Yksilön osuutta vielä 1600-luvulla noudatetuissa keskiaikaisissa laeissa ei tule kuitenkaan korostaa liikaa, sillä niissä oli olennaisempi tekijänä suku, perhe tai talous, jolle omaisuus kuului.⁵¹²

Porvarisvaimot

Koska avioliitto oli Jumalan säätämä ja ihmisen siviilisäädystä korkein sekä Huoneentaulun korostama, tuli sen olla pysyvä ja harmoninen tila. Puolisoiden tuli pyrkiä elämään sovussa ja toisiaan tukien, jotta perhe kukoisti sekä hengellisesti että taloudellisesti. Molemmat puolet olivat merkityksellisiä siksi, että vanhempien velvollisuutena oli kasvattaa lapsensa kunniallisiksi kansalaisiksi.

Varakkaimmat perheet antoivat tyttärensä mielellään avioon samaan sosiaaliseen ryhmään kuuluvien puolisoehdokkaiden kanssa. Mikäli vaimo ei ollut mahtiporvarin tytär, oli hän todennäköisimmin kirkkoherran tai kappalaisen tytär tai hänen isänsä kuului virkamieskuntaan. Useat näistä papeista ja virkamiehistä olivat edelleen läheisissä suhteissa Turun porvaristoon, sillä he olivat itse nousseet sen riveistä tai heidän puolisonsa kuului siihen. Ei ollut

510 Karlsson Sjögren 1998, 129–144.

511 Pylkkänen 1990, 295.

512 Pylkkänen 1990, 70.

tavatonta, että turkulainen porvaristyttö avioitui kirkkoherran kanssa, jonka papin virassa ollut isä oli syntynyt saman kaupungin porvarisperheeseen ja hakenut vaimonsa samasta ryhmästä. Sen sijaan turkulaisen johtavan porvariston tyttäret avioituivat vain harvoin toisten kaupunkien porvareiden kanssa.

Porvarieliitin avioliitto oli aina taloudellinen kumppanuussuhde. Siinä molemmat puoliset toivat pesään materiaalisen omaisuutensa ja kykynsä elättää perhe. Tämä tarkoitti vaimojen osalta heidän omaisuuttaan, kasvatuksen kautta opittuja taitoja ja perheen kautta saatuja suhdeverkostoja. Parhaimmillaan vaimon pesään tuomat myötäjäiset olivat Turussa varakkaan kauppahuoneen luokkaa. Kun otetaan vielä huomioon naisten taloudellinen toiminta leskinä, voidaan osan heistä olettaa olleen huomattavana tekijänä perheen taloudellisessa menestyksessä myös aviomiehen eläessä.

Muistokirjoituksissa korostetaan turkulaisten avioliittojen onnellisuutta, eikä niiden sanoja ole syytä epäillä, vaikka aikakauden mahtipontinen tyyli ehkä toisinaan silottaa avio-ongelmia. Tämän luvun alussa kuvattu pormestari Nicolaus Lietzenin valitus vaimonsa Katarina Wernlen kuoltua lienee ollut normaali reaktio puolison menehtymiseen, varsinkin kun vainaja oli vielä nuori. Mikäli puoliset noudattivat luterilaisen Huoneentaulun ja Raamatun ohjeita, pyrkivät he tekemään toisensa onnellisiksi. Turun porvarieliitti oli kooltaan niin pieni, että tulevat puoliset tunsivat toisensa entuudestaan. Tämä helpotti varmaankin erityisesti naisia sopeutumaan asemaansa uuden perheen emännänä. Avioituessaan he toivat perheelle omaa varallisuuttaan ja osaamistaan käytettäväksi sen hyväksi. Tämä seikka antoi heille varmuutta uuteen asemaan sijoittumisessa.

Porvarisnaisen taloudellinen asema avioliitossa oli vahva, sillä lain mukaan hän omisti itse avioliittoon tuomansa omaisuuden, vaikka miehellä oli siihen käyttöoikeus. Turussa raati puolusti voimakkaasti sellaisia vaimoja, joiden miehet tuhlasivat pariskunnan omaisuutta. Aviomies toimi perheen päänä ja käytti isännänvaltaa, mutta vaimoille kuului emännänvalta, jolle muiden talouden jäsenten, lasten ja palkollisten, tuli olla kuuliaisia. Isännän ollessa poissa tai estyneenä, siirtyi talouden johtajan tehtävä emännälle. Emännät huolehtivat ruokakunnan päivittäisestä toiminnasta, mutta osallistuivat myös perheen varsinaiseen elinkeinon harjoittamiseen.

Niissä turkulaisissa avioliitoissa, joissa harmonia ei toteutunut, oli yleensä kyse liiallisesta alkoholin käytöstä tai mielisairaudesta. Hyvin alkanut avioliitto saattoi päättyä eroon puolison saadessa harhoja ja syyttäessä toista aviopuolisoa pettämisestä ja omaisuuden hävittämisestä. Molemmissa tunnetuissa tapauksissa mies käytti alkoholia tai sairastui ja epäili vaimoaan avioliiton rikkomisesta.

Porvarisäiti ja lapset

Käsittelen tässä luvussa porvarisäitien ja heidän lastensa välisiä suhteita eri elämänvaiheissa. Äidin vaikutus pikkulapseen oli kiistämätön, mutta voidaanko myös osoittaa, että äidit osallistuivat lastensa kasvatukseen ja koulutukseen? Saivatko myös porvaristyttäret koulutusta, ja jos saivat, millaista? Äidit huolehtivat lastensa oikeuksista eri tilanteissa, mutta miten lapset huolehtivat äideistään näiden vanhetessa?

Äiti lastensa kasvattajana

Teidät ja pienet lapseni
suljen minä nyt Jumalan huomaan.
Kurittakaa heitä Hänen käskyjensä mukaan
ja pitäkää heidät Jumalan pelossa.⁵¹³

Kunniallista syntyperää ollut jumalinen ja hyveellinen Katarina Wernle, joka oli Turun kuninkaallisen pormestarin Nicolaus Lietzenin puoliso, kuoli Turussa 17. maaliskuuta 1657. Kuten edellä olevasta hautajaisrunon säkeestä voidaan todeta, Katarina Wernle määräsi eloon jäävät aikuiset pitämään hänen lapsensa kurissa, jotta näistä kasvaisi jumalisia ihmisiä. Koska lapset olivat vielä pieniä ja kaikki sairaana hänen kuollessaan, pyysi äiti Jumalaa lohduttamaan heitä. Itse hän oli sovussa Jumalansa kanssa, mutta huoli lasten koulutuksesta painoi häntä kovin.⁵¹⁴

Turkulaisen porvarieliitin pikkulapsia mainitaan asiakirjoissa erittäin harvoin jos koskaan nimeltä. Heidän vanhempansa hoitivat heitä koskevat asiat, joten alaikäisellä lapsella ei ollut sijaa oikeuspöytäkirjoissa. Lasten hoitamisesta tai kouluttamisesta ei juuri keskusteltu oikeudessa, koska se katsottiin yksityisasiaksi. Lapset jäävät 1600-luvun lähteissä vielä näkymättömämmiksi kuin naiset. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei heitä olisi rakastettu ja ettei heistä olisi huolehdittu.⁵¹⁵ Ehkä parhaan kuvan suhtautumisesta lapsiin antavat hautajaisrunot. Vaikka ne kirjoitettiin aikakauden ylitsevuotavaan tyy-

513 KK, Mf 2478. Pormestari Nicolaus Lietzenin vaimon Katarina Wernlen sururunno 1657. ”Eder jagh nu den högste Gudh / Medh barnen små befaller. Uptuchtar them effer h. ansbudh / Och til Gudzfruchtan hälla.”

514 KK, Mf 2478. Pormestari Nicolaus Lietzenin vaimon Katarina Wernlen sururunno 1657. Avioliitto oli solmittu 16.7.1648. Katarina Wernlen entinen vuokralaisensa ylioppilas Erik Sundelius kirjoitti hyväntekijänsä muistoksi ja hänen läheistensä lohduksi muistorunon emännästään.

515 Lennartsson 1998, 253, 257.

liin, kuvaavat ne kuitenkin vanhempien huolta ja surua lasten selviytymisestä maailmassa. Mainittu Nicolaus Lietzen suri vaimonsa tavoin lasten kohtaloa:

Kun kuulen pienten äidittömien lasteni itkun,
 en voi kuin kyynelehtiä ja huokailla.
 Lapset kysyvät mitä outoa ääntä kodistamme kuuluu.
 Jotain uutta lienee matkalla,
 kaikilla ovat silmät kyynelissä
 ja suruvaatteet yllä
 ja kellot soivat.
 Jumala lohduttakoon teitä pienet lapseni,
 sillä se mitä nyt tapahtuu,
 ei voi teitä lohduttaa.
 Teidän äitikutanne makaa paareilla
 enkä saata puhua siitä.
 Jumala ottakoon teidät suojiinsa.⁵¹⁶

Pormestari Lietzeniä surettivat tavattomasti äitiään itkevät pienet lapset. Nämä kyselivät isältään syytä kotonaan oleviin surupukuisiin itkeviin ihmisiin ja ulkoa kuuluvaan kellonsoittoon. Isä joutui vastaamaan heille, että heidän äitinsä makasi talossa kuolinpaareilla. Toisaalta vanhemmat saattoivat lohduttaa lapsen kuollessa pienenä sillä, että hän pääsi synnittömänä suoraan Luojaan luo. Sanottiin, että Jumala rakasti niitä eniten, jotka Hän kutsui pois maailmasta jo nuorina. Hautajaisrunoja lapsilleen tilasivat molemmat vanhemmat, myös äiti yksin isän jo kuoltua. Osa runoista oli ystävien oma-aloitteisesti laatimia, mutta osasta maksettiin laatijalle palkkio. Kun vain yhdeksän vuotta vanha Maria Hacks kuoli vuonna 1679, lohdutettiin isästään jo orvoksi jääneen tytön äitiä ja läheisiä seuraavilla Marian suulla lausutuilla sanoilla:

516 KK, Mf 2478. Pormestari Nicolaus Lietzenin vaimon Katarina Wernlen sururuno 1657. ”Ja/ när jagh hörer barnen små/ Sin moders död begråta/ Kan jagh medh tårar ej affståå/ Uthan sucka och låta. Kär Fader/ hwad är thet för låth/ Som i vår gård nu höres? Effter mång ögon göras wååt/ Och alla klockor röras. Något nytt wist på ferde är/ Thet kan ej annors wara/ Medan alle som komma här/ Swart sorgekläder draga. Gudh tröste eder min barn kiär/ Tijdh nogh så i förnimma/ Hwadh nytt som nu på färde är/ Thet båthar ehr så ringa. Edher Morkiär på Bären ståår/ Jagh förmå ej omtala/ För suckan/ Engslan och mång tåår/ Gudh han eder hugswala.”

Jumala otti sieluni luokseen,
 iloon ja riemuun ikuiseen.
 Täällä saan mä nähdä isäni ja ystäväni,
 luona Luojani, valoni ja kilpeni, sydämeni ainoan kunnian.
 Tähän minä tyydyn, sillä Herrani haluaa minulle hyvää,
 kun otti sieluni pois kuoleman ikeestä ja maailman pilkasta.⁵¹⁷

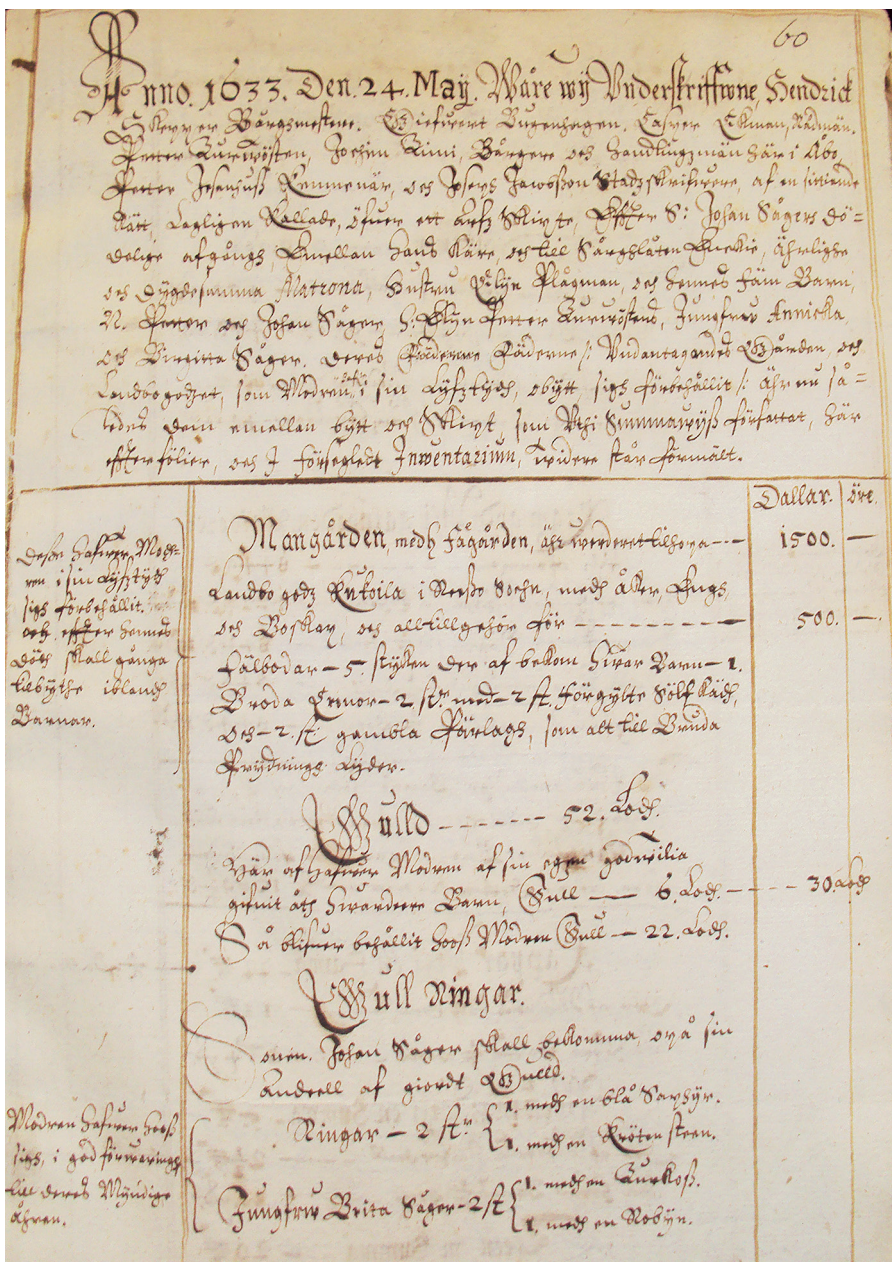
Turun 1600-luvun perheiden lapsilukua on usein mahdotonta selvittää. Lapsia ei merkitty henkikirjoihin ennen kuin he olivat 15 vuotta vanhoja, ja tätä ennen moni heistä oli jo kuollut. Turun tuomiokirkon tileissä mainitaan perheiden lapsivainajia, mutta on epävarmaa, sisältävätkö nämä luettelot kaikkia lapsia. Lisäksi lapsia lähetettiin jo ennen henkikirjoituskäytäntöä palvelukseen ja koulutukseen vieraiden luo, niin ettei heitä näy asiakirjoissa oman perheen yhteydessä. Perheiden lapsiluku henkikirjoissa ei ole täydellinen, sillä avioliittoon menneistä lapsista päätellen heitä on ollut enemmän kuin perheiden yhteydessä mainitaan. Tieto lasten määrästä perheissä on myöhäiskeskiajan Lontoon osalta samankaltainen. Lontoossa vallalla olivat yhden lapsen perheet, sillä lapsikuolleisuus oli 30–50 prosenttia kautta Euroopan kaupunkien. Yksilapsisista lontoalaisperheistä 61 prosentilla oli poika ja 39 prosentilla tytär. Molempaa sukupuolta olevia lapsia Lontoossa oli vain kolmanneksella perheistä ja nelilapsisia perheitä oli 19 prosenttia kaikista lapsiperheistä. Viimeksi mainituissa lasten sukupuolet jakaantuivat yleensä tasan.⁵¹⁸

Turun mahtiporvariston lasten kasvatus ja koulutus perustui Martti Lutherin katekismukseen sisältyneeseen Huoneentauluun (*Hustavlan*), joka oli rakennettu raamatunlauseista. Sen keskeisenä ajatuksena oli yhteiskunnan rakentuminen kolmesta tasosta, joista yksi oli kotitaloudesta. Sitä johtivat isäntä ja emäntä, joiden tuli opastaa lapsiaan ja palveluskuntaansa. Vanhempien velvollisuutena oli kasvattaa ruumiillista kuritusta käyttäen lapsensa niin, että näistä tuli kuuliaisia alamaisia, jotka kunnioittivat vanhempiansa lisäksi kaikkia muitakin auktoriteetteja ja yhteiskuntajärjestystä. Auktoriteetin kunnioitusta korosti myös Ruotsin valtakunnassa käytössä ollut laki, joka tuomitsi kuolemaan vanhempien tai appivanhempien sanallisesta tai ruumiillisesta ahdistelusta.⁵¹⁹

517 KK, Mf 2660. Maria Pettersdotter Hacksin hautajaisruno 12.10.1679. ”Gudh togh min Siäl til sigh/ Til Glädie/ Gamman/ Frögd/ til Lust ewinnerligh, Här får iagh see min Fahr/ och andra Wänner kära Hoos Gudh mitt Liuus och Skiöl/ min enda hertans ähra. Här med jagh är tilfredz/ at HERren gör migh gott; Min Siäl uhr Döden togh han ock från Werldzens Spott.”

518 Hanawalt 2007, 29.

519 Eilola 2002, 101; Hanska & Vainio-Korhonen & Rahikainen 2009, 13.

Johan Sågerin lesken Elin Plagmanin omaisuuden ositus on harvinainen asiakirja, jossa luetellaan kaikki lesken elossa olleet lapset eli pojat Petter ja Johan sekä tyttäret Elin, joka oli jo avioitunut Petter Thorwösten kanssa, Anna ja Brita. Asiakirjan mukaan äiti piti kuolemaansa hallussaan perheen kaupunkitalon, maatilan ja suurimman osan irtaimesta omaisuudesta. Joitakin esineitä hän kuitenkin luovutti lapsille, kuten jalokivin koristeltuja kultasormuksia. Lähde TKA TRO Blä 5, 60-61v. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

Lasten kasvatuksella saatettiin tarkoittaa kirjallista koulutusta, ammattikoulutusta tai käytännön perehtymistä kullekin tarpeellisiin taitoihin. Sillä pyrittiin antamaan lapselle käsitys siitä, mikä oli oikein ja tarpeellista elämässä. Koulutus ei ollut pelkästään äidin ja isän harteilla, vaan siihen osallistuivat opettajat ja muut varttuneemmat ihmiset, joilla näitä tarvittavia taitoja oli.⁵²⁰ Jo keskiaikaisessa kaupunginlaissa tunnustettiin porvariskodin antaman kasvatuksen suuri merkitys. Tämä näkyi siinä, että porvareiden pojat ja vävyt olivat itseoikeutettuja porvarisoikeuden saajia ilman maksuja tai porvarinvalaa. Käytännössä tämän täytyi tarkoittaa myös porvaristytöiden kouluttamista porvarisemännän tarvitsemiin taitoihin. Tämä koulutus oli varmaankin useimmille tyttärille ainoa, sillä he avioituivat jo nuorina ja tärkeimmäksi koettiin kodinhoitoon liittyvät taidot.⁵²¹

Johtavan porvariston lapset esiintyvät Turku koskevissa lähteissä harvoin, lähinnä vain silloin, kun he olivat jääneet orvoiksi ja tarvitsivat holhoojan. Näiden toimet puolestaan johtivat siihen, että jo aikuistuneet lapset kertoivat oikeudelle kokemuksiaan omaisuutensa hoidosta, kun he olivat olleet pieniä. Turussa mainitaan lisäksi mahtiporvariston lasten opettajia. Esimodernissa kaupunkiyhteisössä lasten oli tärkeää oppia kaikkia taitoja, joita juuri heidän ihmisryhmässään tarvittiin selviytymiseen. Nämä taidot painottuivat käytännön osaamiseen, joka opittiin harjoittelemalla, jäljittelemällä ja painamalla mieleen annettuja ohjeita. Lukeminen ja kirjoittaminen oli opittava kruunun ja kirkon määräyksestä. Panostettiinko tyttöiden ja poikien koulutukseen yhtä paljon, vaikka se olisi tapahtunut eri tavoin?⁵²²

Pienet lapset tutustuivat leikin kautta omaan kulttuuriinsa ja oppivat taitoja. Peleissä ja leikeissä jäljiteltiin kotitalouden aikuisten tärkeänä pitämiä työhön liittyviä taitoja. Turun arkeologisissa kaivauksissa löytyneet esineet kertovat osaltaan siitä, että lapsista välitettiin ja koulutuksen lisäksi leikkilläkin oli sijansa lasten elämässä. Åbo Akademin tontin kaivauksilta löytyi runsaasti keskiaikaisia 1300- ja 1400-luvuille ajoittuvia lasten leluja. Puiset miekat ja jousipyssyt, kaarnaveneet, nahkaiset lingot ja luiset suristimet sekä puusta veistetyt nuket kertovat leikkien kuuluneen jo keskiajalla Turun lasten elämään. Tietyissä Saksan kaupungeissa mainitaan nukentekijöitä jo 1460-luvulla. Leluja myytiin myös markkinoilla ja ne olivat usein juuri nukkeja. Lapset tai heidän perheenjäsenensä saattoivat valmistaa helposti leluja vaikkapa puusta.⁵²³ Lasten

520 Hanska & Lahtinen 2009, 17; Vainio-Korhonen 2009, 222.

521 Rahikainen 2013, 49; Vainio-Korhonen 2009, 222.

522 Hanska & Vainio-Korhonen & Rahikainen 2009, 12.

523 Hanska & Lahtinen 2009, 22; Mitterauer & Sieder 1988, 83–84, 94; Sipiläinen 2003, 295–303.

käyttöön hankittiin myös kauppiaille tärkeitä kirjoitusvälineitä, kuten puukehikkoon vahasta tehtyjä kirjoitustauluja, joita esimerkiksi Joachim Wittfooth toi kuusi kappaletta Lyypekistä toukokuussa 1652. Wittfooth oli avioitunut vuonna 1647 Anna Margareta Bugenhagenin kanssa. Heidän perheensä kasvoi nopeasti tähän aikaan ja taulut olikin luultavasti tarkoitettu hänen omien lastensa opettamiseen.⁵²⁴

Keskiajan ranskalaisten käsitys ihmisen ikäkausista sisälsi kolme lapsuuteen liittyvää nykyäänkin tunnettua ikäkautta. Pikkulapsesta muotoutui lapsi hänen opittuaan puhumaan kunnolla seitsemän vuoden ikäisenä. Jo tätä pikkulasta tuli opastaa pois synnistä. Teini lapsesta tuli 14-vuotiaana. Tämä ikävaihe kesti 21-vuotiaaksi saakka. Kaikkien näiden ikäkausien aikana nuoren ihmisen tuli oppia monia asioita, jotka muokkasivat hänen tulevaisuuttaan. Häntä opastivat aikuiset äidistä ja isästä opettajiin ja tulevan ammatin harjoittajiin. Myöhäiskeskiajan lontoolaisten aikalaiskuvausten mukaan tyttöjen oletettiin siirtyvän lapsuudesta suoraan naimisiin. Siksi tyttöjen koulutukseensaakaan ei panostettu yhtä paljon kuin poikien.⁵²⁵

Pienen lapsen hoito kuului äidille ja äidillä nähtiin olevan mahdollisuus vaikuttaa lapseen juuri tämän herkimässä iässä. Lisäksi lapsi luonnollisesti kiintyi häntä hoitaneeseen äitiin. Lapset oppivat seuraamaan ja tottelemaan äitiään, saivat häneltä kielen ja tavat.⁵²⁶ Luterilainen kirkko ei halunnut tukahduttaa naisten hengellistä elämää, sillä heillä oli opetustehtävä lapsiinsa ja palvelusväkeensä nähden. Heitä kuitenkin kontrolloitiin, sillä tämän opetustehtävän tuli toimia kodin suojassa äitiyden puitteissa.⁵²⁷ Vaikka äitiys rajoitti naisten toimia esimerkiksi kirkottamisen muodossa, antoi äitiys silti heille valtaa, joka

524 RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 7v, 20. Wittfooth toi samalla laivalla kuusi lasten rumpua leikkeihin sekä tusinan vahanukkeja. Mikäli nuket eivät olleet muotinukkeja, jotka oli puettu viimeisimmän huudon mukaisiin naistenvaatteisiin, tulivat ne varmaankin lasten leikkeihin. Myös Filip Belckow toi Lyypekistä viisi vahanukkea saman vuoden elokuussa; Carpelan 1890, 128–143.

525 Ariès 1960, 21–22, 223; Hanska & Lahtinen 2009, 23; Mitterauer & Sieder 1988, 95; Rahikainen 2013, 44–51. Historioitsijat ovat tulkinneet usein Arièsin alkuperäis- teosta (*L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, 1960) sen englanninkielisen lyhennetyin version perusteella. Tämä on johtanut alkuperäisestä poikkeavia tulkintojen esittämiseen. Ariès käyttää esimerkiksi äitiyden, lapsuuden ja perheen yhteydessä termiä *sentiment* eli tunne, kun se käänöksessä on tulkittu termiksi *concept* eli käsite. En kuitenkaan suorita tässä syvällisempää analyysiä kummankaan perusteella.

526 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 86; Mitterauer & Sieder 1988, 104.

527 Eilola 2002, 101; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 105; Lahtinen 2010, 25; Luiten van Zanden & de Moor 2009, 196. Luiten van Zanden kutsuu pohjoismaista valtio- johtoista kulutusta 1700-luvun menestystarinaksi, sillä kaikkien tuli oppia lukemaan ja tämä tavoite myös toteutui; Hanawalt 2007, 17. Englannissa vanhempien lisäksi kummien velvollisuus oli opettaa kristinuskon alkeet kummilapsilleen.

oli jopa suurempi kuin avioliiton antama valta. Äitiys kuitenkin liitettiin kodin piiriin, kun taas isyys edusti poliittista valtaa ja perheen hyväksi päättämistä. Isyys ei myöskään merkinnyt sitä, että miehen olisi keskeytettävä toimensa tietyn ajaksi, vaan hän saattoi jatkaa niitä normaalisti.⁵²⁸

Lapset olivat tärkeitä sukupuolesta huolimatta ja siksi sekä poikia että tyttäriä koulutettiin. Lapsen hyväksi ihmiseksi kasvattaminen oli aina tärkeää. Hyvällä tarkoitettiin hyödyllistä ja ahkeraa ihmistä, joka toimillaan hyödytti myös yhteisöään.⁵²⁹ Esimodernina aikana synnytys oli terveydellinen riski naisille ja heidän tuttavapiiristään löytyi todennäköisesti siihen kuollut nainen. Vaaroista huolimatta lapset olivat haluttuja ja rakastettuja. Lapset toivat myös turvaa, sillä lasten oletettiin pitävän huolta vanhenevista vanhemmistaan.⁵³⁰ On myös esitetty vastakkaisia väittämiä ja todettu, etteivät vanhemmat uskaltaneet kiintyä aivan pieniin lapsiinsa suuren lapsikuolleisuuden vuoksi.⁵³¹

Englannissa äitien rakkautta lapsiinsa pidettiin Jumalan asettamana itsestään selvänä luonnonlakina, ja äitiä joka ei rakastanut lapsiaan, pidettiin luonnottomana ja mielenvikaisena. Äidinrakkautta pidettiin niin itsestään selvänä, ettei sitä sopinut kenenkään edes epäillä. Tämä tuli ilmi siinä englantilaisessa suhtautumistavassa, jonka perusteella lapset ja samoin myös äidit itsekin harvoin pitivät äitiä syyllisenä lasten ja äidin välisiin erimielisyyksiin.⁵³²

Uuden ajan alun Englannissa imettämisen uskottiin lähentävän äidin ja hänen lapsensa välistä suhdetta, sillä äidillä oli Jumalan antama luonnollinen kutsumus rakastaa lastaan. Sen sijaan imettäjien katsottiin vain teeskentelevän kilttiä vierasta lasta kohtaan ja valehtelevan maitonsa riittävydestä. Päinvastaisiakin näkökulmia toki esiintyi.⁵³³ Keski-Euroopassa saatettiin myös katsoa, että lapsi sai imettämisen kautta imettäjänsä luonteen. Siksi imettäjän käyttöä ei ainakaan suositeltu.⁵³⁴ Turussa saatettiin hyvinkin olla samaa mieltä, mutta ainakin porvarieliitin perheissä käytettiin toisinaan imettäjää. Vuonna 1657 imettäjä mainitaan Anna Margareta Bugenhagenin ja Anna Jämsen ja vuonna 1665 kahden edellä mainitun lisäksi Elin Schultzin ja Magdalena

528 Wiesner-Hanks 2001, 100–102. Naisen ei sopinut liikkua kodin ulkopuolella 40 päivää synnyttämisen jälkeen. Tämän jälkeen hänet kirkotettiin eli otettiin jälleen kirkon täysivaltaiseksi jäseneksi. Lapsen synnyttäminen teki nimittäin hänestä saastaisen, vaikka se kuuluikin avioliiton peruspiireihin.

529 Andersson 1998, 50; Kaartinen 2001, 179.

530 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 86, 89.

531 Österberg 1988c, 142.

532 Rahikainen 2013, 51; Tammi 2002, 117–118.

533 Rahikainen 2013, 51; Tammi 2002, 123.

534 Gélis 1986, 252–253. Imettäjän käyttäminen toisaalta vapautti äidin muihin tehtäviin. On myös mahdollista, etteivät kaikki äidit tuottaneet tarpeeksi maitoa lapselle, joten imettäjän käyttäminen oli käytännön sanelema pakko.

Wernlen lapsilla. Viisi vuotta myöhemmin imettäjä oli edelleen Schultzin, Wernlen sekä Sofia Ranckenin ja Magdalena Wittfoothin lapsilla. Vuonna 1675 imettäjä mainitaan neljässä perheessä.⁵³⁵ Koska porvarieliittiin kuului perheitä, joilla imettäjä ei mainita pienistä lapsista huolimatta, voidaan olettaa, että näissä perheissä imettämisestä huolehti äiti itse. Kaikilla äideillä maito ei varmaankaan noussut tai sitä ei ollut riittävästi rintaruokintaan, jolloin imettäjään turvautuminen oli pakon sanelemaa. Joka tapauksessa imettäjiä vakiuisesti käyttäneiden perheiden äidit kuuluivat aivan turkulaisen porvariston huipulle.

Nuorille äideille äitiys saattoi olla ongelmallisempi vyyhti yhteen kietoutuneita vaatimuksia ja tunteita.⁵³⁶ Kasvattajana ja opettajana saattoi ongelmatilanteissa toimia myös joku sukulaisista. Kun Elin Trällin mies Greger Bellckow oli kuollut, oli hänen lankonsa Alexander Wattson ottanut omien sanojensa mukaan tämän lapset luokseen ja ruokkinut sekä vaatettanut heidät. Lisäksi hän oli opettanut heidät lukemaan ja kirjoittamaan, kunnes he olivat voineet astua kunnollisen väen palvelukseen. Äidillä ei ollut heistä pienintäkään vaiavaa, aivan kuin hän ei olisi ollut äiti. Trällin mukaan Wattson oli ottanut luokseen vain yhden hänen tyttärensä ja käyttänyt tätä lapsenpiikanaan.⁵³⁷

Huomiota Elin Trällin lasten tapauksessa kiinnittää se, että heidät tuli opettaa lukemaan ja kirjoittamaan, jotta he saattoivat astua palvelukseen sellaisen väen luo, joka oli toivottavaa perheen aseman kannalta. Myös Englannissa ja Ranskassa nuoret naimattomat naiset siirtyivät kodistaan työskentelemään toisiin kotitalouksiin. Keskiajan lopun Lontoosta ei myöskään ole mitään tietoja tyttöjen varsinaisesta koulunkäynnistä. Oli kuitenkin mahdollista, että käytännön oppimisen lisäksi joissakin kouluissa oli myös tyttöjä oppilaina. Turussa Bellckown lasten koulutus sen sijaan koettiin tärkeäksi, vaikka perheen taloudelliset olot olivat epävarmat. Tai ehkä pikemminkin siksi, että tässä epävarmassa tilanteessa koulutus ja toisen palvelukseen astuminen olivat varmempi keino säilyttää oma status. Länsi-Euroopassa tyttäret päätyivät yleensä palvelijan asemaan kotinsa ulkopuolella. Wattson epäilemättä käytti tilaisuutta hyväkseen saadakseen Elin Trällin tyttärestä halpaa työvoimaa perheelleen.

535 KA 7267, Turun ja porin läänin tositemkirja 1657, 217–236; KA 7296, Turun ja porin läänin tositemkirja 1665, 1034–1055; KA 7314a, Turun ja Porin läänin tositemkirja 1670, 2160–2186; KA 7332, Turun ja Porin läänin tositemkirja 1675, 2103–2161. Aiemmat Turun henkikirjat eivät sisällä yksityiskohtaista tietoa talouksiin kuuluneiden henkilöiden toimenkuvasta; TKA, TRO BIa 14, 2.10.1641, 6. Kaupungin oikeuslähteissä imettäjiä sentään mainitaan jo aiemmin, kuten vuonna 1641 Petter Thorwösten lapsen imettäjä.

536 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 95; Tammi 2002, 127.

537 TKA, TRO BIa 22, 9.7.1651, 194–200.

Tässä tapauksessa perheen hajoamisella isän kuoltua oli negatiivisia vaikutuksia ainakin mainitulle tyttärelle. Hänen taloudellinen ja sosiaalinen selviytymisensä oli kuitenkin kiinni sukulaisista. Joka tapauksessa työskentely valmisti tyttären avioliittoon antamalla tarpeellisia käytännön taitoja.⁵³⁸

Suvun taloudellisesti heikoiten menestyneet jäsenet saattoivat päätyä taakaksi sen muille jäsenille. Tällaisessa tilanteessa taloudelliset, sosiaaliset ja tunnesiteet joutuivat koetukselle ja tilanne kasvoi räjähdysherkäksi.⁵³⁹ Elin Träll halusi varmistaa, että hänen toimeentulonsa olisi turvattu, mutta Wattson saattoi nähdä tilanteessa synkemmän puolen. Leski oli ehkä joutumassa tuulaavaisuutensa vuoksi hänen elätettäväkseen. Yksi tapa varmistaa, ettei näin käynyt, oli kiistää lesken oikeus omaisuuteen, jonka tämä olisi tuhlanut. Mikäli omaisuus olisi päätynyt Wattsonin haltuun, olisi hän mahdollisesti voinut elättää sillä lesken ja tämän lapset. Jotakin taloudellista etua hän kuitenkin sai itselleen käyttämällä lesken tytärtä palkattomana palvelijanaan.

Siinä missä pojille, olivat luku- ja kirjoitustaito tarpeellisia myös turkulaisen mahtiporvariston tyttärille. Viimeistään avioliitossa ollessaan heidän oli kyettävä hoitamaan perheen taloudellisia asioita miehen ollessa poissa ja lesken tuli kyetä hoitamaan omaisuuttaan. Kaikki naiset eivät sitä paitsi avioituneet. Heidän etunsa mukaista oli olla selvillä oman omaisuuden hoidosta ja mahdollisesti kyetä myös hoitamaan omia taloudellisia hankkeita. Esimerkiksi lontoolaiset naiset esiintyivät jatkuvasti kaupungin oikeusasteissa ja heillä oli hyvät tiedot ja taidot asioidensa hoitamiseen. Tämä osoittaa, että he olivat saaneet koulutusta, joka mahdollisti taloudellisten asioiden hoitamisen. Vaikka tyttöjä ei mainita koulujen oppilaina, on koulutusta pidetty silti tärkeänä. Samaan tulokseen on päädytty Ranskan osalta, vaikka siellä tyttöjen koulutus oli luultavasti laadullisesti suppeaa.⁵⁴⁰

Myös osa turkulaisen porvarieliitin naisista oli saanut tarvittavan opin, mikä on pääteltävissä heidän esiintymisestään viranomaisten kanssa. Esimerkiksi Elin Säger oli tiiviissä kirjeenvaihdossa Turun raadin kanssa asuessaan ruukeillaan Uudellamaalla. Hänen kirjeenvaihtonsa koski taloudellisten asioiden hoitoa kaupungissa. Kauppiaiden tyttäret, vaimot ja lesket lähettivät usein kirjjeensä tai valtuutettunsa hoitamaan tehtävää. Heidän aikuisena osoittamaansa taloudelliseen ajattelukykyyn on todennäköisesti luotu pohja jo heidän lapsuudessaan kauppiasperheessä.⁵⁴¹

538 Hanawalt 2007, 36; Tilly & Scott 1989, 31, 37.

539 Davidoff & Hall 1987, 216–217.

540 Hanawalt 2007, 37; Sonnet 1997, 116–122.

541 TKA, TRO BIa 34, 15.6.1664, 295–298; TKA, TRO BIa 1–BIa 39, 1624–1670, passim; KA, TKO z:171–187, 1639–1671, passim.

Lasten koulutus oli siirrettävä jo varhaisessa vaiheessa myös muiden kuin äidin huoleksi, jotta nämä olisivat oppineet kunnan ammatin ja saaneet käsityksen yhteisönsä toiminnasta ja oikeista tavoista. Lisäksi lapset olivat tässä vaiheessa sen ikäisiä, että heidän tuli oppia ne tavat, joita heidän oletettiin noudattavan myöhemmin elämässään. Myös tyttärien koulutukseen kuului työhön totuttaminen.⁵⁴² Turussa tilanne oli sikäli hyvä, ettei lapsia tarvinnut lähettää pois kotikaupungista saamaan koulusivistystä, kuten usein oli tapana. Vasta käytännön koulutus vaati kauppiaiden ja käsityöläisten poikia matkustamaan ulkomaille saakka oppia saamaan.⁵⁴³ Todennäköisesti vain poikia lähetettiin tässä vaiheessa ulkomaille. Poikkeuksen tekee orvoksi jäänyt Anna Margareta Bugenhagen, jonka holhooja asui Lyypekissä, jonne hän halusi myös tytön. Turun oikeuspöytäkirjoissa on säilynyt tietoja siitä, että tyttäret palvelivat nuorina kotikaupunkinsa säätyläisillä tai johtavissa porvarisperheissä ennen avioliittonsa solmimista.⁵⁴⁴

Kun lapsi mainittiin Turussa itse läsnä olevaksi oikeudessa, ilmoitettiin yleensä hänen ikänsä. Sekin mainittiin yleensä vasta lapsen täytettyä kuusi tai seitsemän vuotta. Vanhimmat ikänsä pöytäkirjaan merkityksi saaneet nuoret olivat 16–18 -vuotiaita. Tämän jälkeen ihmisen ikä merkittiin vain harvoin asiakirjoihin.⁵⁴⁵ Turun oikeuspöytäkirjat näyttävät noudattelevan pikkulapsuuden päättävää ikää lapsen tullessa seitsenvuotiaaksi. Tätä ennen lapsen ei katsottu kykenevän puhumaan kunnolla ja muodostavan ymmärrettäviä lauseita, sillä hänen hampaansa eivät olleet vielä järjestäytyneet ja kiinnittyneet kunnolla. Pikkulapsilla näyttää kuitenkin ainakin Turussa olleen jo omia opettajia, kuten esimerkiksi pienten lasten kuri- ja koulumestari Johannes Gabriel von Braunsseifen auss Mehren vuonna 1634. Sen sijaan hieman vanhempien lasten yksityisopettajia kutsuttiin pelkästään koulumestareiksi. Koulumestareista Hieronymus Alexandri ilmoitti syyskuussa 1651, että hän aikoi muuttaa Tukholmaan jatkaakseen siellä nuorison opettamista laskemisessa ja kirjoittamisessa sekä muissa taidoissa. Hänen todettiin opettaneen Turussa seitsemän vuoden ajan vanhempien täydeksi tyydytykseksi. Lisäksi hän oli aina ollut oppilailleen kauniina esimerkkinä.⁵⁴⁶

542 Sonnet 1997, 122, 127; Tammi 2002, 127.

543 Ariès 1960, 225; Mitterauer & Sieder 1988, 103.

544 TKA, TRO BIa 10, 6.7.1638, 105v-106; TKA, TRO BIa 23, 6.7.1653, 190.

545 Ariès 1960, 21.

546 TKA, TRO BIa 6, 17.5.1634, 76v; TKA, TRO BIa 22, 13.9.1651, 227; KA 263, Turun tuomiokirkon tilit 1623–1627, 64v; Ariès 1960, 258–261. Kurimestari sopi opettajalle nimitykseksi, sillä vitsalla kurittaminen oli vakiintunut eurooppalaiseen koulutukseen päärankaisumuodoksi viimeistään 1500-luvun kuluessa; Hanska & Lahtinen 2009, 24. Pientä lasta tuli kurittaa, jotta hän oppi mikä oli oikein ja mikä väärin. Kuritus saattoi olla säännöllistä juuri tästä syystä, eikä se liittynyt lapsen rikkisiin.

Nämä koulumestarit saattoivat pitää Turussa pikkukouluja, jollaisia oli 1600-luvulla myös esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa. Niissä annettiin samanaikaisesti oppia useiden perheiden lapsille, myös halukkaiden tyttärille. Näissä kouluissa opetettiin ainakin lukemista ja toisinaan kirjoittamista. Ne saivat myös vastustajansa, sillä tyttöjen maineen pelättiin tahriutuvan, jos he joutuivat alttiiksi isompien poikien huomiolle. Tyttöjen koulutuksen puolustajat katsoivat, että heidän tuli saada oppinsa, sillä useilla heistä oli siihen hyvät edellytykset. Toisinaan opetettiin myös matematiikkaa, sillä tilinpito katsottiin hyödylliseksi sekä kotitaloudelle että kaupankäynnille.⁵⁴⁷

Vaikka Turussa oli pojille tarkoitettu koulu, ottivat monet varakkaat turkulaiset lapsilleen yksityisopettajan. Näiden tarvetta epäilemättä lisäsi koulutustarpeen kasvu pitkin 1600-lukua.⁵⁴⁸ Saksalaisia koulumestareita Turussa mainitaan lähinnä ennen Turun akatemian perustamista, jolloin ylioppilaat ottivat ainakin osittain huolehtiakseen mahtiporvariston lasten alkeiskoulutuksesta. Esimerkiksi elokuussa 1626 haudattiin saksalainen koulumestari Pethar Willam tuomiokirkkoon.⁵⁴⁹ Samana vuonna koulumestari Johann Kilian määrättiin hankkimaan Saksasta mainetodistus syntyperästään ja koulutuksestaan, sillä hänen huhuttiin toimineen aiemmin merirosvona Bremenin edustalla.⁵⁵⁰ Saksalainen koulumestari Hans Kristoffersson Winbärger taas ilmoitti 27. huhtikuuta 1642 jättävänsä kaupungin ja pyysi itselleen todistusta. Raati kirjasi siihen, että hän oli saapunut kaupunkiin edellisenä kesänä ja toiminut joidenkin lasten informaattorina saksan kielessä. Hän sai omasta pyynnöstään eron koittaakseen onneaan jollakin toisella paikkakunnalla.⁵⁵¹

Akatemian perustamisen jälkeen yksityisopettajat olivat usein ylioppilaita, joista osa asui perheissä, joiden lapsia he opettivat. Osa opetti puolestaan asunnossaan muiden kuin isäntäväkensä lapsia. Terhi Nallinmaa-Luoto on löytänyt tutkimuksessaan Turun ylioppilaiden ja kaupunkilaisten suhteista vuosilta 1640–1665 mainintoja kuudestatoista ylioppilaasta, jotka antoivat yksityisopetusta porvariston lapsille. Heistä peräti yksitoista oli ruotsalaisia. Akatemian konsistori valvoi jossain määrin tätä opettajatoimintaa, sillä siltä tiedusteltiin kotiopettajiksi sopivia ylioppilaita ja se saattoi määrätä ylioppilaan tähän tehtävään.⁵⁵²

Häntä ei kuitenkaan saanut pahoinpidellä tarpeettoman kovin; Nallinmaa-Luoto 1973, 14; Toropainen 2006, 193.

547 Ariès 1960, 288–298.

548 Nallinmaa-Luoto 1973, 14.

549 KA 263, Turun tuomiokirkon tilit 1623–1627, 64v.

550 Toropainen 2006, 193.

551 TKA, TRO BIa 14, 27.4.1642, 244.

552 Nallinmaa-Luoto 1973, 14; TKA, TRO BIa 37, 13.7.1668, 319–333. Heinäkuussa

Esimerkiksi kauppias Mickel Ryttaren ja hänen vaimonsa Anna Larsdotterin vuokralainen ylioppilas Johannes Johannis oli opettanut pariskunnan lapsia, mutta jäänyt ruoasta ja majoituksesta velkaa isäntäperheelle 54 kuparitaalaria. Lisäksi hänen tuli maksaa Ryttaren tyttärelle siitä, että tämä oli pessyt hyvän aikaa hänen vaatteensa ja pitänyt hänet puhtaana. Vaikka opetettavina mainitaan nimenomaan Ryttaren lapset, jää pöytäkirjan sanamuodon perusteella epäselväksi, nauttiko myös ylioppilaasta huolehtinut tytär tätä opetusta.⁵⁵³

Vermlantilainen ylioppilas Petrus Magni Gylleniuksen opiskeli Turussa vuosina 1648–56 ja hän piti tältä ajalta päiväkirjaa. Ylioppilaiden kotiopetuksesta on vain satunnaisia mainintoja lukuun ottamatta Gylleniuksen päiväkirjaa. Hän oli antanut opetusta jo kouluaikanaan Karlstadissa 54 oppilaille, joista kahdeksan oli tyttöjä. Turussa hän opetti 20 poikaa, joista 11 oli hänen opiskelutovereitaan, mutta joukkoon mahtui myös pormestarin ja kauppiaan jälkikasvaa.⁵⁵⁴ On luultavaa, että Gylleniuksen oppilaiden sisaret saivat myös seurata hänen opetustaan.

Kauppiaaksi aiottuja poikia koulutettiin Turussa sekä oman yrityksen että vieraan palveluksessa. Tieto koulutuksesta on yleensä säilynyt vain, mikäli siinä ilmeni ongelmia. Heinäkuussa 1643 kertoi kauppias Märten Olofssonin vaimo Margareta Mårtensdotter, että hänen poikansa oli ollut katupuotirenkina Anders Linnulla. Äiti, joka oli taannut poikansa, oli pyytänyt tätä toimimaan uskollisesti ja pysymään palveluspaikassaan. Vain kolmessa kuukaudessa pojan tilit osoittivat 175 kuparitaalarin vajetta ja hän oli paennut palveluksesta. Äitiä kehoitettiin toimittamaan poika takaisin palvelukseen, sillä hän

1668 oikeudelle kerrottiin, että edesmenneen vaimo Karin Köppilän lasten informaattorina oli toiminut ylioppilas Jonas Olai Eek. Samassa yhteydessä ilmoitettiin, että vaimo oli pyytänyt kolmea naapurin leskivaimoa ottamaan omaisuudestaan jotakin säilöön, sillä hän pelkäsi velkojien vievän kaiken hänen lapsiltaan hänen kuolemansa jälkeen. Tapaus osoittaa, että vaikka Köppilän perhe ei kuulunut johtavaan porvaristoon, oli alemmallakin porvaristolla kiinnostusta kouluttaa lapsiaan ainakin tiettyyn rajaan saakka.

553 KA z:172, TKO 13.10.1641, 1v–2.

554 Hausen 1882, 134–136, 152–153, 163–164, 168. Ylioppilaan tehtäviin kuului myös emäntänsä palveleminen. Ollessaan Korppoon pastorin lesken lasten kotiopettajana Gyllenius liikkui sekä saaristossa että Turun Henrikin markkinoilla emäntänsä asioita toimittamassa. Vaivalloiset matkat tehtiin soutea ja ne veivät aikaa, joten emäntä lähetti mielellään matkaan Gylleniuksen; Ks. myös Nallinmaa-Luoto 1973, 14–15; Stadin 2004, 228–229, 232. Kauppiaaksi oppiminen vaati luku- ja kirjoitustaitoa. Kun tämä oli hankittu kotona ja koulussa, siirryttiin alimmalle portaalle varsinaista käytännön kauppiaskoulutusta. Pojasta tuli katupuotipoika, joka palveli isäntänsä kauppapuodissa. Koulutus kesti ainakin teoriassa kuusi vuotta. Aika saattoi vaihdella aiemmin saadusta opista sekä sosiaalisesta verkostosta ja taloudellisista resursseista riippuen.

piileskeli äitinsä luona. Muussa tapauksessa äidin tulisi korvata vahinko pojan takaajana.⁵⁵⁵ Huomio kiinnittyy tässä tapauksessa siihen, että äiti huolehti poikansa kouluttamisesta, vaikka isäkin eli. Jo nuoren pojan oppisopimusta solmittaessa laadittiin yksityiskohtainen sopimus taloudellisesta vastuusta. Sen mukaan holhoojan oli korvattava pojan mahdollisesti isännälleen aiheuttamat vahingot.⁵⁵⁶

Turun raastuvanoikeuden virkaan ottama saksalainen koulumestari valitti vuonna 1641, että toinen koulumestari Adam, joka asui pormestari Johan Knutssonin lesken luona, tunkeutui hänen reviiirilleen ja opetti myös muiden lapsia, kuin mihin hänelle oli annettu lupa. Oikeus antoi Adamille 40 markan uhkasakon, ettei hän saanut opettaa muiden kuin Johan Knutssonin lesken, sekä Petter Sågerin lapsia.⁵⁵⁷

Sekä tyttäriä että poikia pidettiin ainakin tietyissä perheissä mukana markkinamatkoilla, joilla heille saatettiin antaa omia kauppaan liittyviä tehtäviä. Niinpä Suni Klockgjutaren vaimo kertoi menneensä lapsipuoltensa kanssa Halikon markkinoille. Lapsipuolista kolme oli tyttäriä ja yksi poika. Vaimolla oli ollut mukanaan eri pitäjien talonpoikien velkakirjoja. Osan velkakirjoista vaimo oli antanut lapsipuolilleen, jotta nämä keräisivät saatavia talonpojilta sillä välin, kun hän itse keräsi niitä toisaalla ja kävi kauppaa. Kun he palasivat Turkuun, olivat he jakaneet velkakirjat kahtia niin, että hän sai toisen puolen ja lapset toisen puolen.⁵⁵⁸

Kauppiasperheet lähettivät poikansa ammattioppiin ulkomaille ja tyttärensä oppimaan taitoja kunniallisen väen luokse. Vanhemmat pyrkivät auttamaan lapsiaan löytämään työpaikkoja ja tarjosivat näille kodin palveluspaikkojen vaihdon välillä. Uuden ajan alussa yksi arvostetuimpia koulutusmalleja oli lasten sijoittaminen pois kotoa kasvatettavaksi. Tämä on joskus tulkittu tunteettomuudeksi, mutta kyse oli pikemminkin siitä, että lapsista välitettiin niin paljon, että heidät sijoitettiin kodin ulkopuolelle, jossa heillä oli mahdollisuus saada paras mahdollinen kasvatus ja parhaat mahdolliset sosiaaliset verkostot. Hyvät suhteet olivat elintärkeitä ja turkulaisista kauppiasperheiden pojista moni saavutti menestystä myös virkamiesuralla.⁵⁵⁹

555 KA z:172, TKO 10.7.1643, 116v–117; 4.8.1643, 121v–122.

556 Möller 1954, 235.

557 TKA, TRO BIa 14, 3.11.1641, 51; Mäkelä-Alitalo 1998: Såger, Elin (1614–1669), ruukinpatrunessa, kauppiaanleski. Petter Thorwöste ja Elin Såger avioituivat joulukuussa 1631 ja Thorwöste kuoli vuonna 1659.

558 TKA, TRO BIa 8, 21.3.1636, 37v; Karonen 1994, 78–79; Ranta 1975, 297–301. Turkulaisten kauppa-alueella pidettiin markkinoita Tammerkoskella, Halikossa, Lohjalla, Hollolan Lahden kylässä, Pietarsaaressa, Uudessakaarlepyyssä ja Saloisissa. Kaupungin markkina-alue ulottui siis Uudeltamaalta Hämeeseen ja Pohjanmaalle.

559 Dalhede 2006, 4; Kaartinen 2001, 175; Tilly & Scott 1989, 36; ks. myös Walta 2014,

Yleisesti on ajateltu, että uuden ajan alussa naisten koulutusta ei olisi pidetty tärkeänä, koska olisi katsottu, ettei naisia kannattanut kouluttaa kotikeittiön ulkopuolella. Monet, myös naiset, olivat tätä mieltä, mutta eivät kaikki. Tyttöjä koulutettiin niin kotona kuin sen ulkopuolellakin. Tyttöjen kouluttamisen teki järkeväksi se, että koulutettu nainen menestyi tehtävässään vaimona ja äitinä. Hän osasi kasvattaa lapsensa ja hoitaa talouttaan.⁵⁶⁰

Mahtiporvaristossa saatettiin ajatella, ettei pienten lasten koulun ja vanhempien antama opetus riittänyt, ja siksi myös tyttärille oltiin valmiita antamaan kotiopetusta. He saivat osallistua kotiopettajan johdolla valikoidusti perheen pojille suunnattuun opetukseen, tai heille voitiin palkata kokonaan oma kotiopettaja eli *informaattori* eli *praeceptor*. Koulutus suuntautui kuitenkin pääasiassa käytännön toimintaan, sillä jokaisen naisen oli kyettävä hoitamaan myös taloutensa, vaikka hän olisikin saanut perusteellisen kaupan alan koulutuksen.⁵⁶¹

Joka tapauksessa vaatimattomintakin kaupustelua harjoittaneen naisen oli tiedettävä tuotteidensa hinnat ja kyettävä antamaan vaihtorahaa asiakkaalle. Kauppapuodeissa pidettiin lisäksi monimutkaisempaa kirjanpitoa. 1600-luvulla oli käytössä monenlaisia valuuttoja, ja kauppaa käyvän oli tunnettava niiden arvot siinä missä vaihtokaupassa käytettyjen tuotteidenkin hinnat. Kauppapuodeissa ja tukkukaupassa naisten oli tunnettava aikakaudelle tavalisen velkakaupan säännöt ja niihin liittyvä kirjanpito. Varsinkin ulkomaankauppaa käyvän oli osattava lisäksi kieliä säilyttääkseen kauppasuhteensa. Edelleen hänen oli tunnettava hinnat ja markkinat sekä tietenkin ostamiensa ja myymiensä tuotteiden arvo ja laatu. Luku- ja kirjoitustaitoisten miesten ja naisten määrä kasvoi uuden ajan alussa myös esimerkiksi Alankomaissa ja Englannissa.⁵⁶²

Turusta on säilynyt 1600-luvulta vain harvoja asiakirjoja, joissa on kauppiaiden omakätistä tekstiä tai allekirjoituksia. Johtavan porvariston naisten käsialaa en ole lähteissä tavannut. Mahdollisesti sitä on säilynyt Ruotsin arkistoissa ainakin Elin Sägerin osalta. Tämä johtuu siitä, että vuosisadan säilyneet asiakirjat ovat viranomaisasiakirjoja – ja nekin puhtaaksikirjoitettuja versioita, joissa ei ole yksityisten kirjoittamia liitteitä. Näitä asiakirjoja allekirjoittivat vain miehet, jotka olivat jäseninä virallisissa institutionalisoituneissa organisaatioissa kuten raadissa. Alankomaissa eivät kaikki kaupan alalle päätyneet naiset osanneet kirjoittaa nimeään tullessaan ammattiin. Tämä osoittaa sen,

passim.

560 Kaartinen 2001, 172.

561 Andersson 1998, 13, 57; Stadin 2004, 254–255.

562 Van den Heuvel 2007, 47–48.

että useissa perheissä tyttärille, ja mahdollisesti myös pojille, opetettiin ainoastaan käytännön toimintaa kaupassa. Säilyneet tiedot kauppiaiden koulutuksesta ovat yleensäkin huomattavasti niukemmat kuin vastaavat tiedot koskien käsityöläisten koulutusta.⁵⁶³

Kun Casper Hörnigk vaati kesäkuussa 1654 vaimonsa perintöä appipuoleltaan raatimies Erik Johanssonilta, tämä ilmoitti, että hän oli ruokkinut, vaattettanut ja kurittanut tytärpuoltaan Hörnigkin vaimoa yhdeksän vuoden ajan. Lisäksi hän oli hankkinut tälle tarpeelliset opettajat. Raatimies esittikin laskun tytärpuolelleen järjestämistään vaatteita, opettajista, kihlajaisista ja häistä.⁵⁶⁴ Oikeusjutussa mainittu kuritus oli ajan tavan mukaan tarpeen, sillä tottelevaisuutta pidettiin lasten, mutta erityisesti kuitenkin naisen tärkeimpänä ominaisuutena ja välttämättömyytenä hyvälle vaimolle.⁵⁶⁵ Mikäli lapselle ei asetettu rajoja, ei hän tottunut elämään oikealla tavalla yhteisössään.⁵⁶⁶ Hörnigkin vaimo on kuitenkin selvä todiste siitä, että myös tyttärille annettiin koulutusta, vaikka perheessä ei olisikaan ollut poikia.

Naisten oletettiin osallistuvan perheensä etujen ja hyvinvoinnin edistämiseen. Nämä seikat toteutuivat perheen lasten kohdalla jo annetun koulutuksen hyvällä omaksumisella. Kaikkien porvarieliitin perheiden tyttäriä ei koulutettu samalla lailla, sillä osa heistä oli ilmeisesti kirjoitustaidottomia. Näissä tapauksissa heidän koulutuksensa lienee ollut lähinnä käytännön taitoihin suuntautunut, sillä heillä oli ainakin jonkinasteinen käsitys kaupankäynnistä. Joissakin perheissä tyttäretkin saivat poikien ohella laajemman koulutuksen, joka käsitti kirjoitus- ja lukutaidon, matematiikkaa, kieliä ja kaupankäyntiin liittyvää opiskelua, vaikka heidän ei oletettu itse menevän markkinoille myymään tai rahtaamaan tuotteitaan Saksaan. Näillä taidoilla tyttäret kykenivät toimimaan miehensä apuna tai rinnalla perheen yrityksen toimissa ja tarvittaessa ottamaan koko toiminnan omille harteilleen.

Tyttöjen opiskelu tähtäsi soveliaaseen avioliittoon, jolloin tyttärestä tuli oman taloutensa emäntä. Vain poikkeustapauksissa koulutuksen saaneet tyttäret elivät naimattomina ja käyttivät saamiaan oppeja kotitaloutensa ulkopuolella. Vaimot näyttävät myös toimineen yhteistyössä aviomiestensä kanssa, sillä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta aviomiehet hyväksyivät heidät hoitamaan perheen asioita rinnallaan tai heidän poissa ollessaan. Asiakirjoissa äitien ja

563 Van den Heuvel 2007, 50.

564 TKA, TRO B1a 24, 14.6.1654, 173–184. ”... sin styfdotter, den han uthi 9 åhrs tijdh i sin skröplige barndom födt, klädt, uptuchtat och med præceptorer försorgdt hade. – – sin styfdotter med kläder, preceptorer, trolofningz och bröllops expenser kostadt hade, ...”.

565 Kaartinen 2001, 173.

566 Tammi 2002, 128.

lasten suhteet näkyvät kiinteinä yhteyksinä vielä myöhemmälläkin iällä. Äitien huolenpito lapsistaan ei loppunut näiden kasvaessa aikuiseksi, vaan he pyrkivät auttamaan näitä parhaansa mukaan.

Leskiäiti ja lasten vaatimukset

Äidin ja lasten suhde muuttui ajan myötä, sillä lasten ollessa pieniä äidin valta heihin oli suuri he kuuluessaan varsinkin ensimmäisinä elinvuosinaan tiiviisti tämän vaikutuspiiriin. Kun lapset kasvoivat, kutistui äidin valta vähäisemmäksi. Ihanne siitä, että aikuiset lapset kunnioittivat vanhempiaan, ei tietenkään toteutunut aina käytännössä. Varakkailla porvarisleskillä oli kuitenkin mahdollisuus säilyttää taloudellinen ja sosiaalinen valta lapsiinsa nähden järjestelmällä omaisuutensa luovuttamista kuuliaisimmille lapsille.⁵⁶⁷

Vaikka lesken etuosan pesästä piti käsittää vain henkilökohtaiset tavarat, alettiin etuosana vähitellen antaa muutakin arvokasta omaisuutta. Lesket vaativat oikeudessa pesänosuuksiaan myötäjäisten erottamisen, huomenlahjan, naimaosan, keskinäisen testamentin ja syytingin perusteella. Kun asia tuli oikeuden käsiteltäväksi, leski sai osuutensa varmemmin kuin sopimalla siitä sukulaisten kanssa. Leski saattoi myös luopua ositus sopimuksessa vaatimasta lainmukaista osuuttaan ja vapautui samalla velkavastuusta.⁵⁶⁸

Leskiäiti oli Suomessa noudatettujen lakien mukaan lastensa huoltaja ja naittaja, mutta kuten Italiassakin, vain siihen asti kunnes hän meni uusiin naimisiin. Hänen kanssaan lasten omaisuudesta huolehtivat kuolleen puolison sukulaismiehet tai näiden puuttuessa kaupungin määräämät vieraat miehet.⁵⁶⁹ Leskinainen sai toki päättää itse avioliitostaan, mutta avioiduttuaan hän oli miehensä auktoriteetin alainen eikä lasten perintöä ja tulevaisuutta saanut luovuttaa vieraan käsiin. Siksi hän menetti virallisen oikeuden päättää heidän asioistaan uudessa avioliitossaan.⁵⁷⁰

Miehensä eläessä kaupankäyntiin osallistuneiden vaimojen oli helpompi jatkaa ammatinharjoitusta. Heillä oli jo valmiiksi kokemusta sekä tarvittavat verkostot. He saattoivat luovuttaa kauppahuoneen pojilleen tai vävyilleen, mutta osa heistä hoiti kauppaa siihen saakka, kun he tulivat vanhoiksi eivätkä enää jaksaneet toimia aktiivisesti. Tämän edellytyksenä oli kuitenkin lesken

567 Toivanen 2002, 133.

568 Pylkkänen 1990, 318, 322.

569 Rapola 1926, 281, 282. MEK, Naimisen Caari, XI Lucu. ”Nyt asu Isändä emändänsä cansa ja yhdhesä lapsia sijttävät: Cuole Isändä, ottacaan emändä täkätiedhon lähimmäisten Orpanoitten cansa lasten tawarata, edhes seiso, nijn cauwain, cuin hän huolematta on...”

570 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 86.

statuksen säilyttäminen, sillä mikäli nainen avioitui uudelleen, katsottiin yrityksen kuuluvan hänen miehelleen. Tämä ei tietenkään tarkoittanut sitä, etteivät uudelleen avioituneet naiset olisi harjoittaneet elinkeinoa käytännössä. Mikäli leski puolestaan avioitui säätynsä ulkopuolelle, oli liikeyrityksen toiminta lopetettava. Kaiken takana oli ajatus siitä, ettei ainakaan nuoren naisen leskeys ollut pysyvä tila, vaan hänen odotettiin avioituvan uudelleen.⁵⁷¹

Leski sai pesästä aina jonkinlaisen osuuden, vaikka olisi ollut lapseton. Nimenomaan myötäjäiset erotettiin hänelle, sillä ne katsottiin hänen elatukseen, sillä hän oli tuonut ne itse pesään. Porvarislesket katsoivat toisinaan olevansa oikeutettuja suurempaan osuuteen perinnöstä kuin laki ja erityisesti heidän lapsipuolensa olisivat heille suoneet. Äitipuoli saattoi esimerkiksi vaikuttaa sairaan miehensä testamenttiin niin, että hänen lapsipuolensa olisivat saaneet vähemmän perintöä kuin heille kuului. Turussa raati korjasi tällaiset yritykset oikeiden perillisten hyväksi. Se, kuinka paljon naiset saattoivat vaikuttaa miesten toimintaan, jää kuitenkin selvittämättä, sillä asiakirjat eivät kerro siitä suoraan.⁵⁷²

Leskiäidit pyrkivät myös puolustamaan lastensa omaisuutta ja tulevaisuutta. He kokivat usein uhkan tulevan perheen sisältä, sillä varsinkin vävyt olivat kärkkäitä jakamaan vaimoilleen tulevan perinnön. Perilliset olivat toisinaan myös haluttomia jättämään suuria omaisuuksia leskelle, jonka he saattoivat pelätä avioituvan uudelleen tai tulevan vanhuudenheikoksi ja hävittävän omaisuuden.⁵⁷³

Olivatko valtaa käyttäneet naiset poikkeus, joka sallittiin, kun jouduttiin odottamaan paluuta normaaliin eli miehen johtoasemaan?⁵⁷⁴ Isännänvallan haltijan kuoltua kotitalouden johtopaikka kuului emännälle ainakin periaatteessa. Puolison kuolema aiheutti kuitenkin myös levottomuutta siitä, miten perhe selviäisi jatkossa. Leskinaisten oikeustoimikelpoisuus kertoo siitä, että naisia ei pidetty vaimoinakaan lähtökohtaisesti kyvyttöminä hoitamaan perheen asioita, vaan ainoastaan velvollisina alistumaan miehensä edusmiehisyyteen ja määräysvaltaan tämän eläessä. Leskien tärkeänä tehtävänä oli taata kotitalouden jatkuvuus. Koska heillä oli käytettävissään omaa omaisuutta,

571 Stadin 2004, 256; Sjöberg 2001, 74–75.

572 TKA, TRO Blä 9, 11.11.1637 (asiakirjassa 11.12.), 145–145v; 11.12.1637, 167; Pylkkänen 1990, 323; Lahtinen 2011, 122–123; Liljeström 1996, 125–126.

573 Karlsson Sjögren 1998, 65; Rapola 1926, 281, 282. MEK, Naimisen Caari, XII Lucu. ”Huole waimo toisen erän, ja lasten Isän perä wielä hänellä on, Nijn pitä se pojes eroitettaman – – Sijten jaettacaan cahtia. Puolen ottacaan hän (äiti), ja puolen hänen lapsensa, mitä ikänänsä se olla taita, cardano eli muut omistettawat: ...”

574 von Bonsdorff 1894, 689–691; Norrhem 2007, 38.

saattoivat he vaatia kuuliaisuutta lapsiltaan. Mikäli lapset eivät huolehtineet äidistään, saattoi tämä jättää omaisuutensa valitsemalleen henkilölle.⁵⁷⁵

Pohjoismainen suhtautuminen vanhuuteen on ollut aina kaksijakoista. Vanhuutta ja pitkän elämän mukanaan tuomaa viisautta kunnioitettiin, kuten monet sanonnat osoittavat. Toisaalta vanhuuden vaivoja ja vanhuksen muuttumista jälleen lapseksi pelättiin ja tilanne koettiin taloudelliseksi rasisitteeksi. Vanhus itse saattoi pelätä vallasta luopumista. Pitkä elämä sinänsä ei ollut tavoiteltavaa, sillä maanpäällinen vaellus oli vain välivaihe taivaallista elämää tavoiteltaessa. Lasten tuli osoittaa jo pienestä kuuliaisuutta vanhemmilleen. Rakastavan lapsen tuli totella molempia vanhempiaan. Äitiä saatettiin kuvata isää lempeämmäksi, mutta hänellä oli täysi valta lapsensa kurittamiseen ja aikuinenkin lapsi, joka ei noudattanut hänen tahtoaan, syyllistyi epäkunnioitukseen. Lisäksi vanhuksesta huolehtiminen tarkoitti sitä, että nuoremman oli oltava hänelle kuuliainen ja ainakin periaatteessa toteutettava hänen tahtonsa. Kaikille perillisille tämä syytinki ei ollut mieleen, kuten ei syytinkiläisillekään, joilla ei ollut tarvittaessa juuri painostuskeinoja lapsiinsa nähden omaisuudesta luopumisen jälkeen.⁵⁷⁶

Kunniasyntyisen, Jumalaa pelkääväisen ja hyveellisen matroonan,
vaimo Anna Wellamsdotter Jämsen hautakirjoitus.

Lapset nyt surevat äitiään
ja vuodattavat katkeria kyyneliään.
Neidot tyttäret ja pojat pienet,
valittavat teille hartaasti:
äiti on heiltä kadonnut pois,
eikä voi enää luokseen tulla.⁵⁷⁷

575 Lahtinen 2007, 56–57; Rauvola 1926, 306. MEK, Maan Caari, XV Lucu. ”Lasten pitä Isänsä ja äitiänsä ylös pitämän ja ruockiman, cosca ne kipeexi ja woimatto-maxi tulewat. Jos heillä wara ombi. – – Jos eij ne tahdho nijtä wastahan otta, niijn ihdhensä edhes cahdhocaat omalla calullansa, cusa he parahinni taitawat: Ja älkään olco Perillisillä sijtten sen calun perähän mitän puhumista, etteickä he mahdhaisi sen cansa tehdhä, mitä he tahtowat.” Sjöberg 2001, 74; Toivanen 2002, 128.

576 Gaunt 1983, 155–57; Hanska & Lahtinen 25; Toivanen 2002, 145; ks. myös Mitterauer & Sieder 1988, 143–144.

577 KK, Mf 2554. Kauppias Joachim Wargentinin vaimon Anna Wellamsdotter Jämsen hautakirjoitus 12.4.1670. ”Grafskrift öfwer Den Ähreborne Gudfruchtige och Dygderijka Matröna Hust: Anna Welams dotter Jäms / Barnen nu sörja Modren sin. Fälla så bittra tåhra: Jungfruer Dottrar Piltar små / Beklagar edher fromma: At Modren är fallen ifrå / Hon kan mehr hijt komma.”

Äidin arvostus näkyy edellä olevissa Anna Jämsen hautakirjoituksen sanamuodoissa. Tässä tapauksessa äiti kuoli ennen isää ja hänen merkityksensä aviomiehelle ja lapsille ilmaistaan ylistävin muotoin. Anna Jämse oli ajan muotokielen mukaan kunniasyntyinen, jumalinen, lempeä ja hyveellinen emäntä varakkaaseen perheeseen kuuluneen porvarisvaimon epiteettien mukaisesti. Sekä puolison että lasten suru äidin kuoleman johdosta tuotiin esiin säädynmukaisesti.

Porvarisvaimot eivät olleet välittäjiä ainoastaan eri sukupolvien vaan myös eri sukujen välillä. Naiset linkittivät eri suvut avioliittojensa kautta toisiinsa. Suomessa naiset kuuluivat ennen 1700-lukua omaan sukuunsa vielä avioliiton solmittuaan eivätkä miehensä sukuun. Heidän lapsensa kuuluivat miehen sukuun, ja heidän kauttaan nainenkin saattoi kuulua siihen niin halutessaan. Hän sai asua miehensä taloudessa tämän vaimona ja lasten äitinä, mutta omia oikeuksia hänellä oli lähinnä synnyinkotiinsa. Lapset muodostivat siis tärkeän linkin vaimon taloudelliselle turvalle.⁵⁷⁸

Eri säätyryhmiin liittyvissä tutkimuksissa on osoitettu, että lapsilta edellytetty kuuliaisuus tuli vastaan muun muassa perinnönjakoa koskevista asioista, oli kyse sitten kiittämättömien lasten perintöosuuden vähentämisestä tai äidin kuolinvuoteellaan esittämistä, perinnönjakoon liittyvistä kehotuksista. Äidin asema suhteessa lapsiinsa oli vahva, kun taas sisarusten suhteita ei yleensä määritelty jyrkkien hierarkioiden kautta.⁵⁷⁹

Testamentit palvelivat nimenomaan yhtä tarkoitusta eli elatuksen saamista. Tavallisesti iäkäs nainen testamenttasi varansa sille, jolta hän sai tai toivoi saavansa vanhuuden elatuksen ja kunnialliset hautajaiset.⁵⁸⁰ Perheen äitinä ja oman sekä mieheltään perimänsä omaisuuden haltijana Malin Träll edusti ehdotonta Turun porvariston huippua. Omaisuuden hallinta aiheutti hänelle myös huolia, sillä sen säilyttäminen kaikille lapsille vaati taitoa. Hänen vävynsä Anders Merthen olisi ollut halukas edustamaan anoppiaan oikeudessa, mutta vävyn aiempien toimien perusteella anoppi Träll epäili, että tämä halusi hänestä itselleen vain yhden orjan (*trääl*) lisää. Osoittaneeko oikeuspöytäkirjaan kirjattu orjuutta tarkoittava sana sitten kirjurin tai anopin huumorintajua, katsoi Malin kuitenkin, ettei vävy ollut toiminut häntä kohtaan kuten pojan kuului, vaan kuten kelmi. Siksi hän kieltäytyi ehdottomasti hyväksymästä vävyään valtuutetukseen ja toivottipa vielä seitsemän tuhatta pirua istumaan tämän pään päälle.⁵⁸¹

578 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 86.

579 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 29–30.

580 Pylkkänen 1990, 148.

581 Toropainen 2006, 196.

Myös Elin Plagmanin vävy Gottfrid Rosskamp kelpasi anopille huonosti ajamaan perheen perintöasioita, sillä he olivat riitaantuneet niistä jo vuonna 1637. Lesken mukaan hänen vävynsä halusi sekaantua perinnönjaon suorittamiseen. Rosskamp väitti, että hänen vaimonsa veli oli tehnyt hänet valtuutukseen hoitamaan asiaansa. Leski ilmoitti, ettei näin ollut tapahtunut eikä tulisi tapahtumaan hänen eläessään. Leski toivoi kirjelmässään, että hänen lapsensa ja vävynsä voisivat elää sovussa ja yksimielisyydessä ja ohittaa tällaiset riidat.⁵⁸² Elin saapui itse oikeuteen ja pyysi alaikäiselle pojalleen holhoojaa. Hän ei kuitenkaan halunnut ketään sukulaista tähän tehtävään, jotta nämä eivät käyttäisi omaksi hyväkseen nyt ulkomailla oleskelevan Johanin perintöä. Tehtävään määrättiin kuitenkin hänen vävynsä Gottfrid Rosskamp.⁵⁸³

Elin Plagman ilmoitti vielä huhtikuussa 1654, ettei hän halunnut vävyään tuolloin eikä myöhemminkään asioidensa hoitajaksi, sillä tämä oli niin levoton ja riitaisa ihminen. Vävy halusi vain ryövätä hänen vähäisen omaisuutensa ja estää hänen nuorinta poikaansa saamasta tämän isän ja äidin omistamaa taloa sillä hinnalla, joka sille oli arvioitu vuonna 1633. Leski katsoi, että hänellä oli suurempi oikeus myydä talo kuin kenelläkään hänen lapsistaan. Anoppi valitti myös sitä, että Rosskamp aikoi tehdä itsensä hänen holhoojakseen ennen kaikkia muita lapsia. Vävy oli tehnyt niin ennenkin ja nostonut Elinin omat lapset epäsopuun hänen kanssaan. Kaiken tämän anoppi oli valmis antamaan anteeksi, mikäli vävy antaisi anoppinsa ja hänen lastensa olla rauhassa. Mikäli näin ei tapahtuisi, huutaisi anoppi Jumalan kosta vävyllään.⁵⁸⁴

Toisinaan lesket syyllistyivät suoranaisiin laittomuuksiin turvatessaan omia ja lastensa oikeuksia. Isak Pargasin leski Mechtild Stensdotter ei hyväksynyt miehensä sukulaisten vaatimusta osaan Pargasin talosta, sillä hän valitti 25. kesäkuuta 1638, että hänen miehensä veljenpoika Elias Jeremiae Esping oli pahoinpidellyt hänet hänen omassa talossaan. Esping oli potkinut häntä kasvoihin niin, että hän oli saanut mustelmia ja verinaarmuja, kuten oikeuskin saattoi todeta hänen kasvoistaan. Esping oli tullut taloon lesken oman pojan Elias Pargasin kanssa ja pyytänyt ystävällisesti yösjää. Mechtild oli sanonut hänelle, että hän saisi kyllä yösjän helvetistä mutta ei hänen luotaan. Poika oli pyytänyt, ettei äiti käyttäisi niin kamalaa suuta vierasta kohtaan. Elias Pargas oli sanonut, että mikäli äiti ei halunnut antaa majapaikkaa Espingille, hän antaisi sen tälle ylemmän kerroksen kivituvassa. Kun he olivat lähteneet

582 TKA, TRO BIa 9, 4.12.1637, 158v–159; Ranta 1975, 873. Rosskamp toimi kämnerinä vuosina 1637–1638.

583 TKA, TRO BIa 17, 17.2.1645, 136. ”... dock wille hon ingen haffwa aff den Linea eller Slecht...”

584 TKA, TRO BIa 25, 7.4.1655, 84–91. ”... hwar och icke, wille hon ropa Gudz klagen och hämdh öfr. honom.”

Mechtild Stensdotter asui tässä talossa, jonka rauniot on kaivettu esiin Aboa Vetus -museon alueella. Juuri nämä portaat saattavat olla oikeuspöytäkirjassa mainitun tapahtuman näyttämö. Kuva Elina Helkala 2016.

nousemaan portaita, oli Mechtild Stensdotter halunnut estää sen ja tarttunut Espingin jalkaan. Yrittäessään irrottaa jalkaansa hän oli potkaissut leskeä kasvoihin vahingossa ja tarkoituksella, kuten hän sanoi. Esping kutsui todistajaksi lesken pojan, joka kertoi äitinsä seuranneen Espingia portille ja haukkuneen tätä. Esping oli sanonut: ”Älkää häpäiskö minua niin kovin!” Äidin mukaan

hänen poikansa todisti väärin Espingin hyväksi. Tämä oli tönninyt häntä kaksi kertaa niin, että hän oli saanut ruhjeita kasvoihinsa ja tästä hän vaati Espingille rangaistusta.⁵⁸⁵

Toukokuuhun 1646 mennessä hovioikeus oli antanut tuomionsa asiassa ja Elias Giös vaati Mechtildiltä ja perillisiltä osaa talosta sen perusteella.⁵⁸⁶ Helmikuussa 1647 hän huudatti sen osan Pargasin taloa, jonka hovioikeus oli tuominnut hänen hallintaansa.⁵⁸⁷ Asia ei kuitenkaan päättynyt tähän, sillä Giös valitti tammikuussa 1648, että Mechtild oli ottanut väkivalloin haltuunsa yhden kamarin niistä talon huoneista, jotka hovioikeus oli tuominnut Gösille ja eräille muille perillisille. Hän oli murtanut salaa sen ovelle asetetun kaupungin lukon. Lisäksi hän oli vienyt kahdesta muusta kamarista savupiippujen pellit. Giös vaati vuokraa kahdelta vuodelta yhdestä kamarista, sillä hän ei ollut voinut vuokrata sitä tänä aikana. Mechtild Stensdotter myönsi olleensa teon takana, jota hän väitti heikkoudessa ja tietämättömyydessä suoritetuksi.⁵⁸⁸

Leski Mechtild Stensdotter vastasi tammikuussa 1648 kirjallisesti Elias Gösille. Lesken mukaan ei pitänyt laisinkaan paikkaansa, että hän olisi ominut Gösiltä kaksi kamaria, sillä Giös oli vuokrannut ne ja kantanut niistä vuosittain vuokraa. Lisäksi ne kaksi peltiä, jotka hänen väitettiin ottaneen savupiipuista, olivat niissä edelleen paikallaan. Kolmannessa kamarissa hän oli asunut itse sairaalloisuutensa vuoksi edelliseen syksyyn saakka, jolloin Giös

585 TKA, TRO Blä 10, 25.6.1638, 97; Savolainen 2012, 74, 98–101. Pargasin talon rauniot ovat säilyneet ja nähtävissä Aboa Vetus & Ars Nova -museon alueella. Talon kellarit ja ensimmäisen kerroksen rakenteita on säilynyt 1600-luvulla rakennetun Luostarikorttelin Vähätorin katukiveyksen alla. Talon perustushirsien puulustoihin nojautuva ajoitus osoittaa talon rakennetun jo aivan 1400-luvun alussa. Talon rauniot yhdistyvät mielenkiintoisella tavalla aikaan, jolloin Turusta on jo säilynyt kirjallista aineistoa; TKA, TRO Blä 17, 17.5.1645, 293–298. Luostarikorttelissa sijainneen Pargasin talosta käytiin kymmenen vuotta oikeutta 1630- ja 1640-luvuilla. Tontilla sijainneisiin suuriin kivirakennuksiin oli saanut kiinnekirjan 13. toukokuuta 1587 Paraisten edesmennyt kirkkoherra Elias Simonis. Talon arvoksi oli saatu 250 tuolloista taalaria. Toukokuun 17. päivä 1645 Elias Grelsson Giös esitti oikeudelle äidinisänsä herra Elias Simoniksen sukuun, josta kävi ilmi, kuka oli oikeutettu perimään talon. Elias Espingin mukaan taloa olivat hallinneet Pargas Isakin leski Mechtild Stensdotter ja perilliset vastoin Ruotsin lakia heille vahingoksi. Nämä eivät olleet korvanneet talosta mitään muille perillisille. Leski haastettiin toisen kerran vastaamaan oikeuteen saman kuun 22. päivä, mutta hän ei saapunut paikalle. Vasta 24. maaliskuuta tuli hänen poikansa Abrahamus Isaci oikeuteen ja esitti setänsä Jeremias Eliaen 13.11.1602 antaman kirjeen, jonka mukaan Abrahamuksen isä Isak Eliasson oli saanut oikeuden taloon antamalla Jeremiaalle rälssimaansa Paraisten Kaitsorissa. Elias Giös kysyi, kuka asiaperit oli kirjoittanut ja Abrahamus Isaci vastasi, että hänen veljensä Elias Isaci oli kirjoittanut ne.

586 TKA, TRO Blä 18, 25.5.1646, 264.

587 TKA, TRO Blä 19, 8.2.1647, 120; 15.2.1647, 131.

588 TKA, TRO Blä 20, 26.1.1648, 3.

oli lukinnut sen. Ovessa olleen lukon Mechtild oli ottanut pois, sillä hän ei ollut tiennyt, että se kuului maistraatille. Siksi hän pyysi, että raati huomioisi hänen erehdyksensä ja vanhuudenheikkoutensa ja mieluummin auttaisi häntä saamaan kamarin takaisin hänen heikkoutensa vuoksi.⁵⁸⁹ Mechtild ilmeisesti kuoli ennen maaliskuuta 1653, sillä autiona ollut Pargas talo julistettiin tuolloin kaupungin omaisuudeksi. Talo arvioitiin ainoastaan 400 kuparitaalarin arvoiseksi.⁵⁹⁰

Mechtild Stensdotterin ilmoitettiin olleen vanhan ja heikkovoimaisen, joten hänen tarmokkaat puolustusyrityksensä johtuivat varmaankin kodin menettämisen pelosta. Toisaalta hänen perheensä perintöosaan kuului osa talosta, joten hän olisi voinut asettua sen huoneisiin viimeisiksi vuosikseen. Jää vain arvailujen varaan, mistä syystä hän vastusti talon jakoa. Hän ilmeisesti katsoi, että muut sukulaiset olivat saaneet korvauksen talosta Paraisilla olleena maana, eikä heillä ollut osuutta kaupunkikiinteistöön.

Turkulaiset jo aikuistuneet lapset näyttävät pääsääntöisesti kunnioittaneen vanhempiaan ja erityisesti suhteesta äitiin on jäänyt asiakirjoihin runsaasti merkintöjä. Tämä johtuu osittain siitä, että äidit elivät yleensä isiä pidempään ja lapset halusivat puolustaa äitinsä oikeuksia. Lisäksi isänvaltaa vastaan näytetään noustun vain hyvin harvoin, sillä siitä annetut rangaistukset luettiin helposti kuolemantuomioina. Vain joissakin tapauksissa äiti valitti kokeneensa vääryyttä lastensa taholta, pääasiassa vävyjensä vuoksi. Eräänä syynä tähän oli se, että äidit jakoivat omaisuuttaan lapsille, mutta pitivät osan siitä omassa hallussaan. Kun äiti sitten määrättiin yhden lapsen hoidettavaksi, pelkäsi tämä, että äidin hänelle hoidosta lupaama loppu omaisuus joutuisi lopulta jaettavaksi muiden sisarusten kanssa. Kyseessä oli siis selkeästi taloudellinen katsantokanta, joka ei aina edes liittynyt äidin henkilöön.⁵⁹¹

Alexander Wattsonille toimitettiin hänen anoppinsa Magdalena Persdotterin, Thomas Trällin lesken, muutama päivä aiemmin oikeudelle jättämä anomus. Sen mukaan ikä ja heikkous saivat päivittäin yhä enemmän valtaa anopista niin, ettei hän kyennyt huolehtimaan itsestään tai vähäisestä omaisuudestaan. Siksi hän halusi varmistaa itselleen ajoissa eläkkeen. Hän havaitsi parhaaksi hoitamaan itseään ja omaisuuttaan lähimmäisen tyttärensä Karin Trällin ja tämän miehen Alexander Wattsonin. Magdalena Persdotterin mukaan nämä olivat siihen velvoitettuja kristillisen rakkauden ja lapsen velvollisuuden perusteella. – Alexander Wattson

589 TKA, TRO Blä 20, 31.1.1648, 10; 5.2.1648, 15; 12.2.1648, 28; 13.3.1648, 60.

590 TKA, TRO Blä 23, 16.3.1653, 72.

591 Toivanen 2002, 141, 144–145.

selitti, että teko olisi todella kristillinen, sillä anoppi oli niin heikossa kunnossa.⁵⁹²

Malin Träll kuvasi lokakuussa 1644 raadille jättämässään kirjeessä, miten vanhuus lähestyi häntä päivittäin, eikä hän voinut enää hoitaa itseään tai vähäistä omaisuuttaan. Siksi hän oli katsonut parhaaksi, että hänen oma tyttärensä Karin Träll ja vävynsä Alexander Wattson ottaisivat hänet syytingille. Jotta taakka ei kävisi näille liian raskaaksi, halusi hän jättää vähäisen omaisuutensa näille hoitoa ja kunniallisia hautajaisia vastaan. Koska he olivat tähän haluttomia, pyysi leski Träll oikeuden apua, jotta he suostuisivat tehtävään. Leski ei halunnut joutua vieraiden käsiin. Wattson ilmoitti, että anopin ottaminen syytingille oli todellinen kristityn teko, sillä tämä oli niin heikko. Hän kuitenkin suostui, vaikka pelkäsi siitä aiheutuvaa riitaa muiden perillisten kanssa.⁵⁹³

Kaikki lapset eivät olleet yhtä ehdottomasti sitä mieltä, että heidän äitinsä olisi ollut aina oikeassa. Tämä päti tietysti myös äitipuoliin, joiden kanssa saattoi syntyä riitaa perinnön jakamisesta. Tämä ei tosin ollut pelkästään paikallinen ilmiö, vaan sitä esiintyi yleisesti Euroopassa. Erityisesti tämä tulee esiin

592 TKA, TRO B1a 17, 5.10.1644, 6–7. ”Då öfwerlefwereras Alexander Watzsson een Suplication, som hans Swärmoder Hustru Magdalena Pärsdoter, Sahl. Thomas Trelz effterlefwerscha, för nogra dagar lät inläggia här på Rådhusett deruthinnan hon föredrager sin Lägenheet, neml. at emädan hon förnimmer det både Ålder och Swagheet dagligen taga öfwerhanden medh henne, at hon hwarcken sigh sielff eller sit litzla bohagh wachta kan, ty hafwer hon i tidh welat sigh omsee och om godt Sytningzmedell försöria. Och der till ej rådeligare funnitt eller nogon beqwämare, än sin egen dotter Karin Trel, som närmast ähr affkommen, sampt hennes Man Alexander Watzson, hwilcken hon förmodde för Christeligh Kjärleek och barnaplicht der till wara schyldigast. Och på det dem icke motte synas falla förtungt, eller hafwa sin möda omsomst, wille hon dem all den egendom som hon ägde både uthi löst och fast nu hafwa updragit. Hwilcken dee och effter hennes dödh och een hederligh begraffningh oklandrat schulle niuta och behålla hwadh som öfrigit wara kunna. Och emädan dhe än då låta sigh finna beswärlige der till, dy sadhe hon sig wara försorakatt at sökia adsistens, hoos Magistraten, at dem igenom Rättens autoritet motte påläggias det sigh att uppå taga effter dee ähre Närmaste der till, på det hon ej motte försorakas at begifwa Sigh i fremmandes händer. Elliest begiärade hon nogra Män aff Rättens medell motte öfwersee, hwadh hennes förråde än kunne wara, och henne det till bästa fordringh jämckia och laga, at alt till hennes befordringh motte shickeligen anlagdt bliffwa. Detta innehåller inlagan och finns ad acta. Alexander Watzson förklarade sigh nu således der opå, neml. att dett woro fullare et Christeligit värck, effter hon ähr nu så swagh, men han hafver hållit det betänckeligit emädan der aff befruchtas krackeel och wijdlöfftigheet i framtijden. Kunde det lagligen skeep, så meente han dett wara wäll och godt. Ordnades altså Rådmanen Robert Rancken mz Stadzschrifwaren Laurentio Brochio till at öfwersee och anteckna dhe saker, som än kunde wara i förrådhe och behåld hooss förbete hustru Malin Trällz.”

593 TKA, TRO B1a 17, 5.10.1644, 6–7.

silloin, kun äiti itse *muuttui jälleen lapseksi*, kuten pojat ja tyttäret kuvailivat tilaa, jossa äidin taloudelliset vaatimukset eivät vastanneet heidän omiaan.⁵⁹⁴

Gregorius Sylviuksen mukaan hänen anoppinsa Elisabet Dawidzen oli puolestaan vanha ja lapsellinen ihminen. Hän ei ymmärtänyt pitää taloudellista hyvänsä vaan jakoi sen niille, jotka tahtoivat hänelle paha. Hänen lapsensa sitä vastoin toivoivat äidilleen pelkkää hyvää. Häntä oli niin vaikea hillitä, että pormestari ja raati olivat joutuneet jokin aika aiemmin asettamaan hänelle holhoojat. Näiden tarkoituksena oli katsoa, ettei anopin talo rappeutuisi aivan täysin ja että muut eivät varastaisi hänen omaisuuttaan, kuten oli tapahtunut hänen ymmärtämättömyyttään. Kun anoppi oli tajunnut, että hänelle oli asetettu holhoojat, oli hän tullut aivan mahdottomaksi kirjoituksissaan.⁵⁹⁵

Maaliskuussa 1656 Elisabet Dawidzen ilmoitti vävyjensä jättävän hänet puutteeseen niin, että hänen oli kuoltava nälkään. Koska hän ei voinut saada elantoaan muualta, pyysi hän ulosmittausta runsaan tuhannen kuparitaalarin summalle, joka vävyjen olisi kuulunut maksaa hänelle. Hän pyysi hovioikeutta auttamaan häntä, sillä vävyt pitivät Satavan Nikkilän, Höyttisten ja Uudenkylän tiloja hallussaan ja keräsivät myös niiden tuotot. Lisäksi he halusivat ajaa hänet talostaan kaupungissa. Toinen vävyistä pyysikin, että heille annettaisiin anopin talo kaupungissa ja he saisivat elättää tätä maaseudulla, sillä heillä ei ollut varaa hänen vaatimaansa elintasoon kaupungissa. Anoppi pyysi puolestaan hovioikeutta ottamaan itsensä kuninkaalliseen suojelukseseen.⁵⁹⁶

Vävyjen selitys erosi anopin antamasta huomattavasti. Siitä selvisi, että hovioikeus oli tuominut anopin maksamaan heille 17 000 kuparitaalaria perinnöstä. He ilmoittivat, etteivät olleet syypäitä anopin köyhyyteen, vaan tämän oma itsepäisyys ja anopin langon Jakob Wolle vanhemman petturuus taloudellisissa neuvoissa. Anoppi oli ilmoittanut jo vuonna 1623 raadille, että hän halusi lähettää rahojaan Danzigiin kasvamaan korkoa, jotta ne olisivat koituneet hänen lastensa hyväksi.⁵⁹⁷ Jakob Wolle vanhempi oli kuitenkin houkutelut anopin antamaan rahat takaisin hänelle ja hävittänyt ne muun omaisuuden kanssa. Lapset halusivat hoitaa äitiänsä, mikäli tämä suostui kuuntelemaan heidän neuvojaan. Oikeus määräsi Elisabet Dawidzenin holhoojiksi kaksi raati miestä, joiden tuli katsoa, että Elisabet sai elantonsa kaupungissa vävyjensä omaisuudesta. Vävyjä kiellettiin myymästä anoppinsa taloa vastoin tämän tai

594 TKA, TRO BIa 17, 5.10.1644, 6–7; Mitterauer & Sieder 1988, 16–17.

595 TKA, TRO BIa 26, 8.3.1656, 41–44.

596 TKA, TRO BIa 26, 8.3.1656, 41–44.

597 TKA, TRO BIa 26, 8.3.1656, 41–44.

holhoojien suostumusta. Elisabet Dawidzen jätti vielä oikeudelle vetorahansa hoviin, vaikka hänelle huomautettiin, että se oli tarpeetonta.⁵⁹⁸

Kuten Euroopan suurissa talouskeskuksissa, sijoittivat turkulaiset johtavan porvariston lesket alaikäisten lastensa rahoja lainoina muiden kauppaliikkeisiin kasvamaan korkoja. Lainan saanut vakavarainen kauppias maksoi pääomalle korkoa lasten ollessa pieniä ja palautti pääoman näiden tultua täysi-ikäiseksi. Kaupungeissa pidettiin raadin toimesta kirjaa tällaisista lainoista, mutta Turussa sellaista ei mainita, sillä pääomien puutteessa riitti ilmeisesti, että raati oli tietoinen toimenpiteestä silloin, kun sellainen suoritettiin. Mainittu Jakob Wolle vanhempi käytti omassa kauppaliikkeessään esimerkiksi veljensä neljän alaikäisen lapsen ja näiden äidin sekä poikapuolensa Hans Bååkin ja entisen kauppapalvelijansa lasten rahoja. Tapa näyttää olleen vakiintunut ja saaneen laajamittaisia muotoja, sillä Wollen saamat rahasummat liikkuvat ainakin 20 000 hopeataalarin paikkeilla.⁵⁹⁹

Kun äiti esitettiin huikentelevaisena ja tuhlaajana, oli asialle oltava painavat syyt. Paikallisyhteisö tunsikin jäsenensä käytöksen, mutta oikeuden kallistumiselle lasten tahdon puoleen tarvittiin pätevämpiä todisteita. Raatimies Johan Hiskoun anopin Karin Eriksdotterin lapsille sellaisista kävivät suvun edesmenneiden miesten kirjeet, joilla he olivat luovuttaneet omaisuutensa suoraan lasten hallintaan äidin käytöksen vuoksi. Vävy kuvasi anoppiaan huikentelevaiseksi tuhlaajaksi, joka oli jättänyt lapsensakin näiden sedän huostaan. Karin ei saanut oikeudelta vaatimaansa kolmannesta miesvainajansa omaisuudesta. Hän olisi halunnut periä lisäksi edesmenneen poikansa. Kun kyseessä oli suvun omaisuuden hukkaaminen, jäi isän tai äidin valta lapsiinsa heikoksi, sillä suvun omaisuuden säilyttäminen meni sen edelle.⁶⁰⁰

Äiti toimi lastensa holhoojana isän kuoltua, mutta mikäli miespuoliset sukulaiset katsoivat, että hän ei kyennyt huolehtimaan lasten omaisuudesta vaan tuhlassi sen, voitiin häneltä ottaa pois tämä oikeus ja tilalle asettaa uudet holhoojat. Kyse oli tällöin nimenomaan omaisuuden hoitamisesta, eikä niinkään lasten kasvattamisesta. Kun Elin Träll osoittautui leskenä tuhlaajaksi ja varkaaksi, toimitti hänen lankonsa Alexander Wattson hänet erään talonpojan luo Satavan saareen. Siellä hän ei kuitenkaan viihtynyt kauan, vaan palasi kaupunkiin ja meni äitinsä Malin Trällin luo jälleen varkaksiin.⁶⁰¹ Omaisuuden katsottiin kuuluvan suvulle, jonka velvollisuutena oli pitää siitä

598 TKA, TRO B1a 26, 8.3.1656, 41–44. ”... så att hon af hunger måtte blifwa twungen till döda. – – ålderstigen och nu mehra än barnslig menniskia...”; Toropainen 2006, 196.

599 Möller 1954, 249–251.

600 KA I KO a:5, Maskun kihlakunta, Maarian ja Raision käräjät 7.–8.7.1662, 65v–67v.

601 TKA, TRO B1a 22, 9.7.1651, 194–200.

huolta. Samantapaisia lesken ja tämän sukulaisten välisiä riitoja esiintyi myös 1600-luvun gävleläisporvariston keskuudessa. Siellä todettiin, ettei äidin toiminta ollut hyödyksi lapsille ja tarkoitettiin niin ikään näiden omaisuudesta huolehtimista.⁶⁰²

Porvarisäidin osa

Porvarisnaisen elämänkaareen kuuluivat monet eri vaiheet. Lapsina he olivat vanhempiansa kasvatuksen ja määräysvallan alaisia. Jo tuolloin luotiin pohja sille osaamiselle, jota he toteuttivat elämässään jätettyään kodin. Heidän äitinsä asema kasvattajana korostuu isän rinnalla, sillä kirkko edellytti äitien osallistumista kasvatukseen ja opetukseen. Pienten tyttöjen elämästä Turussa ei ole juurikaan jäänyt suorita mainintoja lähteisiin, mutta heidän myöhemmistä vaiheistaan voidaan päätellä, että kasvatuksessa keskityttiin taitoihin, joita porvarisemännältä oman taloutensa hoitajana edellytettiin.

Avioiduttuaan turkulainen porvariseliittiin kuulunut nainen joutui itse vastuuseen taloudestaan, johon kuuluivat hänen omat lapsensa. Tällöin oli ensisijaisen tärkeää, että hän kykeni siirtämään omille lapsilleen oppimansa tiedot ja taidot. Äitinä hän oli vastuussa lasten lukutaidosta, mutta pääasiassa lasten opettaminen elämään lienee tapahtunut käytännön tasolla. Tyttäret saivat olla äitinsä mukana kotitalouden hoitamisessa, mutta myös perheen elinkeinon liittyvissä tehtävissä, kuten markkinamatkoilla. Turkulaisissa hautajaisrunoissa korostuu äitien huoli siitä, että lapset kasvatetaan kunnan kansalaisiksi kurissa ja nuhteessa. Niissä edellytetään, että lapset kasvatetaan vallitsevien normien mukaan, jotta he menestyisivät elämässään.

Äidin oli mahdollista jäädä johtamaan perheen omaisuutta ja kaupankäyntiä, vaikka lapset olisivat jo olleet aikuisia. Tähän hänelle antoi mahdollisuuden laki, jonka mukaan omaisuutta ei tarvinnut jakaa heti. Sama laki soi äidille osuuden perheen omaisuuteen, ja toisinaan äiti ei halunnut jakaa lasten osuuksia heille heti isän kuoltua. Tämä antoi hänelle mahdollisuuden valvoa lastensa toimia ja kouluttaa heitä edelleen omalle uralle keskeisissä tehtävissä. Äiti saattoi myös jakaa vastuun perheen elannon hankkimisesta joidenkin lastensa kanssa. Tällainen menettely takasi sen, ettei perheen taloudellisia resursseja hajautettu ennen kuin niiden riittävyys oli taattu.

Tällainen järjestely aiheutti kuitenkin toisinaan säröjä äidin ja lasten välille. Osa perillisistä halusi saada isän perinnön käyttöönsä mahdollisimman pian tämän kuoleman jälkeen. Kun sitten oli kyse äidin omasta perintöosasta, saattoivat perilliset huolestua siitä, että äiti tuhlassi sen. Tässä tilanteessa sekä äiti

602 Karlsson Sjögren 1998, 63–64.

että perilliset vetosivat raatiin, jolta pyrittiin saamaan suojaa, äiti omalle toimintavapaudelleen ja perilliset omaisuuden säilyttämiseen. Syystä tai syyttä, lapset vetosivat äidin vanhuuteen ja kyvyttömyyteen hoitaa omaisuuttaan. Varsinkin vävyt joutuivat anoppinsa hampaisiin, sillä vanha äiti kuvaili heitä ahneiksi ihmisiksi, jotka halusivat hävittää perheen omaisuuden. Raati, joka tunki asiat, asettui toisen osapuolen tueksi. Mikäli äiti todella katsottiin kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan, saatettiin hänelle asettaa holhooja, joka huolehti siitä, ettei hän hukannut omaisuuttaan vahingoksi lapsille.

Useimmiten äidin ja lasten suhteet kuitenkin säilyivät hyvinä myös äidin vanhuudessa. Säilyneet perukirjat 1630- ja 1640-luvuilta osoittavat, että monet leskiäidit hallitsivat omaisuuttaan kuolemaansa saakka, ja se jaettiin vasta heidän kuolemansa jälkeen. Osa äideistä tunki itsensä kykenemättömiksi hankimaan elantoaan vanhuudessaan, ja he asettuivat syytingille eli eläkkeelle jonkun lapsensa talouteen. Äidin luokseen ottanut lapsi sitoutui huolehtimaan äidin elannosta ja hautaamaan tämän kunniallisesti kuoleman jälkeen. Vastavuoroisesti huoltovastuun ottanut lapsi sai osan tai koko äidin omaisuuden ohi muiden perillisten. Tämä aiheutti kuitenkin hankaluuksia muiden perillisten kanssa, sillä nämä pyrkivät saamaan äidin omaisuudesta sen osan, jonka katsoivat kuuluvan itselleen. Kaikki äidit eivät asettuneet vanhuudessaan lastensa huollettaviksi, vaan pyrkivät elättämään itse itsensä. Mikäli he eivät käyneet kauppaa, saattoivat he harjoittaa muuta pienimuotoista taloudellista toimintaa, kuten oluenpanoa.

Porvarisnaiset kaupankäynnissä

Kauppaa Turun torilla ja satamassa

Tarkastelen tässä luvussa Turun johtavan porvariston naisten edellytyksiä osallistua kaupankäynnin eri muotoihin. Toimivatko naiset aktiivisesti jossakin tietyssä siviilisäädystä ja oliko heidän kaupankäyntinsä vain tilapäistä ja taloudellisen pakon sanelemaa? Voidaanko naisten henkilökohtaisista edellytyksistä tehdä päätelmiä? Millaista taloudellista toimintaa naiset harjoittivat ja mistä syistä? Voidaan myös kysyä, miten porvarisnaiset onnistuivat hankkimaan elantonsa ja miten he yhdistivät eri tehtäviä? Aikoinaan varakaskin porvarisnainen saattoi joutua leskenä hankkimaan jokapäiväisen elantonsa sellaisella alalla, jolla ei ollut samaa statusarvoa kuin hänen perheensä aiemmalla toimialalla. Näihin naisiin kuului sekä johtavien kauppiaiden että käsityöläisölmännien leskiä. Millä ehdoilla naiset saattoivat harjoittaa näitä ammatteja ja keskittyivätkö he vain yhdelle alalle?

Oikeus kaupankäyntiin

Naiset ottavat aktiivisesti osaa kauppatoimiin esimodernina aikana. He myyvät viinejä, tekstiilejä ja mausteita. He lainaavat rahaa korkoa vastaan ja ottavat hopeapantteja lainojen vakuudeksi. He tuovat mukanaan pääomaa avioliittoihin ja ovat siksi houkuttavia avioliittokumppaneita.⁶⁰³

Christina Dalhede kuvailee edellä kuvatuilla sanoilla 1600-luvun puolivälissä Lyypekin ja Göteborgin perheyriyksissä vaikuttaneita Möllerin, Valckin ja von Mindenin sukuihin avioituneita Margareta Brandesia, Maria Daeldersia ja Margareta Valckia. Perheiden säilyneen – myös naisten omien tilikirjojen – perusteella he osallistuivat aktiivisesti perheyriytensä toimintaan. He

603 Dalhede 2006, 271. ”Kvinnor deltar aktivt i handelsverksamhet under tidigmodern tid. De säljer viner, textilier och kryddor. De lånar ut pengar mot ränta. De tar panter i silver som säkerhet. De för med sig kapital in i sina äktenskap och blir en lukrativ äktenskapspartner.”

kuuluvat Göteborgin keskivarakkaaseen porvaristoon.⁶⁰⁴ Keskiajan Kölnissä porvarisnaiset harjoittivat tavallisesti kaupustelua, mutta osa heistä osallistui myös vientitavaroiden tuotantoon ja ulkomaankauppaan. Näin he olivat luomassa pohjaa naisten oikeuksille kaupankäynnissä.⁶⁰⁵ Naisen oli mahdollista menestyä myös 1600-luvun Hollannissa kauppiaana esimerkiksi toimimalla yhteistyössä perheensä kirjanpitäjän kanssa. Usein tällainen kirjanpitäjä oli palvellut hänen miestään jo pitkään. Pääasiassa mahtiporvariston kauppa hoidettiin tällöin yhtiön konttorista, mikä salli naisen pysytellä toimistaan huolimatta kodin piirissä. Samaan aikaan kauppa erikoistui voimakkaasti.⁶⁰⁶ Hollannissa porvariston naisilla oli ylipäätään suuremmat mahdollisuudet toimia itsenäisesti kuin esimerkiksi Englannissa, jossa kauppiaspariskuntien toimintaa voidaan kuvata parhaiten kumppanuudeksi.⁶⁰⁷

Valtaneuvos – Turun hovioikeuden neuvos ja Suomen laamanni – Claes Rålamb esitti vuonna 1679 muistiossaan käsityksen siitä, miten nainen sai harjoittaa porvarillista elinkeinoa. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki 1300-luvun puolivälistä salli naisen käydä kauppaa alle äyrin arvoisilla tuotteilla. Koska rahan arvo oli muuttunut 1600-luvulle tultaessa, olisi lain noudattaminen sulkenut naiset käytännössä täysin kaupankäynnin ulkopuolelle. Rålamb vetosi tähän todetessaan, että naisilta tulisi kieltää kaupankäynti, sillä he olivat yleensä yksinkertaisia, mikä kyseisenä aikakautena tarkoitti lähinnä sitä, että he olivat kokemattomia kaupan alalla. Heitä oli helppo huijata heidän itsensä ja heidän miestensä vahingoksi, sillä heillä ei ollut taitoa tai kokemusta pitää puoliaan. Toisaalta Rålamb tunnusti, että oli olemassa osaavia ja ymmärtäväisiä naisia, jotka hoitivat kauppansa yhtä hyvin tai paremmin kuin miehet. Tällaiset naiset edistivät sekä oman taloutensa että valtakunnan parasta ja heidän tuli siksi saada harjoittaa ammattiaan. He kykenivät käytännössä osallistumaan kaupantekoon, solmimaan kauppasuhteita, auttamaan kauppakirjanpidossa, neuvottelemaan hinnoista, solmimaan sopimuksia ja ottamaan vastaan maksuja sekä toimittamaan tavaroita. Kaksijakoinen suhtautuminen johtui siitä, että naisten katsottiin olevan abstraktina ryhmänä kykenemättömiä hoitamaan vaativia tehtäviä, mutta yksilötasolla siihen kykeneviä. Rålambin muistio kuvastaa hyvin porvarisnaisen aseman kaksijakoisuutta. Toisaalta hänen ei olisi tullut antaa toimia itsenäisesti, mutta samaan aikaan häneltä vaadittiin panosta oman taloutensa hyvinvoinnin turvaamisessa. Vain porvarin vaimon

604 Dalhede 2006, 271.

605 Jacobsen 1995, 67.

606 Van den Heuvel 2007, 27.

607 Norrhem 2007, 30–31.

tai lesken oli sallittua harjoittaa kauppaa. Mitä sitten miehensä apuna toimiminen tarkoitti, jäi Rålambin mukaan jokaisen oman tulkinnan varaan.⁶⁰⁸

Se, miten naisten ja miesten työnjako käytännössä toimi varhaismodernissa yhteiskunnassa, on vielä epäselvä asia. 1600-luvun osalta voidaan kuitenkin osoittaa, ettei tämä työnjako ollut niin selkeä, kuin Carl von Bonsdorff esitti vuonna 1894. Naisten työtä kaupungeissa on tutkittu Ruotsin osalta ennen vuotta 1750 vain vähän. Tällaista tutkimusta ei ole ollut edes Tukholmasta, vaikka juuri siellä oli paljon naisia työelämässä. Tukholman osalta tiedetään kyllä naisten normatiiviset oikeudet työn harjoittamiseen, mutta varsinaisten työtehtävien ja -mahdollisuuksien tutkiminen odottaa vielä tekijöitään. Sen sijaan voidaan osoittaa, että 1500- ja 1600-luvulla työ todella toi arvostusta ja valtaa. Näin oli sekä teologisissa teorioissa että käytännön toimissa ja naisten sekä miesten elämässä ja arjessa, että siinä retoriikassa, jota ihmiset käyttivät vaatiessaan itselleen oikeuksia tai lisää kunnioitusta. Jos ihminen pystyi esittämään itsensä ahkerana ja taitavana sukupuolesta riippumatta, hän sai todennäköisemmin mitä halusi.⁶⁰⁹ Itse asiassa ei ole ollenkaan varmaa, miellettiinkö sen enempää voimaa kuin taitoa vaativat työt yksiselitteisesti miesten töiksi tai lapsista huolehtiminen yksinomaan naisten työksi. Kyse on siitä, miten eri töiden vaatimuksia ja naisten ja miesten ominaisuuksia on minäkin ajanjaksona tutkittu.⁶¹⁰

Naisen oikeutta kaupankäyntiin ei kiistetty Ruotsin valtakunnassa niin kauan kuin se oli perheyrityksen edun mukaista. Esivaltakin puuttui naisten toimintaan porvarisammattien saralla vasta 1700-luvulla pyrkien rajoittamaan heidän mahdollisuuttaan harjoittaa niitä. Rajoitukset koskivat Ruotsissa esimerkiksi kaupustelijoita ja krouvinpitäjiä. Kun nainen teki epäedullisia päätöksiä, saattoi aviomies estää hänen aktiivisen osallistumisensa kauppaan. Tällöin kristallisoitui hänen asemansa epäitsenäisenä ihmisenä, jonka tuli miehensä edusmiehisyyden alaisena olla tälle vain avuksi. Jolleivät miehen toimet aiheuttaneet vakavia taloudellisia riskejä, merkitsi edusmiehisyys vaimolle taloudellista ja oikeudellista turvaa. Vaimon perheensä eduksi toimimista kuvaa Gävlen porvari ja hänen vaimonsa, jotka olivat kumpikin solmineet toistensa tietämättä kaupat samasta 12 tynnyrin ruiserästä. Kun vaimo oli saanut siitä paremman hinnan, myytiin se hänen asiakkaalleen. Miehen asiakas, joka oli jo maksanut käsirahan, valitti asiasta oikeuteen. Oikeudella ei ollut mitään huomauttamista vaimon toimista, mutta se määräsi pariskunnan palauttamaan saamansa

608 Stadin 2004, 253–254.

609 Ling 2011, 158–159; Ågren 2011, 5; ks. myös Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 40.

610 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 24–25.

käsirahan ja maksamaan miehen asiakkaalle vahingonkorvauksen. Vaimo oli siis toiminut perheensä hyväksi, joten hänen toimiaan ei kyseenalaistettu.⁶¹¹

Perheyriyksissä oli vielä 1600-luvulla tavallisesti vain vähän työvoimaa. Usein koko kotitalous oli valjastettu hankkeeseen, sillä kauppiasta avustivat tavallisesti vaimo, lapset sekä muut taloudessa asuneet ihmiset kuten kirjanpitäjät, harjoittelijat ja palvelusväki. Muita korkean ammattitaidon saavuttaneita palkattuja työntekijöitä oli lähes yksinomaan ruukinpatruunoilla, sillä perheyriyksykset eivät laajentuneet lisätyövoimaa tarvitseviksi vielä 1600-luvulla. Suurvalta-ajan mahtiporvariston työssä tärkeintä oli liiketoiminnan yleinen johto, kaupoista päättäminen, kirjanpito ja liikekirjeiden laatiminen. Liiketoiminnan johtamiseen kuuluivat rahtaukseen, tuotteiden purkamiseen ja lastaamiseen liittyvät työt sekä kauppasuhteiden hoito porvareiden, muiden kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden kanssa.⁶¹²

Tällainen perheyriyksyksen malli oli käytössä sekä Pohjoismaissa että esimerkiksi Englannissa, jossa vaimo toimi käytännössä miehensä yhtiökumppanina, vaikka hänen työskentelyään tarkasteltiin hänen miehensä kautta. Toisin kuin Ruotsin valtakunnassa aviovaimo ei voinut Englannissa allekirjoittaa laskuja, solmia sopimuksia, haastaa tai tulla haastetuksi oikeudessa, kerätä saatavia tai antaa vakuuksia. Hän ei siis voinut toimia miehensä yrityksessä yhtiökumppanina, vaikka olisikin työskennellyt tämän rinnalla. Ruotsissa aviovaimon oli mahdollista suorittaa kaikkia edellä mainittuja toimia. Osaan niistä hän tosin tarvitsi miehensä luvan. Tällainen kotitalouden sisäinen yhteistyö oli lähes ainoa mahdollinen toimintamalli niin kauan kuin yhteiskunnalla ei ollut tarjota luotettavia takuita yrityksen toiminnalle tai osakemarkkinat eivät olleet vielä kehittyneet luotettaviksi.⁶¹³ Edes porvarislesket eivät voineet aloittaa uutta omaa yritystä, sillä lain kauppakaari hyväksyi uusien porvarisoikeuksien hakijoiksi vain miehet. Nainen saattoi ainoastaan periä puolisonsa oikeudet. Hän toimi siis edesmenneen miehensä vannoman porvarisvalan turvin, ja jos hän avioitui uudelleen, hänestä tuli jälleen vajaavaltainen ja hän menetti juriidisen oikeutensa harjoittaa elinkeinoa.⁶¹⁴

Luterilaisten opetukset työajoista ja työn hierarkiasta olivat selkeitä ja yksiselitteisiä myös sukupuolten välisissä suhteissa. Työ piti ymmärtää ammatina ja ammattikuntahierarkiat perustuivat isäntien, kisällien ja palvelusväen ketjulle, josta emännät oli erotettu työpajan ulkopuolelle ja tytöt palvelivat

611 Lahtinen 2007, 43; Ling 2011, 175; Stadin 1993, 181–182; K. myös Stadin 2004, 255.

612 Karonen 2004, 156; Möller 1954, 81–85.

613 Davidoff & Hall 1987, 200; Gaunt 1983, 45–46.

614 Rapola 1926, 325–348. MEK, Caupan asiain Caari, I–XXXIV Lucu; Vainio-Korhonen 2002, 33; Vainio-Korhonen 2001, 189–190.

piikoina. Menestyvien kauppiaitten ja käsityöläisten emännille ja tyttärille suunnattiin katekismusten opetukset ulkomuodon vaatimattomuudesta ja kohtuullisuudesta. Martti Lutherin ajatukset heijastelivat uutta talouskehitystä ja sen vaatimuksia, kuten rahataloutta ja työn korostamista. Suuri osa sekä katekismusopetuksesta että saarnoista sopi parhaiten juuri käsityöläispajaan, jossa perhe tai kotitalous ahkeroi isännän valvonnassa.⁶¹⁵

Tilan jakaminen julkiseen, maskuliiniseen, ja yksityiseen, naisille sopivaan tilaan, ei ollut vain myytti. Arjen toimet ja velvollisuudet pitivät naiset tiukemmin kodin piirissä. Olisi kuitenkin väärin ajatella, että naisia ei olisi näkynyt uuden ajan alun kaupunkien toreilla ja kaduilla. Naisten siinä kuin miestenkin oli hoidettava toimiaan ja velvollisuuksiaan, jotka veivät heidät kodin piirin ulkopuolelle. Tämän lisäksi he kävivät kirkossa, markkinamatkoilla ja käräjillä sekä vierailivat sukulaistensa luona.⁶¹⁶ Kun kaupunkilaisnaisten elannon tarve yhdistetään raastuvan- tai kämnerinoikeuden pöytäkirjoista poimittuihin, naisten työtilaisuuksista kertoviin tiedonsirpaleisiin, joudutaan esiteollisen kaupungin elinkeinorakennetta arvioimaan uudesta näkökulmasta.⁶¹⁷

Porvarieliitin naisten kaupankäynnin määrää suhteessa heidän miestensä käymään kauppaan on usein mahdotonta määritellä. Tähän on useita syitä. Ensiksikin perheiden kaupankäynti oli perheenpään nimissä asiakirjoissa, siis aviomiehen tämän eläessä. Heidän kaupankäynnistään on tietoja vain silloin, kun siinä ilmeni häiriöitä. On syytä huomata, että miesten käymä kauppa koski koko perheen toimeentuloa ja siihen sijoitettiin myös vaimon pesään tuomaa varallisuutta. Toiseksi lähteet rajoittavat kaupankäynnin volyymin tarkastelua myös ajallisesti. Tämän väitöstutkimuksen vajaan 50 vuoden ajanjakso on niin lyhyt, että suuri osa kauppiaista oli harjoittanut ammattiaan jo vuosia ennen kuin siitä kertovat lähteet ovat säilyneet. He toimivat oikeuspöytäkirjojen mukaan vain muutamia vuosia ennen kuolemaansa, vaikka olivat todellisuudessa asettuneet kaupunkiin kauppiaksi jo vuosia aiemmin. Yksittäisen kauppiaan kaupan volyyymi vaihteli lisäksi voimakkaasti eri aikoina. Naisten kaupan esiintymistä asiakirjoissa koskevat samat rajoitukset kuin miesten. Se tulee esille vain ongelmatilanteissa.

On kuitenkin syytä olettaa, että harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta naisten kaupan volyyymi jäi pienemmäksi kuin heidän miestensä. Yksittäiset oikeustapaukset sisältävät tietoja suhteellisen vaatimattomista summista. Poikkeuksena ovat Elin Sägerin ja Ingeborg Gerdnerin yksittäiset kauppa-toimet, joissa summat nousivat yli tuhannen taalarin. Sägerin kaupan volyyymia

615 Florén 1991, 13; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 37; Wiesner-Hanks 2001, 66.

616 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 57.

617 Ling 2011, 159; Vainio-Korhonen 2001, 190–191.

selittää hänen ruukkitoimintansa, sillä rauta tuotti hyvät voitot. Hän toimitti esimerkiksi vuonna 1669 kaupunkiin myytäväksi tarkoitettun tavaraerän, joka käsitti patoja ja muita rautatuotteita. Pelkästään mainittu osa kuormasta oli arvoltaan 2 000 kuparitaalaria. Ingeborg Gerdner oli puolestaan ostanut keralla yhtä velkakirjaa vastaan tavaroita runsaalla 1 400 kuparitaalarilla.⁶¹⁸

Mahtiporvariston naiset näyttäytyvät oikeuspöytäkirjoissa monissa perheen taloudelliseen toimintaan liittyvissä tehtävissä. Myöhemmin syntynyt kuva rikkaiden porvarisperheiden naisista kotia kaunistavina koristeina ei näytä pitävän paikkaansa ainakaan 1600-luvun alkupuolen Turun osalta. Porvarisnaiset liikkuvat aktiivisesti kodin ulkopuolella ja osallistuivat itse varsinaiseen kaupankäyntiin. Esimerkiksi helmikuussa 1640 ilmoitettiin, että majuri Bengt Gråå oli myynyt edellisenä kesänä Pohjanmaalla Thomas Åhrapään leskelle hevosen. Molemmat tunnustivat tämän sopimuksen. Leski kuitenkin väitti, että hevonen ei ollut hintansa arvoinen, sillä se oli väsynyt hänen allaan Pohjanmaan matkalla ja oli muutenkin laiska. Lesken todettiin ratsastaneen sillä liikaa ensin Kokkolasta Saloisiin ja sieltä takaisin. Gråå oli lisäksi ollut tuolloin vielä Kokkolassa, eikä leski ollut valittanut hevosesta hänelle, vaan oli jatkanut matkaansa Turkuun.⁶¹⁹ Vuoden 1640 syyskuussa Bertil Eriksson oli tullut humalassa edellisenä markkinapäivänä torilla vaimonsa ja Eskil Wächtaren vaimon Elisabet Jöransdotterin luo, jotka olivat istuneet myymässä palttinaa. Bertil oli pyytänyt Wächtaren vaimolta markkinalahjoja, ja kun tämä oli kumartunut, oli Bertil tarttunut häntä vyötäisiltä. Vaimo oli antanut hänelle tällöin rajun korvapuustin.⁶²⁰

Esivallan intresseissä oli 1600-luvulla, että jokaisella miehellä oli yksi ammatti, jolla hän hankki elantonsa. Kaupungeissa oli kiellettyä harjoittaa montaa eri elinkeinoalaa, mutta perheet hankkivat silti lisäansioita hankkimalla kaupan ja käsityön lisäksi myös muita tulolähteitä. Tällaisia olivat ruukkitoiminta, kruunun laitosten vuokraaminen, huoneiden vuokraaminen, lainaustoiminta ja ratsutilan ylläpitäminen maaseudulla. Myös Västeråsin porvariston perheet hankkivat näillä keinoilla lisätuloja 1600-luvun lopulla. Turussa johtavan porvariston naiset osallistuivat Hedlundin mainitsemista toimintamuodoista kaikkiin muihin paitsi kruunun laitosten vuokraamiseen, jota harjoittivat heidän miehensä. Miehen kuollessa leski joutui kyllä huolehtimaan vuokrakaudelta kruunulle tilitettävien tulojen maksamisesta.⁶²¹

618 TKA, TRO BIa 16, 29.4.1644, 285; TKA, TRO BIa 38, 24.9.1669, 499.

619 KA z:171, TKO 28.2.1640, sp.

620 KA z:171, TKO 25.9.1640, sp. ”... derföre hafuer hon strax upståt och gifuidh Bartholldo en väldig örefijll eller pust.”

621 Hedlund 1980, 98–104.

Paikallisyhteisöjen kaupan rakenne vaihteli esimodernina aikana paikasta ja ajasta riippuen ja asetti rajat myös naisten toiminnalle kaupan alalla.⁶²² Esimerkiksi Turussa koettiin 1630-luvulta lähtien pitkä taloudellinen taantumakausi, joka hiljensi kaupungin kaupankäynnin edellisten vuosikymmenten vilkkaan ajan jälkeen. Varsinkin ulkomaankauppa supistui voimakkaasti ja vei siten työmahdollisuuksia kaikilta sen parissa toimineilta kaupunkilaisilta.

Esimoderneissa yhteisöissä oli jatkuvaan kaupan kasvuun pyrkineiden kauppiaiden lisäksi runsaasti sellaisia henkilöitä, usein porvaristoon kuuluneita naisia, joiden tarkoituksena oli ainoastaan elättää itsensä työllään. He eivät keskittyneet ensisijaisesti tulojensa kasvattamiseen, vaan pyrkivät nauttimaan elantonsa työstään. Kummatkin voidaan kuitenkin laskea yrittäjiksi, sillä he sijoittivat pääomia työhönsä ja kantoivat riskin kaiken menettämisestä. Kaikki elinkeinon hankkimiseen liittyvä toiminta voidaan määritellä tehdyksi työksi. Tällä laajemmalla pohjalla voidaan esittää kysymys siitä, toimivatko miehet ja naiset eri tavoin yrittäjinä. Yleensä naisten on ymmärretty työskennelleen vain taloudellisesti pienessä mittakaavassa, mutta oliko heitä myös kansainvälisen liiketoiminnan parissa.⁶²³

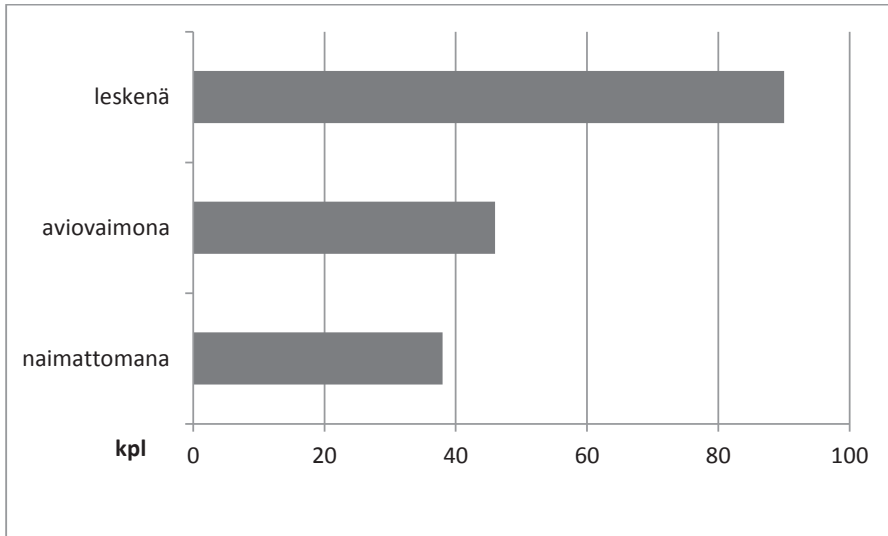
Yksi eniten taloudellisten asioidensa hoitamiseen osallistunut 1600-luvun turkulaisen mahtiporvariston nainen oli Ingeborg Gerdner, jonka elämä kertoo monista kaupankäyntiin, velkojen ja panttien perimiseen sekä vekselikauppaan liittyvistä seikoista. Hän käytti sukulaisiaan, aviomiehään, palkollisiaan ja asianajajiaan hoitamaan asioitaan. Silti hän vaikutti jatkuvasti taustalla omaa elämäänsä koskeviin kysymyksiin. Häntä koskevia asioita käsiteltiin Turun raastuvassa vuodesta 1626 vuoteen 1653 kaikkiaan 174 oikeuskäsittelyssä.⁶²⁴

622 Van den Heuvel 2007, 69.

623 Dübeck 2004, 134–136. Tanskan lain mukaan nainen saattoi käydä kauppaa, mutta sitä harjoittivat vain hyvin harvat naiset, jotka olivat pääasiassa leskiä. Sen sijaan useimmat naiset saattoivat toimia miehensä kauppa-agentteina, jolloin heillä ei ollut laillista omaa oikeutta kauppaan, vaan pelkästään miehensä suostumus. Naisen oletettiin kuitenkin lain mukaan toimivan Tanskassakin kotitaloutensa hyväksi aktiivisesti; Ågren 2012, 60.

624 TKA, TRO BIa 12, 18.2.1640, 89; 11.3.1640, 111; 14.3.1640, 116; 28.3.1640, 145; 6.6.1640, 252; TKA, TRO BIa 13, 5.10.1640, 8; 12.7.1641, 408–409; TKA, TRO BIa 14, 4.10.1641, 9; 11.10.1641, 22; 28.2.1642, 214; 7.5.1642, 257; 9.5.1642, 258; 11.5.1642, 270; 4.6.1642, 319–320; 11.6.1642, 328; TKA, TRO BIa 16, 29.4.1644, 285; 4.5.1644, 291; 6.5.1644, 311; 11.5.1644, 316–317; 13.5.1644, 335–336; 15.5.1644, 343; TKA, TRO BIa 18, 14.3.1646, 147; 27.4.1646, 233–239; KA z:171, TKO 10.3.1640, sp; Keskinen 2008, 149. Vekseleille perustunut luottotalous oli yleinen kaupan muoto 1600-luvulla. Siinä maksusuorituksia voitiin lähettää ja siirtää suhteellisen vähin riskein pitkienkin välimatkojen taakse. Vekseli oli 1600-luvulla yksi käytetyimmistä maksuvälineistä.

Kaavio 13. Ingeborg Gerdneriä eri siviilisäädöissä koskeneet oikeuskäsittelyt Turun raastuvan ja kämnerinoikeudessa vuosina 1626–1653. Niistä suuri osa kosketti hänen taloudellista toimintaansa.

Lähde: TKA, TRO BIa 3–23, 1626–1653, passim; KA z:171–177, 1639–1653, passim.

Kauppakumppaneina olivat niin paikalliset yrittäjät kuin saksalaiset ja hollantilaiset kauppiat ja laivuritkin.⁶²⁵ (Kaavio 13).

Kauppiaita ja lainanantajia

Historiantutkimus on keskittynyt pitkään naisten toimintaan käsityöammateissa ja teollisuudessa, mutta tarkastellut vain harvoin naisten toimintaa kaupassa,

625 TKA, TRO BIa 12, 28.3.1640, 142–143; 22.4.1640, 180; 9.5.1640, 205; 9.5.1640, 208; 13.7.1640, 322; 20.7.1640, 326–327; TKA, TRO BIa 13, 21.10.1640, 29; 25.11.1640, 100; 28.11.1640, 105–106; 1.12.1640, 117; 2.12.1640, 122; 5.12.1640, 130; 5.4.1641, 244–245; 7.4.1641, 251; 10.7.1641, 404; 20.7.1641, 414; 27.9.1641, 441–442; 27.1.1642, 141; TKA, TRO BIa 14, 6.10.1641, 12; 9.10.1641, 20; TKA, TRO BIa 14, 2.10.1641, 3–4, 7; 4.10.1641, 8; 13.10.1641, 24; 16.10.1641, 26; 18.10.1641, 28–29; 20.10.1641, 33; 27.10.1641, 43; 6.11.1641, 54; 13.11.1641, 78–79; 17.11.1641, 83–84; 20.11.1641, 85; 3.12.1641, 111; 7.2.1642, 147; 12.2.1642, 153; 14.5.1642, 281; 21.5.1642, 295; TKA, TRO BIa 15, 25.9.1643, 465; TKA, TRO BIa 16, 13.11.1643, 57; 20.11.1643, 63–64; 22.11.1643, 68–69; 29.11.1643, 76–77; 4.12.1643, 80; 8.12.1643, 88; 9.12.1643, 96–97; 13.1.1644, 92; 11.5.1644, 328; 20.5.1644, 350; TKA, TRO BIa 17, 10.3.1645, 174; TKA, TRO BIa 18, 14.3.1646, 148; KA z:171, TKO 19.6.1640, sp; 24.9.1641, sp; 17.11.1640, sp; 11.12.1640, sp; KA z:172, TKO 22.11.1643, 140v–141; Karlsson Sjögren 1998, 66.

vaikka yleisesti on tunnustettu, että naisilla oli tälläkin alalla suuri vaikutus esiteollisen ajan kaupunkiyhteisöissä. Naisten yrittäjäys ja toiminta kaupan alalla on noussut suosituksi tutkimusaiheeksi Englannissa, mutta esimerkiksi Hollannissa tämän kaltaiset tutkimukset ovat vielä harvinaisia. Syy tähän piilee siinä, että yrittäjyydestä on pyritty etsimään sukupuolvelta toiselle siirtyneitä yrittäjäketojuja, ja yksittäiset yrittäjät, jotka toimivat vain oman elinaikansa, on unohdettu.⁶²⁶

Useissa eurooppalaisissa tutkimuksissa on keskitytty naisten työhön määrällisesti. Toisaalta kiinnostuksen kohteena on ollut myös se, miten työ jaettiin tietyssä yhteisössä sen jäsenten kesken. Johtuivatko mahdolliset erot sukupuolesta vai muista seikoista, ja miten tämä työnjako vaikutti yksilöihin ja yhteisöön? Yksilön identiteetti muokkautui erilaisten tehtävien mukaan ja tämä puolestaan vaikutti hänen toimintaansa. Miksi työnjako suoritettiin tietyllä tavalla ja mitä tämä merkitsi yksilölle ja yhteisölle?⁶²⁷

Vaikka kaupunkien porvarisperheille kuului normaaliin elämänmenoon riita-asioissa oikeudessa esiintyminen, tiedetään johtavan porvariston varsinaisesta työstä sangen vähän. Mahtiporvariston kauppatoimien vähäinen näkyvyys ajan lähteissä selittyy osaksi sillä, että heidän kauppasuhteensa olivat usein meren takana ja kaupan muodot niin vakiintuneet, ettei niissä esiintynyt häiriöitä. Lisäksi kaupankäynti oli vielä 1600-luvulla erikoistumatonta ja samat henkilöt osallistuivat rahtien lähettämiseen, laivanvarustukseen ja lainantoon. Mikäli häiriöitä sitten esiintyi, kielivät ne vakavista taloudellisista ongelmista ja vaikeuksista kauppasuhteissa. Nämä vaikeudet johtuivat usein aviomiehen kuolemasta, jolloin leski joutui puolustamaan perheensä luottokelpoisuutta ulkomaisille kauppakumppaneille. Porvarieliitin naisten oikeusjutut kielivät näiden ulkomaisten kauppasuhteiden olemassaolosta myös heidän käydessään itsenäisesti kauppaa esimerkiksi leskinä.⁶²⁸

Kaupan eri osa-alueet eivät olleet selvästi rajautuneita turkulaisessa yhteisössä. Tukkukauppiaaksi luettavat ulkomaanpurjehdusta harjoittaneiden porvarisperheiden naiset saattoivat myydä tuotteitaan itse torilla tai maaseudun markkinoilla. He osallistuivat siis koko kauppaketjun matkalla aktiivisesti kauppatoimiin.⁶²⁹ Aikakauden kauppaa käytiin pitkälti velkakauppana,

626 Van den Heuvel 2007, 23.

627 Ågren 2012, 57–58.

628 Kallioinen 2000, 239; Karonen 2004, 157.

629 Van den Heuvel 2007, 32–34. Van den Heuvel on jakanut kauppaa harjoittaneet henkilöt kauppiaisiin, kauppapuodin pitäjiin ja kojukaupustelijoihin. Näistä ensimmäinen ryhmä keskittyi selvästi tukkukauppaan, mutta jossain määrin myös vähittäiskauppaan. Kauppapuodin pitäjät kävivät puolestaan vähemmän tukkukauppaa ja

tavaroiden vaihtona sekä vekseleiden ja maksuosoitusten kautta.⁶³⁰ Tämä oli kauppiaille edullista, sillä tavara tavarasta ja palvelus palveluksesta periaatteella heillä ei tarvinnut olla suuria rahasummia jatkuvasti käytettävissään. Suomalaisten porvareiden ja johtavien porvareiden keskinäisessä kaupassa tukkukauppias toimitti vähittäismyyjälle hänen tilaamiaan tuotteita ja sai maksuna talonpojilta ostettuja tuotteita, jotka hän laivasi ulkomaiden satamiin. Mahtiporvariston perheet puolestaan olivat keskenään monimutkaisissa velkasuhteissa. Velkakauppa saattoi koitua tuoreen lesken kohtaloksi, sillä yleensä perheen velat tulivat maksettavaksi aviomiehen kuoltua. Maksun suorittaminen tapahtui 1600-luvulla usein hyvinkin monimutkaista tietä. Se oli mahdollista suorittaa kotimaisella tai ulkomaisella valuutalla, kauppatavaroilla, vekselillä tai maksumääräyksellä.⁶³¹

Velkakauppa oli tutkittuna ajanjaksona tavallinen ja totuttu muoto käydä kauppaa. Se kertoo kauppa- ja luottamussuhteiden tiiviystä, mutta myös porvareiden ottamista taloudellisista riskeistä. Porvarin, joka otti omilla varoillaan hankkiakseen toiselle kauppatavaroita, täytyi luottaa kumppaniinsa. Taustalla olivat pienen kaupungin ihmissuhteet, joilla liityttiin monella tasolla toisiin. Koska velkoja perittiin hyvin hitaasti takaisin ja maksukin tapahtui kauppatavaroilla, voidaan lainan ajatella olleen myös sijoitus. Tarvittaessa oli mahdollista saada käyttöönsä niitä hyödykkeitä, joita tarvittiin. Koska monet velkavaateet hylättiin oikeudessa epäselvinä tai vanhentuneina, oli taloudellisen tappion riski todellinen. Yllättävää kyllä, tämäkään ei katkaissut kauppakumppanuutta. Vahinko hyvitetiin mahdollisesti muilla keinoin tilaisuuden tullen, tai sitten muut kyseisten porvareiden väliset verkostot estivät yhteistoiminnan katkeamisen. Yksittäisen rahasumman menettäminen ei kenties ollut yhtä vakava asia, kuin luotujen suhteiden katkaiseminen. Asiat siis asetettiin suhteessa

enemmän vähittäiskauppaa. Kojukaupustelijat olivat keskittyneet lähes yksinomaan vähittäiskauppaan.

630 Dalhede 2010, 48, 133. Esimerkiksi lyypekkiläisen Jeronimus Möllerin tavallisin kauppamuoto oli vekselikauppa. Hänelle tällainen kauppa, josta maksettiin korkoa, oli eräänlaista pankkiiritoimintaa.

631 Dalhede 2006, 111–117. Vekselikauppa oli monimutkainen toimitus, jossa oli vähintään kolme toimijaa. Joskus vekseli voitiin siirtää neljännelle tai viidennelle toimijalle. Dalheden tutkima Jeronimus Möller oli tarkka vekseleiden lunastamisesta, sillä niiden kurssi oli parempi esimerkiksi Hampurissa kuin Amsterdamissa; Kallioinen 2012, 15–17. Vekselikaupan säännöt syntyivät jo keskiajalla turvaamaan kauppiaiden saatavia, sillä ilman yhteisiä sääntöjä yksittäisen kauppiaan oli vaikea hallita saataviaan erityisesti merentakaisessa kaupassa. Vekselikauppa saattoi olla monimutkaista, sillä saatavia voitiin siirtää alkuperäiseltä saajalta muille kauppiaille, jotka olivat yhteydessä esimerkiksi Turussa asuneeseen velalliseen.

toisiinsa tärkeysjärjestykseen. Tilapäinen tai kertahäiriö ei ollut riittävä syy katkaista muuten hedelmällistä yhteistyötä.

Porvarisnainen kykeni vahvistamaan taloudellista asemaansa kyseenalais-tamalla velkakaupan suorituksia miehensä kuoltua. Geska Hörnigk selitti itselleen parhain päin useita jo miehensä aikana suoritettuja kauppatoimia välttyäkseen maksamasta häneltä vaadittuja summia. Hän kieltäytyi maksamasta velalle korkoja vedoten siihen, että hän oli tarjonnut jo aiemmin maksuksi tavaroita, jotka eivät olleet kelvanneet velkojalle. Hän valitti lisäksi itselleen aiheutunutta vaivaa vastapuolen kieltäytyttyä ottamasta tavaroita vastaan. Tämä keino osoittautui usein tehokkaaksi, sillä Turun raati oli samaa mieltä korkojen suorittamisesta tällaisessa tilanteessa. Lunastaessaan takauksiaan ja panttejaan Geska saattoi myös tarjota tavaroita velkojan poissa ollessa tämän edustajalle, joka ei voinut ottaa niitä vastaan kysymättä ensin päämieheltään. Myös tässä tilanteessa hän vetosi siihen, että hän halusi maksaa velkansa ajallaan, mutta maksua ei otettu vastaan. Korot eivät siis tulleet kysymykseenkään hänen mielestään. Toisena keinona Geska pyrki kiistämään velan kokonaan. Hän ilmoitti oikeudelle, ettei vaadittua velkaa voinut olla olemassa, sillä sellaista ei ollut viety velkakirjaan.⁶³² Omia saatavia Geskalle oli kertynyt kolmen vuosikymmenen ajalta. Saatavat oli viety tarkkaan velkakirjaan, joten ne tuomittiin maksettavaksi. Tämä johti omalaatuiseen tilanteeseen, kun vuonna 1627 suolaa ostanut Turun linnanvouti ei ollut saanut kaikkia tynnyreitään, vaan joutui ostamaan kalliimmalla puuttuvan suolan. Hänet tuomittiin silti maksamaan Geskalle vuonna 1642 tämän velkoma hinnasta puuttuva summa.⁶³³

Porvarisemännät kävivät kauppaa myös talonpoikien kanssa kotitaloudestaan tarvitsemista tuotteista, kuten ruokatavaroista, polttopuista ja karjan rehuksi tarkoitettusta heinästä. Eräs talonpoika valitti vuonna 1651, että kauppiasleski oli ostanut häneltä torilla kuorman heiniä, mutta jättänyt sen maksamatta. Leski oli määrännyt renkinsä torille ostamaan kuormaa. Renki oli pyytänyt talonpoikaa seuraamaan mukanaan Fläskilän taloon ja odottamaan siellä portilla, kunnes hän oli kysynyt emännältään kelpasivatko ne hänelle. Emäntä oli kysynyt rengiltä, olivatko heinät kelvollisia. Tämä oli sanonut niiden olevan

632 TKA, TRO BIa 14, 11.5.1642, 269–270; 23.5.1642, 303; TKA, TRO BIa 15, 14.7.1643, 427; TKA, TRO BIa 17, 13.9.1645, 381.

633 KA z:172, TKO 5.5.1642, 36v; TKA, TRO BIa 14, 25.5.1642, 305; Ranta 1975, 268–272. Vuodesta 1638 kruunu antoi tullista alennusta niille porvareille, jotka toivat suolaa valtakuntaan. Sodät ja kaapparitoiminta merellä estivät kuitenkin tehokkaan suolantuonnin ja esimerkiksi 1640-luvulla kului useita vuosia, jolloin Turkuun ei tuotu suolaa ulkomailta lainkaan. Vuonna 1646 perustettiin Tukholmaan Suuri suolakomppania ja vielä Pieni suolakomppania, jotka saivat lähes monopolin suolan tuomiseen ulkomailta. Turkulaiset kauppiat saivat tämän jälkeen ostaa kaupunkiin tuotavan suolan pääasiassa niiden kautta.

kunnollisia, jolloin emäntä oli käsenyt nostamaan ne ylisille. Hän oli saapunut pihalle, kun puolet kuormasta oli nostettu ylisille ja todennut, että heinän joukossa oli sammalta. Tällöin hän oli ilmoittanut, ettei huolinut kuormaa. Fläsken emäntä määrättiin maksamaan heinäkuorma kolmella kuparitaalarilla.⁶³⁴

Kauppaa saatettiin käydä myös vaihtokauppana, erityisesti silloin, kun kyseessä olivat kohtuullisen pienet rahasummat. Kun taloudesta puuttui käteistä, tarjottiin tavaraa myös suurempien summien maksuksi. Aina vastaanottaja ei halunnut hyväksyä tuotteita, tai hän ei osannut arvioida niiden todellista arvoa. Esimerkiksi joulukuussa 1645 Erik Larsson vaati saataviaan pormestarin leskeltä Anna Persdotterilta. Leski tarjosi maksuksi flaamilaista kangasta sekä muuta tavaraa. Erik pyysi oikeutta arvioimaan kankaan arvon, sillä hän ei itse ymmärtänyt sitä.⁶³⁵

Kaupalla ansaittua omaisuutta sijoitettiin lainanantoon. Kotikaupungin johtavalle porvaristolle annetut lainat oli helpompi periä kuin esimerkiksi Itämeren eteläpuolella asuneiden velallisten. Nämä saatavat olivat varmoja, sillä niiden todistajina toimivat paikalliset kauppiaat ja ne kirjattiin pääsääntöisesti raadin pöytäkirjaan, joka oli tarvittaessa helposti saatavilla lainan todisteeksi. Myös aviovaimo saattoi edustaa kauppiaspariskuntaa tarvittaessa ja hakea perheen saatavia sen velallisilta.⁶³⁶

Turusta ei ole säilynyt porvareiden kokonaisia tilikirjoja tai kauppakirjeenvaihtoa 1600-luvulta. Raastuvanoikeuden pöytäkirjat sisältävät kuitenkin viitteitä vilkkaasta kirjeenvaihdosta. Turkulaiset porvarisvaimot lähettivät kirjeitä Turun raadille ja miehilleen Itämeren yli muihin kaupunkeihin näiden oleskellessa poissa kotoa. Esimerkiksi porvarieliittiin kuulunut kauppiaan leski Ingeborg Gerdner selvitti asioitaan raadille kirjallisesti vuonna 1641.⁶³⁷

Turun johtavan porvariston naiset kirjoittivat oikeuspöytäkirjojen mukaan kirjeitä sekä kaupankäyntiinsä että oikeusjuttuihinsa liittyen. Se, olivatko kirjeet heidän itsensä vai kirjurinsa kirjoittamia, jää usein avoimeksi. Mutta joka tapauksessa ne lähetettiin heidän nimissään. Asia oli tietysti samanlainen miespuolisten kauppiaiden lähettäessä kirjeitä, sillä usein kirjeet kirjoitti kauppiaan kirjuri ja kauppiaat itse olivat vain allekirjoittaneet ne. Jakob Wolle

634 KA z:175, TKO 28.2.1651, 20v–21.

635 TKA, TRO BIa 18, 1.12.1645, 34; RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 3–33. Oli todella mahdollista, ettei kankaisiin perehtymätön Erik Larsson osannut arvioida flaamilaisen hintaa, sillä Turkuun tuotiin esimerkiksi vuonna 57 erilaatuista ulkomaista kangasta.

636 TKA, TRO BIa 13, 17.10.1640, 16; 5.4.1641, 247; 7.4.1641, 249; TKA, TRO BIa 25, 17.11.1655, 287.

637 KA z:11, TRO 25.8.1641, 406–407; Kauppiaiden tilikirjoista Kallioinen 2000, 204–206.

vanhemman leski Anna Spranckhusen ilmoitti vuonna 1655 raastuvanoikeudelle kirjallisesti, ettei hän ollut tyytyväinen poikansa saamaan kauppasummaan heidän talostaan. Kun kyseinen poika huolehti tavallisesti hänen asioistaan oikeudessa eikä Anna Spranckhusenilla mainita tähän aikaan muita kirjoitustaitoisia miespuolisia palvelijoita, voidaan hänen olettaa kirjoittaneen kirjeensä itse.⁶³⁸ Myös useiden muiden mahtiporvariston naisten mainitaan kirjoittaneen raadille ja toisilleen selvittäessään kauppaa- ja perintöasioita.⁶³⁹

Christina Dalhede tarkastelee tutkimuksessaan *Viner Kvinnor Kapital* lyypekkiläisen kauppiaan Jeronimus Möllerin ja hänen leskensä kirjeenvaihtoa tukholmalaisten kauppiaalveljesten Abraham ja Jakob Momman kanssa. Möller lähetti esimerkiksi vuosina 1655–1657 kaikkiaan 108 kauppakirjettä veljekset Mommalle. Kirjeet käsittelevät kauppaa-asioita, poliittista tilannetta, vekseleitä, rahalahetyksiä, kirjeiden myöhästymistä tai kaappareita Itämerellä sota-aikana. Möllerin leski lähetti vielä vuosina 1670 ja 1673 vävynsä kautta Momman veljeksille 14 kirjettä, jotka koskivat perheen ja lesken omia kauppaa-asioita. Möller lähetti aktiivisimpaan aikaan kirjeen viikossa tai kahdessa, mutta lesken kirjeenvaihto oli huomattavasti harvempaa.⁶⁴⁰

Göteborgin kauppiaasperheiden naisilla oli omia tilikirjoja sekä leskenä että miehen eläessä. Niihin vietiin heidän oma kaupankäyntinsä. Tämä käy ilmi sekä raastuvanoikeuden pöytäkirjoista, että säilyneistä miesten velkakirjoista, joissa sekä vaimoilla että leskillä oli omat tilinsä velkakauppaa varten. Lisäksi viralliset tuukaalipäiväkirjat osoittavat Göteborgin osalta, että naiset veivät rahteja itsenäisesti ulkomaiden satamiin ja osallistuivat muutenkin kaupankäyntiin.⁶⁴¹ Turkulaisilla porvarieliitin naisilla mainitaan edesmenneiden miestensä velkakirjoja ja kirja muuttui heidän omakseen kaupankäynnin jatkuessa vuosia.

Kun kauppiaan Hans Magnus kuoli, laadittiin hänen omaisuudestaan ja saatavistaan tarkin Turusta 1600-luvulta säilynyt saatavista kertova perunkirjoitus 14. joulukuuta 1636. Pesällä oli saatavia 290 eri henkilöltä Turusta, Raumalta, Uudestakaarleppeystä, Kokkolasta, Vaasasta, Oulusta, Mustasaaresta, Hämeestä,

638 TKA, TRO BIa 25, 28.7.1655, 205–206.

639 TKA, TRO BIa 26, 8.3.1656, 41–44; TKA, TRO BIa 34, 4.4.1664, 150–155; 15.6.1664, 295–298; TKA, TRO BIa 37, 25.8.1668, 374–375; 17.10.1668, 409–413.

640 TKA, TRO BIa 28, 4.12.1658, 240. Sota-ajat vaikuttivat Turussakin erityisesti ulkomaankauppaa käyneiden porvareiden elämään. Esimerkiksi vuonna valtakunta 1658 valmistautui sotaan Hollantia vastaan ja kruunu määräsi kauppiaat hankkimaan omaisuutensa pois vihollisvaltiosta; Dalhede 2006, 127–128. Möllerin kauppatoiminta erosi luonnollisesti turkulaisten johtavien porvareiden kaupasta siinä, että hän oli keskittynyt käymään kauppaa Ranskaan, Englantiin, Norjaan, Saksaan ja Länsi-Ruotsiin, kun turkulaiset taas keskittyivät vielä 1600-luvulla pääasiassa Itämeren piiriin; Kallioinen 2000, 232–235.

641 Dalhede 2010, 50–51.

Skutor med Redogörelsen.

	Koppor
1 gammal Krukan med föderförelse tump och 4 1/2 lb.	50 J.
1 Skuta om 60 Lästas fars 3 års fidsa för glad med 10 lb tump och 4 1/2 lb.	400 J.
1 gullbägare Skuta om 60 Lästas.	160 J.
1 gammal Noot.	2 J.
1 Gunnar Noot.	6 J.
2 st. Bana Noot.	3 J.
1 gammal Noot.	6 J.
1 gammal Albotus Noot.	3 J.
1 Storas gammal båt, oduglig.	11
2 gullan med 1/2 Drogell.	3 J.
Skiften Nb. Klippans	2 st. 2 16 J.
Stoods	2 st. 2 15 J.
Kops fars i Storas	6 1/2 5 J.
2 Bändas fars i Storas fars fars i Stoods med 10 lb, Läst, bord och bänkar för	400 J.
Bygga Redogörelsen med baks och annat för	4 J.

Anna Larsdotterin mies Hans Magens oli käynyt laajaa Pohjanlahden kauppaa ja leskellä olikin saatavia kerättävänä laajalta maantieteelliseltä alueelta. Hänellä oli kaksi eri velkakirjaa, joihin saatavat oli kirjattu. Toisessa olivat varmat saatavat ja toisessa epävarmat. Pelkästään Oulun kaupungissa epävarmoja saatavia oli tuhansia riikintaalareita. Velkakaupassa oli suuret riskit menettää omaisuuttaan. Lähde TKA TRO Bla 8, 1636, Liite, sp.

Vehmaalta, Huittisista, Ruovedeltä, Pirkkalasta, Hämeenkyröstä, Kangasalta ja Orivedeltä. Eniten velallisia oli Oulussa, Uudessakaarlepyyssä sekä Kangasalla ja Orivedellä. Kaikkiaan Magnuksen leski Anna Larsdotterilla oli siis perittävä 23 600 riikintaalaria. Vaikka leskellä oli huomattavat saatavat, oli hän joutunut panttaamaan useita hopeaesineitä miehensä kuoleman jälkeen. Panteista saadut rahat hän oli käyttänyt miehensä hautajaisiin sekä omaan ja lastensa elantoon. Anna Larsdotter ei olisi voinut itse kerätä näitä kaikkia summia, ja siksi hänen oli käytettävä edustajia ja valtuutettuja niiden perimiseen. Anna itse esiintyi Turun asiakirjoissa aktiivisena vain lyhyen ajan vuosina 1636–37, minkä jälkeen hänen toinen miehensä Hans Mattzen peri vaimonsa saatavia ja ajoi tämän asioita oikeudessa.⁶⁴²

642 KA z:171, TKO 26.10.1639, sp. Kuka Anna Larsdotterin saatavat keräsi muissa

Porvarisleski oli pitkälti riippuvainen siitä, millainen omaisuus hänelle jäi miehensä kuoltua. Mikäli hänellä oli varoja, voi hän jatkaa kaupankäyntiä tai lainaustoimintaa. Kiinteä omaisuus ei ollut ainoa keino selviytyä taloudellisesti, vaan myös rahavarat, saatavat ja sosiaaliset suhteet auttoivat taloudellisessa selviytymisessä. Saatavat ja sukulaisille annetut lainat saattoivat kuitenkin olla epävarmoja, sillä niiden takaisinsaannista ei ollut takuita.⁶⁴³

Kauppatoiimiin ja lainanantoon liittyi tärkeänä taloudellisena tekijänä pantin antaminen ja ottaminen. Pantteja vastaan otetut lainat, lyhytaikaiset tai pysyvään omistajan vaihdokseen johtaneet, olivat niin tavallista, että raastuvanoikeudessa pantteja huudatettiin useita kertoja kuukaudessa. Lainananto ja panttien kerääminen muodostui varakkaimmilla perheillä suoranaiseksi pankkiiritoiminnaksi, sillä varsinaista pankkilaitosta ei Suomessa tai Turussa vielä 1600-luvun alkupuolella ollut. Tämä turvasi myös lainanantajan omaa taloutta, sillä talo saattoi palaa ja laiva upota lasteineen. Mikäli yrityksen talous koki tällaisia takaiskuja, saatettiin lainojen perimisellä ja panttien hyödyntämisellä saada liiketoiminta uudelleen käyntiin. Turusta on säilynyt kahden perheen osalta tieto kerätystä arvometallipanteista. Koska kauppiaiden varsinaiset velkakirjat ovat ajan saatossa hävinneet, ovat nämä raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin liitteet ainoita selkeitä luetteloita perheiden harjoittamasta lainaustoiminnasta. Toinen mainituista panttien haltijoista oli kauppias Filip Bellckown leski Elisabet Rancken, joka huudatti helmikuussa 1658 kaikkiaan 42 eri kulta- ja hopeapanttia, joiden antajat olivat aatelisia, upseereita, papistoa sekä turkulaisia kauppiaita.⁶⁴⁴

Pantiksi kelpasi lähes mikä rahanarvoinen omaisuus tahansa. Hopeaesineet olivat tavallisin tavararyhmä. Niillä oli riittävä rahallinen arvo, ja hopealusikan sai pantin haltijakin tarvittaessa nopeasti muutettua käteiseksi. Padat, kattilat ja vaatetavara muodostavat toisen ryhmän. Jakob Wolle nuoremman leskellä Ingeborg Gerdnerillä oli panttina jopa sukkapari, mutta sen arvo ei voinut olla kovin suuri. Wolle näyttää pitäneen melkoista panttikonttoria, sillä hänen kuolemansa jälkeen hänen Ingeborg Gerdnerin hallussa olleita pantteja luettiin 129 kappaletta. Niihin kuului muun muassa hopeakannuja, -tuoppeja, -vöitä, -lusikoita ja -nappeja. Kultaisissa korusissa oli koristeena jalokiviä ja

kaupungeissa kuin Raumalla ja maaseudulla Huittista ja Vehmaata lukuun ottamatta, on tutkimuksen ulottumattomissa, sillä näiden kaupunkien raastuvan- ja kämnerinoikeuksien pöytäkirjat alkavat vasta myöhemmin, ensimmäisenä Oulun vuonna 1640 ja maaseutupitäjät käsittävän Ylä-Satakunnan tuomiokunnan arkistossa on vuodet 1632–1642 kattava aukko.

643 Karlsson Sjögren 1998, 114.

644 TKA, TRO B1a 28, 8.2.1658, 6–7; 22.2.1658, 15; 1.3.1658, 21.

helmiä. Perheen omiin hopeisiin kuului 71 lusikkaa, joille kaikille tuskin oli käyttöä, vaan ne olivat jääneet lunastamattomina pantteina perheen haltuun, eikä niitä ollut vaihdettu käteiseen tai kauppatavaroihin. Jalometallit olivat helposti rahaksi muutettavaa omaisuutta, jota kannatti pitää varastossa äkillisen käteisen tarpeen varalta.⁶⁴⁵

Myös peltokappaleita, aittoja, yksittäisiä tupia ja tontteja kaikkine rakennuksineen pantattiin. Kun kyseessä oli kiinteän omaisuuden panttaaminen, oli kyseessä tavallisimmin vakuus otetulle lainalle tai velka kruunulle. Joskus laina oli otettu jopa hautajaiskustannusten suorittamiseksi.⁶⁴⁶ Talojen sijainnilla ja kunnolla oli merkitystä, kun porvarisleski joutui taloudelliseen ahdinkoon. Kunnollisia rakennuksia vastaan oli helppo saada lainaa niin pitkäksi aikaa, että leski ennätti kerätä miehensä saatavia elannokseen ja maksaakseen velkansa. Anna Spranckhusen lainasi 500 kuparitaalaria vuoden ajaksi kymmenen prosenttia korolla. Tätä vastaan lainan antaja sai panttioikeuden Annan kivitalloon torin varrella.⁶⁴⁷ Kauppias Thomas Bertilssonin leski Kirstin Persdotter puolestaan otti miehensä hautajaisia varten rahana ja tavaroina yli 400 kuparitaalarin lainan, jota vastaan hän panttasi ennen muita velkojia talonsa Halkosen Luostarin jokikadulla.⁶⁴⁸ Sekä Anna että Kirstin joutuivat ottamaan lainaa taloaan vastaan miehensä hautajaisten järjestämiseen. Toisinaan oikeudessa esiintyi naisia, joita kutsuttiin vaimoiksi, vaikka heidän miehiään ei mainittu erikseen. Tällöin haluttiin korostaa sitä, että kyseinen vaimo omisti talonsa itse ja että hän oli oikeustoimikelpoinen sen panttauksesta päätettäessä.⁶⁴⁹

Porvarisvaimo saattoi myös itse saada kaupunkitalon pantiksi saatavistaan. Pantiksi saadut talot takasivat sen, että annettu laina tai maksamatta jäänyt kauppasumma tuli maksetuksi kokonaan tai ainakin suurimmaksi osaksi. Hyvin rakennettu kaupunkitalo oli myös helppo myydä, mikäli maksu jäi muuten saamatta. Kauppias Lorentz Gerdtin leski Anna Olofsdotter ilmoitti maaliskuussa 1667, että raatimies Hans Plagman oli ostanut hänen mieheltään runsaalla 6600 kuparitaalarilla kauppapuodin täynnä kauppatavaroita. Osa summasta oli kuitenkin ollut maksamatta kolme vuotta. Plagman oli antanut pantiksi talonsa kaupungissa sekä kaksi maatilaa. Koska leski ei suostunut ottamaan tavaroita takaisin, määrättiin Plagman maksamaan hänelle vielä puuttuva summa. Lisäksi leski sai pitää panttinsa niin kauan että velka olisi kuitattu kokonaan.⁶⁵⁰

645 TKA, TRO BIa 12, 4.2.1640, 417–421; Dalhede 2010, 49.

646 TKA, TRO BIa 25, 10.1.1655, 3.

647 TKA, TRO BIa 24, 19.6.1654, 221–222.

648 TKA, TRO BIa 25, 10.1.1655, 3.

649 TKA, TRO BIa 8, 4.8.1636, 73.

650 TKA, TRO BIa 36, 23.3.1667, 113–123; TKA, TRO BIa 39, 3.5.1670, 215. Elin

Kun pantti jäi lunastamatta, menetti panttaaja pahimmassa tapauksessa koko omaisuutensa. Oltermannin leski Judith Persdotter oli pantannut sekä talonsa että irtaimistonsa velkansa maksamiseksi. Kun hän ei kyennyt lunastamaan panttiaan, määräsi oikeus hänen talonsa kuulumaan yksin päävelkojalle. Lakanat, tyynyliinat, käsivaatteet, pöytäliinat ja muu irtaimisto jaettiin muiden velkojien kesken 5 000 kuparitaalarin velasta.⁶⁵²

Pantiksi saatu omaisuus siirrettiin usein perittäväksi kolmannelle osapuolelle, kun pantin haltija kyllästyi odottamaan maksuaan tai tarvitsi itse rahat käyttöönsä. Margareta Hersten oli pantannut toiselle kauppiiaan vaimolle hopeaa ja talonkirjat. Nämä olivat joutuneet äidin kuoltua hänen pojalleen. Koska leski ei kyennyt heti lunastamaan niitä, oli poika siirtänyt ne toiselle kauppiaille Margaretan suostumuksella. Tämä oli tapahtunut samasta summasta ja Herstenin lesken suostumuksella. Oikeudessa paikalla ollut leski hyväksyi tämän ja ilmoitti maksavansa velkansa määräaikaan mennessä.⁶⁵³

Velan ja pantin takaisin saamisessa oli aina riskinsä. Perukirjoissa pesän saatavat jaoteltiin yleensä varmoihin ja epävarmoihin saataviin. Epävarmat olivat yleensä vuosien takaa, tai niistä ei ollut varmaa merkintää kirjanpidossa. Kun paikallinen velallinen menetti taloudellista asemaansa, pyrki velan antaja saamaan omaisuutensa mahdollisimman nopeasti takaisin. Tämä ei ollut aina mahdollista. Esimerkiksi Petter Fachtin leski Sofia Henriksdotter valitti, ettei hän saanut velkaansa kauppias Johan Jessenhausenilta, vaikka se oli tuomittu hänelle kämnerissä. Ulosottomiehet sanoivat olleensa Jessenhausenin talossa, mutta siellä ei ollut mitään sellaista, mitä olisi voitu ulosmitata.⁶⁵⁴

Laivureita ja rahteja

Turun satamaan saapui ja sieltä lähti 1600-luvun alussa vuosittain 20–30 alusta. Vielä 1600-luvun toisella neljänneksellä turkulaisilla johtavilla kauppiasperheillä saattoi olla useampikin laiva, joilla he harjoittivat vilkasta kauppaa Saksan ja Hollannin rannikkokaupunkien kanssa. Vuosisadan jälkipuolella nämä laivat oli menetetty kruunun sotakuljetuksiin. Koska kruunu ei maksanut laivoista korvauksia, ei kauppiaille ollut mahdollisuutta hankkia niiden tilalle uusia. Turun laivakanta olikin olematon ja perustui muutamaan Itämerellä purjehtineeseen kuuttoon, sillä suuremmat valtamerialukset katoavat asiakirjoista jo vuonna 1642 kruunun otettua ne omaan käyttöönsä. Vuosisadan

652 TKA, TRO BIa 23, 25.4.1653, 102. ”... att hon nu nödgades medh tiggjare Stafven sökia sitt och sine tvenne siuke barns brödh, der hennes Måg henne icke bijstånhd giorde.”

653 TKA, TRO BIa 11, 29.7.1639, 237–238; TKA, TRO BIa 12, 11.11.1639, 38.

654 TKA, TRO BIa 27, 2.3.1657, 42–43; 6.4.1657, 60.

loppupuoli ei ollut Turun ulkomaankaupan ja merenkulun kannalta enää suosiollinen. 1400- ja 1500-luvuilta vilkkaana jatkunut laivanomistus ja purjehdus näivettyivät lisäksi siksi, että Viipuri ja Pohjanlahden kaupungit voittivat Turun tervakaupassa. 1660-luvun lopulla satamassa kävi vuosittain jopa vain alle kymmenen alusta. Tilanne kärjistyi 1690-luvulla niin, että Turku uhattiin tapulioikeuksien lakkauttamisella, sillä kaupungilla ei ollut yhtään pitkänmatkan purjehdukseen soveltuvaa laivaa. Laivojen vähyys johti siihen, että kun Turku oli ollut Ruotsin valtakunnan vientikaupungeista vuonna 1637 viidenellä sijalla, oli se vuonna 1685 enää sijalla 12. Vain neljän vientisataman tulos koko valtakunnassa oli Turkuu kehnompi.⁶⁵⁵

Mahtiporvaristo ei ilmeisesti ollut halukas hankkimaan uusia aluksia omistukseensa, sillä aina oli mahdollisuus, että kruunu olisi takavarikoinut nekin. Siksi laivojen vuokraaminen sekä Suomesta että Saksasta yleistyi 1640-luvulla. Tällöin kauppiat vuokrasivat koko laivan tai sen osan kuljetukseensa varten. Vaikka kruunukin heräsi tilanteeseen, tekivät sen tullia ja laivan laatuvaatimuksia koskeneet tiukennukset uusien laivojen hankkimisen turkulaisille kannattamattomaksi. 1660-luvulla ainoa suurempi tullivapautta nauttinut turkulainen alus oli *Trohet* ja seuraavalla vuosikymmenellä sen seuraaja *Charitas*.⁶⁵⁶

655 Ranta 1975, 224–226, 230, 234, 237, 241–242, 268. Turun vienti oli ollut kaikista Suomen satamista ulkomaille viedyistä tuotteista vuonna 1637 peräti 45,5 prosenttia, mutta putosi jo vuoteen 1662 mennessä vain 26 prosenttiin. Samaan aikaan tuonti putosi 50 prosentista 39,9 prosenttiin. Yhtenä syynä oli myös turkulaisten haaksirikkoutuneiden laivojen määrä. Vuonna 1644 ilmoitettiin, että edellisen viiden vuoden aikana kaupunki oli menettänyt viisi laivaa.

656 RA, Riksregistratur 12.10.1661, 446v. ”Trohetille” porvaristo haki tullivapautta Ruotsin purjehdukseen vuonna 1661; RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 3–33. Turusta ulkomaankauppaan osallistui 20 mahtiporvaria. Turkuun saapui kyseisenä vuonna kuusi laivaa Tallinnasta, Riiasta ja Uudestakaupungista, neljä Amsterdamista, kolme Lyypekistä, sekä yksi Danzigista, Wissmarista ja Kålbergista. Lisäksi yksi kaupunkiin Hinlovenista matkalla ollut laiva oli uponnut Suomenlahdella. Pääasiassa nämä laivat kuuluivat muille kuin turkulaisille ja niistä vain kolme toi kaupunkiin suuremman lastin, joka kuului usealle turkulaiselle kauppiaille. Kaupungista lähti samana vuonna 19 laivaa, pääasiassa Tallinnaan, Riikaan, Lyypekiin ja Amsterdamiin; RA, Tullväsendet 38. Stora sjötullen, Åbo 1652, 11–11v, 13, 23, 24. Tallinnaan matkalla olleista laivoista vain kaksi kuuttoa kuuluivat turkulaisille Johan Erikinpojalle ja Ingelbrecht Kopparslagarelle, ja muut olivat Uudenkaupungin porvareiden ja Inkoon talonpojan kaupungissa poikkeuksellisia aluksia. Myös muihin kaupunkiin purjehtineet alukset kuuluivat pääsääntöisesti muille kuin turkulaisille; TLA (Tallinna linna arhiivi) Ag 1–5, passim. Tallinnan Tullitilit, Ausgang, Eingang 1617–1623. Tallinnasta ei purjehtinut tai sinne saapunut yhtään laivaa, jonka toinen määräsäatama olisi ollut Turku. Turku oli siis vain välisatama Tallinnan purjehdusreitillä; Kallioinen 2000, 171–175. Kuningas Kustaa Vaasa hankaloitti Tallinnan kauppaa antamallaan käskyillä, joilla tallinnaalaisten kaupankäyntiä Turkuun rajoitettiin. Lisäksi Venäjän valloitettua Narvan suurin

Porvarisnaisista lähinnä lesket harjoittivat purjehdusta 1500-luvun Turussa. Säilyneissä tulliluetteloissa heitä mainitaan harvakseltaan sekä tavaran viejinä että tuojina. Kuten 1500-luvulla, oli 1600-luvullakin tavallista, että laiva omistettiin yhdessä useamman osakkaan kesken, sillä tällöin siihen sijoitetun omaisuuden menettämisen riski pieneni huomattavasti. Mikäli lasti turmelui haaksirikossa tai laiva upposi, ei koko omaisuutta ollut kiinnitetty yhteen laivaan, vaan osakkaana saatettiin olla useammassa. Esimerkiksi vuonna 1639 Danzigista Turkuun saapunut laivuri myi puolet aluksestaan neljälle turkulaiskauppiaalle.⁶⁵⁷

Turun ulkomaankauppa eli vilkasta kautta 1500-luvun lopulla. Tämä kaupankäynti taantui jo 1600-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien ja pysähtyi lähes täysin vuosisadan loppupuolella. Jo edellisellä vuosisadalla turkulaiset porvarskat olivat osallistuneet tähän ulkomaan vientiin ja tuontiin joko omilla laivoillaan tai vuokraamalla rahtitilaa muiden laivureiden aluksista.

Turku oli noussut jo keskiajalla Tukholman kilpailijaksi Pohjanlahden kauppasa, sillä Turulla oli rajoittamaton tapulioikeus. Ennen kaikkea Pohjanmaalta hankittiin kalaa, mutta myös muita ruokatarvikkeita, hylkeen traania ja vähäisempiä määriä tervaa. Vielä 1620-luvulla Turku kävi vilkasta Pohjanlahden kauppaa, johon osallistuivat myös johtavien porvarisperheiden naiset. Tämäkin kauppa tyrehtyi Pohjanlahden kaupunkien saatua 1600-luvun puolimaissa oikeuden viedä tuotteensa suoraan Tukholmaan.⁶⁵⁸

Varsinaiseen Itämeren purjehdukseen naiset eivät ilmeisesti osallistuneet – ainakaan porvarieliitin naiset, mutta he lähettivät ja vastaanottivat rahteja eri Itämeren satamista. Heitä mainitaan tässä toimessa pääsääntöisesti vain leskinä, sillä virallisesti perheen yritys oli aviomiehen hallussa hänen eläessään. Esimerkiksi suolan tuonti Saksasta jatkui naisten toimesta vielä 1600-luvulla.

osa Venäjältä suuntautuvasta kaupasta kulki sen kautta suoraan määräsatamiinsa ja Tallinna menetti tuotteiden välittäjän aseman; Keskinen 2012, 43; Ranta 1975, 226–228. Charitaksen osakkaina oli seitsemän porvaria. Turusta mainitaan lisäksi vuodelta 1643 Klemet Posoilan kuutto, joka purjehti Riikaan, vuodelta 1645 Jöran Tomuhousun ja Anders Linnun yhteinen kuutto, joka purjehti Ruotsiin. Samalla kuutolla tehtiin seuraavana vuonna matka Danzigiin.

657 Kallioinen 2000, 231, 249–251; Sogner 1991, 24–25, 29. Sølvi Sogner osallistui naisten työn näkyväksi tekemisen teemaan katsausartikkelissaan *Historisk tidskrift*issä vuonna 1989. Sogner totesi muun muassa, etteivät varhaismodernin ajan naiset ottaneet Norjassa suoraan osaa sivuelinkeinoihin, kuten purjehdukseen ja kalastukseen, vaan hoitivat lasten ja vanhusten kanssa maanviljelyksen miesten ollessa merellä. Tähän elinkeinon harjoittamiseen he osallistuivat vasta saaliin käsittelyssä. Kuitenkin peräti 45 % Bergenin yli 15-vuotiaista naispuolisista asukkaista oli vuonna 1645 taloudellisesti aktiivisessa työssä – piikoina, imettäjinä, kättilöinä, työläisinä jne; Toropainen 2006, 148.

658 Friberg 1983, 64, 124, 196; Ranta 1975, 205–208.

60

Opa D. M. var allmuadigste Bischofde Drætning, og Auffsættemde
 mynna Va og va mitt Drøgtur Hall og Huusab mynna, og till
 afværelse min almuadig befaling, till Hoffen, Rættur og Løngon =
 Skog, som Daltzen Womul ritter ordinantie Rættend agangus
 Douan sin gammuel Zoll Ræft, sakinn att fordrna og Drætning,
 att de souen sværgenligem fædandt Contortie og Mageløst stalle, inuen
 den skifte eller till det fædte andna Ræftingū dogen, Va fædte det
 indly afværelse too og vgn som Hoffen om. ordinat, Dætt gylmū so
 tillfællst Dægtmæt skilman, og den till va Cronoud, so væll sou og
 fædte mynna mæted man shall förordnede skilma. Digs Hoffen vgn
 vnder indfællm og Drøgtmæll fædtevælligim som Hoffen Rættend.
 Af aco Ræftingū den 23. April, Anno 1634. og 28 April.

S. Henrik Olofsson.
 S. Thomas Träll.
 William Gunn.
 Niels Olofsson.
 Jacob Westergaard.
 Ongen Schibou.
 Jørgen Høegmann.
 Ongen Indman
 Jacob Woll
 Andand Morsum

Henrik Olofsson.
 1634.

Vuonna 1634 Turun käskynhaltija Henrik Olofsson antoi raadille luettelon niistä porvareista, jotka olivat kruunulle velkaa suuresta meritullista, joka maksettiin linnanpuomilla silloin, kun kaupungista käytiin laivoilla ulkomaankauppaa. Ensimmäisinä velallisia mainitaan pormestari Erik Knapen ja kauppias Thomas Trällin perilliset. Heiltä tuli ulosmitata rästit ilman viivytyksiä. Velat saattoivat olla vuosia vanhoja, mutta yhtä hyvin lesket olivat voineet velkaantua omalla kaupallaankin. Lähde TKA TRO Blä 6, 28.4.1634, 60. Kuva Veli Pekka Toropainen 2015.

Lisäksi turkulaisia porvarisleskiä mainitaan Pohjanlahden purjehduksella kauppamatkoilla.⁶⁵⁹

Turku oli 1600-luvulla Suomen suurin suolan tuontisatama. Suolaa tarvittiin elintarvikkeiden säilömiseen ja se oli tärkein tuontitavara. Vuosisadan säilyneiden tuontiluetteloiden mukaan sen keskimääräinen osuus oli 13,5 prosenttia koko tuonnin arvosta. 1500-luvulla suolaa oli tuotu Saksasta, mutta seuraavalla vuosisadalla kauppa keskittyi yhä enemmän Atlantin rannikolta saatavaan suolaan, jota hollantilaiset välittivät Tukholmaan, josta suola tuotiin Turkuun.⁶⁶⁰

Sekä vaimot että lesket harjoittivat suolakauppaa, joka oli helppo tapa ansaita tuloja, mikäli vain alkupääoma riitti suolan hankkimiseen. Suolarahiti tilattiin laivurilta, joka toimitti sen perille. Tilajalla ei tarvinnut olla suhteita ulkomaisen sataman suolakauppiaseen, vaan laivuri hoiti rahdin perille Turkuun. Erityisen edullinen tällainen järjestely oli niille naisille, joilla oli vain vähän varoja käytettävissä kauppaan.⁶⁶¹ Esimerkiksi heinäkuussa 1667 suoritettiin tutkimus siitä, kuinka paljon suolaa kukin porvari oli tuonut kaupunkiin lähiaikoina. Edellisenä vuonna leskeksi jäänyt kellarinpitäjä Karin Gerdner oli tuonut 70 taalarin arvosta espanjalaista suolaa. Määrältään sitä oli 15 leiviskää (8,5 kg). Karin oli osallistunut perheen kauppatoimiin jo miehensä eläessä, sillä vuonna 1633 hän hankki raadilta kolme sertifikaattia esitettäväksi Juutinraumassa niiden lastien kuulumisesta hänelle, jotka hän aikoi lähettää Englantiin, Hollantiin ja Hampuriin. Lorentz Gerdtin leski Anna Olofsdotter oli puolestaan tuottanut 50 tynnyriä. Tästä hänellä oli vielä jäljellä 30 tynnyriä. Kaksi ja puoli tynnyrillistä oli mennyt kuluihin kuten rahtiin. Kyseisenä aikana suolaa oli tuonut kaupunkiin 16 porvaria. Vain kolme kauppiasta toi suolaa enemmän kuin Gerdtin leski.⁶⁶²

659 Esimerkiksi KA 233, Turun kaupungin tullitili 1549, 15v–17v, 32v–34. Leski Margareta Danzigista 27.7.1549 ja 4.10.1549; KA 233b, 233d. Knut Kappen leski kolme rahtia Danzigiin, yksi Lyypekkiin ja yksi Tallinnaan; KA z:171, TKO 28.2.1640, sp. Thomas Åhrapään leski purjehti Pohjanmaalle keräämään saataviaan; TKA, TRO BIa 7, 12.12.1635, 121v. Hans Magnuksen leski Anna Larsdotter purjehti Pohjanmaalle.

660 Möller 1954, 112.

661 Kallioinen 2000, 254. Käytäntö näyttää olleen sama jo keskiajan Turussa.

662 TKA, TRO BIa 36, 15.7.1667, 375–377; KA z:171, TKO 24.3.1641, sp; 22.5.1641, sp; TKA, TRO BIa 14, 11.5.1642, 269–270; TKA, TRO BIa 18, 14.3.1646, 150; KA z:173, TKO 6.12.1646, sp; KA z:174, TKO 2.4.1650, sp; KA z:175, TKO 4.2.1651, 11; 21.8.1651, 65. Muita suolan kanssa kauppaa käyneitä olivat muun muassa Geska Hörnigk, Anna Spranckhusen, Thomas Åhrapään leski, Thomas Vanttilan vaimo, Simon Ulvin vaimo, Klemet Hampulan vaimo ja pormestari Hans Gutthrien vaimo; Möller 1954, 100; TKA, TRO BIa 37, 8.7.1668, 301–303. Anders Merthenin leski Karin Gerdner jatkoi kellarinpidon ohella suolakauppaa, sillä hänellä oli seuraavana

Elin Såger vaati laivuri Johan Sylvastilta korvausta menettämistään tavarista. Hän oli sopinut lokakuussa 1658 laivurin kanssa, että tämä ottaisi hänen rahtinaan Tukholmasta Turkuun 40 tynnyriä suolaa. Suolat olivat tärveltyneet haaksirikossa Jurmon jälkeen Lehmänkirkussa. Sågerin suolasta oli saatu pelastettua vain 15 tynnyriä. Haaksirikko oli johtunut siitä, että Jurmon kylästä luotiksi otettu talonpoika oli ohjannut laivan karille. Kelvottomat pelastustoihin tulleet jurmolaiset olivat lisäksi vieneet osan suolasta mukanaan. Vahinkoa ei katsottu laivurin syyksi, joten hänen ei tarvinnut korvata Elinin vahinkoa.⁶⁶³

Suolarahdit päätyivät oikeuden käsiteltäväksi, kun perille saapuneessa lastissa todettiin vajausta. Yleensä näyttää olleen tapana, että laivasta rahtitilaa omanneet joutuivat korvaamaan kadonneen suolan yhteisvastuullisesti suhteutettuna oman rahtinsa määrään. Esimerkiksi syksyllä 1662 Tukholmasta tuodusta 70 tynnyristä suolaa oli kadonnut 12 leiviskää. Kukin suolaa laivanneesta kymmenestä rahdin osakkaasta joutui korvaamaan siitä osan suhteessa tuomansa suolan määrään. Koska Gertrud Henriksdotter oli tuonut neljä tynnyriä, joutui hän korvaamaan 16 naulaa.⁶⁶⁴

Jos naiset eivät osallistuneet itse purjehdukseen, eivät sitä tehneet kaikki miehetkään. Laivasta ostettiin rahtitilaa, jolla haluttuja tuotteita vietiin ja tuotiin. Yhdessä laivassa näitä osakkaita saattoi olla yli kaksikymmentä, joten kaikkien heidän ei tarvinnut osallistua itse matkalle. Määräsatamassa heidän tuntemansa kaupitsijat tai laivuri huolehti tuotteiden asianmukaisesta myynnistä ja paluulastin hankkimisesta osakkaan toiveiden mukaan. Tästä hän sai sovitun palkkion.⁶⁶⁵ Naisten osallistumisesta purjehdusmatkoille ei ole Turun

vuonna 1668 riitaa suolakaupoistaan Joachim Frickin kanssa. Osapuolten välille oli syntynyt erimielisyyttä hinnasta, joka koski lesken ostamaa 50 suolatynnyrin erää. Gerdner kertoi hakeneensa Frickin laivalta toukokuussa 1668 suolat ja sopineensa, että hän maksaisi saman summan tynnyriltä kuin muutkin. Kun hänen olisi sitten pitänyt maksaa suola, oli Frick vaatinut häneltä 16 taalaria tynnyriltä. Hän oli kuitenkin kuullut raatimies Henrik Schefferin leskeltä Elin Thorwösteltä, joka oli hakenut samana päivänä myös 50 tynnyriä, että tämä oli maksanut vain 15 taalaria tynnyriltä. Tukholmassa suola oli maksanut samaan aikaan 14 taalaria. Oikeus katsoi, että vaimo Karinin tuli saada nauttia samat ehdot kuin muidenkin. Hän oli tosin suostunut maksamaan suolasta vain 15 taalaria, joten hänelle ei palautettu mitään.

663 TKA, TRO Blä 30, 4.7.1660, 192–211; Hausen 1882, 200. Petrus Gyllenius mainitsee, että laivuri Kristoffer Kedingin suuri suolalastissa ollut kuutto ajoi vuonna 1652 karille ja upposi Korppoossa. Samalla menetettiin 13 ihmishenkeä.

664 KA z:182, TKO 3.12.1663, 369–370; TKA, TRO Blä 29, 25.6.1659, 265. Vuonna 1659 Filip Belckown leski määrättiin antamaan samanlaisessa tilanteessa tynnyri suolaa.

665 KA 233, Turun kaupungin tullitili 1549, 15v–17v. Esimerkiksi laivuri Hans Simonssonin laivalla lähetti 27.7.1549 Danzigiin rahteja 33 turkulaista porvaria; TKA, TRO Blä 29, 25.6.1659, 265; KA z 182, TKO 3.12.1663, 369–370.

säilyneissä lähteissä yhtään mainintaa. Naiset kyllä kävivät matkoilla Itämeren satamissa, mutta näiden matkojen tarkoitusta ei kerrota.⁶⁶⁶

Raumalla porvarisnaisten ja palkattujen työläisnaisten tehtävänä näyttää olleen kuuttojen siisteydestä huolehtiminen jo rannassa ennen purjehdusta. Lisäksi he osallistuivat purjehduksen aikana elävän rahdin eli karjan valvomiin ja ruokintaan sekä valmistivat ainakin ankkuripaikoissa aterioita laivaväelle.⁶⁶⁷ Tämän perusteella voidaan olettaa, että Turun johtavan porvariston naisten huolena oli varustaa laivaväki ainakin tarvittavilla elintarvikkeilla.

Saksalaissyntyinen Hans Magnus muutti Raumalle Vaasasta ja sieltä edelleen Turkuun. Hänen vaimonsa Anna Larsdotter, jonka isä oli Rauman porimestari Lars Balthazarsson (Gebhardt), osallistui säilyneiden lähteiden mukaan perheen purjehdustoimintaan. Kun Turkuun muuttaneen Hans Magnuksen perunkirjoitus suoritettiin vuonna 1636, jäi leskelle Turussa ja Raumalla sijainneiden kaupunkitalojen lisäksi kuusi meriaittaa Raumalla, vanha kreijari, 60 lästin vetoinen kuutto, puolivalmis uusi 80 lästin vetoinen kuutto, vanha suuri vene ja kolme jollaa purjeineen. Tällä varustuksella Magnus oli harjoittanut lähinnä tervakauppaa Saksaan, Tukholmaan, Ouluun, Kokkolaan ja Vaasaan.⁶⁶⁸ Hans Magnuksen leskellä oli palveluksessaan päteviä alaisia, jotka jatkoivat purjehdusta emäntänsä laskuun, kunnes tämä avioitui uudelleen Hans Mattzenin kanssa.⁶⁶⁹

Turkulaisten Itämeren ylittämiseen soveltuneet laivat olivat kuitenkin raumalaisten kuuttoja suurempia aluksia, eikä niiden laivaväkeen luettu naisia. Turun raastuvan- ja kämnerinoikeuden pöytäkirjat käsittelevät niin harvak-

666 TKA, TRO BIa 15, 13.9.1643, 455; KA z:175, TKO 2.9.1651, 68–68v; TKA, TRO BIa 27, 13.7.1657, 149–160; Esimerkiksi KA r:2, RRO (Rauman raastuvanoikeus) 31.1.1659, sp. Laivan omistaja Margareta Teppoila Tukholmaan; KA r:2, RRO 27.8.1659, sp. Laivan omistaja Margareta Tokila Tukholmaan. Hieman erilaisen kuvan porvariston naisten osallistumisesta purjehdukselle antavat pienemmän Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjat. Lähes jokaisella 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa mainitulla purjehdusmatkalla Raumalta Tukholmaan oli laivalla ainakin yksi laivaväkeen laskettu nainen. He olivat lähinnä porvareiden vaimoja, jotka matkustivat itse lastinsa kanssa myymään sen pääkaupungissa. He saattoivat olla itse laivan omistajia, siitä itsenäisesti rahtitilaa vuokranneita tai miehensä rahitia valvovia vaimoja. Joskus matkaan lähti myös porvarin tytär.

667 TKA, TRO BIa 7, 12.12.1635, 121v. Anna Larsdotter oli murtautunut vuonna 1635 porvari Nils Wächtaren poissa ollessa tämän aittaan. Sieltä leski oli ottanut Wächtaren kuutonvarusteet sekä kauppatarvikeita. Sen jälkeen leski oli purjehtinut kuuton varusteilla Pohjanmaalle. Köydet olivat turmeltuneet matkalla niin, että ne olivat mädäntyneet.

668 Toropainen 2006, 141; Grönros – Hyvönen – Järvi sa, sp, Lästi = 12 tynnyriä = 1 500 litraa.

669 KA z:171, TKO 26.10.1639, sp.

seltaan purjehdukseen liittyviä asioita, ettei niistä ole mahdollista saada kuin välähdyksiä naisten osallistumisesta purjehdustoimintaan. Joitakin esimerkkejä on sentään tavoitettavissa.

Esimerkiksi laivuri Arvid Kiiskisen leski Sofia Simonsdotter Kiiskinen jatkoi laivurintointia miehensä kuoltua. Hänen laivallaan oli ollut tulossa syksyllä 1662 Turkuun 62 tynnyriä suolaa. Näistä 14 tynnyriä kuului vaimo Kiiskiselle ja loput yhdeksälle muulle. Kun laiva oli juuttunut jäihin neljän peninkulman päässä Tukholmasta, olivat porvarit päättäneet yksimielisesti, että suola siirrettäisiin erään talollisen varastoihin odottamaan kevään purjehduskautta. Kolmelta porvarilta oli kadonnut suolaa talven aikana. Koska suolat oli siirretty mittaamatta maihin ja takaisin laivaan, määrättiin muut seitsemän antamaan omasta lastistaan korvaus niille, jotka olivat kärsineet vahinkoa. Yhtenä muista mainitaan vaimo Karin Köppilä, joka oli tuottamassa neljää suolatynnyriä Turkuun.⁶⁷⁰ Sofia Kiiskinen vaati vuonna 1663 Lorentz Gerdtiltä rahtimaksuna siitä suolasta, jonka tämä oli tuottanut hänen laivallaan Tukholmasta. Kun suola ei Kiiskisen laivurin mukaan ollutkaan päätyneet kuuttiin Tukholman Strömmenillä, ei Gerdtin tarvinnut korvata rahtia.⁶⁷¹ Sofia Kiiskinen ei kuitenkaan jatkanut laivurina kuin pari vuotta miehensä kuoleman jälkeen.

Laivureita kiellettiin säännöllisesti ottamasta laivamiehistöön, matkustajaksi tai rahdiksi sellaisia henkilöitä tai tavaraa, josta ei ollut selviä papereita siitä, saivatko nämä matkustaa tai kenelle ne kuuluivat.⁶⁷² Kauppias Jakob Joppin Leski Gertrud Joppi valitti lokakuussa 1629, että Axel Rautala oli luovuttanut lupaa kysymättä ja hänen tietämättään joitakin tavaroita lesken pojalle vietäväksi Lyypekkiin. Tämä oli tapahtunut Jakob Wollen omistamalla Ugle- nimisellä laivalla. Lyypekkiläisen laivurin mukaan poika oli vienyt perille vadin traania, tynnyrin voita, oravannahkoja ja vasikannahkoja sekä Rautalan lähettämän kirjeen. Kun Rautala ilmoitti Gertrudille, että hänen miehensä olisi hyväksynyt asian, vastasi Gertrud:

Sinä kirjoitat kyllä paljon sellaista kirjaasi, josta minä tai mieheni emme tiedä mitään. Jos sinä olisit puhunut minulle ja saanut minulta luvan lähettää tavarat minun poikani mukana, maksaisin minä sinulle sinun vahinkosi. Koska sinä et ole tehnyt niin, saat hakea korvaustasi pojalta itseltään.⁶⁷³

670 KA z:182, TKO 10.8.1663, 256–257.

671 KA z:182, TKO 17.2.1663, 54.

672 KA z:24, TRO 20.7.1655, 188; TKA, TRO BIa 25, 14.8.1655, 207. Esimerkiksi Anna Spranckhusenin poika myi äitinsä talon liian halvalla ilman äitinsä lupaa.

673 KA z:2, TRO 31.10.1629, sp.

Vielä 1620-luvulla laadittiin yksityiskohtaisia laivausluetteloita, mutta jatkossa ne puuttuvat Turun osalta. Vain vuodelta 1652 on säilynyt yksityiskohtainen tulliluettelo, josta käyvät selville ulkomailta lasteja tuottaneet porvarit. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että harvat tiedot naisten harjoittamasta merenkulusta on etsittävä kaupungin oikeusasteiden pöytäkirjoista. Tällöin kyseessä ovat poikkeustapaukset, jolloin naisten rahdeille, heidän omistamilleen tai vuokraamilleen laivoille tapahtui jotakin odottamatonta. Vaikka johtavan porvariston naiset puuttuvat kokonaan tämän väitöstutkimuksen kattavan ajan harvoista tulliluetteloista, esiintyy heitä sentään purjehduksen parissa.

Useat porvarislesket perivät laivoja miehiltään, mutta ne ilmeisesti myytiin pian miehen kuoleman jälkeen tai niillä harjoitettiin perheen kauppaa lesken avioiduttua uudelleen. Useilla turkulaisperheillä oli pienempiä kuuttoja, jotka soveltuivat Itämeren purjehdukseen. Näillä tai johtavan porvariston harvemmillä suurilla purjealuksilla naiset lähettivät sekä tuotteitaan myyntiin Itämeren etelärannikon kaupunkeihin, että poikiaan saamaan koulutusta ammattiin niiden kauppiaiden ja käsityöläismestareiden luona.

Tavallisimmin turkulaiset naiset tuottivat kaupunkiin rahteina suolaa, sillä sen kysyntä oli Turussa suurempaa kuin tuonti 1600-luvun puolimaissa. Rahdit oli otettu vuokratuille laivaosuuksille, jolloin samassa rahdissa oli useiden eri kaupunkilaisten suolatynnyreitä. Suolarahdit otettiin kuitenkin yhteisvastuulla, jolloin osan lastistaan matkalla mahdollisesti menettänyt sai korvauksen muiden osuudesta. Suolakauppa oli tuottoisaa, sillä sen hinta pysyi korkeana vähäisestä tuonnista johtuen.

Suurin osa naisten purjehdukseen ja laivaukseen liittyneestä toiminnasta jää tuntemattomaksi lähteiden puuttuessa. Jos kuitenkin verrataan esimerkiksi Rauman johtavan porvariston naisten osallistumista tähän toimintaan 1620-luvulta vuoteen 1670, huomataan, että he olivat aktiivisesti mukana kaikissa toiminnan vaiheissa. Turkulaisten varakkaiden porvarisnaisten voidaan sen perusteella olettaa matkustaneen toisinaan ainakin Ruotsin valtakunnan alueella olleisiin satamiin ja mahdollisesti myös niihin kaupunkeihin, joihin Turun kauppa suuntautui. Mukana oli todennäköisesti rahtia, joka voitiin myydä määräsatomassa omien hankintojen rahoittamiseksi.

Kellarinpitäjiä ja vuokraemäntiä

Edesmenneen Thomas Trällin leski Magdalena Persdotter on kyllä maksanut tuoteveron kahdesta tynnyrillisestä maltaita, jotka hän on sitten pannut olueksi. Niistä hän on myynyt muutamia kannullisia olutta rahaa vastaan kovan hätänsä ja taloudellisesti ahtaan tilanteensa vuoksi. Tämä rikkoo kuitenkin Oluenpanojärjestyksen toista pykälää ja siksi hänet

tuomitaan menettämään oluensa ja maksamaan 40 markan sakko, tai anomaan armoa esivallalta.⁶⁷⁴

Malin Träll omisti kaupungissa kivitalon ja hänen perheellään oli maatiloja sen lähistöllä. Vuonna 1641 hän oli jo jäänyt kahdesti leskeksi. Oluenpano ja sen myyminen osoittavat, että Malin oli luopunut kauppatoimista ja elätti itsensä muilla keinoin. Yksi niistä oli oluenpano ja krouvaus, joista viimeksi mainittuun hänellä ei kuitenkaan ollut laillista oikeutta. Molemmat toimet olivat kyllä sallittuja Ruotsin kaupungeissa naisille elannon hankkimiseksi, mutta niihin oli ensin saatava lupa kaupungin raadilta, jotta varsinaisten ammatikseen olutta panevien ja myyvien elinkeino ei olisi kärsinyt. Määräyksiä rikkoneita naisia esiintyi muissakin valtakunnan kaupungeissa, kuten Åsa Karlsson Sjögren on osoittanut Gävlen osalta.⁶⁷⁵

Oluenpano ja vähäinen myyntioikeus myönnettiin porvarisleskille, jotka olivat jääneet tukalaan asemaan miehensä kuoltua. Myös leski Malin joutui vanhuudessaan elättämään itseään lähinnä pienporvariston alaan kuuluneella oluenpanolla ja myymisellä. Kesäkuussa 1641 valitti kaupantarkastaja Sven Månsson, että jotkin porvarit olivat myyneet olutta edellisten markkinoiden aikaan, vaikka heillä ei ollut siihen krouvarin oikeuksia. Malin Träll oli pannut olutta kahdesta tynnyrillisestä maltaita ja myynyt siitä joitakin kannuja tiukan taloudellisen tilanteensa parantamiseksi. Hän oli rikkonut Oluenpanojärjestyksen toista pykälää ja hänet tuomittiin menettämään oluensa sekä saamaan 40 markan sakko. Hänellä oli oikeus hakea korkealta esivallalta lievennystä tuomioonsa.⁶⁷⁶ Leskelle ilmoitettiin, että mikäli hän ei maksaisi, lähetettäisiin kaupunginvouti ja kämneri suorittamaan ulosmittaus hänen luonaan.⁶⁷⁷

Huhtikuussa 1642 Malin Träll pyysi, että hän saisi panna olutta talossaan ja myydä sitä sitten kannuittain elatukseksien. Hän ei vanhana kaupungin veronmaksajana voinut enää millään muulla tavalla hankkia elantoaan. Hänelle

674 KA z:171, TKO 23.6.1641, sp. ”... S. Thomas Trelles Enckia, H. Magdalena Peers dotter, hafuer wäll accijsat 2 Tr Malt / och sedan brygd i öll, och der af, för hennes Höga nödh och stora trångmäll skull försoldt, och anwendt någre kannor öll i Peningar. Huilket doch likuell är, emot Bryggere Ordningz 2 Pencht derfor effter bete Punchtz innehåld förbrutit sitt öll, och der till med är fallen till sina 40 mr böter eller sökie hon nåder och tilgiffit hoss öfuerheeten.”

675 Karlsson Sjögren 1998, 94–96, 99–100; Mitterauer & Sieder 1988, 158–159, 164. Monen kaupunkilaiselinkeinoa harjoittaneen taloudellinen tilanne oli sellainen, ettei työnteosta luopuminen tullut kyseeseen, mikäli työlle ei ollut jatkajaa. Tällöin voitiin solmia elatus- eli syytinkisopimus, jolla vanhuksen toimeentulo turvattiin.

676 KA z:171, TKO 23.6.1641, sp.

677 TKA, TRO B1a 13, 30.6.1641, 390.

Kuva viereisellä sivulla. Vuoden 1632 porvariluettelosta käy ilmi, että vain harvat turkulaisista porvareista ylsivät edes yhden äyriin taksoitukseen. Johtava porvaristo erottui selvästi muista korkeammilla maksuilla. Kirkkokorttelin veroluettelon ensimmäisellä sivulla mainitaan vain muutama mahtiporvari. Jakob Wollella äyrejä oli 9, Gewert Bugenhagenilla 4½ ja Herman Stamerilla 4. Thomas Trällin leski harjoitti edelleen kauppaa ja maksoi äyriin mukaan, kuten moni alempaan porvaristoon kuulunut. Äyrimäärä vaihteli vuosittain käydyin kaupan mukaan. Lähde TKA TRO Bla 4, 1. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

luvattiin vastata seuraavana raastupapäivänä.⁶⁷⁸ Hänelle vastattiin, että koska hänen pyyntönsä panna ja myydä olutta oli kuninkaallisen majesteetin säädöstä vastaan, ei hänelle voitu antaa siihen lupaa. Mutta hän saisi ottaa itselleen kaupungin oluenpanijan oikeudet ja myydä sitten olutta kapakoitsijoille tynnyreittäin. Tai sitten hän voisi ottaa krouvarin oikeudet, ostaa tynnyreittäin oluenpanijoilta ja myydä sekä anniskella kannuittain asiakkaille. Hänelle annettiin anteeksi tällaisesta toiminnasta kaupungille tuleva kolmannes maksuista, mutta kruunulle ja asianosaisille hänen olisi maksettava.⁶⁷⁹ Kymmenen päivää myöhemmin leski pyysi jälleen, että hän saisi panna yhden tynnyrillisen olutta ja myydä sen sitten kannuittain. Hänelle vastattiin, ettei kerran annettua tuomiota voitu muuttaa ja siten rikkoa kuninkaallista majesteettia vastaan. Hän voisi kyllä kääntyä asiassa maaherran puoleen.⁶⁸⁰

Esiteollisessa yhteiskunnassa eläneet naiset joutuivat hankkimaan elantonsa työllistämällä itsensä tilapäistöillä mikäli heillä ei ollut aviomiestä. Elämäntilanne määräsi sen, mitä ammattia he kulloinkin harjoittivat. Perhe-suhteissa tapahtuneet muutokset saattoivat pakottaa johtavan porvarisnaisen esimerkiksi kellarinpitäjäksi tai oluenpanijaksi.⁶⁸¹ Koska yksilön asema perustui uuden ajan alussa hänen syntyperäänsä, ei esimerkiksi Malin Trällin harjoittaman oluenpanon voida katsoa muuttaneen hänen sosiaalista asemaansa.⁶⁸² Hän oli edelleen suurkauppiasperheen äiti, jolla oli kiinteää omaisuutta ja

678 TKA, TRO Bla 14, 18.4.1642, 232.

679 TKA, TRO Bla 14, 20.4.1642, 236.

680 TKA, TRO Bla 14, 30.4.1642, 246–247.

681 Dübeck 2004, 127–130, 133. Tanskassa miehestä tuli avioliiton myötä vaimonsa omaisuuden haltija. Hän saattoi myydä, pantata tai vuokrata maata mielensä mukaan. Vaimolla tätä oikeutta ei ollut edes omaan perittyyn maahansa. Mikäli mies antoi vaimolleen luvan myydä maansa, saattoivat vaimon perilliset vielä vaatia sitä itselleen. Laki muistuttaa tässä kohdin Ruotsissa käytössä ollutta sukulunastusoikeutta. Leski sai hallita edesmenneen puolisonsa omaisuutta kuolemaansa saakka, eikä maaomaisuutta voitu jakaa ennen kuin pesän velat oli maksettu. Tulee kuitenkin huomata, että nämä lait koskivat vain pientä osaa Tanskan väestöstä, sillä suurin osa maasta oli hallitsijan tai aatelissukujen hallussa; Vainio-Korhonen 2002, 55–56, 190–191.

682 Kallioinen 2000, 115–117.

asema Turun porvarihteisössä. Henkilökohtaisella toiminnallaan hän ansaitsi vain käteistä rahaa jokapäiväisiin kuluihinsa.

Tutkimuksissa on korostettu yhä enemmän sitä, että menneisyyden naiset eivät olleet yhtenäinen ryhmä, vaan he olivat erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa ja käyttivät myös valtaa esimerkiksi suhteessa toisiin naisiin.⁶⁸³ Naisilla saattoi olla myös sellaista juridista tilaa, jossa naimatonta naista ei mielletty holhotiksi tai aviovaimoa edusmiehisyyden alaiseksi. Esimerkiksi kättilöiden toimivalta ei ollut mieheltä perittyä, vaan oman koulutuksen kautta saatua ja he liikkuvat ammatissaan kodin ulkopuolella hyväksytysti.⁶⁸⁴

Oluen paneminen oli naisvaltainen ala jo keskiajan Englannissa. Se oli myös matalan statuksen ala, josta ei juuri suuria voittoja ollut odotettavissa. Silti se oli taloudellisesti kannattavampaa kuin moni muu työ, jota naisille oli tarjolla, mutta selkeästi heikommin tuottavaa kuin monet miesvaltaiset alat. Miesten oli helpompi kerätä pääomia ja investoida niitä uusiin tuotantovälineisiin ja tekniikoihin. Ammattimaisen oluenpanon naisvaltaisuus väheni 1600-luvun Englannissa, kun miehet valtasivat alan. Naiset panivat tämän jälkeen olutta väliaikaistyönä silloin, kun kotitaloudelta ja lapsilta jäi aikaa. Naisten työn sisältö ja arvostus eivät niinkään muuttuneet vaan maailma ja mahdollisuudet niiden ympärillä. Kaupan ala työllisti myös sekä alankomaalaisia että ruotsalaisia kaupunkilaisia, erityisesti krouvin- ja majatalonpito. Kaupunkeihin oli syntynyt jo 1600-luvulla väestöryhmä, jolla ei ollut mahdollisuutta varastoida ruokaa tai juomaa, vaan joka osti päivittäin tai ainakin usein tarvitsemansa tuotteet kaupustelijoilta ja krouvinpitäjiltä.⁶⁸⁵

Vuonna 1619 annetun Ruotsin kaupunkien hallintoa koskevan asetuksen mukaan vain kauppa ja käsityö luettiin porvariammateiksi. Näiden lisäksi esimerkiksi kaupunkien krouvarit ja majatalonpitäjät luettiin porvaristoon.⁶⁸⁶ Turussa 1630 -luvulla annetun kaupanjaotuksen mukaiset kestiekievarit ja krouvarit luettiin porvarisoikeuden piiriin ja heidän elinkeinonsa pyrittiin turvaamaan estämällä villien yrittäjien toiminta ankarilla sakkorangaistuksilla. Raati antoi naisillekin lupia pitää ravitsemusliikettä, mikäli katsoi sen tarpeelliseksi joko liikkeiden vähäisen määrän tai hakijan taloudellisen aseman tähden. Tilannetta valvottiin kuitenkin tarkasti.⁶⁸⁷

683 Vainio-Korhonen 2002, 23.

684 Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 27–28.

685 Clark 1919, 221–229; Dübeck 2004, 136. Esimerkiksi vuonna 1494 Skoonen kalamarkkinoilla toimi yli sata naista oluen anniskelijoina. He suorittivat myynnistään verot ja muut vaaditut maksut; ks. myös Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 139; Ling 2011, 164–165.

686 Stadin 2004, 212–214.

687 Ranta 1975, 167.

Vuonna 1638 suoritetussa kaupanjaotuksessa, jossa jokaiselle porvarille määrättiin tietty kaupanala, pormestari Johan Knutssonille kapakoitsijan.⁶⁸⁸ Hänen leskelleen Anna Persdotterille annettiin helmikuussa 1651 lupa panna olutta kotonaan ja myydä sitä. Hän ei saanut kuitenkaan myydä muiden olutta. Lisäksi raati päätti, että muut, jotka panivat olutta hänen luonaan, saivat myydä sitä krouveihin jonkin aikaa.⁶⁸⁹ Naisten luvattomasta oluenmyynnistä rangaisiin myös 1600-luvun Englannissa, mutta mikäli he olivat hankkineet asianmukaisen luvan, oli heillä oikeus anniskella muiden panemaa juomaa.⁶⁹⁰

Pormestari Märten Salkon ja hänen rälssiin syntyneen vaimonsa Valborg Henriksdotter Boosen tytär Elisabet Mårtensdotter sai raadilta krouvinpito-oikeudet ja hänestä tuli menestynyt krouvinpitäjä Turussa. Krouviaan hän hoidatti anniskeluun palkkaamallaan piialla, jota hän syytti varastamisesta. Vuonna 1659 hänellä oli varaa ostaa kupariseppämestari von Dahlenin talo ja tontti keskeiseltä paikalta Kroopin varrelta liiketoimintansa jatkamista varten. Elisabet Mårtensdotterin krouvia kutsuttiin Mutterin krouviksi. Itse hän ei joutunut oikeuden eteen anniskelurikkomuksista, mutta hän joutui haastamaan asiakkaitaan, jotka pyrkivät rikkomaan niitä. Esimerkiksi tammikuussa 1658 yrittivät ylioppilaat sisään hänen krouviinsa kello yksi yöllä. Kun hän kieltäytyi anniskelemasta niin myöhään, rikottiin hänen ovensa ja ikkunansa. Saman tekivät viisi ylioppilasta hänen ikkunoilleen myös seuraavana vuonna. Elisabetin veli Thomas Salcherus kuoli ylioppilaana Turussa vuonna 1666, joten hän lienee perinyt myös veljensä omaisuuden.⁶⁹¹

688 RA, Stockholm. Städers Acta 83. Städers Akter, Åbo 2, sp; Ranta 1975, 160; Nallinmaa-Luoto 1973, 40–41. Monet käsityölläiset pitivät krouvia sivuelinkeinonaan. Turussa mainittiin 18 kapakoitsijaa vuonna 1638. Vuonna 1651 kaupungissa oli kuusi julkista panimoa, jotka myivät olutta krouveille. Edellä mainittujen lisäksi kaupungissa mainitaan käsityöläisten yleiskillan, Margareta Myssmakerskan, Elisabet Mårtensdotterin, Karin Balbererskan, kauppias Mickel Ryttaren lesken (Anna Larsdotter), Bertil Bryggaren lesken ja saksalaisen muurarimestarin (Matts Klaschou) vaimon (Elsa Klaschou) krouvit sekä kymmenen muuta miehen pitämää krouvia; TKA, TRO BIa 19, 18.10.1647, 413. Saksalaisen muurarimestari Matts Klaschoun vaimolle Elsalle ilmoitettiin lokakuussa 1647, että tämän naapurit olivat valittaneet hänen pitävän krouvia auki kielletyn ajan jälkeen. Tällöin käsityöläiskisällit aiheuttivat tappeluita, meteliä, karkeita valoja ja Jumalan pyhän nimen väärinkäyttöä. Vaimo väitti, ettei myynyt olutta luvattomaan aikaan ja raati lupasi pitää häntä vastedes silmällä. ”... hvar igenom parlement, slagzmähl och annat tumult sigh förorsakar medh grofva eeder och Gudz heliga Nampns förtörnelse sampt annat slijkt och förargeligitt.”

689 TKA, TRO BIa 22, 8.2.1651, 17.

690 Clark 1919, 230.

691 KA z:175, TKO 11.10.1651, 76–76v; TKA, TRO BI a 29, 28.3.1659, 192; TKA, TRO BIa 29, 28.3.1659, 183–186. Kupariseppämestari Erik Andersson valitti maaliskuussa 1659, että hänen lankonsa kupariseppä Klas von Dahlen oli myynyt heidän

Asiakirjoihin naisten – kuten Elisabetin – työ jäi lähinnä vain silloin, kun siihen liittyi piirteitä, jotka johtivat oikeuskäsittelyyn. Miehen työ oli lakien tiukasti säätelemää ja pääsääntöisesti muodollisen koulutuksen vaativa tehtävä. Miehelle tämä merkitsi yleensä elinikäistä uraa, joka toi yhteiskunnallista valtaa ja arvonantoa. Tätä työtä harjoitettiin miesyhteisön puitteissa ja se dokumentoitiin hyvin.⁶⁹²

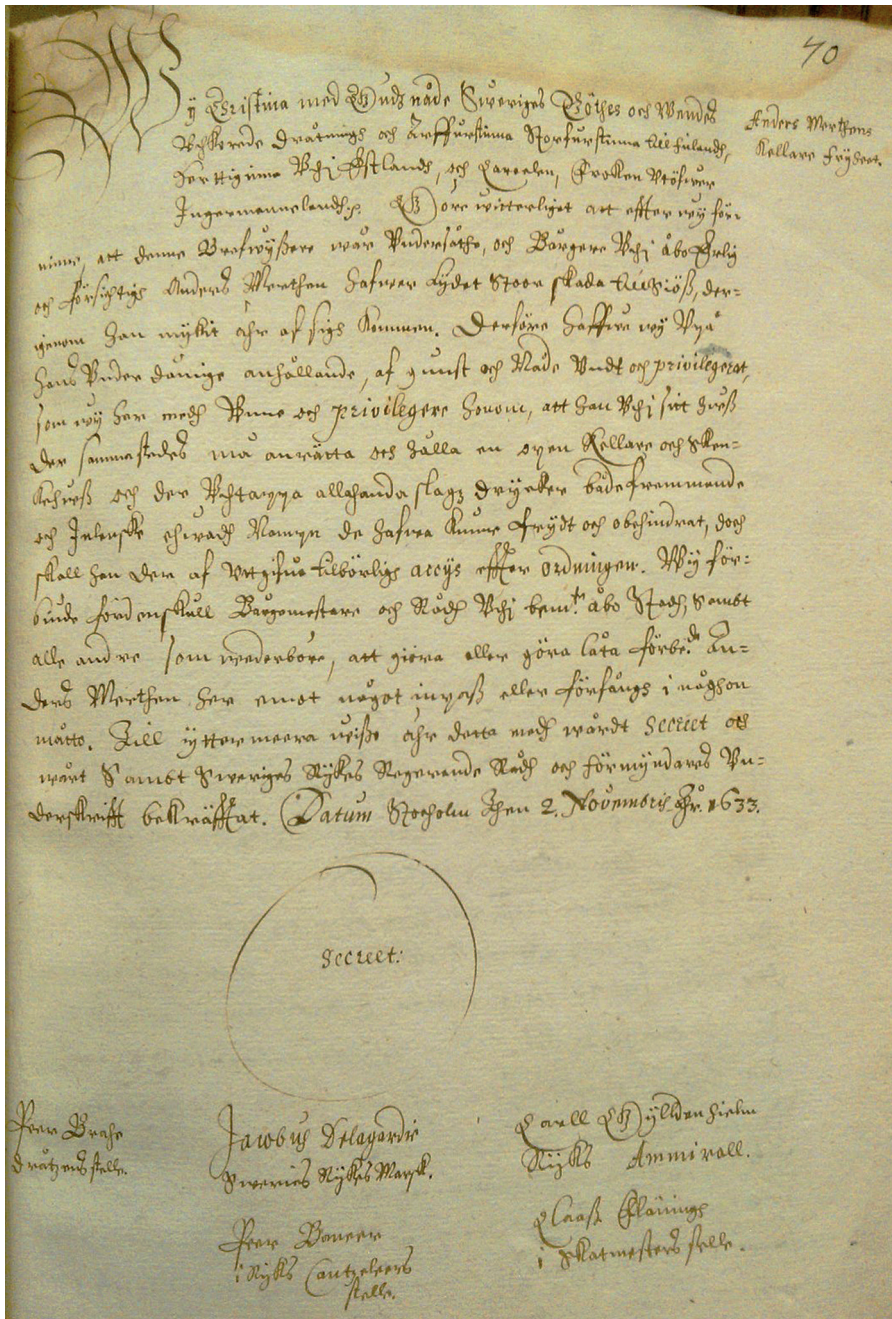
Kauppias Anders Merthenin ja hänen vaimonsa Karin Gerdnerin tapaus osoittaa selvästi, että hankittu taloudellinen asema oli hiuskarvan varassa yhteiskunnan turvaverkkojen ollessa vielä kehittymättömiä. Yritteliäs perhe saattoi koota uuden omaisuuden useasta eri lähteestä, kuten Merthenin paris-kunta. Merthen ilmoitti menettäneensä vuosina 1629 ja 1630 haaksirikoissa omaisuuttaan yli 22 000 riikintaalarin arvosta. Samalla hän oli jäänyt suureen velkaan kruunulle lastien tullimaksuista ja lisensseistä. Hän ilmoitti maksaneensa uransa aikana kruunulle yli 150 000 ruotsalaista taalaria kaupankäynnistään. Siksi hän katsoi, ettei voinut enää harjoittaa elinkeinoaan. Merthen anoi, että hänen sallittaisiin pitää talossaan avointa krouvia, sillä Turussa oli ennestään ainoastaan yksi kaupunginkellari. Tällä keinolla hän toivoi vielä pääsevänsä jaloilleen. Lisäksi hän pyysi, että saisi tuoda kaupunkiin tuonti-verosta vapaana joitakin lyypekkiläistä olutta, Reinin, Ranskan ja Espanjan viinejä sekä paloviinaa ja viinietikkaa. Anders Merthen sai perheelleen kuningatari Kristiinan nimissä kellarivapauden vuonna 1634.⁶⁹³

Merthen vaimoineen ei hoitanut kellariaan ainakaan jatkuvasti itse, vaan vuokrasi sen oikeudet toisille. Toukokuussa 1648 kellari luovutettiin vuoden ajaksi Thomas Hervielle. Merthen itse toimitti Hervielle ne juomat, joita tämän tuli anniskella krouvissa. Helmikuuhun 1650 mennessä Hervieltä oli jäänyt

appivanhempiansa kupariseppämestari Ingelbrecht Kopparslagaren ja tämän vaimon Anna Ingemarsdotterin talon krouvinpitäjä vaimo Elisabet Märtensdotterille; TKA, TRO BI a 29, 28.3.1659, 192; Kotivuori 2005: *Tomas Salcherus*. (haettu 29.10.2014); Nallinmaa-Luoto 1973, 41; Ranta 1975, 869. Märten Sigfridsson Salko toimi kämnerinä vuonna 1631 ja raatimiehenä vuosina 1628–1635 sekä pormestarina vuosina 1635–1650 kuolemaansa saakka; KA I KO a:5, Piikkiön kihlakunta, Sauvon käräjät 25.–26.10.1647, 227–227v. Edesmenneen Märten Salkon pojan Thomas Martinin valtuutettu vaati tämän äidin edesmenneen Valborg Henrikdotterin perintöä Hädbölen Thomas Henrikssonilta. Hän kuitenkin osoitti maksaneensa jo Märten Salkolle 110 taalaria ja erinäisiä tavaroita; Fontell 1887, 100, 184–187.

692 KA z:178, TKO 31.5.1654, 41. Naisten työ esiintyy lähteissä usein vain sivuosassa. Esimerkiksi vuonna 1654 Wellam Knapmakare pahoinpiteli Kirstin Sömmerskan tyttärenpoikaa Joachim Hermanssonia; Gowing 2005, 131; Vainio-Korhonen 2001, 191.

693 RA, Städens acta 83. Städens Akter, Åbo 2. Strödda aktstycken. Anders Merthen valtaneuvostolle 27.9.1633, sp; RA, Riksregistratur 2.11.1633, 1169; TKA, TRO BI a 6, 7.5.1634, 70.

Kuningatar Kristiinan holhoojahallituksen kellarilupa Merthenille oli uusi alku kovia kokeneelle perheelle, ja se loi perustan Karin Gerdnerin myöhemmälle luvalle jatkaa ja kehittää anniskeluliikettään. Pariskunnan hallitukselle osoittamat anomukset kertovat siitä, että yksittäiset porvaristoon kuuluneet henkilöt eivät arkailleet hakea itselleen etuja valtakunnan hallitsijalta ja hallitukselta. Lähde TKA, TRO Bla 6, 7.5.1634, 70. Kuva Veli Pekka Toropainen 2016.

maksamatta jo lähes 2400 kuparitaalarin arvosta hänelle toimitettuja juomia.⁶⁹⁴ Marraskuussa 1660 mainitaan kämnerinoikeudessa Anders Merthenin kellaripalvelija Jonas Svensson.⁶⁹⁵ Hänet mainitaan myös vuoden 1661 henkikirjassa. Hän asui vaimonsa Karinin ja piikansa kanssa samalla tontilla Luostarikorttelissa Merthenin kanssa, mutta omassa ruokakunnassaan.⁶⁹⁶ Tämä esimerkki osoittaa sen, että johtavan porvariston jäsenet, jotka olivat saaneet anniskeluoikeudet, eivät suinkaan olleet aina itse tiskin takana, vaan he käyttivät palkkaamiaan krouvin hoitajia. Joistakin oikeusjutuista kuitenkin ilmenee, että porvarispariskunta saattoi anniskella kellarissaan myös itse.

Anders Merthenin valtuutettu esitti lokakuussa 1655 päämiehensä kirjeen kämnerinoikeudelle. Sen mukaan eräs kauppias oli hyökännyt Merthenin vaimon Karin Gerdnerin kimppuun tämän mentyä perimään häneltä maksua kellarissa kuluttamistaan juomista. Kauppias oli ensin temmannut vaimon kädestä lautapelin ja haukkunut sitten tätä *huoraksi ja kevytkenkäiseksi ihmisiksi*. Seuraavaksi hän oli särkenyt puisen puolituopin. Kun vaimo oli rauhallisesti pyytänyt häntä hillitsemään itsensä, oli kauppias toivottanut tuhat pirua vaimon kimppuun ja rikkonut kaksi tinatuoppia. Seuraavaksi hän oli särkenyt painetun lautapelin molemmat puolikkaat ja vienyt ne mennessään. Kauppias oli vielä yrittänyt pihalta sisään, mutta vaimo oli lukinnut oven. Tällöin räyhääjä oli rikkonut avaimen ja ikkunoita. Kun vaimo oli onnistunut pakenemaan naapurinsa taloon, oli riehunta jatkunut kellarituvan ikkunoiden rikkomisella.⁶⁹⁷

Merthen kertoi saman vuoden joulukuussa, kuinka kaksi raumalaista asiakasta oli tullut illalla kello yhdeksän hänen ja hänen vaimonsa Karinin luo kellarisiin. Merthen oli toivottanut heidät tervetulleiksi ja pyytänyt heitä istumaan. Asiakas oli pyytänyt isäntää hakemaan kellarista kannullisen espanjanviiniä. Merthenin palattua humalassa toinen humalaisista asiakkaista oli haukkunut häntä hunsvotiksi. Tämän jälkeen Merthen oli poistunut kamariinsa. Kellarin

694 Fontell 1887, 106–107. Hervie piti vielä vuonna 1658 kellaria, sillä hänen vaimonsa ja kellaripiikansa todistivat ylioppilaiden tapelleen siellä; Ranta 1975, 273–274. Alkoholijuomien kauppa oli merkittävää, sillä vuonna 1637 Suomeen tuoduista ulkomaisista alkoholijuomista 58 prosenttia tuotiin Turkuun. Kun Merthen saattoi myydä juomia myös krouvinsa ulkopuolelle, oli niiden tuotto huomattava. Kaupungissa juomien kulutuksesta vastasivat aateliset, virkamiehet, papisto ja porvarieliitti. Vuonna 1637 kaupunkiin tuotiin 515 aamia (aami = 60 kannua, kannu = 2,5 litraa) erilaisia viinejä; Toropainen 2006, 183.

695 KA z:180, TKO 9.11.1660, 223.

696 KA 7283, Turun ja Porin läänin toistekirja 1661, 958. Vuonna 1663 kellaripalvelija oli vaihtunut Per Nilssoniin, joka asui myös vaimonsa Elin Sigfridsdotterin ja piikansa kanssa Merthenin tontilla Luostarikorttelissa; KA 7289, Turun ja Porin läänin toistekirja 1663, 939v.

697 KA z:179, TKO 5.10.1655, 39–39v.

toisessa pöydässä oli istunut kaksi turkulaista asiakasta. Toinen raumalaisista oli hakannut nyrkillään pöytään niin, että hänen lasinsa oli mennyt rikki. Tappelun alettua kunnolla käski eräs vieraista palveluspoikaansa noutamaan heidän miekkansa. Pojan tullessa pikkutupaan oli Merthenin vaimo Karin Gerdner kuitenkin ottanut miekat pojalta ja heittänyt ne penkin alle. Isäntä puolestaan lähetti hakemaan kaupungin vartiota ja joutui sitä odotellessaan ottamaan renkinsä kanssa raumalaiselta pois puukon.⁶⁹⁸

Leski Karin Gerdner ja poika Torsten Merthen saivat kellarioikeudet syyskuussa 1667, sillä Anders Merthen oli pitänyt kauan viinikauppaa ja anniskelu-liikettä ja hänen leskensä oli antanut rakentaa sopivat rakennukset suurin kustannuksin. Lisäksi Karin piti poikaansa Torstenia ulkomailla viinikauppaa oppimassa. Leski sai oikeudet eliniäkseen, kunhan piti myynnissä hyviä ja vääräntämättömiä juomia. Oikeuksien myöntäjä valtaneuvosto siis korosti perheen yritykseen uhraamia varoja ja pojan hankkimaa koulutusta, jonka katsottiin hyödyttävän myös valtakuntaa.⁶⁹⁹ Tilanne oli samankaltainen 1600-luvun Englannissa, jossa nainen saattoi saada oikeudet viinin anniskeluun krouvarin leskenä.⁷⁰⁰ Gerdnerin tapaus poikkesi tästä siinä, että perhe oli kouluttanut pojan määrätietoisesti ottamaan liikkeen vastuulleen vanhempiensa jälkeen.

Kun kaupunginkellari vuokrattiin raadilta, antoi vuokraaja sen tavallisesti palkkaamansa kellaripalvelijan hoidettavaksi. Raatimies Henrik Scheffer oli vuokrannut kellarin vuonna 1665 Kristoffer Franckille, joka hoiti anniskelun vuoteen 1669 saakka. Tuolloin raatimiehen leski Elin Thorwöste esitti laskemansa raadille, ja niiden mukaan Franck oli kerännyt kellarimaksuja lähes 5 000 kuparitaalaria liian vähän. Raati kehotti häntä keräämään loput rahat myymästään oluesta, mummasta ja viinistä yhdessä vuokraaja Elin Thorwösten kanssa. Esimerkiksi lesken miehen kirjanpitäjä Märten Hollweck oli jäänyt sinne velkaa 50 kuparitaalaria, joiden raadille maksamisen takuiksi pormestari Johan Scheffer halusi saada kälynsä Elin Thorwösten omaisuutta. Sukulaiset saattoivat siis joutua oikeudessa vastakkain silloin, kun he edustivat virallista instanssia, tässä tapauksessa kaupungin hallintoa.⁷⁰¹

698 KA z:179, TKO 19.12.1655, 55v–56v; Karin Gerdnerin kellarinpidosta myös TKA, TRO Blä 36, 21.5.1667, 242; 16.12.1667, 737–740; Carpelan 1890, 39–44. Karin haudattiin tuomiokirkkoon 16.10.1681.

699 RA, Riksregistratur 16.9.1667, 861–861v; RA, Riksregistratur 7.9.1653, 1749v–1750. Myös kestikievari Albrecht Roskamp vapautettiin kaupungin veroista, koska hän oli käyttänyt kaiken omaisuutensa kaupungin hänelle määräämän kestikievarin asianmukaisiin rakennuksiin ja kellariin; Kallioinen 2000, 127. Turkulaisia kauppiasperheiden poikia koulutettiin ulkomailla jo keskiajalla.

700 Clark 1919, 233–234.

701 TKA, TRO Blä 38, 13.12.1669, 666; 13.12.1669, 746–762; TKA, TRO Blä 32, 24.3.1662, 61–66. Myös raatimies Erik Johansson oli vuokrannut kellaria

Kaikki kaupungissa käytetyt mitta-astiat, myös alkoholijuomien mittaamiseen tarkoitettut, vaaittiin säännöllisesti ja niiden tuli täyttää tarkoin määrätyt vetoisuudet.⁷⁰² Esimerkiksi marraskuussa 1655 sakotettiin Mårten Lambert Skomakaren leskeä Judith Persdotteria siitä, että hän oli anniskellut olutta tarkastamattomilla tuopeilla killan oluttuvassa. Hänelle annettiin 40 marcan uhkasakko vaaita tuoppinsa heti.⁷⁰³ Käsityöläisten yleiskilta vuokrasi kiltatuvan anniskeluoikeudet jollekin jäsenelleen. Mainittu saksalaissyntyinen Mårten Lambertz toimi vuodesta 1624 Turun suutarien ammattikunnan oltermannina. Hänen leskelleen annettiin killan anniskeluoikeudet juuri miehensä asemaan perustuen. Ammattikunnilla oli tapauksessa vahva taipumus pyrkiä turvaamaan mestariensa leskien toimeentulo.⁷⁰⁴

Turun raastuvan- ja kämnerinoikeudessa käsityöläisten yhteenliittymään viitattiin tavallisesti samalla *skrå*, joka tarkoitti esivallan sääntelemää ammatti-

1650-luvulla. Vuonna 1662 hänen leskensä Anna Grelsdotter edusti oikeudessa kaikkia miesvainajansa perillisiä, kun hän ei halunnut hyväksyä kämnerin tuomiota, jossa perilliset tuomittiin maksamaan kaupungin kellarirahoja vuodelta 1655 yhteensä 115 kuparitaalarin verran.

- 702 Rapola 1926, 341. MEK, Caupan asiain Caari, XXVII Lucu: ”Caicki wijnan, Medhen, Saxan olwen eli muidhen juotawitten mitat, pitä ennen merkittämän, cuin nijllä mitataan eli myydhään: Ja otettacoon mijldä, cuin siehen asetettu on, yxi eli caxi mitta, taicka nijn monda, cuin tarwitahan. Älköön myös yxikään mitatco Juomansa, Wijnansa, Mettänsä eli mikä se oliscaan Krusilla eli muulla Mitalla, Muutoin jos ne oikiat, ja muidhen mittain caldhaidhet owat. Tehdhään muutoin, ja tuorelda työldä tule löytyxi, sekä sen cansa yhdhen marcan wahingo tehdhään, Tehtäkään hänen cansansa cuin muidhengin Pettäitten. Soimatahan sitä hänellen, Tehtäköön sen cansa, ninquin Kuningan Caaresa, muista Petoxesta eroitetahan. Teke hän sen cansa wäheemmän wahingota, Käytäköön sen cansa cuin muungin warcaudhen.”
- 703 KA TKO z 179, 9.11.1655, 43; Rapola 1926, 341. MEK, Caupan asiain Caari, XXVIII Lucu: ”Joca wärän mitan wijnan päälle anda, Maxacaa colmet marca raha, – – Medhen wärästä mitasta, maxacaa yhdhen marcan, – – Saxan olwen wärästä mitasta, Maxacaa cuusi Äyriä colmehen osahan. Ruohdhin olwen wärästä mitasta. Maxacaa colmet äyriä...”
- 704 Ranta 1975, 428; Gadd 1991, 47, 259–260; Karlsson Sjögren 1998, 93–94; Lindström 2011, 180–185. Ammattikuntien kiltojen tehtävänä oli koota kaikki saman käsityön harjoittajat killan jäseniksi, jolloin muita voitiin estää harjoittamasta samaa ammattia. Lisäksi killan mestareilta kiellettiin muiden ammattien harjoittaminen. Ammattikunnat valvoivat mestareidensa kilpailua ja jakoivat työtehtävät ja raaka-aineet sekä kisällit näille niin, että kaikille riitti työtä. Ne huolehtivat myös hinta- ja laatukontrollista. Yleensäkin ammattikuntien toiminnassa ilmenevät erityisen selkeästi aikakauden tarkat kollektiiviset ja hierarkkiset säännöt, jotka löivät leimansa esimodernin ajan sosiaaliseen järjestykseen. Miehisuus liittyi niiden toimintaan korostuneesti, sillä naiselle niiden säännöissä oli jätetty vain vähäinen osa. Mestarin tuli olla naimisissa, sillä hänen vaimonsa ja tyttärensä huolehtivat taloudenpidosta ja perheeseen isän alaisuuteen sijoitettujen kisällien ja oppipoikien tarpeista.

kuntaa. Kun Turun raastuvan- tai kämnerinoikeudessa sitten käsiteltiin yksittäisen ammattikuntamestarin tai hänen perheenjäsenensä rikkomuksia toisia ammattikunnan jäseniä vastaan, käyttivät mestarit oikeudessa sanaa *gille* eli kilta. Tällä painotettiin mestareiden yhteenkuuluvuutta omassa killassaan, joka toimi pitkälti keskinäisenä seurusteluna ja juhlintana esivallan ulottumattomissa oman kiltatuvan suojissa. Kilta näyttää olleen myös henkinen tila, jonka jäsenyys oli mestareille myös kunniaan liittyvä käsite. Killassa hoidettiin omia suhteita ja ojennettiin yhteisistä säännöistä poikenneita jäseniä.⁷⁰⁵

Turun kaupantarkastaja syytti marraskuussa 1655 uudelleen leski Judith Persdotteria siitä, että tämä myi killan krouvissa saksalaista, suomalaista ja ruotsalaista olutta liian pienillä tuopeilla ja petti siten asiakkaitaan. Tarkastaja vaati leskelle 400 markan sakkoa Krouvari- ja kestikievarijärjestyksen kuudennen kohdan mukaan. Leski ilmoitti, ettei hänellä enää ollut kyseisiä tuoppeja, vaan hän oli vienyt ne heti vävyllään saatuaan kolmen markan sakon ja 40 markan uhkasakon. Lisäksi hän ilmoitti, että hän oli lainannut kyseiset tuopit yleiskillan oltermannilta anniskellakseen niillä ainoastaan silloin, kun paikalla oli vain kiltaveljiä. Hän ei ollut koskaan myynyt näillä lyypekkiläisillä tuopeilla mitään, ei killassa eikä sen ulkopuolelle. Myymänsä oluen hän anniskeli oikeisiin mitattuihin tuoppeihin. Mikäli ne eivät riittäneet, myi hän olutta oikealla mittakannulla, josta hän kaatoi sitä näihin lyypekkiläisiin tuoppeihin. Kun kyseiset tuopit mitattiin oikeudessa oikealla mittakannulla, todettiin, että kaksi niistä veti puolitoista korttelia liian vähän. Kolmas tuoppi oli valmistettu Tukholmassa ja se veti puoli korttelia liian vähän. Tarkastaja sanoi varoittaneensa vaimo Judithia, ettei hän pitäisi niitä esillä killassa, mutta vaimo kielsi tämän. Killan oltermannin mukaan sillä ei ollut väliä, anniskeltiinko kiltaveljille hieman pienemmillä vai suuremmilla tuopeilla, sillä heiltä ei otettu maksua.⁷⁰⁶

Kiltajärjestelmä ei ollut pelkästään taloudellinen edunvalvontajärjestelmä, vaan sen jäsenet sitoutuivat eliniäkseen yhteisöön ja sen sääntöihin. Käsityölläiset olivat erityisen tarkkoja siitä, etteivät ammattikuntien mestarit tai näiden perheenjäsenet syyllistyneet rikkomuksiin, joista aiheutui tahra koko killan jäsenistölle. Mikäli Judith olisi myynyt juomia liian pienillä mitoilla, olisi hän saattanut koko Turun yleiskiltaan kuuluneet mestarit ja heidän kiltansa

705 TKA TRO BIa 1–BIa 39, 1624–1670, passim; Mitterauer & Sieder 1988, 105; Ojala 2014, 57–62, 110, 170. Ojala käsittelee laajasti Euroopassa käsityölläisten yhteenliittymistä käytettyjä nimityksiä ja niiden merkityseroja sekä kiltoja kokoontumis- ja juhlatiloina.

706 KA TKO z 179, 15.11.1655, 44v–45. Vaimo Judithin tytär oli Maria Märtdensdotter Lambert, Zacharias Guldsmedin vaimo; TKA TRO BIa 26, 13.12.1656, 288; KA TKO z 180, 5.3.1660, 40.

kyseenalaiseen asemaan. Tilannetta pahensi vielä se, että hänet oli valittu tähän tehtävään killan mestareiden toimesta.⁷⁰⁷

Oluenpano ja kapakointi sijoittuivat 1600-luvun porvarisammateissa arvoasteikon keskivaiheille tai alapäähän riippuen siitä, millaiset oikeudet kullakin toiminnan harjoittajalla oli. Erityisesti oluenpano saattoi olla apukeino köyhtyneen johtavan porvariston perheen hätään. Tällöin oikeus annettiin tosin vain lyhyeksi aikaa ja pääsääntöisesti pienille määrille pantavaa ja myytävää olutta. Varsinaiset kaupungin oluenpanijat löytyivät yleensä alemmasta porvaristosta.

Sigfrid Kauhasen leski valitti oikeudelle, että hänen vuokralaisensa Petter Trumbell oli väittänyt hänen olleen luvattomissa suhteissa kahden teinin kanssa, jotka olivat Trumbellin mukaan usein juhlineet lesken luona ja jääneet hänen luokseen yöksi. Tämän vuoksi koulumestari herra Erik oli noutanut pojat lesken luota eräänä aamuna ja hänen taloan oli kutsuttu saarnatuolista porton taloksi. Lesken mukaan pojat olivat hänen oman poikansa koulu- ja huonetovereita.⁷⁰⁸

Elin Kauhasen lailla useat aviovaimot ja naislesket harjoittivat huoneiden vuokraamista siihen kuuluvine sivutoimineen elinkeinonsa turvaamiseksi. Varsinkin naimattomille virkamiehille ja ylioppilaille tarjottiin myös ateriat sekä pyykinpesu ja siivous. Koska vuokrasummat olivat niin pieniä, ettei niillä saanut kunnollista elantoa, syntyi niiden maksamisesta toisinaan riitaa, kun vuokraemäntä halusi rahat jo ennen sovittua päivämäärää. Vuokralainen saatettiin heittää tavaroineen ulos huoneistaan ja asia jouduttiin selvittämään usein raastuvassa.⁷⁰⁹

Eräät johtavaan porvaristoon kuuluvista naisista näyttävät harjoittaneen huoneiden vuokrausta pääelinkeinonaan, sillä heillä mainitaan vuodesta

707 Keskinen 2012, 50; Vainio-Korhonen 2009, 229.

708 KA z:2, TRO 9.6.1632, 3v-4. ”Kom fram för Rätte, S. Sigfredh Kauhais Enckie, Kerande till Petter Trummell hennes gårdz åbo. Swarande, Det han hadhe henne Uchropat och beskylt, med twenne diecknar som hoos henne altijdh hafwe drucket och Panketeredt, och der öfwer Nättren Leget, dedan som Scholemesteren Her Erich igenom Trummelens stemplingar, om en Mårgon bittida sine diecknar igen hemptat hafwer, der igenom som Enckiones huss, af Predico Stolen blef Uchropat för Skiökiö Huss. – – Dertill svarade Kauhais Enckian att samme diechnarna wore hennes sons Her Nielssons Schole och Locobröder, och hafwe derföre haft der deres dagelig omgenge ellies icke.”; Ranta 1975, 870. Sigfrid Mickelsson Kauhanen toimi raati-miehenä vuosina 1614–1619.

709 KA z 172, TKO 2.11.1643, 136v–137; KA z:176, TKO 22.6.1652, 46v–47; TKA, TRO BIa 24, 15.11.1654, 305–309; KA z:179, TKO 26.6.1655, 29; Nallinmaa-Luoto 1973, 10, 12; Ranta 1975, 869, 873.

toiseen vuokralaisia. Tällainen kauppiaan tytär oli Elisabet Ketara, joka oli nuorena ollut palkallisessa palveluksessa pormestarilla ja asunut sitten lankonsa Simon Blomin taloudessa tämän ruoissa. Tultuaan täyteen ikään hän vaati osuuttaan vanhempiensa talosta vuokratukseen sitä omissa nimissään. Ennen kuin tämä toteutui, hänen piti kuitenkin saada osa talosta haltuunsa langoltaan.⁷¹⁰

Yksinäisen naisen määritelmä sopii kokonaan avioliittoa solmimattomien naisten lisäksi niihin nuoriin, lapsuutensa jo taakse jättäneisiin naisiin, jotka odottivat vielä avioliittoon astumista sekä leskiin, jotka olivat jääneet yksin miehensä kuoltua. Euroopassa kokonaan avioliittoa solmimattomien naisten osuus oli vuosien 1250–1800 välisenä aikana paikasta riippuen kymmenestä kahteenkymmeneen prosenttia. Avioliiton ulkopuolelle jääneiden naisten määrä oli Luoteis-Euroopassa suurempi kuin Etelä-Euroopassa ja heidän lukumääränsä kasvoi voimakkaasti 1600-luvulta lähtien erityisesti kaupungeissa. Perheettömiä naisia on tutkittu vain vähän, sillä heidät on vaikea löytää perhettä korostavista lähteistä.⁷¹¹ Tämä pitää paikkansa myös Turussa, kun tarkastellaan vain vähän varallisuutta omistaneita perheettömiä naisia, mutta porvarieliitin perheettömät tyttäret jättivät itsestään hyvinkin paljon jälkiä oikeuspöytäkirjoihin puolustaessaan oikeuttaan omaisuuteensa.

Olof Börgelsson ja kaupunginvouti Sigfrid Johansson lähetettiin Simon Blomin vaimon ja tämän sisarten luo kysymään puuttuvia tontti- ja talonkirjoja sekä testamenttia. Blomin vaimo vastasi, ettei tiennyt niistä mitään ja että Suni Olofsson valehteli aiemmin mainituissa puheissaan. Hänen sisarensakaan eivät sanoneet tietävänsä kirjeistä mitään. Kun samat miehet lähetettiin uudelleen oikeuden määräyksestä heidän luokseen, tuli nuorin siskoista (Elisabet Ketara) heitä vastaan kylmästi hymyillen ja antoi asiapaperit raatimies Olof Börgelssonin käteen sanoen, että hän oli unoh-
tanut aiemmin niiden olemassaolon, mutta että hän oli kuitenkin löytänyt ne kätköistään.⁷¹²

710 TKA, TRO Bla 16, 18.9.1644, 547. Blom vaati kälyltään kuluina tästä asumisesta 230 hopeataalaria.

711 Bennett & Froide 1998, 2–5.

712 KA z:6, TRO 24.3.1636, sp. ”Blef så nu Olof Börgelsson och Sigfred Johansson stadzfogd sende hem till Simon Bloms hustru och hennes systrar, att fråga efter dee andre Tompte och gårdz brefwen, som ännu borta wore, såsom och Testamentz brefwet: Swar igen; Simon Bloms hustru swar för dem, sigh ingen weetschap af dem hafua, och sade, att Suni Olofsson liuger i sitt föreschne tal, så stor som han är; Dee andre två Systrarne sade och nejf för samma bref, och sade sigh ej wetta af dom. Doch när nu samme Männ andre gången kommo till dem efter Rettens befallning, så kom den yngste Systren dom emot medh kalt löije och gaf bete bref medh

Kauppias Pával Ketaran tytär Elisabet asui lähes koko elämänsä naimattomana Tiirikkalankadun varrella sijainneessa Ketaran talossa. Talon toisella puolikkaalla asui hänen sisarensa Anna Ketara miehenä kauppias Simon Blomin kanssa, joka toimi samalla myös Elisabetin holhoojana.⁷¹³ Elisabetin tulot koostuivat talosta saaduista vuokratuloista ja huomattavan perityn pääoman – yli 1 500 riikintaalaria – koroista.⁷¹⁴ Hän sijoitti ilmeisesti voittonsa pienimuotoiseen kauppaan tai antoi rahat lainaksi korkoja vastaan. Ne takasivat hänelle kohtalaisen toimeentulon, sillä esimerkiksi vuonna 1657 hänellä oli varaa matkustaa Riikaan.⁷¹⁵ Elannon hankkiminen ja omien oikeuksien puolustaminen ei kuitenkaan ollut ongelmatonta, sillä lanko Simon Blom tunnettiin Turussa ahneena miehenä. Hänen kanssaan Elisabet oli jatkuviissa kahnauksissa kuolemaansa saakka.

Elisabet antoi haastaa joulukuussa 1641 Blomin vastaamaan hänelle kuuluvasta vuokrasta, joka oli hänen pääasiallisena elantonaan.⁷¹⁶ Blom vastasi aina asuneensa omassa osassaan Ketaran taloa ja pitäneensä toistenkin rakennuksia kunnossa.⁷¹⁷ Koska talosta kuului vain kolmannes Blomille ja hän oli hallinnut sitä yksin 17 vuotta, määräsi oikeus hänet maksamaan Elisabetille kuuluvasta kolmanneksesta vuokrana kymmenen hopeataalaria vuosittain.⁷¹⁸ Pari vuotta myöhemmin Blom valitti puolestaan, että Elisabet oli kerännyt kaikki talosta tulevat vuokratulot, vaikka osa niistä kuului Blomille ja lisäksi Elisabet asui itse osassa taloa.⁷¹⁹

Heinäkuussa 1644 Blom aikoi vuokrata talon asessori Gregorius Sylviukselle. Asessorille lähetettiin sana, ettei hän voinut vuokrata taloa, sillä sisaruksista Margareta ja Elisabet Ketara eivät vielä olleet saaneet perintöosaansa siitä. Elisabet valitti pian, että asessori oli edellisenä päivän uhannut pieksää hänet kauttaaltaan ja taittaa hänen niskansa. Elisabetin mukaan hänellä oli yhtä suuri

Testamentz brefwet Olof Börgellsson Rådmanen i handen, och sade: Ehuru iag desse bref förnekade, som wore af mit minne, så hafwer iagh dem likwäll funnit i mine gömor.”

713 TKA, TRO BIa 17, 25.6.1645, 347; KA 261, Turun tuomiokirkon tili 1608–1615, 49. Pával Ketaran vaimo haudattiin 26.5.1611 kaikilla kelloilla kirkkoon; KA 261, 39v. Ketara itse haudattiin 17.7.1622 kaksinkertaisin soitoin kirkkoon.

714 TKA, TRO BIa 8, 15.3.1636, 36v–37

715 TKA, TRO BIa 27, 13.7.1657, 149–160.

716 TKA, TRO BIa 14, 4.12.1641, 112; Katso vuokrariidasta myös TKA, TRO BIa 14, 6.12.1641, 117; 20.6.1642, 342; 22.6.1642, 347; 25.6.1642, 351; 5.6.1643, 360; 4.7.1642, 366; TKA, TRO BIa 16, 22.7.1644, 461; 30.7.1644, 474; 7.8.1644, 480; 22.8.1644, 483; TKA, TRO BIa 17, 23.4.1645, 246; 28.4.1645, 253; 21.5.1645, 305; 14.6.1645, 334.

717 TKA, TRO BIa 14, 7.7.1642, 374–375.

718 TKA, TRO BIa 14, 9.7.1642, 378.

719 TKA, TRO BIa 16, 26.8.1644, 484; 4.9.1644, 493–494; 14.9.1644, 512.

oikeus isänsä taloon kuin asessorilla. Koska Blom kuitenkin oli isäntä talossa, oli Sylvius solminut hänen kanssaan vuokrasopimuksen ja saanut avaimet. Hän oli korjannut taloa ja kun se oli muuttovalmis, oli Elisabet tullut sinne ja käyttänyt hävytöntä kieltä. Blomin halusi, että Elisabet keräisi itse vuokran hänelle kuuluvalta osalta tonttia, jotta riidoilta vältyttäisiin jatkossa.⁷²⁰

Simon Blom karkotettiin toukokuussa 1645 kaupungista ja hänen tuli poistua ennen auringonlaskua ollakseen koskaan palaamatta takaisin laatimansa häväistyskirjoituksensa vuoksi.⁷²¹ Elisabet käytti tilaisuutta heti hyväkseen ja vaati päästä asumaan kolmannekseen isänsä talosta. Oikeus suostui tähän, mutta kun Elisabet vaati vielä pääsyä isänsä talon pakaritupaan, pyydettiin häntä odottamaan, kunnes vuokralainen kauppias Hans Petri olisi tullut paikalle. Mikäli Elisabet halusi häätää tämän talosta, sai hän vastata yksin koko talon vuokrasta. Toukokuussa 1649 armahdettu ja kaupunkiin palannut Simon Blom valitti Elisabetin vallanneen myös hänen osansa talosta.⁷²²

Vuonna 1652 Blom valitti, että hän oli hallinnut pitkään taloan Tiirikalankadun varrella. Hänen kälynsä Elisabet Ketara oli kuitenkin huudattanut sen itselleen hänen tietämättään. Lisäksi Elisabet oli ottanut taloon vuokralaisia ja kerännyt kaiken vuokran. Elisabet oli myös häätänyt talosta kaikki, jotka olisivat tulleet siihen Blomin ottamina vuokralaisina. Helmikuussa 1653 Blom valitti jälleen, että hän joutui kärsimään päivittäin hankaluutta kälynsä taholta. Talo sai rappeutua Elisabetin hallinnassa. Tämän valtuutettu vastasi, ettei Blom voinut todistaa Elisabetin tehneen niin, vaan että ainoastaan talon katot ja savupiiput olivat huonossa kunnossa. Tämä johtui siitä, ettei Blom halunnut vuokrata taloa kunnollisille ihmisille niin, että vuokrarahoilla sitä olisi voitu korjata kaikkien perillisten hyväksi. Blom oli ottanut taloon sekalaista väkeä ja kuluttanut kaikki vuokrarahat itseensä korjaamatta paikkoja. Lisäksi Elisabet oli hallinnut talosta vain omaa osaansa, ei koko tonttia.⁷²³

720 TKA, TRO BIa 16, 8.7.1644, 428; TKA, TRO BIa 16, 22.7.1644, 458. ”... hade lofwadh basa henne om kringh och bryta halssen sönder på henne. – – dock effter Blomen hade bodt i gården och war domminus att hyra uth...; TKA, TRO BIa 16, 26.8.1644, 484. Elisabet Påvaldotterin valtuutettu Jakob Wilstadius vaati elokuussa 1644, että Blomin tulisi antaa Elisabetille kolmannes tämän isän talosta sekä kamari, jossa tämä voisi asua. Blom vastasi, ettei Elisabet saisi sekä asua talossa että kerätä siitä vuokraa, kuten hän oli nyt tehnyt; TKA, TRO BIa 16, 4.9.1644, 493–494; 14.9.1644, 512.

721 TKA, TRO BIa 17, 21.5.1645, 305.

722 TKA, TRO BIa 17, 25.6.1645, 347; TKA, TRO BIa 17, 30.6.1645, 362; KA z:19, TRO 2.5.1649, 157; 6.10.1649, 324.

723 TKA, TRO BIa 27, 13.7.1657, 168–182. Asiaa käsiteltiin ennen tuomion julistamista 25.10.1652–13.7.1657.

Talo oli lopulta vuokrattu Sylviuksen, jonka oli ollut jätettävä se Elisabetin häirinnän vuoksi. Seuraavana vuonna oli uudelle vuokralaiselle Hans Petrille käynyt samalla tavalla. Kun Elisabet oli karkottanut vuokralaiset, oli Blomin ollut pakko jättää talon avaimet raastupaan. Ne olivat olleet siellä vuoteen 1649 saakka. Blomin osa talosta oli seissyt tyhjillään rappeutumassa ja Elisabet oli polttanut omien rakennustensa tulipesissä hänen uusien rakennustensa kattoja, portaita, lattialankkuja, aitanovia sekä hänen pylväsvuoteensa. Elisabetin mukaan tällaiset syytökset olivat turhia, sillä vuokralaiset olivat itse muuttaneet pois. Asian käsittely keskeytyi maaliskuussa 1653, kun Elisabet matkusti Riikaan ja Blom Tukholmaan, ja siihen palattiin vasta lokakuussa 1656. Saman vuoden joulukuussa Blom esitti laskunsa talon korjauksista. Oikeus tuomitsi Elisabetin maksamaan Blomille talon korjauskustannuksista kolmanneksen. Lopulta kaupunki osti Ketaran talon vuonna 1665 kuolleelta Elisabetilta ja vuonna 1669 kuolleelta Blomilta.⁷²⁴

Naimattomilla naisilla oli yleensä suuremmat mahdollisuudet päättää toimistaan kuin avioliitossa olevilla. Heidän omaisuutensa saattoi olla vähäisempi, mutta he voivat käyttää sitä vapaammin kuin aviovaimot. He olivat holhouksen alaisia ja heidän holhoojistaan riippui, kuinka paljon varoja heillä oli käytettävissään. Holhoojat valvoivat ja pitivät hallussaan myös heidän kiinteää omaisuuttaan ja tämä aiheutti ongelmia myös Elisabet Ketaralle, joka pyrki itsenäiseen taloudelliseen toimintaan.⁷²⁵

Ajatus perhestrategioista kiteytyy siihen, että esimodernissa yhteiskunnassa erillisinä ruokakuntina ja kotitalouksina eläneet sukulais- ja liittolaisperheet muodostivat klaanimaisen verkoston, joka pyrki hallitsemaan epävarmaa tulevaisuutta erilaisin strategioin. Niihin kuuluivat toimintojen erilaistaminen, puskurivarantojen luominen, suojelushteet ja avioliitot sekä kollektiivinen puolustautuminen. Perhestrategioiden sukupuolirakenteisiin ja perheen sisäisiin hierarkioihin sisältyy naisten keskeinen asema. He olivat itse tavaltaan marginaalissa, mutta heidän omaisuudellaan oli tärkeä merkitys sukujen strategioissa. Sukuihin kuului myös naisia, joiden toiveet ja tavoitteet eivät käyneet yksiin perheen päämiehen ratkaisujen kanssa.⁷²⁶

724 TKA, TRO Blä 27, 13.7.1657, 168–182; TKA, TRO Blä 28, 11.5.1658, 117; KA z:36, TRO 6.4.1668, 145; 13.4.1668: 167; TKA, TRO Blä 31, 18.12.1661, 429–433; TKA, TRO Blä 35, 14.3.1666, 72–74; Hausen 1901, 159.

725 Bennett & Froide 1998, 14.

726 Lahtinen 2001a, 112–113; Levi 1992, 77–89; Hausen 1901, 128.

Naisten roolit porvarisammateissa

Kaikki johtavan porvariston naiset eivät osallistuneet aktiivisesti kodin ulkopuolella tapahtuneeseen taloudelliseen toimintaan kuin poikkeustapauksissa. Vaikka naisella olisi ollut siihen oikeus, saattoivat hänen mahdollisuutensa olla rajatut. Suuri lapsikatras ja toistuvat synnytykset ja imettäminen sitoivat äidin tiukasti kotiin. Osa naisista tyytyi varmasti kotiäidin osaan. He eivät pyrkineet kauppaliikkeen johtoon leskinäkään, vaan avioituivat leskeksi jäätyään mahdollisimman pian uudelleen. Voidaan myös olettaa, ettei kaikilla naisilla ollut taitoja, tietoja tai kykyä ja rohkeutta suuren kauppaliikkeen johtamiseen, vaan he halusivat luovuttaa sen hoidon suoraan miehelleen tai pojilleen.

Pitkään toimineet poikkeusyksilöt luovat kuvan aktiivisesta naispuolisesta kaupunkilaisväestöstä. Naisten toimijuutta ei tule kuitenkaan korostaa liikaa, sillä suurin osa aikanaan taloudellisissa kysymyksissä aktiivisesti toimineista naisista teki niin vain pakon edessä tai muutoin poikkeustilanteessa. Tällöin heidän toimintansa rajoittui kertaluontoisuudesta muutamiin kuukausiin tai vuosiin. Usein kyseessä oli porvarisvaimo, joka hoiti perheen asioita miehen poissa ollessa tai leski, joka pyrki säilyttämään toimeentulonsa keräämällä saataviaan tai puolustamalla oikeuttaan asua entisessä talossaan. Lisäksi suurimmassa osassa poimimistani oikeuspöytäkirjojen tapauksista on toimijoina raadin miesten lisäksi kantajina, vastaajina tai todistajina sekä naisia että miehiä.

Naisten harjoittama taloudellinen toiminta kaupankäynnistä purjehdukseen, vuokraemäntänä toimimiseen ja alkoholin anniskeluun oli tarkoitettu pääasiassa perheen tai oman henkilökohtaisen välttämättömän elinkeinon hankkimiseen. Asiakirjoissa mainittu yksittäisten naisten harjoittama taloudellinen toiminta supistuu joihinkin vuosiin. Kaikkea toimintaa ei tosin käsitellä säilyneissä lähteissä, joten se on saattanut jatkua koko avioliiton ajan ja tulee näkyväksi vasta naisen jääty leskeksi. Vaimon toiminta jäi tavallisesti asiakirjoissa aviomiehen varjoon, sillä mies edusti niissä perheenpäänä koko talouttaan. Osa naisista esiintyi avioliiton aikanakin oikeuspöytäkirjoissa hetkellisesti. Näissä tapauksissa aviomies oli usein estynyt hoitamaan juttua oikeudessa ja hänen vaimonsa astui esiin ajaakseen asiaa oma-aloitteisesti tai miehensä tehtävään valtuuttamana.

Suurimmalla osalla johtavan porvariston naisia oli valmiuksia jatkaa talouden menestyksestä harjoittamista miehensä kuoltua. Heidät oli siis luultavasti koulutettu siihen jo lapsesta ja lisäksi he olivat hoitaneet perheen taloudellisia asioita jo miehensä rinnalla saaden omia tehtäviä, joista heidän tuli huolehtia miehen ollessa muissa toimissa. Vain harvoin lesket ilmoittivat oikeudelle, ettei heillä ollut käsitystä edesmenneen miehensä toimista. Useimmat lesket kuitenkin vetäytyivät mieluusti aktiivisesta kaupankäynnistä ja toimivat muilla talouden aloilla. Tähän heille antoivat mahdollisuuden velkojen periminen,

oma talo kaupungissa ja maatila maaseutupitäjässä. Vain harvat lesket vetoivat vanhuuteensa ja raihnaisuuteensa, joka ilmeisesti oli todellista, ja halusivat jäädä syytingille eli eläkkeelle lastensa huolehdittavaksi. Yksi syy kaupasta luopumiseen olikin varmasti juuri se, että lapsille haluttiin antaa mahdollisuus menestyä omassa elämässään perheen varojen turvin.

Edellä esitetyssä saattaa piillä vaara siitä, että naisten todellisen taloudellisen merkityksen määrää vähätellään. Kuten olen esittänyt edellä, käsiteltiin oikeudessa usein porvarisvaimojen ja -leskien harjoittamaan suolakauppaan liittyviä asioita. Näiden oikeustapausten voidaan olettaa olevan vain pieni osa heidän harjoittamastaan todellisesta suolakaupan määrästä. Samalla voidaan todeta, että osa näistä naisista toi Turkuun suolamääriä, joilla he sijoittuivat eniten suolakauppaa käyneiden porvareiden rinnalle. Säilyneessä vuoden 1652 tulliluettelossa ei mainita yhtään naista, joka olisi tuonut tuotteita kaupunkiin, mutta oikeuspöytäkirjojen perusteella heitä oli tasaisesti koko tutkitun ajanjakson. Tämä ristiriita johtui siitä, että tulliluetteloon merkittiin vain ulkomaan kauppapurjehdusta harjoittaneet alukset, joiden rahteihin naiset eivät osallistuneet. Johtavan porvariston naiset toivat sen sijaan Turkuun tärkeää suolaa Tukholmasta, josta Turkuun purjehtineet laivat eivät sisällyneet ulkomaankaupan tulliluetteloihin.

Kaikkien johtavan porvariston perheenjäsenten ei kuitenkaan ollut välttämätöntä työskennellä suoraan esimerkiksi kaupan tai purjehduksen parissa. Vaimo saattoi tuoda perheeseen huomattavan omaisuuden, jota käytettiin kaupankäynnin pääomana. Lisäksi hänen sukunsa ja sen suhteet kauppatuttaviin hyödyttivät hänen uutta perhettään. Itse hän saattoi huolehtia perhetaloudesta, mikä sekin jo sinällään työllisti hänet täysipäiväisesti. Tällaisessa tapauksessa hänen osallistumisestaan kaupankäyntiin ei ole säilynyt merkintöjä lähteissä, mutta tutkijan on ymmärrettävä rivien välistä hänen panoksensa perheelle. Toimijuus tuleekin nähdä kokonaisvaltaisesti.

Kauppias ja ruukinomistaja

Tässä luvussa käsittelen kauppiaana ja rautaruukkien hoitajana toiminutta Elin Sågeria, joka oli aikansa monitoimisin turkulainen nainen. Hänen perhetaustansa ja avioliittonsa sitoivat hänet ulkomaalaistaustaiseen kauppiaskuntaan, josta hän oli ammentanut oppinsa. Miten 1600-luvun jälkipuolen yrittäjäyys näkyy Elin Sågerin toimissa ja ratkaisuisissa? Voidaanko hänet nähdä voimakastahtoisena yksilönä, joka toteutti näkemystään, vai oliko hänen menestyksensä esivallan ja perheen ansiota? Millaisia keinoja Elin Såger käytti perheyriityksensä edistämiseksi?

Rautainen kauppias

Esimodernin ajan Euroopassa syntyi uudentyyppinen kauppias, yrittäjä. Häntä on kuvattu henkilöksi, joka osallistui sekä kauppaan että tuotantoon ja toimi niiden linkkinä. Ruotsin valtakunnassa tämä näkyi selkeimmin vuoritoimen ja ruukkien tuotannossa. Yleensä ulkomaista alkuperää olleet kauppiat hankkivat itselleen osuuksia tai vuokraoikeuksia metallituotteita valmistaviin ruukkeihin. Tuotteensa he laivasivat valtakunnasta omilla tai vuokratuilla laivoilla. Osallistuessaan itse koko tuotannon ja kaupan ketjuun he saattoivat suunnata kauppansa niihin tuotteisiin, joilla oli suurin kysyntä. Samalla he kykenivät nostamaan tuotteiden laatua, vähentämään kustannuksia ja maksimoimaan voiton. Vielä 1600-luvulla nämä ruukinpatruunat, joilla tuli olemaan suuri merkitys Ruotsin valtakunnan taloudelle, olivat kuitenkin ennen kaikkea kauppiaita.⁷²⁷

Yksi heistä oli Elin Såger, joka oli syntynyt johtavaan kauppiasperheeseen Turussa vuonna 1614. Hän on ollut Turun talouselämän kaikkein merkittävimpiä naisia, mutta hän on jäänyt monen muun naisen ja ennen kaikkea lukemattomien miesten varjoon. Osasyynä tähän on ollut keskiajalta periytynyt lainsäädännön sukukeskeisyys, jonka seurauksena 1600-luvun naiset pitivät koko ikänsä oman nimensä. Mikäli häntä olisi kutsuttu miehensä Petter Thorwösten sukunimellä, olisi hänet todennäköisesti yhdistetty paremmin rautaruukkien maailmaan. Lisäksi hänen mainettaan on väritetty jälkikäteen negatiivisin sävyin. Hänet on tulkittu kovaksi ja ahneeksi, sillä hän ei tyytynyt passiiviseen rooliin, vaan pelasti perheensä taloudelliselta tuholta. Hän ei kuitenkaan koonnut uusia rikkauksia, vaan onnistui säilyttämään miehensä jättämän omaisuuden taloudellisesti vaikeina aikoina.⁷²⁸

Elin Sågerin isä Johan Såger – alun perin Sager – oli muuttanut kauppiaksi Turkuun 1590-luvulla Holsteinin Dithmarschenista. Jäätyään vuonna 1610 leskeksi nimeltään tuntemattomaksi jääneestä ensimmäisestä vaimostaan, hän solmi uuden avioliiton Turun johtavaan porvaristoon kuuluneen Petter Plagmanin tyttären Elinin kanssa. Perhe asui Luostarin jokikadun varrella. Elin Såger syntyi tämän avioliiton ensimmäisenä lapsena. Tytär sai isältään ja äidiltään esimerkin siitä, miten omia oikeuksia puolustettiin. Elin Plagman

727 Kallioinen 2000, 200; Stadin 2004, 365–366.

728 Mäkelä-Alitalo 1998: Såger, Elin (1614–1669), ruukinpatrunessa, kauppiaanleski; TKA, TRO BIa 27, 31.1.1657, 11–12. Perheen omaisuus oli huvennut, sillä Petter Thorwöste valitti tammikuussa 1657, että edesmenneen Johan Fechtingin perilliset vaativat kiivaasti häneltä saamisiaan, vaikka hän oli menettänyt suurimman osan omaisuuttaan haaksirikossa ja sen jälkeen vuonna 1656 tapahtuneessa rajussa tulipalossa.

nimittäin puolusti kiivaasti oikeuksiaan raastuvassa sekä saksaksi että ruotiksi. Johan Såger kuoli vuonna 1632, mutta Elin Plagman toimi asiakirjojen mukaan aktiivisesti kuolemaansa vuoteen 1667.⁷²⁹

Elin Såger avioitui joulukuussa 1631 vain paria vuotta aiemmin Lyypekistä Turkuun muuttaneen Petter Thorwösten kanssa. Thorwösten tontti sijaitsi aivan Sågerin tontin läheisyydessä Luostarin Jokikadun varrella ja se oli yksi kaupungin edustavimmista taloista saleineen, seitsemine kamareineen, keittiöineen, leivintupineen ja puoteineen. Avioliitto oli edullinen, sillä Thorwöste sai vaimonsa kautta haltuunsa runsaasti varoja, joiden avulla hän nousi merkittäväksi kauppiaksi ja lopulta ruukinomistajaksi lainattuaan Jakob Wolle vanhemmalle rahaa ja saatuaan täten haltuunsa Fiskarsin, Mustion ja Antskogin ruukit. Elin Sågerin elämässä alkoi uusi kausi vuonna 1659, jolloin hän jäi leskeksi 45-vuotiaana. Tällöin ilmeni, että hänellä oli äitinsä Elin Plagmanin sisu, tarmokkuus ja temperamentti sekä isänsä Johan Sågerin liikemieskyvyt. Hän otti haltuunsa Thorwösten perinnön ja lähti hoitamaan itse sekä Turun kauppuhuonetta että ruukkeja pelastaakseen pesän velkojilta. Perheen taloudellinen asema oli epävarmalla pohjalla, sillä Petter Thorwöste oli keskittänyt toimintansa Fiskarsin ruukkiin ja joutunut ottamaan sitä varten suuren ulkomaisen lainan.⁷³⁰

Elin Såger otti perheen kauppuhuoneen johdon miehensä kuoleman jälkeen vuonna 1659. Tätä ennen sen asioissa oli mainittu vain hänen miehensä. Elin mainitaan ensimmäistä kertaa raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa tammikuussa 1660. Ensimmäinen maininta toisti kaavaa, jonka mukaan johtavan porvariston lesket keräsivät saataviaan velallisilta miehensä kuoleman jälkeen, sillä Elin kertoi antaneensa edesmenneelle Lorentz Bergille asiakirjoja, jotta tämä keräisi niissä mainitut saatavat. Koska hän pelkäsi Bergin lesken kantavan ja kuluttavan saatavat, pyysi hän oikeutta hankkimaan asiakirjat takaisin. Hänen lähettämälleen edustajalle sanottiin, että kämneri ja Elinin palvelija saisivat noutaa asiakirjat leskeltä.⁷³¹ Elinin mies Petter Thorwöste oli toiminut lainanantajana

729 KA 261, Turun tuomiokirkon tili 1608–1615, 25. Johan Sågerin vaimo haudattiin tuomio kirkkoon 25.2.1610 kaksinkertaisilla soittoilla ja 10½ taalarin maksulla; KA 261, Turun tuomiokirkon tili 1608–1615, 72v; KA 261a, Turun tuomiokirkon tili 1618, 13; KA 262, Turun tuomiokirkon tili 1618–1622, 8v, 29v. Perheen lapsia haudattiin kirkkoon 1613, 1617, 1620 ja 1622; Hausen 1901, 164. Elin Plagman haudattiin tuomiokirkkoon 12.5.1667.

730 Maines 2012, 114–118; Mäkelä-Alitalo 1998, Såger, Elin (1614–1669), ruukinpatruunessa, kauppianleski; Nikander 1929, 3–10; Nordström 1962, 95–96. Nordströmin mukaan lamakausi alkoi Turussa jo vuoden 1630 paikkeilla, kun sadot epäonnistuivat ja tervakauppa menetti merkitystään. Tällöin Jakob Wolle löysi uuden ja varmemman tulolähteen ruukkitoiminnasta.

731 TKA, TRO BIa 30, 23.1.1660, 7–8; 15.8.1660, 267; TKA, TRO BIa 31, 18.12.1661,

Tulipalo, joka syttyi porvari Paturin talossa Koulukadun varrella toukokuussa 1656 oli niin raju, että se tuhosi kivitalojen holvatut huonetilat ja kellarit varastoineen. Ihmishenkiäkin menetetettiin ja tulipaloja syttyi vielä kuukauden ajan eri puolilla kaupunkia. Palon jälkeen kaupungin johtavan porvariston perheet siirtyivät maaseudulle tiloilleen asumaan. Ylioppilas Petrus Gyllenius kirjoitti soutaneensa oppilaidensa kanssa isäntänsä tilalle Häppilään palon jälkeen. Myös Pargasin talo Luostarikorttelissa tuhoutui tässä palossa, mutta siitä ei ole säilynyt tietoa, etenikö tuli näitä portaita talon kellarissa olleisiin varastoihin. Lähde Hausen 1882, 234-235. Kuva Elina Helkala 2016.

ja samoin toimi Elinin poika Herman Thorwöste. Elinin omasta mahdollisesta lainaustoiminnasta ei ole säilynyt suoria merkkejä Turusta, mutta on todennäköistä, että myös hän toimi samalla talouden alalla. Ruukeilla lainananto suuntautui työläisille, mutta Turussa kauppiaiden lisäksi myös säätyläisille.⁷³²

Elin pyrki muutenkin järjestämään perheen kaupankäynnin siten, että se olisi jatkunut mahdollisimman kitkattomasti heti hänen miehensä kuoleman jälkeen. Elin kertoi huhtikuussa 1664, kun hän oli jo muuttanut pysyvästi kaupungista Antskogin ruukille, miten hänen miehensä oli käynyt ennen kuolemaansa laajaa kauppaa vävynsä raatimies Abraham Henrik Schefferin kanssa. Thorwöste oli yrittänyt itse saada heidän tilinsä kuntoon ja samoin vaimo heti hautajaisten jälkeen, mutta vävy oli suuttunut tästä ja tilit olivat jääneet tekemättä. Leski oli tullut Turkuun juuri ennen joulun pyhiä 1663 ja ollut kaupungissa kolme viikkoa tyttärensä Margaretan ja vero- ja muonitusmestari Daniel Torsbergin häiden aikaan. Tällä ajalla hän oli ajatellut saada tilit tehdyksi, mutta vävy oli ilmoittanut tulevansa itse ruukille selvittämään niitä. Tätä hän ei ollut kuitenkaan tehnyt. Scheffer esitti laskunsa kaupoista vuodesta 1644 vuoteen 1664. Niiden mukaan anoppi oli hänelle velkaa pääomana runsaat 1 900 taalaria ja korkoina sekä kuluina runsaat kuusi tuhatta taalaria. Tutkittuaan tarkkaan asiakirjat oikeus päätti, että vaimo Elinin oli maksettava vävyllään pääomana runsaat 1 800 taalaria mutta korkoja vävyllä ei myönnetty. Asiassa Eliniä edusti Elias Eekman. Jutun käsittelyn aikana Elin lähetti raadille useita siihen liittyviä kirjeitä, mutta ei näytä itse tulleen paikalle oikeuteen.⁷³³ Elinin viileät välit vävyihin saattoivat juontaa hänen halustaan pitää perheyhteyksensä omissa käsissään. Vävyjen taloudelliset vaatimukset kuolinpesälle heikensivät sen toimintamahdollisuuksia ja kyseenalaistivat Elinin käsiin keskittyneen vallan.

Kesäkuussa 1664 oikeudelle esitettiin Elinin kirje, jossa hän valitti, että hän oli nähnyt harmikseen useista kirjoituksista, kuinka hänen vävynsä oli syyttänyt häntä ja hänen lapsiaan ruukkien huonosta hoidosta. Vaimo kutsui vävynsä ja palvelijansa ruukille näille sopivana ajankohtana, jolloin niiden väitetty huono hoito voitaisiin tutkia. Abraham Henrik Schefferille luettiin hänen anoppinsa kirje, jossa Elin halusi valtuuttaa tyttärensä Annan miehen vuorimestari Johan Danielssonin hoitamaan ruukkien asiakirjat kuntoon. Kun Elin halusi vävynsä Schefferin tulevan ruukille selvittämään asiaa, ilmoitti tämä,

360–364; Elin Sägerin edustajista myös KA z:182, TKO 10.10.1663, 331–332; TKA, TRO Blä 33, 14.11.1663, 670; 19.12.1663, 788–790; TKA, TRO Blä 34, 15.2.1664,

35.

732 Wijkmark 2010, 155–156.

733 TKA, TRO Blä 34, 4.4.1664, 150–155.

ettei halunnut matkustaa sinne, vaan anopin tulisi saapua kaupunkiin asiakirjoineen. Siellä olisi paremmin saatavissa uskottuja miehiä tutkimaan asiakirjat. Anoppi kirjoitti uudelleen raadille ja ilmoitti, ettei hän voinut jättää ruukkia, sillä sen toiminta pysähtyisi ilman hänen läsnäoloaan.⁷³⁴

Edellä mainitut oikeustapaukset liittyivät raudantuotantoon, jonka Elin koki niin tärkeäksi, että hän muutti itse valvomaan sitä. Kaupunkiin jäi kuitenkin tärkeä rautakauppa, sillä ruukkien tuotteita myytiin Turussa ja myös osa raudan laivaamisesta tapahtui kaupungin kautta. Kämnerinoikeus laati elokuussa 1662 laskelmat raatimies Hans Plagmanin ja Herman Thorwösten välillä tämän äidin Elin Sågerin puolesta. Elinin velka Plagmanille oli syntynyt siitä, että raatimies oli rahdannut hänelle rautaa ja lisäksi kuljettanut sitä omilla hevosillaan ruukille. Raatimiehelle puolestaan oli toimitettu rautaa ja nauvoja Elinin ruukilta.⁷³⁵ Herman Thorwöste edusti jälleen seuraavana vuonna äitiään, kun tältä vaadittiin raudan kaupunkiin tuonnista tullimaksuja vuosilta 1660–1661.⁷³⁶

Elinin entinen palvelija Anders Giös valitti huhtikuussa 1664, että hänen entinen työnantajansa vaati häneltä 1 100 kuparitaalaria. Giös oli palvellut vaimo Eliniä vuoden tämän rautapuodissa ja antanut siltä ajalta omasta mielestään oikeat tilit emännälleen. Giös katsoi Elinin loukkaavan kunniaansa epäilemällä hänen toimiansa rehellisyyttä. Koska Elin oli vaatinut maksua Giösin takaajalta, oli tämä joutunut kutsumaan Giösin Upsalasta, jonne tämä oli asettunut. Oikeus totesi lopulta velan vähäiseksi, mutta Elin joutui korvaamaan Giösille kaksinkertaisen summan matka- ja oikeudenkäyntikuluina.⁷³⁷ Myös Turun rautapuotia oli syytä valvoa, sillä siltäkin varastettiin rautaa. Siellä säilytettävien valmiiden tuotteiden arvo oli huomattava, sillä esimerkiksi vuonna 1669 ruukeilta lotjilla tuoduilla padoilla ja muilla tuotteilla maksettiin 2 000 kuparitaalarin velka.⁷³⁸

Åsa Karlsson Sjögren on todennut väitöstutkimuksessaan Gävlen porvarisnaisten osallistuneen rautakauppaan vasta leskinä. Tällöin he toimivat itsenäisesti tai yhdessä poikiensa kanssa. Elin Såger toimi kyllä yhdessä poikiensa kanssa, mutta pojat olivat selvästi äitinsä määräysvallan alaisia. Leskenä hänellä

734 TKA, TRO Blä 34, 15.6.1664, 295–298. ”Anno 1664 den 23 Majj, ankom Sahl. Petter Thorwöstens efterlätne änckias dygdesamma hustru Elina Johansdotters Sågers breef, Daterat Antskogh den 12 eiusdem fömählandhe, – – hennes Swärsson Rådhamnen Wäll:a Henrich Schepher – – så frampt bruken emedertijdh icke måtte blifwa aldeles ruinerade och komma i legerwaldh.”

735 KA z:182, TKO 4.8.1662, 181–182.

736 TKA, TRO Blä 33, 14.3.1663, 115–119.

737 TKA, TRO Blä 34, 4.4.1664, 146–150.

738 KA z:183, TKO 15.3.1664, 78–79; TKA, TRO Blä 35, 29.1.1666, 12–15; TKA, TRO Blä 38, 24.9.1669, 499.

oli mahdollisuus olla osakkaana perheen yhtiössä, joka tuotti ja myi rautaa.⁷³⁹ Elin Säger kävi vielä ainakin vuonna 1660 Turussa kauppaa, mutta kauppahuoneen toiminta siirtyi pian hänen poikansa Herman Thorwösten hoitoon. Elin esiintyi kuitenkin itse kämnerin- ja raastuvanoikeudessa vielä vuodesta 1661 vuoteen 1668. Pääasiassa hän käytti valtuutettunaan poikaansa Herman Thorwösteä. Myös toinen poika Johan Thorwöste esiintyi oikeudessa kerran yhdessä äitinsä kanssa. Myös Elinin kirjanpitäjä Elias Eekman ajoi emäntänsä asioita. Elin halusi saada tiedon omaisuuden hoidosta ja esimerkiksi vuonna 1664 hän tuli ensin itse oikeuteen, mutta siirsi jatkossa asian hoitamisen Eekmanin harteille.⁷⁴⁰

Historioitsijat ovat usein olettaneet, etteivät naiset osallistuneet juurikaan uuden ajan alussa kansainväliseen kauppaan, joka vaati suuria rahasummia ja oli lisäksi paljon riskialttiimpaa kuin kaupankäynti nykyään. Naisten on katsottu lähinnä tuoneen avioliitollaan perheelle taloudellista ja sosiaalista pääomaa, mutta olleen itse puuttumatta varsinaiseen taloudelliseen toimintaan.⁷⁴¹ Katsantokanta, jossa nainen otti yrityksen hoitaakseen vain pakon sanelemana, on kovin yksioikoinen. Vaimon, joka toi perheeseen suuren summan rahaa ja suhteita, voidaan olettaa itsekkin osallistuneen henkilökohtaisesti ainakin jollakin tasolla perheen yrityksen hoitamiseen miehensä rinnalla. Leski, joka joutui ottamaan yrityksen ohjat käsiinsä kunnes perheen lapset saattoivat jatkaa sitä, ei suinkaan ollut aina kokematon kaupan alalla. Hänellä saattoi olla vuosikymmenten tuomaa kokemusta kaupasta ja kirjanpidosta sekä kauppasuhteiden hoitamisesta ja tavaroiden arvosta.⁷⁴²

Ulkomaankaupan organisaatio muuttui voimakkaasti 1600-luvulla. Perhekeskeisen toiminnan rinnalle syntyivät suuret kauppahuoneet ja kauppakompaniat, jotka laajensivat toiminnan verkostoihin kauppakumppaneineen ja faktoreineen. Perheen ja yksittäisten perheenjäsenten panosta tarvittiin edelleen, mutta se ei enää toiminut kaupankäynnin ytimenä, joka loittooni yksittäisestä perheestä. Naista ei kuitenkaan suljettu tässä tilanteessa yksiselitteisesti kaupankäynnin ulkopuolelle. Suurvalta-ajan loppupuolella käsitys naisen asemasta kaupassa alkoi muuttua, mutta oli vielä käymisprosessissa. Tällöin lesket saattoivat vielä toimia aktiivisesti kaupassa, mutta avioliitossa olevat naiset

739 Karlsson Sjögren 1998, 102.

740 TKA, TRO BIa 34, 19.3.1664, 70; 4.4.1664, 150–155; 15.6.1664, 295–298.

741 Van den Heuvel 2007, 224–225.

742 Van den Heuvel 2007, 225–226. Van den Heuvel on käyttänyt tutkimuksessaan esimerkkinä Amsterdamia kahden sadan vuoden ajalta 1585–1795, sillä sieltä on säilynyt lähteitä tämäntyyppisen tutkimukseen. Muutoin historian tutkijat ovat tutkineet porvarieliitin naisten käymää kauppaa vain lyhyiltä ajanjaksoilta, sillä lähteet eivät yleensä anna mahdollisuutta pidemmän aikajakson tulkintoihin.

vain harvoin. Syntyvän käsityksen mukaan naisten tuli olla aktiivisia kaupan alalla ainoastaan silloin, kun he olivat siihen pakotettuja. Johtavan porvariston naisten oletettiin väistyvän taka-alalle ja tulevan perheen avuksi, mikäli heitä tarvittiin esimerkiksi miehen viipyessä kauppamatkalla ulkomailla.⁷⁴³

Elin Säger esiintyy kauppatoimissa suorastaan päättään pidempänä poikkeuksena turkulaisista porvarisnaisista. Niin kauan kuin perheen yritystoiminta keskittyi yhteen asiaan, esimerkiksi kaupankäyntiin, oli yhden ihmisen tai pariskunnan mahdollista johtaa toimintaa keskitetysti. Kun perhe hankki useita eri toimialoja, kuten laivoja, ruukkeja tai kaivostoimintaa, voidaan puhua kauppahuoneen synnystä. Laajan liiketoiminnan hallinta vaati useita ihmisiä hoitamaan sitä ja tällöin myös tehtävät eriytyivät. Turussa näiden perhekeskeisten kauppaliikkeiden keskeisiksi toimintamuodoiksi tulivat tuontikauppa ja siirtyminen teollisuuden pariin. Elin Säger johti itse perheen yrityksen taloudellista toimintaa, mutta jakoi vastuuta myös pojilleen ja yrityksen palveluksessa olleille henkilöille. Koska äiti ei olisi enää yksin kyennyt hallitsemaan näin laajaa toimintaa tehokkaasti, syntyi perheen toiminnan ympärille hallintaorganisaatioksi kauppahuone. Tätä nimitystä ei tosin käytetty vielä 1600-luvulla, vaan yritys mainittiin joko omistajansa nimellä tai sanalla *hus*. Kauppahuone ilmestyy suomalaisten yritysten yhteyteen vasta 1700-luvun lopulla. Elin Sägerin johtamaa toimintaa voidaan kuitenkin nimittää kauppahuoneeksi, sillä se on vakiintunut termi suomalaisessa historiankirjoituksessa. Varsinaisten kauppahuoneiden syntyessä naiset jäivät joitakin leskiä lukuun ottamatta pois kaupankäynnistä, sillä heidän piirikseen muodostui koti varsinaisen elinkeinonharjoituksen siirtyessä kodista erillään oleviin tiloihin. Perheen naisten merkitys sosiaalisten verkostojen luomisessa sen sijaan säilyi eräänä kauppiaaluokan kulmakivenä.⁷⁴⁴

Vallan tulkinnat on mahdollista määritellä uudelleen niin, että niihin liittyvä naisten toimijuus tulee näkyväksi. Valtaa voidaan tarkastella arjessa toteutettuna ja koettuna suhteena, joka ei ole pelkästään ylhäältä alaspäin suuntautuvaa yksisuuntaista vaikuttamista. Näkökulma sopii varhaismoderniin aikakauteen, jolloin kaikki valta ei tullut esivallan instituutioilta, vaan sitä käyttivät myös kotitaloudet ja suvut. Naiset käyttivät valtaansa kotipiirissä ja myös julkisissa tiloissa. Tätä taustaa vasten Elin Sägerin toimijuus näyttäytyy loogisena osana hänen omaa elämäänsä, eikä pelkästään poikkeuksellisena toimintana miesvallan marginaalissa.⁷⁴⁵

743 Stadin 2004, 257–258.

744 Keskinen 2012, 64–67.

745 Lahtinen 2007, 25.

Elin Sågerin tytär Elin Pettersdotter Thorwöste ei yltänyt taloudellisessa tarmokkuudessa äitinsä tasolle. Jäätyään leskeksi vuonna 1668 raatimies Abraham Henrik Schefferistä hän esiintyi joissakin velkajutuissa perimässä saatavia. Tässä hän toisti äitinsäkin toteuttamaa käytäntöä talouden tasapainottamiseksi miehen kuoleman jälkeen. Suoranaisen velan perimisen lisäksi hän valitti miehensä joutuneen edellisenä vuonna taloudellisesti kannattamattomiin juutti- ja hampukauppoihin venäläisten kanssa. Tällä hän pyrki saamaan raadin huomion kiinnittymään omaan heikentyneeseen taloudelliseen tilaansa.⁷⁴⁶ Elin Thorwösten vetäytyminen aktiivisesta kaupallisesta toiminnasta saattoi johtua useista eri syistä. Hänellä ei kenties ollut samaa vahvaa tahtoa ja yrittämishalua kuin vanhemmillaan tai hän saattoi suuntautua hoitamaan kotiäidin roolia omasta tahdostaan.

Rahteja ja rautalotjia

Turkulaisen lesken voidaan todeta vain yhdessä tapauksessa jatkaneen laivaimista pidemmän ajan miehensä kuoleman jälkeen. Tämän lesken merkitys Turun purjehdukselle tulikin olemaan merkittävä. Kyseessä oli muillakin kaupan aloilla kunnostautunut Elin Såger. Hänen laivaustoimintansa liittyi pääosin ruukkien raaka-aineeseen rautaan ja valmiin takkiraudan sekä patojen ja muiden tuotteiden kuljettamiseen myytäväksi Turun kautta, jossa ne tullattiin ulkomaanvientiä varten. Elin Sågerille oli aivan erityisen tärkeää kyetä järjestämään tuottamansa raakaraudan ja siitä valmistettujen tuotteiden laivaus myyntisatamiin. Hänen omassa palveluksessaan mainitaan useita laivureita ja laivamiehiä. Esimerkiksi heinäkuussa 1662 esitettiin Turun hovioikeuden määräys kuulustella Elinin laivuria Anders Simonssonia, joka oli ajanut emäntänsä laivan karille matkalla Ruotsin Utöstä Antskogin ruukille.⁷⁴⁷

Jo Elin Sågerin mies Petter Thorwöste oli osallistunut valtameripurjehdukseen, sillä hän hankki vuonna 1638 Hollannista lähes 5 900 guldenia maksaneen aluksen, joka teki vielä saman vuonna matkan Hollantiin sieltä kotoisin olleen kipparinsa johdolla. Muutamia vuosia myöhemmin Thorwöstellä oli hallussaan toinenkin suuri laiva *Sanct Johan Döparen* yhdessä lankonsa Petter Sågerin ja Petter Jessenhausenin kanssa. Nämä laivat joutuivat ilmeisesti kruunulle, sillä niitä ei mainita enää vuoden 1642 jälkeen. Thorwöstellä oli

746 TKA, TRO BIa 37, 25.5.1668, 237. ”... dygdesamma...

747 TKA, TRO BIa 32, 21.7.1662, 302–303; KA z:182, TKO 15.4.1663, 135. Elinin Kangasalta kotoisin ollutta laivamies Brusius Jakobssonin taas epäiltiin luvattomasta maakaupasta 1664.

kuitenkin edelleen hallussaan Itämeren purjehdukseen soveltuva kuutto, ja muita samanlaisia oli mahdollista vuokrata.⁷⁴⁸

Elin Sägerin omat laivat eivät aina riittäneet kuljettamaan hänen ruukkinsa tuotteita. Hän turvautui monen muun porvarin lailla laivojen vuokraamiseen. Hän kertoi toukokuussa 1663, että hän joutui tuottamaan ruukeilleen malmia Ruotsin Utöstä suurin kustannuksin. Koska hänellä ei ollut mahdollisuutta ylläpitää tarvittavaa määrää aluksia, oli korkea esivalta antanut hänelle luvan vuokrata niitä mistä parhaiten taisi. Hän esitti asiasta Vuorikollegion maa-herralle lähettämän kirjeen. Säger oli sopinut talvella 1660 vielä maissa olleen raumalaisen Mickel Larssonin kuuton käyttöoikeudesta ja antanut veistää sen valmiiksi kesällä 1661. Hän oli maksanut aluksesta 1 600 kuparitaalaria ja tehnyt sillä malminhakumatkan Utöhön, jonka jälkeen alus oli laitettu talviteloille. Koska yksi matka ei ollut korvannut hänen kulujaan aluksesta, oli hän pyytänyt sen omistajalta lupaa vielä yhteen Ruotsin matkaan. Siellä Mickel Larssonin velkojat, etunenässä lesken oma vävy raatimies Abraham Henrik Scheffer, olivat asettaneet aluksen takavarikkoon. Elin Säger vaatikin vävyltään korvausta laivaan kuluttamistaan varoista.⁷⁴⁹

Elin sai kuuttonsa takaisin, sillä helmikuussa 1664 käsiteltiin asiaa, jonka mukaan Elin Säger oli vuokrannut raumalaisen Mickel Larssonin kuuton malmin kuljettamista varten. Viimeisellä matkalla kuutto oli tullut Utöstä täydessä lastissa Uudenmaan saaristoon. Siellä se oli saanut pohjakosketuksen, mutta ei ollut saanut suurempaa vahinkoa. Vastatuulen vuoksi laiva oli päässyt perille ruukille vasta kahden viikon kuluttua pohjakosketuksesta. Siellä lasti oli purettu. Elin annettiin oikeudessa todistus siitä, ettei hän ollut aiheuttanut laivalle vahinkoa.⁷⁵⁰

Elin Sägerin raudantuotanto merkitsi huomattavia tuloja myös Turun kaupungille, sillä esimerkiksi vuonna 1661 kaupungin kaikista vientituotteista juuri rauta muodosti peräti 39 prosenttia. Pääasiassa tämä rauta tuli Elinin perheen

748 Ranta 1975, 225. Myös Petter Fachtilla oli vuonna 1638 suuri laiva, joka ohitti Juutinrauman tullin. Vuonna 1641 joutuivat laivansa luovuttamaan kruunulle ainakin Hans Mattzen, Petter Hacks, Herman Stamer, Hans Duncansson ja Märten Åhrapää.

749 TKA, TRO BIa 33, 18.5.1663, 278–279. Elin Sägerin nimi on kirjoitettu tässä asiakirjassa useaan kertaan muodossa Elina; Nikander 1929, 15; Nordström 1962, 153–154. Mustion ruukin malmi tuotiin Ojamon kaivoksesta aina 1650-luvun alkuun saakka. Kaivoksen täytyttyä vedellä siirryttiin malmin hankintaan Södermanlandin Utön kaivoksesta. Vaikka Utön malmi oli rautapitoisuudeltaan vähäisempää, ylläpiti Thorwösten perhe kaivoksella esimerkiksi talvikaudella 1658 parhaimmillaan kaivosvoutia ja kolmea kaivosrenkiä, joille toimitettiin ruokatavaroita elannoksi.

750 KA z:183, TKO 22.2.1664, 39–40.

ruukeilta ja vähäisemmässä määrin Karl Billstenin ruukeilta Uudeltamaalta ja se tullattiin Turussa ulkomaanvientiä varten. Vientituotteita olivat rautapadat, naulat, hevosenkengät, tankorauta ja rautapelti yms. Samana vuonna Turun raudanvienti muodosti 99 prosenttia koko Suomen alueen raudan viennistä. Tankorauta täytti kaupungin ulkomaankaupassa sen vajauksen, minkä tervaja viljakaupan taantuminen olivat aiheuttaneet, joten Elin Såger oli huomattava veronmaksaja. Vaikka kaupunki menetti muuten 1680-luvulla otettaan vientiin, säilyi Suomen tankorautakauppa lähes yksinomaan Turun hallussa. Vaikka vientimäärät olivat pudonneet 1660-luvun huippuvuosista, vietiin rautaa 1680-luvulla edelleen lähes 90 tonnia vuosittain.⁷⁵¹

Hyveellinen matroona, vaimo Elin Såger, edesmenneen Petter Thorwösten jälkeensä jättämä leski, on pyytänyt, että me kuulisimme valallisesti Erik Kråka nimistä laivamiestä, jonka piti purjehtia syksyllä 1666 hänen laivallaan Riikaan, mutta joka joutui hakeutumaan myrskyn ja huonon sään vuoksi satamaan Danzigissa. Valan vannottuaan hän todisti kuten seuraa:⁷⁵²

Elin Sågerin purjehduksesta säilyneet oikeustapaukset keskittyvät malmin hankkimiseen Ruotsista. Yksi tapaus kuitenkin kertoo valmiin rautatavarain viennistä ulkomaille. Hyveellinen matroona, vaimo Elin Såger, Petter Thorwösten leski, pyysi oikeutta tutkimaan laivamies Erik Kråkaa, jonka oli pitänyt purjehtia hänen aluksellaan Riikaan syksyllä 1666, mutta joka oli päättänyt myrskyn takia Danzigiin. Hän ja muut laivamiehet olivat tullauttaneet lastinsa Barsundin tulliasemalla ja nostaneet purjeet Jeesuksen nimeen kaksi viikkoa sen jälkeen. He olivat purjehtineet hyvässä säässä noin 16 peninkulmaa. Tämän jälkeen he olivat juuttuneet tyveneeseen kahdeksaksi päiväksi. Kun merivirta oli vienyt heitä minne halusi, eivät he enää tienneet, missä olivat. Tämän jälkeen oli noussut voimakas itätuuli. He olivat vihdoinkin lähestyneet maata ja nähneet kalastajan, joka oli huutanut heidän olevan pois laivareitiltä. Kalastaja oli luvannut saattaa heidät Sandhamniin, joka oli ollut hänen mukaansa kahdeksan peninkulman päässä. Koska laivalla ei pystynyt luoviimaan, oli miehistö päättänyt purjehtia lähemmäs maata. Yksi mies oli ollut

751 Ranta 1975, 243, 246, 264–265.

752 KA z:185, TKO 12.5.1668, 112–116. ”Emedhan som dygdesama Matrona, Hustro Elin Såger, Sahl. Petter Törwösten Effterläten Enckia, hafr. ansöcht, det wij Eedeligen afhöra skolle een Bäätzmn, bedh Erich Kråcka, huilcken på hennes Skuuta 666 om hösten till Rijga Segla skulle, och sedhan förmedeelst Storm och owädher nögdades söckia hamn till Dantzig. Så är denne effter aflagden Eedh hans bekenelse som föllier:”

fokkamastossa tarkkailemassa karikkoja. He olivat purjehtineet sinä päivänä vielä kahdeksan peninkulmaa ennen ankkurin heittämistä. Tämän jälkeen sää oli muuttunut myrskyiseksi ja he olivat ajelehtineet neljä päivää.⁷⁵³

Ankarien olosuhteiden vuoksi he eivät olleet jaksaneet varpata ankkurilla. Myrskyn tyynnyttyä miehistö oli päässyt Turusta Tukholmaan johtavalle laiva-väylälle. Siellä he olivat nähneet turkulaisten alusten purjehtivan ohi, mutta eivät olleet jaksaneet varpata itseään väylälle, vaan heidän oli ollut pakko keskeyttää matkansa Sandhamniin. Kahdeksan päivän kuluttua laiva liittyi kruunun aluksiin, joilla oli myös matka Riikaan. Pian oli kuitenkin noussut myrsky ja tullut sellainen merisavu, että he olivat vaivoin erottaneet edessään kulkevan laivan. Purjeet oli koottu perämiehen pelätessä Calmarin rantaa, sillä tuuli oli ajanut heitä sinne päin. Myrsky oli laantunut illalla ja tuuli kääntynyt läntiseksi. Laiva pääsi Gotlannin Visbyn satamaan, jossa laskettiin ankkuri. Siellä miehistön emännän poika Herman Thorwöste, joka oli ollut mukana matkalla, oli halunnut myydä rautalastin, koska laiva vuosi niin pahasti. Perämies oli ilmoittanut, ettei Visbyssä ostettu rautaa, sillä siellä oli oma ruukki. Thorwöste oli kysynyt tällöin, oliko Lyypekkiin pitkä matka, sillä rauta oli tullattu ulos valtakunnasta ja heillä oli passit. Perämiehen mukaan matka oli pitkä, mutta Jumala auttaisi heidät paremmin Danzigiin, joka oli lähempänä. Matkalla sinne he olivat joutuneet kolmeksi päiväksi tyveneen Gotlannin eteläkärjessä, mutta sen jälkeen Herra oli antanut heille hyvän tuulen, niin että he saavuttivat Danzigin yössä ja päivässä. Eräs Norrbottenista ollut laivamies karkasi silloin laivasta. Thorwöste aikoi purjehtia aluksella takaisin ruukille, mutta Erik Kråka oli noussut Gotlannin maaherra Jakob Cronanderin laivaan. Molemmat laivat purjehtivat Barsundiin tullattavaksi ja sieltä Elinin alus jatkoi ruukille, jossa se purettiin tullimiesten läsnä ollessa. Näin tämä matka oli päättynyt Jeesuksen nimeen.⁷⁵⁴ Tarkka kuvaus osoittaa, että merimatkat olivat vaarallisia ja pahimmillaan kohtalokkaita, sillä yksi Elinin laivoista upposi myrskyssä vuonna 1668.⁷⁵⁵

Seikkailurikas rautalastin myyntimatka paljastaa moni seikkoja. Pienemmissä aluksissa käytettiin vielä 1600-luvulla latinalaispurjeita, joiden avulla oli hankala luovia. Kovalla myrskyllä tai tyvenellä matka keskeytyi, kunnes sää muuttui. Matka paljastaa myös sen tärkeän seikan, että Herman Thorwösten käytännön koulutus kauppiaaksi ei ollut vielä valmis, sillä aluksen perämies tiesi purjehdusreitit mutta myös raudan myyntimahdollisuudet paremmin kuin hän. Äiti oli siis todennäköisesti lähettänyt poikansa oppimaan alaa, kuten hän teki myös oikeudessa ja ruukeilla.

753 KA z:185, TKO 12.5.1668, 112–116.

754 KA z:185, TKO 12.5.1668, 112–116.

755 Mäkelä-Alitalo 1998: Säger, Elin (1614–1669), ruukinpatrunessa, kauppiaanleski.

Rautaruukkien hoitaja

Saman kuun 15. päivänä leski valitti kirjallisesti, että hänen vävynsä yrittää pakottaa hänet tulemaan tänne kaupunkiin palvelijoiheen ja kaikkine ruukkia koskevine kirjoineen ja papereineen, jotta ne voitaisiin tarkastaa. Tämä on kuitenkin leskelle täysin mahdotonta, sillä hänen ruukkinsa raunioituisivat ja menisivät aivan tarviolle, jos hän joutuisi jättämään niiden hoidon.⁷⁵⁶

Elin Såger kuvaili vuonna 1664 asemaansa ruukkiansa Fiskarsin, Mustion ja Antskogin emäntänä sellaiseksi, ettei hän voinut jättää niitä muiden käsiin, vaan hänen oli oltava itse paikalla valvomassa niiden toimintaa. Hänen käsityksensä mukaan vävy, joka halusi hoitaa asioita hänen kanssaan, sai luvan saapua ruukille, vaikka hän olisi halunnut hoitaa tapaamisen Turussa.⁷⁵⁷

Elin Såger oli oikeassa katsoessaan, että ruukkien toiminnasta tuli huolehtia tarkkaan. Eivät laitokset varmaankaan olisi raunioituneet ilman hänen jatkuvaa huolenpitoaan, mutta toistuvat oikeustapaukset osoittavat, että omistajien tulot olisivat päättyneet muiden taskuihin. Rautaa nimittäin katosi jatkuvasti ja Elin oletti seppien myyvän sitä omaan laskuunsa. Vuonna 1659 eräs vasarasepän poika juoksi kertomaan Sågerille, että kaksi seppää oli piilottanut rautatankoja. Elin meni tutkimaan asiaa pajalle, mutta palasi hakemaan kirjurinsa kartanolta. Sepät puolustautuivat sanomalla panneensa raudan vain syrjään. Vuonna 1661 Elin Såger selitti laajasti oikeudelle lähettämässään kirjelmässä sitä, että ulkopuoliset ihmiset pyrkivät käyttämään ruukin pajoja ja työvälineitä oman rautansa takomiseen. Tämä oli ehdottomasti kiellettävä, sillä Elin vaati omaisuutensa rauhoittamista ja turvaamista. Kun syyllinen ei tällä kertaa suostunut vastaamaan, lähetettiin asian käsittely peräti vuorikollegioon.⁷⁵⁸ Maksoiko Elin jotakin ilmiannon tehneelle pojalle, jää arvailujen varaan.

Eräänä huolena Elinillä oli se, että ruukeille ostettiin olutta maaseudun talonpojilta. Kun olut myytiin ruukin työväelle, aiheutti se Elinille tappiota, sillä väki laiskotteli ja poti päätään. Lisäksi olut aiheutti levotonta käytöstä

756 KA z:33, TRO 15.6.1664, 342–345. ”Den 15 Dito beswärade Enckian sig schrifte-ligen öfwer sin SwärSohn, för det han ahnhällit hafwer henne påläggias måtte, sig iempte sine betiente hijt förfoga och alle böcker och handlingar bruket angående hijt med sigh hafwa, på det bete Brukzhandlingar här kunde blifwa öfwersedde. Så emädan detta ähr alldeles omöijeligit för henne, så frampt bruken emedlertijdh icke måtte blifwa alldeles ruinerade och komma i legerwaldh.”

757 KA z:33, TRO 15.6.1664, 342–345.

758 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 8.3.1656, sp; 18.3.1661, sp.

ruukeilla.⁷⁵⁹ Ruukkien sepät ja hiilenpolttajat valittivat maaliskuussa 1656, että he saivat palkastaan vain vähäisen osan rahana ja lopun elintarvikkeina, joista perittiin liian korkea hinta. Ruukkeja perikunnan puolesta hallinneiden Elin Sågerin ja hänen poikansa Johan Thorwösten valtuutettu Elias Eekman onnistui kuitenkin todistamaan, ettei ruokatavaroista ja muusta ollut peritty ylimääristä. Silti ruukintyöläiset olivat velkaantumassa ruukkien omistajille. Vuoden 1659 vuorikäräjillä selvisi, että sepät kävivät laitonta kauppaa Elin Sågerin kauppapuotia hoitaneen puotipojan kanssa. Tämä tapahtui osittain vielä ruukeilta varastetulla raudalla. Seuraavana vuonna ilmeni, että sepät myivät raudan rautalotjien laivamiehille ja ostivat saamillaan rahoilla Sågerin puotipojalta tupakkaa ja muuta tavaraa. Såger vaati rangaistuksia tällaisesta toiminnasta sekä laittoman kaupan kieltämistä. Toisaalta hän pyysi erään vanhan ja ahkeran sepän varkaussakkojen puolittamista.⁷⁶⁰

Ruotsin 1600-luvun talouspolitiikka pyrki suojaamaan ja edistämään yksittäisten toimijoiden varallisuus oikeuksia. Tämä koski niitä henkilöryhmiä, joille kruunu oli antanut etuoikeuden liiketoiminnan harjoittamiseen. Kruunu ulotti näiden oikeuksien turvaamisen yksilötasolle saakka antamalla porvareille monopoliaseman porvarillisten ammattien harjoittamiseen. Tähän ryhmään kuuluivat myös kauppiaat, jotka perustivat rautaruukkeja. Näillä toimilla haluttiin taata ulkomaankauppa, joka tuotti valtakunnalle varallisuutta. Nämä oikeudet tulivat usein ulkomailta siirtyneille kauppiassuvuille, jotka myös kykenivät käyttämään saamiaan oikeuksia mahdollisimman tehokkaasti hyödykseen. Näin Ruotsin ulkomaankauppa ajautui ulkomaisten kauppiaiden käsiin.⁷⁶¹

Elinin yritys oli myös huomattava työllistäjä. Vuorikäräjien pöytäkirja lueteli vuonna 1656 Mustiosta 37, Antskogista 35 ja Fiskarsista kahdeksan työntekijää eli yhteensä 80 palkattua työntekijää.⁷⁶² Seuraavana vuonna Mustiossa oli 39, Antskogissa 37 ja Fiskarsissa 19 vuosipalkkaista työntekijää. Määrä oli noussut edellisvuodesta viidellätoista.⁷⁶³ Vuonna 1662 Elin Sågerin Mustion ruukilla työskenteli kirjuri, kolme vasaraseppää, kolme nippurautaseppää, kolme hiilenpolttajaa, hiilikuski, mylläri ja kaivosrenki. Kaksi muuta kaivos-

759 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin, Fiskarsin, Billnäsin ja Fagervikin vuorikäräjät 11.2.1658, sp.

760 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Billnäsin ja Fagervikin vuorikäräjät 5.3.1656, sp; 8.3.1659, sp; 16.3.1660, sp.

761 Keskinen 2012, 41–43, 48.

762 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 7.–8.3.1656, sp.

763 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Billnäsin ja Fagervikin vuorikäräjät 4.3.1657, sp.

renkiä työskentelivät Lohjan Ojamon kaivoksessa. Kaikkiaan Mustiossa asui 42 henkeä, joista 13 oli palkattu ruukin työvoimaksi. Antskogissa asui kaikkiaan 66 henkeä, joista 33 palkattuna ruukille. Fiskarsissa oli 32 henkeä, joista 17 vuosipalkkaisina. Näistä yksi oli laivuri ja kolme laivamiestä, joiden tehtävänä oli noutaa malmia, jonka kolme Ruotsin Utöhön palkattua kaivosrenkiä oli louhinut. Kaikkiaan palkkalistoilla oli siis 63 henkeä.⁷⁶⁴ Elin Såger palkkasi ruukeilleen suomalaisten työläisten lisäksi myös ulkomaisia mestareita, esimerkiksi syksyllä 1664 palkeentekijän kisällin Ruotsista. Tällä oli mukanaan oltermanninsa todistus siitä, että hän osasi ammattinsa kunnolla. Helmikuussa 1667 palkattiin ranskalainen vasaraseppä ja saksalainen teräseppä.⁷⁶⁵

Ruukkiyhteisön hallitsijana Elin Såger määräsi kirjanpitäjänsä hoitamaan niiden hallinto- ja talousasiat sekä valvomaan työväen toimia. Suomen ruukeilla käsitys näiden pienoisyhteiskuntien toiminnasta meni niin pitkälle, että ruukkien omistajat puhuivat niillä olleesta työvoimasta ruukinväkenään ja työmiehinään. Palkattua työvoimaa käsiteltiin siis kuin ruukinisäntien omaisuutta, joka oli mahdollista vaihtaa toiseen työmieheen, mikäli tämä tuotti pettymyksen. Myös Elin Såger katsoi oikeudekseen rajoittaa ruukkilaisten liikkumista. Ruukkien patriarkaliselle järjestykselle laati säännöt kruunu. Kaikkien ruukinisännän – tässä tapauksessa ruukinemännän – alaisten oli työskenneltävä utterasti ja toteltava työnantajansa. Ruotsin valtakunnan ruukit olivat niitä talouden keskuksia, joissa isännänvallan käytäntöjä hiottiin ja jossa ne vietii pisimmälle. Ruukkiyhteisö muodosti hierarkkisen mikrokosmoksen, joka noudatti yhteiskunnan harmonian ihanteita. Tämä patriarkaalinen malli toteutti 1600-luvun puhdasoppisen ankaria normeja vielä pitkään.⁷⁶⁶

Tämä johti siihen, että useat Elinin ruukeille palkatut henkilöt karkasivat palveluksesta ja veivät mukanaan emäntänsä omaisuutta. Rehellisesti irtisanoutuneet saivat kyllä muuttopassinsa, mutta joutuivat palvelemaan ruukilla niin kauan, että olivat maksaneet velkansa sen omistajalle. Esimerkiksi vuonna 1660 eräs ruukin hiilenajaja sai omasta pyynnöstään matkapassin Tallinnaan. Elin Såger kuitenkin lähetti samalla laivalla matkaan poikansa Petterin ja

764 KA 7974, Uudenmaan ja Hämeen läänin toistekitja 1662, 346–346v, 353v–354; Nordström 1962, 155. Yksittäisistä ruukeista esimerkiksi Mustion palkollisten määrä väheni vuoden 1649 huipusta 91 hengestä jatkuvasti niin, että vuonna 1665 palveluksessa oli vain 28 henkeä; KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 8.3.1659, sp. Ojamon vanha kaivos oli ehtynyt vuonna 1659, mutta uuden kaivoskuilun polttamista kalliin harkittiin, sillä malminetsijät olivat antaneet toivoa sopivan paikan löytymisestä läheltä vanhaa malmisuonta.

765 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 3.3.1665, sp; 26.2.1667, sp; Nikander 1929, 27.

766 Karonen 2002, 258; Vilkkuna 2002, 169–171.

Jakobin sekä lastin rautaa. Hiilenajaja sitoutui valvomaan lastia Tallinnassa, mutta siitä varastettiin silti osa. Hänet määrättiin korvaamaan varastetusta raudasta puoli kippuntaa. Hän pahastui niin, että ilmoitti lähtevänsä ruukilta 27 palvelusvuoden jälkeen. Ensin hänet määrättiin kuitenkin palvelemaan vielä puoli vuotta ja korvaamaan mainittu rautaerä työllään tänä aikana.⁷⁶⁷

Elin Såger pyrki vuonna 1660 rajoittamaan ruukkiensa työläisten lasten liikkumavapautta. Hänen mukaansa näiden tuli pysyä ruukilla ja suorittaa siellä avustavia työtehtäviä. Tämä johtui siitä, että useat ruukkien työläiset olivat velkaantuneet niiden omistajaperheelle ja lasten tuli avustaa velkojen maksamisessa. Mestarit ilmoittivat kuitenkin, ettei näillä lapsilla ollut toivoakaan saada perintöä vanhemmiltaan näiden velkojen tähden, ja siksi heidän tuli saada liikkua vapaasti. Myös vuorimestari oli samaa mieltä, sillä hän piti lasten sitomista ruukkiin laittomana. Lisäksi tällainen menettely olisi vähentänyt ruukeille töihin hakeutuvan väen määrää. Petter Thorwösten perillisten vaateet kumottiin. Elin Sågerin valitus Vuorikollegiolle kuitenkin muutti asian. Mikäli esimerkiksi ruukinrenki halusi jättää työnsä silkasta vastahakoisuudesta, häntä sakotettiin tai hänet voitiin jopa kirjoittaa sotamieheksi.⁷⁶⁸ Vuorikollegio määräsi vuonna 1668, että lasten oli jäätävä ruukille töihin, mutta heidän ei tarvinnut vastata vanhempiensa veloista. Velat saattoivat olla huomattavia, sillä esimerkiksi vuonna 1661 yksi naulasepistä oli velkaa lähes 500 kuparitaalaria. Seppiään Elin Såger vaati maksamaan velkansa joko rahana tai työsuorituksina. Velkojaan hän peri myös Karl Billstenin ruukkilaisilta Billnäsiä, sillä nämä olivat suorittaneet ostoksia velaksi hänen ruukinkaupassaan. Erään sepän leskelle hän antoi osan veloista anteeksi, sillä tällä ei ollut millä maksaa ja lisäksi lesken oli elätettävä pienet lapsensa. Suurimman osan velasta leski joutui kuitenkin maksamaan.⁷⁶⁹

Elin Såger valvoi ruukkilaistensa työtä aktiivisesti. Maaliskuussa 1656 ruukkien työläisten valitettiin olevan laiskoja ja työtään laiminlyöviä niin, etteivät he valmistaneet rautaa työsopimuksessaan mainittuja määriä. Sama toistui vuosina 1659 ja 1660. Vuonna 1661 rautataokset todettiin puolestaan kelvottomiksi, kuten myös tammikuussa 1669 viimeisessä vuorioikeuden istunnossa,

767 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 16.3.1660, sp; 3.3.1665, sp; 26.2.1666, sp.

768 Nordström 1962, 169–170; Vilkkuna 2002, 172.

769 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 16.3.1660, sp; 18.3.1661, sp; 26.2.1667, sp. Elin Sågeria kutsutaan yleensä vuorioikeuden pöytäkirjoissa sanalla *principalinna*, mutta jonkin kerran myös sanalla *bruksförvalterska*; 22.1.1669, sp; Billnäsin ja Fagervikin vuorikäräjät 8.3.1665, sp.

jossa Elin Såger esiintyi ennen kuolemaansa.⁷⁷⁰ Seppien takomat tuotteet eivät aina tyydyttäneet Elin Sågerin laatuvaatimuksia. Vuonna 1662 hänen valtuutettunsa valitti, että taotut uuninpellit ja sahanterät olivat liian paksuja. Myös Mustion hiilenpolttajat laiminlöivät tehtäviään, sillä talvella 1658 he jättivät valmiit hiilet pitkiksi ajoiksi metsään. Elinillä oli huolta myös ruukkiensa ylemmistä palkatuista henkilöistä. Vuonna 1661 hän valitti Mustion kirjurin ajaneen omia etujaan ja käyneen kauppaa Elinin lasten kanssa. Hän kielsi kirjuria enää tekemästä niin tai antamasta mitään Elinin lapsille ilman äidin lupaa. Vastaisuudessa kirjurin tuli ajatella vain emäntänsä etua.⁷⁷¹

Elin Såger tunnettiin ruukeillaan vaativana emäntänä. Tämä näkyi alaisen häneen kohdistamana epäkunnioittavana käytöksenä. Vuoden 1658 tiedon mukaan Antskogin ruukinkartano ja vasarapaja sijaitsivat niin lähellä toisiaan, että Johan Thorwöste lähetti pajalle sanan, että seppien tulisi voidella vesipyörän rattaat ja takoa hiljempaa. Tähän he olivat vastanneet hävyttömyyksillä, joiden käyttö toistuivat myös tulevina vuosina. Vuonna 1661 Elin koki tilanteen perin uhkaavaksi. Hän oli mennyt yhdessä poikansa ja kirjurinsa kanssa tarkastamaan Mustion pajaa, kun sepät olivat käyttäytyneet niin uhkaavasti, että Elin kertoi olleensa onnellinen, että selvisi pajasta hengissä. Kun sepät kielsivät tämän, vakuutti Elin itkien näin todella tapahtuneen. Tuloksena eräs sepistä sai kantaa kuusi tuntia käsirautoja ja toinen istua vangittuna vuorokauden. Tuomio katsottiin vähäiseksi, sillä miehet eivät olleet aiemmin syyllistyneet kapinointiin.⁷⁷²

Elin Sågerin käsitys asemastaan ruukkien hoitajana näkyi myös hänen suhtautumisessaan kruunua edustaneeseen vuorimestariin, joka istui ruukeilla vuorikäräjiä. Elinin aikana vuorimestarina toimi hänen vävyensä Johan Danielsson. Vuonna 1666 Elin nimittäin ilmoitti vävyllään, ettei hänellä ollut tuoda yhtään juttuja oikeuteen, joten tuomarin ei tarvinnut hänen mielestään vaivautua lainkaan paikalle. Vuorimestari noudatti kuitenkin virkansa velvoitteita ja matkusti ruukeille kysymään myös käsityöläisten ja näiden oltermannin mielipidettä asiassa. Tällä kertaa myös he ilmoittivat, ettei heillä ollut tuoda juttuja oikeuteen.⁷⁷³

770 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 7.–8.3.1656, sp; 8.3.1659, sp; 16.3.1660, sp; 18.3.1661, sp; 22.1.1669, sp.

771 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 18.3.1661, sp; 14.2.1662, sp.

772 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin, Fiskarsin, Billnäsin ja Fagervikin vuorikäräjät 11.2.1658, sp; 18.3.1661, sp; Nordström 1962, 164–165.

773 KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Billnäsin ja Fagervikin vuorikäräjät 12.3.1666, sp.

Elin Sägerin toiminta ja saavutukset tunnetaan hyvin. Hän lähetti vuorikollegiolle värikkäitä anomuksia ja kuvasi niissä surkeuttaan. Erityisesti hän syytti kilpailijaansa Karl Billsteniä siitä, että tämä pyrki heikentämään Thorwösten perheen taloudellisia mahdollisuuksia. Taitavilla kirjelmillään Elin Sägerin onnistui saamaan kaikille kolmelle ruukilleen Mustiolle, Antskogille ja Fiskarsille verohelpotuksia vuorikollegiolta ja reduktiokomissiolta, vaikka muuten 1660-luku oli rautateollisuudelle vaikeaa aikaa. Thorwösten omaisuus ei joutunut velkojen haltuun ja ruukit saivat jatkaa toimintaansa. Elin Sägerin torjui päättäväisesti perillistensä vaatimukset kuolinpesän jakamisesta aina vuoteen 1668, jolloin hän lopulta halusi luovuttaa miehensä perinnön näille. Vävyt olivat kuitenkin jo vieraantuneet liiketoiminnasta ja pelkäsivät velkoja, joten Elin Säger joutui anomaan jaon vuorikollegiolta. Osa perillisistä kieltäytyi osallistumasta jakoon, jolloin pojista Johan Thorwöste otti sekä Fiskarsin ja Antskogin ruukit että kaksi kolmannesta veloista ja Petter Thorwöste nuorempi Mustion ja kolmanneksen veloista. Elin Säger itse kuoli elokuussa 1669. Omaisuuden jako todettiin muutaman vuoden kuluttua paikkansa pitämättömäksi, sillä pesän tila oli ollut parempi kuin oli tiedetty.⁷⁷⁴

Kun Elin luovutti ruukit vuonna 1668 pojilleen, asui niillä edelleen runsaasti työväkeä. Antskogissa asuivat Elinin lisäksi hänen lapsensa Johan, Jakob ja Maria Thorwöste sekä kirjanpitäjä Elias Eekman, renkivouti, viisi renkiä, neljä piikaa, paljemestari, räätäli, kaksi hiilikuskia, rakennusmestari, suutari, niittyvahti, profossi (poliisi), piiskuri, kaksi vasaraseppää ja kuusi nippuseppää, perheineen yhteensä 60 henkeä. Fiskarsissa oli muiden ammattimiesten ohella padanvalaja, mylläri ja neljä laivuria. Kaikkiaan ruukilla asui 47 henkiverotettavaa. Mustiossa henkiverotettavia oli 39, joista yksi pastori ja yksi kirjuri. Ruukeilla asui siis Elin Sägerin luovuttaessa ne pojilleen 146 aikuista henkilöä, joista 65 oli palkattuja ja muut heidän perheenjäseniään. Elin Säger oli Ruotsin valtakunnan itäisen osan suurimpia, ellei suurin yksityinen työnantaja. Hänen kaikkien palkkalistoillaan olleiden henkilöiden määrä nousi varovastikin arvioiden 80 henkeen. Tähän lukuun voidaan vielä lisätä hänen maatilojensa työväki.⁷⁷⁵

774 KA 7973, Uudenmaan ja Hämeen läänintilikirja 1662, 204–206. Petter Thorwöste oli saanut hallitsijalta Mustion ruukkinsa toiminnan tueksi 30.10.1647 neljä maatila Norrköpingin päätöksen mukaiseksi rälssiksi Karjaan pitäjästä. Lisäksi hän oli saanut 16.4.1649 Antskogin ruukin alle kuusi tilaa Pohjan pitäjästä ja Per Brahelta 17.6.1650 kaksi tilaa Kiskosta; KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 3.3.1665, sp; Mäkelä-Alitalo 1998, sp; Nikander 1929, 12–13.

775 KA 7970, Uudenmaan ja Hämeen läänin maakirja 1660, 119–120, 130v–133; KA 7991, Uudenmaan ja Hämeen läänin maakirja 1667, 100v–102, 112v–115, 116v–118; Florén 1991, 21, 23–24. Florén on osoittanut, että Ruotsissa Jäderin

Ruukit eivät tulleet toimeen ilman laajoja metsiä, joista saatiin puuta ja hiiltä. Siksi kruunu oli lahjoittanut jo ruukkien aiemmalle omistajalle Jakob Wollelle Pohjasta neljä ja Karjalohjalta 22 tilaa. Antskogin ruukin myötä Wollen verovapaat tilat siirtyivät Petter Thorwösten vuokratiloiksi. Elin Sägerin pojat Johan ja Petter Thorwöste saivat tilojen hallintaan vahvistuksen Kamarikollegiolta 19.7.1669. Myös Orijärven kaivoksen ilmoitettiin vuonna 1667 olevan Antskogin ruukin alla, mutta se oli autiona.⁷⁷⁶

Ruukkien alaisuuteen kuuluneiden talonpoikaistilojen väki oli tiukasti ruukinomistajan ohjissa. Tiloilta vaadittiin hiiltä ja työsuorituksia ruukille. Kun tilojen omistajat saattoivat vielä olla velkaa omistajalle, olivat he käytännössä pakotettuja suorittamaan vaaditut työt. Side ruukkeihin oli niin luja velkasuhteen kautta, että kun Fagervikin ja Billnäsin ruukkien talonpojat veivät tuotteitaan isäntänsä Karl Billstenin ruukkien sijaan Thorwösten perheen omistamille ruukeille 1670-luvulla, selittivät he olevansa niihin jo vanhastaan velkaa. He vetosivat näiden ruukkien patriarkaaliseen suojeluun saadakseen viljaa, jota Billstenin ruukeilla ei ollut antaa. Siten he olivat ajautuneet jo lähelle ruukintyöläisen asemaa.⁷⁷⁷

Perhekeskeinen yrittäjä

Jäädessään leskeksi Elin Säger joutui tilanteeseen, jossa hän oli menettää perheensä elinkeinon. Tilanteen korjaaminen vaati häneltä henkilökohtaisia avuja ja aktiivisuutta, mutta yhtä tärkeänä tekijänä oli Elinin perhetausta ja avioliitto. Sekä kauppakumppanit että esivalta tunsivat hänen vanhempiansa ja aviomiehensä maineen ja toiminnan yritysmaailmassa. He olivat luoneet verkostot laajamittaisia taloudellisia toimiaan varten ja Elin saattoi käyttää niitä ja omaistensa hyvää mainetta yritystoiminnan jatkamiseksi. Maine loi luottamusta, jota myös hän tarvitsi voidakseen käyttää tehokkaasti hyväkseen esivallan tarjoamia mahdollisuuksia yrityksen pelastamiseen. Tämä yhdistettynä henkilökohtaiseen riskinottoon osoitti, että yksilön, naisenkin, oli mahdollista vaikuttaa taloudellisen menestyksen suuntaan.

ruukin työläismiesten perheiden naiset osallistuivat takkiraudan tuotantoon masuunilla jo 1600-luvulla. Heidän tehtävänään oli esimerkiksi malmikivien pilkkominen sopiviksi kappaleiksi. Lisäksi naiset hoitivat osan ruukille tarpeellisista kuljetustehtävistä. Lisäansioita he saivat oluenpanosta ja viinanpoltosta. Tilanne on saattanut olla sama Elin Sägerin ruukeilla, jolloin koko tuotantoon aktiivisesti osallistunut ruukin väki ei näy veroluetteloiden palkatuissa ruokakunnan päissä. Todellisuudessa Elin Sägerin työläisten määrä on siis voinut olla ilmoitettua suurempi.

776 KA 7996, Uudenmaan ja Hämeen läänin toistekirja 1668, 583–584.

777 Vilkuna 2002, 174.

Perheen taloudellinen tilanne vaati Elin Sågerilta nopeita päätöksiä. Hänen käyttämänsä keinot esivallan taivuttelussa osoittavat, että hän tunsi keinot, joilla siihen saattoi vaikuttaa. Vetoaminen valtakunnan etuun taitavasti muotoilluilla anomuksilla korosti juuri kruunun itsensä kauppiaalle asettamia velvollisuuksia. Suomen ruukkitoiminta oli pitkälti Thorwösten perheen käsissä, joten kruunun kannatti tukea yksityisyrittäjää, joka toimi sen hyväksi.

Elin Såger pyrki valvomaan kaikkea perheen omaisuuteen liittyvää toimintaa, mutta hän osasi käyttää myös hyväkseen perheen suurta voimavaraa – kolme äitinsä avuksi koulutettua poikaa. Perheen taloudellinen yritteliäisyys oli niin laaja-alaista, ettei sitä olisi todennäköisesti kyennyt hallitsemaan yksinään kukaan. Myös omaisuuden jakaminen pojille osoitti, että suuren monialaisen yrityksen osittaminen eri toimialoiksi toimi. Pojista Herman otti hoitaakseen Turun kauppahuoneen, johon kuului ruukeilla valmistettujen tuotteiden myyntiin tarkoitettu rautapuoti. Pojista Johan ja Petter jakoivat puolestaan perheen ruukit.

Päättäväisesti toimivat porvarisnaiset

Turussa toimi keskiajalla ja 1500-luvulla aktiivisia naisia kaupan piirissä, kuten Mika Kallioinen on osoittanut aiemmassa tutkimuksessa. Sen sijaan mahtiporvariston naisten toimintaa 1600-luvun Turussa ei ole tarkasteltu aiemmassa tutkimuksessa koko ryhmän näkökulmasta, kuten ei Suomen muiden kaupunkien porvariston naisiakaan. Historiantutkimuksessa on keskitytty Turun kaupungin virallisiin normatiivisiin rakenteisiin ja niihin kuuluneiden miesten toimiin. Silti historioitsija tietää, että porvarisnaiset ovat olleet olemassa ja että heillä on ollut oma roolinsa kaupunkiyhteisössä. Koska heitä ei juuri mainita tutkimuksissa miesten lailla, on jäänyt epäselväksi, miten naiset esiintyvät kaupunkia koskevissa lähteissä ja mikä oli heidän roolinsa niissä sekä perheessä, suvussa ja paikallisyhteisössä.

Esitin tutkimuksen alussa kysymyksen siitä, millainen *ääni* Turun mahtiporvariston naisilla oli kaupungin asiakirjoissa 1600-luvulla. Heidän tutkimisensa olisi miltei mahdotonta, mikäli he eivät olisi esiintyneet oikeudessa ja saaneet hakemuksiaan kirjatuksi pöytäkirjaan. Näin ei kuitenkaan ole, sillä Turun raati käsitteli tutkimusajankohdan aikana satoja porvarieliittiin kuuluneiden naisten ilmoituksia, anomuksia ja valituksia sekä heihin kohdistuneita vaateita. Naisia koskevat oikeustapaukset kertovat myös koko Turun porvariston asemasta, sillä samat lait ja säännöt määrittivät koko mahtiporvariston toimintaa. Turkua on mahdoton kuvitella ilman porvariston naisten omaa asiakirjoissa esiintyvää *ääntä*. He ilmaisivat pöytäkirjojen sivuilla voimakkaasti oman tahtonsa asioiden hoitamiseen ja esittivät näkemyksensä siitä, miten käsittelyssä tulisi edetä, jotta he saisivat ajamassaan asiassa haluamansa lopputuloksen.

Yhteiskunta perustui kuitenkin 1600-luvulla hierarkioihin, jotka määrittivät porvarisnaisten toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet. Heidän asemansa perheessä ja kaupunkiyhteisössä on asetettava näihin rajoihin. Toisaalta miehiset käytännöt rajoittivat naisten mahdollisuuksia toimia vapaasti, mutta toisaalta ne myös antoivat varsinkin porvarisnaisille mahdollisuuden toteuttaa itseään monin eri tavoin. Naisen alisteinen asema miehisissä hierarkioissa rajasi heidän toimijuutensa julkisen päätöksenteon marginaaliin, sillä he eivät

voineet olla osallisina instituutioiden käyttämään valtaan. Lisäksi perhe ja suku olivat hierarkkisia kokonaisuuksia, joissa nainen oli alisteinen miehelle, naimattomana holhoojalleen, aviovaimona miehensä edusmieheydelle ja vasta leskenä vapaa päättämään omasta toiminnastaan.

Turkua koskevat 1600-luvun asiakirjat eivät korosta sukuverkostojen merkitystä naisille. Niiden täytyi kuitenkin olla tärkeitä ainakin avioliittoja solmittaessa ja omaisuutta siirrettäessä. Sen sijaan perheyksikkö korostuu merkittävänä vaikuttajana naisen mahdollisuuksille toteuttaa itseään. Aviomiehet eivät kieltäneet vaimojaan toimimasta kodin ulkopuolella, vaikka porvarisnaisten aktiivinen elämä kului todennäköisesti pääasiassa kodin piirissä. Sellaiset naiset, joilla ei ollut perheenpäänään miestä, joutuivat toimimaan itsenäisesti ja hallitsivat tarvittavat käytännön toimenpiteet. Vaikka naisten toimijuus oli rajoitettua, oli se silti sosiaalisesti ja taloudellisesti merkittävää koko Turun kaupunkiyhteisöä ajatellen.

Porvarisnaisten toimintaa on tarkasteltava toisaalta 1600-luvun tiukasti säädellyn yhteiskunnan puitteissa ja toisaalta yksilöiden, perheiden, sukujen ja paikallisyhteisön noudattamien toimintamallien kautta. Ne olivat toisiaan täydentäviä, mutta käytännössä ideaalikäsitystä joustavampia huomioidessaan yksilön tarpeet ja mahdollisuudet. Koulutuksen saaneet ja taloudellisesti ajattelevat naiset olivat perheelleen hyödyksi siinä missä miehetkin. Sukupuoli ei ollut ainoa kriteeri toimijuuden määrittelemiselle.

Vanhemmassa tutkimuksessa on todettu, etteivät naimattomat porvarisnaiset esiintyneet omaa talouttaan koskevissa oikeusjutuissa, sillä heidän holhoojansa huolehtivat varsinkin heidän kiinteän omaisuutensa hoitamisesta. Naimattomat naiset olivat varhaismodernissa yhteiskunnassa noudatettujen lakien ja normien mukaan täysin alisteisessa asemassa miespuolisille sukulaisilleen tai yhteisönsä määräämille muille holhoojille. Turussa naimattomat porvaristyttäret esiintyvät oikeudessa korostuneen usein, joten ihannekuva holhoojan roolista ei toteutunut. Naimattomille porvarisnaisille sallittiin se tila, jonka he halusivat ottaa valvoessaan taloudellisia etujaan. Jopa niin, ettei heidän holhoojaansa mainita laisinkaan, mikäli he toimivat lakien ja yhteisön sääntöjen puitteissa. Tämä osoittaa porvariyhteisön taipuisuutta jäsentensä etujen valvojana. Vaikka naimattomat naiset toimivat itsenäisesti, olivat he valmiita tuketumaan raadin heille antamaan turvaan niin halutessaan. He tiedostivat oman asemansa mahtiporvariston jäsenenä ja osasivat pyytää yhteisönsä suojelua.

Naimaton nainen saattoi korostaa raadille sitä, että omaisuus, joka koostui esimerkiksi useista maataloista, kaupunkitalosta ja kauppapuodeista sekä pääomasta, kuului hänelle ja että hänellä oli oikeus saada sen tuotot itselleen. Hierarkkisessa yhteisössä hän pyrki saamaan korkeita suojelijoita itselleen. Tähän liittyi yleensä retoriikka, jolla naiset pyrkivät korostamaan asioiden kitkattoman hoitamisen tärkeyttä heidän menestymiselleen. Naiset korostivat

sitä, että he kykenivät itse hoitamaan taloutensa parhaiten. Holhoojan alaisena hän oli puolestaan köyhä, näki nälkää, eli surkeudessa eikä saanut hänelle kuuluvaa elatusta. Raadille ja maaherralle osoitetut valitukset johtivat yleensä naimattomalle naiselle myönteisiin päätöksiin, tosin lain rajoissa. Omaa omaisuuttaan hän ei kuitenkaan voinut saada hallittavakseen virallisesti.

Esimerkiksi Elisabet Wolle osoitti halua päättää itse omasta elämästään. Hän eli koroillaan kuten itse halusi ja viranomaiset joutuivat puuttumaan hänen tuhlailevaan elämäänsä. Hän elätti varoillaan liian suurta palvelijajoukkoa, ja maaherra määräsi hänet vähentämään palveluskuntaansa. Elisabetin holhoojilta saamat rahasummat olisivat riittäneet säädylliseen elämään, joten väitteet hänen tuhlaavaisuudestaan olivat ilmeisesti tosia. Poikkeava käytös ärsytti sukulaisia ja viranomaisia, sillä Elisabet ei pyrkinyt lainkaan noudattamaan sääntöjä, vaan eli koroillaan. Tätä ei katsottu hyvällä, sillä se osoitti välinpitämättömyyttä yhteisön vallitsevia sääntöjä ja toimintatapoja kohtaan, joiden mukaan jokaisen tuli osallistua elinkeinonsa hankkimiseen.

Turkulaiset naimattomat porvarisnaiset olivat aktiivisia toimijoita, joiden omat pyrkimykset korostuvat aikakauden lähteissä. Henkilökohtaisilla ratkaisuillaan ja toimintastrategioillaan he neuvottelivat omille tavoitteilleen edullisia päätöksiä. Strategioihin kuului myös normien rajojen venyttäminen. Naiset saattoivat uhkailla peitetysti viranomaisia, jotka eivät toimineet heidän mielestään riittävän tehokkaasti heidän etujensa puolesta. Kyse ei todennäköisesti kuitenkaan ollut siitä, että he olisivat asettaneet säännöt kyseenalaisiksi, vaan he pyrkivät pikemminkin käyttämään niitä omaksi edukseen omista näkökulmistaan ja lähtökohdistaan.

Uuden ajan alussa porvarisnaisten toimijuus paikantui pääasiassa kotitalouteen. Perheen ja kotitalouden palkollisten huoltaminen, ruokatarvikkeiden ja muun hoivan hankkiminen sekä töiden järjestäminen ja lapsista huolehtiminen riitti täyttämään porvarisemännän päivän. Avioliitto toi porvarisnaiselle taloudellista turvaa ja aseman siinä porvarisyhteisössä, johon hän kuului. Emännänvalta ja äitiys olivat ne valtaa tuovat tukipilarit, joihin hän saattoi perustaa oman asemansa. Vanhemmassa tutkimuksessa on esitetty, että porvarisnaiset siirtyivät kodin ulkopuolisiin tehtäviin vain pakon sanelemina. Porvarisvaimojen toimijuus voi näyttäytyä aikakauden lähteissä juuri tällaisena, mutta lähiluvun kautta kuva naisten toimijuudesta monipuolistuu.

Keskiaikainen kaupunginlaki salli porvarisnaisen käydä myös kauppaa alle äyriin arvoisilla tavaroilla. Rahan arvon muutos olisi sulkenut naiset käytännössä kokonaan pois kaupasta 1600-luvulla. Ensi näkemältä porvarisvaimot esiintyvät vain harvoin kauppatoimissa, joiden rahallinen arvo viittaa laajaan kaupankäyntiin, eikä pelkästään kotitalouden päivittäisiin hankintoihin. Näiden tietojen perusteella aviovaimot antoivat miehensä hoitaa perheen kaupankäynnin ja tyytyivät itse hoitamaan kotitalouden. Näin tietenkin oli, mutta kun vaimot

jäivät leskeksi, paljastuu asiakirjoista tietoja heidän avioliiton aikana harjoittamastaan taloudellisesta toiminnasta. Perheessä puoliset jakoivat tehtävät niin, että ne hyödyttivät sen etua parhaiten. Tähän kuului tarvittaessa myös vaimojen aktiivinen osallistuminen perheen elinkeinon hankkimiseen.

Porvarisnaiset pyrkivät takaamaan toimintamahdollisuutensa tukeutumalla perheidensä ja paikallisyhteisönsä miehiin. Aviomiehen tukea ei nimenomaisesti mainita asiakirjoissa, sillä sitä pidettiin ilmeisesti itsestäänselvyyttenä. Mikäli se mainitaan, on usein kyse miehen asemasta vaimonsa maineen puolustajana. Miehiin tukeutuminen ei tarkoita sitä, etteivät porvarisnaiset olisi toimineet itsenäisesti ja parhaaksi katsomallaan tavalla vaan sitä, että he pyrkivät legitimoimaan toimintansa lain mukaan. Porvarisnaisten keskinäiset verkostot ovat asiakirjoissa lähes näkymättömiä, mutta niihin keskittyvä tarkastelu voi tuoda tulevaisuudessa lisää tietoa epävirallisten verkostojen merkityksestä naisten toimijuudelle.

Emännänvallan kautta myös vaimo saattoi edustaa miestä ja kotitaloutaan esimerkiksi oikeudessa. Tähän hänellä tuli kuitenkin olla miehensä lupa. Tällaiset tapaukset liittyvät usein miehen kauppamatkoihin, jolloin perheen asioita joutui hoitamaan vaimo. Mies ja vaimo rinnastuivat monessa kotitaloutteen liittyvässä asiassa toisiinsa sukupuolesta riippumatta. Kaikkien porvarieliitin perheenjäsenten ei ollut kuitenkaan välttämätöntä työskennellä suoraan esimerkiksi kaupan tai purjehduksen parissa. Vaimo saattoi tuoda perheeseen huomattavan omaisuuden, jota käytettiin kaupankäynnin pääomana. Lisäksi hänen sukunsa ja sen suhteet kauppatuttaviin hyödyttivät hänen uutta perhettään.

Vaikka aviovaimot jäivät usein lähteissä aviomiestensä varjoon, he nousevat niissä kuitenkin esiin hoitamaan perheensä asioita miehen ollessa estyneenä siitä. Tällöin he toimivat samojen kauppakumppaneiden ja ryhmien kanssa kuin miehensä. Tämä tuo esiin heidän asemansa kaupunkiyhteisön eliitissä, joka koostui samoista keskenään avio- ja kauppasuhteissa olleista perheistä. Vaikka vaimot esiintyvät lähteissä harvemmin kuin miehensä, on heidän asemansa perheessä ja yhteisössä silti tulkittavissa heidän perheyhteydestään ja omasta aktiivisesta toiminnastaan. Jo muutamatkin esiintymiskerrat lähteissä osoittavat, että he olivat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta tottuneet toimimaan tarvittaessa elinkeinonsa, paikallisyhteisönsä ja perheensä edellyttämällä tavalla.

Porvaristo hankki elantonsa monin eri keinoin, ja porvarisnaisten toimijuus avartui juuri tästä syystä. Kauppatoimien lisäksi velkojen periminen, purjehdus ja maatilojen hoitaminen avarsivat toimintapiiriä sekä maantieteellisesti että henkisesti. Porvarisnaiset olivat poikkeavassa asemassa verrattuna esimerkiksi talonpoikaissäädyn naisiin, joiden elämänpiiri oli sidottu maahan. Porvarisnaiset kuuluivat usein myös syntyperältään sellaisiin perheisiin,

joilla oli sukulaisuussuhteita ulkomaiseen porvaristoon ja laajempi kokemus maailmasta jatkuvien ulkomaisten yhteyksien kautta. Tämä toi heidän toimitukseensa sellaista osaamista, jota esimerkiksi talonpoikaisnaisten ei ollut mahdollista saavuttaa.

Elinkeinon hankkiminen oli monessa tapauksessa naiselle elämäntilanteen määräämä pakko, mutta voidaanko naisten kodin ulkopuolisen toiminnan katsoa olleen myös keino muokata omaa jokapäiväistä elämää? Kysymys on hankala, sillä oman arjen hallintaan viittaavat tiedot löytyvät usein vain tekstien sivujuonteista. Niistä kuitenkin ilmenee, että naiset liikkuiivat kodin ulkopuolella laajalla maantieteellisellä alalla Pohjanmaalta Itämeren kaupunkeihin. He saattoivat istua itse myymässä tuotteitaan torilla tai matkustaa markkinoille tekemään kauppaa ja keräämään saatavia. Aina porvarieliitin naisten ei tarvinnut poistua kotoaan laajentaakseen kanssakäymistään, vaan kotona saatettiin järjestää juhlat oman piirin jäsenille. Niissä oli mahdollista tuoda esille omaa varallisuutta ja asemaa yhteisössä sekä seurustella vapaammin vertaistensa parissa. Arjessa kotiympyröihin toivat väljyyttä vuokralaiset, ulkomaiset kauppatuttavat ja ylioppilaat, joiden kautta saatiin tuulahdus erilaisesta elämästä.

Suurimmalla osalla johtavan porvariston naisista oli valmiuksia jatkaa taloudellisen toiminnan menestyksestä harjoittamista miehensä kuoltua. Heidät oli siis luultavasti koulutettu siihen jo lapsesta. Esimerkkejä porvaristytöiden valmentamisesta perheen harjoittamaan ammattiin löytyy Länsi-Eurooppaa koskevasta tutkimuskirjallisuudesta eri maista. Lisäksi vaimot olivat hoitaneet perheen taloudellisia asioita jo miehensä rinnalla saaden omia tehtäviä, joista heidän tuli huolehtia miehen ollessa muissa toiminnoissa. Vain harvoin lesket ilmoittivat oikeudelle, ettei heillä ollut käsitystä edesmenneen miehensä toimista. Tutkimuksessa on korostettu leskien aseman uhkia. Tähän viittaa myös se, että useimmat turkulaiset porvarislesket vetäytyivät pian aktiivisesta kaupankäynnistä ja toimivat muilla talouden aloilla. Tähän heille antoivat mahdollisuuden velkojen periminen, oma talo kaupungissa ja maatila maaseutupaikajässä.

Mikäli leski halusi jatkaa elinkeinon harjoittamista, tarjoutui hänelle siihen tilaisuuksia. Leskinaisen oli mahdollista menestyä kauppiana esimerkiksi toimimalla yhteistyössä perheensä kirjanpitäjän kanssa. Usein sama kirjanpitäjä oli palvellut perhettä jo aviomiehen eläessä. Vain pitkään elinkeinoa leskenä harjoittaneet porvarisnaiset käyttivät tällaisia luottopalvelijoita.

Monille leskille riitti se, että he saivat koottua perheen saatavat miehensä kuoleman jälkeen. Tällöin he käyttivät yleensä oikeusistuimissa asianajajaa, eivätkä osallistuneet itse varsinaiseen velkojen keräämiseen. Kauppiasperheisiin syntyneissä naisissa oli sellaisia yksilöitä, jotka toimivat vielä pitkään ja huomattavan aktiivisesti miehensä kuoltua. Tällaisia olivat esimerkiksi Elin Såger ja Ingeborg Gerdner sekä Malin Träll ja Geska Hörnigk. Heillä oli käytössään poikkeuksellisen hyvät ammatinharjoituksen edellytykset. Heistä Elin Såger hallitsi sekä

kaupankäynnin ja ruukkitoiminnan. Hän valvoi henkilökohtaisesti ruukkiensa toimintaa ja selvitti kirjanpitäjänsä tuella niiden tilit. Lisäksi hän kouli poikiaan liikkeen johtoon ja harjoitti näitä rautapuodin hoitamisessa ja rahtien myymisessä. Perheen liiketoiminta oli niin laajaa, että Elin tarvitsi avukseen useita luotettuja henkilöitä, vaikka hän halusikin huolehtia itse yrityksen johtamisesta. Osan vallastaan hän jakoi poikiensa kanssa. Jatkamalla miehensä ammattia Elin Sågerin oli mahdollista varmistaa, että perheen taloudellinen pääoma ja vanhempien tiedot ja taidot siirtyivät perheen pojille.

Porvarisnaisten harjoittama elinkeinonharjoitus oli tavallista ja sallittua. Lähennymme tässä jokapäiväisen elämän asettamia tarpeita ja mahdollisuuksia, joita ei haluttu kieltää yritteliäältä ihmiseltä. Luonnollisesti rajoittavat säännöt tuli ottaa huomioon, mutta muuten hyödyllinen yhteisönsä jäsen oli tervetullut yrittämään myös omaksi edukseen. Tämän tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että naisten toimijuus oli olennainen osa turkulaisen johtavan porvariyhteisön toimintaa ja rakennetta. Naiset eivät toimineet pelkästään hetkellisesti ylimenokauden ajan, kuten esimerkiksi leskien on oletettu toimineen, vaan useat naiset jatkoivat taloudellisesti aktiivista elämää useiden vuosien ajan. Tähän heille antoi tilaisuuden perheen taloudellinen asema. Tärkeitä tekijöitä porvarisnaisten pitkään itsenäisesti jatkamalle taloudelliselle toiminnalle oli heidän saamaansa aiempi kokemus ammatin harjoittamisesta sekä henkilökohtainen halu ja kyvyt jatkaa toimintaa. Kaikilla mahtiporvariston naisilla nämä edellytykset eivät täytyneet.

Pitkään toimineet poikkeusyksilöt luovat kuvan aktiivisesta naispuolisesta kaupunkilaisväestöstä. Naisten toimijuutta ei tule kuitenkaan korostaa liikaa joidenkin yksilöiden perusteellaan, sillä suuri osa asiakirjoissa esiintyvistä kodin ulkopuolella toimineista naisista teki niin todellakin vain pakon edessä tai poikkeustilanteessa. Tällöin heidän toimintansa rajoittui kertaluontoisuudesta muutamiin kuukausiin tai vuosiin kestäneeseen aktiivisuuteen. Se toiminta, mitä asiakirjoihin ei kirjattu, jää tosin näkymättömäksi. Suurin osa porvarisnaisista pyrki saavuttamaan toimillaan hierarkkisten normien mukaisen lopputuloksen, jossa hänen oma ja perheensä asema tuli turvatuksi yhteisön sallimilla tavoilla.

Johtavan porvariston naiset tavoittelivat toimillaan 1600-luvun Turussa monia eri asioita. He pyrkivät vaikuttamaan perheensä menestykseen ja taloudelliseen asemaan käymällä kauppaa, harjoittamalla kauppapurjehdusta, antamalla ja kokoamalla lainoja, hoitamalla kirjeenvaihtoa ja kirjanpitoa, laatimalla anomuksia ja valituksia Tukholman keskusvirastoille, toimimalla ruukin- ja kaivoksenomistajina, vuokraamalla asuin-, kauppa- ja varastotiloja, pitämällä krouvia, hoitamalla maatalojaan, palkkaamalla ja valvomalla työvoimaa, huolehtimalla kotitaloudesta ja sen hankinnoista, kasvattamalla ja opettamalla lapsia sekä huolehtimalla vanhuksista ja sairaista. He osallistuivat naisten väliseen

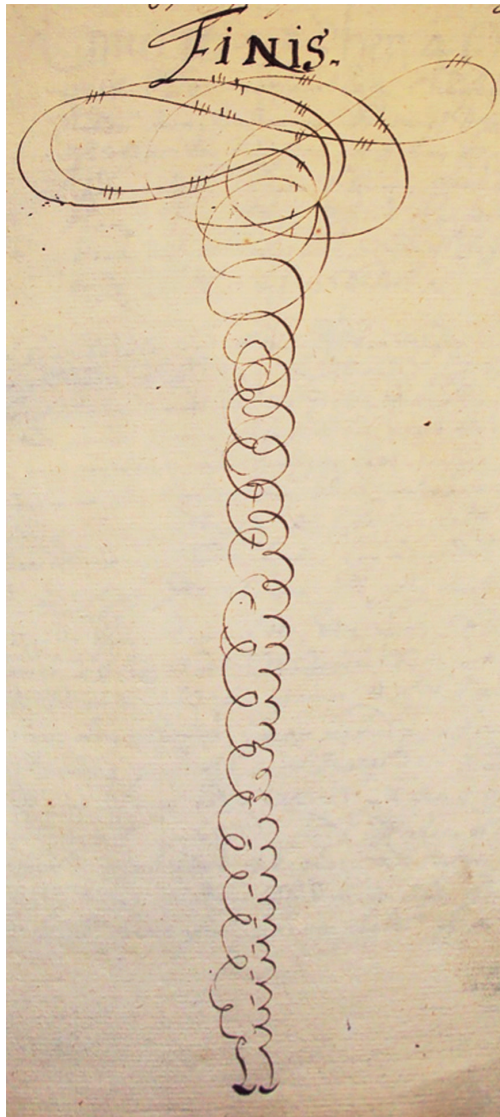
kanssakäymiseen juhlissa, kummeina, ruumiinvalvojisissa, hautajaissaatoissa, myymällä yhdessä torilla tuotteita ja hoitamalla samalla sosiaalisia suhteitaan. He nostivat perheen statusta kaupungissa lahjoittamalla rahaa tuomiokirkon rakennusrahastoon ja ostamalla perhehautoja kirkon lattian alta. Avioliittojen kautta he siirsivät omaisuutta ja perheidensä suhteita uusille yrittäjille, joilla oli tarmoa nostaa perheen sosiaalinen asema vieläkin korkeammalle. Ja perhetään ja sen omaisuutta he puolustivat kaikissa oikeusasteissa sekä kaupungissa että maaseudulla. Asemansa ja emännänvaltansa merkinä heillä eikä heidän aviomiehillään riippuivat talon avaimet avainrenkaassa vyötäröllä.

Taloudellisesti aktiivisten naisten määrä putosi Turun oikeuslähteissä 1660-luvulla, jolloin useat jo edellisillä vuosikymmenillä toimineet naiset kuolivat. Heidän tyttärensä ja lastensa tyttäret eivät enää esiintyneet yhtä aktiivisina talouden vaikuttajina joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Samalla johtavaan porvaristoon luettavien perheiden määrä väheni. Tämä johtui osittain siitä, että Turun kaupankäynti taantui jo 1600-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien ja pysähtyi lähes täysin vuosisadan loppupuolella. Esimerkiksi vielä 1620-luvulla Turku kävi vilkasta Pohjanlahden kauppaa, johon osallistuivat myös johtavien porvarisperheiden naiset. Tämäkin kauppa tyrehtyi Pohjanlahden kaupunkien saatua 1600-luvun puolimaissa oikeuden viedä tuotteensa suoraan Tukholmaan. Laskukaudella naisten voisi olettaa ottaneen aktiivisemmän roolin perheen taloudellisen aseman turvaamisessa, mutta tämä ei näytä koskeneen ainakaan varakkainta porvaristoa. Poikkeuksena on Elin Såger, jonka toiminta pelasti hänen perheensä talouden tiukassa tilanteessa. Naisten aktiivisuuden vähenemiseen vaikutti myös kruunun tiukkeneva kontrolli, oikeuden ammattilaistuminen ja yhä enemmän kaavoihin vakiintunut oikeudenkäyttö, jolloin porvarieliitin naiset jäivät pois oikeuden istunnoista. Tulevan tutkimuksen mielenkiintoisena tehtävänä on selvittää pitääkö naisten passivoituminen todella paikkansa. Toimihan Elin Sågerkin aktiivisesti kuolemaansa saakka vuonna 1669, joten henkilökohtaisilla valinnoilla lienee ollut vaikutusta porvarisnaisten osallistumiseen kodin ulkopuoliseen elämään.

Turkulainen 1600-luvun porvariyhteisö toimi tavalla, joka muistuttaa perimmältään nykypäivän suomalaista yhteiskuntaa – tosin aikansa lakeihin ja tapoihin suhteutettuna. Jokaisella johtavan porvariston jäsenellä, naisella ja miehellä, oli oma oikeutensa käyttää omaisuuttaan ja taitojaan parhaaksi katsomallaan tavalla. Kukaan ei kuitenkaan saanut ylittää sääntöjä. Porvarisnaisilla oli mahdollisuus toteuttaa itseään, mikäli hänen omat taipumuksensa sen sallivat.

Epilogi

Turun kaupungin nimistö-
lautakunta on päättänyt
nimetä uuden Herttuankulman
asuinalueen kävelykadut 1600-
luvun vaikutusvaltaisten por-
varskojen mukaan. Omat ka-
tunsa saavat Elin Säger, Elisabet
Wolle, Karin Hakola ja Malin
Träll.

TKA TRO Blä 18, 1646, Sisällysluette-
lon loppu, sp.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Julkaisematon alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kihlakunnanoikeudet

Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat

Maskun kihlakunta I KO a:1–7, Pöytyän, Raisio-Maarian,

Rymättylän käräjät (1620–1621, 1623–1625, 1627–1643, 1656,
1659, 1661–1662, 1667)

Piikkiön kihlakunta I KO a:1–7, Liedon, Nauvon, Paraisten ja

Piikkiö-Kaarinan käräjät (1623–1631, 1633–1649, 1659)

Läänintilit

Turun ja Porin läänin tilejä

Henkikirja- ja karjaveroluettelo 7164 (1636)

Maa- ja henkikirja 7229 (1646)

Manttaaliluettelo 7218 (1643)

Toistekirja 7241 (1650)

Toistekirja 7267 (1657)

Toistekirja 7283 (1661)

Toistekirja 7289 (1663)

Toistekirja 7299 (1666)

Toistekirja 7307 (1668)

Toistekirja 7314a (1670)

Toistekirja 7332 (1675)

Uudenmaan ja Hämeen läänin tilit

Läänintilikirja 7973 (1662)

Maakirja 7970 (1660)

Maakirja 7991 (1667)

Toistekirja 7974 (1662)

Toistekirja 7987 (1665)

Toistekirja 7996 (1668)

Pergamentti-kokoelma

Turku 188 (1642)

Turku 191 (1644)

- Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (–1809)
 Rauman raastuvanoikeuden tuomiokirjat r:2 (1659)
 Turun kämnerinoikeuden tuomiokirjat z:171–187 (1639–1671)
 Turun raastuvanoikeuden tuomiokirjat z:1–2, z:8, z:11–14, z:16–18,
 z:21–24, z:36, (1623, 1629, 1638, 1641, 1643–1647, 1651, 1653–1655,
 1668)
- Suomen Asutuksen Yleisluettelo (SAY) Kaarina, Lieto, Maaria, Nauvo,
 Parainen, Piikkiö, Raisio ja Rymättylä 1600–1674
- Voudintilit
 Varsinais-Suomen voutikuntien tilejä
 Piikkiön voutikunnan autiotilojen tarkastus 1672a, 1672b (1606)
 Piikkiön voutikunnan maakirja 1698 (1608)
 Yleisiä asiakirjoja
 Halikon ja Piikkiön kihlakuntien tuomiokirja 221 (1600–1601)
 Turun tuomiokirkon tilit 260–264, 266a (1601–1634)
 Vuorihallituksen arkisto
 Vuorikäräjien pöytäkirjat Ca:1 (1656–1764)
- Riksarkivet, Tukholma (RA)*
 Kammararkivet
 Finska cameralia RA 88:3, Tullräkenskaper: Åbo 1607–1638
 Finska cameralia RA 89, Tullräkenskaper: Åbo 1603–1618
 Riksregistraturet (RR) 1631–1667. (TMA Mf RR 40–119)
 Städens Acta RA 82, Åbo 1, Stadsjord, tomter, gator och andra fastighets
 förhållande
 Strödda aktstycken RA 83, Åbo 2, Tullväsendet, Stora sjötullen, Åbo 1652
- Tallinna linna arhiivi (TLA)*
 Toll Ag 1–5, Ausgang, Eingang 1617–1623
- Turun kaupunginarkisto (TKA)*
 Turun maistraatin arkisto
 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat BIa 1–BIa 39 (1624–1670)

Lähdejulkaisut

Bonsdorff von, Carl (1887): Utdrag ur Åbo stads dombok 1626–1632. Bidrag till Åbo stads historia IV. J. Simelii Arfvings Tryckeri, Helsingfors.

Fontell G. A. (1887): Consistorii Academici Aboensis äldre protocoller. Todistuskappaleita Suomen historiaan II. Suomen Historiallinen Seura. Finska Litteratur-Sällskapets Tryckeri, Helsingfors.

Hausen, Reinhold (1882): Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622–1667. Finska Statsarkivet. J. Simelii Arfvings Tryckeri, Helsingfors.

Hausen, Reinhold (1901): Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1634–1700. Bidrag till Åbo stads historia XI–XII. Helsingfors central-tryckeri, Helsingfors.

Hausen, Reinhold (1906): Landshöfdingen Friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen uppptecknade af honom själf. Statsarkivet, Helsingfors.

Kristoffer kuninkaan maanlaki (KKM). Agricola. Suomen historiaverkko. <http://agricola.utu.fi/>. Haettu 12.1.2016.

Rapola, Martti (1926): Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki liitteinen. Suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius. Suomen kielen muistomerkkejä III, 2. SKS, Helsinki.

Ström, Annika (2014): Professor Michael Wexionius Gyldenstolpes brev till sonen Nils 1660–1669. Utgåva av latinsk text med översättning av Annika Ström. Kungl. Handlingar del 37. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Stockholm.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Seppo (1996): Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto. Bibliotheca Historica 12. Suomen Historiallinen Seura. Hakapaino, Helsinki.

Andersson, Gudrun & Ågren, Maria (1996): Kvinnor och egendom under tidig-modern tid – forskningsläge och forskningsstrategier. Scandia. Tidskrift för historisk forskning (Sverige), Vol 62, Nr 1.

Andersson, Gudrun (1998): Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. Akateeminen väitöskirja. Studia Historica Upsaliensia 187. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.

Andersson, Gudrun (2004): Forming the partnership socially and economically: a Swedish local elite, 1650–1770. Teoksessa Maria Ågren and Amy Louise Erickson (eds.) *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900. Women and Gender in the early modern world*. Ashgate, Padstow.

Andersson, Gudrun (2009): Stadens dignitärer. Den lokala elitens status & makt-manifestation I Arboga 1650–1770. Atlantis, Stockholm.

Ariès, Philippe (1960) (Librairie Plon, Paris): *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. Vintage Books. Translated from the French by Robert Baldick. A Division of Random House, New York.

Bennett, Judith M. & Froide, Amy (1998): *A Singular Past. Single Women in the European Past 1250–1800*. Eds. Judith M. Bennett and Amy Froide. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, USA.

Bladh, Christine (2008): *Med främlingarnas ögon. Rodderskor på Stockholms vatten*. Red. Christine Bladh. Monografier utgivna av Stockholms stad 202. Stockholms Förlag, Stockholm.

Bonsdorff, Carl von (1892): Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Bidrag till Åbo stads historia. Andra serien; 2. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum, Helsingfors.

Bonsdorff, Carl von (1894): Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Bidrag till Åbo stads historia. Andra serien; 1–4. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum, Helsingfors.

Borg, Tyra (1935): Guld- och silversmeder i Finland: deras stämplat och arbeten 1373-1873. Författare, Helsingfors.

Carpelan, Tor (1890): Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen. Länsi-Suomi – Västra-Finland III. Bidrag till kännedom af Västra Finland, utgifna af Västfinska Afdelningen, Helsingfors.

Carpelan, Tor (1930): Också en ärflighet. Ett bidrag till ätten von Qvantens historia. *Genos* 1(1930), Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, s. 152–155.

Clark, Alice (1919): *Working Life of Women in the Seventeenth Century*. George Routledge & Sons Ltd (reprinted 1982 Routledge & Kegan Paul, London, Boston and Henley).

Dalhede, Christina (2006): *Viner Kvinnor Kapital. 1600-talshandel med potential? Fjärrhandelsfamiljerna Jeronimus Möller i Lübeck & Sibrant Valck i Göteborg. Handelsfamiljer på Stormaktstidens Europamarknad 4*. Warne förlag, Partille.

Dalhede, Christina (2010): *Handelsböcker, kontaktnät, varor och krediter på en tidigmodern Europamarknad. Handelsfamiljer i Lübeck och Göteborg*. Teoksessa Gudrun Andersson & Klas Nyberg (red.): *Kommers. Historiska handelsformer i Norden under 1700- och 1800-talen*. *Opuscula Historica Upsaliensia* 42. Historiska institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala.

Davidoff, Leonore & Hall, Catherine (1987), rev. 2007: *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class 1780–1850*. Routledge, London and New York.

Dübeck, Inger (2004): *Property and authority in Danish marital law. The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Teoksessa Maria Ågren – Amy Louise Erickson (eds.): *Women and Gender in the early modern world*. Ashgate, Padstow.

Eilola, Jari (2002): "Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin" – patriarkaalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.): *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle* (v. 1450–1860). *Historiallinen Arkisto* 116. SKS, Helsinki.

Essegård, Ingrid (2008): *Rodderskeyrkets uppkomst*. Teoksessa Christine Bladh (red.): *Rodderskor på Stockholms vatten*. *Monografier utgivna av Stockholms stad* 202. *Stockholmia Förlag*, Stockholm.

- Fagerström, Raimo (2000): Turun tuomiokirkon hopeaesineet. Teoksessa C. J. Gardberg, Simo Heininen, P. O. Welin (toim.): Kansallispyhäkkö. Turun tuomiokirkko 1300–2000. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä. Tammi, Helsinki.
- Florén, Anders (1991): Genus och producentroll. Kvinnoarbete inom svensk bergshandtering, exemplet Jäders bruk 1640–1840. *Opuscula Historica Upsaliensia* 7. Historiska institutionen vid Uppsala universitetet, Uppsala.
- Forsman, Jaakko (1896): Suomen lainsäädännön historia: Sen pääpiirteet. Edellinen osa. SKS, Helsinki.
- Friberg, Nils (1983): Stockholm i bottniska farvatten. Stockholms bottniska handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasa. En historisk-geografisk studie i samarbete med Inga Friberg. *Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms kommun* 53, Uppsala.
- Gadd, Carl-Johan (1991): Självhushåll eller arbetsdelning? Svenskt lant- och stads-hantverk ca 1400–1860. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 64, Göteborg.
- Gaunt, David (1983): Familjeliv i Norden. Gidlunds, Malmö.
- Gélis, Jacques (1986) (suom. 2001): Lapsen yksilöllistyminen. Teoksessa Philippe Ariès, Georges Duby, Roger Chartier (toim.) Omassa huoneessa. Yksityiselämän historiaa renessanssista valistukseen. Nemo, Helsinki.
- George, Margaret (1988): Women in the First Capitalist Society. University of Illinois Press, Urbana and Chicago.
- Gowing, Laura (1994): Language, power and the law: women's slander litigation in early modern London. Teoksessa Jennifer Kermode & Garthine Walker (eds.): Women, crime and the courts in early modern England. The University of North Carolina Press, Chapel Hill & London.
- Gowing Laura (2005): The Politics of Women's Friendship in Early Modern England. Teoksessa Laura Gowing, Michael Hunter & Miri Rubin (eds.) Love, Friendship and Faith in Europe 1300–1800. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire.
- Grönros, Jarmo – Hyvönen, Arja – Järvi, Petteri (sa): Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin. Suomalainen mittasanakirja. Turun maakuntamuseon julkaisuja 9. Saarijärven offset, Saarijärvi.
- Haggrén, Georg (2007): Wolle, Jacob (K 1653). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3909/>. Kansallisbiografia. Julkaistu 23.3.2007. SKS, Helsinki. Haettu 19.8.2014.

- Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi & Rahikainen, Marjatta (2009): Johdanto. Säädynmukaisen kasvatuksen ja koulutuksen aika. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.): Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. SKS, Helsinki.
- Hanska, Jussi & Lahtinen, Anu (2009): Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Kotikutoinen kasvatus ja koulutus rahvaasta rälsiin. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.): Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. SKS, Helsinki.
- Hassan Jansson, Karin (2011): Föreställningar om kön och arbete – några forskningsteman. Teoksessa Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.): Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning? *Opuscula Historica Upsaliensia* 47. Historiska institutionen vid Uppsala universitetet, Uppsala.
- Hedlund, Ruth (1980): Västerås befolkning vid slutet av 1600-talet. En socialhistorisk studie. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 7. Västra Aros Tryckeri, Västrås.
- Heuvel van den, Danielle (2007): Women and Entrepreneurship. Female traders in the Northern Netherlands c. 1580–1815. *Women and Work in the Early Modern Period*. Aksant, Amsterdam.
- Hirdman, Yvonne (2004): Genus – om det stabila föränderliga former. Liber, Malmö.
- Immonen, Visa (2009): Golden moments. Artefacts of Precious Metals as Products of Luxury Consumption in Finland c. 1200–1600. I *Text. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XVI*. Suomen keskiajan arkeologian seura. Erweko, Helsinki.
- Ingram, Martin (1994): "Scolding women cuckold or washed": a crisis in gender relations in early modern England? Teoksessa Jennifer Kermode & Garthine Walker (eds.): *Women, crime and the courts in early modern England*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill & London.
- Jacobsen, Grethe (1995): Kvinder, køn og købstadslovgivning 1400–1600, lovfaste Mænd og ærlige Kvinder. Det Kongelige Biblioteket. Museum Tusulanums Forlag, Odense.
- Jokiaho, Mika (2002): Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.): *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. SKS, Helsinki.
- Kaartinen, Marjo 2001: Äidit ja tyttäret uuden ajan alussa. Teoksessa Anu Lahtinen (toim.): *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa. Historia mirabilis I. Turun historiallinen yhdistys ry. Gummerus, Saarijärvi.*

- Kain, Patricia (1998): *How to Do a Close Reading*. Writing Center at Harvard University. <http://writingcenter.fas.harvard.edu/pages/how-do-close-reading>. Haettu 2.1.2016.
- Kallioinen, Mika (2000): *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvari yhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Akateeminen väitöskirja. *Bibliotheca Historica* 59. SKS, Helsinki.
- Kallioinen, Mika (2012): *The Bonds of Trade. Economic Institutions in Pre-modern Northern Europe*. Cambridge Scholars Publishing. Newcastle upon Tyne, UK.
- Kamen, Henry (1984): *European Society 1500–1700*. Unwin Hyman, London.
- Karlsson Sjögren, Åsa (1998): *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*. *Umeå Studies in the Humanities* 144. *Acta Universitatis Umensis*. Umeå universitetet, Umeå.
- Karlsson Sjögren, Åsa & Lindström, Peter (2005): *Rätta borgare? Klass, kön och språk i frihetstidens urbana politiska kultur*. Teoksessa Gabriel Bladh och Christer Kuvaja (red.): *Dialog och särart. Människor, samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid*. *Svenskt i Finland – Finskt i Sverige I. Skrifter utgivna av SLS, NR 682:1*. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Karonen, Petri (1994): *Kämnerioikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. Akateeminen väitöskirja. *Studia historica Jyväskylän seudun yliopistossa* 48. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Karonen, Petri (1999): *Turun ensimmäinen kaupantarkastaja Hans (John) Bogge*. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja 44, s. 127 - 147. Suomen Sukututkimusseura, Helsinki.
- Karonen, Petri (2002): *Patriarkaalisen järjestyksen monet todellisuudet*. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. *Historiallinen Arkisto* 116. SKS, Helsinki.
- Karonen, Petri (2004): *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. *Historiallisia tutkimuksia* 217. SKS, Helsinki.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria (2009): *Noitavaimo ja neitsytäiti. Naisten arki keskiajalta uudelle ajalle*. Atena, Jyväskylä.
- Keskinen, Jarkko (2008): *Luotto, luottamus ja maine – 1800-luvun liiketoiminnan kulmakivet*. Teoksessa Jarkko Keskinen ja Kari Teräs (toim.). *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Historia mirabilis* 5. Turun Historiallinen Yhdistys ry. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä.

Keskinen, Jarkko (2012): Oma ja yhteinen etu. Kauppiain keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Osa 345. Painosalama Oy, Turku.

Kietäväinen-Sirén, Hanna (2015): Erityinen ystävyys – Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa. (n. 1650–1700). *Jyväskylä Studies in Humanities* 245. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Korpiola, Mia (2005): *Marrying Off Sons and Daughters: Attitudes towards the Consent of Parents and Guardians in Early Modern Sweden*. Teoksessa Grethe Jacobsen et al. (eds.): *Less Favored – More Favored. Proceedings from a Conference on Gender in European Legal History, 12th – 19th Centuries, September 2004*. Copenhagen.

Korpiola, Mia (2009): *Between Betrothal and Bedding. Marriage Formation in Sweden 1200–1600. The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700 A.D. Peoples, Economics and Cultures. Volume 43*. Brill, Leiden-Boston.

Kostet, Juhani (1998): Turun raadista käräjäoikeuteen: oikeuslaitoksen turkulaisia vaiheita keskiajalta toisen vuosituhannen lopulle. Turun kaupunki. Gummerus, Jyväskylä.

Kotivuori, Yrjö (2005): *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Helsingin yliopisto. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>. Haettu 13.12.2015.

Kowaleski, Maryanne (1998): *Singlewomen in Medieval and Early Modern Europe. The Demographic Perspective*. Teoksessa Judith M. Bennett and Amy Froide (eds.): *Single Women in the European Past 1250–1800*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, USA.

Lager, Birgitta (1962): *Stockholms Befolkning på Johan III:s tid*. Stadshistoriska institutet. Stockholm.

Lahtinen, Anu (2001a): *Siskot ja veljet: Myöhäiskeskiaikaisen ylimysperheen sukupuolitetut elämäalueet*. Teoksessa A (toim.): *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: Sukupuolten historiaa. Historia mirabilis I*. Turun historiallinen yhdistys ry. Gummerus, Saarijärvi.

Lahtinen, Anu (2001b): ”Myy vaimonsa suostumuksella tämän perintömaita”. Teoksessa Arx Tavastica: *Sukupuoli ja maaomaisuus keskiajan Hämeessä*. Hämeenlinna-seuran julkaisu 11, Hämeenlinna.

Lahtinen, Anu (2007): *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. Akateeminen väitöskirja. *Bibliotheca Historica* 108. SKS, Helsinki.

- Lahtinen, Anu (2010): Lakien ja normien naiset. Teoksessa Anu Lahtinen, Sini Ojala, & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.): Naisten kaupunki: Turkulaisten naisten historiaa. Turun Historiallinen Arkisto 61. Bookwell, Porvoo.
- Laitinen, Riitta (2002): Kuolema näytteillä. Ruumissaarnan elämäkerta ja kuoleman kokemus 1600-luvulla. Teoksessa Kimi Kärki (toim.): 30-vuotias tunteilee. Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen juhlakirja. Julkaisuja n:o 61. Turun yliopiston historian laitos. Hakapaino, Turku.
- Laitinen, Riitta (2006): 1600-luvun kaupunkia rakentamassa. Katsaus Turun kaupungin materiaaliseen järjestykseen. Ennen ja nyt – historian tietosanomat. 2/2006. http://www.ennenjanyt.net/2006_2/referee/laitinen.html. 11.9.2013. Haettu 3.4.2015.
- Lamberg, Marko (2001): Dannemännens I stadens råd. Rådsmanskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden. Monografier utgivna av Stockholms stad 155, Stockholm.
- Lennartsson, Malin (1999): I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland. Bibliotheca Historica Lundensis 92. Lund University Press, Malmö.
- Levi, Giovanni (1992): Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliitto. Like, Helsinki.
- Liliequist, Jonas (2002): Käänteinen vaimokuri – diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.) Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Historiallinen Arkisto 116. SKS, Helsinki.
- Liljeström, Marianne (1996): Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.): Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- Liljeström, Marianne (2000): Women and Men are, but Gender Does. Reading Some Paradoxes in Nordic Women's History Texts. Teoksessa Sølvi Sogner & Gro Hagemann (eds.): Women's politics and women in politics: in honour of Ida Blom. Cappelen, Oslo.
- Lindström, Dag (1988a): The Law and the Courts. Teoksessa Eva Österberg & Dag Lindström (eds.): Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Lindström, Dag (1988b): Crime and Control in the Capital Stockholm 1475–1625. Teoksessa Eva Österberg & Dag Lindström (eds.) Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.

Lindström, Dag (1993) (Tredje uppl. 1998): Skråhantverket. Mellan mästarhushåll och statsmakt. Teoksessa Stellan Dahlgren, Anders Florén och Åsa Karlsson (red.): Makt & vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid. Atlantis, Stockholm.

Lindström, Dag (2011): Genusarbetsdelning i det tidigmoderna skråväsendet. Teoksessa Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.): Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning? *Opuscula Historica Upsaliensia* 47. Historiska institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala.

Ling, Sofia (2011): Genusarbetsdelning i tidigmoderna städer. Teoksessa Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.): Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning? *Opuscula Historica Upsaliensia* 47. Historiska institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala.

Luiten van Zanden, Jan & de Moor, Tine (2009): Chapter Four. Girlpower. The European Marriage Pattern (EMP) and about Markets in the North Sea Region in the Late Medieval Period (with Tine de Moor). *The Long Road to the Industrial Revolution. The European Economy in a Global Perspective, 1000–1800*. Brill, Leiden, Boston.

Maines, Elina (2012): Elämää Luostarin jokikadun varrella. Henkilökuvia Turun historiasta. Teoksessa Johanna Lehto-Vahtera & Eeva Holkeri (toim.): *Aboa Vetus & Ars Nova*. Historian ja nykytaiteen museo. *Aboa Vetus & Ars Nova / Matti Koivurinnan säätiö*. Finepress, Turku.

Matero, Johanna (1996): Tieto. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat*. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.

Miettinen, Tiina (2012): Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Akateeminen väitöskirja. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto, Tampere.

Mitterauer, Michael and Sieder, Reinhard (1977) (rev. 1988): *The European Family. Patriarchy to Partnership from the Middle Ages to the Present*. The University of Chicago Press, USA.

Moberg, Lena (1989): Lågtyskt och svenskt I Stockholms medeltida tänkeböcker. *Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LVIII*, Uppsala.

Müller, Leos (1998): *The Merchant Houses of Stockholm, ca. 1640–1800. A comparative study of early-modern entrepreneurial behavior*. *Studia Historica Upsaliensia* 188. Uppsala University, Uppsala.

Mäkelä-Alitalo, Anneli (1998): Såger, Elin (1614–1669), ruukinpatrunessa, kauppiainleski. www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5121. Julkaistu 1.3.1998. Haettu 10.12.2013.

- Mäntylä R. A. (1960): Raison historia I. Kirj. Ella Kivikoski, Aulis Oja, R. A. Mäntylä. Raison historiatoimikunta, Turku.
- Möller, Sylvi (1954): Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupan-käyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella. Historiallisia tutkimuksia. Suomen Historiallinen Seura XLII. Tekijä, Forssa.
- Nallinmaa-Luoto, Terhi (1973): Ylioppilaitten ja kaupunkilaisten suhteet Turun vanhan akatemian alkuaikoina. Pro gradu-työ. Suomen historia, Turun yliopisto, Turku.
- Nikander, Gabriel (1929): Fiskars bruks historia. Minneskrift utgiven av Fiskars Aktiebolag, Åbo.
- Nikula, Oscar ja Sigrid (1987): Turun kaupungin historia 1521–1600. Niteet I–II. Turun kaupunki. Grafia, Turku.
- Nordström, W. E. (1962): Svartå bruks historia. Ab Svartå Bruk Oy, Ekenäs.
- Norrhem, Svante (2007): Kvinnor vid maktens sida 1632–1772. Nordic Academic Press, Lund.
- O. D. 1945 (kirjoittaja tanskalainen nimimerkki): Caspar Eichmans bibel. Genos 16(1945), s. 4–12. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, Helsinki.
- Ojala, Maija (2014): Protection, Continuity and Gender. Craft trade culture in the Baltic Sea region (14th-16th centuries). Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 1974. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Parvio, Martti (1959): Isaacus Rothovius. Turun piispa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 60. Tekijä, Forssa.
- Pihkala, Erkki (2001): Suomalaiset maailmantaloudessa keskiajalta EU-Suomeen. Tietolipas 181. SKS, Helsinki.
- Pihl, Christopher (2012): Arbete. Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige. Studia historica Upsaliensia 246. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Pihl, Cristopher & Ågren, Maria (2014): Vad var en hustru? Ett begreppshistoriskt bidrag till genushistorien. Historisk Tidskrift (Sweden) 134:2-2014.
- Priha, Päikki (2000): Turun tuomiokirkon tekstiilit. Teoksessa C. J. Gardberg, Simo Heininen, P. O. Welin (toim.): Kansallispyhäkkö. Turun tuomiokirkko 1300–2000. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä. Tammi, Helsinki.
- Pylkkänen, Anu (1990): Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistolous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Lakimiesliiton kustannus. Gummerus, Helsinki.

Pylkkänen, Anu (2004): Forming the marital economy in the early modern Finnish countryside. Teoksessa Maria Ågren and Amy Louise Erickson (eds.): *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900. Women and Gender in the early modern world*. Ashgate, Padstow.

Pöysä, Jyrki (2010): Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.): *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VIII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.

Rahikainen, Marjatta (2013): Ariès lapsen ja perhe-elämän historiasta. Teoksessa Matti Peltonen (toim.): *Ariès ja historian salaisuus. Historia mirabilis 10*. Turun Historiallinen Yhdistys ry. Painosalama, Turku.

Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (2015): *Manlig och kvinnlig lyx. Överflödsförordningar och modeartiklar*. Teoksessa Paula von Wachenfeldt & Klas Nyberg (red.): *Det Svenska begäret. Sekler av lyxkonsumtion*. Carlssons, Stockholm.

Ranta, Raimo (1975): *Turun kaupungin historia 1600–1721. Niteet I–II*. Turun kaupunki, Turku.

Ramsay, July (1909–1916): *Frälseläkter i Finland intill Stora ofreden*. Söderström, Helsingfors.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006): *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Haettu 1.1.2016.

Sandberg, Robert (1991): *I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599–1620*. Stockholmsmonografier, vol 105. Stockholms stad, Stockholm.

Sandvik, Hilde (2004): Decision-making on marital property in Norway, 1500–1800. Teoksessa Maria Ågren and Amy Louise Erickson (eds.): *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900. Women and Gender in the early modern world*. Ashgate, Padstow.

Savolainen, Panu (2012): Näkymättömät kaupungit. Mitä historialliset lähteet kertovat kaupunkiympäristöstä? Teoksessa Johanna Lehto-Vahtera & Eeva Hokeri (toim.): *Aboa Vetus & Ars Nova. Historian ja nykytaiteen museo. Aboa Vetus & Ars Nova / Matti Koivurinnan säätiö*. Finepress, Turku.

Savolainen, Panu (2014): Tirkistelyä förmaakeihin ja ylishuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa. Turun museokeskuksen julkaisuja 67. Turun museokeskus. Bookwell, Porvoo.

Seppänen Liisa (2014): Kaupunkirakentaminen Suomessa keskiajalla. (Yhteisartikkeli Marianne Niukkanen, Liisa Seppänen & Mervi Suhonen). Teoksessa

Henrik Lilius & Pekka Kärki (toim.): Suomen kaupunkirakentamisen historia I. SKS, Helsinki.

Seppänen, Liisa (2015): Kadut ja kaupunkisuunnittelu keskiajan Turussa. HAIK 2/2015.

Sipiläinen, Kirsi (2003): Pienoisaseita ja puunukkeja – leikin jäljet arkeologisessa aineistossa. Teoksessa Liisa Seppänen (toim.): Kaupunkia pintaa syvemmltä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*. Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland. Hansaprint, Turku.

Sjöberg, Maria (1998): Varför blundar äldrehistoriker för maktrelationen mellan könen? Häften för kritiska studier (Sverige) 1998:1.

Sjöberg, Maria (2001): Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och makt i äldre tid. Gidlunds, Hedemora.

Sjöberg, Maria (2008): Kvinnans sociala underordning – en problematisk historia. Om makt, arv och giftermål i det äldre samhället. *Scandia*. Tidskrift för historisk forskning (Sverige), Vol 62, Nr 1.

Sogner, Sølvi (1991): Familjeforskning i dag – norske erfaringer. Teoksessa Panu Pulma (red.): Den problematiska familjen. Historiallinen Arkisto 97. SKS, Vammala.

Somerset Fry, Peter and Fiona (1992) (First published in 1982): The history of Scotland. Routledge & Kegan Paul Ltd, London and New York.

Sonnet, Martine (1997): A Daughter to Educate. Teoksessa Georges Duby & Michelle Perrot (general eds.) Natalie Zemon Davis & Arlette Farge (eds.): A History of Women in the West. III. Renaissance and Enlightenment Paradoxes. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England.

Stadin, Kekke (1993) (Tredje uppl. 1998): Stormaktskvinnor. Teoksessa Stellan Dahlgren, Anders Florén och Åsa Karlsson (red.): Makt & vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid. Atlantis, Stockholm.

Stadin, Kekke (2004): Stånd och genus i stormaktstidens Sverige. Nordic Academic Press, Lund.

Tammi, Riina (2002): Äidinrakkaus uuden ajan alun Englannissa. Teoksessa Henrik Terho (toim.): Hetkiä historiassa. Cultural History – Kulttuurihistoria 2. Karisto, Hämeenlinna.

Taussi Sjöberg, Marja (1996): Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet. Atlantis, Stockholm.

- Tilly, Louise A. & Scott, Joan W. (1989) (First published 1987): *Women, Work & Family*. Routledge, New York and London.
- Toivanen, Jenni (2002): Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus: Patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.): *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. SKS, Helsinki.
- Toropainen, Veli Pekka (2001a): Liedon Spåra-suvun jälkipolvina. *Genos* 72(2001), s. 18–29. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, Helsinki.
- Toropainen, Veli Pekka (2001b): Porvarisvaimo Karin Hakola ja hänen perheensä 1500- ja 1600-lukujen Turussa. *Genos* 72(2001), s. 201–211. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, Helsinki
- Toropainen, Veli Pekka (2003): Skottirottia ja Ruotsin koira. Turun ulkomaalainen porvaristo vuosina 1600–1660. *Genos* 74(2003), s. 199–215. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, Helsinki
- Toropainen, Veli Pekka (2006): Turun porvariston keskinäiset verkostot vuosina 1549–1660. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja 47, Helsinki.
- Toropainen, Veli Pekka (2014a): Valtaporvari Thomas Trällin perhe Turussa 1630-luvulta 1730-luvulle. Teoksessa Sirpa Juuti ja Kari-Paavo Kokki (toim.): *Barokki – Barock*. Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja 25. Esa Print, Lahti.
- Toropainen, Veli Pekka (2014b): Spitaalisten saari. Seilin hospitaalin varhaisvaiheita. *Genos* 85(2014), s. 210–225. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, Helsinki.
- Ulvros, Eva Helen (2004): *Dansens och tidens virvlar. Om dans och lek i Sveroges historia*. Historiska Media, Lund.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (1998): *Käsin tehty. Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteolisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2001): *Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli*. Teoksessa Anu Lahtinen (toim.): *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa. Historia mirabilis I*. Turun historiallinen yhdistys ry. Gummerus, Saarijärvi.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2002): *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. Historiallisia tutkimuksia 213. SKS, Helsinki.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2009): *Kauppan ja käsityön ammattikasvatus*. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.): *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS, Helsinki.

Walta, Matti (2014): Virkamiehiä 1600-luvulla. Suomen hallintovirkamiehet 1634–1714. <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbmxtYXRoaXdhbHRhfGd4OjM4MzhmYjZkZkNWfKZjg>. Omakustanne. Julkaistu 13.8.2014. Haettu 19.8.2014.

Vickery, Amanda (1998): *The Gentleman's Daughter. Women's Lives in Georgian England*. Yale University Press, New Haven & London.

Wiesner-Hanks, Merry E. (2001) (2005): *Gender in History. New perspectives on the past*. Blackwell Publishing, Malden.

Wijkmark, Christina (2010): *De nyvälborna. En berättelse om släkterna Gyldenstolpe och Ehrensteen*. Atlantis, Stockholm.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2002): Ruukinomistajan vallan ulottuvuudet. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.): *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle* (v. 1450–1860). Historiallinen Arkisto 116. SKS, Helsinki.

Voionmaa, Väinö (1913): *Turun kansanluokat v. 1635. Historiallinen aikakauskirja 1913. 11 vuosikerta*, Helsinki.

Wuorinen, Aimo (1959): *Turku kauppakaupunkina Ruotsin vallan loppukautena I. Kaupan edellytykset*. Akateeminen väitöskirja. Tekijä, Forssa.

Välimäki, Mari (2014): *Kämnerissä, konsistorissa ja tuomiokapitulissa. Esiaviollisen seksin tutkiminen ja tuomitseminen turkulaisissa tuomioistuimissa 1600-luvulla*. THArk 63. Turun Historiallinen Yhdistys ry, Turku.

Ågren, Maria (2011): *Genus och arbete under tidigmodern tid*. Teoksessa Benny Jacobsson & Maria Ågren (toim.): *Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* Opuscula Historica Upsaliensia 47. Historiska institutionen vid Uppsala universitetet, Uppsala.

Österberg, Eva (1988a): *The Period*. Teoksessa Eva Österberg & Dag Lindström (toim.): *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia Historica Upsaliensia 152. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.

Österberg, Eva (1988b): *Crime and Punishment in the Provincial Towns of Sweden. Swedish Criminality in a Comparative European Perspective*. Teoksessa Eva Österberg & Dag Lindström (toim.): *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia Historica Upsaliensia 152. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.

Österberg, Eva (1988c): *Cruelty and Care within the Family*. Teoksessa Eva Österberg & Dag Lindström (toim.): *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia Historica Upsaliensia 152. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.

Liite 1

Tutkimuksen johtavan porvariston naiset, jotka esiintyivät Turun raastuvan- ja kämnerinoikeudessa vuosina 1623-1670. Oikeudessa esiintyneet naiset on merkitty kursiivilla. KA, TKO z:171-187, 1639-1671, passim; TKA, TRO Bla 1-Bla 39, 1624-1670, passim; Carpelan 1890, passim.

Bochmøller, Karin Danielsdotter. Esiintyi vaimona 1640-1642. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Jakob Regelin. Toinen puoliso kauppias Hans Bochmøller.

Boose, Valborg Henriksdotter. Mainitaan edesmenneenä 1647. Puoliso Turun pormestari Mårten Salkon puoliso.

Bugenhagen, Anna Margareta. Esiintyi naimattomana 1636-1646. Haudattiin 26.6.1692. Vanhemmat Turun kauppias Gefvert Bugenhagen ja N. N. Puoliso Turun kauppias Joachim Wittfooth. Syntyi 1620 Hampurissa ja kuoli 1670 Turussa.

Caloander, Anna. Mainittiin vuonna 1658. Haudattiin 14.10.1668. Vanhemmat postimestari Lytke Caloander ja Anna Craemers. Puoliso 15.11.1664 Turun pormestari Petter Jessenhausen. Syntyi 1600 ja kuoli 1671.

Caloander, Gertrud. Mainittiin vuonna 1658. Vanhemmat postimestari Lytke Caloander ja Anna Craemers.

Caloander, Maria. Mainittiin vuonna 1658. Haudattiin 27.12.1677. Vanhemmat postimestari Lytke Caloander ja Anna Craemers. Ensimmäinen puoliso vuonna 1657 komissaari Joachim Woltersforff, joka kuoli vuonna 1668. Toinen puoliso 29.10.1670 Turun kauppias Josef Pipping. Syntyi 1638 ja kuoli 1690.

Dawidzen, Elisabet Jakobsdotter. Esiintyi leskenä 1623-1656. Kuoli 1658. Puoliso kauppias Hans Wolle. Kuoli 1613.

Gerdner, Anna. Esiintyi vaimona 1657-1661. Vanhemmat Turun kauppias Wellam Gerdner ja N. N. Puoliso Tukholman kauppias Hans Petri.

Gerdner, Ingeborg. Esiintyi tyttärenä, vaimona ja leskenä 1626–1647. Hänen perinnöstään riideltiin vuoteen 1653. Vanhemmat Turun kauppias Wellam Gerdner ja N. N. Kuoli 1647. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Jakob Hansinpoika Wolle nuorempi. Kuoli 1639. Toinen puoliso ratsumestari Jost Qvant (aateloituna von Qvanten). Syntyi 1608 ja kuoli 1667.

Gerdner, Karin. Esiintyi vaimona ja leskenä 1655–1668. Haudattiin 16.10.1681 Turussa. Vanhemmat Turun kauppias Wellam Gerdner ja N. N. Puoliso Turun kauppias ja krouvari Anders Merthen. Haudattiin 5.6.1666. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Thomas Trällin ja Magdalena Persdotter Trumbellin tytär *Hanna Träll*, joka kuoli vuonna 1630.

Gerdt, Maria Lorentzdotter. Mainittiin 1675. Syntyi 22.3.1649 Turussa ja kuoli elokuussa 1678 lapsivuoteeseen. Vanhemmat Turun kauppias Lorentz Gerdt ja *Maria Olofsdotter*. Puoliso Turun kauppias Herman Thorwöste. Syntyi noin 1635 ja kuoli 1685 tai 1686.

Grelsdotter, Anna (Äijälä). Esiintyi oikeudessa ja valittiin hallitsijalle vaimona 1642–1655. Puoliso Turun porvari Matts Andersson Smed.

Gustafsdotter, Anna. Esiintyi leskenä vuosina 1640–1651. Eli vuonna 1655. Vanhemmat Gustaf Nilsson Blåfield ja Brita Sigfridsdotter till Kuggböle. Puoliso Hartvig Wölich. Kultaseppä, kuoli 1640.

Göde, Karin Nilsintytär. Esiintyi oikeudessa leskenä. Puoliso kauppias ja kaupunginvouti Bertil Göde.

Hakola, Karin. Mainitaan 1590–1609. Kuoli 1609. Vanhemmat Borstbölen Jakob Thomasson ja Brita N. N. Ensimmäinen puoliso kauppias Jakob Hakola kuoli 1590. Toinen puoliso pormestari Matts Hakola kuoli 1606. Kolmas puoliso pormestari Erik Hakola kuoli 1655.

Hansdotter, Beata. Esiintyi leskenä 1644. Puoliso raatimies.

Hansdotter, Beata. Esiintyi vaimona 1661. Puoliso pormestari Petter Jessenhausen.

Hansdotter, Kirstin. Esiintyi oikeudessa vaimona 1640–1643. Puoliso Turun kauppias Jöran von Hagen, joka otettiin mielisairaana Seiliin vuonna 1643. Ensimmäinen puoliso raatimies Simon Härän tytär, joka haudattiin 4.2.1630.

Hansdotter, Sofia. Esiintyi leskenä 1654. Puoliso raatimies Simon Thomasson.

Henning, Geska Hansdotter (Hörnigk). Esiintyi leskenä 1635–1658. Vanhemmat Hans Bokbindare ja Brita Bokbinderska. Puoliso Turun kauppias Hans Hörnigk.

Henriksdotter, Gertrud. Esiintyi vaimona 1634. Puoliso Turun kauppias ja raatimies Lars Eriksson Borgare.

Henriksdotter, Sofia. Esiintyi leskenä 1657. Puoliso Turun kauppias Petter Facht.

Hersten, Margareta. Esiintyi oikeudessa leskenä 1639. Puoliso Turun kauppias Mickel Hersten.

Hervie, Elisabet. Esiintyi vaimona 1658. Vanhemmat Turun kauppias Alexander Hervie ja Sofia Hansdotter. Puoliso raatimies Hans Hansson.

Hieronymusdotter, Kirstin. Mainitaan leskenä 1650. Puoliso Turun kauppias ja pormestari Hans Gutthrie.

Ingemarsdotter, Anna. Esiintyi vaimona 1639. Puoliso kupariseppämestari Ingelbrecht Bertilsson Kopparslagare.

Jakobsdotter, Karin. Esiintyi vaimona 1641. Puoliso kauppias Mickel Ryttare.

Joppi, Gertrud. Esiintyi leskenä 1629. Puoliso Turun kauppias Jakob Joppi.

Jämse, Anna. Mainittiin 1657–1670. Syntyi 25.6.1621 ja kuoli 13.4.1670 Turussa. Vanhemmat kauppias Wellam Jämse ja Elin Johansdotter (Klöfverblad). Puoliso 15.9.1639 Joachim Wargentin. Syntyi 1612 Lyypekissä ja haudattiin 19.11.1682 Turussa.

Jönsdotter, Anna. Esiintyi leskenä 1642–1645. Puoliso Turun kauppias Johan Dawidzberg.

Jöransdotter, Elisabet (Wächtare) Esiintyi vuosina 1638–1654. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Eskil Wächtare. Toinen puoliso Turun kauppias Grels Wächtare.

Jöransdotter, Kirstin (von Hagen). Esiintyi vaimona 1640–1643. Puoliso kauppias Jöran von Hagen.

Ketara, Anna Påvalsdotter. Esiintyi oikeudessa vaimona 1626–1639. Vanhemmat Turun kauppias Påval Ketara ja N.N. Puoliso Turun kauppias Simon Thomasson Blom.

Ketara, Elisabet Påvalsdotter. Esiintyi naimattomana 1640–1665 kaikkiaan 77 kertaa. Vanhemmat Turun kauppias Påval Ketara ja N.N.

Ketara, Margareta Påvalsdotter. Esiintyi tyttärenä ja vaimona 1626–1644. Vanhemmat Turun kauppias Påval Ketara ja N.N. Puoliso Tammelan kirkkoherra Michael Caspari Alstadius.

Kihlo, Margareta. Esiintyi leskenä 1649–1650. Puoliso Turun kauppias Jakob Ogilvie.

Kitt, Margareta Alexandersdotter. Esiintyi vaimona ja leskenä 1642–1643. Vanhemmat kauppaedustaja Alexander Kitt ja Magdalena Kitt. Puoliso Turun kauppias Märten Hoen. Kuoli vaimonsa myrkyttämänä 1643.

Kohma, Sara Mattsdotter. Esiintyi leskenä 1626–1633. Miniä Agneta Johansdotter.

Koppar, Elisabet Eriksdotter. Esiintyi vaimona 1658–1668. Kuoli keuhkokuumeella 1669. Puoliso Turun kauppias ja raatimies Anders Mickelsson Lintu.

Larsdotter, Anna (Gebhardt). Esiintyi oikeudessa vaimona ja leskenä 1636–1653. Ensimmäinen puoliso Rauman ja sittemmin Turun kauppias Hans Magnus. Toinen puoliso Turun kauppias Hans Mattzen.

Melartopaes, Margareta. Esiintyi oikeudessa vaimona 1628–1631. Haudattiin 9.9.1677. Vanhemmat Turun koulun rehtori ja Viipurin piispa Gabriel Melartopaes ja Gunborg Pauli. Puoliso raatimies Henrik Scheffer.

Merthen, Ingeborg. Esiintyi vaimona 1658–1662. Vanhemmat kauppias Anders Merthen ja Hanna Thomasdotter Träll. Ensimmäinen puoliso luutnantti Jean Roux. Toinen puoliso hoppmanni Henrik Bartram.

Munck, Anna. Esiintyi leskenä 1640–1641. Puoliso Turun pormestari ja linna-kreivi Erik Andersson Cnape.

Mårtensdotter, Margareta. Esiintyy vaimona 1643. Puoliso kauppias Märten Olofsson.

N. N. Esiintyi vaimona 1636. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Päval Ketara. Toinen puoliso Turun raatimies ja kauppias Suni Olofsson Klockgjutare.

N. N. Esiintyy leskenä 1640. Puoliso Turun kauppias Thomas Åhrapää.

N. N. Esiintyi leskenä 1644–1646. Puoliso Turun kauppias Gottschalk Schlüter.

Olofsdotter, Maria. Esiintyi leskenä. Puoliso Turun kauppias Lorentz Gerdt.

Pargas, Mechtild Stensdotter. Esiintyi leskenä 1638–1648. Puoliso Turun kauppias Isak Pargas.

Persdotter, Anna. Esiintyi leskenä 1642–46. Puoliso Turun pormestari Johan Knutsson.

Persdotter, Judith. Esiintyi vaimona ja leskenä 1634–1660. Puoliso Turun suutarioltermanni Märten Lambertz.

Persdotter, Kirstin. Esiintyi leskenä 1655. Puoliso Turun kauppias Thomas Bertilsson.

Plagman, Elin. Esiintyi leskenä 1633–1667. Haudattiin 12.5.1667. Vanhemmat Turun kauppias ja pormestari Petter Plagman vanhempi ja *N. N.* Puoliso Turun kauppias Johan Såger vanhempi. Haudattiin 27.3.1632.

Platz, Kirstin. Esiintyi leskenä 1641. Vanhemmat Turun pormestari Hans Platz ja Brita Stock. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Alexander Bruun. Toinen puoliso vuoden 1641 jälkeen pappismies Johan Somerus.

Rancken, Elisabet. Esiintyi oikeudessa 1658–1662. Haudattiin 17.12.1682. Vanhemmat Turun raatimies Robert Rancken ja Elin Johansdotter (Klölfverblad). Ensimmäinen puoliso Hans Johansson, joka oli edesmennyt 1650. Toinen puoliso Turun kauppias Filip Bellckow. Kuoli 1656.

Rancken, Sofia. Mainittiin 1665. Syntyi 30.9.1631 ja kuoli 1.5.1668 Turussa. Vanhemmat Turun raatimies Robert Rancken ja Elin Johansdotter

(Klölfverblad). Puoliso 12.11.1648 Turun kauppias ja raatimies Johan Såger nuorempi hänen ensimmäisessä aviossaan. Kuoli 1684.

Salko, Elisabet. Esiintyi vaimona 1651–1659. Krouvari, aviomiestä ei mainita hänen yhteydessään nimeltä. Vanhemmat Turun pormestari Märten Salko ja Valborg Henriksdotter.

Schultz, Elin. Mainitaan 1665. Syntyi noin vuonna 1645 ja haudattiin 2.11.1724. Vanhemmat Turun kauppias Joachim Schultzin ja Elin Wellamin tytär Jämse. Puoliso 27.5.1662 Turun kauppias Barthold Festing. Syntyi 25.7.1634 Lyypekissä ja kuoli 8.3.1692 Turussa.

Sigfridsdotter, Elin. Esiintyi leskenä 1632. Puoliso Turun kauppias Sigfrid Kauhanen.

Simonsdotter, Anna. Esiintyi vaimona 1631. Puoliso Turun kauppias Henrik Fråger.

Spranckhusen, Anna. Esiintyi leskenä 1638–1655. Puoliso Turun kauppias Jakob Wolle vanhempi.

Sunisdotter, Brita. Mainittiin 1644. Vanhemmat Turun kauppias ja raatimies Suni Klockgjutare ja N. N. Puoliso Turun pormestari Erik Hakola, kuoli 1655.

Såger, Anna. Mainittiin 1633. Kuoli 1657. Vanhemmat Turun kauppias Johan Såger ja Elin Pettersdotter Plagman. Puoliso Turun kauppias Gottfried Rosskamp. Kuoli 1659.

Såger, Brita. Mainittiin 1633–1661. Oli edesmennyt 1674. Vanhemmat Turun kauppias Johan Såger ja Elin Pettersdotter Plagman. Puoliso Turun kauppias Kristoffer Franck. Syntyi 1612 ja kuoli 1684.

Såger, Elin. Esiintyi leskenä 1659–1669. Syntyi 30.6.1614 ja kuoli 11.8.1669. Vanhemmat Turun kauppias Johan Såger ja Elin Pettersdotter Plagman. Puoliso 9.12.1631 Turun kauppias Petter Thorwöste. Kuoli 1659.

Thorwöste, Elin. Esiintyi oikeudessa leskenä 1669. Syntyi 1634 ja haudattiin 21.4.1687. Vanhemmat Turun kauppias Petter Thorwöste ja Elin Såger. Puoliso kauppias ja raatimies Abraham Henrik Scheffer nuorempi. Syntyi 1.12.1617 Turussa ja 1.2.1668 Turussa.

Trumbell (Träll), Magdalena (Malin) Persdotter. Esiintyi oikeudessa yli 120 kertaa vaimona ja leskenä vuodesta 1636. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Thomas Träll. Kuoli noin 1633. Toinen puoliso Turun hovioikeuden asessori Jakob Larsson. Kuoli noin 1639.

Träll, Elin. Esiintyi leskenä 1639–1651. Vanhemmat Turun kauppias Thomas Träll ja Malin Träll. Puoliso Turun kauppias Greger Bellckow.

Träll, Hanna. Mainittiin 1639. Vanhemmat Turun kauppias Thomas Träll ja Malin Träll. Puoliso Turun kauppias Anders Merthen.

Träll, Karin. Vanhemmat Turun kauppias Thomas Träll ja Malin Träll. Esiintyi vaimona ja leskenä 1637–1645. Ensimmäinen puoliso Turun kauppias Alexander Hebron. Toinen puoliso Turun kauppias Alexander Wattson.

Wellamsdotter, Regina. Mainittiin vaimona 1634. Puoliso Turun kauppias ja kaupantarkastaja Hans Bogge.

Wernle, Katarina. Mainittiin 1657. Syntyi 8.6.1628 Turussa ja kuoli 17.3.1657. Vanhemmat Turun vero- ja provianttimestari Balthazar Wernle ja Katarina Gubbertz. Puoliso Turun pormestari Nicolaus Arvidi Lietzen. Kuoli 1691.

Wernle, Magdalena. Mainittiin 1666. Syntyi 16.4.1632 Turussa ja kuoli 25.1.1667 Turussa. Vanhemmat Turun läänin veromestari- ja varusmestari Balthazar Wernle ja Katarina Gubbertz. Puoliso 1.11.1649 Turun kauppias Jost Joachimsson Schultz. Syntyi 6.11.1615 Lyypekissä ja kuoli 28.10.1677.

Winckellhauss, Elisabet Johansdotter. Mainittiin 1649. Puoliso Turun pormestari Johan Purmerus.

Wolle, Elisabet. Esiintyi naimattomana 1633–1652. Kuoli 1652. Vanhemmat Turun kauppias Hans Wolle ja *Elisabet Dawidzen*.

Wolle, Katarina. Esiintyi leskenä 1657. Vanhemmat Turun kauppias Hans Wolle ja *Elisabet Dawidzen*. Puoliso Turun hovioikeuden asessori Gregorius Sylvius. Kuoli 1657. Aateloitiin 1650 nimellä Sölfversköld, mutta ei esittäytynyt ritarihuoneessa.

Liite 2

Turun johtavan porvariston ostamat ja pantteina saamat lainhuudon saaneet talot vuosina 1624–1670. Lähde: TKA, TRO Bla 1–Bla 39 1624–1670, passim.

Bellckow, Filip	Kirkon jokikatu	-	1654–1657
Blom, Simon	Tiirikkalankatu	Ketara	1624–k. 1668
Borgare, Lars, raatim.	Kirkon jokikatu	-	1625–k. 1661
Bugenhagen, Gewert, raatim.		Piispa Erikin talo	1634–1634
Bugenhagen, Gewert, perill	Kirkon jokikatu	torin vierellä	vuoteen 1638
Bååk, Johan	Torin varrella	Wollen talo	1646–1655
Börgelsson, Olof, raatim.	Tiirikkalankatu	-	vuodesta 1638
Börgelsson, Olof, raatim.	Tiirikkalankatu	-	vuodesta 1640
Caloander, Bertil, postim.	Kirkkokatu	-	vuodesta 1659
Cnape, Erik, porm.	Linnankatu	Innamaa	1611–k. 1634
Dawidzberg, Johan, raatim.	Luostarikortteli	-	vuodesta 1641
Dawidzberg, Johan, raatim.	Mätäjärvi	-	vuonna 1629
Dawidzen, Elisabet, perill.	Kirkon Krooppikatu	-	vuoteen 1658
Dawidzen, Wellam	Mätäjärvi	Kahra	vuodesta 1654
Ekman, Casper, raatim.	Aninkaistenkatu	Holstila	1633–1633
Facht, Petter	-	Kulmala	vuoteen 1650
Franck, Kristoffer	Luostarin jokikatu	-	1655–1660
Gerdt, Lorentz	Tiirikkalankatu	-	1659–k. 1666
Gutthrie, Hans, porm. leski	Karjakatu	-	vuodesta 1647
Hagen von, Kirstin	Luostarin yläkatu	-	vuoteen 1654
Hagen von, Kirstin	-	Härkä	vuoteen 1646
Hakola, Erik, porm.	Kirkkokatu	Vanha Hakola	vuoteen 1635
Hakola, Erik, porm.	Kirkon jokikatu	Ranssila ja St. Anne	vuoteen 1637
Hansson, Hans, raatim.	Kirkon jokikatu	-	1651–k. 1675
Hansson, Johan, porm.	Kirkon jokikatu	-	vuodesta 1646
Hansson, Johan, porm.	-	Zachen talo	vuodesta 1645
Hansson, Johan, porm.	Kirkon jokikatu	-	vuodesta 1646
Hansson, Olof	Kuningattarenkatu	Haukka	vuodesta 1657
Holst, Mickel	Aninkaistenkatu	Holstila	vuodesta 1633

Hörnigk, Casper	Luostarin välikatu	-	1657–1659
Hörnigk, Geska, raatim. leski	Luostarin välikatu	-	vuoteen 1656
Hörnigk, Geska, raatim. leski	Luostarin jokikatu	Mårten Guldsmed	vuoteen 1638
Hörnigk, Hans, raatim.	Luostarin välikatu	-	1629–k. 1634
Jessenhausen, Petter, porm.	Luostarikortteli	Jeremias	vuoteen 1633
Jessenhausen, Petter, porm.	Luostarin välikatu	-	1659–k. 1671
Keding, Kristian	Kuningattarenkatu	-	k. 1655
Knutsson, Johan, porm.	Aninkaistenkatu	Danskila	vuoteen 1639
Knutsson, Johan, porm.	Aninkaistenkatu	Danskila	vuoteen 1638
Komonen, Markus	Napaturunkatu	-	1616–1626
Kopparslagare, Ingelbrecht	Hämeenkatu	Kroopin vieressä	vuodesta 1643
Kopparslagare, Ingelbrecht	Kirkkokortteli	-	vuodesta 1637
Kristersson, Sten, raatim.	-	Eskola	vuoteen 1654
Larsson, Jakob, asessori	Kirkkokatu	Träll	k. 1636
Lietzen, Nicolaus, porm.	Kuningattarenkatu	-	1651–1657
Lintu, Jöran, porm.	Aninkaistenkatu	Lintula	k. 1622
Mattzen, Anna Larsdotter	Luostarin jokikatu	Kåkenhus	1665–k. 1666
Mattzen, Hans	Luostarin jokikatu	Kåkenhus	1639–k. 1665
Merthen, Anders	Luostarin jokikatu	Gerdner	vuoteen 1647
Merthen, Anders	Linnan jokikatu	Peltola	vuoteen 1648
Minden von, Henrik	Aninkaistenkatu	Danskila	1639–k. 1659
Minden von, Henrik	Linnankatu	Auttinen	vuodesta 1634
Minden von, Henrik	Linnankatu	-	vuoteen 1638
Mårten, Fläske	Raatihuoneen eteläp.	Fläskilä	vuoteen 1634
Mårtensson, Bertil, porm.	Tiirikkalankatu	-	vuodesta 1637
Mårtensdotter, Elisabet	Kroopin vieressä	Skinnare	vuodesta 1659
Olofsson, Hans, porm.	Luostarin jokikatu	-	vuoteen 1635
Olofsson, Nils, leski	Kirkon luona	-	vuoteen 1644
Olofsson, Nils, raatim.	Kirkkokortteli	Pyhä Ruumis	vuodesta 1639
Plagman, Daniel	Kirkkokatu	-	1640–k. 1657
Plagman, Daniel, leski	Kirkkokatu	-	k. 1657
Pulkka, Jakob	Aninkainen	Pulkka	vuoteen 1647
Rauta, Axel, raatim.	Aninkaistenkatu	Åhrapä	vuodesta 1634
Rosskamp, Gottfrid, raatim.	-	Zachen talo	1645–1650
Rosskamp, Gottfrid, raatim.	Luostarin yläkatu	-	vuodesta 1650
Rosskamp, Gottfrid, raatim.	Luostarin välikatu	-	1658–k. 1659
Ryttare, Mickel	Luostarin jokikatu	Kåkenhus	1635–1639
Salko, Erik	Koulukatu	-	ainakin 1629
Salko, Sigfrid, raatim.	-	Kulmala	vuodesta 1650

LIITE 2

Scheffer, Henrik, porm.	Luostarin jokikatu	-	1612–k. 1660
Scheffer, Jakob, perill.	Kirkon jokikatu	talo sillan vieressä	vuoteen 1633
Schlüter, Gottschalk	Linnankatu	Innamaa	1611–1613
Schlüter, Gottschalk	Hämeenkatu	-	vuodesta 1637
Schlüter, Gottschalk	Hämeenkatu	-	vuoteen 1637
Schultz, Jost	Luostarin jokikatu	-	vuodesta 1650
Spens, Petter	Luostarin jokikatu	-	vuodesta 1647
Stamer, Herman, raatim.	Kirkon jokikatu	talo ja tallipiha	vuoteen 1649
Stamer, Herman, raatim.	Kirkkokortteli	torin vierellä	vuodesta 1638
Storack, Petter	Karjakatu	-	vuodesta 1658
Storack, Petter	Torin varrella	Wollen talo	vuodesta 1655
Såger, Petter, leski	Kirkkokatu	Muurinpäällinen	vuoteen 1648
Tawast, Henrik, raatim.	Aninkainen	Saapas ja Houkka	vuodesta 1647
Tawast, Henrik, raatim.	-	Eskola	vuodesta 1654
Tawast, Henrik, raatim.	Kirkkokatu	Finnilä	vuodesta 1635
Tawast, Henrik, raatim.	Kuningattarenkatu	Haukka	vuoteen 1657
Thorwöste, Petter	-	Tyykilä	vuodesta 1634
Thorwöste, Petter	Luostarin jokikatu	-	1639–1660
Thorwöste, Petter	Kuninkaankatu	Kissala	vuoteen 1659
Tolpo, Johan	Karjakatu	-	1656–1669
Tolpo, Johan	Mätäjärvi	Tolpo	vuodesta 1647
Träll, Magdalena	Kirkkokatu	Träll	1635–1636
Träll, Thomas	Kirkkokatu	Träll	1612–1635
Wargentini, Joachim	Raatihuoneenkatu	-	vuodesta 1657
Wargentini, Joachim	Raatihuoneen eteläp.	Fläskilä	vuodesta 1642
Wargentini, Joachim	Multavieru	tontin osa	vuodesta 1660
Wattson, Alexander	Hämeenkatu	-	vuodesta 1636
Wattson, Alexander	Kirkkokatu	Träll	vuoteen 1654
Wattson, Alexander	Hämeenkatu	-	vuoteen 1637
Wedrich, Petter, vaimo	Kirkon jokikatu	talo sillan vieressä	vuodesta 1633
Wittfooth, Joachim	Kirkon jokikatu	talo ja tallipiha	1649–k. 1677
Åhrapää, Bertil	Aninkaistenkatu	Åhrapää	vuoteen 1634

Liite 3

Thomas Trällin perukirjan irtaimisto. Lähde TKA, TRO Blä 8, vuoden 1636
Turun raastuvanoikeuden pöytäkirja, Liite 1, sp.

Inwentarium effter Sal. Thomas Träls som skedde dhen 20 Novemb. 1635 i Effterskrefne goda Mäns Närvaru Nb. Hans Guttrie Borgemestar, Johan Hansson, Casper Eekman, Robert Ranken, Oloff Börgelsson, Nilss Bengtsson Stadzskrifwaren.

Koppar		
1 halfnött Brennevijns Panna om	1 lb	5 mkr
1 Kittell nogot nött med fatan om	1 lb	5 mkr
1 stycke Dito medh fatan om	1 lb	4 mkr
1 stycke Dito medh fatan om	-	16 mkr
1 stycke Dito liten	-	8 mkr
1 halfnött kittel medh fatan om	-	10 mkr
1 stycke Dito medh fatan om	-	5 mkr
1 Liten Kättill om	-	4 mkr
4 stycken obrukeliga uthgambla Kitlar om	-	16 mkr
1 Brygesichte aff Koppar om	-	6 mkr
1 Footkittell af Koppar om	-	9 mkr
2 gamla Messings Kittlar om	-	8 mkr
1 Koppargryta om	-	4 mkr
1 Mortell aff malm	-	7 mkr

Theen		
23 Stycker nyia Theenfaat wäga tilhopa	4 lb	-
1 dussin nyia än obrukade tallrickar	-	14 mkr
17 Stycker halfnötta Theenfaat om	2 lb	-
5 Stycker Dito halfnötta om	-	9 mkr
27 halfnötta Theen tallrickar	1½ lb	-
Allehanda slagz brutit och gammall Theen om	1 lb	-
Noch brutit och gammalt Theen om	½ lb	-
1 gammal bruten Theenkanna om	-	7 mkr
2 Kannor, 5 Stoop och eet halfStop om	1½ lb	-

LIITE 3

Halfnött och brukatt Theen		
1 Handfaat väger	-	15 mkr
2 Stycker Liusestackar		
1 Smör Ask		
7 Stycker Saltzeer		
1 Saaltkaar wäga tilhopa	-	12 mkr
1 Liusestacke medh två pipor	-	4 mkr
1 Paar Liusestackor medh een pipa	-	9 mkr
2 gamla Liusestackor och eet bäcken		
2 Stycke pisse pottor af Theen om	-	4 mkr
1 Litet Saltseer		

Sänheklädher

1 Nytt Räckebolster aff Engelskt vaar.

1 Stycke Dito brukat och half nött.

2 Stycker Rekebolster gamla.

1 gammalt spissebolster.

7 Stycker fjina Engelska hufwudh dynor.

2 gamla hufwudh dynor.

4 Stycker Örnegått.

1 gammall Öfwerbedd.

1 grönt Sänge täcken.

2 Stycker röda kutsker.

1 Stycke Sengetäcken rödt fordrat medh lärfitt.

4 Stycker nya hwijta Walmars Weepor.

1 gammal rödt kusk.

1 Stycke rödt Sparlackan.

1 gammalt fördärfwat Sparlakan.

1 Stycke Dito gammalt.

2 Stycker gröna Bordklädenn.

2 Stycker stora Benckedynor aff läder.

2 Stycker Dito nya.

1 gammal Ryss Benckedyna.

1 gammalt sparlakan som hengde för een Sängh.

Lindklädher

11 Paar Lärefftz laakan.

1½ Par Dito Spijss laakan.

11 Stycker handklädher.

10 Stycker Örnegätz hufwor.
 3 Stycker Dito noch.
 1 Stycke handkläde noch.
 1 Stycke Spijslackan.
 3 Stycker små nogot gamla drällsdukar.
 2 Stycker Skifwedukar.
 7 Stycker Lärefftz Spisse dukar.
 1 Långh gammall drälls duuk.
 1 Ny fijn drälls duuck.
 2 Stycker drälls duckar Dito.
 1 Paar nyia fina lakan aff Sletzlärfft.
 1 Stycke Dito aff Sletzing.
 1 gammal Swart klädess iacka.
 1 Ny Stekwender. Een Tydsk Biblia.
 3 Stycker lössa Glaass.
 3 Stycker Sparlakans järn.
 5½ aln Swart klädhe som hafr. sutet kringh wäggerne.

Sölffwer

1 Hwijt Sölfskåål om	49 Lodh.
1 Hwijt Sölferkanna om	78 lodh.
1 Sölferkanna mz förgyld band om	56½ lodh.
1 gammal hwijt Sölferkanna om ähr i pant aff Jon Mortensson	25½ lodh.
1 Hwitt Belte om	28 lodh.
1 Hwitt Sölferstooop om	9 lodh.
10 Hwita Sölfschedar om	48 lodh.
3 Stycker förgylda Dito om	13 ¾ lodh.
1 förgylt Credentz bekommit på gårdzkiöpet i wännegåfwor dhet han hafwer i förstone förwegrat om	40½ lodh.
1 gammalt förgylt Bordkrantz	17 lodh.
1 hwitt Sölfkädia i pant af Tyke Anna	7 ¾ lodh.
1 Stycke oarbetat Sölfer Malm om	19 lodh.
1 Pärleleed som der fans, det andra hafwer H. Karin Sander Watssons.	
1 förgylt Sölfer bälte med grön Sammetz reem som wäger	64 lodh.
1 Hwitt Sölfer bälte om	33 lodh.
1 Upreed Sångh som oinwenterat ähr, dhen Moor sielf ligger uthi	
1 Pening som man bär på halssen om	11 ducater
2 stycker slätta guldringar, den ena gifwin af Sander Watsson, den andra af Greger Belckou om	5 ducater

LIITE 3

1 guldringh medh een pärla uthi om	3 ducater.
1 Ammolerat ringh som Hans Träll hafwer förährat om	2 ducater.
1 Lenkeringh om	2 croner.
1 Ringh om	2 ducater
1 Peningh som man bär på halsen	12 ducater.
1 Guldkädia väger	15 croner.
1 gyllen Rensk	
1 klippingh af guld à	5 mkr
1 Halfgiord Sölfkanna	20 lodh.
1 Handfaat aff Theen	
Uthi een Kista war hennes gångekläder.	
6 Stycker Benkedynor aff grönt kläde.	
1 grönt hwendh af klädhe.	
2 stycker gröna klädhe som sat på wäggarne emellan fenstren.	
2 stycker Räkningar medh Greger Belckous och Hans Trälss egna hender skrifven, Extraherat af Gäldböckerna och åttskilleliga Räkningar.	
10 stycken ducater weekna till et armbandh.	
1 Ringh medh een Steen af	2 cronor.
1 Signetz ringh af Silfwer om	2 lodh.
1 Messingz Liustaka fastslagen	-

Henkilöhakemisto

A

- Achrelius, Erik, professori 170
Adam N. N., koulumestari 195
Aderkas, Margareta, rälssirouva 128
Affleck, suku 49
Agnes N. N. kauppiaan vaimo (Henrik Mylläri) 97
Alexandri, Hieronymus, opettaja 192
Alstadius, Michael, Tammelan kirkkoherra (Margareta Ketarenia) 300
Andersdotter, Elisabet, kauppiaan tytär 69
Andersdotter, Karin (Isak Rothovius) 88
Andersson, Erik 241
Andersson, Gudrun, historioitsija 35, 70
Andersson, Lasse, kauppias laivuri 14
Anglenius, Simon, ylioppilas 168
Arkenholtz, Jöran, porvari 161

B

- Balbererska, Karin Persdotter, parturi 90, 241
Balthazarsson, Lars (Gebhardt), Rauman pormestari 133, 234
Bartram, Henrik (Ingeborg Merthen) 163–164, 300
Baxter, Hans, kauppias 59
Baxter, Jakob, kauppiaan poika 57
Baxter, suku 49, 62
Baxter, Thomas, kauppias 57
Bellckow, Filip, kauppias 59, 89, 188, 225, 233, 301, 304
Bellckow, Greger, kauppias (Elin Träll) 47, 106, 190, 303
Bellckow, suku 49
Bengtsson, Nils, kaupunginkirjuri 307
Berelius, David, asianajaja 115
Berg, Lorentz, edustaja 256
Bertilsson, Thomas, kauppias (Kirstin Persdotter) 93, 226, 301
Bichi, Alessandro, italialainen 109
Billsten, Karl, ruukinomistaja 130, 264, 269, 271–272
Birckholtz von, Gustaf, aatelismies (Dorothea von Schönewardt) 89
Birckholtz von, Hieronymus, rälssimies 89
Blom, Simon Thomasson, kauppias (Anna Ketara) 80, 113, 249–252, 300, 304

- Blom, suku 49
 Blåfield, Gustaf Nilsson, rälssimies 102, 298
 Blåfield, Ivar Gustafsson, rälssimies 102
 Blåfield, rälssisuku 102
 Blåfield, suku 102
 Bochmöller, Hans, kauppias (Karin Bochmöllerska) 147–148, 297
 Bochmöller, suku 48
 Bochmöllerska, Karin Danielsdotter, kauppiaa vaimo (Hans Bochmöller) 147–148, 297
 Bogge, Hans, kaupantarkastaja (Regina Wellamsdotter) 151, 303
 Bokbinderska, Brita Mattsdotter, kirjansitojan leski (Hans Henning) 70, 299
 Bonsdorff von, Carl, historioitsija 17, 213
 Boose, Valborg Henriksdotter, pormestarin vaimo (Mårten Salko) 41, 241–242, 297, 302
 Borgare Lars Eriksson, kauppias, raatimies (Gertrud Henriksdotter) 151, 299
 Brahe, Per, kenraalikuvernööri 37, 127
 Brandes, Margareta, kauppias Göteborg 211
 Braunsseifen von, Johannes Gabriel, opettaja 192
 Brinck, Hans, kauppias 136
 Brita N. N., kauppiaa vaimo (Erik Friis) 14
 Brita N. N., rälssimiehen vaimo (Jakob Thomasson till Borstböle) 298
 Brochius, Laurentius, kaupunginkirjuri, pormestari 160, 206
 Bruun, Alexander, kauppias (Kirstin Platz) 122, 301
 Bruun, Petter, murhaaja 169
 Bruun, suku 49
 Bryggare, Bertil, oluenpanija (N. N.) 241
 Bugenhagen, Anna Margareta, raatimiehen tytär (Joachim Wittfooth) 67–69, 129–131, 188–189, 192, 297
 Bugenhagen, Didrich, Lyypekin kauppias 129, 131
 Bugenhagen, Gewert, kauppias, raatimies 129, 132, 238, 297, 304
 Bugenhagen, suku 48
 Bure, Elisabet, rälssivaimo (Johan Munck) 160
 Bällman, Anders, kesti 147–148
 Bååk, Hans Olofsson, Anna Spranckhusenin poika 42, 143, 208, 304
 Börgelsson, Olof, räätälimestari, raatimies (Cecilia Mickelsdotter) 38–40, 249–250, 304, 307

C

- Caloander, Anna Lytkesdotter, pormestarin vaimo (Petter Jessenhausen) 91, 297
 Caloander, Bertil Lytkesson, postimestari 163, 304
 Caloander, Gertrud Lytkesdotter, postimestarin sisar 91, 297
 Caloander, Lytke, postimestari 297
 Caloander, Maria Lytkesdotter (Joachim Woltersdorff) 91, 297
 Carlstadius, Olaus, asianajana 115
 Chronander, Jakob, maaherra 265
 Clark, Alice, historioitsija 17
 Cnape, Erik Andersson, pormestari, linnakreivi (Anna Munck) 41, 143, 231, 300, 304

Collina, Maria, raatimiehen vaimo (Henrik Tawast) 92
 Craemers, Anna, postimestarin vaimo (Lytke Caloander) 297

D

Daelders, Maria, Göteborg 211
 Dahlen von, Klas Kopparslagare, kupariseppä 241
 Dahlström, suku 62
 Dalhede, Christina, historioitsija 46, 211, 223
 Danielsson, Johan (Serlachius), vuorimestari (Anna Thorwöste) 258, 270
 Dawidzberg, Anna Jonsdotter (Johan Dawidzberg) 80, 96, 299
 Dawidzberg, Johan, kauppias (Anna Jonintytär) 96, 299, 304
 Dawidzen, Elisabet Jakobsdotter, kauppiaan vaimo (Hans Wolle) 67, 98, 137, 207–208, 297, 303–304
 Dawidzen, Wellam, kauppias 304
 Depner, Märten, leipuri (Elisabet Koppar) 180
 Djurfält, Kristoffer, sotilas 163
 Duncansson, Hans, kauppias 263
 Duwall, suku 48

E

Eek, Jonas Olai, ylioppilas 194
 Eichman-Ekman, suku 48, 62
 Ekman, Casper, kauppias, raatimies 120, 169, 304, 307
 Ekman, Elias, Elin Sågerin kirjanpitäjä 260, 267, 271
 Ekman, Erik, ylioppilas 167
 Elisabet I, kuningatar 138
 Enckell, Sofia, lainlukijan vaimo (Sven Lenning) 75, 81
 Erik N. N., koulumestari 248
 Eriksdotter, Brita, Linnun sukulainen 180
 Eriksdotter, Karin, raatimies Hiiskun anoppi 208
 Eriksson, Bertil, porvari 216
 Eriksson, Johan laivanomistaja 229
 Eriksson, Sigfrid 91
 Esping, Elias Jeremiae 202–204

F

Facht, Petter, kauppias (Sofia Henriksdotter) 228, 263, 299, 304
 Facht, suku, 48
 Festing, Bertil, kauppias (Elin Schultz) 44, 92, 164, 302
 Finne, Jalmari, sukututkija 32
 Fleege, suku 62
 Fläske, Märten, kauppias 305
 Fläske, Valborg, kauppiaan vaimo 95
 Fläske-Fläskilä, suku 49
 Franck, Kristoffer, kauppias (Brita Såger) 56, 88, 100, 245, 302, 304
 Franck, suku 48, 62
 Frick, Joachim, laivuri 233

Friis, Erik, kauppias (Brita N. N.) 14
 Fråger, Henrik, raatimies (Anna Simonsdotter) 66, 87, 302
 Fråger, suku 48, 62

G

Gabrielsdotter, Margareta, pormestarin vaimo (Henrik Scheffer) 90, 95, 117, 149–153, 300
 Gabrielsson, Gustaf, Anna Gustafsdotterin poika 103
 Geer De, Louis, yrittäjä (Adrienne Gérard) 117
 Gérard, Adrienne, yrittäjän vaimo (Louis De Geer) 117
 Gerdner, Anna Wellamsdotter, kauppiaa vaimo (Hans Petri) 113–114, 127, 153, 297
 Gerdner, Ingeborg Wellamsdotter, kauppiaa vaimo (Jakob Wolle nuorempi) 41, 49, 66–69, 112, 117–118, 120, 127–129, 164, 215–218, 225, 227, 278, 298
 Gerdner, Jakob, kauppias 169
 Gerdner, Karin Wellamsdotter, kauppiaa vaimo (Anders Merthen) 38, 47, 127, 232–233, 242–243, 245, 298
 Gerdner, Robert, kauppias 127
 Gerdner, suku 49
 Gerdner, Thomas, kauppias (Kirstin N. N.) 146
 Gerdner, Wellam nuorempi, kauppiaa poika 127
 Gerdner, Wellam, kauppias 47, 112, 127, 297–298
 Gerdt, Johan Lorentzon 166
 Gerdt, Lorentz, kauppias (Anna Olofsdotter) 226, 232, 235, 298, 301, 304
 Gerdt, Maria Lorentzdotter, raatimiehen vaimo (Johan Miltopaeus) 166, 298
 Gerdt, suku 48, 62
 Gerri, suku 49
 Gezelius, Johan, piispa 179
 Giös, Anders, Elin Sägerin palvelija 259
 Gottleben, suku 48
 Grabbe-Grabbenkiöld, suku 41
 Grelsdotter, Anna, kauppiaa vaimo (Matts Smed) 63–64, 298
 Grelsdotter, Anna, raatimiehen vaimo (Erik Johansson) 246
 Gribbenow, suku 48
 Gråå, Bengt, majuri 216
 Gubbertz, Katarina Johansdotter, veromestarin vaimo (Balthazar Wernle) 90, 303
 Gustafsdotter, Anna, kultasepä vaimo (Hartvig Wölich) 41, 95, 102–103, 298
 Gustafsson, Ivar (Blåfield), rälssimies 102
 Gutthrie, Hans, pormestari (Kirstin Hieronymusdotter) 80, 90, 232, 299, 304, 307
 Gutthrie, suku 49
 Gyldenstolpe, Michael, professori 89, 141
 Gyllenius, Petrus Magni, ylioppilas 99, 158, 194, 233, 257
 Göde Bertil, kauppias, kaupunginvouti (Karin Göde) 298
 Göde, Karin, kaupunginvoudin vaimo (Bertil Göde) 298
 Göös, Elias 204

H

- Hacks, Maria Pettersdotter, lapsi 184–185
 Hacks, Petter, kauppias (N. N. Hörnigk) 263
 Hagen von, Jöran, porvari (Kirstin Hansdotter) 175–176, 298, 300
 Hagen von, Kirstin Hansdotter (Jöran von Hagen) 69, 175–176, 298, 300, 304
 Hakola, Jakob Klemetsson, kauppias, raatimies (Karin Hakola) 14–16, 298
 Hakola, Karin Jakobsdotter, kauppias (Jakob, Matts ja Erik Hakola) 13–16, 281, 298
 Hakola, Matts Mårtensson, kauppias, pormestari (Karin Hakola) 14, 16, 298
 Hampula, Klemet, porvari (N. N.) 232
 Hanawalt, Barbara, historioitsija 19, 137, 176
 Hansdotter, Beata, pormestarin vaimo (Petter Jessenhausen) 56, 106, 298
 Hansdotter, Beata, raatimiehen vaimo 298
 Hansdotter, Elisabet, maatalan omistaja 25
 Hansdotter, Margareta, kirjansitojan vaimo (Mickel Pintzer) 66, 123
 Hansdotter, Margareta, pormestarin vaimo (Jöran Lintu) 178, 180
 Hansdotter, Sofia, kauppiaan vaimo (Alexander Hervie) 126, 141, 299
 Hansdotter, Sofia, raatimiehen vaimo (Simon Thomasson) 299
 Hansson, Hans, raatimies (Elisabet Hervie) 141–142, 299, 304
 Hansson, Henrik (Elisabet Mårtensdotter) 151
 Hansson, Johan, raatimies 307
 Hansson, Olof, kauppias 304
 Hapu, Henrik, porvari, 86
 Hebron, Alexander, kauppias (Karin Träll) 47
 Hemmingsson, Gabriel, Kuggböle (Anna Gustafsdotter) 103
 Henning, Hans, kirjansitoja (Brita Mattsdotter) 70–71, 299
 Henriksdotter, Gertrud, raatimiehen vaimo (Lars Borgare) 151, 233, 299
 Henriksdotter, Maria, vaimo (Jean Roux) 164
 Henriksdotter, Sofia, kauppiaan vaimo (Petter Facht) 227, 299
 Henriksson, Thomas, Hädbölestä 242
 Hermansson, Joachim, poikanen 242
 Hersten, Margareta, kauppiaan vaimo (Mickel Hersten) 228, 299
 Hersten, Mickel, kauppias (Margareta Hersten) 177, 299
 Hersten, suku 49, 62
 Hervie, Alexander, kauppias (Sofia Hansdotter) 299
 Hervie, Elisabet Alexandersdotter, raatimiehen vaimo (Hans Hansinpoika) 141, 299
 Hervie, suku 49
 Hervie, Thomas, kellarin vuokraaja 242, 244
 Hieronymusdotter, Kirstin, pormestarin vaimo (Hans Gutthrie) 90, 299
 Hiisku-Hiskou, Johan Knutsson, raatimies 41, 208
 Hoen, Mårten, kauppias (Margareta Kitt) 168–170, 172, 300
 Hoen, suku 49
 Holmdorff, suku 48
 Holst, Mickel, kauppias 304
 Holst, suku 48
 Hällweck, Mårten 153, 245
 Häger, Malin, vaimo 90
 Härkä, Simon, raatimies 298

HENKILÖHAKEMISTO

Hörnigk, Casper, kauppias 197, 305
Hörnigk, Geska Hansdotter, kauppiaan vaimo (Hans Hörnigk) 67, 69–71, 95, 106,
119–120, 221, 232, 278, 299, 305
Hörnigk, Hans, kauppias, raatimies (Geska Henning) 70, 299, 305
Hörnigk, Johan 147
Hörnigk, Margareta, maatilan omistaja 95
Hörnigk, suku 48, 62

I

Indrén, suku 62
Ingemansdotter Anna, kuparisepän vaimo (Ingelbrecht Kopparslagare) 113, 242, 299
Innamaa, suku 80
Innamaa, Valborg, kauppias 14
Isebeen, suku 48

J

Jacobsson, suku 62
Jakob, Baxter, kauppias, raatimies 57
Jakobsdotter, Brita, kauppiaan vaimo (Eskil Ruskiapä) 227
Jakobsdotter, Kirstin, räätälin tytär 160
Jakobsson, Brusius, laivamies 262
Jessenhausen Johan, kauppias, raatimies 227
Jessenhausen, Petter, pormestari (Beata Hansdotter) 56–57, 106, 262, 297, 305
Jessenhausen, suku 48, 62
Johannis, Johannes, ylioppilas 194
Johansdotter, Agneta, Kohman perillinen 143–144, 300.
Johansson Erik, raatimies (Anna Grelsdotter) 197, 245
Johansson, Hans, kauppias (Elisabet Rancken) 301
Johansson, Sigfrid, kaupunginvouti 249
Joppi, Gertrud, kauppiaan vaimo (Jakob Joppi) 235, 299
Joppi, Jakob, kauppias (Gertrud Joppi) 235, 299
Jämse, Anna Wellamsdotter, kauppiaan vaimo (Joachim Wargentin) 164, 189, 200–201,
299
Jämse, Elin Wellamsdotter, kauppiaan vaimo (Joachim Schultz) 164, 302
Jämse, suku 49, 62
Jämse, Wellam, kauppias (Elin Klöfverblad) 299
Jöransson, Bertil, raatimies 160–161

K

Kaarle X Kustaa, kuningas 93
Kaarle XI, kuningas 158
Kaituri, Bengt, porvari 176
Kallioinen, Mika, historioitsija 34, 40, 96
Kankare, Simon, porvari 145
Karin N. N., Elisabet Wollen piika 134, 140
Karin N. N., kellari palvelijan vaimo (Jonas Svensson) 244
Karlsson Sjögren, Åsa, historioitsija 35, 138, 237, 259

- Kauhanen, Elin Sigfridsdotter, raatimiehen vaimo (Sigfrid Kauhanen) 67, 248, 302
 Kauhanen, Sigfrid Mickelsson, raatimies (Elin Sigfridsdotter) 248, 302
 Kauhanen, suku 49
 Keding, Kristian, laivuri 233, 305
 Keding, suku 48
 Ketara, Anna Pāvalsdotter, kauppiaan vaimo (Simon Blom) 69–70, 113, 250, 300
 Ketara, Elisabet Pāvalsdotter, kauppiaan tytär 67–68, 70, 80, 138, 249–252, 300
 Ketara, Pāval, kauppias 250, 300, 301
 Ketara, suku 49, 80
 Ketarenia, Margareta Pāvalsdotter, kirkkoherran vaimo (Michael Alstadius) 70, 250, 300
 Kietäväinen-Sirén, Hanna, historioitsija 36
 Kihlo, Margareta, kauppiaan vaimo (Jakob Ogilvie) 48–49, 123, 300
 Kiiskinen, Arvid, laivuri (Sofia Kiiskinen) 235
 Kiiskinen, Sofia Simonsdotter, laivuri (Arvid Kiiskinen) 235
 Kilian, Johann, opettaja 193
 Kingelin, suku 62
 Kirstin N. N., kauppiaan vaimo (Thomas Gerdner) 146
 Kitt (Keith), Alexander (Magdalena Kitt) 168, 300
 Kitt, Magdalena (Alexander Keith-Kitt) 168, 300
 Kitt, Margareta, kauppiaan vaimo (Mårten Hoen) 67, 69, 168–172, 300
 Klaschou, Elsa, kapakoitsija (Matts Klaschou) 241
 Klaschou, Matts, muurarimestari (Elsa Klaschou) 241
 Klasson, Jakob, kauppias, laivuri 14
 Klockgjutare, Suni Olofsson, kauppias, raatimies (N. N.) 40, 195, 301–302
 Klöfverblad, Elin, kauppiaan vaimo (Wellam Jämse) 299, 301–302
 Klöfverblad, Sofia, talonomistaja 80
 Knapmakare, Wellam, napintekijä 242
 Knutsdotter, Karin, voudin vaimo (Henrik Spåra) 15
 Knutsson, Johan, pormestari (Anna Persdotter) 38, 195, 301, 305
 Knutsson, Johan, raatimies 57
 Kohma Daniel Mattsson, kauppias 144
 Kohma, Sara Mattsdotter, perijä 143–144, 300
 Kohma, suku 49, 143–144
 Kolcka, Henrik, Rymättylän kirkkoherra 163
 Komonen, Markus, kauppias 305
 Koppar, Elisabet Eriksdotter, raatimiehen vaimo (Anders Lintu) 177–181, 300
 Koppar, Erik, kauppias 177
 Kopparslagare, Ingelbrecht, kupariseppä (Anna Ingemarsdotter) 113, 229, 242, 299
 Korpiola, Mia, oikeushistorioitsija 36
 Kristersson, Sten, raatimies 305
 Kristiina, kuningatar 64, 242–243
 Kristoffer Baijerilainen, kuningas 110
 Kråka Erik, Elin Sägerin laivamies 264–265
 Kröger, suku 48
 Kuka, Frans, taikojen harjoittaja 26
 Kustaa I Vaasa, kuningas 229

Kustaa II Adolf, kuningas 34, 139
 König, suku 48
 Köppilä, Karin, porvarin leski 194, 235

L

Lahtinen, Anu, historioitsija 19, 110, 132
 Lamberg, Marko, historioitsija 34, 40, 159
 Lambert, Maria Mårtensdotter, suutarioltermannin tytär (Zacharias Guldsmed) 247
 Lambertz, Mårten Skomakare, suutarioltermanni (Judith Persdotter) 117, 246
 Lambertz, suku 48
 Larsdotter, Anna (Gebhardt), kauppiaan vaimo (Hans Magens, Hans Mattzen) 67, 69, 92, 132–133, 167, 194, 224, 232, 234, 241, 300, 305
 Larsson, Erik, velkoja 222
 Larsson, Jakob, hovioikeuden asessori (Malin Träll) 105, 118–119, 303, 305
 Larsson, Mickel, laivuri 263
 Lennartsson, Malin, historioitsija 176
 Lenning, Sven, lainlukija (Sofia Enckell) 75, 81
 Lietzen, Nicolaus Arvidi, pormestari (Katarina Wernle) 92, 161–162, 184, 303, 305
 Lietzen, suku 62
 Liljeström, Marianne, sukupuolentutkija 25
 Lintu, Anders Mickelsson, kauppias, raatimies (Elisabet Koppar) 177–181, 194, 230, 300
 Lintu, Jöran Nilsson, pormestari (Margareta Hansdotter) 178–180, 305
 Lintu, suku 49
 Luther, Martti, reformaattori 157, 163, 167, 185, 215

M

Magalotti, Lorenzo, italialainen diplomaatti 44
 Magnus (Magens), Hans, kauppias (Anna Larsdotter) 33, 92, 132–133, 223–224, 232, 234, 300
 Magnus-Magens, suku 48
 Markusson, Bengt, kosija 145
 Mattzen, Brita Hansdotter, kauppiaan tytär 167
 Mattzen, Hans, kauppias (Anna Larsdotter) 167, 224, 234, 263, 300, 305
 Mattzen, suku 48, 62
 Maunu Eerikinpoika, kuningas, lainsäätjä 109–110, 125, 212
 Melartopaeus, Gabriel, piispa (Gunborg Pauli) 152, 300
 Meltzer, Jöran 91
 Merthen, Anders, kauppias, krouvari (Karin Gerdner) 38, 47, 105, 113–114, 131, 142, 153, 201, 232, 242–245, 300, 303, 305
 Merthen, Ingeborg Andersdotter (Jean Roux, Henrik Bartram) 163, 300
 Merthen, Torsten Andersson, krouvari 245
 Mickelsdotter, Cecilia, raatimiehen vaimo (Olof Börgelsson) 39
 Miettinen, Tiina, historioitsija 36
 Miltopaeus, Johan, kauppiaan poika (Maria Gerdt) 166
 Minden von, göteborgilainen suku 211
 Minden von, Henrik, leipuri 305

Mitterauer, Michael, historioitsija 35
 Momma, Abraham, tukholmalainen kauppias 223
 Momma, Jakob, tukholmalainen kauppias 223
 Munck Johan, aatelismies (Elisabet Bure) 160
 Munck till Fulkila, Anna, pormestarin vaimo (Erik Cnape) 41, 67, 70, 95, 98, 300
 Munck, Mikael, linnanvouti (Margareta Starck) 41
 Munster von, suku 62
 Mylläri, Henrik, kauppias (Agnes N. N.) 97
 Myssmakerska, Margareta, krouvari 241
 Myssmakerska, Maria Wellamsdotter, mysssyntekijä 87, 170
 Månsson, Sven, kaupantarkastaja 237
 Mårtensdotter, Elisabet (Salko), krouvari 68, 241–242, 302, 305
 Mårtensdotter, Elisabet, valanvahvistaja (Henrik Hansson) 151
 Mårtensdotter, Margareta, kauppiaan vaimo (Mårten Olofsson) 194, 301
 Mårtensson, Bertil, pormestari 305
 Mårtensson, Sigfrid 89
 Måse, Elisabet 67
 Möller, göteborgilainen suku 211
 Möller, Jeronimus, kauppias 220, 223

N

N. N. (Gottschalk Schlüter) 121, 301
 N. N. (Påval Ketara, Suni Klockgjutare) 301
 N. N. (Thomas Åhrpää) 301
 N. N., kauppiaan vaimo (Petter Wedrich) 95
 N.N., porvarin vaimo (Thomas Vanttila) 232
 Nallinmaa-Luoto, Terhi, historioitsija 193
 Nilsson, Kirstin, räätälin vaimo (Jakob Skräddare) 160
 Nilsson, Susanna, pormestarin leski 134
 Nilsson, Gustaf (Bläfield) rälssimies (Brita Sigfridsdotter) 102, 298
 Nilsson, Per, kellaripalvelija (Elin Sigfridsdotter) 244
 Nälmakare, Johan, porvari, holhooja 100

O

Ogilvie, Jakob, kauppias (Margareta Kihlo) 48–49, 123, 300
 Ogilvie, suku 49
 Ojala, Thomas, porvari 178
 Olofsdotter, Anna, kauppiaan vaimo (Lorentz Gerdt) 226, 232, 298
 Olofsdotter, Maria, kauppiaan vaimo (Lorentz Gerdt) 301
 Olofsson, Hans, pormestari 305
 Olofsson, Henrik, käskynhaltija 231
 Olofsson, Mårten, kauppias (Margareta Mårtensdotter) 194, 301
 Olofsson, Nils (Tammannylkijä), raatimies 38, 90, 126, 305

P

Pargas, Abrahamus Isaci 204
 Pargas, Elias Isaci 204

- Pargas, Elias Simonis 202, 204
 Pargas, Isak, kauppias (Mechtild Stensdotter) 71, 202, 204, 301
 Pargas, suku 49
 Paturi, porvari 257
 Pauli, Gunborg (piispa Gabriel Melartopaeus) 300
 Persdotter, Anna, pormestarin vaimo (Johan Knutsson) 38, 67, 95, 98, 222, 241, 301
 Persdotter, Judith, killan krouvari (Mårten Lambertz) 117, 146, 228, 246–247
 Persdotter, Kirstin, kauppiaa vaimo (Thomas Bertilsson) 93, 226, 301
 Petri, Hans, kauppias (Anna Gerdner) 113–114, 153, 251–252, 297
 Petri, Jacobus, Nauvon pastori 136
 Pintzer, Mickel, kirjansitoja (Margareta Hansdotter) 66, 123
 Pipping, Josef, kauppias (Maria Caloander) 297
 Pipping, suku 62
 Plagman, Daniel, leipuri 305
 Plagman, Elin Pettersdotter, kauppiaa vaimo (Johan Säger) 67, 88, 93, 115–116, 120, 130, 186, 202, 255–256, 301–302
 Plagman, Hans, kauppias, raatimies 226, 259
 Plagman, Petter, kauppias 42–43, 116, 255, 301
 Plagman, suku 48, 62
 Platz, Hans, pormestari 301
 Platz, Kirstin Hansdotter, kauppiaa vaimo (Alexander Bruun) 122–123, 301
 Platz, suku 48, 62
 Posoila, Klemet, laivanomistaja 230
 Prytz, Håkan Andersson, raatimies 56–57
 Pulkka, Elisabet, kauppiaa tytär 95
 Pulkka, Jakob Thomasson, kauppias 305
 Purmerus, Johan Hansson, pormestari (Elisabet Winckellhauss) 303–304
 Purmerus, suku 62
 Pylkkänen, Anu, oikeushistorioitsija 36
 Pärlestickerska, Hebla Eriksdotter, helmenompelija 87, 117
 Pärlestickerska, Maria Larsdotter, helmenompelija 87

Q

- Qvant Jost (von Qvanten), ratsumestari (Ingeborg Gerdner) 120, 128–129, 298

R

- Rancken, Elisabet, kauppiaa vaimo (Filip Belckow) 59–60, 225, 301
 Rancken, Johan, raatimiehen poika 61
 Rancken, Robert, raatimies 61, 142, 161, 206, 301
 Rancken, Sofia, kauppiaa vaimo (Johan Säger) 164, 190, 301
 Rancken, suku 48, 62
 Ranta, Raimo, historioitsija 17
 Rautala, Axel, kauppias 235, 305
 Rautala, suku 49
 Regelin, Jakob, kauppias (Karin Jakobsdotter) 297
 Rettig von, suku 62
 Ross, suku 49

Rosskamp, Albrecht, kestickievari, raatimies 245
 Rosskamp, Gottfrid, kauppias, raatimies 94, 116, 143, 202, 302, 305
 Rosskamp, suku 48, 62
 Rosslin, Jonas, kauppias (Maria Schultz) 156–158
 Rothovius, Isak, piispa (Karin Andersdotter) 88, 100
 Roux, Jean, luutnantti (Ingeborg Merthen, Maria Henriksdotter) 163, 300
 Runsala, Klemet, kauppias 86
 Ruskiapää, Eskil, kauppias (Brita Jakobsdotter) 227
 Ruskiapää, Karin Eskilsdotter, kauppiaan vaimo 91
 Ruskiapää, suku 62
 Ryttare, Mickel, kauppias (Karin Suikki, Anna Larsdotter) 144, 194, 241, 305
 Ryttare, suku 49, 62
 Rålamb, Klaes, hovioikeudenasesessori 212–213

S

Salcherus, Thomas Martini, ylioppilas 241–242
 Salko, Erik, kauppias 305
 Salko, Mårten Sigfridsson, kauppias, pormestari 41, 80, 90, 125, 241–242, 297, 302
 Salko, Olof, raatimies 144
 Salko, Sigfrid, kauppias, raatimies 136, 306
 Salko, suku 49, 62
 Scheffer, Henrik Abraham nuorempi, kauppias (Elin Thorwöste) 59, 92, 153, 233, 245, 258–259, 262–263, 302
 Scheffer, Henrik vanhempi, kauppias, pormestari (Margareta Gabrielsdotter) 42–43, 90, 117, 149–152, 300, 306
 Scheffer, Jakob, kauppias 306
 Scheffer, Johan, pormestari 92, 245
 Scheffer, Margareta 69
 Scheffer, suku 48, 62
 Schlüter, Gottschalk, kauppias (N. N.) 121, 301, 306
 Schlüter, suku 48
 Schultz, Elin, kauppiaan vaimo (Bertil Festing) 44, 164, 189–190, 302
 Schultz, Joachim, kauppias (Elin Jämse) 42–44, 59, 164, 302
 Schultz, Jost, kauppias (Magdalena Wernle) 59, 88–89, 164, 303, 306
 Schultz, Maria, kauppiaan vaimo (Jonas Rosslin) 156–158
 Schultz, suku 48, 62
 Schönewandt von, Dorothea, aatelinainen (Gustaf von Birckholtz) 89
 Sieder, Rainhard, historioitsija 35
 Sigfridsdotter, Brita (Kuggböle), räälssinainen (Gustaf Nilsson) 102, 298
 Sigfridsdotter, Elin, kellari palvelija (Per Nilsson) 244
 Sigfridsdotter, Kirstin, porvarin vaimo (Henrik Hapu) 86
 Sigfridsson, Anders, lainlukija 93
 Simonsdotter, Anna, raatimiehen vaimo (Henrik Fråger) 66, 302
 Simonsson, Hans, laivuri 233
 Sjöberg, Maria, historioitsija 97
 Skinnare, Hans, nahkuri (Kirstin Webrodt) 85
 Skräddare, Jakob, räätäli (Kirstin Nilsdotter) 160

- Smed, Matts kauppias (Anna Grelsdotter) 63, 298
 Smorad, Margareta, kauppias 14
 Somerus, Johan, pappi (Kirstin Platz) 301
 Spens, Petter, kauppias 306
 Spranckhusen, Anna, kauppiaa vaimo (Jakob Wolle vanhempi) 42, 93, 141–143, 223, 226, 232, 235, 302
 Spåra, Henrik Olofsson, kartanonvouti 15
 Spåra-Hakola, Erik Olofsson, kauppias, pormestari (Karin Hakola) 15, 16, 40, 298, 302, 304
 Stadin, Kekke, historioitsija 34
 Stamer, Herman, kauppias 115, 130, 238, 263, 306
 Stamer, suku 48
 Starck, Margareta, linnanvoudin vaimo (Mikael Munck) 41
 Starckman Wellam Hollender, kauppias, kapakoitsija 38
 Stensdotter, Mechtild, kauppiaa vaimo (Isak Pargas) 67, 71, 87, 202–205, 301
 Storack, Petter, kauppias 142, 306
 Storack, suku 48
 Storck, Brita, pormestarin vaimo (Hans Platz) 301
 Stålhandske, Torsten, kenraali 41
 Suikki, Karin, kauppiaa vaimo (Mickel Ryttare) 67, 69, 299
 Suikki, suku 143
 Sundelius, Erik, ylioppilas 183
 Sunisdotter, Brita, pormestarin vaimo (Erik Hakola) 15, 302
 Svante N. N., Kirstin von Hagenin poika 175
 Svensson, Jonas, kellaripalvelija (Karin N. N.) 244
 Sylvast, Johan, laivuri 233
 Sylvius, Gregorius, hovioikeuden asessori (Karin Wolle) 99, 101, 128, 141, 207, 250–252, 303
 Såger, Anna, kauppiaa vaimo (Gottfrid Rosskamp) 186, 302
 Såger, Brita, kauppiaa vaimo (Kristoffer Franck) 56, 88, 186, 302
 Såger, Elin Johansdotter, kauppias (Petter Thorwöste) 58, 67–68, 89, 92, 95, 125, 164, 186, 191, 195–196, 215, 233, 254–256, 258–264, 266–273, 278–281,
 Såger, Johan nuorempi, kauppias (Sofia Rancken) 59–61, 164, 186, 302
 Såger, Johan vanhempi, kauppias (Elin Plagman) 42–43, 115, 120, 186, 255–256, 301–302
 Såger, Margareta 67, 69
 Såger, Petter, kauppias 130, 186, 195, 262, 306
 Såger, suku 48, 62
 Sömmerska, Kirstin, ompelijatar 242

T

- Tawast, Henrik, kauppias, raatimies, läänitysvouti (Maria Collina) 92, 306
 Tawast, suku 62
 Teppoila Margareta, raumalainen porvarska 234
 Thomasdotter Agnes, aviottomien lasten äiti 143
 Thomasson, Jakob, rälssimies Paraisten Borstböle 298
 Thorsberg, Daniel, veromestari (Margareta Thorwöste) 258

- Thorwöste, Anna, vuorimestarin vaimo (Johan Danielsson) 258
 Thorwöste, Elin Pettersdotter, kauppiaan vaimo (Abraham Henrik Scheffer) 92, 153,
 233, 245, 262, 302
 Thorwöste, Herman, kauppias (Maria Gerdt) 161, 258–260, 265, 273, 298
 Thorwöste, Jakob 269, 271
 Thorwöste, Johan, ruukinisäntä 260, 267, 270–273
 Thorwöste, Margareta, veromestarin vaimo (Daniel Thorsberg) 258
 Thorwöste, Maria 271
 Thorwöste, Petter nuorempi, ruukinisäntä 268–269, 271–273
 Thorwöste, Petter vanhempi, kauppias, ruukinomistaja (Elin Såger) 47, 58, 80, 89, 92,
 130, 142, 147, 164, 186, 190, 195, 255–256, 258–259, 262, 264, 272, 302, 306
 Thorwöste, suku 48, 62, 271, 273
 Timmerman (Zimmerman), Kristian, apteekkari 170–171
 Tokila, Margareta, raumalainen kauppias 234
 Tolpo, Johan, kauppias 306
 Tolpo, Karin, kauppiaan vaimo 67
 Tolpo, suku 49, 62
 Tomuhousu, Jöran, laivanomistaja 230
 Torkilsson, Nils, kauppias, laivuri 14
 Trumbell, Jakob, kauppias 47
 Trumbell, Petter, kauppias 119, 248
 Trumbell, suku 49
 Träll, Elin Thomasdotter, kauppiaan vaimo (Greger Bellckow) 47, 106, 190–191, 208,
 303
 Träll, Hanna Thomasdotter, kauppiaan vaimo (Anders Merthen) 47, 105, 298, 300, 303
 Träll, Karin Thomasdotter, kauppiaan vaimo (Alexander Wattson) 38, 47, 69, 105–106,
 205, 303
 Träll, Malin Persdotter (Trumbell), kauppiaan vaimo (Thomas Träll) 47, 67, 78–79,
 83–85, 87, 95, 105, 117–119, 121–122, 149–153, 201, 205–206, 208, 236–237,
 278, 281, 298, 303, 306
 Träll, suku 79
 Träll, Thomas, kauppias (Malin Träll) 33, 47, 78, 105, 118–119, 149–150, 152, 205, 231,
 236–238, 298, 303, 306–307

U

- Ulvi, Simon, porvari (N. N.) 232

V, W

- Valck, göteborgilainen suku 211
 Valck, Margareta, Göteborg 211
 Valck, Sibrant, kauppias Göteborgissa 84
 Wallenius, Jacobus Johannis, ylioppilas 168
 Vanttila, Thomas, porvari (N. N.) 232
 Wargentín, Joachim, kauppias (Anna Jämse) 59, 164, 299, 306
 Wargentín, suku 48, 62
 Wassenius, Johannes, hovioikeuden kanneviskaali 141

- Wattson, Alexander, kauppias (Karin Träll) 38, 47, 105–106, 190–191, 205–206, 208, 303, 306
- Wattson, suku 49
- Webrodt, Kirstin, nahkurin vaimo (Hans Skinnare) 85
- Wedrich, Petter, kauppias 114, 126, 306
- Wedrich, suku 48, 62
- Wellamsdotter, Regina, kauppiaan ja kaupantarkastajan vaimo (Hans Bogge) 94, 151, 303
- Wernle, Balthazar, veromestari (Katarina Gubbertz) 90, 303
- Wernle, Katarina Balthazarsdotter, pormestarin vaimo (Nicolaus Lietzen) 92–93, 161–162, 183–184, 303
- Wernle, Magdalena Balthazarsdotter, kauppiaan vaimo (Jost Schultz) 88–89, 107, 164, 189–190, 303
- Wernle, suku 48, 62
- Willam, Pethar, opettaja 193
- Wilmerdinck, Henrik, Linnun perillinen 180
- Wilstadius, Jakob, asianajaja 115, 251
- Winbärger, Hans Kristoffersson, opettaja 193
- Winckellhauss, Elisabet, pormestarin vaimo (Johan Purmerus) 99, 303
- Witte, Zacharias, kultaseppä (Maria Lambertz) 247
- Wittenberg, Arvid, kreivi 163–164
- Wittfooth, Joachim, kauppias (Anna Margareta Bugenhagen) 59, 92, 131, 160, 188, 297, 306
- Wittfooth, Magdalena Joachimsdotter, kauppiaan vaimo 190
- Wittfooth, suku 62
- Wolle, Elisabet Hansdotter, kauppiaan tytär 67–69, 88, 95, 99–101, 134–141, 276, 281, 303
- Wolle, Hans, kauppias (Elisabet Dawidzen) 42–43, 297, 303
- Wolle, Jakob Hansson nuorempi, kauppias (Ingeborg Gerdner) 41, 117, 120, 128, 137, 225, 298
- Wolle, Jakob vanhempi, kauppias (Anna Spranckhusen) 42, 93, 99–100, 118, 136, 141, 168, 207–208, 222, 235, 238, 256, 272, 302
- Wolle, Jöran Jakobsson, Jakob Wollen avioton poika 142–143
- Wolle, Karin, asessorin vaimo (Gregorius Sylvius) 128, 303
- Wolle, Simon, kauppiaan poika 142–143
- Wolle, suku 49, 62
- Woltersdorff, Joachim, kamreeri (Anna Caloander) 56, 92, 297
- Wächtare, Elisabet Jöransdotter, kauppiaan vaimo (Eskil Wächtare, Grels Wächtare) 63, 67, 69, 145–146, 216, 299
- Wächtare, Eskil, kauppias (Elisabet Wächtare) 63, 145, 216, 299
- Wächtare, Grels, kauppias (Elisabet Jöransdotter) 63, 145, 299
- Wächtare, Nils, porvari 234
- Wächtare, suku 49, 62
- Wölich, Hartvig Knutsson, kultaseppä (Anna Gustafsdotter) 41, 102, 298
- Wölich, suku 48

Å

- Åhrapää, Bertil, kauppias 306
Åhrapää, Filip, kauppias 171
Åhrapää, Märten Filipsson, kauppias 171–172, 263
Åhrapää, suku 49, 62
Åhrapää, Thomas, kauppias 216, 232, 301

Ä

- Äijälä, Anna Mattsdotter (Jöns) 63
Äijälä, Barbro Mattsdotter (Lars Äijälä) 63
Äijälä, Bertil Larsson, porvari (Margareta Andersdotter) 63
Äijälä, David Jönsson 63–64
Äijälä, Jöran Thomasson, kauppias 63
Äijälä, Lars Henriksson, kauppias (Barbro Äijälä, Brita Sigfridsdotter) 63
Äijälä, Matts, kauppias 63–64
Äijälä, Simon Larsson, Ruotsissa 63
Äijälä, Staffan Påvalsson, porvari (Margareta Andersdotter) 63–64
Äijälä, suku 49, 63
Äijälä-Styrman, Mickel Nilsson, perämies (Brita Sigfridsdotter) 63